

BONUS IUDEX

ÜNNEPI KÖTET

VARGA ZOLTÁN

70. SZÜLETÉSNAPIA ALKALMÁBÓL

BONUS IUDEx

♦ ÜNNEPI KÖTET ♦

VARGA ZOLTÁN

70. SZÜLETÉSNAJPA

ALKALMÁBÓL

MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS ÉS KOLTAY ANDRÁS
SZERKESZTÉSÉBEN

PÁZMÁNY PRESS
BUDAPEST ♦ 2018

UNIVERSITATIS CATHOLICÆ
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATÆ
FACULTAS IURIS ET
SCIENTIARUM POLITICARUM

XENIA

© Kúria, 2018
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar, 2018
© Szerkesztők, 2018
© Szerzők, 2018

ISSN 2061-9227
ISBN 978-963-308-334-5

XENIA LOGO: Barka Ferenc

Kiadja:
a Kúria,
Budapest, Markó u. 16. • www.kuria-birosag.hu
és
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara,
Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Nyomdai előkészítés: Szakalné Szeder Andrea

Készült a Vareg Hungary Kft.
nyomdájában
Felelős vezető: Bernwallner Viktor

TARTALOM

Előszó (DARÁK Péter)	11
Varga Zoltán köszöntése (SZABÓ István)	13
BÁNÁTI János A szakértői bizonyításról védői szemszögből.....	15
BÉKÉS Ádám Az egyezség (valóban) új lehetőségei a magyar büntetőeljárásban	27
BELOVICS Ervin Az előkészítő ülés szerepe a 2017. évi XC. törvényben.....	39
CZINE Ágnes A tisztességes büntetőeljárás szabályai a régi és az új büntetőeljárási törvényben .	55
CsÁK Zsolt <i>Vanitatum vanitas</i> , avagy a perújítás egy különös esete.....	69
FAZEKAS Sándor Varga Zoltán, a bírósági vezető.....	85
FELEKY István A józan ész.....	91
GELLÉR Balázs József – BÁRÁNYOS Bernadett – AMBRUS István Vesztegetés: <i>Quo vadis domine?</i>	107
HALÁSZ Zsolt Néhány gondolat az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelméről	133
HAVASI Péter A büntetőeljárásról szóló új törvény kártalanítási szabályairól	149

JANCSÓ-TÓTH Eszter	
A büntetőeljárás és a szabálysértési eljárás során egyidejűleg értékelhető körülményekről	163
KATONA Sándor	
Bíróság, média, közvélemény.....	185
KOLTAY ANDRÁS	
A gyűlölet magánjogi korlátozása	197
KÓNYA István	
Vázlat egy jogegységi határozathoz	227
KRECSIK Eldoróda	
Objektív alkalmatlanság esetén az elhatározott bűncselekmény kísérlete miatt sincs helye büntetőjogi felelősségre vonásnak	243
MÁRKI Zoltán	
Becsület és kifejezés	259
MÁZINÉ SZEPESI Erzsébet	
Vathy Ákos emlékére.....	275
MÉSZÁR Róza	
Jelenlét a bírósági eljárásban a büntetőeljárásról szóló új törvény szabályai szerint.....	279
MOLNÁR Gábor Miklós	
A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények elbírálásának új rendje.....	289
Csilla IDZIGNÉ NOVÁK	
The Private Expert Opinion and its Evaluation in the Light of the Changing Procedural Regulations	307
SINKU Pál	
Néhány gondolat a terrorizmusról	323
SOMOGYI Gábor	
A bírói igazságkeresés útjai.....	335

Soós László

A megbízhatósági vizsgálat eredményének büntetőjogi megítélése
a Kúria gyakorlatában 353

SZABÓ István

Az első nemzetgyűlés és a jogfolytonosság 383

SZÉKELY Ákos

„Futok a pénzem után...” 399

TÓTH Mihály

A látszólagos anyagi halmazat egyes kérdései – gyakorlatias nézőpontból 407

UJVÁRI Ákos

A szituációs jogos védelem kérdései, különös tekintettel
az éjjel elkövetett jogtalan támadásokra 427

VÓKÓ György

A büntetés-végrehajtási bíró 437

Varga Zoltán szakmai életrajza 455

dr. Varga Zoltán

ELŐSZÓ

Varga Zoltán bíró úrról annyit kellene csak mondani, hogy bíró. Mindazzal a tudással és erénnyel rendelkezik, amelyet a társadalom e hivatás tagjaitól elvár. Tisztességes, bölcs, szorgalmas, toleráns, lojális, senkit meg nem bánt, mindenkinek megadja a magáét, a jog parancsai szerint él. Pályafutása során a veszélyesnek tűnő ügyeket sem adta vissza, mert az ellenkezett volna elveivel. Több évtizedes ítélkezés után, tekintélyes bíróként jutott el a legfőbb bírói fórumra, ahol hamar megtalálta a helyét, és elnyerte bírótársainak osztatlan elismerését és szeretetét. Fáradtságot nem ismerve, hajnaltól késő estig hivatásának szenteli életét. Tudását azonban felülmúlja szerénysége. Keresi a szakmai kihívást és a feladatokat úgy az ítélkezésben, mint a jogtudományban.

Az egyetemi előadótermek megtelnek hallgatókkal, ha ő tart előadást. Szavaiból az igazság iránti feltétlen elkötelezettség, a hit és töretlen lelkesedés árad. Szívesen hallgatják szakemberek és laikusok egyaránt. Jóllehet minden perce foglalt, keresi a lehetőséget, hogy hol lehet segítségére másoknak, kinek a válláról vehet le terhet. Viselkedésével, életmódjával bizonyította, hogy bírónak lenni még a hivatásnál is több: életforma, amelyhez ésszel és érzellemmel egyaránt ragaszkodik az, aki egyszer a talárt magára öltötte.

Így történt ez 2012-ben is, amikor néhány hónapig tanácsadóként segítette a Kúria vezetését: elemezte a bírósági joggyakorlatot, szervezte és alakította a büntetőbírói kar oktatását, az új Büntető törvénykönyv elsajátítását. A bíró úr akkori példamutató magatartását, önzetlen segítségét „A Kúria bírása” emlékéremmel ismertem el. Varga Zoltán bíró úr egy interjúban így fogalmazott: „A bírói hivatás legnagyobb értéke a függetlenség, amit a törvények garantálnak, de a bírónak kell őriznie.” Erre nem csupán szavakkal, hanem személyes példájával is figyelmeztette, intette pályatársait, a felnövekvő bírói generációkat.

E tanulmánykötettel kollégái és barátai fejezik ki a Bíró Úr iránti őszinte tiszteletüket, amely a talár levétele után is fennmarad.

Budapest, 2018. június 18.

Darák Péter,
a Kúria elnöke

VARGA ZOLTÁN KÖSZÖNTÉSE

Egy egyetem oktatói közösségében a vezető szerep a professzori karé, ami a tudományban való jártasságát számos könyv, tanulmány megírásával igazolja. Eme legjelesebb személyek előtt az Egyetem valamely kerek születésnapon ünnepi kötettel tiszteleg, amellyel a külvilág felé is jelzi elismerését. Az ifjú jogásznemzedék képzésében azonban a joggyakorlat elsajátításának is nagy jelentősége van, amire a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara már közel negyedszázaddal ezelőtti alapításakor súlyt fektetett.

A képzésbe olyan kollégák kapcsolódtak be, akik több évtizedes bírói, ügyészi, ügyvédi munkájukkal elismerést vívtak ki maguknak a jogász hivatásrendben. Felkészültségük a hatályos joganyag biztos kezelésén túl a tudományos kritériumoknak is megfelel, de 40-50 évesen már nem fogtak bele abba, hogy mindezt több száz, vagy ezer oldalban írásba is foglalják. Az oktatásban viszont ezt a tudást továbbadják, a Pázmányos jogászdiploma értéke nélkülük nem érné el a mai szintet.

Varga Zoltán kétségtelenül e kollégák közé tartozik – több mint két évtizedes oktatói munkájával több száz joghallgatónak adta át azt a tudást, amellyel a büntetőjog területén minőségi munkát végez. Így feltétlenül érdemes arra, hogy a 70. születésnapjáról méltó módon emlékezzünk meg.

Az Universitas oktatók és hallgatók közössége. Az oktatók számára pedig a legnagyobb elismerés a tanítványoktól kapott tisztelet és megbecsülés. Varga Zoltán nemcsak ismeri, hanem szereti is a büntetőjogot, s a hallgatóknak sem csupán megtanítja azt, hanem meg is tudja szerettetni velük. Az igazi mester így alkot, s a tanítványok elismerése külön dicséret számára. Varga Zoltán bírói pályafutását, ami minderre az elismerésre méltóvá teszi, külön nem érintem, csupán elismerően csatlakozom Darák Péter elnök úr köszöntő szavaihoz.

Budapest, 2018. június

Szabó István,
a PPKE JÁK dékánja

A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁSRÓL VÉDŐI SZEMSZÖGBŐL

BÁNÁTI János

címzetes egyetemi tanár (PPKE JÁK), elnök (Magyar Ügyvédi Kamara)

1. Bevezető

A büntetőjogi felelősség vizsgálatára irányuló eljárások az elmúlt évezredek során komoly fejlődésen mentek keresztül. A büntetőjogi főkérdések megközelítésmódjai, az eljárási feladatok megoszlása, valamint maguk az eljárási jogok és kötelezettségek is igen változatos képet mutattak történelmi koronként és földrajzi térségenként. A mindenkori büntetőeljárási rendszerek állandó elemeinek vizsgálatakor azonban szinte minden esetben visszatérő eljárási szereplőként bukkan fel a vádlott, a vádló, a védő és a bíró mellett a szakértő.

A büntetőeljárásokban való szakértői közreműködés szükségessége abból a kézenfekvő tényből vezethető le, hogy a bizonyítási eljárás során felszínre kerülő adatok, körülmények és összefüggések gyakran olyan speciális szak tudást követelnek meg, amellyel a bűnösség kérdésében döntést hozni hivatott eljárási szereplő nem rendelkezik, az adott szakkérdés azonban sok esetben a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságának sarokkövét képezi. Ezen egyszerű oknál fogva vettek részt a bírósági eljárásokban már az ókori kelet államaiban is kiválóan képzett ‘orvosok’ az egyes sérülések keletkezési módjának megállapításában, illetve ezért vontak be gyakran pl. a Római Birodalom idején is a természettudomány területén komoly jártassággal rendelkező szakértőket a bűnvádi eljárásba.

A mindenkori szakértők bár sok esetben kétségtelenül kizárólagos szaktudással rendelkeznek bizonyos büntetőjogi relevanciával bíró kérdések vonatkozásában, véleményük meglehetősen változó súllyal esett latba az elmúlt évezredek során. A történelmi áttekintés idősíkjából némiképp kizökkenve, fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy míg napjaink magyar büntető

eljárásjoga a szakvéleményre mint sok esetben az ítéletet döntően befolyásoló bizonyítási eszközre tekint, addig Justinianus császár uralkodásáig a szakértők jellemzően ‘egyszerű’ tanúként kerültek meghallgatásra, így szakvéleményük sem bírt a többi tanú vallomásánál komolyabb bizonyítóerővel. Justinianus ezen gyakorlaton változtatva, a szakértői közreműködés pótolhatatlanságát kiválóan tükrözve – mai jogfelfogásunk szerint jelentős túlzással élve – azonban rögzíti, hogy: „Az orvosok nem egyszerű tanúk, inkább ítéletet szolgáltatnak, és nem tanúvallomást.”¹ Az ókori és kora középkori helyzet érintőleges ismertetését követően hangsúlyoznám, hogy az egyes szakértői vélemények tanúvallomás-ként történő értékelése nem kizárólag az 1500 évvel ezelőtti római jogfelfogás sajátja volt, hiszen adott esetben napjaink magyar büntető eljárásjoga is – a későbbiekben kifejtettek szerint – eltérő súllyal mérlegeli az eljárás során becsatolt magánszakértői véleményt a kirendelt szakértő által előterjesztett szakértői véleményhez képest.

2. Az igazságügyi szakértői rendszer kialakulásáról

Napjaink magyar büntető eljárásjoga történelmi léptékben mérve is jelentős időszak előtt áll, hiszen 2018. július 1-jén hatályba lép az új büntetőeljárási törvény (új Be.), amely a büntetőeljárást számos szempontból új alapokra helyezi. Azonban jelen dolgozatom szoros értelemben vett tárgya, a szakértői bizonyítás terén kifejtett védői tevékenység vonatkozásában 2018 nyarától beköszöntő legfontosabb változások áttekintése előtt fontos néhány sorban megemlékezni a napjainkra kialakult igazságügyi szakértői rendszer létrejöttének legjelentősebb mérföldköveiről.

A magyar jogfejlődésre erőteljesen hatott a római jog – szemmel látható az ulpianusi közjog–magánjog kettősségének a szakértői szervezeti kialakítására gyakorolt alakító ereje: már az Osztrák–Magyar Monarchia idején is külön nyilvántartásban szerepeltek a polgári ügyszak szakértői a büntető ügyekben kirendelhető szakértőktől. Az igazságügyi szakértői tevékenység szervezeti kiépülése – elsősorban az iparosodás következtében fellépő technikai fejlődés hatására – a XIX. század második felében, illetve a XX. század első felében vette kezdetét hazánkban. 1890-ben kezdte meg munkáját az Igazságügyi Orvosi Tanács, valamint ezen időszakra tehető többek között az Országos Bűnügyi

¹ VARGA Tibor: A szakértői munka keretei. In: TÓTH Éva – BELOVICS Ervin (szerk.): *A büntető-eljárás segédtudományai*. Budapest, Pázmány, 2015. 139.

Nyilvántartó Hivatal megalakulása is (1908), amely a Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézet jogelődje volt. A mai, modern értelemben vett igazságügyi szakértői tevékenység végleges keretei az 1960-as évek második felében alakultak ki, amikor is egymás után nyitották meg a budapesti székhelyű igazságügyi szakértői intézeteket. Az 1970-es években végül megdőlt a főváros kizárólagossága, és sorra jöttek létre a vidéki intézetek is, elsősorban az igazságügyi orvostan területén.

Az évtizedek előrehaladtával, valamint a technika rohamos fejlődésével, egyre nagyobb igény merült fel a modern természettudományos eredmények alkalmazására a bírósági bizonyítási eljárásokban. A megújult igényekhez való alkalmazkodás komoly próbatétel elé állította a teljes szakértői kart, az új igazságügyi szakértőkről szóló törvény hatálybalépésével azonban napjainkra egy csaknem minden megyeszékhelyen központtal rendelkező, és a közelmúltban strukturális átalakításon átesett, jól képzett igazságügyi szakértői szervezet áll már a bíróságok rendelkezésére.

3. A szakértő

Mielőtt bemutatnánk a szakértői bizonyítás szabályait a védő szemszögéből, elengedhetetlen tisztázni, hogy ki lehet egyáltalán igazságügyi szakértő, illetve hogy milyen követelményeknek kell megfelelnie annak, aki szaktudását az objektív igazság érvényre jutásának szolgálatába kívánja állítani. A büntetőeljárás lefolytatása során alapvető célként jelenik meg annak felderítése, hogy történt-e bűncselekmény, és ha igen, akkor az kinek a terhére róható. Ezen felderítési folyamat esszenciális eleme a bizonyítható igazság és a bizonyítás. Az utóbbi kulcsfigurája – úgy a vád, mint a védelem szemszögéből – a szakértő lehet, akit a jelenleg még hatályos 1998. évi büntetőeljárás törvény (Be.) a bizonyítási eszközök halmazába sorol.

Ahogy azt már a fenti történeti kitekintés során is rögzítettem, a büntetőeljárásban szakértő bevonására különleges szaktudást, szakértelmet igénylő kérdés felmerülése esetén kerül sor [Be. 99. § (1) bek.]. A törvényi rendelkezés lényegre törő egyértelműséggel fogalmaz, mégis vita tárgyát képezheti, hogy mit kell „különleges szakértelmet” igénylő ténynek tekinteni, hiszen a fogalommal kapcsolatosan mindenkinek lehetnek tartalmi elképzelései, azon néhány esetet kivéve azonban, ahol maga a törvény sorolja fel a szakértői közreműködés kötelezettségét, pontos értelmező rendelkezés hiányában az adott ténykérdés szakértői vizsgálat tárgyává tétele döntően a bírói mérlegelés körében marad.

A szakértők korszerű szakmai ismereteik alapján, a megfelelő eszközök, eljárások, módszerek felhasználásával dolgoznak, ezáltal a véleményükben rögzített bizonyítékok bizonyító ereje igen magas fokú. A büntetőeljárásról szóló törvény 102. §-a taxatív felsorolja, hogy kik alkotják a szakértők körét. A jelenleg hatályos Be. – az új szakértői törvénnyel összhangban – rögzíti, hogy a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság szakértői névjegyzékben szereplő igazságügyi szakértőt, szakvélemény adására feljogosított gazdasági társaságot, szakértői intézményt, vagy külön jogszabályban meghatározott állami szervet, intézményt, szervezetet, ha pedig mindez nem lehetséges, kellő szakértelemmel rendelkező személyt vagy intézményt rendelhet ki szakértőként. A 2018. július 1-jétől hatályos új Be. az iménti felsorolást megkerüli, és a 188. § (2) bekezdésében rögzíti, hogy „[a] büntetőeljárásban szakvéleményt az igazságügyi szakértőkről szóló törvény szerinti szakértő vagy eseti szakértő (a továbbiakban együtt: szakértő) adhat.”

Az igazságügyi szakértővé válás feltételeit az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény tartalmazza, amely megköveteli a szakértői névjegyzékbe való felvételre pályázó jelölttől többek között a büntetlen előéletet, az adott szakterületnek megfelelő képesítéssel való rendelkezést, képzési és vizsgafeltételek teljesítését, valamint legalább ötéves szakmai gyakorlat meglétét. A szakértővé válás feltételeivel kapcsolatban többen azon a magam által is osztott véleményen vannak, hogy mivel az igazságügyi szakértő bevonására elsősorban különleges szakértelme miatt kerül sor, úgy nem feltétlen elegendő a szakértői névjegyzékbe történő felvételhez a jelenleg szükséges, mindösszesen ötéves szakmai gyakorlat igazolása, és az igazságügyi szakértői tevékenységgel szemben az utóbbi években támasztott magasabb minőségi elvárások megkívánják az adott szakértőjelölt hosszabb idejű előképzését a felelősségteljes szakértői cím elnyerése előtt. Gimesi Ágnes törvényszéki bírő megfontolandó álláspontja szerint a szakértővé válás követelményrendszere túlságosan liberális, így az nem biztosítja a szükséges mértékben a büntetőeljárásban elengedhetetlen „különleges szakértelmet”.²

Mivel az igazságügyi szakértői tevékenység elsősorban a bíróság előtt zajló bizonyítási eljáráshoz kapcsolódik, lényegét tekintve a független és pártatlan bírói döntést elősegítő tevékenységként jellemezhető, így magával a szakértő személyével szemben is elvárás a részrehajlás nélküli, kizárólag szakmai elvek szerinti munkavégzés. A hatályos jogszabályi előírások alapvető köve-

² GIMESI Ágnes: Szakértő – szakértelem. In: TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Budapest, Osiris, 2003. 233.

telményeket támasztanak a szakértőkkel szemben, és esetleges kizárásukról is rendelkeznek, amelynek feltételeit az Etikai Kódex tartalmazza. A szakértőkre irányadó Etikai Kódex mellett a Be. is komoly összeférhetetlenségi és kizárási okokat rögzít,³ így értelemszerűen nem lehet szakértő az, aki az adott ügyben pl. mint terhelt, védő, sértett, feljelentő, vagy ezek képviselőjeként vett vagy vesz részt. Nem lehet szakértő továbbá az sem, aki az ügyben mint bíró vagy ügyész járt, illetve jár el, továbbá az sem, aki a nyomozó hatóság tagjaként érintett vagy érintve volt az ügyben. Természetesen mindezen eljárási szereplők hozzátartozói is a fenti kizárási ok hatálya alá tartoznak, így nem lehet pl. tolmács a büntetőügyben az, akinek a házastársa a terhelt.⁴ Kizárt, hogy szakértőként járjon el az a személy is, akit az adott ügyben tanúként hallgattak meg.⁵

A törvény a kizáró okok részletes felsorolásának elemenként rögzíti azt a főszabályt is, ami szerint nem járhat el szakértőként az, akitől a fenti pontokon túlmenően, egyéb okból nem várható elfogulatlan szakvélemény.⁶ Ezen kizárási ok – megfogalmazásából adódóan – olyan tág körben értelmezhető, hogy a joggyakorlat számára számos lehetőséget biztosít az egyes szakértő személye és véleménye körüli, elsősorban pertaktikai okokból megfogalmazott pro és kontra érvek, adott esetben indítványok előterjesztésére. A fentiekben – a teljesség igénye nélkül megemlített – kizáró okok kapcsán, az új Be. tükrében annyit fontos rögzíteni, hogy az új büntetőeljárási törvény a szakértői tevékenységre potenciálisan alkalmas alanyi kört 2018 júliusától tovább szűkíti, hiszen a kizáró okok kiterjesztődnek pl. a sértett, illetve feljelentő, valamint a tanú segítőjére is.⁷

Abban az esetben, ha kétely merül fel a szakértői vélemény szakmai megalapozottságával kapcsolatban, lehetőség van új szakértőt kirendelni, a szakvéleményt kiegészíttetni,⁸ valamint felülvizsgálati szakvéleményt beszerezni. Érdekességgént megemlítenéd, hogy amíg a magyar büntetőeljárás során a szakértővel szemben szinte elvárásként érvényesül a feltett kérdésekben történő határozott állásfoglalás szolgáltatása, addig az angolszász országokban a szakértők kategorikus véleményt nem alkothatnak. Az angolszász jogrend keretein belül működő szakértőknek a jóval nagyobb szabadságot élvező ma-

³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 103. § (1) bek.

⁴ BH1986. 98.

⁵ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 103. § (1) bek. c) pont.

⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 103. § (1) bek. h) pont.

⁷ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 191. § (1) bek. c) pont.

⁸ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 197. § (1) bek.

gyar kollégáikkal szemben – némileg sarkosan fogalmazva – meg van kötve a kezük, hiszen példának okáért minden kijelentésüket a „véleményem szerint” fordulattal kell kezdeniük.⁹

4. Védői tapasztalatok a szakértői tevékenység kapcsán

Bányai István hiánypótló munkája nyomán sokszor magam is elgondolkodom rajta, hogy bár a művészeti ábrázolásokban Justitia az igazságszolgáltatás magányos hőse, a valóságban azért akarva-akaratlanul Fortuna is felbukkan.¹⁰ Ha elfogadjuk azt a misztikus ködbe burkolódzó ősi tézist, miszerint az évszázadokon át csiszolódott jogi normákon nyugvó igazságszolgáltatást a kollektív bölcsesség teremtette, nem nehéz belátni, hogy a bíróságokon aligha lehetne esélye Fortunának az érvényesülésre. A jogi pályán eltöltött több évtizedes tapasztalatom mégis azt mondatja velem, hogy a védői sikert hozó eljárási végkimenetel szempontjából – őszintén megvallva – nem mellékes többek között az sem, hogy milyen szakmai kvalitásokkal bíró szakértőt rendelnek ki az ügyben. Ha mindezt figyelembe vesszük, be kell látnunk, hogy Fortunának igenis bérelt helye van a tárgyalótermekben.

Szakértő kirendelése a terhelt és a védő oldaláról egyaránt indítványozható. A gyakorlatban azonban sokszor a terhelt – védőjével egyeztetve – keres meg egy konkrét szakértőt, és vele készített szakvéleményt, ezáltal kérve a választott személy bevonását az eljárásba. Amennyiben a bíróság rendeli ki a szakértőt (jellemzően ügyészi indítványra vagy hivatalból), fennáll a védő elvi lehetősége arra, hogy még a szakértő meghallgatása előtt megkérdőjelezze azt a tényt, hogy valóban különleges szakértelmet igényel az adott kérdés eldöntése, megítélése.

A szakértő működésével kapcsolatban védői szempontból is fontos, hogy a szakértő a tudomány aktuális állása alapján, a legjobb tudásának megfelelően készítse el a szakvéleményét, ezáltal segítve az eljárás előrehaladását. A szakértői közreműködés jelentősége megmutatkozik abban is, hogy olyan szakvéleményt kell készíteni, amely tisztázza a vád tárgyává tett tényállást, továbbá a vádiratban foglaltakat – a védő reményei szerint – megcáfolja, vagy adott esetben megerősíti. Az igazságügyi szakértő, mint már azt korábban írtam, sokszor a terhelt sorsát alapjában meghatározó álláspontot rögzít szakvéleményében, így

⁹ GIMESI i. m. 233.

¹⁰ BÁNYAI István: „Egy igazságügyi szakértő naplójából.” Az igazságügyi szakértői bizonyítás módszertani kérdései. *Közjegyzők Közlönye*, 2014/5. 28.

perbeli pozíciójának fontosságát és egyben ‘kockázatosságát’ mi sem bizonyítja jobban annál, mint hogy a Be. bizonyos esetekben lehetőséget biztosít a szakértő személyes biztonságát szolgáló, külön jogszabályban meghatározott személyi védelem alkalmazására is.¹¹

A büntetőeljárásról szóló törvény 100. §-a főszabály szerint 90 napban maximalizálja a szakvélemény elkészítésének határidejét, aminek kapcsán fontos megjegyezni, hogy a kirendelt szakértők – a sok esetben megalapozottan hivatkozott – komoly leterheltség miatt nem ritkán ki is használják a rendelkezésükre álló időintervallumot, sőt sokszor – jogkövetkezmények nélkül – ezt is túllépik. Az új Be. a jelenleg hatályos, napokban megadott határidő helyett hónapokban rendeli rögzíteni a szakvélemény elkészítésére nyitva álló időtartamot, így a szakértőknek főszabály szerint két hónap áll rendelkezésükre a szakvélemény elkészítésére, amely határidő a szakértő előzetes kérelmére legfeljebb egy hónappal meghosszabbítható.¹² A változtatás elsőre nem tűnik lényeginek, de azáltal, hogy a törvény a hosszabbítás határidejét maximálja, az várhatóan jogkövetkezmények nélkül most már nem lesz túlléphető.

Mindezen idő alatt természetesen a védő sem ülhet tétlenül; célszerű a rendelkezésére álló időben alaposan megvizsgálnia a felmerült szakkérdést, hiszen a szakvélemény előterjesztését követően elengedhetetlen a kérdés részletes ismerete a tárgyaláson történő hatékony kérdéshez, illetve észrevételezéshez. Itt kívánom kiemelni, hogy álláspontom szerint az eredményes védői fellépéshez nem elégséges pusztán a jog ismerete. Elengedhetetlenül szükséges a jó értelemben vett kreativitás, valamint a minél szélesebb látókör is, amely képes akár több oldalról is megközelíteni az adott ügyet.

5. Észrevételek a tisztességes eljáráshoz való jog gyakorlati érvényesüléséhez

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el.” E jogállami büntetőjogi alapvetés kapcsán fontos kitérni arra, a védő eljárási jogaival kapcsolatban elhanyagolhatónak korántsem nevezhető kérdésre, hogy

¹¹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 98. § (1) bek.

¹² A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 189. § (6) bek.

a tisztességes eljárási feltételekhez fűződő követelmények valóban megvalósulnak-e a gyakorlatban. A kérdés némiképp költőinek is tekinthető, hiszen a gyakorlat számára széles körben ismert pl. azon jelenség, hogy amíg a szakértő kirendelésének védő általi indítványozása meglehetősen váltakozó mértékben jár sikerrel, addig mindennek a nyomozó hatóság vagy az ügyészség általi kezdeményezése lényegesen nagyobb valószínűséggel vezet eredményre, ezáltal pedig a nyomozó vagy a vádhatóság kirendelésére elkészült szakvélemények is nagyobb mértékben képezik az eljárási iratoknak az ügy elbírálása szempontjából releváns részét. A magánúton beszerzett szakvélemények a joggyakorlatban nem szakvéleményként, hanem csak 'okiratként' szerepelnek a bizonyítékok között.¹³ Ha a bíróság úgy ítéli meg, az ilyen vélemények kiállítóját eseti szakértőként rendelheti ki.

6. Szakértő és védő az új Be. tükrében

Nehezen vitatható, hogy a büntetőügyek jelentős részében ügydöntő jelentőségű lehet a szakértői vélemény. A szakértői álláspont sok esetben a büntetőjogi alapkérdést, a bűnösség kérdését is eldönti, de a szakértő sok bűncselekménynél nélkülözhetetlen az összecszerűség meghatározásához is, amelynek a minősítésen keresztül a büntetés kiszabására lehet jelentős kihatása. Ismert tény másrészt az is, hogy a nyomozó hatóságot költségvetési korlátok és egyéb körülmények ösztönzik a szakértő személyének 'speciális szempontú' kiválasztására, ezért alapvető garanciális jellege van a fegyveregyenlőség elve alapján annak, hogy a védelem a váddal egyező lehetőséget kapjon szakértő kirendelésének kezdeményezésére, bevonására. Hellyel-közzel ez a helyzet állt fenn mindaddig, amíg 2011-ben ki nem iktatták a Be. 111. § (4) bekezdését.

E törvényhely a bírósági szakaszban kötelezővé tette – a vádirat kézbesítésétől számított 15 napon belül előterjesztett – védelmi indítványra új szakértő kirendelését. A 2011. évi LXXXIX. törvény rendelkezése azonban azt a változást eredményezte,¹⁴ hogy miközben a bíróság felé megfogalmazott elvárás az ügy mielőbbi befejezése, a bíróság mérlegelési jogkörébe utalták annak

¹³ BK 164.

¹⁴ 2011. évi LXXXIX. törvény 15. §: „A Be. 278. § (1) bekezdésének helyébe az alábbi rendelkezés lép: (1) A tanács elnöke a vádirat kézbesítésétől számított 30 napon belül megvizsgálja a vádlott és védőjének esetleges bizonyítási indítványait, és megállapítja a tárgyalás határpontját, gondoskodik a tárgyalás megtartásának előkészítéséről, az idézésekről és értesítésekről.”

eldöntését, hogy a vád által prezentált és a nyomozás során a fentebb ismertetett körülmények között kirendelt szakértő mellé kirendel-e újabb szakértőt.

A jelen írás nyomdába adásakor még hatályos Be. mindazonáltal több lehetőséget ad arra, hogy az eljárásban a védő maga vonjon be szakértőt. Természetesen az így elkészült szakértői vélemény bizonyítékként való felhasználását a törvény szabályozza, de az új törvény ismeretében meggyőződéssel állítom, hogy még ezen korlátozó szabályok is több lehetőséget biztosítanak a védelem számára a szakértői bizonyítás terén, mint az várhatóan a jövőben lesz. A terhelt vagy a védő által szakvélemény elkészítésére felkért személy szakértőként való bevonásáról a bíróság, illetőleg az ügyész határoz.¹⁵ Utalni kívánok azonban arra, hogy a gyakorlatban sajnos nem ritka, hogy a bíróságok elutasítják a szakértő bevonására tett indítványokat. Tapasztalataim szerint – tisztelet a kivételnek – a bíróságok gyakran tartózkodnak attól, hogy konkrét indokokkal szolgáljanak az indítványozott szakértő bevonásának megtagadására, ezen esetekben azonban mintha rendre elkerülné a döntési joggal rendelkezők figyelmét a Be. azon irányadó rendelkezése, miszerint a védő által indítványozott szakértőt, kirendelése esetén, ugyanolyan jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, mint a bíróság által hivatalból kirendeltet.¹⁶

Amint fent említettük, a jelenleg hatályos jogszabály szerint amennyiben a védő által felkért szakértő bevonására az ügyben nem kerül sor, az általa készített vélemény nem szakértői véleményként, hanem okiratként kerülhet csak értékelésre a bizonyítási eljárás keretében.¹⁷

Az új Be. mellett, hogy megerősíti azt az elvet, hogy a szakértő alkalmazására főszabály szerint kirendelés alapján kell, hogy sor kerüljön, az indokolásban kijelenti, hogy „[a] szakértői bizonyítás körében a magánszakértői vélemény felhasználásának következetesebb szabályozása a javaslat egyik hangsúlyos újítása.” Az indokolás „hangsúlyos újítást” említ, véleményem szerint azonban ehhez hozzá kell tenni, hogy a hangsúly itt egyben szűkítést is eredményez, azaz a jelenleginél szűkebb körben kerülhet sor arra, hogy teljes értékű bizonyítékként vonják be az eljárásban a védelmi oldalon kezdeményezett szakértő által adott véleményt. Álláspontomat az alábbiakkal kívánom indokolni.

A büntetőeljárások nyomozati szakában – különös tekintettel az új szabályokra – a gyanúsított felelősségre vonásra az esetek döntő részében már azt követően kerül sor, hogy a hatóság az eljárás tárgyát képező szakkérdések

¹⁵ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 112. § (2) bek.

¹⁶ Uo.

¹⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 112. § (3) bek.

megválaszolására szakértőt rendelt ki. Márpedig az új Be. szerint, ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megvizsgálására, véleményezésére irányul, amelyet a hatóság által kirendelt szakértő korábban már megvizsgált – a büntetőeljárások túlnyomó többségében ez értelemszerűen így van –, csak kivételes esetben lesz lehetőség magánszakértői vélemény elkészítésére megbízást adni.¹⁸ Ugyanis a megbízást megelőzően, utalva a hatóság által kért szakvélemény esetleges hiányosságaira, a szakértőtől felvilágosítást kell kérni, illetve a szakvéleményt ki kell egészíttetni.

Csak abban az esetben kerülhet sor magánszakértő bevonására, ha ez az eljárás nem vezet eredményre, márpedig a hatóság – lényegében szubjektív – megítélésén múlik, hogy az általa korábban kirendelt szakértő véleményének kiegészítését, avagy a felvilágosítás adását elegendőnek tartja, ezáltal szükségtelennek tekinti új szakértő kirendelését. Könnyen belátható tehát, hogy rendkívül kevés esetben fog eredményre vezetni a védelmi oldalról magánszakértő bevonásának kísérlete mindazon esetekben, amikor az eljárás korábbi szakaszában a nyomozó hatóság ezt már megtette, lévén, hogy az általa kirendelt szakértő véleményét várhatóan szinte soha sem fogja homályosnak, hiányosnak tartani. Mindez pedig adott esetben a fegyverek egyenlőségének biztosítása helyett az egyenlőtlenség konzerválására lehet alkalmas.

Nem kell túlságosan szkeptikusnak lenni ahhoz tehát, hogy alappal lehessen tartani attól, hogy magánszakértő bevonására tulajdonképpen csak akkor lesz igazán lehetőség, ha a hatóság az ügyben nem tartotta szükségesnek szakértő kirendelését, és hogy az erre vonatkozó terhelti, illetve védői indítványt majd elutasítja, illetve nem az indítványban megjelölt szakértő kirendeléséről dönt.

A másik problémát ott látom, hogy a terheltet és a védőt arra kívánja kötelezni az új eljárási törvény, hogy tájékoztassák az eljáró hatóságot – amennyiben erre a törvényi feltételek egyáltalán fennállnak – a szakértői vélemény elkészítésére adott megbízásról.¹⁹ Az általános büntető eljárásjogi alapelvekkel egyezően az új Be. indokolása hivatkozik arra, hogy az önvádra kötelezés tilalmának tiszteletben tartása folytán az így felkért magánszakértő véleményének benyújtása nem lesz a terhelt, illetve a védő részére kötelező. Azonban joggal vethető fel a kérdés, hogy ha a hatóság tudomására jut egy szakértői vélemény elkészítésére adott megbízás, majd azt nem nyújtják be, akkor az ügyben eljáró hatóság milyen következtetést von majd le ebből, illetve hogy kötelezheti-e a szakértőt bármiféle nyilatkozattételre, adatközlésre.

¹⁸ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 190. § (3) bek.

¹⁹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 190. § (5) bek.

Itt kívánok utalni arra, hogy a jelenleg még hatályos Be. 112. §-a értelmében a védőt nem terheli a fentiekben ismertetett új eljárási szabályokhoz hasonló szigorú bejelentési kötelezettség, hiszen a Be. nevezett szakasza szerint „[a] terhelt és a védő közölheti az ügyésszel, illetőleg a bírósággal, hogy szakvéleményt kíván készíttetni, és benyújtani.” A Be. e szakasza jelenleg még a 2018. július 1-jén bevezetésre kerülő bejelentési kötelezettség nélkül hivatott a védekezés tényleges lehetőségét és az ügyfélegyenlőséget biztosítani oly módon, hogy garantálja a terhelt és a védő számára, hogy a büntetőeljárás bármely szakaszában a maga által választott szakértő véleményére hivatkozva vitassa meg a tényeket, vagy a korábban kirendelt szakértő állításait. Az új Be. szerint, ha az előterjesztett magánszakértői vélemény mint szakértői vélemény nem vehető figyelembe, mert a terhelt, illetve a védő nem a törvényben írtaknak megfelelően járt el a korábbi szakértői vélemény kiegészítése, ellentmondásának feloldása tárgyában, akkor a magánszakértői vélemény okiratként sem vehető figyelembe, az „a terhelt, illetve a védő észrevételének minősül”.²⁰

A fentiek alapján összefoglalóan megállapítható tehát, hogy a szakértői bizonyítás során a védői oldal – és ezáltal a terhelt védekezési joga – várhatóan a jelenleginél is hátrányosabb helyzetbe fog kerülni az új Be. hatálybalépését követően, azonban meggyőződésem szerint a nehezedő körülmények által megkívánt még komolyabb szakmai felkészültség és a még nagyobb mértékben tanúsított védői erőfeszítések csak nemesíteni fogják „a jó és a méltányos művészetének”²¹ gyakorlását a védői hivatás vonatkozásában is.

²⁰ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 198. § (1) bek.

²¹ „*Ius est ars boni et aequi*” (a jog a jó és méltányos művészete). Publius Iuventius CELSUS: *Digestorum libri XXXIX*, I. 1. 1.

AZ EGYEZSÉG (VALÓBAN) ÚJ LEHETŐSÉGEI A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

BÉKÉS Ádám
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1. Előzmények

Új korszak köszönthet Magyarországon a büntetőeljárásokra 2018. július 1. napjától a konszenzuális eljárások bevezetésével, különös tekintettel az egyezség intézményére. Talán a remények most megalapozottabbak, mint a lemondás a tárgyalásról külön eljárás bevezetésekor voltak. Bár a lemondás intézménye az eredeti koncepcióhoz képest 2009 nyarán megváltozott és részletesebb szabályozást kapott, a hozzá fűzött reményeket – amelyet akkor a szakirodalom várt tőle¹ – nem váltotta be. Ennek legfőbb indokai, hogy az intézmény a terhelt és védője számára bizonytalan volt, a bíróság döntése pedig nem volt garantált. Az előbbi bizonytalanság abban a leginkább tetten érhető, hogy a terhelti beismerés időben megelőzi a vád és a védelem azon egyeztetését, hogy mit fogadnak el kölcsönösen. Sőt, kölcsönösségről szó sincs a jogkövetkezmények tekintetében: ha a beismerést el is fogadja az ügyész, csak ezt követően nyilatkozik az általa alkalmasnak tartott szankcióról, ami azonban lehet, hogy egyáltalán nem a várt mértékű, és elfogadás alapját nem képezheti. Ilyen esetben a terhelt a vallomást megtette, de a remélt előny elmarad – az pedig kevés vigasz, hogy a beismerő vallomás nem használható fel a későbbiekben.

Ezt a tényt az új törvényhez fűzött indokolás is elismeri: „Az egyezség előzményének az 1998-as Be. XXVI. fejezetében szereplő *lemondás a tárgyalásról* külön eljárás tekinthető, amely azonban a szabályozás többszöri módosítása ellenére sem működött, ezért a terhelttel való megegyezés szabályait a bűnösség beismerésére irányuló egyezségként szabályozza újra.” A törvény indokolása

¹ FANTOLY Zsanett – ÖRDÖG-DEÁK Andrea: Vádalku – kontinentális módra. *Magyar Jog*, 2010/6. 363.

a jogalkotói célt is egyértelműsíti: „a tisztességes eljárás követelményeinek is megfelelő konszenzuális eljárás az állam oldalán idő- és költségmegtakarítást, a terhelt oldalán enyhébb szankcionálást, a sértett oldalán biztos jóvátételt, míg a társadalom szempontjából azt eredményezi, hogy a bűncselekmény elkövetőjét biztosan felelősségre vonják.”

Ezt ki lehet egészíteni azzal, hogy komoly kriminalisztikai jelentősége is van, hiszen a gyorsabban és a beismerés révén részletesebben feltárt tényállás segíthet más bűncselekmények felderítésében, új bűnözési módok és taktikák megismerésében. Az Alkotmánybíróság 422/B/1999. AB határozata szerint a tárgyalásról lemondás – a tisztességes eljárást biztosító szabályok mellett – alkalmas eszköz arra, hogy társadalmi méretekben is hozzájáruljon az állami büntető igény észszerű időn belüli elbírálásához, az igazságszolgáltatás megfelelően hatékony működtetéséhez. Ebből következően a beismerő terhelt – a Büntető törvénykönyv (Btk.) szerinti kedvezménnyel történő – ösztönzése alkotmányos célt szolgál, és semmilyen értelemben nem minősíthető arra irányuló állami kényszernek, hogy feladják alkotmányos jogait.

2. Az egyezség iránti igény

A büntetőeljárásokkal szemben állandó társadalmi és politikai igény, hogy azok minél gyorsabban és hatékonyabban elvezessenek az ügydöntő határozathoz, a bűnösség kérdésének eldöntéséhez. Farkas Ákos már 1992-ben arról írt, hogy az eljárásokkal szembeni igény azok ‘rövidre zárása’, gyors és költsönös megelégedésre szolgáló befejezése, amit a ‘büntetőeljárás katasztrófaelmélet’ katalizálni tud az igazságszolgáltatás terhének összeomlással fenyegető vízióján keresztül.² Kétségtelen, hogy attól függően, milyen szemszögből tekintünk a büntetőeljárásra, úgy válnak egymással ellentétben álló szempontok prioritássá. A büntetőpolitika részéről elsődleges szempont a hatékonyság, a bíróság részéről a teljes megalapozottságú tényállás, a terhelt viszont minél szélesebb garanciarendszert remél az egyes eljárási szakaszokban, amelyek amúgy Farkas szerint lassú erózió alatt mennek keresztül. Lényegében axiómának tekinthető, hogy a garanciákkal biztosított és megalapozott döntés hosszabb eljárási időt feltételez, mint a garanciák hiányában szenvedő, de a társadalom részéről haté-

² FARKAS Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1992/8. 507.

konynak tekintett megoldások, a büntetőeljárás-jog feladta pedig e két ellentétes irány egyensúlyának a megteremtése.³

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága több mint 30 évvel ezelőtt, 1987. szeptember 17-én kiadott Ajánlásában részletesen foglalkozott az eljárások gyorsításának módozataival, oly módon, hogy a garanciális elemek sértetlenek maradtak.⁴ Nem tekinthető tehát új keletűnek, továbbá semmiképpen sem magyar sajátosság az a törekvés, hogy az eljárások elhúzódásának problémájára tényleges megoldást kell találni. A hivatkozott Ajánlás kiemeli:

„A büntető igazságszolgáltatás késedelmét nem csupán különleges források biztosításával és ezek megfelelő felhasználásával lehet orvosolni, hanem a büntetőpolitika megvalósításában a forma és a tartalom tekintetében a hangsúlyok világosabb meghatározásával, a következőkön keresztül:

- a diszkrécionális vádelvhez viszonyodva a kisebb és tömeges bűncselekmények intézésénél az alábbiak igénybevételeivel:
- az úgynevezett sommás eljárás, a büntetőeljárás lehetséges alternatívájaként;
- a büntetőügyekben illetékes hatóságok és más eljáró hatóságok által létrehozott bíróságon kívüli megegyezés (kiegyezés);
- az úgynevezett egyszerűsített eljárások;
- a hagyományos bírósági eljárás egyszerűsítése.”

A fenti idézetből jól látszik, hogy az eljárások egyszerűsítése és a megegyezés lehet a gyorsabb eljárások elérésének egyik útja. Amit azonban feltétlenül ki kell emelni, és talán első olvasásra nem is tűnik fel, hogy az eljárások hatékonyabbá tételének legfőbb érdekeltje az igazságszolgáltatási rendszert fenntartó állam, mivel erőforrásai korlátosak, amelyek megnövelése csak jelentős anyagi többletforrások bevonása révén lenne kivitelezhető. Tehát az egyezség nem a védők vagy a terheltek találmánya, és csak a felületes szemlélő tekint úgy rá, hogy a terhelte az egyezséggel bizonyosan jobban fog járni. Ahogyan Herke

³ KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárási jog*. Budapest, Osiris, 2008. 18.

⁴ Az Ajánlás R(87)18 szám alatt jelent meg.

Csongor is említi monográfiájában,⁵ valójában azt a kedvezményt kapja meg, ami az elhúzóadás esetén mint enyhítő körülmény jelentkezne, ellenben a tagadhatatlan előny az elkövetés és a szankció alkalmazása közötti távolság radikális csökkentése.

Emellett nem tagadható el az legtöbbször ki nem mondott érv, hogy a beismerés növeli a felderítést, és a nyomozásnak sem kell feltétlenül a kétségtelen tisztázásig eljutnia. Számos tanulmányt ismerünk az amerikai vádalkurendszer hatékonyságáról, ami az eljárások körülbelül 90%-át érintik és a gyorsabb befejezés irányába viszik.⁶ Hozzá kell tenni, hogy az amerikai rendszert is több kritika éri,⁷ ahogy Jed S. Rakoff bíró – és egyben egyetemi oktató – hangsúlyozza: a gyorsabb lezárás és alacsonyabb büntetés reményében a védők inkább rábeszélnek az ügyfeleiket az alacsony bizonyítottságú cselekmény elismerésére, holott a vád lehetséges, hogy nem állná ki a tárgyalás próbáját.⁸ Az érvek és ellenérvek jó összefoglalását adja Grmela Zoltán tanulmánya,⁹ amely szerint az ellenérvek között ott szerepel az enyhébb ítélet mint a visszatartó erő lerontója, több terhelt esetén pedig véletlenszerű, hogy kivel köt az ügyész alkut.

Nyilvánvaló, hogy olyan modellt nem lehet kialakítani, amely a lehetséges veszélyeket teljesen kiküszöböli. Mindazonáltal egy jó konszenzuális rendszer jogi természete az az alábbiak szerint jellemezhető:

- *indoka*: az erőforrásokkal való hatékonyabb gazdálkodás, a humán erőforrás koncentráltabb használata (csak az összetett és vitás ügyekben járjon el a bíróság, az egyszerű megítélésű ügyeket el lehet terelni);
- *korlátja*, hogy nem járhat a garanciák sérelmével;
- *axiómája* az alaki igazság elfogadása;
- *módja*: a terhelt beismerő vallomása, ha azt objektív bizonyítékok is alátámasztják;

⁵ HERKE Csongor: *Megállapodások a büntetőperben*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2008.

⁶ KELEMEN Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. *Magyar Jog*, 1990/6. 856; továbbá Lindsey DEVERS: Plea and Charge Bargaining, Research Summary (2011), <https://www.bja.gov/Publications/PleaBargainingResearchSummary.pdf>

⁷ TARR Ágnes: A vádalku szabályozásának egyes kérdései az Egyesült Államokban és Magyarországon. In: JÁMBORNÉ RÓTH Erika (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2004. november 4.* Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK, 2005. 285.

⁸ Jed S. RAKOFF: Why Innocent People Plead Guilty. *The New York Review of Books*, 2014. november 20., <http://www.nybooks.com/articles/2014/11/20/why-innocent-people-plead-guilty/>

⁹ GRMELA Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. *Magyar Jog*, 1993/6. 370–371.

- *eredménye*: az eljárás gyorsabb lezárása, ami lehetővé teszi, hogy a szankció a bűncselekmény elkövetési idejéhez közelebb kerüljön – ezáltal szolgálva a prevenciók célokat; továbbá javulhat a felderítés a feltárt tények megismerése folytán.

Az egyezségekre tehát nem szabad úgy tekinteni, mint a terhelt kedvezőbb büntetéséhez vezető útra, amelynek esetében az állam részlegesen lemond a büntető igényéről. Az egyezség sokkal inkább az állam és társadalom érdeke: gyorsabb utat jelent a nem vitatott döntéshez, az összetett ügyek könnyebb felderítéséhez és bizonyításához. A magyar megoldás leginkább a szlovén példából indul ki, ami kétféle megegyezést ismer: az első esetén az ügyész, a terhelt és a védő formális megállapodást köt, amelyet a bíróság jóváhagy, vagy elutasít. A második eset a kötelező bírósági előkészítő ülés során történő megegyezés, ami a terhelt belenyugvására alapszik, és az ügyész által kilátásba helyezett szankcióra és annak elfogadására épül. Bármelyik megegyezést is tekintjük, a kiindulópontot a vádhatóság által megállapított tényállás és minősítés jelenti, azaz az amerikai rendszerben ismert tényállásra vonatkozó alku nem lehetséges. Miután a ‘magyar modell’ nem veszi át az amerikai megoldást, annak részletes ismertetésétől eltekintek. Megjegyzendő, hogy az amerikai rendszert mélyen tárgyaló tanulmányok állnak rendelkezésre a magyar jogi irodalomban is Herke és Farkas, valamint Pápai-Tarr Ágnes és Kelemen Ágnes részéről.

3. Más államok különböző megoldásai

Többször hallható szakmai beszélgetések során az a nézőpont, hogy az egyezség csak egyfajta lehet: mint az Egyesült Államokban alkalmazott vádalku, amely az ügyész és a védő szabad megegyezésére épül. Ez egy leegyszerűsítő megközelítés, ugyanis az Európai Unió tagállamai között is több megoldással találkozunk. Elek Balázs ítélőtáblai tanácselnök bíró a *Büntetőjogi Szemle*ben ismertette az angol, olasz és német megoldásokat.¹⁰ Vizsgálata szerint az angol megoldás korlátozott ügyészi jogkör miatt nem tekinthető igazi vádalkunak, ugyanis az ügyésznek a büntetés nemére és mértékére nincs befolyása; a bírósági eljárás lefolytatása azon áll, vagy bukik, hogy a terhelt a vádban foglaltakat elismeri-e, vagy sem, majd pedig a bíró dönt a szankcióról. Az

¹⁰ ELEK Balázs: Költségek és időtartalmak a büntetőeljárásban. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/1–2. 10–17.

olasz eljárási törvény lényegében az előkészítő ülésre alapoz, amelyen a terhelt az összes bizonyíték ismeretében dönthet úgy, hogy a jelentősen csökkentett büntetés érdekében ezen a ponton elfogadja a vádirati tényállást. Ahogy Elek megfogalmazza: „az olasz külön eljárások egy része úgy jellemezhető, hogy a rendes eljárás valamely szakaszát elhagyják.” A német rendszerben a bíró aktív közreműködésére van szükség, mivel alapelveként védi a bíró tényfeltárási kötelezettségének sérthetetlenségét. E megoldás lényege, hogy a bíró az ülés során mediál a vád, a vádlott és a védelem között, és a megállapodás csak a nyilvános tárgyaláson jöhet létre. E megoldás nyilvánvaló előnye, hogy sejtethetvé válik egy esetleges bizonyítás sikeressége, vagy sikertelensége, hiszen a bíró csak megalapozott tényállás esetén járul hozzá a bűnösség elismeréséhez.

Bármelyik eljárási megoldást is vesszük alapul, annak előfeltétele lesz az Elek által is említett *bizalmi elv*. Álláspontom szerint ugyanis az egyezség olyan, mint a jó házasság: egyszerre ketten kellene hozzá, és tekintettel kell lenniük a másikra, tudniuk kell, hogy mit szeret a másik, ellenkező esetben válás lesz a vége. Ebben látom a legnagyobb feladatot a Magyarországon működő hivatásrendek számára: újra kell értelmeznünk a vád, a védelem és a bíróság viszonyát. Bizonyosan nem működik a jövőben a ma még ‘alapbeállításnak’ tekinthető bizalmatlansági elv. Nem dolgozhatunk úgy tovább, hogy az ügyészben mindig a gonoszat, a védőben pedig a bűn védelmezőjét látjuk. Nem fenntartható az a nyilván önvédelemből adódó gyakorlat, hogy néhány ügyészségen az eljáró ügyész személyét sem árulják el, telefonon beszélni pedig még inkább lehetetlen vele.

Az is bizonyos, hogy közösen elfogadott zsinórmérték nélkül rengeteg sikertelen próbálkozás árán tudjuk csak kialakítani az egyezség módszertanát. Az ügyészség kötelező utasításokkal ugyan irányítani tudja az eljáró ügyészeket, de hasonló ‘felügyeletet’ a kamarák nyilvánvalóan nem tudnak gyakorolni a védők felett. Személy szerint azt tartom kiindulási pontnak, hogy a Legfőbb Ügyészség és a Magyar Ügyvédi Kamara adjon ki közösen elfogadott irányelveket, eljárási segédletet az egyezségek kialakításához, erősítve ezáltal a bizalmi elv létezését. Egy ilyen iránymutatás óriási segítséget jelent a jogalkalmazó számára, hogy ebben a ‘házasságban’ tudjuk, hogy mit szeret ‘a férj és a feleség’, nehogy az igen nemet jelentsen, a nem pedig igent, a talán pedig csak a sírba kergesse a másikat.

A gyakorlatban a legnehezebb a kommunikáció, azaz megérteni és elfogadni a hivatásrendi szereplők eltérő érdekviszonyait, döntéseik motivációit. Egyfelől az ügyészség elemi érdeke a bűncselekmény felderítése és a büntetőjogi felelősség megállapításának előmozdítása, aminek érdekében a büntetőeljárás teljes eszköztára és az állam támogatása rendelkezésére áll. Másfelől a védő egyéni szereplő a hatóságokkal szemben, alapvetően megbízási jogviszonyban áll

ügyfelével, aki az eljárás terheltje. Nagyon eltérő a helyzetük, ezért is fontos egymás megértése.

Tudomásul kell venni, hogy nagyon sok esetben a védői cselekvés mögött az ügyfél nem szakmai alapú utasításai húzódnak, amelyek a terhelt óvatosságából, félelméből, kockázatelemzéséből, 'költség–haszon' mérlegeléséből táplálkoznak. A védő kötelezettsége az ügyfelét a lehető legteljesebb mértékben tájékoztatni az eljárásról, a jogairól és kötelezettségeiről. Ennek keretei között a védő javaslatot tehet a védelmi stratégiára, de a döntés az ügyfél kezében van.

Jó példa lehet erre az olyan eset, amelyben a védő a beismerést javasolja a nyilvánvaló bizonyíthatóságra tekintettel, a terhelt mégis a tagadást választja. Ebben az esetben nem a védőben kell keresni a zavart vagy a felkészültség hiányát, esetleg ravaszságot, hanem a látszólag érthetetlen döntés mögött az ügyfél megfontolása áll. Mindezt azért érdemes hangsúlyozni, hogy az egyezségben résztvevő ügyész és védő nyílt kommunikációt folytasson egymással, törekedve a másik fél motivációinak megértésére, ami a megalapozott elfogadó, vagy elutasító döntés alapja lehet. Ahogyan Pápai-Tarr Ágnes fogalmaz: „Összességében megállapítható, hogy a vádalku esetén olyan eljárásról van szó, ahol a vádlott és az ügyész is elégedettek a végeredményként meghozott ítélettel. A jogi felelősségre vonás ugyanúgy megtörténik, csak érvényesül a jogalkalmazás ma is érvényes ígérete, ami szerint a beismerést enyhítő körülményként értékeli.”¹¹

4. A beismerés lehetőségei

A későbbiekben részletezni fogom, hogy a védők milyen feladatok előtt állnak, de előtte érdemes áttekinteni, hogy az elfogadott törvény a beismerő vallomás eszközét hol és hogyan használja az egyezség vagy az egyszerűsítés érdekében. Lényegében három helyen lehet azonosítani ezeket a 'kijáratokat' az eljárás mihamarabbi lezárása érdekében. Elsőként kell említeni, amikor a nyomozás során – a gyanúsításkor vagy azt követően – az ügyész ajánlatot tesz a terhelt felé.¹² Az ajánlat irányulhat a közvetítői eljárás, a bíróság elé állítás, a büntetővégzés – ma tárgyalás mellőzéseként ismerjük – és az együttműködés alkalmazására. Ez utóbbi lényegében a ma ismert együttműködő terhelttel való megállapodást jelenti, és az eljárás megszüntetéséhez, a feljelentés elutasításához vezethet.

¹¹ PÁPAI-TARR Ágnes: Vádalku – az amerikai, és a magyar valóság. *Jogelméleti Szemle*, 2011/1.

¹² Be. LXIV. fejezet.

Mindezek jellemzője tehát, hogy a kezdeményező fél az ügyész, nem pedig a terhelt vagy a védő. Az ügyész eljárási feladatainál a törvényi felsorolás előbb is tárgyalja ezen felajánlást, mint a vádiratról való döntést. A jogalkotó tehát arra ösztönzi az ügyészt, hogy a vizsgálati szakaszban összegyűjtött bizonyítékokat (iratokat) minél hamarabb tárja a terhelt elé, ezzel olyan helyzetbe hozva őt, hogy megalapozottan tudjon dönteni a bűnösség beismeréséről, vagy tagadásáról. Éppen e jogalkotói koncepciónak a következménye az, hogy a klasszikus értelemben vett iratismertetés a nyomozás végén elmarad, hiszen feltételezi, hogy az ügyész a felajánlás lehetőségével élni kíván.

A konszenzuális megoldások közül másodikként látjuk az egyezség intézményét.¹³ Ennek során a kezdeményező a terhelt és a védő is lehet, feltéve, hogy a terhelt a történeti tényállást és a minősítést elfogadja. Ezen a ponton nem tudok egyetérteni azzal az állásponttal, hogy az ilyenfajta egyezség letárgyalása nagyon rövid lesz, ugyanis az ügyész és a védelem csak az elfogadás kérdéséről dönt, a tényállásban és a minősítésben amúgy sem lehet megállapodni. Az a véleményem, hogy a mindennapok gyakorlata nem lesz ennyire steril, hiszen nagyon jól ismerjük azokat az elhatárolási kérdéseket, ahol ugyanazon történeti tényállás minősítésében eltérő dogmatikai álláspont eltérő minősítéshez vezethet.

Nem tekintem eretnekségnek azt, ha egy emberölés kísérletének minősítése esetén a védő megalapozott érveket hoz fel az életveszélyt okozó testi sértés befejezett alakzata mellett, és jelzi az ügyésznek, hogy a történeti tényállás elismerése mellett e minősítést tudja elfogadni. Egyik hivatásrendi képviselő sincs a tévedhetetlenség birtokában, és amíg így van, addig a szakemberek közötti szakmai viták és azok egyeztetése magától értetődőnek tekinthető. A jogalkotó éppen ezért döntött úgy, hogy a konszenzuális megoldások során a védő eljárása kötelező. Ezen egyezség a bíróság általi külön eljárásban nyer elismerést, amelynek során a bíró meggyőződik az egyezség törvényességéről, és ennek keretei között hozza meg a határozatát. E megoldás vitathatatlan előnye a jelenleg ismert eljárást könnyítő lehetőségekkel szemben az, hogy szabályozott keretek között zajlik, és a bíróság csak a törvényesség öre, de az egyezséggel ellentétes határozatot nem hozhat.

A harmadik megoldás a bírósági szakaszra tevődik át, a kötelezően alkalmazott előkészítő ülésre.¹⁴ A jogalkotói megfontolás, amely e megoldás mögött rejlik, hogy a vádirat benyújtásával a terhelt számára minden lényeges információ megismerhetővé vált, tudja, hogy mi a vád tárgya, valamint tudja,

¹³ Be. LXV. fejezet.

¹⁴ Be. LXXXVI. fejezet.

hogy mi az indítvány az alkalmazandó szankcióra nézve. Abból a gyakorlati tapasztalatból indul ki, hogy a nyomozás során a gyanúsítással szemben tagadó terhelt a szélesebb ügyismeret esetén megváltoztathatja addigi álláspontját. A törvény ezért iktat be utolsó lehetőségként már a bíró által kezdeményezett konszenzust, azaz lehetősége van a terheltnek arra, hogy az előkészítő ülésen ismerje el a tényállást és a felelősséget, amelynek következménye az ügydöntő határozat bíróság általi kihirdetése.

5. Megfontolások a védő jövőbeni munkájához

A védők számára a fentiekben ismertetett eljárások új gondolkodásmód és körülmekintő ügyfélkezelés alkalmazását teszik szükségessé. Nem tartható a továbbiakban az a kedvelt stratégia a nyomozás során, amely a vallomás megtagadására épül, nem igényelve az ügy teljes megismerését, az ügyfél időigényes felkészítését. A védőnek minden információ birtokában kell lennie ahhoz, hogy dönteni tudjon egy konszenzusos megoldás alkalmazásáról, vagy elvetéséről. Szinte pszichológussá kell válni, hogy az ügyfél önigazoló lelki mechanizmusait lefaragva, megismerjük valódi szándékát. Bizonyos, hogy egyikünk sem szeretné hallani azt az érvet, hogy valaki csak az ügyvédje tanácsára fogadta el az ügyészi ajánlatot, de már nagyon megbánta, rossz ügyvédje volt. Különösen fontos lehet ez olyan ügyekben, ahol a személyes szankciókon túlmenően a vagyonra kiterjedő intézkedések alkalmazására kerül sor.

Nem jelent könnyebb helyzetet, ha az eljárásban több terhelt van, és az elkövetők között komoly érdekellentétek alakulnak ki. Ezek az érdekellentétek azonban nem állandók, sokszor olyanok, mint egy vihar, amely éppen erősödik, majd gyengül. A beismerő vallomás nyilvánvaló lényege, hogy az nem csupán a személy szerinti felelősségről szól, hanem az ügy érdeméről és ezáltal a társakról is. El tudok képzelni olyan esetet, hogy a két ügyfél, akik társtettesek, egy ügyvédi iroda két tagját bízta meg azonos ügyben, majd viszonyuk dinamizmusából és az egyezség kínálkozó alkalmából eredően egymással szembefordulnak. Ez eredményezheti, hogy az azonos irodában lévő védők egymással ellentétes irányú javaslatokat tesznek – az egyik az egyezség, a másik pedig a hallgatás mellett érvel. Kétségtelen, hogy a felvázolt eset nehéz döntési helyzeteket szül, és az összeférhetetlenség kérdését is felveti.

Az új, ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVII. törvény részleteiben meghatározza az összeférhetetlenség és kivételeinek eseteit. Nyilvánvaló, hogy egy ügyvéd nem láthatja el egyidejűleg olyan ügyfelek képviseletét,

akiknek az érdekei egymással ütköznek. Ugyanakkor a 21. § (1) bekezdése a korlátozó okot a teljes ügyvédi irodára, ügyvédi társulásra és – az új elemként megjelenő – ügyvédi irodaközösségre is kiterjeszti, ha az valamely tag esetében már fennáll. Azonban mielőtt megijednénk, figyelembe kell venni a korlátozást – amit a normaszöveg néha a „tilalom” kifejezéssel illet – feloldó kivételeket is. A 20. § (7) bekezdése szerint a korlátozás nem vonatkozik azon esetekre, amikor az ügyfeleknek az ügyben vannak azonos érdekeik (fontos a többes szám!), az ügyfelek beleegyezésüket adták, a titoktartási kötelezettség megsértésének veszélye nem áll fenn, valamint az érdekek összeütközése nem akadályozza abban az ügyvédet, hogy az ügyfelek érdekeit a legjobban képviselje. Ezek a feltételek a nyelvtani értelmezés szabályai szerint konjunktívak. A 20. § (8) bekezdése pedig kötelezővé teszi ezen okok folyamatos ellenőrzését a megbízás elvállalása után, a képviselő teljes időtartama alatt. Így előfordulhat, hogy a tilalom alóli kivételek fennálltak, de később szűnnek meg, azt eredményezve, hogy az érdekek összeütközése esetén mindegyik ügyfél képviselőtét meg kell szüntetni.

A 21. § (3) bekezdése szerint az ügyvédi iroda, a társulás és az irodaközösség többi tagjára való korlátozás (tilalom) pedig azzal is feloldható, ha a megbízásokat különböző ügyvédek és ügyvédasszisztensek látják el a titoktartás biztosítása mellett, és az ügyfelek kifejezetten hozzájárultak az ilyen módon történő ügykezeléshez. Ez a szabály nyilván speciális norma a 10. § (2) bekezdéséhez képest, amely az ügyvédi iroda tagjai közötti titoktartási kötelezettséget feloldja, ugyanakkor nem vonatkozik a társulásban, irodaközösségben lévő ügyvédekre. Mindez azt jelenti, hogy akár iroda, akár társulás, akár irodaközösség esetében a vélhetően most vagy a jövőben érdekellentétbe kerülő ügyfeleket minden esetben már a megbízás elvállalásakor nyilatkoztatni kell arról, hogy az összeférhetetlenség feloldásához szükséges körben járuljanak hozzá a titok feloldásához (majd a titoktartásnak helyre kell állnia), illetve a képviselő ilyen módon történő ellátáshoz.

Azt is el kell dönteni, hogy a terhelt által kezdeményezett egyezséget mikor és milyen körben közvetíti a védő az ügyész felé. Könnyen lehetséges olyan eset, hogy a védő az egyezés felvetésére bízta az ügyfelét, de azt az ügyészség nem fogadja el. Ezzel csupán azt az üzenetet lehet küldeni az ügyészség számára, hogy ügyfelünk rendelkezik annyi információval és birtokában van olyan bizonyítékoknak, amely beismerésre sarkallta, azaz a felajánlás ténye az ügyész számára megerősítést ad, persze a terhelt által remélt előnye nélkül. Nagy hangsúlyt kell tehát fektetni az ügy és ügyfél megismerésére, az ügyfél minél szélesebb tájékoztatására, illetve ezek ügyvéd és ügyfél közötti rögzítésére.

A plasztikusság végett példaként lehet hozni a következő elméleti esetet: a jogosulatlan pénzügyi tevékenységet végző ügyfél esetében a hatóság 200 sértettet feltárt, de az ügyfél a védőnek elmondja és iratokkal igazolja, hogy valójában 250 sértett van. Két út közül választhat a védő: a) azt tanácsolja, hogy az eddig feltárt tényállásra kössenek egyezséget, remélve, hogy az újabb sértettekről a hatóság később nem szerez tudomást; b) a védő javasolja a további sértettek feltárását, hiszen érdemben a várható szankciót nem befolyásolja. Az ügyésszel való beszélgetés során ez utóbbi esetben a teljességre való törekvés szükségszerűen eredményezi azt, hogy a védő az ügyfelére terhelő információt közöl a sértettek nagyobb számára vonatkozóan.

Miként alakul a védő helyzete abban az esetben, ha az ügyész a sértettek számának emelkedésére figyelemmel az egyezség lehetőségétől visszavonul, és az ügyfél ezt a védő hibájaként értékeli? Véleményem szerint egy megoldás van csak: annak előzetes és részletes rögzítése, hogy az ügyfél milyen körben adja meg a megbízást és a hozzájárulását arra az esetre, ha az ügyész és a védő személyesen, az ügyfél távollétében egyeztet, hiszen csak így lesz rekonstruálható a védő és ügyfele közötti viszony. Meggyőződésem, hogy ebben a védőnek fel kell tárnia az egyezség elfogadásának és elutasításának a következményeit. Ugyanakkor mindez bizonyosan fel fogja vetni azt a gyakorlati kérdést, hogy a védő milyen mélységű tényvázlatot vesz fel a képviselő ellátása során, hogyan rögzíti írásban az ügyfél által előadott tényállást.

AZ ELŐKÉSZÍTŐ ÜLÉS SZEREPE A 2017. ÉVI XC. TÖRVÉNYBEN

BELOVICS Ervin

egyetemi tanár (PPKE JÁK), a Legfőbb Ügyész helyettese

1. Bevezetés

A kontinentális jogrendszerekben a tárgyalás előkészítésének legismertebb formája a vádtanács volt, amelynek alapfeladatát az képezte, hogy döntsön az ügyészi vád törvényességéről, azaz a vád alá helyezésről, vagy az eljárás megszüntetéséről. A vádtanács az ügyet tárgyaló bírói tanácstól elkülönülten működött. Magyarországon a vádtanács jogintézményét a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. (a továbbiakban: I. Bp.) vezette be. Esküdtbíróság vagy törvényszék hatáskörébe tartozó bűncselekmény miatt – ha vizsgálat tartására nem került sor – az ügyésznek a vádiratot az ügy irataival együtt a vádtanács elnökének kellett megküldenie.

Ha vizsgálat folyt az ügyben, az ügyésznek a vádiratot a vizsgálóbírónál kellett benyújtania. A terhelt a vádirat minden pontja ellen kifogást jelenthetett be, ez esetben a vizsgálóbírónak az iratokat a vádtanács elé kellett terjesztenie. A vádtanács a terhelti kifogás alapján nem nyilvános tárgyalást tartott. A vádtanács a vádiratot elutasította, illetve az eljárást megszüntette ha:

- a vád tárgyává tett cselekmény nem volt bűncselekmény;
- a cselekményt már jogerősen elbírálták;
- büntethetőséget megszüntető vagy
- büntethetőséget kizáró ok állt fenn;
- az arra jogosult a vádat elejtette;
- bizonyítékok nem álltak rendelkezésre (I. Bp. 264. §).

Amennyiben ilyen ok nem létezett, a vádtanács a terheltet végzéssel vád alá helyezte.

Az 1921. évi XXIX. törvény korlátozta a vádirat elleni kifogás bejelentésének lehetőségét és ezáltal a vádtanács döntési kompetenciáját is. A leggyakrabban előforduló bűncselekmények (testi sértés, lopás, sikkasztás, csalás, bűnpártolás) esetében ugyanis, ha első fokon a királyi törvényszék egyesbíróként járt el, a vád ellen kifogást emelni nem lehetett. E törvény csak azt tette lehetővé a terheltnek, hogy a vádirat minden pontja tekintetében írásban észrevételeket tegyen, és azokat a tárgyalás megtartására hivatott egyesbíró elé terjessze. Az egyesbíró akár az észrevételek alapján, akár hivatalból – tárgyalás kitűzése nélkül –, ha szükségesnek látta a felek meghallgatása után, az eljárást végzéssel lezárhatta.

A vádtanács működését az 1946. évi XIV. törvény teljes egészében megszüntette, kimondva, hogy a vádirat ellen kifogásnak nincs helye, illetve hogy a vádlónak a vádiratot a tanács elnökénél kell benyújtania, tekintet nélkül arra, hogy az ügyben vizsgálat folyt-e, vagy sem. A terhelt azonban a vádirat minden pontja ellen írásban észrevételt tehetett, és azt az ügy elbírálására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság elé terjeszthette. A bíróságnak pedig akár az észrevételek alapján, akár hivatalból – szükség esetén a terhelt vagy az ügyész meghallgatása után – jogában állt az I. Bp. 264. §-ában meghatározott esetekben a vádiratot elutasítani.

Az 1973. évi I. törvény az elsőfokú bírósági tárgyalás előkészítését az ügyben eljáró tanács elnökének, illetve magának a bírói tanácsnak a feladatkörébe utalta. A törvény alapján a tárgyalás előkészítés „középpontjában a vád megalapozottságának a kérdése áll. Ezt elsősorban a tanács elnökének kell megvizsgálnia, és ha ebből a szempontból aggálya van vagy ő teszi meg az eljárás tovább folytatásához szükséges intézkedéseket, vagy az ügyet a tanács hatáskörébe utalja.”¹ Ugyanilyen megoldást alakított ki az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: korábbi Be.). Ebben a rendszerben a tárgyalás előkészítése nem minősíthető vád alá helyezési eljárásnak, mert arra a vádirat benyújtásával már sor került, és a vád előzetes bírósági vizsgálata nem a vád alá helyezést, hanem a tárgyalás érdemi előkészítését célozza.

„A büntetőeljárás bírósági szakaszának önálló része a tárgyalás előkészítése, amely a vádiratnak, magánvádas ügyben a feljelentésnek a bírósághoz való érkezésével vagy a pótmagánvád elfogadásával kezdődik. A tárgyalás előkészítésének jelentősége garanciális jellegben rejlik: feladata annak biztosítása, hogy törvénysértő vád ne

¹ LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *A büntető eljárás magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982. 500.

kerüljön bírósági tárgyalásra, hogy a bíróság ne vonjon hatáskörébe vagy illetékességébe hozzá nem tartozó ügyet, és hogy az ügy alapos előkészítése nélkül ne állítsák a terheltet bíróság elé.”²

A tárgyalás előkészítésével kapcsolatban más szerzők is annak az álláspontjuknak adtak hangot, hogy

„A tárgyalás előkészítésének legfontosabb szerepe tehát a garanciális jellegéből fakad nevezetesen, hogy a törvényi követelményeknek meg nem felelő vád bírósági tárgyalására ne kerüljön sor, és a büntetendőség, illetve a büntethetőség hiányának nyilvánvaló eseteiben az okkal érintett személy büntetőeljárás hatálya alatt ne álljon. [...] Másrészt az eljárás valamennyi résztvevőjének alapvető érdeke fűződik ahhoz, hogy a bírósági eljárás a lehető leghamarabb eredményesen érjen véget, azaz a bíróság a vádról érdemben dönthessen. Ennek egyértelmű követelménye az érdemi tárgyalás feltételeinek teljes körű előzetes biztosítása, az iratokból kitűnő akadályok elhárítása.”³

Az idézett sorokból egyértelműen megállapítható, hogy a korábbi Be. rendelkezései alapján a jogirodalom a tárgyalás előkészítés legfontosabb feladatának a törvénysértő vád kiszűrését, valamint az érdemi tárgyalás megtarthatóságának biztosítását tekintette. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) normaszinten határozza meg az előkészítő ülés – a jogalkotó által legfontosabbnak tartott – feladatát. A büntetőeljárásról szóló törvény szerint az előkészítő ülés olyan nyilvános ülés, amelynek rendeltetése a tárgyalás előkészítése, és amelyen a vádlott, illetve a védő még a tárgyalás megkezdése előtt kifejtheti a vádra vonatkozó álláspontját, valamint közreműködhet a büntetőeljárás alakításában.⁴

² KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárási jog*. Budapest, Osiris, 2008. 421.

³ BELOVICS Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 303–304.

⁴ Be. 499. § (1): „Az előkészítő ülés a vádemelés után a tárgyalás előkészítése érdekében tartott nyilvános ülés, amelyen a vádlott és a védő a tárgyalást megelőzően kifejtheti a váddal kapcsolatos álláspontját és közreműködhet a büntetőeljárás további menetének alakításában.”

2. Az előkészítő ülés szerepe a büntetőeljárásról szóló törvényben

A büntetőeljárásról szóló törvény tehát a tárgyalás előkészítése körében lényegében az eljárás tovább fejlesztésének a lehetőségére teszi a hangsúlyt, ami nem véletlen. A miniszteri indokolásban kifejtettek szerint ugyanis:

„A törvény alapkoncepciója, hogy a tisztességes eljárás elemeit képező garanciák biztosítása mellett lehetőséget teremtsen az eljárások egyszerűsítésére és gyorsítására. Ennek érdekében a törvény a terhelten való együttműködés komplex rendszerét teremtette meg, aminek egyik kiemelt területe a korábban marginális szerepet betöltő előkészítő ülés funkciójának átértelmezése és kötelezővé tétele.

A törvény szerint az előkészítő ülés a vádemelést követően a tárgyalás érdemi előkészítése érdekében tartott nyilvános ülés, amely a vád tárgyát képező bűncselekményt beismerő és azt be nem ismerő vádlott számára egyaránt biztosítja a közreműködés lehetőségét a büntetőeljárás további menetének alakításában.

A vád tárgyát képező bűncselekményt beismerő vádlott egyúttal lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, ezzel megteremtheti annak lehetőségét, hogy a beismerését elfogadó bíróság már az előkészítő ülésen ítéletet hozzon. A bűnösségét el nem ismerő vádlott pedig a további bizonyítás irányának és kereteinek kijelölésében és bíróság általi rögzítésében működhet közre, elősegítve azt, hogy a tárgyaláson ne történjen szükségtelen bizonyítás és az ügy minél előbb befejeződhessen.

Az előkészítő ülés új koncepciójában a terhelti együttműködés nincs előzetes és formális megegyezéshez kötve, ugyanakkor az ügyészség a vádiratban a büntetés, vagy intézkedés nemére és tartamára, illetve mértékére tett indítványával a tisztességes eljárás elveivel összhangban ösztönzőleg hathat a vádlotti beismerő vallomás megtételére, egyúttal aktív szerepet tölthet be a bírói döntés orientálásában. A terhelti együttműködés ezen formája optimális működés esetén társadalmi méretekben is jelentősen hozzájárulhat a büntetőeljárások egyszerűsítéséhez és időszerű befejezéséhez.”

Tehát az előkészítő ülés legfőbb rendeltetése az – a vád törvényességének kontrollja mellett –, hogy a vádlott és a védő már a tárgyalást megelőzően

kifejthesse a váddal kapcsolatos érdemi álláspontját – ideértve a beismerést is –, és ilyen módon közreműködhessenek a büntetőeljárás alakításában. Az előkészítő ülés megtartásának alapfeltétele azonban, hogy sor kerüljön a vádirat szabályszerű kézbesítésére. Az előkészítő ülést – főszabályként – a vádirat kézbesítésétől számított három hónapon belül kell megtartani.

Az előkészítő ülés jelentőségét egyértelműen bizonyítják a Be.-nek a jelenléttel kapcsolatos rendelkezései. A törvény szerint az előkészítő ülés az ügyész és a vádlott távollétében nem tartható meg, és ha a vádlott az előkészítő ülésen az idézés ellenére nem jelenik meg, az elsőfokú bíróságnak intézkednie kell a vádlott megjelenésének biztosítása érdekében. Megjegyzem, addig, amíg a vádlott a tárgyaláson való jelenlét jogáról lemondhat [Be. 430. § (1) bek.], az előkészítő ülésen való részvétel a vádlott számára törvényi kötelezettség. Abban az esetben pedig, ha a terhelt elérhetetlenné vált, az eljárást a Be. CI. fejezetének szabályai szerint kell lefolytatni, viszont a távollévő terhelttel szembeni külön eljárásban előkészítő ülés tartásának nincs helye [749. § (2) bek.].

Függetlenül attól, hogy a bírósági eljárásban a védő részvétele kötelező-e, vagy sem, ha az eljárásban védő vesz részt, a védő jelenléte is elengedhetetlen az előkészítő ülés tekintetében, mert a Be. a védő számára jelenléti kötelezettséget határoz meg. Amikor a büntetőeljárásban kirendelt védő vesz részt, akkor minden esetben kötelező a védői jelenlét, így az előkészítő ülésre vonatkozó azon rendelkezés, amely szerint az előkészítő ülés a védő távollétében nem tartható meg, kizárólag a meghatalmazott védőre irányadó.

Ha a vádlott és a védő is megjelenik, azonban arra a védekezésre való felkészüléshez, illetve a védővel való tanácskozáshoz az eljárási cselekmény megkezdése előtt szükségük van – feltéve, hogy erre a terhelt és a védő önhibáján kívüli okból korábban nem volt lehetőség –, a bíróság az eljárási cselekmény, így az előkészítő ülés megkezdését legalább egy órára elhalasztja [39. § (6) bek.]. A megkezdés egy órával történő elhalasztásának tehát alapvető feltétele, hogy a felkészülés elmaradása ne a terhelt, illetve a védő önhibájából eredjen. Kérdésként merülhet fel, hogy helye van-e az elhalasztásnak, ha ennek okát az a tény képezi, hogy a védő nem teljesítette a kapcsolatfelvételre vonatkozó kötelezettségét [42. § (4) bek. a) pont]. Álláspontom szerint a hatékony védelemhez való jog [3. § (1) bek.] alapelveként maradéktalanul érvényesülése érdekében az eljárási cselekmény megkezdését legalább egy órára ilyen esetben is el kell halasztani.

Az előkészítő ülés megtartása tehát a Be. rendszerében – főszabályként – kötelező. A bíróságnak az előkészítő ülésre a vádlottat és a védőt idéznie kell, amelyben a bíróság figyelmezteti a vádlottat arra is, hogy

- az előkészítő ülésen beismerheti a bűnösségét abban a bűncselekményben, amely miatt ellene vádat emeltek, és a beismeréssel érintett körben lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról;
- ha a bíróság a bűnösség beismerésére vonatkozó nyilatkozatot elfogadja, akkor a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem vizsgálja;
- ha nem ismeri be a bűnösségét a váddal egyezően, akkor az előkészítő ülésen előadhatja a védekezése alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait, valamint bizonyítás lefolytatását, illetve bizonyíték kirekesztését indítványozhatja;
- az előkészítő ülést követően a bizonyítás lefolytatására, illetve bizonyíték kirekesztésére a Be. 520. § (1)–(3) bekezdéssel ellentétesen előterjesztett indítvány esetén a bíróság a tényállás tisztázásához nem szükséges indítványt érdemi indokolás nélkül elutasíthatja, illetve a tényállás tisztázásához szükséges indítvány eljárás elhúzására alkalmas előterjesztése miatt rendbírságot szabhat ki.

3. Az előkészítő ülés menete⁵

Amennyiben az előkészítő ülés megtartásának nincs akadálya, annak megkezdése után az ügyész ismerteti a vád lényegét – ami a vádlott vagy az ő hozzájárulásával a védő indítványára mellőzhető is –, valamint megjelöli a vádat alátámasztó bizonyítási eszközöket, illetve indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés mértékére, illetve tartamára. Ezen utóbbi indítványt a Be. annak érdekében teszi lehetővé, hogy a bűncselekmény elkövetését az ügyész

⁵ Be. 502. § (1): „Ha az előkészítő ülés megtartásának nincs akadálya, az előkészítő ülés megkezdése után a bíróság felhívására az ügyész ismerteti a vád lényegét, megjelöli a vádat alátámasztó bizonyítási eszközzeit és indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés mértékére, illetve tartamára is arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekmény elkövetését beismeri.

(2) A vádlott vagy – a vádlott hozzájárulásával – a védő indítványára a vád lényegének ismeretése mellőzhető.

(3) A bíróság ezután a vádlottat a XXX. fejezet szerint kihallgatja. A bíróság a kihallgatás megkezdésekor a terhelti figyelmeztetésen kívül figyelmezteti a vádlottat az 500. § (2) bekezdésében foglaltakra.

(4) A bíróság védőt rendel ki és az előkészítő ülést elnapolja, ha a vádlottnak nincs meghatalmazott védője és

a) a bíróságnak kétsége merül fel azzal kapcsolatban, hogy a vádlott a vádat, illetve az 500. § (2) bekezdésben foglaltakat és azok következményeit megértette, vagy

b) a vádlott védő kirendelését indítványozza.

által megfelelőnek tartott büntetés vagy intézkedés tudatában ismerhesse be a terhelt. Ezt követően a bíróság a vádlottat kihallgatja, aminek kezdetekor a terhelti figyelmeztetésen kívül figyelmezteti az idézésben már szereplő következményekre, illetve lehetőségekre. Az előkészítő ülésen a bizonyítás tehát korlátozott, mert kizárólag a vádlott kihallgatására kerülhet sor.

Amikor a vádlott nem ismeri be minden bűncselekményben a bűnösségét, akkor a bíróság cselekvési lehetősége a következő:

- ha fennállnak az elkülönítés feltételei, azt az ügyet, amelynek tekintetében a vádlott beismerte a bűnösségét, elkülönítheti, azaz ez az ügy az előkészítő ülésen érdemben befejezhetővé válik;
- amennyiben nincs lehetőség az elkülönítésre, a bíróságnak a vádról egységesen tárgyaláson kell határoznia, ekkor azonban a bűnösség beismerésével érintett ügy vonatkozásában a vádirati tényállás megalapozottságára és a bűnösség kérdésére a tárgyaláson nem folytatható le további bizonyítás.

4. Eljárás a bűnösség beismerése esetén⁶

A vádlottnak lehetősége van arra, hogy beismerje a bűnösségét a vád tárgyává tett bűncselekményben, mégpedig attól függetlenül, hogy milyen tárgyi súlyú deliktum képezi az eljárás alapját. Annak sincs jelentősége, hogy az ügy elsőfokú bírósági elbírálása járásbírói vagy törvényszéki hatáskörbe tartozik-e.

(5) A (3) bekezdésben meghatározott figyelmeztetéseket követően a bíróság kérdést intéz a vádlotthoz, hogy beismeri-e a bűnösségét a vád tárgyává tett bűncselekményben.

(6) A bíróság tagjai az ügyészhez, a vádlotthoz, és a polgári jogi igény tekintetében a magánfélhez kérdést intézhetnek. A vádlotthoz az ügyész, a védő, és a polgári jogi igény tekintetében a magánfél is intézhet kérdést, az ügyészhez intézendő kérdésre a vádlott és a védő indítványt tehet.

503. § (1) Ha a vádlott a bűnösségét nem ismerte be valamennyi olyan bűncselekményben, amelyet a vád tartalmaz, akkor a bíróság – az elfogadott bűnösséget beismerő nyilatkozat vonatkozásában az 521. § korlátai között – a vádról egységesen, tárgyalás alapján határoz.”

⁶ Be. 504. § (1): „Ha a vádlott a bűnösségét beismeri, és a beismeréssel érintett körben a tárgyaláshoz való jogáról lemond, a bíróság e tény, az eljárás ügyiratai, valamint a vádlott kihallgatása alapján vizsgálja meg, hogy a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát elfogadja-e.

(2) A bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának a feltételei a következők:

- a) a vádlott e nyilatkozatának természetét és jóváhagyásának következményeit megértette,
- b) a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik,
- c) a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják.

A beismerésnek a vádirati tényállásban leírtakra, azaz a történeti tényállásban szereplő bűncselekmény megvalósítására és az anyagi jogi bűnösség elismerésére kell kiterjednie. Ez azt jelenti, hogy a vádlotti vallomásnak meg kell egyeznie a vádiratban foglaltakkal, amely egyezőségnek a büntetőjogi felelősség szempontjából releváns tények tekintetében kell fennállnia. Nem minősül a bűnösség beismerésének, ha a vádlott a történeteket a vádiratban leírtakkal egyezően adja elő, azonban az anyagi jogi bűnösségét – például ténybeli tévedésre hivatkozva – tagadja.

A bűnösség beismerésének az a következménye, hogy ha a vádlott a beismeréssel érintett deliktumok tekintetében lemond a tárgyaláshoz való jogáról, a bíróság döntési helyzetbe kerül. Elfogadhatja a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát, illetve megtagadhatja a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadását. Döntését a vádlotti nyilatkozatra, az eljárás ügyirataira, valamint a vádlott kihallgatásán elhangzottakra alapíthatja. A bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának a feltételei a következők:

- a vádlott e nyilatkozatának természetét és jóváhagyásának következményeit megértette;
- a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik;
- a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják.

(3) Ha a (2) bekezdésben meghatározott feltételek fennállnak, a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát végzésével elfogadja. E végzés ellen nincs helye fellebbezésnek.

(4) Ha a bíróság nem látja akadályát az ügy előkészítő ülésen való elintézésének, a vádlottat a büntetékiszabási körülményekre is kihallgatja.

(5) A vádlott kihallgatását követően az ügyész, ezután a védő felszólalhat.

(6) A bíróság az ítéletét az előkészítő ülésen is meghozhatja.

505. § (1) Ha az ügy az előkészítő ülésen nem intézhető el, a vádlott és a védő a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem érintő

a) bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményekre vonatkozó indítványt,

b) bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványt terjeszthet elő.

(2) A vádlott és a védő az (1) bekezdésben meghatározott indítványában köteles egyedileg megjelölni az indítvány előterjesztésének okát és célját. Ennek megfelelően a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványnak tartalmaznia kell, hogy a más által előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el, míg a bizonyítás felvételére vonatkozó indítványban meg kell jelölni, hogy az indítványozott bizonyítás mely tény igazolására irányul.

(3) A vádlott, illetve a védő indítványára az ügyész észrevételt tehet és a (2) bekezdésben meghatározottak szerint indítványt terjeszthet elő.

(4) Ha a tárgyalás megtartásának nincs akadálya, a bíróság a tárgyalást nyomban megtarthatja.”

A vádlottnak tehát tisztában kell lennie nyilatkozatának jogkövetkezményeivel, így különösen azzal, hogy bűnösségének beismerése és a tárgyaláshoz való jogáról lemondása következtében lehetséges, hogy nem kerül sor tárgyalás tartására, illetve hogy a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését a bíróság nem vizsgálja.

A bíróságnak a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadását meg kell tagadnia, ha észszerű kétely merül fel akár a vádlott beszámítási képességével kapcsolatban, akár a beismerés önkéntessége vonatkozásában. Kérdés, hogy a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező vádlott [Btk. 17. § (2) bek.] bűnösséget beismerő nyilatkozatának elfogadására sor kerülhet-e. Álláspontom szerint a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező terhelt beismerő nyilatkozata nem fogadható el, mivel a törvény szövegéből egyértelműen következik, hogy a beismerő nyilatkozat elfogadása már akkor sem lehetséges, ha csupán észszerű kétely fogalmazható meg a vádlott beszámítási képessége terén.

Amennyiben a vádlott beszámítási képességével kapcsolatban szakértői vélemény áll a bíróság rendelkezésére, és a szakvélemény a korlátozott beszámítást jeleníti meg, úgy – amint már kifejtettem – a vádlotti nyilatkozat elfogadására nem kerülhet sor. Ha ilyen szakvélemény nem szerepel az ügyiratban, a vádlott beszámítási képességének korlátozottságára következtethet a bíróság, a vád tárgyát képező bűncselekménnyel összefüggő adatokból, így különösen a deliktum végrehajtási körülményeiből. Figyelemmel arra, hogy az előkészítő ülésen kizárólag a vádlott kihallgatására kerülhet sor, azaz a bizonyítás korlátozott, a vádlott beszámítási képességével összefüggésben semmilyen bizonyítás felvétele nem valósulhat meg. A vádlotti beismerő nyilatkozat elfogadhatóságának ugyancsak alapkövetelménye annak önkéntes volta, azaz hogy a vádlott minden külső ráhatástól függetlenül, a saját akaratából ismerje el a bűnösségét.

Mind a beszámítási képesség, mind a beismerés önkéntessége tekintetében akkor nem fogadható el a vádlotti nyilatkozat, ha ezekre vonatkozóan észszerű kétely mutatkozik. Ez azt jelenti, hogy a beszámítási képességgel, illetve a beismerés önkéntességével kapcsolatos aggályoknak nem kell teljességgel megalapozottnak lenniük, elégséges, ha a rendelkezésre álló ügyiratok vagy a vádlott kihallgatásának az adatai a bíróságban megfogalmazódott aggályokat igazolni látszanak. További feltétel, hogy a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata ellentmondásoktól mentes, teljességgel egyértelmű legyen, illetve, hogy azt az eljárás ügyiratai ne cáfolják.

Az említett feltételek konjunktívák, azaz bármelyiknek a hiánya akadályát képezi a vádlotti nyilatkozat elfogadásának. Amennyiben viszont a feltételek fennállnak, a bíróság – rendes jogorvoslattal meg nem támadható – végzéssel

elfogadja a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát, majd kihallgatja a vádlottat a büntetés kiszabása szempontjából releváns körülményekre. Ezt követően az ügyész és a védő is felszólalhat, a bíróság pedig ítélettel megállapíthatja a vádirati tényállással egyező tényállás alapján a vádlott bűnösségét, illetve vele szemben büntetést szabhat ki vagy intézkedést alkalmazhat. Szeretném felhívni a figyelmet, hogy az előkészítő ülésen kizárólag bűnösséget megállapító ítélet meghozatalára van lehetőség, azaz az előkészítő ülésen a terhelt felmentésére semmiképpen nem kerülhet sor.

Ugyancsak kérdésként merül fel, hogy köti-e a bíróságot az ügyészség minősítése. A törvény szerint, ha a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát végzésével elfogadta, akkor a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem vizsgálja, és a bűnösséget megállapító ítéletben az ügyészség által indítványozottnál nem szabhat ki hátrányosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat hátrányosabb intézkedést [Be. 565. § (2) bek.]. Mindebből kitűnik, hogy a bíróságot a vádirati tényállás, a bűnösség megállapítására vonatkozó kötelezettség, valamint a hátrányosabb szankció alkalmazásának tilalma egyértelműen köti.

Álláspontom szerint azonban a bíróság a bűnösséget megállapító ítéletében a vádirati minősítéstől sem térhet el. A vádlotti beismerés ugyanis nyilvánvalóan egyrészt a vádirati tényállásban leírt történetre, másrészt annak az ügyészség által meghatározott jogi minősítésére vonatkozik. Ezért az elsőfokú bíróság az ügyészség által csalás vétségeként értékelt cselekményt például nem minősítheti lopás vétségének. Ezt az értelmezést erősíti a Be. 521. § (3) bekezdése, amely szerint, ha a bíróság a tárgyaláson lefolytatott korlátozott bizonyítás eredményéhez képest úgy látja, hogy a tényállás, illetve a Btk. szerinti minősítés változása folytán a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának nem lett volna helye, az erről hozott végzést az ügyészség és a vádlott nyilatkozatának beszerzése után hatályon kívül helyezheti.

Továbbá a vádiratétól eltérő minősítést tartalmazó döntés meghozatala előtt a bíróságnak a vádtól eltérő minősítés lehetőségét is meg kellene állapítania, ez azonban az ügyészséget nem köti, azaz fenntarthatja a vádirat szerinti minősítést. Mindez pedig azt eredményezhetné, hogy a vádiratban szereplő büntetés vagy intézkedés mértéke vagy tartama esetleg nem egyeztethető össze a bíróság álláspontja szerint megvalósult bűncselekményre vonatkozó szankcióval. Azt az álláspontot, amely szerint az elsőfokú bíróság a vádirat szerinti minősítéstől nem térhet el, a Be. 606. § (3) bekezdése is alátámasztja, amely szerint, ha az elsőfokú bíróság ítélete a vádlott beismerő nyilatkozatának elfogadásán alapult, a másodfokú bíróság a fellebbezéssel megtámadott ítéletnek a bűnösség megál-

lapítására, a váddal egyező tényállásra, valamint a vádirati minősítéssel egyező minősítésre vonatkozó rendelkezéseit akkor változtathatja meg, ha a terhelt felmentésének vagy az eljárás megszüntetésének van helye.

A kifejtettekkel szemben felhozható ellenérv, hogy az egyezség esetére vonatkozó külön eljárás szabályai szerint a Be. rendelkezéseit a külön eljárással kapcsolatos fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni [Be. 731. § (1) bek.], azután a fejezetben található – és ebből fakadóan az általánostól eltérő – rendelkezés szerint a bíróság az ítéletben a vád szerinti tényállástól és minősítéstől nem térhet el [736. § (3) bek.]. Ezen rendelkezések értelmezése alapján tehát arra lehet következtetni, hogy az előkészítő ülésen megvalósult beismerés és annak elfogadása esetén a bíróság a minősítéstől eltérhet. Álláspontom szerint az olyan szituációban, amikor az elsőfokú bíróság megítélése szerint a vádirat szerinti minősítés teljességgel téves, mert például lopás vétsége helyett rablás büntettét látja megvalósultnak, a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát annak ellenére nem fogadhatja el, hogy a törvényben szereplő egyéb feltételek fennállnak.

A vádlotti bűnösséget beismerő nyilatkozat megtételének a lehetőségével összefüggésben rendelkezik úgy a Be., hogy az ügyészség a vádiratban indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés mértékére vagy tartamára is [422. § (3) bek.], ez az ügyészségi állásfoglalás a bíróságot – amint már említettem – annyiban köti, hogy a bíróság nem szabhat ki hátrányosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat hátrányosabb intézkedést, mint amelyet a vádirat vagy az előkészítő ülés megkezdése után a vád lényegének ismertetésekor az ügyész kiszabni, illetve alkalmazni indítványozott [565. § (2) bek.].

Minden olyan esetben, amikor az ügy az előkészítő ülésen nem intézhető el, a vádlott és a védő a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösséget nem érintő bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményre, valamint bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványt terjeszthet elő. A vádlott és a védő tehát kizárólag olyan bizonyítást kezdeményezhet, amely nem hat ki a vádirat történeti tényállásában szereplő tényekre, továbbá a vádlott anyagi jogi bűnösségére. A bizonyítási indítvány érintheti például a büntetés kiszabásával összefüggő súlyosító és enyhítő tényezőket, de ezek közül is csak azokat, amelyek indifferensek az anyagi jogi bűnösség szempontjából.

Így a vádlott vagy a védő indítványozhatja szakértő bevonását, annak bizonyítása érdekében, hogy a vádlott időközben bekövetkezett betegsége jelentős mértékben nehezíti a büntetés elviselését, tekintettel arra, hogy ennek a körülménynek akkor is enyhítő hatása van, ha a vádlott a bűncselekmény megvalósítása után lett például rokkant. A vádlott és a védő indítványában köteles egyedileg megjelölni az indítvány előterjesztésének okát és célját. Amennyiben

akár a vádlott, akár a védő valamely bizonyíték kirekesztését indítványozza, ebben arra is ki kell térniük, hogy megítélésük szerint a bizonyíték milyen ok miatt nem fogadható el. A bizonyítás felvételével kapcsolatos indítványban pedig a vádlottnak és a védőnek meg kell jelölnie azt a tényt, amelynek igazolására irányul az indítványozott bizonyítás.

Ha a tárgyalás megtartásának nincs akadálya, akkor ezt követően a bíróság nyomban megtarthatja. Ennek a rendelkezésnek ugyancsak pergazdaságossági okai vannak, mert lehetséges, hogy bár az előkészítő ülésen nem lehetett érdemben befejezni a büntetőeljárást, nem kizárt, hogy a tárgyalás alapján erre mégis sor kerül. Megjegyzem, az 510. § (5) bekezdése szerint a vádlottnak és a védőnek a tárgyalási idézést legalább nyolc nappal a tárgyalás előtt kell kézbesíteni. A bűnösség be nem ismerésével kapcsolatos eljárásra (506. §) vonatkozó szabályok között a Be. kimondja, hogy az elsőfokú bíróság az 510. § (5) bekezdésének figyelmen kívül hagyásával a tárgyalást azonnal kitűzheti, és azt nyomban megtarthatja [508. § a) pont]. Ilyen rendelkezést azonban a bűnösség beismerésével kapcsolatos eljárás (504. §) tekintetében a Be. nem tartalmaz, ennek ellenére egyértelműen megállapítható, hogy az 508. § a) pontja szerinti szabályt ekkor is alkalmazni kell.

Összefoglalva megállapítható, hogy

- a bűnösség beismerésére bármely bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban sor kerülhet;
- indifferens, hogy első fokon a járásbíróság, vagy a törvényszék jár-e el;
- ha a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát elfogadja, a bűnösséget megállapító ítélet előkészítő ülésen is meghozható;
- amennyiben az ügyészség több bűncselekményt tesz a vád tárgyává, és a vádlott a bűnösségét nem ismeri be valamennyi bűncselekmény tekintetében, a bíróságnak a vádról tárgyalás alapján kell döntenie, de azon bűncselekmény vonatkozásában, amelyre a bűnösség elismerése kiterjed, a bíróság a vádirati tényállás megalapozottságára és a bűnösség kérdésére nem folytathat le további bizonyítást;
- anyagi bűnhalmazat esetén, valamint több vádlottas ügyben, ha a beismerés nem vonatkozik valamennyi bűncselekményre, illetve ha a bűnösségét nem ismeri be valamennyi vádlott, sor kerülhet elkülönítésre, ha annak törvényi feltételei fennállnak, annak hiányában azonban az ügy csak tárgyaláson intézhető el.

5. Eljárás a bűnösség be nem ismerése esetén⁷

Más eljárási rend érvényesül, ha a vádlott a bűnösségét nem ismeri be, úgyszintén akkor is, ha az elsőfokú bíróság a vádlott beismerő nyilatkozatának elfogadását megtagadja. A bűnösség be nem ismerésének kell tekinteni azt is, ha annak kérdésében a vádlott megtagadja a válaszádat, vagy amennyiben ugyan a bűnösségét beismerte, de a tárgyaláshoz való jogáról nem mond le. Ezekben az esetekben a vádlott megjelölheti a vádiratban szereplő azon tényeket, amelyeknek elfogadja a valóságát. Ennek a vádlotti nyilatkozatnak azért lehet

⁷ A Be. 506. § (1): „Ha a vádlott a bűnösségét az előkészítő ülésen nem ismerte be, az eljárás folyamán a későbbiekben a bűnösségét bármikor beismerheti.

(2) Ha a bíróság a vádlott bűnösségét beismerő nyilatkozatának elfogadását megtagadja, vagy a vádlott megtagadja a válaszádat a bűnösség beismerésének kérdésében, azt úgy kell tekinteni, hogy a vádlott a bűnösségét nem ismerte be. Ugyanígy kell eljárni, ha a vádlott a bűnösségét beismerte, de a beismeréssel érintett körben a tárgyaláshoz való jogáról nem mondott le.

(3) Ha a vádlott a bűnösségét nem ismerte be, megjelölheti a vádiratban szereplő azon tényeket, amelyek valóságát elfogadja.

(4) A vádlott és a védő előadhatja a védekezés alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait, valamint bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményekre vonatkozó indítványt, továbbá a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványt terjeszthet elő.

(5) A vádlottnak és a védőnek a (4) bekezdésben meghatározott indítványában egyedileg meg kell jelölnie az indítvány előterjesztésének okát és célját. Ennek megfelelően a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványnak tartalmaznia kell, hogy a más által előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el, míg a bizonyítás felvételére vonatkozó indítványban meg kell jelölni, hogy az indítványozott bizonyítás mely tény igazolására irányul.

(6) A vádlott, illetve a védő indítványára az ügyész észrevételt tehet és az (5) bekezdésben meghatározottak szerint indítványt terjeszthet elő, valamint tizenöt napon belül megjelöli a vádlott és a védő által előadott azon tényeket, amelyek valóságát elfogadja.

507. § (1) A bíróság a bizonyítékot hivatalból vagy indítványra kirekeszti, ha az ügyiratokból egyértelműen megállapítható, hogy a bizonyíték felhasználása e törvénybe ütközik.

(2) Ha a bizonyíték kirekesztésének kérdésében az ügy bonyolultsága miatt vagy az ügyiratok tartalma alapján nem lehetséges határozni, a bíróság a határozathozatal előtt a kirekesztési indítványozott bizonyítékot megvizsgálhatja.

(3) A kirekesztett bizonyítékot, illetve az azt tartalmazó iratot az ügyiratok közt zártan kell kezelni.

508. § A bíróság a vádlott nyilatkozata alapján és az ügyész észrevételének meghallgatása után

a) az 510. § (5) bekezdésének figyelmen kívül hagyásával a tárgyalást nyomban kitűzheti, és ha megtartásának nincs akadálya, azt nyomban megtarthatja,

b) megállapíthatja a bizonyítás keretét és terjedelmét, valamint a bizonyítás felvételének sorrendjét,

c) mellőzheti a bizonyítást

ca) az ügyész, a vádlott és a védő által valósnak elfogadott tények tekintetében,

cb) az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.”

jelentősége, mert amennyiben a vádló és a védő is hasonlóan nyilatkozik, ezt a tényt bizonyítani a továbbiakban már nem kell [Be. 163. § (4) bekezdés c) pont].

A vádlott továbbá előadhatja védekezését, az annak alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait, a bizonyítással kapcsolatos indítványait. A vádlottnak és a védőnek ebben az esetben is egyedileg meg kell jelölnie a bizonyításra vonatkozó indítvány előterjesztésének okát és célját. Ennek megfelelően a bizonyíték kirekesztésével kapcsolatos indítványnak tartalmaznia kell, hogy a más által előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el, míg a bizonyítás felvételére irányuló indítványban meg kell határozni, hogy az indítványozott bizonyítás mely tény igazolására szolgál. A vádlott, illetve a védő indítványára az ügyész észrevételt tehet, indítványozhatja, hogy az általuk előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el, továbbá 15 napon belül jogosult megjelölni azokat a tényeket, amelyek valódiságát elfogadja.

A bíróság – hivatalból vagy indítványra – kirekeszti azokat a bizonyítékokat, amelyek felhasználása törvénybe ütközik, amennyiben a jogsértés az ügyiratokból teljességgel egyértelműen kiderül. Ha a bizonyítékok kirekesztésének kérdésében az ügy bonyolultsága miatt vagy az ügyiratok alapján dönteni nem lehet, a határozathozatal előtt a kirekeszteni indítványozott bizonyítékot a bíróság megvizsgálhatja. A bíróság a vádlott nyilatkozatának, és az ügyész észrevételének meghallgatása után a tárgyalást nyomban kitűzheti, és azt azonnal megtarthatja. Ilyenkor a tárgyalási időközre vonatkozó törvényi rendelkezéseket figyelmen kívül kell hagyni. Megállapíthatja továbbá a bizonyítás keretét és terjedelmét, annak sorrendjét.

Lehetősége van végül a bizonyítás mellőzésére az ügyész, a vádlott és a védő által valósnak elfogadott tények tekintetében, továbbá az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre nincs kihatása.

6. Befejezés

A büntetőeljárásról szóló törvény új szabályainak elemzése alapján megállapítható, hogy a tárgyalás előkészítése, megtartva a korábbi rendeltetését, azaz, hogy már ezen szakaszban megakadályozható legyen a törvénytelen vád további hatályosulása, a perkoncentrációra helyezi a hangsúlyt. Ennek érdekében teszi lehetővé a törvény, hogy a bűnösségét beismerő vádlott büntetőjogi felelősségének a megállapítására is sor kerülhessen már a tárgyalás előkészítés során. Amennyiben pedig erre nincs lehetőség, a bizonyítás tekintetében kell

a feleknek minden olyan nyilatkozatot megtenniük, amelyek ebben a körben relevánsak, annak érdekében, hogy a tárgyalás a lehető legrövidebb időn belül – tehát lehetőleg egy tárgyalási napon – befejezhető legyen. Álláspontom szerint a Be. új szabályai – amennyiben megfelelően hatályosulnak a gyakorlatban – nagymértékben segíthetik elő a büntetőjogi felelősség megalapozott megállapítását, valamint az ítékezés időszerűségét.

A TISZTESSÉGES BÜNTETŐELJÁRÁS SZABÁLYAI A RÉGI ÉS AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNYBEN

CZINE Ágnes

alkotmánybíró, egyetemi docens (KRE ÁJK)

A tisztességes eljárás pontos definiálása nehéz feladat, jóllehet könyvtárnyi szakirodalomból válogathatunk. Kiindulásként a nemzetközi követelmény-rendszert választva látható, hogy az elv tartalmát, garanciális elemeit az egyes nemzetközi jogi dokumentumokban a XX. század közepétől kezdődően igyekeztek meghatározni. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a 10. és 11. cikkeiben már 1948-ban tartalmazta a tisztességes eljárás fogalmát, a genfi konvenció 1977-es II. kiegészítő jegyzőkönyve rögzítette, hogy a tisztességes eljárás még háború esetén is kötelező.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelyet 1966-ban fogadtak el – és 1976-ban lépett hatályba – a 14. cikkében rögzíti, hogy „[a] bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet hazánk az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki. Az Egyezmény 6. cikke a tisztességes eljárás lényegi tartalmát rögzíti, amikor megfogalmazza, hogy a független és pártatlan bíróság nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja az ügyet, és hozzon határozatot a polgári jogi jogok és kötelezettségek tárgyában, valamint a bárki ellen felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

A tisztességes büntetőeljárás törvényi szintű garanciáit a magyar jogban a büntetőeljárásról szóló, hatályos 1998. évi XIX. törvény és a rövidesen hatályba lépő 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be. és új Be.) tartalmazza. Ugyanakkor már az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, vagyis a Büntető perrend-

tartás bevezető rendelkezései is rögzítettek a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése szempontjából jelentőséggel bíró alkotmányjogi szempontokat. Ezek értelmében,

„[m]inthogy a bűnvádi eljárás az állampolgárok személyes szabadságának és egyéb alkotmányos jogainak súlyos veszélyeztetésével és korlátozásával jár, a büntető törvénykezés terén alkotmányjogi garanciákra van szükség. Igazságos és tárgyilagos ítélezés csak attól a bíróságtól várható, amely úgy a végrehajtó hatalomtól, mint a társadalom egyes rétegeinek nyomásától is független, s amelynek egyetlen feladata kizárólag az ítélezés. A bíróságnak ez a függetlensége úgy a bűnvádi eljárás sikerének, mint a polgári szabadságnak egyik legnagyobb biztosítéka, amelynek továbbfejlesztése fontos közérdek. De a teljesen függetlenné tett bíróság működése, sem lehet önkényes.”¹

A hatályos Be. első részében, az első fejezetében koncentráltan, de valójában a teljes kódexben megtaláljuk azokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek az eljárások tisztességes jellegének érvényre juttatását szolgálják. Ezek körébe tartozik többek között az anyanyelv használata, az alapos gyanú közlésének, a bizonyítási indítvány előterjesztésének, a fegyverek egyenlőségének a joga. Az új Be. szabályrendszere is rögzíti ezeket a rendelkezéseket. A büntetőeljárásban – a hatályos és az új Be. szerint – a pártatlanság megvalósulását biztosítják az eljárás résztvevőire, így az ügyészségre, az ügyészre, a bíróságra, a bíróra, a nyomozóhatóságra és az eljárás más résztvevőire vonatkozó kizárási szabályok. Szintén a tisztességes eljárás fogalomrendszerébe tartozik az ítélet nyilvános kihirdetésének kötelezettsége. Az új Be. szövege (438. §) megegyezik a hatályos Be. szabályaival (239. §).

A hatályos Be. 373.§-ának, vagyis az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezésére vonatkozó rendelkezései között is megtaláljuk azokat a szabályokat, az úgynevezett abszolút hatályon kívül helyezési okokat, amelyek a tisztességes eljárás védelmére születtek. A mérlegelést nem tűrő, vagyis az abszolút hatályon kívül helyezési okok között szerepel az az eset, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárták ki, ugyanis a nyilvános tárgyalás elve a főszabály. Az új eljárási törvény is szabályozza a 609. § (2) bekezdés c)

¹ BERNOLÁK Nándor (szerk.): *Büntetőjogi törvénytár*, II. A bűnvádi perrendtartás (1896:XXXIII. tc.) és novellái, Bevezetés 3. Alkotmányjogi szempontok (vii–viii). Budapest, 2. kiad. 1928.

pontjában azt az esetet, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárták ki, azonban azt már nem az abszolút, hanem a relatív eljárási szabályok között helyezte el a törvényalkotó, és feltételhez köti a kizárást. Nevezetesen akkor lehet a ‘nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárásának’ szabályára hivatkozni, és indítványozni az elsőfokú bírósági ítélet hatályon kívül helyezését, ha a nyilvánosság törvényes ok nélkül való kizárása lényeges hatással volt az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására vagy az intézkedés alkalmazására.

A relatív hatályon kívül helyezési okok közül a törvényalkotó külön kiemeli néhány esetet, amelyek között – jelentőségére tekintettel – megtaláljuk a ‘nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárásának’ szabályát is. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szerint a sajtót és a nyilvánosságot ki lehet zárni a tárgyalás egy részéről vagy az egész tárgyalásról mind erkölcsi okból, a demokratikus társadalom közrendjének, vagy az állam biztonságának védelme érdekében, amikor a felek magánéletének érdekei azt követelik, mind a bíróság által feltétlenül szükségesnek ítélt mértékben az olyan körülmények fennállása esetén, amikor a nyilvánosság ártana az igazságszolgáltatás érdekeinek; azonban minden büntetőügyben hozott ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, kivéve, ha a fiatalkorúak érdekei mást kívánnak (14. cikk 1. pont).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye is alapjogként határozza meg a tárgyalás nyilvánosságát és az ítélet nyilvános kihirdetését. Az Egyezményhez kapcsolódó esetjog szerint az eljárás nyilvánosságához, különösen büntetőügyekben, nyomós közérdek fűződik, így annak kizárására az érintetteknek nincs alanyi joguk. A bíróságra tartozik annak megítélése, hogy a kizárás indokál felhozott magánérdek meghaladja-e az eljárás nyilvánosságához fűződő közérdeket. Ezekben az esetekben a bíróság meghatározott okokból zárja ki a nyilvánosságot, azonban az új Be. 609. § (2) bekezdés c) pontjában rögzített esetben épp arról van szó, hogy a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárta ki a bíróság.

Az Alkotmánybíróság az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogát figyelembe véve megállapította, hogy a jogállami büntetőeljárás tisztességes voltának lényeges eleme a nyilvánosság. A nyilvánosság, amely fogalomhoz szorosan kapcsolódik a pártatlan bírósághoz való jog, a védelemhez való jog érvényesülése és a fegyverek egyenlőségének az elve is. Amennyiben a nyilvánosság teljes kizárásával folyik az eljárás, ezen utóbbi alkotmányos követelmények vagy nyíltan sérülnek, vagy a rájuk vonatkozó eljárási szabályok betartásának ellenőrizhetetlensége folytán sérelmet szenvedhetnek, ami ugyancsak alkotmányellenes [20/2005. (V. 26.) AB határozat]. Elképzelhetőnek tartom, hogy a következő törvénymódosítás ezt a szabályt is érinti.

A hatályos Be. 375. §-a rögzíti a relatív hatályon kívül helyezési okokat, de lényegében e szabályrendszer is a tisztességes eljárást védi – azokat az eseteket öleli fel, amely eljárási szabálysértések kívül esnek az abszolút hatályon kívül helyezési okokon, hatásukat tekintve lényegében mégis olyanok, mintha abszolút hatályon kívül helyezési okok lennének. Olyan részletszabályok – de a másodfokú eljárásban nem orvosolható eljárási szabálysértések –, amelyek részben a bizonyítás törvényességére, a törvényes joggyakorlás korlátozására vagy tilalmára vonatkoznak, és együttesen lényeges hatással voltak az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a büncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására. Az új Be. a relatív eljárási szabálysértést a korábbi szabályozáshoz hasonlóan rögzíti, azonban új rendelkezés, hogy a legfontosabbnak tartott relatív eljárási szabálysértéseket példálózó – „különösen” megjelöléssel – felsorolással rögzíti.

A büntetőeljárási garanciarendszer értelmezése és alkalmazása mögött ugyanakkor stabil alkotmányos követelményrendszer húzódik. A büntetőeljárások tisztességes jellegét biztosító követelményeket ugyanis a hazai alkotmányozó előbb az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében, majd az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében rögzítette, a tisztességes eljárás elvének alkotmányos tartalmát és a garanciarendszerbe tartozó egyes részjogosítványokat pedig az Alkotmánybíróság bontotta ki és elemezte határozataiban. A tisztességes eljárás fogalmát az Alkotmánybíróság már működésének kezdetekor, a 6/1998. (III. 11.) AB határozatában elvi jelentőséggel foglalta össze. A tisztességes eljárás (*fair trial*) kapcsán az Alkotmánybíróság ezen döntésében kimunkált alkotmányos mérce hosszú időre iránymutatónak bizonyult a testület eljárásában.

A korán kialakult gyakorlatban a tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos tartalmának a megítélésében nem hozott gyökeres változást az Alaptörvény hatályba lépése. Az eljárás tisztességeinek alkotmányos követelményrendszerét a 2011. december 31-ig hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdése úgy fogalmazta meg, hogy a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. A tisztességes eljárás alkotmányos előírásának lényeges tartalmát tekintve 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése a korábban hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével azonosan rendelkezik, amikor kimondja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el.

A két textus, az Alkotmány és az Alaptörvény vonatkozó szövege látszólag megegyezik, viszont álláspontom szerint óriási változás érzékelhető a szabályozásban, valamint a különbség tetten érhető a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmában is. Ez egyrészt az Alaptörvény szellemiségéből, másrészt az alkotmányjogi panasz jogintézménye által előidézett hangsúly-eltolódásból fakad. Az Alkotmánybíróság gyakorlata azt mutatja továbbá, hogy a korábbiakhoz képest különösen más megítélés alá esik a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványának, az észszerű időn belüli eljáráshoz való jognak az értelmezése.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépését követően elsőként a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban vetette össze az Alkotmány és az Alaptörvény érintett rendelkezéseinek tartalmát [7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás (24) bek.], és arra jutott, hogy a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, a jövőre nézve is irányadónak tekinti a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban kimunkált korábbi alkotmánybírósági gyakorlatot. Az Alaptörvény negyedik módosítását (2013. március 25.) követően – aminek értelmében az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítették –, figyelemmel továbbá a 13/2013. (VI. 7.) AB határozatban a korábbi alkotmánybírósági határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően rögzített szempontokra is, az Alkotmánybíróság újra megvizsgálta, hogy a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggő gyakorlata a jövőben irányadó-e. Az Alkotmánybíróság arra a megállapításra jutott, hogy a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban fenntartott korábbi alkotmánybírósági gyakorlat alkalmazásának továbbra sincs akadálya [pl. 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás (57) bek.]. Ezt követően ebben a szellemben születtek meg az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésével összefüggő döntései.

A tisztességes eljáráshoz való jogot a bírósági eljárási garanciák körében, az Alaptörvény XXVIII. cikkében helyezte el az alkotmányozó, ugyanakkor a tisztességes eljárás mint követelmény az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdésében is megjelenik. Ez utóbbi alaptörvényi rendelkezés azonban kifejezetten a hatósági eljárások vonatkozásában rögzíti a tisztességesség követelményét. Bírósági eljárási garanciaként az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése a helyes hivatkozási alap. A tisztességes eljáráshoz való jog azonban nem az egyetlen olyan rendelkezése az Alaptörvény XXVIII. cikkének, amelyet az Alkotmánybíróság a büntetőeljárásokkal összefüggésben tipikusan vizsgál: a cikk további bekezdései egyéb bírósági eljárási garanciákat is rögzítenek:

- az ártatlanság vélelme [XXVIII. cikk (2) bek.];

- a védelemhez való jog [XXVIII. cikk (3) bek.];
- a *nullum crimen sine lege, a nulla poena sine lege* elve [XXVIII. cikk (4) bek.];
- a *ne bis in idem* elve [XXVIII. cikk (6) bekezdés];
- a jogorvoslathoz való jog [XXVIII. cikk (7) bek.].

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (2)–(7) bekezdéseiben taglalt bírósági eljárási garanciák érvényesítése ugyanúgy hozzátartozik az eljárások köznapi értelemben vett tisztességes jellegéhez, mint a tisztességes eljáráshoz való jogként nevesített és a XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt követelmények teljesülése. Fontos különbség ugyanakkor, hogy míg a (2)–(7) bekezdésekben rögzített eljárási garanciák érvényesülését az Alkotmánybíróság a szükségesség és arányosság általános szabálya alapján vizsgálja, az (1) bekezdésben rögzített követelmények érvényesülése sajátos értékelést kíván. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye, így a tisztességes eljáráshoz való jog nem korlátozható. Vizsgálható ugyanakkor a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részjogosítványait érintően – vagyis a tisztességes eljárás fogalmán belül – érvényesülő korlátozások szükséges és arányos volta, mert a részjogosítványok korlátozhatók, és összehatásukban garantálják az adott eljárás tisztességes jellegét.

A tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát érintően a már utalt 6/1998. (III. 11.) AB határozatában megfogalmazott megállapításokat az Alkotmánybíróság utóbb számos döntésében [5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75.; 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108.; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116., 118–120.; 35/2002. (VII. 19.) AB határozat, ABH 2002, 199., 211.] megerősítette és gyakorlattá formálta. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésének értelmezésével nevesíthetők a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő ún. részjogosítványok. Ezek az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében különösen:

- a bírósághoz fordulás joga;
- a tárgyalás tisztességessége;
- a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye;
- törvény által létrehozott bíróság;
- a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma, továbbá
- az észszerű időn belüli elbírálás követelménye.

A szabály *de facto* nem rögzíti, de az Alkotmánybíróság értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége” [8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás (63). bek.], ugyanígy a tisztességes eljáráshoz való jog részének tekinti az AB gyakorlata az eljárásban érintett jogát az indokolt bírói döntéshez [7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás (34) bek.]. Az Alkotmánybíróság a 7/2013. (III. 1.) AB határozatában nemcsak azt állapította meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot érintően a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, ezért azokat a jövőre nézve is irányadónak tekinti, hanem azt is, hogy az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés d) pontján és az Abtv. 27. §-án alapuló, tehát az egyedi bírósági döntések alkotmánybírósági vizsgálatára lehetőséget teremtő hatáskörével összefüggésben a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó – a korábbi gyakorlatában már kimunkált – alkotmányos követelmények a szabályozási környezettel és az egyedi bírói döntésekkel szemben is érvényesíthetők [Indokolás (27) bek.].

Úgy vélem, hogy ezekben az esetekben, amikor a bírói döntés mérettetik meg és lehetőség van a jogerős döntés megsemmisítésére, az Alkotmánybíróságnak különös gonddal kell eljárnia és megvizsgálnia azt, hogy az indítványozó által állított jogsérelem alapjogi relevanciával bír-e, és valóban olyan súlyú-e, hogy a támadott bírói döntés alaptörvény-ellenességét megalapozhatja. A bírósági eljárásban felmerült eljárási szabálysértéseknek ugyanis kivételesen lehet alapjogi vetülete, ami a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben vet fel alapjogsérelemet.

Az alábbi táblázatban szereplő, az Alkotmánybíróság által kigyűjtött statisztikai adatok kiválóan mutatják, hogy a jogkereső közönség körében az elmúlt időszakban milyen változás tapasztalható a megsértett, vagy a megsérteni vélt alaptörvényi rendelkezések megjelölésében.

Évszám	Alaptörvény B) cikk az indítványban	Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése az indítványban
2012	294	164
2013	112	117
2014	460	563
2015	1426	1566
2016	288	571
2017	139	1171
Összesen	2719	4152

Egyértelmű, hogy míg 2012-ben az alkotmányjogi panaszokban a B) cikkre való hivatkozás jóval meghaladta a XXVIII. cikk (1) bekezdésére történő hivatkozást, két évvel később már jóval gyakoribb volt a tisztességes eljáráshoz való jog megsértésére való hivatkozás, 2017-ben pedig a XXVIII. cikk (1) bekezdésére hivatkozások száma már nyolcszoros volt a B) cikk megjelöléséhez képest. Mindez megítélésem szerint azt mutatja, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog fogalomrendszere megszilárdult, és a bírák és az állampolgárok számára az alapjog tartalma világos és alkalmazható.

Érdemes továbbá áttekinteni, hogy az Alaptörvény hatályba lépése óta az indítványozók az (1) bekezdéshez mérten hány alkalommal hivatkoztak a XXVIII. cikk további bekezdéseire.

Évszám	XXVIII. cikk (2) bekezdése az indítványban	XXVIII. cikk (3) bekezdése az indítványban	XXVIII. cikk (4) bekezdése az indítványban	XXVIII. cikk (5) bekezdése az indítványban	XXVIII. cikk (6) bekezdése az indítványban	XXVIII. cikk (7) bekezdése az indítványban
2012	13	16	4	0	1	135
2013	7	7	5	0	0	83
2014	14	14	7	3	3	384
2015	19	15	9	0	0	360
2016	38	14	18	2	5	281
2017 (04. 05-ig)	8	7	6	1	1	103
összesen	99	73	49	6	10	1346

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az alkotmányjogi panaszokban a legnagyobb számban az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésére, vagyis a jogorvoslathoz való jog megsértésére hivatkoztak. Ez a számérték jelentősen meghaladja az egyéb alapjogok, így például a védelemhez való jog vagy az ártatlanság vélelme felhívásának az esetszámát, ám még így is határozottan alulmarad az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése, vagyis a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsán mért számhoz képest.

A tisztességes eljáráshoz való jog sérelmére alapított indítványok, illetve az azokkal összefüggésben lefolytatott alkotmánybíróági eljárások és döntések közül a következőkben egy esetet szeretnék kiemelni és részletesen ismertetni.

A 2/2017. (II. 10.) AB határozat az észszerű időn belüli eljárás követelményének érvényesülése szempontjából bír kiemelkedő jelentőséggel az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Az Alaptörvény a XXVIII. cikk (1) bekezdésében a jogok és kötelezettségek észszerű határidőn belüli elbírálásához való jogot – a 2012. január 1-je előtt hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével ellentétben – kifejezetten rögzíti. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a jogvita észszerű határidőn belüli elbírálásához való jog az Alaptörvényben biztosított jogok körébe tartozik, amelynek sérelme alkotmányjogi panasz alapját képezheti [ld. 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás (18) bek.].

Az Alaptörvény hatályba lépése után több indítványozó hivatkozott alkotmányjogi panaszában az annak alapjául szolgáló peres eljárás elhúzódására és emiatt az észszerű határidőn belül történő elbíráláshoz fűződő jogának megsértésére. Az Alkotmánybíróság ezen alapjogi részjogosítvány sérelmére alapozott panaszokat többnyire visszautasította, pl. a kifogás mint jogorvoslat kimerítésének hiánya miatt [3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás (5) bek.], vagy a hatáskör hiánya miatt [3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás (20)–(21) bek.]. De kivételesen érdemben is foglalkozott a testület ezen részjogosítvány megsértésével, és a konkrét ügyben rögzítette, hogy az alapeljárás elhúzódását jelentős mértékben az eljáró szervektől független, objektív okok váltották ki [3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás (30) bek.].

A 3024/2016. (II. 23.) AB határozatában a testület megállapította, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerveként a tisztességes eljáráshoz való jog részelemét képező észszerű időn belül való elbírálás alaptörvényi rendelkezéséhez kapcsolódó alapjogvédelmi feladatát nem tudja hatékonyan ellátni. Nem áll ugyanis az Alkotmánybíróság rendelkezésére olyan törvényi jogkövetkezmény, amelynek alkalmazása révén a bekövetkezett sérelmet orvosolni tudná [Indokolás (18) bek.]. Az Alkotmánybíróság ennek ellenére határozataiban általában felhívta a figyelmet arra, hogy a panaszos külön kártérítési igénnyel léphet fel a bírósággal szemben, hogy a perének tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse [pl. 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás (20)–(21) bek.].

Az észszerű időn belüli eljárás követelményéhez kapcsolódó legutóbbi döntésében, a 2/2017. (II. 10.) AB határozatban ugyanakkor az Alkotmánybíróság alkotmányos követelményt állapított meg, méghozzá a Be. 258. § (3) bekezdés e) pontjának alkalmazásával összefüggésben: a Be. hivatkozott rendelkezésének alkalmazása során az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy amennyiben a bíróság a terhelttel szemben alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezményt az eljárás elhúzódása miatt enyhíti,

akkor határozatának indokolása rögzítse az eljárás elhúzódásának a tényét, valamint azzal összefüggésben a büntetés enyhítését és az enyhítés mértékét.

A döntés indokolása szerint az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jog a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványa. Ennek következtében e részjogosítvány vizsgálatakor is alkalmazni kell azt az alkotmányos megközelítést, amely szerint egyszerre kell megítélni a bírósági eljárás egészét és egyes részelemeit annak érdekében, hogy az eljáró bíróságnak a vád észszerű határidőn belüli elbírálására irányuló törekvése megállapítható legyen. Amennyiben a vizsgált bírósági eljárás cselekményeiből, a per történetéből arra lehet következtetni, hogy a bíróság nem tartotta szem előtt az észszerű határidőn belüli elbírálás alaptörvényi követelményét, akkor az adott büntetőeljárás elhúzódása, az érintett bíróság tétlensége az ún. inaktivitás következtében – az eljárás időtartamától függetlenül – megállapítható. Ennek alapján egy abszolút értelemben rövid időtartamú büntetőeljárás is lehet elhúzódó, ha a büntetőeljárás tényeiből nem állapítható meg az eljáró bíróságok azon erőfeszítése, hogy a vádról a tisztességes eljárás követelményrendszerének szem előtt tartása mellett mielőbb döntést hozzanak.

A büntetőeljárás időtartama – a büntetőeljárásra vonatkozó törvény betartása esetén is – sérti az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését, ha abban az eljáró bíróságoknak felróható indokolatlan tétlenségi időszakok tapasztalhatók, és a büntetőper kirívó hosszát az ügy bonyolultsága sem indokolja. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint ugyanakkor az elhúzódó büntetőeljárás miatt bekövetkező alaptörvény-ellenesség orvosolható a büntetéskiszabás során. Amennyiben az ítélet indokolásából megállapítható, hogy a bíróság az eljárás elhúzódására tekintettel a terheltet a büntetés kiszabása során valamilyen kedvezményben részesítette, vagyis az időmúlásra, az eljárás elhúzódására tekintettel enyhébb büntetést szabott ki vagy a büntetés helyett intézkedést alkalmazott, akkor a terhelt az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jogának a megsértésére a továbbiakban megalapozottan nem hivatkozhat.

Az Alkotmánybíróság annak érdekében, hogy a büntetés enyhítésének az eljárás-elhúzódás orvoslására irányuló célja az ítélet indokolásából a terhelt számára is egyértelműen megállapítható legyen, szükségesnek tartotta, hogy a Be. 258. § (3) bekezdés e) pontjának alkalmazásához kapcsolódóan – az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó bírói indokolási kötelezettségre tekintettel – a fent utalt alkotmányos követelményt határozza meg. [2/2017. (II. 10.) AB határozat, Indokolás (82), (88), (99)–(100) bek.]. Az új büntetőeljárási törvény 564. § (4) bekezdés b) pontja is tartalmazza azt a rendelkezést, amely szerint, ha a bíróság a büntetés kiszabásakor enyhítő körülményként figyelembe vette

a büntetőeljárás elhúzódását, akkor az erre való utalást is tartalmaznia kell az ítéletnek.

Nem tartozik az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljárás fogalmába a védelemhez való jog [XXVIII. cikk (3) bek.], de a már említett bírósági eljárási garanciák rendszerének nélkülözhetetlen vezércsillaga, a védelemhez való jog pedig általános fogalomhasználattal a tisztességes büntetőeljárás alapköve. A 15/2016. (IX. 21.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította a Be. 344. § (1) bekezdés Alaptörvény-ellenességét, és a rendelkezést *pro futuro*, vagyis jövőbeli hatállyal megsemmisítette. A rendelkezés megsemmisítésére a védelemhez való jog megsértése szolgáltatott alapot.

Az Alkotmánybíróság a konkrét esetben azt vizsgálta, hogy a Be. 344. § (1) bekezdésében foglalt, a bűnügyi költség viselésére vonatkozó rendelkezés a pótmagánvádló által képviselt vád alapján folytatott eljárásban a terhelt védelemhez fűződő alapjogát korlátozza-e, vagy sem. Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdése értelmében „[a] büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez.” Az Alkotmánybíróság 8/2013. (III. 1.) AB határozatában rögzítette, hogy

„az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdésében biztosított védelemhez fűződő jog értelmezésekor irányadónak tekinti a korábbi alkotmánybírósági gyakorlatban kimunkált alkotmányos tételeket. [...] Az Alkotmánybíróság már működésének kezdetén kimondta, hogy [...] »[a] védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárási alapelve az eljárás egész menetében számtalan részletszabályban ölt testet. A védelemhez való jog a büntetőeljárás alá vont személy azon jogaiban, illetve a hatóságok azon kötelezettségeiben realizálódik, amelyek biztosítják, hogy a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, arról álláspontját kifejezhesse, az igénnyel szembeni érveit felhozhassa, a hatóságok tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse, továbbá védő segítségét vehesse igénybe. A védelemhez való jog tartalmát képezik a védő azon eljárási jogosítványai, illetve a hatóságok azon kötelezettségei, amelyek részéről a védelem ellátását lehetővé teszik« (ABH 1991, 414, 415).» [Indokolás (25)–(26) bek.]

A védelemhez való jogból következik, hogy a védekezés módját, annak stratégiáját és taktikáját – a törvényi rendelkezések betartása mellett – a terhelt védelmének érdeke határozza meg. A védekezés szabad megválasztásába

beletartozik – kötelező védelem hiányában – a védelem jogáról való lemondás, de az is, hogy a terhelt személyesen vagy védő útján, illetve mindkét módon védekezzék. A törvényben meghatározott esetekben kötelező a védelem. Azonban a terhelt ekkor is szabad belátása szerint dönthet arról, hogy a hatóság által kirendelt védő látja-e el a védelmét, vagy az általa választott védőt hatalmazza meg, amennyiben ehhez megfelelő pénzügyi fedezettel rendelkezik. A büntető-eljárás bűnügyi költségekre vonatkozó egyes részletszabályai tehát összefüggenek a hatékony védelemhez való jog biztosításával, hiszen a költségek viselésének szabályozása ezen jog érvényesülésének anyagi feltételét teremti meg. Ennek következtében a védelemhez való jog alapelvének a bűnügyi költségek viselését szabályozó részletszabályokban is érvényesülnie kell.

A kirendelt védő készkiadása és díja bűnügyi költségnek minősül akkor is, ha azt az állam nem előlegezte [Be. 74. § (1) bek. c) pont], és személyes költségmentesség engedélyezése esetén a büntetőper kimenetelétől függetlenül a kirendelt védő díját és költségeit az állam viseli [74. § (3) bek. c) pont]. A meghatalmazott védő díjának és költségeinek viselése tekintetében azonban a szabályozás ellentmondásos: a Be. vonatkozó rendelkezéseinek összevetése alapján megállapítható, hogy a meghatalmazott védő díját és költségét kizárólag az ügyész vádképviselője alapján folyó eljárásban téríti meg a terheltnek az állam a 'pervesztessége' esetén. Az általános szabály, a Be. 344. § (1) bekezdése szerint, ha a vádlottat felmentették, vagy vele szemben az eljárást megszüntették, a pótmagánvádló viseli a 74. § (1) bekezdésében meghatározott bűnügyi költségből azt a költséget, amely a pótmagánvádló fellépése után keletkezett.

A 74. § (1) bekezdése azonban nem nevesítette a meghatalmazott védő díját és költségeit (csak a kirendelt védő készkiadására és díjára utal). A hatályos Be. 339. § (3) bekezdése viszont rögzíti, hogy ha a vádat az ügyész képviselte, és a bíróság a vádlottat felmenti, vagy az eljárást az ügyész vádelejtése miatt megszünteti, az állam a határozat jogerőre emelkedésétől számított 30 napon belül megtéríti a vádlott költségét, továbbá védőjének az eljárás során nem előlegezett díját és költségét. Ezeknek a rendelkezéseknek az összevetéséből az volt megállapítható, hogy a pótmagánvádló pervesztessége esetén a meghatalmazott védő díját és költségeit minden esetben a terheltnek kell viselnie. A 74. § (1) bekezdése és a 339. § (3) bekezdése a meghatalmazott védő díját és költségeit kizárták a pótmagánvádas eljárásban a pótmagánvádló pervesztessége esetén megtéríthető bűnügyi költségek köréből. Ez a tény a terhelt védőválasztási jogát a pótmagánvádas eljárásban jelentősen korlátozta.

A támadott rendelkezés azért eredményezte a terhelt védelemhez fűződő jogának a korlátozását, mert az alapjog részét képező védőválasztást a terhelt

jövedelmi és vagyoni viszonyaitól, anyagi teherbíró képességétől tette függővé egy olyan eljárásban, ahol az eljárás jellege miatt fokozottan szükség van a jogi szakértelemre és a hatékony védelem biztosítására. Az Alkotmánybíróság a támadott jogszabályi rendelkezés, a kapcsolódó jogszabályi környezet és az azzal összefüggő jogalkotói tevékenység vizsgálata során sem tudott feltárni olyan alkotmányos célt, amely a korlátozás szükségességét kellő módon alátámasztaná. Az Alkotmánybíróság a védelemhez való jog érvényesülése és a költségviselés szabályai között fennálló fenti összefüggés alapján arra a megállapításra jutott, hogy a Be. 344. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés a pótmagánvádas eljárásban szükségtelenül korlátozza a terhelteknek az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdésében foglalt védelemhez való jogát. A korlátozás szükségtelen voltának megállapítása miatt az Alkotmánybíróság a további vizsgálatot az arányosság tekintetében már nem folytatta le.

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az előzőekben részletezett okokból a Be. 344. § (1) bekezdése az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdésével ellentétes, ezért a támadott rendelkezés megsemmisítéséről a rendelkező részben foglaltak szerint határozott. Az alkotmánybírósági határozat kihirdetését – 2016. szeptember 21-ét – követően a törvény előkészítésért felelős igazságügyi miniszter néhány napon belül előterjesztette a Be. módosítására vonatkozó törvénytervezetet, és a törvényalkotó a 2016. évi CX. törvénnyel 2016. november 4-én módosította és kihirdette a vonatkozó szabályozást. Mivel az előterjesztő észlelte, hogy a magánvádas eljárásban is ugyanaz a szabályozás érvényesül, a törvénytervezet és a törvényt módosítás nemcsak a pótmagánvádas eljárásra, hanem a magánvádas eljárásra vonatkozó szabályozást is megváltoztatta. Így a jogalkotó 2017. január 1-jétől módosította a Be. 344. § (1) és az 514. § (6) bekezdését is. A 2017. évi XC. törvény vonatkozó rendelkezései [782. § (1) bek., 813. § (1) bek.] pedig már tartalmazzák azt a lényegi rendelkezést, hogy a pótmagánvádolt és a magánvádolt felmentése esetén a bűnügyi költséget a magánvádoló, pótmagánvádoló viseli. A bírói kezdeményezés így vezetett a hatályos Be. és később a 2018. július 1-jén hatályba lépő új büntetőeljárási törvény hivatkozott rendelkezéseinek a megváltoztatásához.

VANITATUM VANITAS, AVAGY A PERÚJÍTÁS EGY KÜLÖNÖS ESETE

CSÁK Zsolt
tanácselnök (Kúria)

A terhelt távollétében lefolytatott külön eljárás esetén mind az alkotmánybíróági döntések, mind pedig a tisztességes eljárás követelményrendszere szempontjából megállapítható, hogy a hatályos törvény perújításra vonatkozó rendelkezései – a jogerő feloldása mellett – biztosítják a hatékony jogorvoslat lehetőségét és jelenlétében – elvileg – lehetővé teszik a terhelt számára az ügy újratárgyalását, és akár eltérő határozat meghozatalát is. Mindezt a törvény rendkívül szigorú szabályozással biztosítja. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 531. § (7) bekezdése alapján, ha a terhelt tartózkodási helye a jogerős határozat meghozatala után válik ismertté, a javára perújítási indítványt lehet előterjeszteni.

A külön eljárás szabályai között tehát a törvény lehetőségként biztosítja a perújítási indítvány előterjesztését azzal, hogy mindez a terhelt javára gyakorolható. A perújítási eljárásra vonatkozó XVII. fejezetben ugyancsak perújítási okként tünteti fel, ha az alapügyben az ítéletet a XXV. fejezet alapján a terhelt távollétében tartott tárgyaláson hozták, a 409. § (3) bekezdése pedig előírja, hogy ebben az esetben a perújítás lefolytatása kötelező. A perújítás megengedhetősége tárgyában ezért a bíróságnak nincs mérlegelési jogköre, ha a perújítás oka pusztán az, hogy a jogerős ügydöntő határozatot a terhelt távollétében lefolytatott külön eljáráson hozták.

A fentiek alapján indokolt megvizsgálni, hogy a perújítás valóban hatékony jogorvoslatnak tekinthető-e, tényleges változtatást eredményez-e, illetve milyen gyakorlati problémák jelentkeznek a kötelező elrendelés kapcsán. A perújítás tehát rendkívüli perorvoslat, amely olyan esetekben ad lehetőséget a jogerő feltörésére, amikor is elsősorban a tények megállapítása hibás.¹ A rendkívüli

¹ ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012. 259.

jogorvoslat lényege ezért az, hogy lehetőséget ad a jogerős ügydöntő határozat megváltoztatására, így kizárólag rendkívüli fontossággal bíró feltételek fennállta esetén vehető igénybe. A hatékony jogorvoslathoz való jogot ilyennek tekintette a jogalkotó a távollétes eljárás esetében annak ellenére, hogy a perújítás rendeltetése az alapügy befejezése után megállapítható hibák orvoslása, amelyek az alaphatározatra lényegesen kihatottak.

Ez a rendkívüli perorvoslat a ténybeli hibák korrigálására szolgál, amelyet követően lehetőséget teremt a helyes jogkövetkeztetések levonására és a megfelelő jogkövetkezmények alkalmazására. Perújítási indítvány a jogerőre képes és jogerős határozattal szemben nyújtható be. A perújítás elrendelése és a perújítási eljárásban felvett bizonyítás alapján a bíróság az alapügyben hozott határozatot részben vagy egészben hatályon kívül helyezi, és új határozatot hoz.² Jelen esetben azonban az általánostól eltérő perújítási okkal állunk szemben. Elek Balázs emelte ki, hogy ez egy olyan perújítási ok, amelynek kapcsán a terhelt terhére vagy javára való perújrafelvétel-fogalom nem is értelmezhető. A megengedhetőség kapcsán nem is vizsgálható, hogy utóbb felmentő, eljárást megszüntető határozatot kell-e hozni, vagy esetleg enyhébb büntetés kiszabásának lehet majd helye.³

Bárd Károly mutatott rá – a korábbiakban már említettek szerint –, hogy az in absentia tárgyalással szembeni engedékenységet a kontinentális jog azzal ellensúlyozza, hogy kevésbé zárkózik el a jogerő feloldásától. Nincs akadálya ezért az ügy újratárgyalásának, ha az elítéltet utóbb kézre kerítik.⁴ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint pedig az eljárási jogokban biztosított rendkívüli jogorvoslati lehetőségek a jogerő áttörésének kivételes esetei.

Önmagában az anyagi igazság érvényre juttatása, vagyis az anyagi és eljárási jogszabályoknak mindenben megfelelő igazságos döntés általában még nem szolgál elégséges alkotmányos igazolásaként a bírói döntések jogerejének áttöréséhez. A rendkívüli jogorvoslati lehetőségek garantálása és eljárások lefolytatása, különösen azokban az esetekben indokolt, amikor a jogerős döntés olyan jogi hibában, vagy ténybeli tévedésben szenvedhet, amely feltétlenül szükségessé teszi az érintett jogainak vagy jogos érdekeinek megóvását, így a

² 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, 99. pont.

³ ELEK i. m. 261–262.

⁴ BÁRD Károly: *Az emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 188. Az EJEB is erre az álláspontra helyezkedett: *Öcalan v. Turkey*, no. 46221/99., 2005. május 12-i ítélet, 148–149. bek. Harris, O’Boyle & Warbrick’s *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2009, 3. kiad. 29; JONAS CHRISTOFFERSEN: *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Leiden, Martinus Nijhoff, 2009. 476.

kiküszöbölésükhöz fűződő érdek felülmúlja a döntés jogerejének tiszteletéhez, illetve ezen keresztül a jogállam stabilitását adó jogbiztonság érvényesüléséhez kapcsoló érdekeket. Másként fogalmazva az ilyen kivételes esetekben inkább a bírói döntés jogerejének feloldása szolgálja a bírói döntésekbe vetett közbizalom megőrzését és erősítését, mintsem a jogi hibában vagy tévedésben szenvedő döntés jogerejének tisztelete.⁵

A perújítás tehát ellensúlyként működik, amely biztosítja a terhelt javára annak lehetőségét, hogy új eljárást kezdeményezzen; mivel a terhelt eljárásba történő belépését követően indokolt és alkotmányosan is igazolható követelmény, hogy őt az eljáró hatóságok olyan helyzetbe próbálják hozni, mintha az eljárás korábbi szakaszaiban is részt vett volna.⁶ Az Alkotmánybíróság által kifejtettekhez hasonló módon mutatott rá az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) arra, hogy azon jog biztosítása, hogy a bűncselekménnyel vádolt személy jelen lehessen ügyének tárgyalása során a tárgyalóteremben, akár az elsőfokú, akár a fellebbviteli eljárások során tartott tárgyalásokon, a 6. cikk legfontosabb követelményei egyikének minősül. Ennek megfelelően egy olyan eljárás megismétlésének a megtagadása, amelyre a vádlott távollétében anélkül került sor, hogy a vádlott a tárgyaláson való jelenlétről lemondott volna, az „igazságszolgáltatás kirívó megcsorbításának” tekintendő, és ebből kifolyólag az ilyen eljárás a 6. cikk rendelkezéseiben foglalt alapelvekkel nyilvánvalóan ellentétesnek minősül.⁷

A fentiek alapján tehát nem lehet vitás, hogy a jogalkotó köteles megteremteni még a jogerő feloldása mellett is annak lehetőségét, hogy a korábbi eljárásban – akár önhibájából – részt nem vevő terhelt lehetőséget kapjon a tárgyalás jelenlétében történő megismétlésére.⁸ Bárd azonban arra is rámutat, hogy az általános eljárásra való mihamarabbi visszatérés mellett és a perújítás ‘ellensúly’ szerepével szemben alkotmányos argumentumként szóba jöhetne a jogbiztonság elemét képező jogerő tisztelete. Érvelhetnénk úgy, hogy az ‘alapeljárás’ tökéletlensége a perújítás engedélyezésével orvosolható, a törvényhozónak

⁵ 25/2013. AB határozat, 36. pont.

⁶ 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, 75. pont.

⁷ *Sejdovic v. Italy*, no. 56582/10, 2004. november 10-i ítélet, 84. bek. Idézi Steve PEERS et alii (szerk.): *The EU Charter of Fundamental Rights. A Commentary*. Oxford, Hart Publishing, 2014. 1590.

⁸ Bizonyos feltételek teljesülése esetén az EJEB előtt is teljesítheti a tisztességes eljárás követelményeit az *in absentia* eljárás, azonban a hatóságoknak mindent meg kell tenniük, hogy informálják a terheltet, később pedig az eljárás megismétlésére kell lehetőséget teremteni. Anne KLERKS: *Trials in Absentia in International (Criminal) Law*. Szakdolgozat, Tilburg University (2008).

mégis tartózkodnia kell a jogerő áttörésétől, ha ugyanaz az eredmény a jogerő feloldása nélkül is elérhető.⁹

Mindezek előrebocsátása mellett az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a hatékony jogorvoslat tényének vitathatatlan megállapítása mellett a perújítás valóban alkalmas-e a fenti célok érvényesítésére. Verena Murschetz szerint a garancia akkor lenne megfelelő, ha a jogorvoslatról szóló tájékoztatást megküldik, valamint az érintett számára rendelkezésre áll egy egyszerűen igénybe vehető jogorvoslati eszköz, amely nem igényel különösebb ismertetést, illetve bizonyítási terhet, és az eljárás megismétléséhez vezet.¹⁰

1. A perújítás hatékonysága

A terhelt távollétében hozott ítélet elleni perújítási eljárás kötelező lefolytatását a törvény tehát egyértelműen a terhelt érdekében írja elő. A célja az, hogy a terhelt garanciális jogai érvényesülhessenek, a tárgyaláson jelen lehessen, személyesen védekezhessen és a bizonyítás anyagát közvetlenül megismerhesse.¹¹ A fentiek ellenére azonban a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a terhelt távollétében lefolytatott eljárás esetében a perújítás kötelező elrendelése csupán látszatgaranciaként jelentkezik. Az esetek többségében ugyanis nem eredményez változtatást, csupán a törvényi előírásnak megfelelő kötelező, 'mechanikus' elrendelésére kerül sor. Ítélezési gyakorlatom során egyetlen egy esetben sem találkoztam azzal, hogy ezen perújítási okra alapított elrendelést követően a bíróságok a büntetés végrehajtása vagy félbeszakítása felől döntöttek volna.

Rendkívül ritka, hogy a perújítási ok pusztá megjelölésén túlmenően a terhelt olyan további bizonyítékokra hivatkozna, amelyek a jogerős határozat megváltoztatását eredményeznék. A terhelt tárgyaláson történő kihallgatását követően pedig a perújítás kimerül a tárgyalás egyszerűsített megismétlésében. A perújítás kötelező elrendelésére figyelemmel, az a körülmény sem vizsgálható, hogy a terhelt esetlegesen nem az eljárás egészében volt távol, különösen igaz ez arra az esetre, ha a XXV. fejezet szerinti eljárásra csupán a másodfokú eljárásban tértek át, és a fellebbviteli bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét egyébként helyben hagyta. Ennek ellenére a perújítási eljárás lefolytatása kötelező, érdemi változtatásra

⁹ BÁRD i. m. 207–208.

¹⁰ Verena MURSCHETZ: Auslieferungsbegehren nach einem Abwesenheitsurteil. *Juristische Blätter*, vol. 136., no. 7. (2014).

¹¹ 3/2008. BJE határozat.

igen nagy valószínűséggel nem kerül sor; azaz alapvetően megkérdőjeleződik az eljárás egyszerűsítő-gyorsító jellege. Nem változtat ezen megállapításon az sem, ha csupán a fellebbviteli eljárásra vonatkozóan rendelik el a perújítást.

A perújítás kapcsán megismételt tárgyaláson a terheltet az általános szabályok szerint illeti meg a vallomás megtagadásának joga. Amennyiben pedig ezzel ténylegesen él is – esetleges nyomozati vallomásának bíróság általi újbóli ismertetésén túlmenően –, semmilyen formában nem járul hozzá a bizonyításhoz, lényegében saját álláspontja kifejtéséhez, és a perújítás valóban pusztá formalitássá válik. Ennek ellenére a magyar jogi szabályozásban nem kérdés, hogy a terhelt jogosult-e ügyének újratárgyalását követelni, ha felróható magatartásával egyébként igyekezett az eljárást meghíúsítani. A rendkívüli perorvoslati eljárásban szankciót egyedül a terhelt felróható távolmaradása von maga után: amennyiben a perújítás elrendelése után ismeretlen helyre távozik, a perújítási eljárást meg kell szüntetni.

A terheltet a védekezéshez való alkotmányos és alapelvi jogok tehát felróható magatartása esetén is megilletik az alapeljárásban, függetlenül annak eredményétől. A törvényi szabályozásra figyelemmel, elvi szinten marad Bárd kérdése: „Vajon jogosult-e a terhelt újratárgyalást követelni, ha igazolt, hogy jelenléti jogáról kifejezetten lemondott, vagy tudva a vele szemben folytatott eljárásról, felelősségre vonását szökésével igyekezett meghíúsítani?”¹² A rendkívüli perorvoslat joga tehát alanyi jogon illeti meg a terheltet, amennyiben az ügydöntő határozat meghozatalára a Be. XXV. fejezete alapján lefolytatott eljárásban került sor. Mindezek ellenére fel kell tenni a kérdést, hogy a perújítás során megismételt eljárás milyen mértékben képes reparálni az alapeljárásban sérült terhelti jogokat. A kérdés úgy is feltehető, hogy milyen mértékben szükséges a bizonyítást megismételni. A vádlott kihallgatásán túlmenően köteles-e a bíróság – a védekezéshez való jog biztosítása érdekében – valamennyi tanút és szakértőt a terhelt jelenlétében ismételten meghallgatni, vagy elegendő a korábbi bizonyítás anyagának ismertetése.

A törvényi szabályozás alapján nem vitás, hogy a perújítási eljárás kötelező lefolytatását követően bármilyen határozat hozható. Lehetőség van az ügydöntő határozat egészben vagy részben történő hatályon kívül helyezésére és új határozat hozatalára, azonban helye lehet az egyébként indokolatlan perújítási indítvány elutasításának is. Ilyen esetben a bíróság megállapítja, hogy az alapügyben hozott határozat minden részletében törvényes. A terhelt távollétében lefolytatott külön eljárást követő perújítási eljárások során a gyakorlati

¹² BÁRD i. m. 205.

tapasztalatok alapján egyébként ezen utóbbi határozatnak van a legnagyobb esélye. Nyilvánvaló, hogy a Be. 408. § (1) bekezdés e) pontjában meghatározott perújítási ok csupán abban különbözik a többitől, hogy fennforgása esetén a perújítási indítvány alapossága nem vonható kétségbe, a rendkívüli jogorvoslati eljárást el kell rendelni. Más különbség azonban nincs, a perújítási eljárást a Be. XI. és XIII. fejezete alapján kell lefolytatni éppen úgy, mint bármely más okra alapított és egyébként alapos perújítási indítvány esetében. Ezért a perújítás alaptalansága annak elutasítását eredményezi a rendkívüli jogorvoslati eljárás egyébként kötelező elrendelése ellenére is.

Mindezek alapján nem tudok egyetérteni Diósdai Mária 2002-es felvetésével, szerinte ugyanis a bírói gyakorlatra vár annak eldöntése, hogy mindig új határozatot kell-e hozni, vagy amennyiben a tárgyalás eredményeként a bíróság csak a korábbival azonos tényállást állapít meg, a perújítás alaptalanságára figyelemmel, azt el kell-e utasítani. Álláspontja szerint ilyen esetben a bíróság gyakorlatilag megismétli az eljárást, ami inkább indokolja, hogy hozzon új határozatot az elutasítás helyett.¹³ A kérdést – szerencsére – a bírói gyakorlat a 3/2008. számú Büntető jogegységi határozat útján rendezte. Meggyőződésem, hogy a hatékony jogorvoslat jogának biztosításán túlmenően a jogerő tiszteletének indokolatlan megsértését eredményezné, ha a bíróság akkor is hatályon kívül helyezné a jogerős ügydöntő határozatot, ha azzal kizárólag azonos tartalmú határozat lenne hozható. A perújítás eredménytelenségének megállapítására való jogot minden esetben fenn kell tartani.

2. A perújítás kötelező elrendelésének dilemmái

A törvényi rendelkezés nem hagy kétséget afelől, hogy amennyiben az ügydöntő határozatot a Be. XXV. fejezete szerinti eljárásban hozták, és a terhelt indítványozza, javára a perújítás elrendelése kötelező. A fentiekben már hivatkozott gyakorlati tapasztalatok alapján meggyőződésem, hogy nem jár a tisztességes eljárás sérelmével, ha a terheltnek csupán arra biztosítunk jogot, hogy ügyének újratárgyalását indítványozza. A bíróság számára azonban lehetővé kellene tenni, hogy ezt érdemben megvizsgálva döntsön arról, hogy a perújítás elrendelése indokolt-e, vagy sem. A kötelező elrendelés és az esetek többségében feleslegesen lefolytatott perújítási eljárás során hozott elutasító végzés ugyanis

¹³ DIÓSDAI Mária: Néhány gondolat a távollévő vádlottal szembeni eljárásról. In FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (szerk.): *Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002. 136.

részint felesleges munkaterhet jelent a hatóságok számára, részint a fentiekben említettek miatt csupán látszat-garanciát biztosít.

Messzemenően egyetértek az Alkotmánybíróság álláspontjával, ami szerint lerontaná a garanciarendszer részét képező észszerű időn belüli eljárás követelményének az érvényesülését, ha a jogalkotó valamennyi ilyen típusú eljárásban kötelezővé tenné az elsőfokú eljárás megismétlését attól függetlenül, hogy a terhelt eljárási jogosítványainak érvényesítéséhez az azzal összefüggésben távolléte következtében beállt kérelmek orvoslásához valamennyi feltétel biztosított. Ilyen esetben nem csupán a büntető felelősségre vonás gyorsításához és egyszerűsítéséhez fűződő igény, hanem a terhelt bizonytalan jogi helyzetének mielőbbi rendezéséhez fűződő terhelti igény is sérelmet szenvedne.¹⁴

Az Alkotmánybíróság a fenti gondolatait ugyan a másodfokú eljárással kapcsolatban fejtette ki, ezeket értelmezhetőnek tartom a perújítási eljárás vonatkozásában is. Nem kívánom vitatni az EJEB álláspontját, ami szerint amennyiben valakivel szemben távollétében folytatták le a büntetőeljárást, akkor biztosítani kell számára a lehetőséget, hogy tudomást szerezvén az ellene folyó eljárásról, elérhesse azt, hogy az őt meghallgató bíróság újratárgyalja az ügyét.¹⁵ Az Emberi Jogok Európai Bírósága következetes ítélkezési gyakorlata szerint tehát a tárgyalásról távol maradó terheltet megilleti az a jog, hogy később kérhesse a bíróságtól, hogy a vádlott kihallgatását követően újra határozzon a vele szemben felhozott vád megalapozottságáról, hacsak nem bizonyított, hogy lemondott a személyes megjelenéséhez és a személyesen történő védekezéshez való jogáról.¹⁶

Megállapítható, hogy nemcsak a büntetőeljárási törvény hatályos rendelkezése, de a bírói gyakorlat is megfelel a fenti elvárásoknak. Természetesen a bírói gyakorlat annyiban szigorúan értelmezi a törvényi rendelkezéseket, hogy a kötelező perújítás elrendelésére csak akkor van lehetőség, ha az ítéletet a

¹⁴ 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, 77. pont.

¹⁵ *Colozza v. Italy*, no. 9024/80, 1985. február 12- i ítélet, 28. bek. Idézi Karen REID: *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. London, Sweet & Maxwell, 2012, 4. kiad. 85; Ben EMMERSON et alii: *Human Rights and Criminal Justice*. London, Sweet & Maxwell, 2012, 3. kiad. 581; ld. még Gilles DUTERTRE: *Key Case: Law Extracts*. Strasbourg, European Court of Human Rights – Council of Europe, 2003. 227; KLERKS i. m.; Elizabeth HERATH: *Trials in Absentia: Jurisprudence and Commentary on the Judgement in Chief Prosecutor v. Abul Kalam Azad in the Bangladesh International Crimes Tribunal*. *Harvard International Law Journal*, vol. 55., no. 6 (2014); Prisoners Abroad: *Trials in Absentia*. Factsheet (2016. szeptember 16.); <https://www.prisonersabroad.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=faedc0d3-dc4a-4dff-a55a-5cde6a4858b8>; Philip LEACH: *Taking a Case to the European Court of Human Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2011, 3. kiad. 285.

¹⁶ CZINE Ágnes – SZABÓ Sándor – VILLÁNYI József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG-Orac, 2008. 327.

XXV. fejezet alapján tartott tárgyaláson hozták a terhelt távollétében. Minden más esetben akár az első-, akár a másodfokú eljárásban a terhelt távollétében megtartott tárgyaláson, nyilvános ülésen vagy tanácsülésen hozott határozat e körbe nem vonható, az perújítási okot nem valósít meg.¹⁷

Ha azonban az alapügyben az ítéletet a terhelt távollétében a Be. XXV. fejezete alapján tartott tárgyaláson hozták meg, és a terhelt tartózkodási helye az ítélet jogerőre emelkedését követően ismertté válik, akkor a terhelt indítványára a perújítást el kell rendelni. A perújítás megengedhetősége kérdésében történő döntéskor – ebben az esetben – nem vizsgálható, hogy a megismételt eljárástól várható-e olyan új bizonyíték, amely valószínűvé teszi, hogy a terheltet fel kell menteni, lényegesen enyhébb büntetést kell kiszabni, vagy büntetés helyett intézkedést kell alkalmazni, illetve a büntetőeljárást meg kell szüntetni.¹⁸

A határozat indokolása rámutat, hogy ezen perújítási ok célja kizárólag annak biztosítása, hogy az ítélet jogerőre emelkedését követően az előkerült terhelt jelenlétében is lefolytatásra kerüljön az eljárás. A perújítás megengedhetősége szempontjából annak sincs jelentősége, hogy a terhelt a tárgyalás korábbi szakában a tanú, illetőleg a szakértő meghallgatásakor jelen volt, mivel a jogerős ítélet meghozatalára a távollétében került sor. A döntés lényege szerint tehát mindegy, hogy mikor tért át a bíróság a külön eljárásra – amennyiben az ügydöntő határozat meghozatalára ennek hatálya alatt került sor, a perújítás elrendelése kötelező.

Megengedő értelmezést egyedül a Legfelsőbb Bíróság 3/2008. számú Büntető jogegységi határozata tesz lehetővé. Ez ugyanis kimondja, hogy az alapügyben távollévő terhelttel szemben folytatott perújítási eljárás eredményeként a bíróság a perújítást elutasítja, ha arra a meggyőződésre jut, hogy az alapügyben hozott határozat minden részletében törvényes. A jogegységi határozat lényege szerint tehát a perújítás elrendelése kötelező, azonban a törvény már nem állít kötelezettséget a bíróság elé abban a tekintetben, hogy a megismételt eljárásban a jogerő feloldása mellett új határozatot hozzon. Az általános szabályoktól eltérően azonban elutasító határozat a perújítás megengedhetősége kérdésében nem hozható. Tekintettel arra, hogy a Be. 408. § (1) bekezdés e) pontja esetében a perújítási indítvány alapossága nem vonható kétségbe, a perújítást el kell rendelni. A jogegységi határozat szerint azonban más különbség a perújítási eljárás egyéb okaitól nincs, miként abban sincs, hogy a perújítási eljárást a Be. XI. és XIII. fejezetének rendelkezései alapján kell lefolytatni.

¹⁷ BH2007. 289 és EBH2006. 1396.

¹⁸ BH2005. 388.

Rámutat a határozat arra is, hogy a terhelt távollétében hozott ítélet elleni perújítási eljárás kötelező lefolytatását a törvény egyértelműen a terhelt érdekében írja elő. A célja az, hogy a terhelt garanciális jogai érvényesülhessenek, a tárgyaláson jelen lehessen, személyesen védekezhessen és a bizonyítás anyagát közvetlenül megismerhesse. Ebből az következik, hogy a perújítás nem eredményezheti olyan határozat meghozatalát, amely bármely szempontból sérelmes a terheltre. Ugyanakkor azonban nem jelenthető ki egyértelműen, hogy az alapügyben hozott azonos tartalmú határozat meghozatala, illetve a perújítási indítvány elutasítása a terheltre minden esetben indokolatlan hátrányt jelentene.

Nem vitás tehát, hogy a Be. fenti rendelkezése alapvetően ellentétes a perújítás általános szabályaival, illetve feltételrendszerének értelmezésével. Töretlen a bírói gyakorlat annak megítélésében, hogy perújítás esetén nem a bizonyítási eszköznek, hanem a bizonyítéknak kell újnak lennie, ehhez képest ugyanaz a bizonyíték, de más forrásból, más bizonyítási eszköz révén nem új bizonyíték.¹⁹ A perújítás tehát alapvetően ténybeli kifogás, amelynek – az általános szabályok szerint – akkor van helye, ha új bizonyítékot hoznak fel, amely akkor minősül újnak, ha az alapügyben nem merül fel, vagy felmerült, de az eljáró bíróság nem értékelte; az ekként újnak tekintendő bizonyíték a Be. 75. § (1) bekezdése értelmében vett bizonyítandó tényre vonatkozik, és alkalmas ilyen tény jogerős határozattól eltérő vagy abból hiányzó megállapítására, és végül az újnak tekintendő bizonyíték az eltérő, illetve új tény megállapítására alkalmassága folytán perdöntő jellegű, azaz valószínűsíti, hogy lényegesen meg kell változtatni a jogerős határozatot. Az általános szabályok szerint a fenti feltételek konjunktívák, ha valamelyik nem állapítható meg, akkor a továbbiak vizsgálata már szükségtelen, azaz csak együttes fennállásuk esetén rendelhető el a perújítás.

A távollétes eljárásban azonban ilyen tényekről nem beszélhetünk, alapvetően csupán a terhelt távollétében lefolytatott eljárás, mint jogi tény alapozza meg a rendkívüli perorvoslatot. A probléma úgy is megfogalmazható, hogy amennyiben a terhelt kihallgatására akár a nyomozás, akár a tárgyalás során már sor került, és ezt követően tértek át a hatóságok a Be. XXV. fejezete szerinti külön eljárásra, lényegében még a terhelt esetleges nyilatkozata sem tekinthető új bizonyítéknak, legfeljebb új bizonyítási eszköznek, azaz a perújítás jelen esetében semmiképpen nem érvényesül a fentiekben említett azon általános szabály, miszerint a perújítás megengedéséhez az alapügyben felmerült, vagy fel nem merült tényre vonatkozóan nem a bizonyítási eszköznek, hanem a bizonyítéknak kell újnak lennie.²⁰

¹⁹ BH2011. 305.

²⁰ BH2015. 123.

Az esetek többségében tehát a terhelt a perújítási indítványában új bizonyítékra nem hivatkozik. A törvényben biztosított lehetőség ugyanakkor áttöri azt a gyakorlati alapelvet, ami szerint az alapeljárásban értékelt bizonyítékra vonatkozó új bizonyítási eszközre való hivatkozás nem perújítási ok.²¹ A törvény, valamint a 3/2008. Büntető jogegységi határozat helyes értelmezésével ezért megállapítható, hogy az egyébként kötelezően megkívánt új bizonyíték hiányában a terheltnek a felhasznált és már értékelt bizonyítékok vitatására nyílik meg lehetősége abban az esetben, ha ő maga nem kíván új bizonyítékot felajánlani a perújítási eljárásban.

A Legfelsőbb Bíróság egy korábbi eseti döntésében azt is kifejtette, hogy az elítélt személyi körülményeit érintő olyan új bizonyíték, amely az alapügyben hozott jogerős ügydöntő határozatot követően bekövetkezett tényre vonatkozik, perújítási okot nem képez.²² Mind a törvény, mind a gyakorlat adós maradt azonban annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy a tárgyalat perújítási ok kapcsán a terhelt mire hivatkozhat. Lényegében ennek korlátját a törvény nem állapítja meg. Nyilvánvaló, hogy szembe menne a perújítás jellegével és általános szabályaival, ha olyan tények érvényesítését is megengednénk a rendkívüli jogorvoslati eljárásban, amelyek a jogerős ügydöntő határozat meghozatalát követően merültek fel.

Ebben az esetben is követendőnek tartom a fenti eseti döntésben megjelölt szabályt, azaz a hatékony jogorvoslati jog biztosítása csupán arra terjed ki, hogy a terhelt – kivételesen az általános szabályoktól eltérően – vitathassa az alapügyben felmerült bizonyítékokat is, tekintettel arra, hogy azok érdemi megvizsgálásánál nem vagy nem teljes egészében volt jelen.

Mindezek ellenére a gyakorlati tapasztalatok alapján vitatható megoldásnak tartom azt a törvényi megoldást, amely érdemi vizsgálat nélkül kötelezővé teszi a perújítás elrendelését. Az előzőekben kifejtett gyakorlati problémákra figyelemmel ugyanis nem vonható le következtetés arra, hogy a pusztán jogorvoslati jog biztosításán túlmenően érdemi változást eredményezne a megismételt eljárás lefolytatása.

A tisztességes eljárás feltételeit – álláspontom szerint – megfelelően biztosítaná a jogorvoslati jog indítványozásának lehetősége. A bíróságnak azonban a megengedhetőség vizsgálata körében meg kellene adni a jogot arra, hogy érdemben döntsön afelől, hogy a megtámadott jogerős határozat megváltoztatásának a lehetősége ténylegesen fennáll-e, vagy sem. Különösen elfogadhatónak

²¹ BH2012. 188.

²² BH2009. 353.

tartom ezt abban az esetben, ha a Be. XXV. fejezete szerinti eljárást is egyfajta felróhatósági eljárásnak tekintjük. A terheltnek jogokat kell biztosítani, ugyanakkor indokolatlan eljárásra kényszeríteni a hatóságot olyan esetben, amikor nyilvánvalóan előre látható, hogy érdemi megváltoztató határozat a megismételt eljárásban nem várható.

Elfogadhatónak tartom azonban a perújítás kötelező elrendelését, ha a jogerős határozat meghozataláig egyetlen egyszer sem került sor a terhelt meghallgatására, azaz gyanúsítottként őt a nyomozó hatóság nem hallgatta meg, és már a vádemelésre, illetve az első-, másod- vagy harmadfokú eljárás lefolytatására is teljes mértékben a távollétében került sor. Ilyen esetben meghallgatása olyan körülménynek vélelmezhető, amelyből következtetni lehet a határozat esetleges megváltoztatására is. Olyan esetben azonban, amikor érdemi kihallgatására megtörtént, azaz maga is tisztába került a lehetséges bizonyítékokkal, a perújítás megengedhetősége körében a törvénynek lehetőséget kellene biztosítani az elutasító határozat meghozatalára is.

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy ebben az esetben a terhelt számára fontos és – rendkívüli perorvoslati jellege ellenére – valójában ‘rendes’ és első jogorvoslati lehetőség nyílik meg. Ennek biztosítása elengedhetetlen. E speciálisnak mondható jogorvoslat azonban dogmatikai értelemben ‘idegen test’ a perújítás rendszerében. Nem a nóvumon, az utóbb felmerült új bizonyíték lehetőségén alapul, pusztán a külön eljárás tényén, függetlenül attól, hogy a büntetőeljárás teljes egészében, vagy csak részben folyt a terhelt távollétében. Indokolatlanul írja elő az elsőfokú tárgyalás megismétlését olyankor is, amikor csak a fellebbviteli eljárások során tartózkodott a terhelt ismeretlen helyen. Elfogadhatónak tartok ezért olyan megoldást is, amely nem a perújítás szabályai között helyezné el a terhelt lehetőségeit az eljárás megismétlésének elérésére vonatkozóan.

A büntetőeljárásról szóló törvény XXV. fejezetében – a helyén – lehetne folytatni a szabályozást, és az eljárás megismétlését bevezetni, ha az ügydöntő határozat jogerőre emelkedése után kerül elő a terhelt, és ezt indítványozza. Indokoltnak tartom azonban az eljárás megismétlését is feltételekhez kötni. Ezt elsősorban az határozná meg, hogy a terhelt részt vett-e az eljárás valamely szakaszában. Amennyiben a teljes eljárás a távollétében folyt – különösen, ha vádemelésre is úgy került sor, hogy nem volt tudomása az eljárásról –, a megismétlés kötelező elrendelésétől nem lehet eltekinteni. Ha a nyomozás során jelen volt, gyanúsított ki hallgatására is sor került, majd ezt követően távozott ismeretlen helyre, mérlegelhető kérdésnek tartom az elsőfokú tárgyalás megismétlésének engedélyezését. Ilyenkor ugyanis már értelmezhető a terhelt felróható magatartása.

Abban az esetben, ha csak a másod- vagy harmadfokú eljárás folyt a távollétében, csak ezek megismétlését tartom elfogadhatónak. Különösen igaz ez olyankor, amikor a terhelt maga jelentette be fellebbezését az elsőfokú ítélet ellen, a másodfokú bíróság pedig tárgyalást sem tart – vagyis nem folytat érdemi bizonyítást a terhelt távollétében –, hanem nyilvános ülésen dönt például a vádlott javára. Úgy vélem, ez a megoldás alkalmas lehet a perújítással kapcsolatban felvetett problémák részbeni kiküszöbölésére.

3. Alanyi jog-e a bizonyítás megismétlése?

Kijelenthetjük, hogy a bírói gyakorlat egységes álláspontja szerint a perújítás kötelező lefolytatása ellenére sincs alanyi joga a terheltnek arra vonatkozóan, hogy a bizonyítás teljes megismétlését követelje. A kérdés tehát megfogalmazható úgy is, hogy a tisztességes eljárásnak megfelel-e az a jogértelmezés, hogy a terhelt csupán indítványozhatja a bizonyítás teljes körű megismétlését, azonban a bíróság jogosult annak elutasítására, és csupán az egyszerűsített megismétlést, azaz az iratok ismertetését alkalmazni a perújítási eljárásban.

Az előzőekben már utaltam rá, hogy a távollétes eljárásra alapítottan a perújítás elrendelése kötelező, azonban a törvény semmilyen kötelezettséget nem ró a bíróságra abban a tekintetben, hogy a megismételt eljárásban a jogerős határozatot megváltoztassa. A bizonyítási eljárás lefolytatására vonatkozóan azonban – mivel a törvény egyértelműen visszautal a Be. XI. és XIII. fejezetére – a perújítás során megismételt tárgyaláson is irányadó a Be. 286. § (1) bekezdése, ami szerint a bizonyítási eljárás a vádlott kihallgatásával kezdődik, ugyanakkor perújítási eljárásban ez az egyetlen ténylegesen lefolytatandó bizonyítási eljárás. Minden más esetben az egyszerűsített megismétlés alkalmazható.

A speciális perújítási eljárás jellegéből következően nyilvánvaló, hogy a vádlott kihallgatása a megismételt eljárásban nem mellőzhető. A perújítás ebben az esetben a vádlott kötelezően alkalmazandó jogorvoslati jogosultsága. Abban az esetben, ha a vádlott tárgyalási meghallgatására már sor került, lehetőség van arra, hogy a vádlott korábbi nyilatkozatát fenntartsa. Erre azonban kizárólag a Be. 288–290. §-ában foglalt rendelkezések megtartásával kerülhet sor. A vádlott érdemi nyilatkoztatása viszont – amennyiben nem kíván élni a vallomás megtagadási jogával – aligha mellőzhető abban az esetben, ha a tárgyaláson kihallgatására nem került sor, vagy akár a teljes nyomozati szak a távollétében folyt.

A büntetőeljárásról szóló törvény 414. § (3) bekezdése ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy az elsőfokú tárgyalásra vonatkozó rendelkezéseket a perújítás

jellegéből folyó eltérésekkel kell alkalmazni. Ezen törvényi rendelkezés értelmezése kapcsán nem hagyható figyelmen kívül, hogy a perújítás egyetlen oka az, hogy az alapügyben az ítéletet a terhelt távollétében tartott tárgyaláson hozták. A perújítás okaként tehát nem arról van szó, hogy valamely, az alapügyben felmerült, vagy fel nem merült tényre vonatkozó új bizonyítékot kell megvizsgálni. A perújítással ebben az esetben a törvényhozó a terhelt védekezéshez való alapvető jogát biztosítja a tárgyalás megismétlése útján. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az sem, hogy a vádlottat önmagában nem illeti meg több jogosultság attól függően, hogy az eljárás mely szakaszában kerül sor a tárgyalás megismétlésére. A 281. § (8) bekezdése, vagy a 531. § (3) bekezdése alapján a törvény lehetőséget biztosít a tanúk, szakértők megidőzésére és a korábbi tárgyalási jegyzőkönyvek felolvasására. Ebből következően pedig nem lehet eltérően értelmezni a perújítási eljárásban történő tárgyalás megismétlését sem.

A bíróságnak ebben az esetben azt is mérlegelnie kell, hogy a bizonyítás, azaz a megalapozottság igényli-e a tanúk, szakértők ismételt meghallgatását, vagy elegendő a korábbi jegyzőkönyvek ismertetése. A bíróságnak azt sem lehet figyelmen kívül hagynia, hogy a korábban kihallgatott személyek ismételt megidőzésével és meghallgatásával hatékonyabban biztosítható a védekezéshez való jog, és ily módon a tisztességes eljárás. Abban az esetben, ha a bíróság erre figyelemmel szükségesnek ítéli a tanúk, szakértők ismételt megidőzését, akkor a törvény nem zárja ki ennek alkalmazását. Hasonlóan kell eljárni abban az esetben, ha a vádlott indítványozza a tanúk, szakértők ismételt meghallgatását, illetve a vádlott érdemi meghallgatása folytán a bíróság maga tartja szükségesnek ügyfelderítési kötelezettségének teljesítése körében a tényleges megismétlést. Amennyiben azonban ez nem szükséges, a Be. 296. § (1) bekezdés c) pontjára, valamint a 299. § (3) bekezdésére figyelemmel lehetőség van a bíróság által az alapeljárásban kihallgatott tanú vallomásának, illetve a meghallgatott szakértő véleményének felolvasására.

A fentiekén túlmenően, amennyiben a terhelt felróható magatartásából indulunk ki, arra a következtetésre is juthatunk, hogy az elsőfokú bíróságnak kizárólag a tárgyalás anyagának ismertetése az elengedhetetlen kötelezettsége. A tanúk és a szakértők terhelt jelenlétében történő ismételt meghallgatása tehát csupán lehetőség, amelyet a vádlott védekezéshez való jogából eredő kérelme, illetve a közvetlenség elvéből következően, a bizonyítás igénye eredményezhet.

Nem vitás, hogy a jogalkalmazó számára jelentős dilemmát okoz a megismételt eljárásban a terhelti jogok biztosítása mellett a méltányos határidő betartása. Éppen ezért a már kihallgatott tanúk ismételt meghallgatásának elrendelése csak szükség esetén alkalmazandó. A büntetőeljárásról szóló törvény XXV. fe-

jezete is egyfajta egyszerűsítő külön eljárás. Erre figyelemmel pedig kivételesen indokolt esetben lehet csak a tanúkat, szakértőket ismételten kihallgatni, azaz lehetőleg el kell kerülni azt, mivel másként az egyszerűsítést megengedő rendelkezés értelmét veszti. Ebből következően a tanú írásban történő vallomástételre való felhívás is csak akkor alkalmazandó, ha a bizonyítás eredményességét nem pótolja a már elhangzott vallomásának ismertetése.

Összefoglalva megállapítható, hogy a törvényben biztosított lehetőségeket úgy kell alkalmazni, hogy a terhelt minden esetben kapjon lehetőséget az eljárás megismétlésére, amikor tudomást szerez ez ellene indított eljárásról, azonban törvényben biztosított jogai nem terjedhetnek addig, hogy a bizonyítás teljes körű és felesleges megismétlésével kényszerítse ki az eljárás újabb elhúzóadását. Az időmúlásra figyelemmel egyébként is fennáll annak a veszélye, hogy a perújítás a terhelt 'javára' lesz eredménytelen. Az Emberi Jogok Egyetemes Bírósága gyakorlata alapján egyébként sem jelent jogsértést, ha a tanú nem jelenik meg személyesen a tárgyaláson, és a tanúvallomását ott bizonyítékként olvassák fel. A felolvasott tanúvallomást azonban csak akkor lehet bizonyítékként figyelembe venni, ha a vádlottnak, illetve képviselőinek az eljárás korábbi szakaszában megfelelő lehetősége volt a tanú kikérdezésére.²³

A fentieket támasztja alá végül a 3/2008. Büntető jogegységi határozat is. A bírói gyakorlat tehát teljesen egyöntetű annak a kérdésnek a megítélésében, hogy a perújítási eljárás során a terheltnek nincs alanyi joga a bizonyítás teljes körű megismétlésére. Ez az álláspont viszont – határozott véleményem szerint – annak alátámasztására is szolgál, hogy teljesen felesleges a perújítást mérlegelés nélkül kötelezően elrendelni, ha az az esetek túlnyomó többségében csupán a vádlott kihallgatásában merül ki, és érdemi bizonyítás felvétele helyett csupán az úgynevezett egyszerűsített megismétlésre, azaz az iratok ismertetésére kerül sor.

4. Az új büntetőeljárási törvény megoldásai

A 2018. július 1-jén hatályba lépő 2017. évi XC. törvény (új Be.) koncepcionális változást nem eredményez a tárgyalat kérdésben. A 752. § (4) bekezdése biztosítja, hogy ha a terhelt tartózkodási helye a jogerős ügydöntő határozat meghozatala után válik ismertté, a javára perújítási indítványt lehet előterjeszteni. A külön eljárás tehát ebben a kérdésben nem tér el a hatályos törvénytől.

²³ BALLA Lajos – KARDOS Sándor: A tisztességes eljárásról a strasbourgi bíróság gyakorlatában. *Bírák Lapja*, 2005/2. 49.

A perújítás okai között a távollétes eljárás ténye ezért továbbra is lehetőséget teremt a rendkívüli jogorvoslati eljárásra, ha az alapügyet a Be. CI–CII. fejezet szerint fejezték be [637. § (1) bek. g) pont]. A 637. § (5) bekezdése pedig nem hagy kétséget afelől, hogy ilyen esetben a perújítás elrendelése kötelező lesz. A perújítási indítvány előterjesztése tehát lehetőség, az elrendelés viszont már a bíróság kötelezettsége.

Az egyetlen előremutató változtatás az indítvány előterjesztésének határidejére vonatkozik. A 639. § (3) bekezdése alapján ugyanis a terhelt és a védő csak attól a naptól számított egy hónapon belül terjesztheti elő a perújítási indítványt, amelyen az alapügyet befejező ügydöntő határozat jogerőre emelkedéséről tudomást szerzett. Az indoklás mutat rá, hogy az idézett rendelkezés célja, hogy a terheltet megillető jog gyakorlását a jogbiztonság védelme érdekében keretek közé szorítsa. Nem lehet tehát visszaélésszerűen előterjeszteni az indítványt például olyan esetben, ha a terhelt a távollétében meghozott ítélettel kiszabott felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását szeretné megakadályozni a próbaidő végén előterjesztett perújítási indítvánnyal.

Látható ugyanakkor, hogy alapvető változás a perújítás megengedhetősége kérdésében nem várható. Továbbra is irányadónak tekinthető viszont a 3/2008. Büntető jogegységi határozatban kifejtett iránymutatás. Eszerint amíg a rendkívüli jogorvoslat elrendelése kötelező, addig a lefolytatott perújítási eljárás alapján a bíróság dönthet az indítvány elutasításáról. Továbbra sem lesz tehát kötelező a jogerős ügydöntő határozat megváltoztatása. Ez a rendelkezés lényegében megfelel a nemzetközi normákban elfogadott elvárásoknak. Elsősorban az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/343. számú Irányelvére kell utalni. Ennek 9. cikke tartalmazza, hogy ha a gyanúsított vagy a vádlott nem volt jelen a saját tárgyalásán, az érintett személynek joga van egy új tárgyaláshoz, vagy más jogorvoslathoz, amely lehetővé teszi az ügy érdemi részének új elbírálását, ideértve új bizonyítékok megvizsgálását, amely az eredeti határozat megváltoztatásához vezethet. Erre figyelemmel írja elő az új Be. is a perújítás kötelező elrendelését.

5. Összegezés

A terhelt távollétében lefolytatható külön eljárás kapcsán is megállapítható, hogy a feltárt problémák mellett egy, a gyakorlatban több-kevesebb problémával küzdő jogintézményről van szó, ami a felmerülő kérdések ellenére

is működik.²⁴ Látható volt, hogy a törvényi szabályozás és annak gyakorlati alkalmazása számos olyan problémát vet fel, amelynek kapcsán nem teljes mértékben, illetve nem minden esetben érvényesülnek az eljárás gyorsítását célzó elvárások. A törvény ugyanis – szükségszerűen – olyan garanciákat épít az eljárás menetébe, amelyeknek a terhelt érdekében történő alkalmazása nem feltétlenül eredményezi az eljárás mielőbbi befejezését.

A bizonyítási eljárás egészének megismétlése, az első-, illetve másodfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezése harmadfokon és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítása, nem különben a perújítási eljárás lefolytatása lényegesen hosszabb eljárást eredményez, mint az, amelyet a terhelt jelenlétében folytatnak le az elejétől kezdve. Nem vitás, hogy különféle szerteágazó érdekek fűződhetnek ahhoz, hogy a tárgyalásra, ítélethozatalra, büntetés kiszabására sor kerülhessen akkor is, ha a vádlott ismeretlen helyen tartózkodik, azaz fizikailag nem vonható be az eljárásba.

A fenti gondolatokon túlmenően is messzemenően egyetértek Cséka Ervinnel, aki rámutat arra, hogy vitatható a helyessége annak, ami pedig éppen az új szabályozás vívmányának látszik, hogy a nagyfokú eljárás-egyszerűsítés – a törvényi feltételek megléte esetén – bármely ügyre vonatkozik. Álláspontja szerint talán indokoltabb lenne ma is, mint régebben, csak bizonyos típusú és súlyú bűncselekmény-kategóriákra fenntartani ezt az eljárást. Ugyancsak egyet kell értenem azon megállapításával, miszerint a bíróságnak nem csekély feladata ilyen ügyekben a büntetőjog egyik legfontosabb vezéreszméjét, az individualizációt érvényesíteni a láthatatlan, hallhatatlan vádlottal szemben. Egyébként pedig az ügyek fajtáitól függ, hogy a vádlott jelen-, vagy távolléte könnyíti-e, vagy nehezíti a tárgyalás folytatását, főleg a bizonyítás felvételét, illetőleg később az esetleges perújítás megengedhetősége kérdésében való döntést. Álláspontja szerint kétségtelen, hogy a széles körű törvényi lehetőség a vádlott távollétében a tárgyalás tartására cseppet sem emeli a büntetőeljárás intézményének jelentőségét.²⁵ Összességében ezért megállapítható, hogy ezen törvényi rendelkezések kapcsán gyakorlatilag megkettőződik a büntetőeljárás, amely távolról sem a gyorsítás irányába ható jelenség.²⁶

²⁴ TARR Ágnes: A „távollétes ügyek” egyes elméleti és gyakorlati kérdései a büntetőeljárásban. *Debreceni Jogi Műhely*, 2005/2. 9.

²⁵ CSÉKA ERVIN: A büntető tárgyalás jelentősége. In: GELLÉRT Balázs (szerk.): *Békés Imre ünnepi kötet*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000. 85.

²⁶ FANTOLY Zsanett: A büntetőeljárást gyorsító, de alkotmányos garanciákkal fedett jogintézmények gyakorlati alkalmazhatóságáról. *Acta Juridica et Politica*, 2012/1. 79.

VARGA ZOLTÁN, A BÍRÓSÁGI VEZETŐ

FAZEKAS Sándor
tanácselnök (Fővárosi Törvényszék)

Varga Zoltán nevét másképp ejtettem 1985-ben, az 1990-es években és 2003 után. A 80-90-es években Zoli számunkra elérhetetlen, megközelíthetetlen messzeségben élő és dolgozó ‘sztár bíró’ volt, aki folyamatosan kirakatpereket tárgyalt – a bíró ikonszerűen megjelenített képe volt. Nem is merült fel akkoriban az, hogy egyáltalán kapcsolatba kerüljünk, megszólíthassuk Őt! Furcsa, de ez bizony így volt! Hihetetlen volt a távolság, a mérhetetlen tisztelet adta distancia. Arra akkoriban nem is gondolhattam, hogy valamikor együtt dolgozó munkatársak, majd barátok lehetünk...

Ez akkor kezdődött, amikor elérkezett az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) megválasztásának időszaka – az első Tanács 1998 februárjában kezdte meg munkáját, és vegyes megítéléssel zárta 2003-ban. A bírói kar ekkor változásért kiáltott (milyen érdekes, hogy az idő mennyire körbejár!), és teljesen új OIT-t választott. Ujkéry Csaba (a Somogy Megyei Bíróság akkori elnöke, tagjelölt) a Pesti Központi Kerületi Bíróság aulájában zajló, mintegy 10 órás választási procedúra közepette ezt mondta nekem: „Ha most sem lesz rendszer-váltás a magyar igazságszolgáltatásban, akkor soha, Sanyikám!”

Valóban gyökeres váltás következett – a bírói kar tudta, mit akar! A központi régióból nem várt létszámban kerültünk be a Tanácsba: Szelényiné Roszik Erzsébet, Gatter László, Varga Zoltán és én. Négy képviselőre soha nem számítottunk, mégis így történt! (Érdekes, hogy a történelem miként forog körbe, 2018-ban is!) Az egyetlen helyi (járásbíróági) képviselő én voltam, a ‘kisfiú’ a Csapatban, bár az elektori szavazás során támogatottságom sokakhoz képest elsőprő volt. Az új Tanács megalakulása után rendkívüli jelentőségű volt a 2004. január 13-án megtartott ülés, amelyen az elnökhelyettesi tisztségről döntöttünk. Jelöltek és önjelöltek bőven akadtak, a harc óriási volt! Aztán a szavazás nem várt végeredményt hozott: Roszik 2, Gatter 1 és Varga 6 szavazatot kapott. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács 1/2004. (I. 13.) számú

határozatában Vargát választotta elnökhelyettesévé sokak csodálkozására, sokak nagy meglepedettségére. Mindez így volt jó, nem az önjelöltek egyike került a megtisztelő pozícióba, hanem győzött a bírák őszinte akarata, tiszta, egyéni ambícióktól, karriervágytól mentes bíró lett az OIT második embere! Ez talán Téged is meglepett, Zoli, minket pedig örömmel töltött el!

Igazi barátságunk, napi kapcsolatunk ekkor alakult ki. Te a bizalmadba fogadtál, én pedig ezt óriási megtiszteltetésként éltem meg. Te ekkor már több évtizedes ítélkezési tapasztalattal, én tizenkét éves vezetői rutinnal rendelkeztem. Kiváló kapcsolati alap, hasznosítható ‘tőke’ volt mindkettőnk számára. Hihetetlen elkötelezettséggel, tenni akarással vágtunk bele az új feladatba. A Tanács üléseit megelőző napot teljes egészében a felkészülésre szántuk, Te, Gatter Laci és én aprólékos módon elemeztük a másnapi ülés anyagát, egyeztetttük álláspontunkat, vitatkoztunk, kialakítottuk a közös koncepciót. Milyen szép, naiv idők voltak! Hittünk abban, hogy tehetünk a közösségért, erőink határtalanok voltak, fáradhatatlanok voltunk. Akár hiszed, akár nem, újraolvastam az OIT 2003–2008 közötti teljes működési anyagát, és ma világosan látom, mennyit küzdöttünk, mennyit akartunk javítani a bírósági szervezet helyzetén. Mindennel foglalkoztunk – sok minden sikerült, és sok minden ma is rendezetlen és megoldatlan...

Az igazgatási feladat számodra új kihívást jelentett, de az állandó tanuláshoz, fegyelmezett felkészüléshez szokott szellemed nem ismert lehetetlent. Nemcsak az ülések higgadt, kiegyensúlyozott, konstruktív vitarendezést biztosító vezetője voltál, de számos úttörő gondolat megjelenítője is. Nem volt könnyű dolgod, hiszen a Tanácsban többen nagy múltú igazgatási vezetők voltak, akik a hatalmi taktikák útjait, fortélyait jól ismerték, szívesen tematizálták a Tanács működését, ha tudták. Ezeket az erőtereket szépen lassan felismerted, kissé kívülállóként maradván kezelted a cseppet sem zajtalan összecsapásokat, érdekütközéseket. Jól csináltad! Mindig középen maradtál, nem engedted magad megvenni, manipulálni. Alapvetően mindig a világos beszédet preferáltad, nem szeretted a fölösleges, képmutató kanyartevéseket. Emiatt tiszteltünk sokan, ezért maradtál hiteles nemcsak a bírói, de a bírósági vezetői székben is. Népszerűségedet, országos elismertségedet büntetőbírói munkád alakította ki, alapozta meg, de tovább növelte ezt OIT elnökhelyettesi szereped.

Az országot járva, temérdek összbírói értekezleten felszólalva, láttam határtalan sikeredet és népszerűségedet. Tisztelték Benned a nagy múltú és nagy tudású büntetőjogászt, a nyílt tekintetű, hatalmi érdekektől mentes, a hivatásrend valódi értékeit és érdekeit megjelenítő OIT vezetőt. Minden felszólalásod hiteles volt, a bírói munka nehézségeiről, átalakítási elképzeléseiről beszéltél, az admi-

nisztratív terhek csökkentéséről, a hivatásrendben dolgozók anyagi és erkölcsi megbecsüléséről, a bírákat ért méltatlan támadások kezeléséről, a bíróságok védelméről. Mi adta a népszerűségedet? Miért láttad jól és miért tudtad e problémákat hitelesen megfogalmazni, megoldási utakat is mutatva? A válasz egyszerű: Magad is hús-vér bíró voltál, nem távolodtál el a kartól, a bíraktól és a bírósági dolgozóktól, naponta köztük éltél és dolgoztál, nem kötötték gúzsba gondolataidat mindenféle hatalmi manipulációk. Ezt tisztelték Benned tömegesen a bírák, és ezért voltak irigyeid is a vezetők között, akik a féltékenységükön sokszor nem tudtak úrrá lenni, de nyomodba lépni sem tudtak.

Az összbírói értekezletekre 2004-től egészen 2008-ig együtt jártunk. Közös utaztunk, s ezek az utazások életem szép emlékei közé tartoznak. Rengeteget beszélgettünk, tervezgettünk, próbáltuk újabb ötletekkel javítani a szervezet működését. Te akkoriban már rég túl voltál a 'megaügyek' tárgyalásain, pontosan ismerted az ilyen típusú ügyek feldolgozási technikáját, amely sem a felkészülés, sem a tárgyalásvezetés, sem az ítéletírás tekintetében nem hasonlított semmiben egy átlagos üggyhez. Innen fejlődött ki az igazgatási ötlet: a bírósági ügyintézői szerep átalakításának gondolata, a modern, a bírót segítő *team*-rendszer bevezetésének programja. Te ezt a munkavégzést, munkamódszert már kifinomultan kialakítottad és megvalósítottad számos általad tárgyalt megaügyben.

Az ötlet nem maradt a tervezgetés szintjén, mert kezdeményezésed nyomán a 2005. március 22-i OIT ülésen már ezt a témát boncolgattuk mélységeiben, tételesen vizsgálva és elemelve azt, hogy miként lehetne a 210/2001. (X. 31.) és a 34/2003. (III. 27.) Kormányrendeletek módosításával, egységesítésével jelentősen növelni az önálló ügyintézői szerepkört, és ezzel párhuzamosan csökkenteni a bírák adminisztratív terheit. Abban, hogy ebből sok minden megvalósult az évek folyamán, Neked oroszlánrészed volt – csak olvasni kell a régi sorok között, és emlékezni!

Aktívan foglalkoztál 2005-től az OIT munkabizottsági rendszerének kialakításával, modellezésével, szervezésével. Nincs új a nap alatt! Mintha napjaink függetlenségre törekvő gondolatait olvasnám az OBT–OBH mai viszonyához kapcsolódóan! A tagok gondolatait hasznosítva, összeállítottad a bizottsági működés alapfilozófiáját: a kompetencia megerősítését, az egyre szakszerűbb döntés-előkészítést, amely az OITH-től való függetlenséget is biztosítja. Merész írás és gondolat volt ez 2005-ben, és ma sincs másképp. Sajnos a legjobb törekvés ellenére sem sikerült markánsabbá és függetlenné tenni a bizottsági működést, de a célkitűzés nemes és tiszta volt, és jó néhány bizottság képes volt független tevékenységre, döntésre.

A bíróságok tájékoztatási tevékenysége, a bírák önálló nyilatkozattétele, megszólalása, annak tiltása, a modern szóvivői rendszer kialakítása több mint két évtizedes kérdés, és a mai napig megoldatlan probléma. Ezzel 2005-től folyamatosan, rengeteget foglalkoztunk, és ebben a Te szereped kiemelt volt, hisz személyed volt a legautentikusabb a nagy ügyek tárgyalása miatt. Összbírói értekezleteken és túl azokon is számtalan előadást tartottál, amelyek közép-pontjában mindig az állt, hogy tisztán, csúsztatások és manipulációk nélkül – hibáinkat is elismerve – szólaljunk meg, lehetőleg gyorsan, mi magunk! Akkoriban hatalmas viták zajlottak arról, hogy a bíró nyilatkozhasson a saját ítélete kapcsán is. Ez mindig nagy vihart kavart minden előadáson, és máig polarizált a megközelítése. Az általad vallott kommunikációs alapelveket nem kezdte ki az idő: a szakmaiság, az őszinteség és a gyorsaság teheti csak hitelessé a bírósági kommunikációt, mindegy, ki gyakorolja azt – csak autentikus legyen és kikezdehetetlen, kerülje az öncélúságot!

A bíróságokat és a bírákat ért támadások a 2000-es években jól érezhetően erősödtek, egyre gyakrabban és egyre méltatlanabb formát öltve jelentek meg. Mind sűrűbben szembesültünk a verbális, valótlan megjegyzéseket tartalmazó támadásokon túl a fizikai, tárgyalótermi atrocitásokkal is. Sajnos ma sem jobb helyzet. A támadások elleni küzdelem elkötelezett híve voltál: a kérdéssel már 2004 végén foglalkoztunk, majd újra és újra visszatértünk rá. Ebben Te mint büntetőjogász, mint tárgyaló bíró, számos határozati javaslatot fogalmaztál meg, amely valamennyiünk érdekeit védte. Kerestük azt az elveszettnek hitt védelmi utat, amelyet a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatra vezettünk vissza. Az azóta eltelt több mint egy évtized gyökeres megoldást, változást nem hozott. Apró kodifikációs változások jelentek csak meg, céltábla szerepünk alapvetően nem változott, miként a kiszolgáltatottságunk sem.

Szakmaiságod, mindenki által elismert tekintélyed alapján az OIT 2006-ban az Oktatási Tudományos Tanácsának tagjává választott Lábady Tamás, Máthé Gábor, Mezey Barna, Orosz Árpád és Ujkéry Csaba mellett. A cél a központi oktatási feladatok előkészítése, véleményezése és ellenőrzése volt. A Tudományos Tanács újszerű kezdeményezés volt, mert külsős, tudós szakemberek bevonását is jelentette, ugyanakkor kísérlet volt a Hivatal központi oktatásszervezési tevékenységének kontrollja szempontjából is. Utóbb azt hiszem, nem erősödött a kontroll a Hivatal oktatásszervezői munkája fölött, de az oktatási profil színesedett a gyakorló szakemberek és tudós kutatók bevonásával. Ez is egy jó szándékú kísérlet volt, amelyben a Te helytállásodra mindig számíthattunk.

Ma divat visszatekintve lesajnálóan vélekedni az OIT működéséről, olyan önkényes szervezatként feltüntetni azt, amely eredményeket nem produkált. Ez természetesen nem igaz. Mi, akik OIT tagként dolgoztunk, nem voltunk semmivel sem kevésbé elkötelezettek a hivatásrend iránt, minket is folyamatosan a jobbítás tisztességes szándéka vezetett, sokszor nekünk is nagyon nehéz körülmények között kellett érdekeket érvényesíteni egy alapvetően nagyon erős és önállósult Hivatallal szemben.

Néhány máig ható döntésről feltétlenül szót kell ejtenünk: a Te elnökhelyettesi működésed idején jött létre a Magyar Bíróképző Akadémia, amely sikeres, eredményes szervezet annak ellenére, hogy ma is csatározások kereszttüzében áll. Alapító tagként csatlakoztunk 2004-ben az Igazságszolgáltatási Tanácsok Európai Hálózatához (ENCJ), 2005. május 1. napjával megindult a Bírósági Integrált Informatikai Rendszer, amely ma is működésünk alapját képezi. Nagy előrelépésként éltük meg 2005-ben azt is, hogy január 1-jével bevezetésre került a bírák és az igazságügyi alkalmazottak körében a 35 éves jubileumi jutalom. Büszkéek voltunk erre az eredményre – tartós elismerési formává vált hivatásrendünkben. Sok más, sikeres döntést, eredményt említhetnénk ezekből az évekből, amelyeknek Te is kezdeményezője, támogatója voltál, vezetőként pedig számos esetben előkészítője.

Nagyon hálás vagyok a sorsnak, hogy barátok lehettünk, és ezt pont a központi igazgatásban végzett közös tevékenységünk teremtette meg. Megtiszteltetés számomra, hogy bemutathattam Varga Zoltán jól ismert egyetemi tanári, tárgyaló bírói munkája mellett a bírósági vezetői éveit is. Zoli vezetőként ugyanazt a szakmai alázatot és tisztességet tekintette mindennapi cselekvésében vezérelvnek, mint amely az ítélőbírói munkáját is jellemezte. Úgy dolgozott, önzetlenül, hogy minden erejével a közösséget, a teljes hivatásrendet szolgálja.

Vezetői pályád hirtelen szakadt meg. Elöttem fekszik búcsúleveled és egy újságcikk. Semmit nem idézek belőle, mert olyan fájdalmas. Tudod, Zoli, mindenki tudja, mennyire méltánytalanul bántak Veled. Nem ezt érdemelted. Azt is tudnod kell persze, hogy azokat, akik durván megtámadtak 2007-ben, az idő eltemeti, őket senki nem köszönti majd 70 éves korukban emlékkönyvvel.

Élj soká!

A JÓZAN ÉSZ

FELEKY István

bíró (Kúria)

Magyarország Alaptörvényének 28. cikke úgy szól, hogy „[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” Jakab András összefoglalásában az Alaptörvénynek további jogértelmezésre vonatkozó rendelkezése is van,¹ de a továbbiakban maradjunk a 28. cikkénél! A Magyar Népköztársaság számos módosításon átesett Alkotmánya, majd 1989. október 23-tól a Magyar Köztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény) ilyen értelmezési szabályokat nem tartalmazott, vagyis abszolúte új rendelkezésekről van szó.

A néhány módosítással fazonírozott Alaptörvény T) cikk (1) bekezdés első mondata értelmében a jogszabály az Alaptörvény és az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett általánosan kötelező magatartási szabály. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bekezdése szerint pedig a jogszabálynak a címzetek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie. Az Alkotmánybíróság például a 10/2010. (IV. 3.) AB határozatában,

¹ JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. Így: „3. Az Alaptörvény értelmezése mint a rendes bírósági jogértelmezés előfeltétele: Alaptörvény R) cikk (3) Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. 4.1 A nemzetközi joggal konform értelmezés követelménye: Alaptörvény Q) cikk (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. (3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. [...] 4.2 Az EU-joggal konform értelmezés követelménye: Alaptörvény E) cikk (2) Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja.”

majd a bűnmegelőzési ellenőrzés jogintézményét *ex nunc* hatállyal a jogrendből kiiktató 47/2003. (X. 27.) AB határozatában korábban már kimondta, hogy a jogbiztonságnak része a világos, a jogalkalmazás során felismerhetően értelmezhető és egyértelmű normatartalom, a jogi szabályozással szemben alapvető kíváncsalom a jogbiztonság, a normavilágosság, a kiszámíthatóság követelményeinek megtartása.²

Azaz a jogszabály ne legyen homályos, mert ami homályos, az nem egyértelmű, s ennél fogva valójában meghatározhatatlan, vagy legalábbis az önkényességig terjedően tetszőlegesen alakítható tartalmú. Ily módon már a jogalkalmazó számára sincs világosság, sem a jogkereső számára kiszámíthatóság. Ez pedig a jogállamiság részét képező jogbiztonság hiánya. Némi szójátékkal élve: a jogirodalomban még az sem egyértelmű, hogy az alkotmány (jogszabály) homályigénye kitől is származik.³ Kétségtelenül magában a jogszabályban gyökerezik, ám említésre érdemes az a homályosság, amire – már 1896-ban meghozott – jogszabály reagált: megengedhetetlen, ahhoz a jogalkalmazó nem asszisztálhat.⁴ Az utalt 1896. évi, a bűnvádi perrendtartás (I. Bp.) törvényja-

² „A bűnmegelőzési ellenőrzés intézményét a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló 1999. évi LXXV. törvény vezette be, 1999. szeptember 1-jei hatállyal. Az intézmény bevezetésének célja az volt, hogy a potenciális bűnelkövetők rendészeti eszközökkel történő ellenőrzésére – a társadalom fokozott védelme érdekében – szervezett keretek között kerüljön sor. [...] Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a jogbiztonságnak része a világos, a jogalkalmazás során felismerhetően értelmezhető és egyértelmű normatartalom. A normaszöveg értelmezhetetlenségének, avagy eltérő értelmezést engedő voltának az a következménye, hogy kiszámíthatatlan helyzetet terem a norma címzettjei számára. A normaszöveg túl általános volta mindemellett lehetőséget ad a szubjektív, önkényes jogalkalmazásra is [10/20103. (IV.3.) AB határozat]. [...] Az Alkotmánybíróság az előbbiek alapján megállapította, hogy a bűnmegelőzési ellenőrzés szabályai nagymértékben kidolgozatlanok, és igen tág teret adnak a szubjektív, akár az önkényes jogértelmezésnek. A jogszerű keretek között nagyszámú értelmezhetetlen fogalmat tartalmazó elrendelési feltételek [...] a jogintézmény működését kiszámíthatatlanná és ellenőrizhetetlenné teszi. [...] A jogi szabályozással szemben alapvető kíváncsalom a jogbiztonság, a normavilágosság, a kiszámíthatóság követelményeinek megtartása.”

³ „Hogy az alkotmányok rövidke és absztraktak, annak nem az a magyarázata, hogy cinikus módon így próbálják megnehezíteni az állami hatalom ellenőrzését [bár erre utal Napóleon Bonaparte mondása: »[i]l faut qu'une constitution soit courte et obscure« (egy alkotmány legyen rövid és homályos)].” JAKAB András: *Az európai alkotmányjog nyelve*, http://real-d.mtak.hu/836/7/dc_781_13_doktori_mu.pdf, 11, 2. j.

⁴ „1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról: 135. § 2. bekezdés: Nem szabad a terhelthez határozatlan, homályos, többértelmű, fogásos vagy olyan kérdést intézni, mely a feleletre utmutatást tartalmaz, vagy melyben valamely be nem ismert tény beismertnek vagy be nem bizonyított tény bebizonyítottnak van véve. 237. § Ha a szakértők ténybeli megállapításai jelentékenyen eltérők, vagy a lelet határozatlan, homályos önmagával vagy bizonyított ténykörülmenyekkel ellentétes, ugyanazokkal, vagy ha

vaslatának indokolása azzal már nem foglalkozott, hogy önmagában mi is a homályosság.⁵ Talán nem is véletlenül – feltehetően éppen a józan észre apellált.

Az Alaptörvény 28. cikk második mondatára irányul a figyelmem. Kétségtelen, hogy értelmének feltárása elszakított módon nem lehetséges, hiszen az első mondatban már megjelenik az értelmezésnek a jogszabályok céljához rendeltsége, valamint az Alaptörvénnyel való összhangba hozásának igénye. Tehát a két mondat szorosan összekapcsolódik, ezáltal szükségszerűen összeolvasandó. Ehhez képest sem érzem kiragadottnak, ha arra a kérdésre keresem a választ, hogy állítható-e: a jogi szaktudással ötvözött józan észnek van meghatározó jogszabály-értelmezési szerepe.⁶

Az egyértelmű értelmezhetőség a józan ész megfelelője, s nyilvánvalóan nem más, mint a racionális gondolkodással megfejtett értelmezés kulcsa. Van persze, amikor az irracionális a racionális. Erre következzen egy üdítő szépirodalmi idézet (nem a törvényszéki orvosebizottságra gondoltam). A törvényszéki orvosebizottság, amelynek el kellett döntenie, hogy Švejk elmeállapota lehetővé teszi-e, vagy sem mindazokat a bűncselekményeket, amelyekkel vádolják, három rendkívül tekintélyes úrból állt, és a bizottság minden egyes tagjának nézetei mindig igen nagy mértékben különböztek a másik két tag nézeteitől – három különböző tudományos iskolát és pszichiátriai felfogást képviseltek.

Ha Švejk esetében ezek az élesen szemben álló tudományos táborok mégis a legteljesebb egyetértésre jutottak, ez tisztára csak annak a lenyűgöző hatásnak tudható be, amelyet Švejk az egész bizottságra gyakorolt, amikor belépve az elmeállapotának megvizsgálására kijelölt terembe, és megpillantva az osztrák uralkodónak a falon függő képét, így kiáltott fel:

a kétségek a szakértők újabb kihallgatásával el nem oszlathatók: más szakértőkkel új szemlét kell tartani.

307. § 4. bekezdés: (a tanúhoz és szakérthöz) Ha homályos vagy értelmetlen kérdést tettek fel, az elnök felhívja a kérdezőt szándékának kimagyarázására vagy világos kifejezésére, és ha szándékát megértette: a kérdést maga teheti fel.

370. § 1. bekezdés: Ha a bíróság abban a nézetben van, hogy az esküdtszék határozata alakjára nézve nem szabályszerű, vagy valamely kérdésnek lényegére nézve homályos, hézagos vagy önmagának ellenmondó: a kérdések megváltoztatása vagy kiegészítése mellett vagy e nélkül is felhívhatja az esküdteket, hogy határozatukat javítsák vagy egészítsék ki, illetőleg adjanak feleletet a megváltoztatott vagy kiegészített kérdésekre.

427. § A 426. § 1. pontja esetében a semmiségi panasznak a 384. és 385. §-okban meghatározott alaki és anyagi, továbbá még a következő alaki semmiségi okok alapján van helye: 6. ha az esküdtek határozata lényegében homályos, hiányos, vagy önmagának ellentmondó.”

⁵ Tiltja a javaslat a határozatlan, homályos, többértelmű, továbbá a nyelvre adó (*suggestiv*) és a fogásos (*captiosus*) kérdések tételét. Hogy mi a határozatlan, homályos, többértelmű nyelvre adó és fogós kérdés, nem szorul bővebb felvilágosításra. Egyebekben (pl. a szakvélemény kapcsán) ennyi sem olvasható a törvényjavaslatban a homályosság természetéről.

⁶ A továbbiakban elhagyom a jogi szaktudásra utalást, amit adottnak veszek.

„– Uraim, éljen I. Ferenc József császár!

Teljesen világos volt az eset. Švejk spontán megnyilatkozása fölöslegessé tette a kérdések nagy részét, csak a legfontosabbak közül maradt még egynéhány, hogy a válaszokból a doktorok megerősíthessék első benyomásukat, melyet dr. Kallerson, dr. Heveroch és az angol Weiking pszichiátriai rendszere alapján alkottak Švejkéről.

– Nehezebb a rádium az ólomnál?

– Még sohase mértem meg, kérem – felelte Švejk, a tőle megszokott kedves mosollyal.

– Hisz maga a világ végében?

– Hát azt előbb látni kéne – válaszolta könnyedén Švejk –, de az biztos, hogy holnapra még nem várom.

– Ki tudná számítani, hogy mekkora a földgolyó átmérője?

– Azt, sajnos, nem tudnám – felelte Švejk –, de én is feladhatnék önöknek, uraim, egy találos kérdést; van egy háromemeletes ház, ennek a háznak minden emeleten van nyolc ablaka. A háztetőn van két padlásablak és két kémény. Minden emeleten két bérlő lakik. És most tessék megmondani nekem, uraim: melyik évben halt meg a házmester nagymamája?

A törvényszéki orvosok sokatmondóan összenéztek, mindazonáltal az egyik még feltette a következő kérdést:

– Nem tudja, hogy mi a Csendes-óceán legnagyobb mélysége?

– Azt, kérem, nem tudom – hangzott a válasz –, de úgy gondolom, hogy biztosan nagyobb, mint a Moldvái a vyšehradi szikla alatt.

A bizottság elnöke röviden csak azt kérdezte: – Elég? – De az egyik bizottsági tagnak volt még egy kérdése:

– Mennyi 12 897-szer 13 863?

– 729 – felelte Švejk szemrebbenés nélkül.

– Azt hiszem, ennyi tökéletesen elég – mondta a bizottsági elnök –, visszavezethetik a vádlottat a helyére.

– Köszönöm szépen, uraim – mondta udvariasan Švejk –, nekem is tökéletesen elég.

Távozása után a háromtagú kollégium egyhangúlag megállapította, hogy mindama természeti törvények alapján, melyeket a pszichiátria tudorai kitaláltak, Švejk notórius hülyének és idiótának számít.”⁷

⁷ Jaroslav HAŠEK: *Švejk, egy derék katona kalandjai a világháborúban*. Fordította: Réz Ádám. Budapest–Bratislava, Európa–Madách, 1986. 37–38.

A józan észre több jó mondás ismerünk, néhány példa: „józan esze mindenkinek lehet a világon, föltéve, hogy nincs fantáziája” (Oscar Wilde); „a józan ész a tizennyolc éves korban összegyűjtött előítéletek gyűjteménye” (Albert Einstein); „a józan ész nem magától értetődő; aki tagadja, azt nem lehet meggyőzni vele” (Ayn Rand); „minden jónál többet ér a józan ész” (Szophoklész); és talán a legszellemesebb: „a zsenialitás nem más, mint a józan paraszti ész ünnepi ruhában” (Josh Billings).⁸ A józan ész „paraszti” jelzőjét bizonyára nem lett volna illő az Alaptörvénybe foglalni, és feltehetően érzékenyen is érintette volna a jogalkalmazókat. Holott éppen erről van szó: a „paraszti” józan ész kell, hogy ötvöződjék a jogi szaktudással akkor, amikor a jogszabály értelmezését végezzük el.

A józan ész nem pusztá manifesztáció. Aki kijelent, de azt meg nem okolja, az nem hiteles, nem követhető, nem megfeythető, nem kontrollálható. Mert a józan ész – a jogban – tényszerű és egyszersmind jogszerű (a jognak megfelelő). Ha pedig ilyen, akkor követhető, megfeythető, kontrollálható. És valóságos, nem a bibliai tükör által homályos,⁹ inkább az irodalom nyelvén: a homályból homályba lépő.¹⁰ A józan ész nem a gondolkodó által kisajátított, azaz nem szubjektum, nem azt jelenti, hogy ami igaz, ami helytálló, az csak általam létező – hanem mindennek az ellenkezője. A józan ésszel való megfontolás értelme, hogy az ily módon gondolkodó az ugyancsak józan ésszel gondolkodó címzett számára átlátható, s végső soron elfogadható.

A szélesebb értelemben vett magyar büntetőjog nem tartalmaz jogszabály-értelmezési szabályt. A *Tripartitum* utal az ész józan megfontolására.¹¹ Az 1878. évi V. törvény cikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a

⁸ https://www.citatum.hu/cimke/jozan_esz

⁹ „Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.12. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismertettem.” 1Kor 13,11 (Károli Gáspár fordítása).

¹⁰ „Az egész kiadványnak a *Homályból homályba* címet adtam. Eredetileg *Homályban* volt a cím. [...] De ebben a címben lett volna valami szenvelgés, lebecsülése annak a fénynek, nyilvánosságnak, amely magyar írónak juthat, s énnekem is jutott. [...] Nem voltam hát, ha ott szerettem is lenni, mindig a homályban. A *Homályból homályba* cím a panasznak ható tény-megállapítás helyett egy jóslatot foglal magában, melynek tartalmával pályám végén edzett szívvel nézek szembe, akár ítélet az a nemzeten, koron, akár a műből s csak a műből merített önbizalom jele.” NÉMETH László: *Homályból homályba*. Budapest, Magvető – Szépirodalmi, 1977. 6.

¹¹ WERBŐCZI István: *Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve* (1514), „Első rész, 14. czim: Arra pedig, hogy az ítélet az igazság cselekvése legyen (Szent Tamás szerint), háromféle dolog szükséges. Először, hogy az igazságra való hajlandóságból; másodsor, a bíró hatalmából és joghatóságából származzék; harmadsor, hogy az ész józan megfontolásának kifolyása legyen.”

vétségekről javaslatának indokolásában azonban három,¹² míg az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról törvényjavaslatának indoklása két helyen utalt magára a józan észre.¹³ A büntetőjoghoz kapcsolódóan a Nemzeti Együttműködés Programja (2010) ugyancsak a józan ésszel érvelt.¹⁴ A józan ész a jogalkalmazásban nem magyar találmány. Az Európai Bíróság több ítéletében hívta már segítségül a józan ész, pl. a C-345/06. sz. ügy, Gottfried Heinrich elleni eljárás [ECLI:EU:C:2009:140],¹⁵ a C-334/06–C-336/06. sz. egyesített ügyek, Matthias Zerche és társai kontra Landkreis Mittweida és

¹² „Hátra volna tehát a határozott időtartamhoz kötött szabadságbüntetések halmozása. Erre nézve is szembeötlő, hogy a halmozás, sok esetben életfogytig tartó rabszággá alakítaná át az időtartamhoz kötött szabadságbüntetést; a mi nem volt a törvényhozó szándékában, midőn mindazon büntetésekre nézve, melyeket vádlott elkövetett, határozott időhöz kötött szabadságbüntetést állapított meg. [...] A halmozási rendszernek alig van ma már támogatója – Bonville-t kivéve – a ki azt a *józan ész maximájának* nevezi.

Beccaria halhatlan érdemeinek egyike: hogy a pénzhamisítás természete iránt oly sokáig uralkodott alapfelfogás – ámbár nem egyszerre – de fokenként az egész polgárosult világban megváltozott, s hogy a régi helytelen felfogásnak megfelelő törvények, a józan ész kívánatán alapulók által váltattak fel.

Az öngyilkost bizonyos fokig – menti feldult léleállapota, legtöbbszörre megzavart idegrendszerre, vagy elmelehetősége. A végzetes tette való benső ösztönzés, legtöbbszörre a kétségbeesés kísérletében jelentkezik – ennek ösvényét pedig nem irányozza se törvény, sem a józan ész.”

¹³ „Ha ellenben a törvényt a nép alkotja, nincs rá ok, hogy ugyanazt a népet az ekként alkotott törvény alkalmazásából kizárjuk, kivált, ha az esküek lajstromainak egybeállításai az értelmességre való követelményt szem előtt nem tévesztik; mert a közönséges élettapasztalat, az egészséges és józan ész, jogi ismeretek és bő gyakorlat nélkül is felismerheti, hogy mi az igazság.

Főökuk az, hogy az első fokban ítélő egyes-bíró vagy kisebb számú tagból álló bíróság ítéletét, éppen a főfontosságú ténykérdésben véglegessé tenni nem szabad. Felszólal ez ellen a józan ész, mert a nevezett bírák figyelmetlenségéből vagy elfogultságból tévedhetnek, mert a helyi érdekek és befolyások nyomásának engedhetnek és mert a szenvedélyek az előszeretettel és az ellenszenv behatása alatt, különösen élénk politikai mozgalommal bíró országban, néha, öntudatlanul is állhatnak.”

¹⁴ 2002 végén több mint 17 ezren voltak börtönben Magyarországon, 2009 elején a fogvatartottak száma alig érte el a 14 ezer főt. Ez a politika lehetővé tette azt is, hogy a börtönbe kerülőknek ne kelljen dolgozni. Tudatosan leépítették és megszüntették a büntetés-végrehajtási intézetek munkalehetőségeit. Ma a józan ész ellenére a fogvatartottak még saját tartási költségeiket sem képesek előállítani, holott erre minden lehetőség fennállna.

¹⁵ Megjelent: Európai Bírósági Határozatok Tára 2009, I-1659, 129. „A dokumentumokhoz való hozzáférésről szóló rendelet ilyen szó szerinti olvasata azonban nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a rendelet célja az egyébként automatikusan el nem érhető dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása. A teleológia és a józan ész egyaránt ahhoz a következtetéshez vezet, hogy ha egy szöveg. [...] kötelező kihirdetés útján hozzáférhető (vagy annak kellene lennie), azt nem szükséges (és nem kellene) az intézmény »birtokában lévő dokumentumnak« tekinteni.”

Landkreis Mittlerer Erzgebirgskreis eljárás [ECLI:EU:C:2008:367],¹⁶ vagy a C-132/06. sz. ügy, az Európai Közösségek Bizottsága kontra Olasz Köztársaság [ECLI:EU:C:2008:412].¹⁷

Határozatainak áttekintésével megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság arra nem reagálva, megmaradt az indítványozók (panaszosok) avagy a rendes bíróság józan ésszel ellenkezőnek állított hivatkozásainál,¹⁸ illetőleg helyenként hivatkozott ugyan a józan észre, de nem bontotta ki az Alaptörvény 28. cikk második mondatában foglaltak mibenlétét,¹⁹ vagy megjelölte azt érintett törvényhelyként, de közelebbről nem értelmezte.²⁰ Az egyes alkotmánybírói határozatokhoz adott alkotmánybírói vélemények már foglalkoztak az

¹⁶ Megjelent: Európai Bírósági Határozatok Tára 2008, I-4691, 82. „Egy ilyen helyzetben nemcsak a jog, hanem a józan ész is azt parancsolja, hogy abból kell kiindulni, miszerint a család megszűnteti a kölcsönös bizalmat, és el kell ismerni a tagállamok lehetőségét arra, hogy felülvizsgálják a vezetői engedély kiállításához vezető körülményeket.”

¹⁷ Megjelent: Európai Bírósági Határozatok Tára 2008, I-5457, 81. „Nem tűnik hitelesnek ezek védelme azon az alapon sem, hogy az erőforrások hatékony felhasználását eredményezik. Éppen ellenkezőleg, ahogy a józan ész és a gazdasági elemzés is alátámasztja, e rendelkezések alacsonyabb szintű HÉA-jogkövetést eredményezhetnek (legalábbis) közép- és hosszú távon, mivel a jogsértést jutalmazza a jogkövetéssel szemben, és történelmi léptékben szemlélve, kialakítják a jövőbeli hasonló bánásmódra vonatkozó valós várakozást.”

¹⁸ 3345/2017. (XII. 20.) AB végzés, Indokolás [6] bek.; 3342/2012. (XI. 19.) AB határozat, Indokolás [4] bek.; 3332/2017. (XII. 8.) AB végzés, Indokolás [5] bek.; 3225/2017. (IX. 25.) AB végzés, Indokolás [9] bek.; 3088/2017. (IV. 28.) AB végzés, Indokolás [6] bek.; 3147/2016. (VII. 22.) AB végzés, Indokolás [11] bek.; 3109/2016. (VI. 3.) AB végzés, Indokolás [10] bek.; 36/2015. (XII. 16.) AB határozat, Indokolás [58] bek.; 3186/2015. (X. 7.) AB végzés, Indokolás [11] bek.; 3024/2015. (II. 9.) AB határozat, Indokolás [50] bek.; 3317/2014. (XI. 21.) AB végzés, Indokolás [12] bek.; 3241/2013. (XII. 21.) AB végzés, Indokolás [7] bek.; 3360/2012. (XII. 5.) AB végzés, Indokolás [5] bek.

¹⁹ 15/2017. (VI. 30.) AB határozat [50] bek.: „[A] Kúria maga is eltért a jelen ügyben alkalmazott szigorú nyelvtani értelmezéstől [...] a szerv kollektív működési jellegéből fakadó [...] ilyen esetben a józan ész szerint is szükség van képviselőre.”
36/2015. (XII. 16.) AB határozat [58] bek.: „Az Nfatv. a földműves fogalmát sem határozza meg, azonban az a józan ész és a szavak általánosan elfogadott jelentése, valamint a szabályozási környezet alapján értelmezhető úgy, hogy megegyezik az »élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytató személy» fogalmával, azaz akképp, hogy a földműves élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytató személy.”
24/2015. (VII. 7.) AB határozat [26] bek.: „[A] bíróság által alkalmazott »észszerűségi szempont« nem vezethető le sem az Alaptörvényből, sem a Gytv.-ből. Még a »józan ész« szerint »nem túl korán«, például a kezdő időpont előtt egy hónappal vagy akár éppen három nappal bejelentett és tudomásul vett rendezvények esetében sem zárható ki, hogy utóbb olyan esemény következik be, amelyről a rendőrségnek előre nem volt tudomása, így azt nem tudhatja mérlegelni a bejelentés tudomásulvételekor.”

²⁰ Az 1978. évi IV. törvény 2010. július 23-tól 2013. június 30-ig hatályos 85. § (4) bekezdésének alkalmazhatatlanságát megállapító és a Btk. 81. § (4) bekezdését *ex nunc* hatállyal megsemmisítő, s az alkalmazásukkal meghozott, jogerős határozattal lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát elrendelő 23/2014. (VII. 15.) AB határozat.

Alaptörvény 28. cikkének értelmezésével, ami részben kiterjedt a józan ész mibenlétére is. Stumpf István alkotmánybíró 3264/2012. (X. 4.) AB végzéshez benyújtott különvéleménye szerint az Alkotmánybíróságra is kötelező,²¹ hogy jogszabályt értelmezni és alkalmazni csak a józan észnek megfelelően szabad.²² Az alkotmánybíró ezt szó szerint megismételte a 24/2017. (X. 10.) AB határozathoz fűzött különvéleményében is.

Stumpf szemléletesen, dőlt betűs kiemeléssel idézte a vizsgált szöveget: „a bíróságok a jogalkalmazás során a *jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával* és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a *józan észnek* és a közjónak *megfelelő*, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” Ebből a tipográfiával nyomatékositott sommás megfogalmazásból a józan ész uralkodó szerepét látom kiolvashatónak, még ha a hangsúlyozás – úgy tűnik – az ellenvéleményével opponált végzésben elfoglalt alkotmánybírói álláspontra irányult is.

Pokol Béla alkotmánybíró a 28/2013. (X. 9.) AB határozathoz adott párhuzamos indokolása unikális, mert ha nem is különítette el egymástól az Alaptörvény 28. cikk első és második mondatát, de belebocsátkozott a második mondat boncolgatásába. Álláspontjának az első mondatra vonatkozó lényege, hogy a bírák a vonatkozó alkotmánybírói határozatokra tekintettel mindenkor kötelesek értelmezni az alkalmazott jogszabályi rendelkezéseket.²³ Ez eddig nem is vitás. Izgalmasabb azonban a második mondatról írt véleménye: a józan ész szerepét az abszurdum eredményű értelmezés tilalmára szorítja, ugyanakkor úgy látja, hogy ez az előírás nem azt rögzíti általában, hogy a jogszabályokat a józan észnek, továbbá az erkölcsöknek megfelelően kell értelmezni – és ezzel alaposan ki-

²¹ Az alkotmánybíró előbb a [6] bekezdésben a *Tripartitum* általam is idézett részére hivatkozott.

²² „[7] Az Alaptörvény idézett cikke a jogértelmezés kiindulópontjait ugyan szerkezetileg a bírói jogértelmezés irányvonalainak meghatározásához kapcsolódóan rögzíti, de határozott álláspontom szerint kötelező – és ha sem az Alaptörvény, sem a *Hármaskönyv* nem említené, akkor is kötelező lenne – az Alkotmánybíróságra a hivatkozott alapelv: jogszabályt értelmezni és alkalmazni csak a józan észnek megfelelően szabad.”

²³ „Ha csak a jogalkotó felé kötelező közvetlenül az alkotmány és az alkotmánybírói döntések, akkor nem jön létre az egész jogrendszer alkotmányjogiasítása, és ez megáll a jogalkotás szintjén. A korábbi Alkotmány hatálya alatt ez utóbbi valósult meg, és ekkor az 57/1991. (XI. 8.) AB határozat ki is mondta, hogy az alkotmánybírói döntések nem hatnak ki a jogalkalmazásra, és annak irányítása a Legfelsőbb Bíróság irányítási monopóliuma alatt marad. Ezzel szakított az új Alaptörvény, és a 28. cikke ezt fejezi ki a bírói jogalkalmazás Alaptörvénnyel összhangban értelmezés kötelességének rögzítésével. Ennek tartalma tehát az, hogy a bírák a vonatkozó alkotmánybírói határozatokra tekintettel kötelesek mindenkor értelmezni az alkalmazott jogszabályi rendelkezéseket.”

nyitotta volna a bírák értelmezési kompetenciáját a jogon túli szempontokra is –, hanem csak a gazdaságos célokat érintő jogszabályok esetében merül fel ez.²⁴

Én ezt teljes mértékben másként látom. Olvasatomban az Alaptörvény azt üzeni a jogalkalmazónak, hogy az és a jogszabályok a józan észnek megfelelő célt szolgálnak, ám ez nem *praesumptio iuris et de iure*, mert eleve feltételezési direktíva, valamint a jogalkalmazónak (Alkotmánybíróság, rendes bíróság stb.) az el nem vitatható értelmezési szabadsága keretén belül nem a jogalkotó – adott esetben kikutathatatlan – szabályozási célját, hanem a normában foglalt tartalmat kell megfejtenie. Amennyiben pedig a feltételezési direktívát megdőltnek látja, a jogszabályt a józan ész alapján, annak megfelelő értelmezéssel kell alkalmaznia.

Czine Ágnes alkotmánybíró a 2/2016. (II. 8.) AB határozattal szembeni különvéleményében az Alaptörvény 28. cikkét úgy interpretálja, hogy „(e) rendelkezés tehát előírja, hogy a bíróságoknak elsősorban a jogszabályok célja szerinti (objektív teleologikus) jogértelmezést és az alkotmánykonform értelmezést kell alapul venniük.” Aztán jön – témám szempontjából – egy lényeges megállapítás: „a jogszabály célja szerinti értelmezést nem a jogalkotói cél alapozza meg, hanem az érintett jogi norma vagy egy jogintézmény társadalmilag kötött rendeltetése.”²⁵ Jakab András hasonlóképpen fogalmaz:

²⁴ A 28. cikk második mondata már csak egy szűkített értelmezési térrénumra vonatkozik, és a jogszabályok, illetve az Alaptörvény értelmezésénél a cél szerinti értelmezést konkretizálja. Az értelmezésnél a jogi rendelkezések célját mindig a „józan észnek megfelelően kell értelmezni”, és ezt a fordulatot úgy lehet tartalommal megtölteni, hogy *az általános vélekedés szerint abszurd tartalmat nem lehet a jogi rendelkezésnek tulajdonítani* (például amikor egy állami költségvetési szervtől egy személyzeti főosztályvezető úgy ment el nyugdíjba százmillió forintos végkielégítés mellett, hogy ezután milliós havi bérért visszadolgoztatva ugyanazt a munkát végezhetette tovább – és a vonatkozó jogszabályok közvetlen megsértését nem lehetett kimutatni –, a felmérések szerint az egész társadalom elszörnyedve háborodott fel, és a józan ész nem tudta ezt jogosnak elfogadni). Ezt a fordulatot konkretizálja a második fordulat, és a józan észnek megfelelőség mellett „a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgáló” jelleget emeli ki az értelmezésben. *Együtt azonban azt jelenti*, hogy ez a második mondat *csak azokra a jogszabályokra és ezen belüli jogi rendelkezésekre vonatkozik, melyek aspektusai között a gazdaságos cél szerepelhet*. A „józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös” értelmezés előírása egészíti ki a „gazdaságos cél” szerinti értelmezést, és a *noscitur a sociis* értelmezési kánon fényében itt a határozók és jelzők egymást korlátozó együttes értelme jön számba. Vagyis ez az előírás nem azt rögzíti általában, hogy a jogszabályokat a józan észnek megfelelően, továbbá az erkölcsöknek megfelelően kell értelmezni – és ezzel alaposan kinyitotta volna ez a bírák értelmezési kompetenciáját a jogon túli szempontokra –, hanem csak a gazdaságos célokat érintő jogszabályok esetében merül fel ez. (A józan észnek megfelelő értelmezés az általános jogelméleti szinten csak úgy jöhet be, hogy abszurd értelmezés általában tilos.)

²⁵ „[77] Az Alaptörvénynek a korábbi szabályozáshoz képest új rendelkezése, hogy kifejezetten megjeleníti a jogértelmezés módszereit a bíróságok számára. Eszerint »[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltéte-

„(a)z objektív teleologikus értelmezés a normát objektív (értsd: nem a tényleges jogalkotó eredeti szubjektív, hanem a szövegből magából következő objektív) célja fényében értelmezi.”²⁶

Ezzel messzemenőkéig egyetértek, ugyanis ténylegesen ugyanazt fogalmazták meg, amit az előbbieken körülírtam. A normatartalom tehát elszakad(hat) a jogalkotó szabályozási céljától, mondhatni önálló életre kel, s – megismételem – a jogalkalmazónak a normában foglalt tartalmat kell megfejtenie, azaz értelmeznie. A jogalkalmazó a jogalkotó szabályozási célját persze keresi (keresheti), mégsem abszolutizálhatja, mert ha az a törvényjavaslat indokolásából vagy magából a normaszövegből megállapítható, viszont annak a normában foglalt tartalom (normaszöveg) vagy a norma egyéb szabálya ellentmond, akkor (is) az utóbbi a meghatározó.

Erre nézve elegendő néhány példa. A szabálysértési ügyek bírói gyakorlata tárgyában felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye megállapította, hogy a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló törvény (Szabs.tv.) 80. § h) pontja általánosságban szól a feljelentés hiányosságáról, s így általánosan alkalmazandó, függetlenül attól, hogy a törvényjavaslat indokolása azt csupán egyetlen szabálysértésre kívánta alkalmazni.²⁷ A BKv 97. számú vélemény kimondta,

lezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak» (Alaptörvény 28. cikk). A bíróságok jogértelmezésének alkotmányos kereteit az Alaptörvény hivatkozott szabálya jelöli ki. E rendelkezés tehát előírja, hogy a bíróságoknak elsősorban a jogszabályok célja szerinti (objektív teleologikus) jogértelmezést és az alkotmánykonform értelmezést kell alapul venniük.

[78] Az ún. objektív teleologikus értelmezés szerint a jogszabályok szövegét azok céljával összhangban kell értelmezni, feltételezve, hogy a jogszabályok a józan észnek megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatában az értelmezésnek ez a módja valamely jogi norma (pl. adójogi norma) társadalmi rendeltetésével összeférő céljának vizsgálatával összefüggésben merült fel. Ezekben az ügyekben jellemzően az vált hangsúlyossá, hogy a jogszabály célja szerinti értelmezést nem a jogalkotói cél alapozza meg, hanem az érintett jogi norma, vagy egy jogintézmény társadalmilag kötött rendeltetése.”

²⁶ JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 86–87, továbbá az értelmezési módszer neve a német irodalomban *objektiv-teleologische Auslegung*, az angol–amerikaiiban *purposive interpretation*, a franciában pedig *méthode téléologique*. Az elképzelés nem új keletű, már a római jogban is ismert volt: „*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*” (a törvényeket értelmezni nem azt jelenti, hogy a betűjüknek engedelmeskedünk, hanem értelmüknek és céljuknak).

²⁷ „A Szabs.tv. [...] 80. §-ának h) pontja alapján a feljelentést el kell utasítani, ha a feljelentésből vagy az előkészítő eljárás során beszerzett adatokból megállapítható, hogy a feljelentéssel vagy a szabálysértési eljárás lefolytatásának feltételeként meghatározott nyilatkozattal szemben támasztott valamely törvényi követelmény nem teljesül. Márpedig a feljelentéssel szemben támasztott törvényi követelmény, hogy a feljelentésnek tartalmaznia kell a feljelentett cselekmény helyének és idejének, továbbá az elkövetés körülményeinek a leírását, a bizonyítási eszközök megjelölését, továbbá, az eljárás alá vont személy ismert személyi adatait, s ezen túl

hogy az ún. kiemelt ügyekre vonatkozó Be. (akkori) 554/L. § (2) bekezdése szerint két hónapon túl a tárgyalást nem lehet ismétlés nélkül folytatni, de az nem volt megfelelésben a változatlan általános folytonossági rendelkezéssel, s ezért nem is alkalmazandó.²⁸ Arra is hozható példa, amikor a norma ‘késésben’ van. Elvi határozat foglalt állást a következő kérdésben: amikor a Btk. értelmező rendelkezése valamely törvényi tényállásban szereplő fogalmat jogszabályra utalással határoz meg, ezt tartalmilag kell értelmezni – nem a felhívott jogszabály címének és számának, hanem szabályozási tárgyának van jelentősége (EBH2017. B.7).²⁹

A Kúria a Bfv.II.1396/2017/5. számú végzésében azzal a helyzettel találkozott, hogy korábban a felülvizsgálati indítványt a terhelt javára nyújtották be, de a másodfokú ítéletet hatályon kívül helyezték, majd a megismételt eljárásában

a bizonyítási eszközök csatolását csak arra az esetre írja elő, ha lehetőség van rá [Szabs.tv. 78. § (3) bek.].

A módosító törvény 22–24. §-ához fűzött indokolás a 80. § h) pontjának beiktatását más okkal magyarázza: A Szabs. tv. 216/A. §-ában foglalt »az Országgyűlési nemzetbiztonsággal foglalkozó állandó bizottsága ténymegállapító vizsgálati tevékenységének akadályozása« szabálysértés speciális szabályt fogalmaz meg ezen szabálysértés elkövetése miatt tett feljelentés megtételére. A Szabs. tv. 216/A. § (3) bekezdése szerint a feljelentés megtételére kizárólag a ténymegállapító vizsgálat idő- tartama alatt, továbbá a ténymegállapító vizsgálat befejezését követő nyolc napon belül a ténymegállapító vizsgálatot folytató bizottság elnöke vagy tagja jogosult. A hivatkozott rendelkezésre tekintettel szükséges a feljelentés elutasítási és az eljárás megszüntetési okok között ezt is szerepeltetni.

Az indokolás azonban nem áll összhangban az irányadó normaszöveggel, ezért úgy látjuk, hogy [...] a feljelentés hiányossága a feljelentés elutasításához, ennek elmaradása pedig az eljárás megszüntetéséhez [Szabs.tv. 83. § (1) bekezdés 1) pont] vezethet.” http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_y_5.pdf, 26–27, 3.4. pont.

²⁸ Be. 554/L. § (2) A tárgyalást két hónapon belül ismétlés nélkül lehet folytatni, ha a tanács összetételében nem történt változás, egyébként a tárgyalást előlről kell kezdeni.

Bkv 97. Az 554/L. § a 287. § (2), (3) és (4) bekezdése helyébe lépő különös szabály; ezért az 554/L. § (2) bekezdése azt jelenti, hogy előlről kell kezdeni („nem lehet ismétlés nélkül folytatni”) a tárgyalást 2 hónapon túl, függetlenül a tanács összetételétől, illetve annak megváltozásától, 2 hónapon belül, ha a tanács összetétele megváltozott.

Az 554/L. § (3) bekezdése – az időtúllépés nélküli tanácsváltozással kapcsolatos megismétlési (illetve előlről kezdési) követelményre nézve – könnyítésként lehetővé teszi, hogy a megismétlés (előlről kezdés) a tárgyalás anyagának ismertetésével is megtörténhessen. A külön eljárás szabálya viszont – szemben az általános eljárással – nem biztosítja ezt a könnyítést az időtúllépés esetére. Mivel azonban az általános eljárás szabálya a hat hónap túllépése esetére is biztosítja a könnyítést – így az 554/A. § értelmében és a többen a kevesebb elve alapján is – a külön eljárásban helye van a tárgyalás anyagának ismertetésével való megismétlésnek, ha erre a két hónapot meghaladó időtúllépés ad okot.

²⁹ Az elvi határozat így folytatódik: „Ezért a halászati őr közfeladatát ellátó személy jellege alappal nem kérdőjelezhető meg arra hivatkozással, hogy a halászati őr tevékenységét 2013. szeptember 1-jéig a halászsátról és a horgászsátról szóló 1997. évi XLI. törvény, ezt követően – azonos tartalommal – már a halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény határozta meg, a Btk. értelmező rendelkezése pedig a halászati őr sérelmére 2014. július 4. napján megvalósított bűncselekmény elkövetésekor is még a korábbi hivatkozást.”

a másodfokú bíróság súlyosította az első fokon kiszabott szabadságvesztést. Az indítványozó az újabb felülvizsgálati indítványában ezt maga sem értette, hiszen korábban is a terhelt javát kereste. A Kúria az érvelésében hivatkozott az Alaptörvény 28. cikkének második mondatában foglaltakra, majd úgy foglalt állást, hogy a terhelt javára benyújtott felülvizsgálati (és egyéb rendkívüli jogorvoslati) indítvány elbírálásának eredményeként a terhelt nemcsak a felülvizsgálati (és egyéb rendkívüli jogorvoslati) eljárásban, de az annak folyamánként megismételt (rendes) eljárásban sem veszítheti el a súlyosítási tilalom által biztosított védelmét – függetlenül attól, hogy az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére volt ügyészi fellebbezés. A Kúria ismételten hatályon kívül helyezte a másodfokú ítéletet, és másik másodfokú bíróságot utasított új eljárásra.³⁰

A büntetőeljárásról szóló törvény 403. § (5) bekezdése alapján a vádlott nem kötelezhető annak a bűnügyi költségnek a viselésére, amely annak folytán merült fel, hogy az eljárást meg kellett ismételni. Kezdetben bizonytalanság mutatkozott e rendelkezés értelmezésében az ítélkezési gyakorlatban, majd kialakult az az álláspont, hogy önmagában az eljárás bármely okból való megismétlésére vonatkozik, merthogy az a terheltnek nem róható fel. Ez már olyannyira letisztult értelmezés, hogy e kérdésben a bíróságok elegendőnek találják a törvényhely megjelölését.³¹ E példák alapján állítható, hogy ezek kapcsán a józan ész munkált.

Az Alaptörvény 28. cikk második mondatára visszatérve, azt már nem tudom be a jogalkalmazó – ide nem értve az Alkotmánybíróságot – értelmezési szabadságába, hogy vitássá tehesse a jogszabályok közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgáló jellegét. Merthogy ez már – én így vélem – magának a jogalkotói kompetenciának lenne a felülbírlata. Másként fogalmazva: az

³⁰ A Kúria indokolása a megismételt eljárás és a súlyosítási tilalom összefüggésében a következőkre is rámutatott: „A súlyosítási tilalom olyan alapvető garanciális szabály, amely következetesen érvényesül a büntetőeljárás bírósági szakaszában. A súlyosítási tilalom szoros kapcsolatban áll más alapvető eljárási elvekkel, és azok érvényesülésének egyik biztosítója. Elsősorban a védelem jogorvoslati jogosultságának kockázatmentes gyakorlását hivatott biztosítani. A védelem jogának (5. §) gyakorlati hatályosulását segíti a törvény azzal, hogy a vádlott és a védő fellebbezési jogát kockázatmentessé teszi.

A tisztességes eljárás követelményéből [Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.] is fakad, hogy jogorvoslati jogának gyakorlása eredményeként a terhelt ne kerülhessen hátrányosabb helyzetbe. Azt pedig, hogy ebből a szempontból mely hátrányosabb döntés sérti és melyik nem a tisztességes eljárás követelményét, törvény határozza meg.”

A Kúria ezt meghaladóan természetesen a tételes joggal is elszámolt, és kimondta, hogy a súlyosítási tilalom – a Be. 405. § (2) bek. szerinti kivételekkel – a Be. 405. § (1) bek. alapján érvényesül a megismételt eljárásban is, ha arra a terhelt javára kezdeményezett felülvizsgálati eljárásban elrendelt hatályon kívül helyezés alapján kerül sor.

³¹ Pl. Fővárosi Ítéltábla 13.Bf.168/2016/19.; Debreceni Ítéltábla Bf.I.225/2016/23.; Győri Ítéltábla Bf.30/2017/7.; Pécsi Ítéltábla Bf.II.31/2016/15.; Szegedi Ítéltábla Bf.I.417/2015/4.

Alaptörvény itt mintha keverné a jogszabály alkalmazóját és címzettjét, holott a jogszabályok közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgáló jelleggel történő felruházása a jogalkotó feladata, s ezen a jogalkalmazó – szemben a józan ész alapján meglévő mozgásterével – mit sem igazíthat.

Varga Zs. András a 3023/2016. (II. 23.) AB határozathoz csatolt párhuzamos indokolásában – az Alaptörvény Alkotmánybíróság általi értelmezéséhez kötötten,³² de nyilvánvalóan a jogszabályok értelmezésére is irányadóan – kiemelte, hogy a „bíróságok tehát nem korlátozhatják jogértelmezési tevékenységüket a nyelvtani és logikai módszerre, hanem alkalmazniuk kell a rendszertani (ennek részeként az alkotmányossági) és a történeti módszert is.”³³

³² Miként Czine Ágnes ugyancsak a 3023/2016. (II. 23.) AB határozathoz adott különvéleményében írta: „[70] Az Alaptörvény 28. cikkében foglalt [...] értelmezési elv korábban is jelen volt a bírósági jogalkalmazásban. Ennek alapja az Alkotmánybíróságnak az a gyakorlata volt, amely szerint »tevékenységük ellátása során a jogalkotó és a jogalkalmazó szervek is értelmezik az Alkotmányt« [31/1990. (XII. 18.) AB határozat, ABH1990. 137]. Ez a jogalkalmazók tekintetében azt a követelményt hordozta magában, hogy ha egy konkrét – egyedi ügyben – alkalmazandó jogszabályi rendelkezésnek több értelmezése is lehetséges, akkor az Alkotmánnyal összhangban lévő értelmezést kellett alkalmazni.

[71] Az Alaptörvény 28. cikke értelmében ezért »a jogszabály Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezése a bíró számára nem csak jog, hanem kifejezett köteletség: amennyiben a bíró a jogszabály szövegét az értelmezés segítségével az Alaptörvénnyel összhangban tudja alkalmazni, annyiban ennek megfelelően köteles eljárni« {28/2013. (X. 9.) AB határozat, Indokolás [29]}.”

³³ „[48] Az Alaptörvény más tekintetben is vízvázasztó. A 24. cikk (2) bekezdés d) pontja szerint ugyanis az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntések összhangját az Alaptörvénnyel. Míg a korábbi Alkotmány idején az Alkotmánybíróság elsősorban a törvényhozással és más jogalkotókkal szemben érvényesíthette az Alkotmányt, az Alaptörvényt már a rendes bíróságokkal szemben is hangsúlyosan köteles érvényesíteni. Ez a kötelessége a teljes Alaptörvényre vonatkozik. Az Alkotmánybíróságnak így kötelessége gondoskodni arról, hogy a bíróságok figyelembe vegyék az R) cikk (1) és (2) bekezdését, miszerint az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja, illetve az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. Gondoskodnia kell továbbá arról is, hogy a bíróságok a 28. cikknek megfelelően a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzék. Az Alaptörvény és az Alkotmánybíróság határozatait a jogszabályok értelmezésekor pedig azt feltételezzék, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Ha az Alaptörvény valamely szabályát az Alkotmánybíróság már értelmezte, akkor – az Alaptörvény 24. cikkének (1) bekezdésére figyelemmel – azt a bíróságok kötelesek alkalmazni.

[49] Ha egy bírósági ítélet figyelmen kívül hagyja az Alaptörvényt, illetve az értelmezési szabályt, akkor azt az Alkotmánybíróságnak meg kell semmisítenie. A bíróságok tehát nem korlátozhatják jogértelmezési tevékenységüket a nyelvtani és logikai módszerre, hanem alkalmazniuk kell a rendszertani (ennek részeként az alkotmányossági) és a történeti módszert is. Ha az ügy körülményeire tekintettel ezt nem tudják megfelelően elvégezni, akkor az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésének b) pontja alapján az Alkotmánybírósághoz mint az Alaptörvény védelmének legfőbb szervéhez kell fordulniuk.”

A figyelmeztetésben megjelölt jogértelmezési módszerelosztás atyja egyébként Friedrich Carl von Savigny.³⁴ Ezt mindössze azért hozom itt fel, mert – bár erre nem kívánok kitérni – a felkészült jogalkalmazó mindig is tudatában van annak, hogy a józan ész nem váltja föl a jogértelmezés jogirodalomban és joggyakorlatban évszázadokon át kimunkált tradicionális követelményrendszerét. A józan ész azonban mégsem valamiféle cifra sallang, hanem bokréta a kalapon: a jogszabályok értelmezése *a priori* feltételezi, hogy azt józan ésszel (az ész józan megfontolásával) végezzék, hiszen ez az értelmezés szükségképpen mozgatórugója. Ebben a megközelítésben az Alaptörvény szerencsés módon a józan ész megjelenítése immár az írott jogban.

A józan észre hivatkozás egyébiránt megjelenik felsőbb bírósági határozatokban is.³⁵ Ezekből kitűnik, hogy a józan észre hivatkozás ‘kinötte’ a jogszabály-

³⁴ TÓTH J. Zoltán: A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban. *MTA Law Working Papers*, 2015/7., 5, 12. j.: „Friedrich Carl von Savigny volt az első, aki *System des heutigen römischen Rechts* című művének 1840-ben megjelent I. kötetében megkísérelte a főbb metódusokat röviden definiálni, elhatárolni azokat egymástól, és rendszerbe foglalni őket. Savigny szerint az értelmezésnek négy fő módszere van: a nyelvtani, a logikai, a rendszertani és a történeti értelmezés.” A nyelvtani értelmezés (*interpretatio grammatica*; Savigny elnevezésében: *das grammatische Element der Auslegung*) a szavak, kifejezések, mondatok és a szöveg, valamint a nyelvi kapcsolóelemek általános, az adott nyelvet jól ismerő hétköznapi ember által az adott szónak, kifejezésnek stb. tulajdonított jelentését tárja fel; a logikai értelmezés (*interpretatio logica*; *das logische Element [der Auslegung]*) a gondolkodás formális szabályait, logikai törvényszerűségeit használja annak megállapítására, hogy egy jogi normaszöveg mit (és mit nem) jelent; a rendszertani értelmezés (*interpretatio systematica*; *das systematische Element [der Auslegung]*) révén az alapján vonható le következtetés egy jogi rendelkezés értelmére nézve, hogy az hol helyezkedik a jogi normák rendszerében, milyen típusú, rendeltetésű jogi normák veszik azt körül; a történeti értelmezés (*interpretatio historica*; *das historische Element [der Auslegung]*) során pedig annak segítségével próbáljuk meghatározni a törvényszöveg valódi jelentését, hogy (feltehetőleg) mi volt a jogi normát megalkotó egykorú törvényhozó szándéka az adott rendelkezéssel. (Vö.: SAVIGNY: *System des heutigen römischen Rechts*, 213–214.)

³⁵ Kúria Bfv.II.398/2016/9. [48] bek.: „A törvényi tényállás bevezetését és a hatályos Btk.-ban való elhelyezését nem vitásan a graffitik elhelyezésével megvalósított rongálási cselekmények igen elszaporodott volta indikálta, a törvényalkotó célja azonban – feltételezve a jogszabályoknak a józan ész és közjó szolgálatára vonatkozó alkalmasságát – nem lehetett valamennyi, bármely felületen megvalósított szöveges vagy képi felfestés büntetőjogi szankcionálása, ez ugyanis sértené az Alaptörvény Alapvetések XXVIII. cikkében is deklarált jogbiztonság követelményét és a büntető jogszabályok elfogadhatatlan kiterjesztő értelmezését eredményezné.”

Kúria Bhar. III.2.003/2015/3.: „Abban az esetben ugyanis, ha a bűncselekmény szempontjából indifferens személy került abba a lakásba, ahol minden csupa vér és egy holttest fekszik a szobában, a józan ész szerint a hatóságokat kellett volna értesítenie. Ezzel összefüggő kérdés, hogy a bűncselekmény elkövetése után ez a személy hogyan juthatott be a lakásba, hiszen a zárhoz tartozó kulccsal nyitották ki a lakást.”

Kúria Bfv. II.1897/2015/6. [19] bek.: „A tényállás I. pontját érintően a jelen ügyben nem kétséges, hogy a Dunaújvárosi Járási Ügyészség a B.3968/2011/20/I. számú vádiratában úgy emelt vádat, hogy az abban foglalt tényállásban háromszor és egyezően a terhelt által a »... székelyű cég 1«-vel kötött szerződésekre utalt. A Kúria határozott álláspontja szerint ezt a megjelölést

értelmezést, vagyis nemcsak annak örvén, hanem egyebekben is teret nyert a segítségül hívása, amiben én nem látok kifogásolnivalót. A józan ész ugyanis univerzális jellegű értelmezési szerepet játszik, ennek körét korlátozni pedig szükségtelen, vagyis az alkalmazható pl. ténykérdések megítélésére is.

Összegzés

A józan ész az Alaptörvény revelációja, érdeme, hogy azt az értelmezési szabályként az írott jog részévé tette. A józan ész *a priori* feltétele és mozgatórugója a jogértelmezés tradicionális (nyelvtani, logikai, rendszertani, történeti) követelményrendszerének. A józan ész nem csupán az abszurdum eredményű értelmezés tilalmára szorított, nincs alárendelve a közjónak megfelelő erkölcsi és gazdaságossági célnak sem, univerzális jellegű, alkalmazható pl. a ténykérdésekre is. Az Alaptörvény azt üzeni a jogalkalmazónak, hogy az Alaptörvény és a jogszabályok a józan észnek megfelelő célt szolgálnak, ám ez nem *praesumptio iuris et de iure*, mert eleve feltételezési direktíva, valamint a jogalkalmazónak (Alkotmánybíróság, rendes bíróság stb.) az el nem vitatható értelmezési szabadsága keretében nem a jogalkotó – adott esetben kikutathatatlan – szabályozási célját, hanem a normában foglalt tartalmat kell megfejtenie. Amennyiben pedig a feltételezési direktívát megdőltnek látja, a jogszabályt a józan ész alapján, annak megfelelő értelmezéssel kell alkalmaznia, aminek

– miként a jogszabályok szövegét (Magyarország Alaptörvénye 28. cikk) – a józan ész alapján kell értelmezni. A józan ész pedig azt diktálja, hogy bármiféle vitatás hiányában, avagy ellenkező adat fel nem merülésekor abból a megjelölésből, hogy a terhelt a »... székelyhelyi«¹ sértetti céggel szerződött, következhethet az is, hogy a szerződés megkötésének helye ... volt.”

Kúria Bfv. II.870/2014/9.: „A súlyosítási tilalom alapszabályát az ítélkezési gyakorlat mindig is úgy értelmezte, ahogyan az a józan ész alapján eleve értelmezhető. A súlyosítási tilalom lényege ugyanis az, hogy a felülbíráló bíróság a terheltre nézve a felülbírált ítéletnél – legalábbis az alapvető büntetőjogi kérdésekben: felmentés esetén a bűnösség megállapításával, és ekkor értelemszerűen büntetés kiszabásával vagy büntetés helyett igénybe vehető intézkedés alkalmazásával; bűnösség megállapíthatósága esetén a büntetés, illetve a büntetés helyett alkalmazott intézkedés súlyosításával – hátrányosabban rendelkezik. Másként megfogalmazva a súlyosítás maga az alapvető büntetőjogi kérdésekben történő hátrányosabb helyzetbe hozás.” Debreceni Ítélőtábla Bf.III.165/2016/8.: „A fellebbviteli főügyész az átiratában az enyhítésre irányuló vádlotti fellebbezést megalapozottnak tartva, a törvényszék ítéletének a megváltoztatását indítványozta, kiemelve az igen nagyfokú sértetti közrehatást, mely a »józan ész követelményeinek«² is ellentmondott.”

Szegedi Ítélőtábla Bf.I.315/2016/41.: „Az ítélőtábla álláspontja azonban az, hogy az igen jelentős időmúlásra figyelemmel a pénzbüntetés napi tétele száma eltúlzott, ezért azt 180 napra enyhítette. A pénzbüntetés egy napi tételének az összege a vádlottnak a józan ész alapján megállapítható jövedelmére tekintettel (ügyvédként dolgozik) helyes, így annak enyhítését az ítélőtábla nem tartotta szükségesnek.”

egyetlen korlátja az Alaptörvény, illetőleg annak az Alkotmánybíróság által már elvégzett értelmezése. A józan ész megfelel a jogbiztonság, a normativitás, a kiszámíthatóság, a felismerhető értelmezhetőség és az egyértelmű normatartalom kívánalmainak. A józan ész nem a gondolkodó által kisajátított, azaz nem szubjektum, nem azt jelenti, hogy ami igaz, ami helytálló, az csak általam létező – hanem mindennek az ellenkezője. A józan ésszel megfontolás értelme, hogy az ily módon gondolkodó az ugyancsak józan ésszel gondolkodó címzett számára átlátható, s végső soron elfogadható.

VESZTEGETÉS: *QUO VADIS DOMINE?*

GELLÉR Balázs József

egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

BÁRÁNYOS Bernadett

egyetemi tanársegéd (ELTE ÁJK)

AMBRUS István

egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK)

1. Bevezető gondolatok

E cikkben a vesztegetéssel kapcsolatos egyes filozófiai, etikai megfontolásokat, majd ezek megjelenését a kodifikáció, a gyakorlat szintjén kívánjuk vizsgálni – e körben szükségszerűen felmerülnek egyes bűncselekmény-fogalmi elemekkel összefüggő kérdések, és dogmatikai megfontolások alapján ehhez kötődik bizonyos részecselekmények büntetlensége is.

„A Sátán hatalmába kerítette a karioti Júdást, elment, hogy megbeszélje a Főpapokkal meg a templomőrség vezetőivel, hogy hogyan tudná nekik kiszolgáltatni Jézust. Ezek örömmel fogadták, és pénzt ígértek neki.”¹

Júdás árulását érdekes, sőt érdemes összevetni Mária és Márta példázatával.² Látjuk, hogy Márta sűrög-forog, szeretne Jézus kedvében járni, Mária pedig leül és hallgatja a tanítást. A kérdés valóban a „kedvben járás és ezért előny szerzésnek” (ennek reményének) viszonya az „elvárt magatartással”, norma-

¹ Szent István Társulati Biblia, Luk 22,3.

² Luk 10,38–40.

követéssel, amely a tékozló fiúról szóló példabeszédnek is egyik olvasata.³ XVI. Benedek Pápa *Názáreti Jézus* című könyvében részletesen elemzi ezt a példabeszédet és annak interpretációit.⁴ Ami számunkra döbbenetesnek kell, hogy tűnjön, az ennek a példabeszédnek és a keresztre feszítés eseményeinek az egymásban való tükröződése, hiszen amikor Jézus azt mondja a latornak: „Bizony mondom neked, még ma velem leszel a Paradicsomban,”⁵ akkor egy bűnökkel teli életnek a megbánás és hit általi megváltásáról van szó éppúgy, mint a tékozló fiú visszatérésében, amikor az Apa megbocsát.

Az egymásnak feszülő ellentétek jól felismerhetők: az apa kegyét kereső fiú és a tékozló testvér, Márta és Mária, valamint a farizeusok, Júdás értékrendje és Jézus normarendszere között. A probléma – bár látenszen – valójában már a Tízparancsolatban ránk köszön, hiszen a ne öljtől a ne hazudjig az alapvető erkölcsi tiltások szerepelnek benne, de a ne vesztegess hiányzik. Ugyanis, ahogy Carl Jung rámutat, a *logos* számára a tudatlanság az ‘ösbűn’, sőt a bűn egyáltalán, de Jung maga a bűn emberi felismerésének lehetőségét tagadja.⁶ Ez az empirikus realizmus nem áll távol Konrad Lorenznek a *Sogenannte Böse*, illetve a *Civilizált emberiség nyolc halálos bűne* című könyveiben kifejtett állásponttól,⁷ miszerint az emberiség, talán inkább csak az ember valódi bűne a genetikailag benne rejlő ösztön, amely szükségszerűen szembekerül az erkölcsi parancsokkal.

A pusztá önérdek, a túlélési és családfenntartási ösztön állandó kihívás elé állítja az egyént: a napi életben kézzel nem fogható össztársadalmi érdek és erkölcsi értékek alapján döntsön, vagy pedig mint biológiai lény. Az Ótestamentum Ábrahám és Izsák példázatától indul az a láthatatlan fonál,⁸ amely átszövi az európai keresztény civilizációt, és a normakövető magatartást az ösztön-orientált viselkedés fölé emeli – ezért kíváncsok Mária magatartása Márta cselekedetével szemben, és így lehetséges, hogy a farizeusok Júdásnak adott pénze egy normaszegésért adott pénzként jelenik meg, ahol a norma Jézus, a kereszténység, és így válik a vesztegetés archetípusává Júdás ezüstje. Ugyanakkor az elvárt magatartáshoz való visszatérés lehetősége a tékozló fiú példabeszédén keresztül a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok felé nyitja ki a filozófiai kaput.

³ Pl. Luk 15,11.

⁴ Joseph RATZINGER: *A Názáreti Jézus*, I. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 175–181.

⁵ Luk 23,43.

⁶ Carl G. JUNG: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*. Budapest, Scolar, 2011.

⁷ Konrad LORENZ: *Das sogenannte Böse*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1977.
Konrad LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Budapest, Kossuth, 2008.

⁸ Ter 22,1–19.

Valójában tehát az a kérdés, hogy bűncselekményt követtek-e el Bornemissza Gergelyék, amikor többször is pénzt adtak át különböző török személyeknek, méltóságoknak azért, hogy a végén Török Bálintot ki tudják szabadítani a Héttoronyból.⁹ Valóban bűnözővé vált Sigmund Freud, amikor pénzt adott a felügyeletével megbízott SS tisztnek, hogy Bécsből Londonba szökhessen a deportálás elől?¹⁰ A vesztegetés különböző formáinak kriminalizációjánál, de a vesztegetéses magatartások elbírálásakor is éppen az a probléma, hogy a vesztegetés számos alakja az emberileg érthető, sőt talán a morálisan elvárható viselkedés körébe tartozik. Továbbá éppen ezen esteknél legtöbbször a vesztegetési viszony másik oldalán (a passzív vesztegetőnél) az erkölcsileg legjobban elítélendő, legmegvetendőbb cselekmények helyezkednek el. Azaz problematikus erkölcsi alapon elítélni azt az apát, aki kisgyermeké életének megmentése érdekében pénzt ad a kezelő orvosoknak, de mélységesen elítélendő, aki egy ilyen helyzettel visszaélve, jogtalan előnyt kíván abból szerezni. (E cselekmények büntetőjogi minősítéséről később írok.)

Nemcsak az osztársadalmi, hanem az egyénekre bontott megítélése is problematikus a vesztegetés számos más formájának, hiszen sokszor olyan emberek, akik egy ceruzát sem lopnának el, nem látnak semmi kivetni valót abban, ha például egy-egy engedély kiadásáért pénzt kérnek az ügyféltől, mert „másképp fizetésük a megélhetésre nem elég, és egyébként is mindenki ezt csinálja.” Fülünkben cseng Yasserian, Joseph Heller *A 22-es csapdája* című regénye főszereplőjének válasza, amikor megkérdezték tőle, hogy mi lenne, ha mindenki úgy viselkedne, mint ő: „Bolond lennék, ha csak én viselkednék másképp.”¹¹

Tulajdonképpen itt érhetjük tetten a korrupció pönalizációjának különös nehézségét. Míg az élet tisztelete, vagyis a fajtárs életének a tiszteletben tartása, vagy éppen a tulajdon iránti igény és ennek tisztelete is genetikai szinten az ember sajátja, és már a legkisebb korban megkezdődik ezen érdekek védelmére a szocializáció („Ne bántsd a másikat!”, „Ne vedd el; az az ő játéka!” stb.), addig a korrupcióról ez nem mondható el: a korrupció jellegű magatartásoknál inkább éppen ezzel ellentétes szocializáció folyik, pl. ha a gyermek ilyen vagy olyan formában kedvez a tanárnak, akkor vele szemben a tanár barátságosabb, vagy éppen elnézőbb, mint a többiekkel szemben.

Összegezve tehát, a korrupció sokszor az egyén által közvetlenül nem érzékelhető sérelmet okoz, míg az előny gyakran nemhogy közvetlenül érzékelhető,

⁹ GÁRDONYI Géza: *Egri csillagok*. Budapest, Akkord, 2002.

¹⁰ Ernest JONES: *Sigmund Freud élete és munkássága*. Budapest, Európa, 1973.

¹¹ Joseph HELLER: *A 22-es csapdája*. Budapest, Gabo, 2005.

de biológiai, genetikai, sőt erkölcsi motiváció készíti az aktív vesztegetőt a korrupcióra (ld. a gyermeke érdekében mindent megtevő szülőt).

2. Büntetőjogi megítélés

Azt látjuk, hogy mind az anyagi büntetőjog, mind pedig a büntetőeljárás területén rendkívüli kihívásokkal és problémákkal állunk szemben: 1) a vesztegetés megközelítése erkölcsi és büntetőjogi szempontból rendkívül összetett; 2) a vesztegetés bizonyítása talán minden más bűncselekménynél nehezebb.

Ad 1) Ennek a problémának a feloldása a jog eszközeivel közvetlenül nem lehetséges, hiszen az erkölcsi problémát erkölcsi szinten kell kezelni. Az erkölcsi szinten történő válaszadás világnézeti választ igényel, amelynek, amint láttuk az emberi élet, testi épség, tulajdon tekintetében a szocializáció legkorábbi időszakában már meg kell jelennie. A szocializációnak arra is irányulnia kell, hogy a vesztegetés, korrupció bűn és a társadalomra veszélyes.

A korrupciót sok esetben valójában csak a passzív formájánál lehet erkölcsileg igazán vagy jobban elítélni, így annak prevencióját is itt kell kezdeni. Vagyis nem a gyermeke életéért aggódó szülőtől kell elvárni, hogy a gyermeke életén mint értéken emelkedjen felül, hanem a túloldalon lévő, passzív vesztegetőtől kell elvárni, hogy megértve az iszonyatos erkölcsi dilemmát, a rá vonatkozó szakmai és egyéb jogszabályok betartásával végezze feladatát. E követelményt egy értékrelativista társadalomban nem lehet elfogadtatni, csak abban, ahol a jó és a rossz közötti navigációt segítő olyan biztos háromszögelési pontok vannak az emberekből, amelyek nem e világról valók, de legalábbis – a Martens-klauzula szavaival élve – „a civilizált nemzetek között kialakult alkalmazásból, az emberiség szabályaiból eredő nemzetek jogának elveinek és a közös lelkiismeret parancsainak” megfelelnek; így biztosítható az, hogy az emberek nagy többsége ezekben az élethelyzetekben is jó választ adjon.¹²

Másodsorban az anyagi büntetőjog olyan átalakítása szükséges, amely visszatér a 2002. április 1-je előtti hatályban lévő Btk. azon megközelítéshez, miszerint

„[n]em büntethető a vesztegető, ha az elsőfokú ítélet meghozataláig a cselekményt beismeri, és az elkövetés körülményeit feltárja,

¹² Az 1899-es II. Hágai Egyezmény preambuluma.

amennyiben az előnyt a vesztegetés elfogadójának kezdeményezésére adta vagy ígérte, mert vonakodása esetén jogtalan hátránytól tarthatott, abban az esetben, ha a jogtalan hátrány eredményeként az ő vagy hozzátartozójának élete, testi épsége veszélybe került vagy sérült volna.”

Ad 2) A vesztegetés bizonyítása azért különösen nehéz, mert a bűncselekmény rejtve maradásában mindegyik fél érdekelt: az aktív és a passzív vesztegető egyaránt. A hatályos jog ezt a helyzetet próbálja nyugvópontjáról kimozdítani egyrészt a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségével, másrészt hivatalos személy elkövető esetén a feljelentés elmulasztásának bűncselekménnyé nyilvánításával.

Az igazságszolgáltatás egy társadalom gerince, az állampolgár vagy éppen az ügyvéd sokszor mégsem tudhatja, hogy Bornemissza Gergő, vagy Jumurdzsák. Mindenképpen egyet kell érteni tehát azokkal a véleményekkel, amelyek szerint a jogszabályok módosítása mellett – vagy most már azok után – számos más újtásra is szükség van. Így az intézményi korrekció kéz a kézben kell, hogy járjon az oktatás és képzés korrupcióellenes átgondolásával.

3. Jogszabály engedélye, társadalmi szokás és vesztegetés

Az 1978. évi IV. törvény (régi Btk.) 251. § (1) bekezdése a következőket tartalmazta:

„Állami szervnek, gazdálkodó szervezetnek, társadalmi szervezetnek vagy egyesületnek az a dolgozója, illetőleg tagja, aki működésével kapcsolatban előnyt kér, vagy a kötelességének megszegéséért előnyt vagy ennek ígéretét elfogadja, illetve az előny kérőjével vagy elfogadójával egyetért, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

Ezzel a törvény kinyilvánította, hogy a kötelesség teljesítésért kínált előny elfogadását nem kívánta pönalizálni – hozzátéve, hogy már ez is felvetett gondokat, hiszen a tényállás nemcsak az orvosokra vonatkozik. Társadalmilag elfogadott volt ugyanis a paraszolvencia, de (helyesen) elfogadhatatlan volt, hogy

pl. az egyetemi oktatásban a hallgató vagy a szülő juttatást adjon a tanárnak azért, hogy kötelességét teljesítse, pl. vizsgáztasson.

A tényállást a 2001. évi CXXI. törvény 38. §-a módosította, a módosítás 2002. április 1-jén lépett hatályba. A módosítással a jogalkotó az alapesetből kivette, hogy az előny vagy az előny ígéretének elfogadása a köteleesség megszegésért történik. Ettől kezdve, a Btk. 251. § (1) bekezdése értelmében

„A költségvetési szervnek, gazdálkodó szervezetnek vagy a társadalmi szervezetnek az a dolgozója, illetőleg tagja, aki a működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, vagy az ilyen előnyt, illetve annak ígéretét elfogadja, vagy a jogtalan előny kérőjével vagy elfogadójával egyetért, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A törvény indokolása nagyon óvatosan fogalmazott, és a kétségtelenül meglévő jogpolitikai akarat említése nélkül mindössze annyit mondott, hogy a nemzetközi egyezmények a szankcionálni rendelt tényállások meghatározásakor következetesen használják a „jogtalan” jelzőt az előny minősítésére. A törvény ennek megfelelően a vesztegetési tényállásokba felveszi az előny „jogtalan” megjelölését. Az Indoklás nyilván azért koncentrált erre a jelzőre, hogy az igazi újdonsággal ne kelljen foglalkoznia. Az előny eme attribútuma egyébként valóban érdekes kérdéseket vetett fel, amint azt látni fogjuk. A „jogtalan” jelzővel akarták a vesztegetést megalapozó előnyt elválasztani a társadalmi együttélésben szokásos ajándékoktól, gesztusoktól (pl. kávéval, cigarettával kínálás, virágcsokor, bonbon), amelyek adása, illetve elfogadása a vesztegetés tényállását nem meríti ki. Ezt a módosítást a *Kommentár* nem tekinti érdeminek,¹³ mivel megfelelt a korábbi bírói gyakorlatnak.

A működésével kapcsolatban tényállási elemet a jogirodalom és a bírói gyakorlat a következőképpen értelmezte: az előny kérése a) egy folyamatban lévő konkrét ügy intézése kapcsán; b) egy jövőbeni konkrét ügy kapcsán; c) a hivatalos személy beosztásából eredő állandósult hivatalos viszony keretében (pl. rendszeres ellenőrzés a hivatalos személy részéről); d) a hivatalos személy általános hivatalos működése következtében fennálló kapcsolat során „jóindulatának” elnyerése érdekében; e) valamilyen későbbi viszonzásra, előrelátható

¹³ RABÓCZKI Ede (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*, II. Budapest, HVG-Orac 2. kiad. 616/32.

kedvező jövőbeni ügyintézésre tekintettel; f) utólag egyértelműen a korábbi konkrét hivatali eljárásra figyelemmel történik.

A módosítás lényege azonban mégiscsak az volt, hogy a Btk. büntetni rendelte azt is, ha utólag, de a működéssel kapcsolatban történt az előny elfogadása. A 2003. évi II. törvény visszaállította a 2001. évi CXXI. törvény hatályba lépése előtti állapotot, így a Btk. 251. § (1) bekezdése tehát ismét úgy rendelkezett, hogy

„A költségvetési szervnek, gazdálkodó szervezetnek vagy a társadalmi szervezetnek az a dolgozója, illetőleg tagja, aki a működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, vagy a kötelességének megszegéséért az ilyen előnyt, illetve annak ígéretét elfogadja, vagy a jogtalan előny kérőjével vagy elfogadójával egyetért, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Ezzel a Btk. újra dekriminalizálta a kötelezettség teljesítése utáni jogtalan előny elfogadását. A 2003. évi II. törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint a 2001. évi CXXI. törvény 38. §-ával végrehajtott

„módosítás háttérében az a törekvés húzódott meg, hogy a gazdasági vesztegetést szankcionáló tényállásokban pontosabban határozza meg a szervezetek körét, valamint a vesztegetési tényállásokba – a vonatkozó nemzetközi szerződések következetes szóhasználatához igazodva – az előny jelzőjeként beiktassa a »jogtalan« megjelölést. Ugyanakkor szövegszerkesztési hiba folytán a Btk. 251. §-ának (1) bekezdéséből »az ilyen előnyt, illetve annak ígéretét elfogadja« szövegrész elől kimaradt a »kötelességének megszegéséért« szövegrész. A törvény ezt a technikai hibát javítja ki.”

Valójában nyilvánvalóan nem szövegszerkesztési hibáról, hanem tudatos büntetőpolitikai döntésről volt szó. A 2013. július 1-jén hatályba lépett 2012. évi C. törvény (új Btk.) részben megváltoztatta a korrupciós bűncselekmények struktúráját.¹⁴ Külön tényállásokban és név alatt szabályozza a vesztegetést (aktív vesztegetés) és a vesztegetés elfogadását (passzív vesztegetés). A 291. § (1) bekezdése „Vesztegetés elfogadása” cím alatt tartalmilag

¹⁴ A korrupciós bűncselekmények hatályos szabályozásával kapcsolatban ld. MEZEI Kitti: Néhány észrevétel a korrupciós deliktumok hatályos szabályozásával kapcsolatban. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/3.

a korábbi passzív gazdasági vesztegetést [251. § (1) bekezdés] szabályozza. Eszerint „[a]ki gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében végzett tevékenységével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, avagy a jogtalan előnyt vagy ennek ígértétét elfogadja, illetve a rá tekintettel harmadik személynek adott vagy ígért jogtalan előny kérőjével vagy elfogadójával egyetért, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A 291. § (1) bekezdése visszatér a 2001. évi CXXI. törvénnyel kialakított szöveghez, azzal az eltéréssel, hogy a „működésével kapcsolatban” szövegrész helyett a „tevékenységével kapcsolatban” a tényállási elem. Lényegi eltérés a régi Btk. 251. § (1) bekezdésének 2003. március 1-jétől 2013. június 30-ig hatályos definíciójához képest az, hogy az új Btk. is, ahogy a régi Btk. 2002. április 1. és 2003. február 28. között hatályos szabályozása, kihagyja a „kötelezettség megszegéséért” fordulatot.¹⁵ Mivel a „tevékenységével kapcsolatban” és a „működésével kapcsolatban” szinonimák, a fentiek alapján 2013. július 1-től a hálapénz elfogadása ismét bűncselekményt valósított meg.

Ebben az összefüggésben merült fel a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) 52. § (2) bekezdése, amely szerint „[a] munkavállaló a munkáltató előzetes hozzájárulása nélkül harmadik személytől díjazást a munkaviszonyban végzett tevékenységére tekintettel nem fogadhat el, vagy nem köthet ki.” A Munka törvénykönyve ezen szabályából azt a következtetést vonták le, hogy előzetes hozzájárulással viszont elfogadhat, azaz a munkáltató előzetes hozzájárulásával legalizálható a hálapénz. A törvény indokolása szerint

„Az üzleti szokások alapján a munkavállaló munkaviszonya teljesítése során harmadik személytől különféle anyagi juttatás elfogadására kaphat ajánlatot. Ennek, továbbá a köznyelvben »borravalónak« vagy »hálapénznek« nevezett juttatás elfogadásának tilalmát mondja ki a (2) bekezdés azzal, hogy a tilalom alól a munkáltató felmentést adhat. A felmentés történhet olyan módon is, miszerint az általában kisebb összegű, szokásosnak tekinthető ajándék elfogadását engedi csak meg a munkáltató. Ilyen felmentés esetén viszont a munkavállaló munkabére nem csökkenthető arra tekintettel, hogy ezen felül – az említett módon – egyéb juttatásban részesül.”

¹⁵ A szabályozás történeti aspektusait vizsgálja TÓTH Dávid: A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/3.

Az Mt. indoklása tehát a borraivalót és a hálapénzt nevesíti is. Ehhez két megjegyzést kell fűzni.

A Munka törvénykönyve e szabályának kodifikálásakor 2012-ben a régi Btk.-nak az a szabályozása volt hatályos, hogy az előzetesen nem kért ígért és utólag elfogadott hálapénz bűncselekményt nem valósít meg. Az így elfogadott hálapénz munkajogi, polgári jogi, adójogi sorsát kellett ‘csak’ rendezni, hiszen a büntetőjogi sorsát rögzítette a Btk. A helyzet 2013. július 1-jétől megváltozott, mivel a büntetőjog büntetni rendelte az így elfogadott hálapénzt is. Ebben a körben két kérdést érdemes még megvizsgálni: 1) az előny jogtalanságát, és 2) a jogszabály engedélyét.

Az előny jogtalansága a történeti és logikai értelmezés szerint is a kisebb, társadalmilag elfogadott ajándékok dekriminalizálását szolgálta, hiszen az ezzel ellentétes érvelés oda vezetne, hogy a jogtalanság az Mt. vagy a munkáltatói engedély függvénye, és a munkáltató arra is feljogosíthatná a munkavállalót, hogy csak külön díjazás esetén végezze el a munkáját.

Az új Btk. 15. § g) pontja és a 24. § büntethetőséget kizáró okként nevesíti a jogszabály engedélyét. A jogszabályi engedélynek mindig kifejezettnek és konkrétnek kell lennie. Ilyen például a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény, amely meghatározott feltételek mellett jogszabályi engedélyt ad egyébként magzatelhajtásnak (bűncselekménynek) minősülő cselekmény elvégzésére.

Az Mt. 52. § (2) bekezdése nem vonható a jogszabályi engedély körébe. Nincs akadálya, hogy pl. az egyetemi oktató részt vegyen konferencián, tanulmányokat írjon és ezért díjazást kapjon, ha erre a rektor feljogosítja, bár ez részben munkaköri kötelessége is. A Munka törvénykönyve ezeket a szituációkat is magában foglalja, meg persze a borraivalót is. Ezek azonban sem most, sem korábban büntetőjogi következménnyel nem jártak.

Ha az Mt. idézett szabálya jogszabályi engedélyként lenne értelmezhető, akkor a munkáltató bármilyen vesztegetési cselekmény alól felmentést adhatna. Rögzíthető az is, hogy az Mt. 52. § (2) bekezdése általános megfogalmazása miatt abban sem tesz különbséget, hogy előzetesen, vagy utólag történik az előny elfogadása. Végül, ez a tág munkajogi szabályozás nem is a hatályos helyzet rendezését célozta, hanem a régi Btk. hatálya alatt egy ilyen munkajogi helyzet nem büntetőjogi aspektusainak pontosítását. Rá kell mutatni arra is, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény értelmében a munkáltatói utasításnak nincs jogszabályi jellege, ily módon a törvényi szabályozást nem írhatja felül. A fentiekre figyelemmel más következtetés nem vonható le, mint hogy az új Btk. 291. § (1) bekezdése újra kriminalizálta bármilyen hálapénz elfogadását. Felmerül

még az a kérdés, hogy az utasítást kiadó munkáltatók büntetőjogi felelőssége fennáll-e. 2013. július 1-jéig nem merül felt bűncselekmény – álláspontunk szerint a 2013. július 1. után hatályban tartott vagy kiadott utasítások miatt sem.

Ennek indokai a következők: 1) Az elkövetői alakzat, ami egyáltalán felvethető lenne, az eshetőlegesen szándékkal elkövetett vesztegetés elfogadására felbujtás, vagy a pszichikai bűnsegély. Mind a két esetben igaz azonban, hogy konkrét elkövető konkrét cselekményéhez kell a részesnek hozzájárulnia, azaz a cselekmény tettese és részese között bizonyítható kapcsolatnak kell lennie. A büntetőeljáráásban bizonyítani kellene tehát a 2013. július 1. után kiadott vagy hatályában fenntartott főigazgatói utasításnál, hogy X főigazgató tudta, hogy Y orvos azért fog Z betegről hálapénzt elfogadni, mert ezt az utasítást kiadta, és ennek tudatában adta ki az utasítást. 2) Felvethető még a mulasztásos felbujtás és a mulasztásos bűnsegély konstrukciója, amelyben a főigazgató azért nem vonja vissza a hatályban lévő utasítást, hogy a vesztegetés elfogadását lehetővé tegye az orvos részére. A büntetőjogi dogmatika szerint a felbujtás aktív magatartás, rábírás, e vonatkozásban tehát a mulasztás eleve kizárható. Más a helyzet a bűnsegélynél, bűnsegédi magatartás ugyanis tevással és mulasztással is elkövethető. Mivel azonban a bűnsegély a tettes részére a szándékos bűncselekmény elkövetéséhez szándékos segítségnyújtást jelent, a bűnsegély megállapításhoz annak bizonyítása is szükséges, hogy a mulasztást elkövető főigazgató szándékosan nyújt segítséget. A szándékosság fogalmába a tények tudata, a társadalomra veszélyesség tudata és a magatartás következményeinek kívánása vagy az azokba való belenyugvás is beletartozik. Bizonyítani kellene tehát, hogy a főigazgató tudta, hogy vissza kellene vonnia az utasítást, ennek ellenére nem tette ezt meg. A fentieket összefoglalva, a mulasztásos bűnsegély a mulasztás és a szándékosság szintjén is kizárható. 3) Végül, még abban az esetben is, ha valamely hatóság a főigazgató cselekményét tényállásszerűnek tekintené, felmerül a társadalomra veszélyes mivolt megítélésben való tévedés. Az új Btk. 20. § (2) bekezdése értelmében „[n]em büntethető, aki a büntetendő cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.” Figyelembe véve, hogy az új Btk. 291. § (1) bekezdésének és az Mt. 52. § (2) bekezdésének viszonyát még a büntető jogászok sem egyhangúan ítélik meg, álláspontunk az, hogy egy büntetőeljáráásban a főigazgató alappal hivatkozhatna a társadalomra veszélyes jelleg megítélésében való tévedésre, ami büntethetőséget kizáró ok.

A fenti érvek jelentős részét a Rezidens Szövetség képviselőjében 2014. április 1-jén megírtam a Legfőbb Ügyészségnek, hivatkozva arra, hogy a jelenlegi helyzet jogbizonytalanságot eredményez, és ez sérti a jogbiztonságot.

A Legfőbb Ügyészség 2014. május 22-i levelében arról tájékoztatott, hogy osztja álláspontomat, és a Legfőbb Ügyész úr a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz fordul a Btk. módosítását kezdeményezve. A törvényjavaslat meg is született, és elérhető volt az Országgyűlés honlapján, amely hasonlóan a 2003-as módosításhoz, visszaállította volna a 2013. július 1. előtti állapotot. A Rezidens Szövetség elnöke, Dénes Tamás, és maga a Rezidens Szövetség képviselői azonban éppen amellett kampányoltak, hogy a szűk értelemben vett paraszolvencia maradjon bűncselekmény, mert logikájuk szerint amennyiben az orvosok nem fogadhatnak el az ellátást megelőzően nem kért és nem is ígért, de utólag adott előnyt, akkor ez rá fogja kényszeríteni a kormányzatot az egészségügyi bérek rendezésére.

Azt gondoljuk, hogy társadalmi problémák, feszültségek, a költségvetési elosztás hibái büntető törvényhozással nem orvosolhatók. Sőt, az orvostársadalmat vállalhatatlan helyzetbe kergette volna, a végletekig fokozva az orvos-elvándorlást. Itt mutatunk rá arra is, hogy az új Btk. által ismét létrehozott helyzet sem volt tisztességes az orvostársadalommal szemben, hiszen a büntetőjog Damoklész-kardját egy ilyen bizonytalan helyzetben az egészségügyi dolgozók felett lebegtetni az állam részéről elfogadhatatlan magatartás. Mindezek ellenére a törvényjavaslatból kikerült az ominózus passzus, így törvényi szinten a Legfőbb Ügyészség felhívása ellenére sem oldotta fel a jogbizonytalanságot a büntetőjogi kodifikáció. Épp ellenkezőleg, a törvényjavaslat megjelenése, majd visszavonása arra bizonyíték, hogy valamilyen politikai nyomás, és nem büntetőjog dogmatikai érvek szóltak az új Btk. által létrehozott helyzet fenntartása mellett. Ez kétségtelenül megfelelt a fiatal orvosok követelésének, de az orvosfizetések pénzügyi rendezése nélkül csak a szektorális válság mélyítését szolgálhatta.

Szerencsére azonban a Kúria valódi legfelsőbb bírósággént viselkedve, az általános gyakorlatától eltérően az általunk fontosnak és elengedhetetlennek tartott bírói aktivizmus útjára lépett. A jogbiztonságot sértő és szektorális feszültséget fokozó jogalkotói hanyagság miatt a Kúria kényszerült valójában *contra legem*, sőt a bizonyított jogalkotói céllal ellentétes értelmezésre. Magára vállalta annak a kérdésnek a vizsgálatát és eldöntését, hogy egyes szektorok történelmi alulfinanszírozottsága miatt kialakult társadalmi, illetve a részben a középkorig visszanyúló szokások kezelhetők-e, illetve megszüntetésre ítélték-e a büntetőjog eszközével. A Kúria ritka bölcsességről tett tanúbizonyságot, amikor ezeket a kérdéseket nemlegesen válaszolta meg.

A Kúria ezzel a kérdéssel egy harmadfokú eljárásban szembesült, ahol azt kellett eldöntenie, hogy a költségvetési szervként működő egészségügyi intézményben közalkalmazottként dolgozó vádlottak cselekménye bűncselekmény-e.

Bár a konkrét ügyben a vádlottak cselekményét a régi Btk. 2010. március 30-ig hatályos 251. §-a alapján bírálták el, a Kúria az új Btk. 291. §-át is értelmezte. A határozat indokolásából jól látható, hogy az ügyben az előny jogtalanságának értelmezése volt a kulcskérdés. A Kúria okfejtése szerint

„A társadalomban hosszabb időre visszavezethetően kialakult és elfogadott szokások szerint egyes szolgáltatások esetében az azokat igénybe vevők a szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettségüket anyagi juttatás – borraivaló – nyújtásával nyilvánítják ki. Különböző, ismert okoknak betudhatóan az egészségügyben is gyakorlattá vált – hálapénz, paraszolvencia formájában – a hála ilyen módon történő kifejezésre juttatása. Ahogyan azonban az a borraivaló esetében fel sem merül, úgy a hálapénz sem minősül jogtalan előnynek, hiszen a jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 1. számú melléklete kifejezetten nevesíti e két bevételt, mégpedig akként, hogy a 7.2. pont értelmében a hálapénz – a borraivalóval ellentétben – adóköteles jövedelem.”¹⁶

„Ebből következően a hálapénz elfogadása (amennyiben az nem a kötelességszegés honorálása) sem az elkövetés időpontjában hatályos, sem a jelenleg hatályban lévő büntetőtörvény, a 2012. évi C. törvény 291. §-a figyelembevételével nem minősül vesztetetésnek, függetlenül a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) 52. §-ának (2) bekezdésében írt előzetes munkáltatói hozzájárulás hiányától. Ez utóbbinak ugyanis csupán munkajogi – az esetleges fegyelmi vétség megvalósulása – szempontból lehet jelentősége.”¹⁷

Az előny jogtalansága szempontjából tehát a Kúria a társadalmi szokásoknak és az adójogi rendelkezéseknek tulajdonított jelentőséget. Mindezek után tisztázást igényel, hogy milyen juttatás tekinthető hálapénznek. A Kúria értelmezése szerint

„Hálapénz az a juttatás, amelyet az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét követően a beteg vagy hozzátartozója hálája, köszö-

¹⁶ EBH2015. B.27 [29].

¹⁷ Uo. [30].

nete jelül a szolgáltatásban közreműködő egészségügyi dolgozónak nyújt. Ebből viszont egyértelműen következik, hogy az előre – az egészségügyi ellátás, gyógykezelés megkezdése előtt – adott előny nem hálapénz, és az sem, amelyet a beteg nem saját elhatározásából, nem önként szolgáltat. A kért és ennek eredményeként kapott juttatás tehát nem sorolható a hálapénz kategóriájába. Kérés alatt értendő pedig minden olyan magatartás – így a célozgatás, a szokásokra történő figyelemfelhívás stb. is –, amely az önkéntességet, s ennek folytán a juttatás hálapénz jellegét kizárja.”¹⁸

Az EBH2015. B.27 számon közzétett határozattal tehát a Kúria eldöntötte, hogy a szolgáltatás igénybevételét követően önként nyújtott juttatás minősül hálapénznek, ami nem jogtalan előny, így annak elfogadása korrupciós cselekményt nem valósít meg.¹⁹

4. A társadalomra veszélyesség hiánya és a vesztegetés

Minden bűncselekmény morális megalapozottsága valójában a társadalomra veszélyesség fogalmán keresztül kerül értékelésre. Az elmúlt hónapokban kidolgozott álláspontunk szerint a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény absztrakt tényállásának tárgyi oldalán helyezhető el a legjobban. Ettől függetlenül is megállapítható azonban, hogy a történeti tényállás minősítésekor a társadalomra veszélyesség vizsgálata nem hagyható ki. E fogalom elhelyezése inkább csak a tekintetben nyer jelentőséget, hogy a tényállásszerűséget külön kell-e nézni, a társadalomra veszélyességet megelőzően (ez a helyzet a bűncselekményi fogalomban történő elhelyezés esetén). A társadalomra veszélyességnek az absztrakt tényállás tárgyi oldalán elhelyezése azzal az előnnyel is jár, hogy ezáltal feloldódik a tényállásszerűség elkülönült vizsgálatából származó számos ellentmondás. Mindezt előre bocsátva, egy konkrét ügyön keresztül szeretnénk bemutatni azt, hogy milyen paradox helyzetet eredményezhet és milyen igazságtalan eredménnyel járhat az, ha a vesztegetés történeti tényállását kiemeljük a társadalmi kontextusból, és talán éppen a szigorú törvényességre

¹⁸ Uo. [32]–[33].

¹⁹ A gazdasági vesztegetéssel több alkalommal foglalkozott HOLLÁN Miklós (A gazdálkodó szervezettel kapcsolatos passzív vesztegetés az új büntető kódexben. *Magyar Jog*, 2014/2. és Uő.: A Kúria ítélete a hálapénzről. *Magyar Jog*, 2016/1.).

apellálva, egy értékítéletektől mentes, pozitívista szemléleten keresztül próbáljuk az adott cselekmény minősítését elvégezni.

Egy vidéki városban az I. r. vádlott által vezetett kft. végezte egy szakképző iskola tanulóinak gyakorlati képzését. Az oktatás a tanulók és a kft. közötti tanulói szerződés alapján folyt. Az adott térségben ez a kft. volt a legnagyobb gyakorlati képzést szervező társaság, évente több száz tanulót foglalkoztatott. A gyakorlati képzést az állam részben elő-, részben utófinanszírozással finanszírozta. A szakképzési törvény rögzítette azt, hogy a gyakorlati képzésért a tanulótól nem kérhető hozzájárulás. 2007-ben alapvetően megváltoztak a finanszírozási szabályok, a rezszi-, szerszám- és anyagköltségek támogatása megszűnt. Ez a kft. esetében évente több tízmillió Ft-os forráscsökkenést eredményezett. A forráshiány pótlására az I. r. vádlott keresni kezdte a megoldást, ennek érdekében tárgyalt az Iparkamarával és az önkormányzattal is, de segítséget sehonnan nem kapott.

Az Iparkamara és az önkormányzat oktatási bizottsága informálisan, de később bizonyítottan az alapítványon keresztüli, a szülők általi önkéntes befizetéseken alapuló finanszírozást javasolta. Ezt követően döntött úgy az I. és a II. r. vádlott, hogy az általuk a szakképzés támogatására jóval korábban létrehozott alapítványt fogják felhasználni, és a szülőktől a kiesett források pótlása érdekében önkéntes alapítványi támogatást kérnek. A tervet a több száz szülő részvételével megtartott szülői értekezleten, ahol jelen volt az Iparkamara képviselője is, megvitatták a szülőkkel, és arról is tájékoztatták őket, hogy pótlólagos finanszírozás hiányában nagyszámú tanulótól meg kell válniuk. A II. r. vádlott a pénzbeli hozzájárulásokról bevételi bizonylatot állított ki, a beszedett pénzt valóban az oktatás fenntartására fordították, azon hallgatókat pedig, akik nem támogatták az alapítványt, semmilyen retorzió vagy hátrány nem érte.

A fenti tényállás alapján az ügyészség az I. és II. r. vádlottat 244 rb., a régi Btk. 252. § (3) bekezdés b) pontjába ütköző vesztegetés büntetével vádolta. A védelem álláspontja az volt, hogy a vád tárgyát képező cselekmény nem tényállásszerű, a gazdasági vesztegetés védett jogi tárgyával kapcsolatba nem hozható, illetve, hogy végső soron nélkülözi a társadalomra veszélyességet, mivel a vádlottak cselekménye nem társadalmilag káros, hanem hasznos volt. Ezen csekély alapítványi támogatás befizetésével ugyanis fenntartható volt az a rendszer, hogy a tanulók lényegében ingyenesen végezhetik a képzést, eszközöket és még ösztöndíjat is kapnak. A másik alternatíva az lett volna, hogy a kft. szélnek ereszti a hallgatókat, akiknek vagy a magánszektorban kellett volna komoly pénzösszegek ellenében gyakorlati helyet keresniük, vagy gyakorlati képzés

nélkül maradtak volna, így bizonyítványt sem szerezhettek volna, mivel ilyen nagyszámú hallgató másik intézménybe átvételét nem lehetett volna megoldani.

A társadalomra veszélyesség fogalma szovjet hatásra jelent meg az 1950. évi Büntető törvénykönyv Általános részében. Ahogy azonban arra Belovics Ervin rámutat, a szovjet mintával ellentétes hatással. A Szovjetunióban ugyanis a társadalomra veszélyesség fogalma azt célozta, hogy bizonyos elkövetők tényállásszerű cselekmény hiányában is büntethetők legyenek, míg a magyar bírói gyakorlatban azzal a hatással járt, hogy tényállásszerű cselekmény ellenére is felmentő ítélet születhetett a társadalomra veszélyesség hiánya miatt.²⁰ A társadalomra veszélyesség fogalma tehát, lényegét tekintve, a korábbi materiális jogellenesség megfelelőjeként funkcionált a magyar jogban.

A társadalomra veszélyesség a Btk. 10. § (1) bekezdése alapján a bűncselekmény fogalmi elemét képezi, és minden vita ellenére, az új Btk. hatályba lépése után is az maradt a 4. § (1) bekezdésben. A rendszerváltozás után és a kodifikáció folyamatában is az a meggyőződés jutott érvényre, hogy a társadalomra veszélyességet meg kell tartani bűncselekmény-fogalmi elemként, mert e fogalomnak funkciója van. Nem vitatott, hogy egy cselekmény társadalomra veszélyességéről elsőként a jogalkotó nyilvánít véleményt, amikor úgy dönt, hogy azt a magatartást bűncselekményként kell szabályozni a törvényben – ez az absztrakt társadalomra veszélyesség. Van ugyanakkor egy konkrét társadalomra veszélyesség is, amelyet a jogalkalmazónak kell a konkrét büntetőeljárás és a konkrét cselekmény tükrében értékelnie. Az absztrakt és a konkrét társadalomra veszélyesség az esetek többségében fedi egymást, előfordulhat ugyanakkor, hogy az adott esetben a cselekmény konkrét társadalomra veszélyessége hiányzik, mert az adott elkövetési körülmények között a tevékenység vagy mulasztás nem sérti Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait.²¹

²⁰ BELOVICS ERVIN: *A büntethetőség és a büntetendőség*. Budapest, HVG-Orac, 2009

²¹ „A 10. §-hoz fűzött miniszteri indokolás szerint (6. pont) a cselekmény elvont és tényleges társadalomra veszélyessége közötti eltérés egyes esetekben odáig is terjedhet, hogy a különös részi tényállási elemek formális megvalósulása a társadalomra egyáltalán nem veszélyes. A bűncselekmény fogalmának az (1) bekezdésben adott meghatározásából közvetlenül levezethető, hogy nincs bűncselekmény, ha egy magatartás formálisan megvalósítja ugyan a törvény Különös Részének valamely tényállását, de az elkövetés konkrét körülményei miatt nem veszélyes a társadalomra. Ilyen esetben ugyanis hiányzik a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, a társadalomra veszélyesség.”: *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*, I. Budapest, HVG-Orac, 2011. 2. kiad. 20/2.

„Bárhogyan fogalmazza is meg a Különös rész az egyes bűncselekmények törvényi tényállását, mégis előfordulhatnak – ha kivételesen is – olyan tényállásszerű cselekmények, amelyek nem sértik, vagy nem veszélyeztetik az adott bűncselekmény jogi tárgyát, és ezért nem veszélyesek a társadalomra. Ezt a lehetőséget a törvény elismeri azzal, hogy a társadalomra veszélyességet a bűncselekmény fogalmi ismervévé tette. Ha bármelyik bűncselekményi ismerv hiányzik, nincs bűncselekmény.”²²

Erre mutat rá a BH 2001.307 számon közzétett ítélet is, ami szerint

„A Btk. 10. §-ának (2) bekezdéséből levezethető materiális jogellenesség fogalom szem előtt tartása mellett a bűncselekmény megvalósulásához a formai tényállásszerűség önmagában nem elegendő, ezért a jogalkalmazó minden esetben vizsgálni köteles a cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét is. (A cselekmény absztrakt társadalomra veszélyességét jelzi az a körülmény, hogy a magatartástípust a törvényhozó bűncselekménnyé nyilvánította.) A cselekmény társadalomra veszélyessége káros következmények előidézését, tehát egy fennálló állapot hátrányos megváltoztatását jelenti. Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél figyelembe kell venni – esetleg egyéb ismérvek mellett – a hátrányos következmények súlyosságát, a reparálhatóságot, valamint azt, hogy a jogrend képes-e ellátni a jogtárgy védelmét a büntetőjogon kívüli eszközökkel is, vagy sem.”

További ítéletek is alátámasztják ezt a gyakorlatot: „A társadalomra veszélyesség a magatartásnak az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a Btk. Különös részében védett jogi tárgyat, ezért az a tényállásszerű magatartás, amely nem jelent veszélyt a társadalomra, vagyis nem jogellenes: nem valósít meg bűncselekményt [Btk. 10. § (1) és (2) bek.]” (EBH1999. 81) (BH2000. 238) „Nem valósul meg a löszerral visszaélés büntette, és ezért a vádlott felmentésének van helye, ha a magatartás – bár tényállásszerű, de – az elkövetés körülményei folytán összességében alkalmatlan a Btk. 263/A. §-a által védeni kívánt jogi tárgy veszélyeztetésére [Btk. 10. § (2) bek., 263/A. § (1) bek. a) pont, Be. 214. § (3) bek. a) pont]” (BH2002. 339) Erre a gyakorlatra utal a 13/2000.

²² Uo. 20/3.

(V. 12.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indoklásban Kukorelli István alkotmánybíró is. Megállapítja, hogy

„az egységes bírói gyakorlat szerint a társadalomra veszélyesség egyrészt jogalkotói, másrészt jogalkalmazói kategória. A jogalkalmazóknak minden esetben vizsgálniuk kell az elkövetett cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét, illetve annak mértékét. A bíróságok ennek eredményeként arra a megállapításra is juthatnak, hogy a törvényi tényállást kimerítő cselekmény nem bűncselekmény, mert az elkövetéskor teljesen nélkülözte a társadalomra veszélyességet.”²³

A társadalomra veszélyesség hiányára alapozta a felmentő ítéletet a bíróság az úgynevezett Marxim-ügyben. A Marxim étteremben a kommunista diktatúra önkényuralmi jelképeit használták vendégcsalogatónak. Ez *pro forma* kimerítette az önkényuralmi jelképek használatának vétségét. A bíróság ugyanakkor vizsgálta, hogy mi az adott bűncselekmény védett jogi tárgya, és hogy azt az elkövető sérti-e. Mivel az adott esetben az elkövető célja nem a jelképek által képviselt eszmerendszer népszerűsítése volt, a bíróság a cselekményt mint a védett jogi tárgyat nem sértőt nem találta társadalomra veszélyesnek.²⁴

Hasonló jogi megfontoláson alapul a BH 2009. 131. számon publikált eseti döntés, amely szerint

„I. Az önkényuralmi jelkép használatának vétségét – formális tényállásszerűsége ellenére – társadalomra veszélyesség hiányában nem valósította meg az a cselekmény, hogy a terheltek egy aktuális politikai esemény ellen agitálva olyan plakátokat helyeztek el a közterületen, amelyek az önkényuralmi jelképek által képviselt eszmeiségekkel analógiát vonva kívántak ösztönözni az elkövetők által ellenzett politikai esemény elutasítására.

II. A cselekmény a képi ábrázolás által sugallt gondolati tartalommal éppen az önkényuralmi szimbólumok, s így azok által képviselt ideológiák megvetendőségét – nem pedig népszerűsítését – hangsúlyozta, így a jog védte érdek – a köznyugalom veszélyezte-

²³ Uo.

²⁴ GELLÉR Balázs – HOLLÁN Miklós – KIS Norbert: *A Büntető törvénykönyv magyarázata*, I. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2008. 32.

tése – nem valósult meg, a cselekmény materiális jogellenessége hiányzott. Ez esetben a terheltek felmentésének van helye [1978. évi IV. törvény 10. § (2) bek., 269/B. §; 1998. évi XIX. törvény 331. § (1) bek.]”

Érdemes még idézni a BH 1996.347. számú eseti döntést is:

„A hivatásos honvédtisztnek az a magatartása, hogy a lőszertartási engedéllyel rendelkező hivatásos katonatársától 16 db pisztolylőszert vett át lőszertartási engedély hiányában, majd azokat mintegy két hétig a szolgálati helyén a birtokában tartotta – a társadalomra veszélyesség hiányában –, nem valósítja meg a lőszerral visszaélés büntetettét [Btk. 10. §, 263/A. § (1) bek. a) pont, Be. 214. § (3) bek. a) pont, 115/1991. (IX. 10.) Korm. r.].

A Btk. XVI. fejezetében a 263/A. § által védeni kívánt jogi tárgy veszélyeztetettsége absztrakt értelmében sem valósul meg. [...] Mindezek a tényezők egyöntetűen annak a következtetésnek a levonására voltak alkalmasak, hogy a vádlott szabálytalan magatartása – az elkövetés adott körülményei mellett – teljességgel nélkülözte a társadalomra veszélyességet.”

Ezekben az esetekben a bíróság jogtárgy-harmonikus értelmezést végzett. A társadalomra veszélyesség hiánya azonban nem csak ebben a formában jutott jelentőséghez a bírói gyakorlatban. Erre példa, amikor a Magyarországon bűncselekmények elkövetése miatt körözött személy külföldön is bűncselekményeket követett el, majd a magyar hatóságok hamis útlevelet állítottak ki neki, hogy Magyarországra jöhessen, és a magyar büntetőigény érvényesülhessen. Kétséget kizáróan megvalósul a hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás, a cselekmény azonban nem sérti Magyarország állami rendjét, hiszen az éppen a magyar büntető igény érvényesítését célozta.²⁵ Azért maradt el a büntetőjogi felelősségre vonás, mert ugyan sem a Btk.-ban, sem a bírói gyakorlatban szabályozott büntethetőséget kizáró ok nem állt fenn, nagyobb társadalmi érdek fűződött a cselekmény büntetlenül hagyásához.

Amennyiben tehát a cselekmény nem sérti vagy veszélyezteti a védett jogi tárgyat, vagy sérti ugyan, de túlnyomó társadalmi érdek fűződik a büntetlenül

²⁵ Elhunyt Zemplényi György (MTI hír). *Origo*, 1999. január 19. <http://www.origo.hu/itthon/19990119zemplenyi.html>

hagyásához, a vádlottak felmentésének van helye a társadalomra veszélyesség hiánya miatt. Ezzel a bíróság nem egy jog feletti büntethetőséget kizáró okra alapítja a döntését, hanem tételes jogi szabályra, mivel a Btk. 4. § (1) bekezdése bűncselekmény fogalmi elemként határozza meg a cselekmény társadalomra veszélyességét. Társadalomra veszélyesség hiányában tehát nem jön létre bűncselekmény, és így bűncselekmény hiányában felmentésnek van helye.

Az elsőfokú bíróság hosszasan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy „a vádlotti magatartás sért-e jogi tárgyat, illetve miként sérül az ún. gazdasági vesztegetés jogi tárgya a vádlotti magatartás által.” Kifejtette, hogy a korrupciós bűncselekményeknél a jogi védelem arra irányul, hogy „a döntéshozatali folyamatra gyakorolt egyes jogellenes befolyásolási módszereket büntetőjogi eszközökkel is lehessen kezelni.” A gazdasági vesztegetés esetén „tipikusan ilyen ügy lehet pl. egy versenytárgyalás eredményének a döntéshozók lefizetésével való befolyásolása, mely által a konkurens vállalkozások kerülnek hátrányosabb helyzetbe, azaz a gazdasági verseny torzul.”²⁶ Ezt követően a bíróság is egyetértett azzal, hogy „a tényállásban írt cselekmény konkrét megnyilvánulási formája még csak nem is emlékeztet a bíróság elé vesztegetésként kerülő ügyekben megállapított tényállásokra.”

A vádbeli cselekmény abszolút atipikus voltából a védelem szerint a tényállásszerűség hiányának kimondása következett volna, ha pedig ez nem történt meg, akkor a társadalomra veszélyesség hiányaként kellett volna értékelni a jogi tárgy megsértésének vagy veszélyeztetésének hiányát, ahogy arra a bírói gyakorlatból több példa is hozható. Az elsőfokú bíróság azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy

„ha egy konkrét cselekmény egy különös részi tényállás valamenyny elemét megvalósítja, és ráadásul társadalomra veszélyesnek is minősül, akkor meg kell állapítani az adott bűncselekmény elkövetését még abban az esetben is, ha a konkrét tényállásba a cselekmény csak véletlenszerűnek látszó módon illik bele, és a különös részi tényállás védte jogi tárggyal nem, vagy csak kevésbé mutat hasonlóságot. A bíróság álláspontja szerint ilyenkor nem a közvetlen vagy különös jogi tárgy megsértését kell megállapítani, hanem a Btk. 10. § (2) bekezdésben (új Btk. 4. § (2) bekezdésében)

²⁶ Kecske méti Törvényszék 2.B.448/2011/52. számú ítélet, 25–26.

definiált általános jogi tárgy – ami jelenleg a polgári jogrenddel azonosítható – sérelme áll fenn.”²⁷

Ezt a következtetést azonban sem a jogirodalmi álláspontok, sem a tárgyban született bírósági határozatok nem támasztják alá. A régi Btk. 10. § (2) bekezdésében, az új Btk. 4. § (2) bekezdésében meghatározott társadalomra veszélyesség fogalom a Különös részbeli fejezetek jogi tárgyainak az összessége, absztrahálása, annak azonban nincs e fejezetektől eloldott további tartalma. Ezért az elsőfokú ítélettel szemben nem állhat elő olyan helyzet, hogy a cselekmény sem az adott, sem más fejezet jogi tárgyát ne sértene vagy veszélyeztetné, mégis bűncselekmény megállapításának lenne helye.

Ahogy azt a fent idézett bírósági határozatok is mutatják, amennyiben a cselekmény az adott fejezet jogi tárgyát (köznugalom, közbiztonság stb.) nem sérti vagy veszélyezteti, hiányzik a társadalomra veszélyesség, és felmentő ítéletet kell hozni. Az EBH 1999.81 és BH 2000.238 számon közzétett esetben kifejti a bíróság, hogy „A társadalomra veszélyesség a magatartásnak az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a Btk. Különös részében védett jogi tárgyat, ezért az a tényállásszerű magatartás, amely nem jelent veszélyt a társadalomra, vagyis nem jogellenes: nem valósít meg bűncselekményt [Btk. 10. § (1) és (2) bek.]” Az adott fejezet jogi tárgya és a Btk. 10. §-a között tehát nem az az összefüggés, hogy a konkrét jogi tárgy veszélyeztetése hiányában a Btk. 10. § (2) bekezdésére kiegészítő jelleggel vissza lehetne nyúlni a bűnösítő ítélet meghozatalához – ellenkezőleg, ilyen esetben a Btk. 10. §-a a konkrét törvényi felhatalmazást adja meg a felmentő ítélet meghozatalához. Az elsőfokú bíróság ítéletében kifejtett álláspont ad absurdum arra vezetne, amire a szovjet büntetőjog a társadalomra veszélyességet használni akarta, nevezetesen tényállásszerűség és konkrét jogi tárgy megsértése hiányában is bűnösítő ítélet meghozatalára. A magyar büntetőjogban még az 1950-es években sem ilyen szellemben alkalmazták a társadalomra veszélyesség fogalmát.

Legvégül, bővebb kifejtés nélkül csak meg kívánjuk jegyezni, hogy a társadalomra veszélyességnek a tárgyi oldalon történő elhelyezése a joggyakorlat számára is komoly segítséget jelentene, hiszen a gyakorlattól sokszor idegen absztrakt összefüggések értelmezése helyett a tárgyi oldalon végigmenve, a bíróság szükségszerűen vizsgálná a társadalomra veszélyességet, ennek hiányában pedig megállapíthatná a tényállásszerűség hiányát, és így juthatna felmentő ítéletre.

²⁷ Uo. 26.

Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, paradox módon éppen az érvelésünket támasztja alá az, hogy nagyon sokszor a vesztegetéses ügyekben a morális alapú értékelést már az ügyészség elvégzi, és mindenféle törvényi felhatalmazás nélkül a vesztegetéses viszony passzív résztvevője, résztvevői ellen emel vádat, míg az aktív vesztegetők tanúi pozícióban maradnak. A fent említett, 244 rb. vesztegetés ügyében is ez történt. Bár közismert, hogy a korrupciós kapcsolatnak mindkét résztvevője bűncselekményt követ el, az aktív és a passzív vesztegető is, a vádiratban kizárólag a passzív vesztegetés szerepelt. Felmerült tehát a kérdés, hogy mindez a büntetőjogi dogmatikával és az officialitás elvével hogyan egyeztethető össze. Lehet-e úgy passzív vesztegetést elkövetni, hogy az aktív vesztegető nem tudja, hogy veszteget, vagy nem akarja a vesztegetést? Nyilvánvalóan nem. A kérdés ezek után az, hogy ha van egy összefüggő cselekménysor, amelynek egyik oldalán az aktív, a másik oldalán a passzív vesztegető áll, akkor lehetséges-e, hogy az aktív vesztegetőre azt mondjuk, hogy őt azért nem büntetjük meg, mert a cselekménye társadalmilag hasznos, míg a passzív vesztegetőt büntetőjogilag felelősségre vonjuk. Álláspontunk szerint ezt nem lehet. Ha ugyanis az összefüggő cselekménysor egyik oldaláról azt állítjuk, hogy az társadalmilag hasznos, akkor a másik oldal, jelen esetben a passzív vesztegető cselekménye is hasznos társadalmilag, ennek következményét tehát a passzív vesztegető oldalán is le kell vonni. Azaz, ha az aktív vesztegető cselekménye nem társadalomra veszélyes, akkor a passzív vesztegető cselekménye sem az.

Bár az ügyben eljáró bíróságok a társadalomra veszélyesség hiányát nem állapították meg, érzékelték, hogy a fenti szempontok nem maradhatnak értékelés nélkül. Ez azzal a minden valószínűség szerint példátlan eredménnyel járt, hogy a 244 rb. minősített vesztegetés miatt elítélt I. és II. r. vádlottat is megrovásban részesítették.²⁸ Ez önmagában mutatja, milyen furcsa eredményre vezet, ha a bíróságok nem merik a bűncselekmény fogalom szintjén levonni a következményeket, hanem azokat a büntetéskiszabás szintjére tolják át.

²⁸ Az alapeljárásban a Kecskeméti Törvényszék 2.B.448/2011/52. számú ítélete, a megismételt eljárásban a Kecskeméti Törvényszék 3.B.70/2014/49. számú ítélete.

5. A jogtalan előny adásával, illetve annak ígéretével elkövetett hivatali vesztegetés büntettének befejezettsége és halmazati kérdései

A Büntető törvénykönyv 2015. július 1. napja óta hatályos 293. § (1) bekezdése alapján a hivatali vesztegetés büntettét az követi el, aki hivatalos személyt a működésével kapcsolatban neki vagy rá tekintettel másnak adott vagy ígért jogtalan előnnyel befolyásolni törekszik.²⁹ Az előny, illetve a jogtalan előny ígérete mint a hivatali vesztegetés önálló elkövetési magatartása azonban már az 1961-es Btk.-ban is megtalálható volt – ez tehát változatlan a mai napig.³⁰ A szakzsargonban „aktív hivatali vesztegetésként” említett bűncselekmény két elkövetési fordulata a jogtalan előny ígéretével, illetve a jogtalan előny adásával történő befolyásolni törekvés. Sajátos „előrehozott befejezettségű” (a német szakirodalomban ún. *Vorverlagerung* típusú), absztrakt veszélyeztető deliktumról van szó. Azaz a megvalósulásához nem csupán tényállástani értelemben vett eredményt nem követel meg a jogalkotó, hanem az akár olyan egyoldalú aktus esetén is megvalósul – és pedig befejezett bűncselekményként – mint az előny ígérete vagy annak adása, még akkor is, ha a másik fél (a hivatalos személy vagy az a harmadik személy, akinek a hivatalos személyre tekintettel adják vagy ígérik az előnyt) részéről az elfogadó nyilatkozat elmarad.

Somogyi Gábor kúriai bíró megfogalmazása szerint „A törvényhozó a büntetőjogi védelmet előrehozza – a bűncselekmény megvalósulásához nem kívánja meg a kért vagy ígért előny tényleges realizálását.” Hasonló volt korábban már Wiener A. Imre professzor álláspontja: „A törvény türelmetlen, mert a büntetőszankció alkalmazhatóvá válik, mielőtt valamelyik fél a bűnös megállapodás felé az első lépést megteszi.” Ebből levont következtetése, hogy már ez az első lépés „támadást jelent a hivatali élet tisztasága ellen, függetlenül attól, hogy a hivatalos személy, vagy az ügyfél teszi-e meg.” A Polt Péter legfőbb ügyész szerkesztésében megjelent *Kommentár* szerint is „[a]z ígérés időben megelőzi az előny adását, a bűncselekmény tehát már ekkor befejezetté válik.”³¹

A bűncselekmény befejezett stádiumának előrehozatalát húzza alá az a körülmény is, hogy az előny adására nincs is feltétlenül szükség: már annak

²⁹ Ekkora a korábbi törvénytörzset az előny kapcsán a „jogtalan” kitéttel egészítette ki a 2015. évi LXXVI. törvény, e módosításnak azonban témánk szempontjából nincs jelentősége.

³⁰ 1961. évi V. tv. 151–152. §.

³¹ GÁL István László: A korrupciós bűncselekmények. In: POLT Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár*, 5. Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyvkiadó, 2013. 195. Az ítélezési gyakorlatból ld. még BH1998. 117; BH2007. 76.

ígérete is befejezett bűncselekményt valósít meg.³² Az előny adása „az előny tárgyának tulajdonáról való lemondással, illetve a birtokbavétel lehetőségének biztosításával valósul meg,” míg az előny ígérete „az előny adásának szóbeli vagy ráutaló magatartással történő kilátásba helyezése.”³³ A (jogtalan) előny ígérete tehát az előny adásának fogalmi – gyakori, bár nem szükségképpeni³⁴ – előkészületi magatartása, amelyet azonban az adással egy szinten, befejezett (*sui generis*) bűncselekményi fordulatként szabályoz a törvény. Az elkövetési magatartások ilyen törvényi felsorolására figyelemmel szükséges egység-többség tani szempontból is vizsgálat tárgyává tenni annak alakzatait.

A következő esetkörök jöhetnek számításba. Amennyiben a jogtalan előny adása annak ígérete nélkül valósul meg, halmazati probléma nem merül fel, az adás mint egymozzanatú *természetes egység* értékelendő. Abban az esetben, ha például az előny szóbeli kilátásba helyezését – annak azonnali elfogadása miatt – nyomban követi annak adása, a szoros tér- és időbeli közelségre figyelemmel, a részselekmények egységbe olvadásával megvalósuló természetes egységet lehet megállapítani. Nehezebb a megítélése azon eseteknek, amelyeknél a jogtalan előny ígérete és annak adása időben (és térben) elkülönül. Nézetünk szerint mindaddig, amíg ezen különválás mindössze olyan mérvű, amelyet a természetes szemlélet még nem lát kifejezetten élesnek, továbbra is természetes egységről lehet beszélni. Erre példa lehet, ha az aktív vesztegető ígéretét a hivatalos személy elfogadja, ezért az aktív vesztegető elmegy egy ATM-hez pénzt felvenni, amelyet félórával később átad a rá várakozó hivatalos személynek.³⁵

Nem lehet szó természetes egységről, ha a laikus látásmód szerint merőben elkülönülő cselekmények valósulnak meg, például ha az ígéret és az adás között hetek, akár hónapok is eltelnek. Ilyenkor, ha a Btk. 6. § (2) bekezdésében írt feltételek fennállnak, felmerülhet a *folytatólagosság* megállapítása. Kizárt ugyanakkor a folytatólagosság, ha az elhatározás egységessége (pl. az elkövető motívációjának azonossága) kérdésessé válik, valamint akkor is, ha a cselek-

³² SINKU Pál: A korrupciós bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog*, II. Különös rész. A 2012. évi C. törvény alapján. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2013. 459.

³³ VIDA Mihály: A közélet tisztasága elleni bűncselekmények. In: NAGY Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 2005., 2. kiad. 413.

³⁴ Előzetes ígéret nélkül is megvalósul a jogtalan előny adása révén az aktív hivatali vesztegetés, ha az elkövető pl. szó nélkül egy borítékban pénzt ad át a hivatalos személynek, amellyel félreérthetetlenül befolyásolni kívánja az ügyintézés menetét.

³⁵ Így pl. BH1984. 338; BH1992. 155.

mények között túl hosszú idő – akár fél vagy egy év is – telik el.³⁶ Így például a Kúria egy friss ítéletében azért mellőzte a folytatólagosság megállapítását, mert az „egyéves időtartam a közfelfogás szerint sem tekinthető rövidnek.”³⁷ Ilyenkor tehát a cselekmények halmazati értékelésének lehetne helye, ez azonban az azonos jogtárgysértésre tekintettel, egyértelműen sértené a kettős értékelés tilalmát (*ne bis in idem*). A halmazat megállapítását erre figyelemmel, valamely látszólagos anyagi halmazati elv mentén szükséges kizárni.

Miután – mint láttuk – a jogtalan előny ígérete ugyanezen előny effektív adásának fogalmi előkészületi magatartása, felmerülhet az önállótlan részcselekmény (bizonyos szerzők szóhasználatában: büntetlen előlcselekmény) kategóriájának felhasználhatósága. Ezen elv szerint a korábban tanúsított előkészületi (és ugyanígy: kísérleti) magatartás önállóságát veszíti (büntetlenné válik) a későbbi, befejezett alakzathoz képest, ami esetünkben azt jelentené, hogy az ígéretet követő adás lenne kizárólag megállapítható az elkövető terhére. Ennek azonban a tényállás felépítése egyértelműen ellentmond: ilyen jogalkalmazói döntés eléréséhez a jogalkotó azt a módszert választotta volna, hogy a bűncselekmény elkövetési magartásává kizárólag az adást teszi, majd ezt követően egy különálló bekezdésben büntetéssel fenyegeti annak előkészületét is. Ehelyett azonban az ígéretet is önálló, befejezett bűncselekményi minősítést generáló elkövetési magatartásként szabályozza, ezért – *argumentum a contrario* – arra nézve vonhatunk le következtetést, hogy az ígéret nem veszítheti el önállóságát az adással szemben.

Miután önállótlan részcselekményről nem beszélhetünk, jelen esetben sokkal inkább a büntetlen (önállótlan) utólcselekmény kategóriái jelenthetnek megoldást. Ehhez hasonló példa lehet a pénz forgalomba hozatali célzatú utánzásának [Btk. 389. § (1) bekezdés a) pont] és a hamis pénz forgalomba hozatalának [Btk. 389. § (1) bekezdés c) pont] összefüggése a pénzhamisítás büntetnének relációjában. Az utánzás a forgalomba hozatal rendszerinti előkészülete, ugyanakkor *sui generis* befejezett bűncselekményként került szabályozásra, ezért hozzá képest a tényleges forgalomba hozatal – illetve az annak nyomán sokszor tényállásszerűen jelentkező csalás (Btk. 373. §) – büntetlen utólcselekményt képez. A bírósági gyakorlat szerint a pénzhamisítás forgalomba hozatal céljából után-

³⁶ BH1976. 437; BH1988. 169; BH1993. 206. Újabban a Legfőbb Ügyészség Kiemelt Ügyek Főosztálya pedig a kérdés kapcsán úgy foglalt állást, hogy abban az esetben, ha az eljáró bíróság az egy évhez közeli időtartam kapcsán állapítja meg a folytatólagosságot, akkor az ügyésznek a határozat ellen fellebbezést kell bejelentenie (Legfőbb Ügyészség Kiemelt Ügyek Főosztálya KF.4371/2009/6-I. sz. iránymutatás).

³⁷ BH2013. 1.

zással elkövetett, ha a terhelt a bankjegykötegbe elhelyezett fénymásolási eljárással készített bankjegyhamisítványt – onnan kiemelve – ad el forintért; ilyen esetben a hamis bankjegy forgalomba hozatala olyan büntetlen utócsелеkmény, amelynek legfeljebb a büntetés kiszabása szempontjából van jelentősége.³⁸

Hasonlóképpen témánkra vetíthető példa lehet a lopást követő, az ellopott dolog megsemmisítése kapcsán felmerülő rongálás büntetlensége. Földvári József professzor ezt azzal indokolta, hogy a „megrongálás, megsemmisítés esetében nincs tehát sem új irányú, sem új vonatkozású társadalomra veszélyesség, de az első cselekmény társadalomra veszélyességének fokozódása, növekedése sem állapítható meg.”³⁹ Napjainkban hasonló felfogás érvényesül a 29. Büntető Kollégiumi vélemény alapján is. Eszerint azon elkövető, aki az általa korábban megvalósított, vagyonkezeléshez kapcsolódó, haszonszerzéssel járó bűncselekménnyel (pl. sikkasztással) okozott hiányt úgy leplezi, hogy azt a sértett megtévesztésével eltünteti, utóbbi cselekményével csalást nem valósít meg.

A fentiek alapján véleményünk szerint az aktív hivatali vesztegetés körében a jogtalan előny ígéretéhez képest annak tényleges adása büntetlen utócsелеkményt képez, így az az ígérethez képest látszólagos anyagi halmazatban háttérbe lép. Külön vizsgálandó kérdés, hogy büntethető-e a látszólagos anyagi halmazatban háttérbe lépő büntetlen utócsелеkmény önállóan, ha a főcsелеkmény kapcsán valamilyen büntethetőségi akadály jelentkezik. A pénzhamisítás kapcsán pl. a válasz igenlő, mert ha a pénz utánzása nem bizonyítható, elévült stb., a forgalomba hozatal megállapítására azonban van elegendő bizonyíték a büntetőeljárásban, a Btk. 389. § (1) bekezdés c) pontjába ütköző, forgalomba hozattal elkövetett pénzhamisítási alakzat önállósága feléled, és ezt kell az elkövető terhére megállapítani.

Nézetünk szerint e bűncselekmény minősítése merőben különbözik a korrupciós bűncselekményétől. A hamis pénz elkészítése ugyanis egy olyan jogellenes helyzetet teremt, amely lényegében mindvégig fennáll a forgalomba hozatalig – sőt azon túl is, akár az elkövető lebukásáig –, amit az is alátámaszt, hogy a hamis pénz elkobzását a Btk. kógens rendelkezésére figyelemmel [Btk. 72. § (1) bekezdés b) pont], tárgyi eljárás keretében akkor is el kell rendelnie a bíróságnak, ha az elkövető személye ismeretlen marad a büntetőeljárás folya-

³⁸ BH1997. 7.

³⁹ FÖLDVÁRI József: *Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962. 239.

mán.⁴⁰ Hasonló a helyzet a kábítószer-kereskedelem és -birtoklás esetében is (megszerzés, tartás, forgalomba hozatal stb.).

Az aktív hivatali vesztegetés kapcsán azonban sokkal inkább az EBH2014. B.14 szám alatt közzétett döntés lehet – *mutatis mutandis* – követendő. Eszerint a magánokirat-hamisítás vétségének és a hamis tanúzás büntettének alaki halmazata látszólagos, ha a tanúként kihallgatott személy a hamis tanúzást a büntetőügyben a hamis magánokirat szolgáltatásával valósítja meg. Ez esetben csak a hamis tanúzás büntettének megállapítása indokolt [1978. évi IV. tv. 12. § (1) bek., 238. § (2) bek. c) pont, 276. §]. A hamis tanúzás büntette miatt azonban az ügy terheltje nem büntethető. E büntethetőséget kizáró ok akkor is megilleti, ha a hamis magánokirat szolgáltatásakor formálisan még nincs terhelti pozícióban, mert a szabad védekezés joga már akkor is megilleti, ha a nyomozóhatóság az ügyben még tanúként hallgatja meg. A hamis tanúzás tekintetében fennálló büntethetőségi akadály miatt a büntetőjogi felelősség a magánokirat-hamisítás vétségében sem állapítható meg.

Ebből tehát nézetünk szerint az a dogmatikai következtetés vonható le, hogy abban az esetben, ha a főcselekmény – esetünkben a bűncselekmény befejezett stádiumát önmagában is megalapozó jogtalan előnyre vonatkozó ígéret – viszonylatában büntethetőségi akadály (pl. elévülés) állt be, a törvényesség elvét (Btk. 1. §) sértené, ha az elkövető büntetőjogi felelősségét egy látszólagos halmazatban háttérbe lépő büntetlen utócselekmény (jelen esetben az előny tényleges adása) tényénél fogva támasztanánk fel.

Összefoglalva megállapítható, hogy a vesztegetés különböző formáinak megítélése, a morális alapok értékelése a mai napig nem került megnyugtatóan rendezésre. A problémakörnek csak a felszínét vizsgálattuk, hiszen számos olyan eseményre, kapcsolatra derül folyamatosan fény, amelyet morálisan elítélnének, de a hiányzó vagy nem egyértelmű jogi szabályozás miatt a büntetőeljárás megindítására nem kerül sor, vagy azt a nyomozati szakaszban megszüntetik. Amellett, hogy egyfelől a vesztegetés cselekmények elterjedése szétrohasztja a társadalom szövetét, a gazdaságot éppúgy, mint a közigazgatást vagy éppen az igazságszolgáltatást, sokszor olyan magatartások akadnak fenn a hatóságok hálóján, amelyek nemhogy morálisan nem elítélendők, de társadalmilag hasznos tevékenységet valósítanak meg. A korrupciós cselekmények megfelelő gyakorlata csak folyamatos önrevízió során alakítható ki, ami nem mellőzheti a társadalomra veszélyesség alapos vizsgálatát.

⁴⁰ A 78. Büntető Kollégiumi vélemény alapján ugyan az aktív vesztegetővel szemben is helye lehet vagyonelkobzásnak, ehhez lényeges többletkövetelmények járnak az említett bírósági instrumentum alapján.

NÉHÁNY GONDOLAT AZ EURÓPAI UNIÓ PÉNZÜGYI ÉRDEKEINEK VÉDELMEÉRŐL

HALÁSZ Zsolt
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Az Európai Unió (EU) pénzügyi érdekei védelmének témaköre alapvetően az uniós költségvetést érintő elemzések, tanulmányok, viták keretében a költségvetési ellenőrzéssel összefüggésben szokott megjelenni. A költségvetési ellenőrzés részleteinek vizsgálata során ennek két alapvető elemét lehet megkülönböztetnünk: a ‘hagyományos’ parlamenti-politikai és a számvevőszéki-pénzügyi ellenőrzést, valamint az Unió pénzügyi érdekei védelmének kérdéskörét. Jelen tanulmányomban az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének nemcsak e nyilvánvaló elemeivel szeretnék részletesebben foglalkozni, hanem a védelem azon vonalaival, amelyek nem feltételelemül nyilvánvalók és maguktól értetődők, noha fontosságuk nehezen kérdőjelezhető meg.

1. Az első védvonal: a pénzügyi ellenőrzés

Az uniós pénzügyek ellenőrzését vizsgálva az ellenőrzés három fajtáját különböztethetjük meg. Az adminisztratív ellenőrzés belső monitoring tevékenységeken alapul, és elsősorban a Bizottság felügyeleti feladatai ellátása során merül fel. A szűk értelemben vett pénzügyi ellenőrzés keretébe több különféle ellenőrzési mód sorolható: az intézményen belüli belső ellenőrzéstől kezdve a tagállami pénzügyi ellenőrzési intézmények eljárásán keresztül egészen a számvevőszéki ellenőrzésig. Végül a költségvetési ügyek politikai ellenőrzése keretében alapvetően a képviseleti intézmények tevékenységét kell megemlíteni. E körbe az Unióban első sorban az Európai Parlament sorolandó, de itt kell megemlíteni a miniszterek tanácsának – a Parlamenténél sokkal szűkebb –

hatáskörét is.¹ Mindezekre figyelemmel, a költségvetés végrehajtásának ellenőrzését illetően elsőként azt érdemes *áttekinteni*, hogy milyen belső és külső szervezeti egységek és intézmények működnek közre a pénzügyi ellenőrzésben, és ezeknek mi tartozik a feladat és hatáskörükbe.²

Az ellenőrzést végzők számba vétele során mindenekelőtt meg kell különböztetni az adott intézményen belül működő belső ellenőrzést és a külső ellenőrzést végző intézményeket. A külső ellenőrzést vizsgálva – amely az EU-ban is elsődleges fontosságú a költségvetési eljárásban és a támogatások kifizetésének rendjében, felhasználásában³ –, ide kell sorolnunk:

- a közös költségvetés végrehajtásának jogszerűségén, hatékonyságán és eredményességén – politikai oldalról – örökdő Európai Parlamentet;
- az ugyanezt a kérdést szakmai oldalról vizsgáló az Európai Számvevőszéket, valamint
- a Bizottsághoz kapcsolódó, illetve annak keretei között működő intézményeket: kezdetben a Bizottság főigazgatóságain kialakított ellenőrzési részlegeket, később 1988-ban szintén a Bizottság keretein belül létrehozott egységes Európai Csalás Elleni Irodát (UCLAF), illetve ennek utódát, az 1999-ben létrehozott Európai Csalás Elleni Hivatalt (OLAF), végül pedig a Bizottságot saját magát is, amikor a – tagállamokkal – megosztott költségvetési irányítás keretében a strukturális, kohéziós, mezőgazdasági vagy vidékfejlesztési támogatásokkal kapcsolatos tagállami elszámolásokat ellenőrzi és hagyja jóvá (vagy esetleges kifogásait fogalmazza meg).

2. A második védvonal: a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás minden szinten

Az Unió pénzügyi érdekeinek védelmét, illetve a csalás elleni küzdelmet érintő jogszabályi rendelkezések alapját korábban az Európai Közösséget (EK) létrehozó Szerződés 274. és 280. cikkei, ma már az Európai Unió működésé-

¹ Helen WALLACE: *Budgetary Politics: The Finances of the European Communities*. London, Allen & Unwin, 1980. 99.

² A pénzügyi ellenőrzés fajtáit tekintve, vö. ERDŐS Éva: A pénzügyi ellenőrzés rendszere az Európai Unióban. In: FARKAS Ákos (szerk.): *Az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) az Európai Unió bünyügyi együttműködési rendszerében*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2005. 63–69.

³ ERDŐS Éva: A közpénzek külső ellenőrzésének rendszere és rendje az Európai Unióban. In: SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas nata. Ünnepi tanulmányok a miskolci jogászképzés 25. évfordulójára*. Miskolc, Bíbor, 2006. 91.

ről szóló Szerződés (EUMSZ) 317. és 325. cikkei képezik. Az EK Szerződés 274. cikke, valamint az EUMSZ 317. cikke kimondta, illetve kimondja, hogy az Unió költségvetését a Bizottság saját felelősségére hajtja végre a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvét követve. Ugyanezen rendelkezések a tagállamok kötelezettségévé teszik a Bizottsággal való együttműködést a költségvetési előirányzatok hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvének megfelelő felhasználása érdekében. A Lisszaboni Szerződés a tagállamok szerepét és ezzel felelősségét némileg kibővítette azzal, hogy az új szabályozás szerint a Bizottság nem pusztán a saját felelősségére, hanem a tagállamokkal együttműködve hajtja végre a költségvetést. E rendelkezésekkel a Szerződések a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvét lényegében a költségvetés végrehajtásának legfontosabb alapelvevé teszik.

Noha a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elve a kezdetekkor az alapító szerződésekben a pénzügyi rendelkezések között még nem jelent meg, ott volt a Számvevő Bizottságra (Audit Board), illetve 1975-től a Számvevőszékre vonatkozó akkori 188. cikkben, valamint a legelső, 1960-ban megalkotott költségvetési rendelet alapelvei között. Az Európai Számvevőszék elődjét, a Számvevő Bizottságot a Szerződés megfogalmazása szerint a pénzügyi gazdálkodás hatékonyságának és eredményességének javítása érdekében hozták létre.⁴ Az első költségvetési rendelet is csak annyit mondott, hogy a „költségvetési előirányzatokat a gazdaságosság és a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elveinek megfelelően kell felhasználni,” de azt nem határozta meg, hogy ez alatt mit kell érteni.

E kérdésre a választ az alapszerződések módosításai adták meg. Jelenleg az EUMSZ 287. cikk (2) bekezdése – hasonlóan az EK Szerződés 248. (eredetileg 206a.) cikk (2) bekezdésében foglaltakhoz – akként rendelkezik, hogy „[A] Számvevőszék megvizsgálja a bevételek és kiadások jogszerűségét és szabályszerűségét, valamint a pénzgazdálkodás hatékonyságát és eredményességét.” Az Európai Számvevőszék gyakorlata szerint a gazdálkodás akkor tekinthető hatékonynak és eredményesnek, ha az adott forrásokon nyugvó végrehajtási rendszerek és döntések lehetővé teszik az optimális eredmény elérését, vagy a minimális forrást használják fel a tételezett cél eléréséhez. E két véglet között az adott cél elérésének és a rendelkezésre álló eszközök választásának, illetve

⁴ Vö. az EKG Szerződés eredeti 206. cikke.

felhasználásának optimális aránya eredményezi a leggyakrabban a gazdálkodás hatékony és eredményes voltát.⁵

Az Európai Közösséget létrehozó Szerződés 274. cikke, amely a végrehajtás feladatát bízta a Bizottságra, a Maastrichti Szerződés által végrehajtott módosítás óta előírja, hogy a végrehajtás a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvének szem előtt tartásával történjen. Ezt az attitűdöt azonban nemcsak a Bizottságtól, hanem a tagállamoktól is megköveteli. Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés 317. §-a mindezt tovább erősítette azzal, hogy a költségvetés végrehajtásának feladatát a Bizottság a tagállamokkal együttműködve hajtja végre, így az elvnek szükségszerűen a tagállami közreműködés során is maradéktalanul érvényesülnie kell.

A hatékony és eredményes pénzgazdálkodás magában foglalja a költségvetési előirányzatoknak a gazdaságosság, a hatékonyság és az eredményesség elveinek megfelelő felhasználását.⁶ A költségvetésben minden tevékenységre egyedi, mérhető, elérhető, szakszerű és időzített célkitűzéseket kell megszabni, és azok megvalósítását minden tevékenység tekintetében teljesítménymutatókkal kell ellenőrizni. A gazdaságosság elve akkor érvényesül, ha az intézmények által a tevékenységük folytatásához felhasznált források időben, alkalmas mennyiségben és minőségben, a legjobb áron állnak rendelkezésre. A hatékonyság elve szerint a felhasznált forrásokból a lehető legjobb eredményt kell elérni. Az eredményesség elve az elérni szándékolt célok és az elért eredmények kapcsolatát fejezi ki.⁷

3. A harmadik védvonal: a közigazgatási jogi szabályozás

A Szerződések nem csak alapelvi szinten kezelik a kérdést, hiszen az EK Szerződés 280. cikkének, valamint az EUMSZ. 325. cikkének rendelkezései a Közösség, illetve az Unió és a tagállamok kifejezett kötelezettségévé teszik a csalás és a Közösség/Unió pénzügyi érdekeit sértő minden más jogellenes

⁵ Daniel STRASSER: *The Finances of Europe*, Office for the Official Publications of the European Communities. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 1992. 69.

⁶ A három 'E' (*Economy, Efficiency, Effectiveness*) elvét használja a közgazdaságtan a közigazdaságtana a közszektor teljesítményének értékelésénél, vö. VIGVÁRI András: *Közpénzügyek, önkormányzati pénzügyek*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2002. 330.

⁷ Vö. az Európai Parlament és a Tanács 966/2012/EU, Euratom rendelete az Unió általános költségvetésére alkalmazandó pénzügyi szabályokról HL L 298., 2012.10.26., 1–96 (Költségvetési rendelet) 27. cikk.

tevékenység elleni küzdelmet. A Szerződések azt nem határozzák meg, hogy a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő jogellenes cselekmények elleni küzdelem keretében milyen intézkedéseket kell tennie az Uniónak és a tagállamoknak, pusztán azt írják elő, hogy legyenek elrettentő hatásúak, és hatékony védelmet biztosítsanak, ugyanakkor a csalás elleni tagállami intézkedések nem lehetnek enyhébbek, mint azok az intézkedések, amelyeket a tagállamok a saját pénzügyi érdekeiket sértő csalások elleni küzdelem céljából hoznak.

Mindezek mellett fontos sajátossága a vonatkozó szabályozásnak, hogy e rendelkezések alapvetően közigazgatási, és nem a büntető jogi szabályozás részét képezik. Az Európai Közösséget létrehozó Szerződés 280. cikke külön ki is emelte, hogy bár a Tanács hozhat, illetve hozni köteles megfelelő intézkedéseket, a csalások megelőzése, illetve a csalás elleni küzdelem tárgyában ezen intézkedések nem vonatkozhatnak sem a nemzeti büntetőjog alkalmazására, sem pedig a tagállamokban folyó igazságszolgáltatásra. Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés ilyen rendelkezést már nem tartalmaz, elhárítva az egyik akadályt a csalás elleni küzdelem büntetőjogi szabályozása elől.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni az EK Szerződés 5. cikkének, illetve az Európai Unióról szóló Szerződés jelenleg hatályos 4. cikkének rendelkezéseit sem, amelyek alapján a tagállamok kötelesek megtenni minden általános és egyedi intézkedést, amelyek – a Szerződésből vagy az Unió intézményeinek rendelkezéseiből fakadó – kötelezettségeik teljesítéséhez szükségesek. E rendelkezés a közösségi hűség elvén alapul, és a tagállamok számára a közösségi jogból – legyen az szerződési rendelkezés, vagy másodlagos jogforrás – fakadó kötelezettségek teljesítését írja elő.

A közigazgatási szabályozás alapvetően a 90-es évek második felében alakult ki, és e körben (nem kimerítő jelleggel) a következő jogi aktusok emelendők ki:

- a Tanács 2988/95/EK, Euratom rendelete az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről;
- a Tanács 2185/96/EK, Euratom rendelete az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek csalással és egyéb szabálytalanságokkal szembeni védelmében a Bizottság által végzett helyszíni ellenőrzésekről és vizsgálatokról;
- a Bizottság 352/1999/EK határozata az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) létrehozásáról,
- az Európai Parlament és a Tanács 1073/1999/EK rendelete az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) által lefolytatott vizsgálatokról, valamint a 2013-ban helyükbe lépő szabályozás: az Európai Parlament és

a Tanács 883/2013/EU, Euratom rendelete az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) által lefolytatott vizsgálatokról.

4. A negyedik védvonal: a büntető anyagi jogi szabályozás

A büntetőjog mindig is a tagállami szuverenitás részét képezte, ennek ellenére már a Közösségek történetének elején tapasztalható volt a közösségi befolyás megjelenése erre a területre is, amint az az Európai Bíróság döntéséből is kiderül.⁸ A Bíróság már viszonylag hamar rámutatott,⁹ hogy a közösségi és a tagállami jog viszonyában a tagállami büntetőjogra nem vonatkozhatnak eltérő szabályok. Később a Bíróság ítéletében a közösségi hűség elvéből levezette, hogy a tagállami hatáskör a büntetések kiszabására a közösségi jog megsértése miatt ténylegesen végrehajtási és büntetési kötelezettséget jelent.¹⁰

A büntetőjogi eszköztár alkalmazásának korlátozottsága nem jelenti azonban azt, hogy ne lettek volna a Bizottság részéről törekvések arra, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek védelme ne csak közigazgatási, hanem büntetőjogi úton is biztosítva legyen. A közösségi intézmények és a tagállamok már korábban felismerték a Közösség/Unió pénzügyi érdekei hatékony védelmének fontosságát. A korábbi szabályozás szerint, ha a pénzügyi érdekek védelme érdekében büntetőjogi eszközökhöz kívánnának nyúlni, akkor az csak a kormányközi kooperáció (a korábbi harmadik pillér) keretében volt lehetséges. Ez azonban nem bizonyult hatékony eszköznek a pénzügyi érdekek védelmére egy olyan helyzetben, amelyben a Közösség/Unió csalásokból fakadó vesztesége eléri a közös költségvetés összegének 10%-át.

A hatályos szabályozás¹¹ egyes bűncselekmények esetén (terrorizmus, emberkereskedelem és a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számítógépes bűnözés és szervezett bűnözés) lehetővé teszi a jogharmonizációt. E lista kétségtelenül súlyos – a gazdasággal összefüggő – bűncselekményeket tartalmaz, azonban hiányzik

⁸ John A. E. VERVAELE: *Fraud against the Community*. Deventer–Boston, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1992. 6–7.

⁹ *Il Pubblico Ministero v. S.p.A. Società Agricola Industria Latte (SAIL)*, no. 82/71. [ECLI:EU:C:1972:20].

¹⁰ *Commission of the European Communities v. Hellenic Republic* ügy, no. 68/88. [ECLI:EU:C:1989:339].

¹¹ EUMSZ 83. cikk.

róla saját magának védelme, vagyis az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások harmonizált szankcionálásának lehetősége.

Hatékony eszköz e problémára – mint erre a *Corpus Juris* összeállítói rámutattak¹² – egy olyan egységes büntetőjogi térség megteremtése lenne, amelyben megszűnnek a tagállami határok a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás előtt, ha az EU pénzügyi érdekeinek védelméről van szó.¹³ E törekvések egyik legelső alapdokumentuma az 1995-ben aláírt, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló Egyezmény, illetve a későbbiekben az ehhez csatolt jegyzőkönyvek.¹⁴

Az Egyezmény megkötésének – annak preambulumában – deklarált célja volt, hogy a tagállamok büntetőjogi, és nem csak egyszerűen közigazgatási jogi szabályai hatékonyan járuljanak hozzá az EK pénzügyi érdekeinek védelméhez, mivel az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelme szükségessé teszi az ezeket sértő csalás büntetőjogi üldözését, egyúttal megköveteli az egységes fogalom-meghatározást. Az Egyezmény megkötése után nem sokkal a téma kutatói kifejezetten rámutattak, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek védelmével kapcsolatos egységes szabályozás megalkotása előtt két fő akadály áll: eljárási problémák, amelyek abból adódnak, hogy a tagállami büntetőügyekben eljáró hatóságok csak az adott tagállam határai között jogosultak eljárni, valamint a tagállamok jogrendszerei közötti eltérések.¹⁵

Az Egyezmény alapvető eleme, hogy meghatározza az Európai Közösségek pénzügyi érdekeit sértő csalás fogalmát,¹⁶ az elkövetési magatartásokat, a büntetési kötelezettséget, egyes esetekben a büntetés kötelező formáját. Az Egyezmény a tagállamok kötelezettségévé teszi, hogy e magatartásokat a nemzeti büntetőjogukba átvittessék akként, hogy e magatartások a nemzeti büntetőjogok szerint büntetendő cselekménynek minősüljenek.

Noha az Egyezmény kiemelkedő jelentőségű eredmény az Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme terén, nem tökéletes megoldás. Formálisan nem tekinthetünk rá úgy, mint az uniós jog részére, mivel részesei ugyan a tagállamok voltak, de egy nemzetközi egyezmény formáját öltötte. Az egyezmény

¹² Mireille DELMAS-MARTY (szerk.): *Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Financial Interests of the European Union*. Párizs, Economica, 1997.

¹³ LÉVAI Ilona: *Corpus Juris Europae*. Európai büntetőjog és ügyészség az EU pénzügyi érdekei védelmére. *Európai Tükör*, 1998/4. 65–66.

¹⁴ Az Egyezmény csak hosszas ratifikációs eljárást követően, 2002 októberében lépett hatályba.

¹⁵ DELMAS-MARTY i. m. 14.

¹⁶ Ld. bővebben: MÁTYÁS Imre: *Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban különös tekintettel az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekre*. Publicationes Universitatis Miskociensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XVII. (2000), 135–158.

alkalmazását illetően pedig azt kell látnunk, hogy bár az EU pénzügyi érdekei védelmének szempontjából igen előremutató szabályokat tartalmazott, a szükséges tagállami ratifikációk hiánya okán csak 2002 októberében, az aláírás után hét évvel lépett hatályba.

A Bizottság az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló Egyezmény ratifikációjának elhúzódása ellenére sem vetette el a Közösségek pénzügyi érdekeit érintő csalások büntetőjogi szankcionálását. Ennek érdekében 2001-ben előterjesztette a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről szóló irányelv-tervezetet, a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről és az Európai Ügyész intézményének létrehozásáról szóló Zöld Könyvet. Közel egy évtizedig azonban semmilyen érdemi előrelépés nem történt a szabályozás terén.

Az elmúlt években ismét felerősödött a Bizottság részéről a büntetőjogi irányú szabályozás szándéka. 2011 májusában a Bizottság közleményt adott ki az Európai Unió pénzügyi érdekeinek a büntetőjog és az igazgatási vizsgálatok által biztosított védelméről, valamint készült egy munkadokumentum is a témában. Ezek kiemelték, hogy széttagoltak azok a bűncselekményi tényállások meghatározására és büntetőjogi szankciókra vonatkozó rendelkezések, amiket a jelenlegi jogi keret alapján dolgoztak ki a tagállamok. A munkadokumentum rámutatott, hogy az Unió területén nem egységes (ellenben a különböző tagállamokban rendkívül eltérő) az EU költségvetését védeni hivatott szabályrendszer, nem megfelelő az együttműködés és a jogsegély a tagállami hatóságok között, a büntetőeljárások belföldi ügyekre korlátozódnak, a külföld beszerzett bizonyítékok felhasználhatósága is korlátozott, és korlátozott az uniós intézmények (OLAF, Eurojust) hatásköre is. A Bizottság szerint e problémakörben háromirányú intézkedés hozhat előrelépést: a vonatkozó büntető eljárási és anyagi szabályok reformja, valamint az intézményi keret megerősítése.

Következő lépésként a Bizottság 2012-ben új, a 2001-ben előterjesztett helyébe lépő javaslatot tett az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló irányelv megalkotására. Az irányelv-tervezetet kezdeményező bizottsági közlemény az EUMSZ 325. cikkét tekintette olyan jogalapnak,¹⁷ amely megállapítja az EU azon hatáskörét, hogy

¹⁷ 325. cikk (1): „Az Unió és a tagállamok küzdenek a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység ellen az e cikknek megfelelően meghozandó olyan intézkedésekkel, amelyeknek elrettentő hatásuk van, és hathatós védelmet nyújtanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban. [...]”

(4) Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében és a Számvevőszékkel folytatott konzultációt követően meghozza az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem terén a szükséges intézkedéseket azzal a céllal, hogy hathatós

elfogadja a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység ellen meghozandó olyan szükséges intézkedéseket, amelyeknek „elrettentő hatásuk van”.

Noha *expressis verbis* az alapszerződések egyike sem jogosítja fel az Uniót büntetőjogi jellegű/ vagy tárgyú jogalkotásra (meghagyva azt tagállami hatáskörben), a Bizottság következtetése szerint az EUMSZ 325. és 310. cikkeiből az következik, hogy a Szerződés erős jogkört ruház az Unióra, hogy olyan ‘intézkedéseket’ fogadjon el, amelyeknek „elrettentő hatásuk van”, valamint „hathatós” [325. cikk (1) bek.] és „azonos mértékű védelmet” [325. cikk (4) bek.] nyújtanak. A hathatós és azonos szintű védelem jellegénél fogva kiterjed a büntetőjogi dimenzióra. Végül azonban az irányelv elfogadott szövege jogalként csak az EUMSZ. 83. cikkére hivatkozik.

Az irányelv-tervezet meghatározza az Unió pénzügyi érdekeinek fogalmát (amit semmilyen más uniós jogforrás nem tett meg, csak az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló Egyezményben találunk ilyen fogalom-meghatározást), valamint az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás és az unió pénzügyi érdekeit sértő egyéb bűncselekmények fogalmát is, amely cselekményeket a tagállamokban bűncselekménnyé rendel nyilvánítani. Ennek megfelelően a tagállamokban büntetendővé rendeli nyilvánítani a csalást, a közbeszerzési ajánlattevők tisztességtelen magatartását, az áfa-csalást, a korrupciót, a hűtlen kezelést és a pénzmosást. Előírja továbbá a természetes személyek mellett a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonását, és az alkalmazandó szabadságvesztés-büntetések minimális mértékét is. A tervezet fontos rendelkezése, hogy az említett bűncselekményekből származó jövedelem és eszközök befagyasztására és elkobzására megfelelő eszközök álljanak rendelkezésre a szabálytalanul kifizetett összegek visszafizettetésére vonatkozó követelményektől függetlenül.

A tervezetet a Tanács és a Parlament 2017 nyarán hagyta jóvá (2017/1371/EU irányelv).¹⁸ Az irányelv rendelkezéseinek átültetésére a tagállamok 2019. július 6-ig kötelesek. Ekkortól az irányelv az EK pénzügyi érdekeinek védelméről szóló, 1995. július 26-i egyezmény és annak jegyzőkönyvei helyébe lép az Egyesült Királyság és Dánia kivételével, amelyekre nézve ez az irányelv nem kötelező. Noha az irányelv elfogadását fontos előrelépésnek tekinthetjük, elgon-

és azonos mértékű védelmet nyújtsanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban.”

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1371 irányelve (2017. július 5.) az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről HL L 198., 2017.7.28., 29–41.

dolkodtató, hogy az Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére irányuló uniós jogforrás az Európai Gazdasági Közösség létrehozása után ‘mindössze’ 61 évvel válik csak kötelező jogforrássá...

5. Az ötödik védvonal: a büntetőjogi intézményrendszer

Amint fentebb utaltam rá, a Bizottság 2001-ben terjesztette elő a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről és az Európai Ügyész intézményének létrehozásáról szóló Zöld Könyvet.¹⁹ Az Európai Ügyézség létrehozásának jogalapját az EUMSZ 86. cikke képezi, amely lehetővé teszi, hogy a Tanács az Eurojustból létrehozza az Európai Ügyézséget. Az intézmény létrehozására vonatkozóan a Bizottság 2013-ban tett javaslatot.²⁰ Noha a javaslat nem nyerte el minden tagállam – köztük hazánk – támogatását, de az EUMSZ által e téren lehetővé tett megerősített együttműködés alapján 2017 végére 20 tagállam tartotta fontosnak az intézmény létrehozását.

Az Európai Ügyézség létrehozásának gondolata már jóval a Bizottság 2001-es javaslata előtt, a *Corpus Juris*ban is felmerült. A *Corpus Juris* szerzői szerint a Közösség pénzügyi érdekei védelmének területén eljárásjogi szempontból – ideértve a nyomozást, a vádképviselést és büntetés-végrehajtás felügyeletét is – az Európai Ügyézség létrehozása az egyetlen alkalmas eszköz a jogharmonizáció megvalósítására.²¹ A *Corpus Juris*ban, valamint a bizottsági közleményben szereplő tervezet szerint az Európai Ügyész hatásköre szigorúan a Közösség pénzügyi érdekeinek védelmére terjedne ki.

A Bizottság 2013-ban készített javaslatának elsődleges indoka,²² hogy az EU költségvetését károsító bűncselekmények által okozott potenciális kár mértéke nagyon jelentős, ugyanakkor ezekben az ügyekben – a bűnüldözési erőforrások korlátozott volta miatt – a nemzeti bűnüldözési erőfeszítések továbbra is gyakran töredezettek, az illetékes nemzeti hatóságok pedig nem mindig végeznek nyomozást, és nem mindig emelnek vádat. A javaslat indokolása szerint a nemzeti igazságügyi hatóságok fellépése gyakran lassú, az átlagos elítélési arányok alacsonyak, a különböző tagállamokban kapott eredmények pedig egyenlőtlen

¹⁹ Green Paper on Criminal Law Protection of the Financial Interests of the Community and the Establishment of a European Prosecutor, COM (2001) 715 végleges, 2001.12.11.

²⁰ Javaslat az Európai Ügyézség létrehozásáról szóló tanácsi rendeletre, COM(2013) 534 végleges.

²¹ DELMAS-MARTY i. m. 82.

²² COM(2013) 534 végleges: Javaslat a Tanács rendelete az Európai Ügyézség létrehozásáról.

megoszlást mutatnak az Unió egészén belül. E tapasztalatok alapján jelenleg nem tekinthető úgy, hogy a tagállamok csalás elleni igazságügyi fellépése terén érvényesülne az EUMSZ által előírt hatékonyság, egyenértékűség és elrettentő hatás. Mivel a tagállamok nyomozó és vádhatóságai jelenleg nem képesek azonos szintű védelem és bűnüldözés biztosítására, az Uniónak nemcsak joga, hanem kötelessége is fellépni az EUMSZ 325. cikke alapján. A hatásvizsgálati elemzés szerint az jár a legtöbb előnnyel és a legkevesebb költséggel, ha az Európai Ügyészség a nemzeti igazságügyi rendszerekre támaszkodó, decentralizált és integrált uniós hivatalként jön létre.

Az Európai Ügyészség létrehozásának jogalapja végül az EUMSZ 86. cikke lett, amely szerint „[a]z Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendeletekben az Eurojustból Európai Ügyészséget hozhat létre”. Ugyanezen cikk (2) bekezdése szerint az Európai Ügyészség hatáskörrel rendelkezik az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények tetteseinek és részeseinek felkutatására, velük szemben a nyomozás lefolytatására és bíróság elé állításukra. Az ilyen bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok hatáskörrel rendelkező bíróságai előtt a vádhatósági feladatokat az Európai Ügyészség látja el.

Az Európai Ügyészség létrehozását a tagállamok igen különbözően ítélik meg. Egy kisebb részük, a nemzeti szuverenitást féltve, nagyon nem támogatja, többségük azonban olyannyira mellette volt, hogy 2017 elején az intézmény létrehozása érdekében a megerősített együttműködésről döntött.²³ Ennek megfelelően felállítják az Európai Ügyészséget, hatásköre azonban nem az összes, hanem csak a megerősített együttműködésben részt vevő tagállamokra terjed ki.²⁴

6. A hatodik védvonal: a költségvetési szférán túl

A pénzügyi érdekek védelmének fogalmi meghatározásában szinte magától értetődik, hogy annak immanens része a költségvetési érdekek védelme, ideértve a költségvetés bevételi és kiadási oldalának védelmét. Kérdésként merülhet fel, hogy a költségvetésen túlmenően az EU pénzügyi érdekeinek fogalmi körébe

²³ Notification to the European Parliament, the Council and the Commission with a view to establishing enhanced cooperation on the draft Regulation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office in accordance with the third subparagraph of Article 86(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union („TFEU”) ST 8027 2017 INIT – 2013/0255 (APP).

²⁴ A Tanács (EU) 2017/1939 rendelete (2017. október 12.) az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről HL L 283., 2017.10.31., 1–71.

mi tartozhat. E kérdésre részben az Európai Bíróság adta meg a választ, amikor e kérdés a csalás elleni intézményrendszer hatáskörének kontextusában merült fel előtte. (A konkrét kérdés arra irányult, hogy a költségvetési szférán kívül eső intézmények, mint az eurózóna jegybankjaként működő Európai Központi Bank (EKB), vagy a beruházások hosszú távú finanszírozását biztosító Európai Beruházási Bank (EIB) köteles-e az OLAF-fal együttműködni.)

1999-óta az OLAF a Bizottságra ruházott minden hatáskört gyakorolva folytat (igazgatási) vizsgálatokat a csalások, a korrupció és az Unió pénzügyi érdekeit károsító minden más jogellenes cselekedet, valamint az Unió rendelkezéseinek bármilyen cselekedet vagy intézkedés általi megsértése elleni küzdelem megerősítése céljából. Amint a Bíróság ítéleteiből is kitűnik, az Unió pénzügyi érdekeinek fogalma tágabb a költségvetési érdekek fogalmánál, ezáltal az OLAF hatásköre sem csak a közös költségvetés védelmére terjed ki.²⁵ Az Európai Bíróság szerint az egyes EU intézmények, például a Parlament, a Bizottság vagy akár maga a Bíróság is, függetlenséget élveznek, de ez alapvetően politikai függetlenséget jelent, és nem azt, hogy valamely intézmény – az adott ügyekben az EKB vagy az EIB – ki lenne véve a közösségi jog hatálya alól.

Mivel minden uniós intézményre vonatkoznak az uniós jog rendelkezései, így az annak szabályai alapján működő OLAF mindenfajta különbségtétel és korlátozás nélkül jogosult bármelyik intézménynél vizsgálatot folytatni. Nem befolyásolja a vizsgálat lehetőségét az sem, hogy az OLAF szervezetileg a Bizottság keretein belül működik, mert tevékenységét a Bizottságtól teljesen függetlenül végzi, így vizsgálatai nem sértik más közösségi intézmények függetlenségét.

Noha távolról nézve viszonylag nehéz elképzelni, hogy a két említett bank esetében miként lehetséges az EU pénzügyi érdekeinek megsértése, közelebről vizsgálva a kérdést, ennek számos lehetősége merül fel. Az Európai Beruházási Bank tekintetében kiemelendő, hogy a jelenlegi uniós támogatási-finanszírozási célkitűzések keretében folyamatosan erősödik és összecszerúságában is egyre fontosabbá válik a Bizottság és az EIB együttműködése különböző területeken, amelynek során meghatározott célok finanszírozására az EIB nem egyszerűen saját forrásait használja fel, hanem ezek megvalósítását segítő, a Bizottság ezeket az EU költségvetése terhére nyújtott garanciákkal támogatja. Ekként a

²⁵ C-11/00, *Commission of the European Communities v. European Central Bank* ügy [ECLI:EU:C:2003:395], az ítélet részletes elemzését ld. VÁRNAY Ernő: Az Európai Bizottság kontra Európai Központi Bank ügy. *Jogtudományi Közlöny*, 2004/6. 169–187; C-15/00, *Commission of the European Communities v. European Investment Bank* ügy [ECLI:EU:C:2003:396].

Bank mint az EU költségvetési garanciák kedvezményezettje a költségvetés egyfajta közvetett végrehajtójává válik.

Számos ilyen pénzügyi konstrukció közül ehelyütt a két legfontosabbat emelem ki.

- A Külső Finanszírozási Megbízatus (External Lending Mandate), amelynek végrehajtását a keleti és déli partnerség országaiban az Unión kívüli beruházási projekteket támogató finanszírozási műveletek veszteségeinek fedezésére az Európai Beruházási Banknak nyújtott – a 2014–2020 közötti időszakban összesen 30 milliárd euró összegű – uniós garancia teszi lehetővé,²⁶ valamint
- az Európai Stratégiai Beruházási Alap (EFSI) keretében nyújtott finanszírozás, amelynek háttérét egy 16 milliárd euró összegű uniós garancia biztosítja.²⁷

Azon túlmenően, hogy az EIB mint az uniós jog alapján létrejött intézmény, amely egyben a világ legnagyobb multilaterális pénzügyi intézménye, az esetleges veszteségeit a saját forrásai – és végső soron a tagállamok által biztosított tőkéje – terhére kénytelen finanszírozni, a fent említett uniós költségvetési garancia által az esetleges veszteségek részben az uniós költségvetést is terhelhetik.

Megjegyzendő egyúttal, hogy az EIB és a hozzá hasonló multilaterális intézmények (pl. Világbank, Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank), vagy az állami szabályozás, vagy a statútumuk, vagy mindkettő alapján ki vannak véve a tagállami pénzügyi felügyeleti hatóságok hatásköréből, illetve az uniós prudenciális szabályozás hatálya alól. Ennek két magyarázata van, egyrészt formális: a létrehozásukról szóló nemzetközi szerződés így rendelkezik, másrészt tartalmi: ezen intézmények nem gyűjtenek betétet, ezért működésük nem olyan ‘veszélyes’, mint egy betétet gyűjtő kereskedelmi banké. E kivételezett státus alapján ezen intézmények felett – különösen prudenciális téren – érdemi ellenőrzést, felügyeletet lényegében senki nem gyakorol,²⁸ noha az általuk kezelt, felvett és folyósított pénzeszközök nagyságrendje az EU költségvetésével

²⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 466/2014/EU határozata az Unión kívüli beruházási projekteket támogató finanszírozási műveletek veszteségeinek fedezésére az Európai Beruházási Banknak nyújtott uniós garanciáról HL L 135., 2014.5.8., 1–20.

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2015/1017/EU rendelete az Európai Stratégiai Beruházási Alapról, az Európai Beruházási Tanácsadó Platformról és a Beruházási Projektek Európai Portáljáról HL L 169., 2015.7.1., 1–38.

²⁸ Eltekintve az EIB esetében az éves formális Európai Parlamenti beszámólótól és a költségvetési kapcsolatokra irányuló EU Számvevőszéki vizsgálatoktól.

mérhető össze.²⁹ Egy esetleges, nem várt nagy értékű veszteség komolyan felvetné az EU és a tagállamok pénzügyi érdekei sérelmének kérdését...

Az Európai Központi Bankot illetően még nehezebb a pénzügyi érdekek megsértésének eseteit beazonosítani, hiszen az EKB esetében ezt az alaptevékenységével, a pénzkibocsátással, illetve a pénzrendszer stabilitásával kapcsolatban kellene vizsgálnunk. Ennek ellenére talán nem teljesen téves felvetés, ha a manapság egyre népszerűbb virtuális devizák (Bitcoin és társai) hatását vizsgáljuk a pénzügyi stabilitás és egyéb kapcsolódó kérdések szempontjából. E kérdések nemcsak magát az intézményt, hanem feladatainak teljes körű végrehajtását érintik, az Unió pénzügyi rendszerének bármifajta megingatása, sérelme pedig egyértelműen az EU pénzügyi érdekeinek sérelmét is jelentheti. A kérdéskör részletes bemutatására sajnos itt nincs lehetőségem, de néhány alapkérdésre szeretnék rámutatni.

Elsőként azt tartom szükségesnek kiemelni, hogy a világ pénzügyi rendszerében a virtuális devizák megjelenéséig lényegében minden szuverén államnak volt saját vagy másokkal közös pénze és pénzrendszere, illetve minden pénzt és pénzrendszert valamely állam szabályozott. A pénzrendszerek szabályozottsága egyik oldalról lehetőséget adott arra, hogy ha a gazdaság oldaláról erre igény merült fel, akkor az államok (jegybankok) be tudtak avatkozni a folyamatokba a monetáris irányításon keresztül, illetve bizonyos értelemben számon kérhetők is voltak. Lényeges szempont, hogy az új virtuális eszközök megjelenésével – különösen, ha ezek forgalma, jelentősége a jelenlegihez képest még számottevőbbé válik – az államok, a jegybankok elveszíthetik ellenőrzési képességüket a gazdasági, monetáris folyamatok felett (vagy legalábbis e képességük érdemben meggyengülhet). A virtuális devizák kívül esnek a hagyományos jegybanki monetáris politikai eszköztár hatókörén, ennek okán sem a jegybanki kamatpolitika (a virtuális eszközök fogalmilag nem is kamatoznak), sem pedig az árfolyam-politika nem tud ezekkel összefüggésben semmiféle hatást gyakorolni.

A virtuális devizák létrehozása, kibocsátása, kereskedelme, használata jelenleg a világon szinte mindenhol kívül esik a szabályozáson. Hatásuk – főként szabályozatlanul – azonban beláthatatlan. A felmerülő veszélyek közül néhány:

- a hitelezés/eladósodás lehetősége virtuális devizában ennek mindenféle következményével, kockázatával a hitelezőre és az adósra nézve egyaránt;

²⁹ Az EU költségvetés főösszege 145-150 milliárd euró, az EIB mérlegfőösszege 573 milliárd euró (2016), éves hitelezési aktivitása 70-80 milliárd euró.

- a pénzváltás kérdésköre, amely a hagyományos devizák/valuták esetében szigorúan szabályozott, felügyelt és engedélyhez kötött, azonban a hagyományos és virtuális devizák között teljesen korlátozásmentes;
- a kényszerintézkedések végrehajthatatlansága a virtuális devizákra és ennek következményei a jogrendszer egészére nézve;
- a különböző pénzügyi bűncselekmények (pénzmosás, terrorizmusfinanszírozás) szinte akadálytalan megvalósítása.

E veszélyek mindennaposak, és következményeik egyértelmű negatív hatással van az EU pénzügyi érdekeire is. A szabályozatlanság e negatív hatást minden nap tovább erősíti.

7. Összegzés

Összességében azt láthatjuk, hogy az EU pénzügyi érdekeinek védelme nem csak a költségvetési szférára terjed ki, hiszen ahogy az EUMSZ 325. cikke fogalmaz, az Unió és a tagállamok nemcsak a csalás, hanem az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység ellen küzdenek. Jelenleg azonban azt látjuk, hogy a védelmi intézkedések, szabályozás, csak a költségvetéssel közvetlenül összefüggő helyzetekre, problémákra fókuszál. Bár kétségtelenül a költségvetés a téma alapja, ugyanakkor komoly pénzügyi (költségvetési) következményei lehetnek a nem kontrollált banki kockázatvállalásnak és a monetáris rendszert érintő kihívásoknak is.

E küzdelem azonban sajnálatosan nem hoz gyors eredményt még a jogalkotás terén sem. Az alapvető szabályozás kialakulása rendkívül lassú folyamat eredménye, a közigazgatási jogi elemei majdnem 40, míg a büntetőjogi elemei több 60 év elteltével jelennek meg az uniós szabályozásban. Csak remélni lehet, hogy a jövőben e folyamat valamelyest gyorsulni fog. A jogalkotási folyamat lassúsága mellett sajnálatos, hogy annak tartalmi elemeit illetően is nagyon nehézkes, illetve sokszor még az alapintézményekre vonatkozóan is lehetetlen a megegyezés és a homogén védelem létrehozása minden tagállamban.

A BÜNTETŐELJÁRÁSRÓL SZÓLÓ ÚJ TÖRVÉNY KÁRTALANÍTÁSI SZABÁLYAIRÓL

HAVASI Péter
tanácselnök (Kúria)

Ez a rövid írás arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (új Be.) kártalanítással kapcsolatos rendelkezéseit, összevetve a korábbi Be. (1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról) ugyanerről szóló szabályozásával, az annak alapján kialakult bírói (polgári bírósági) gyakorlat szemelgető szemléltetésével. Az új Be. áttekinthetőbb szerkezetben tartalmazza a kártalanítással kapcsolatos szabályokat, és valójában a belső koherencia érdekében vannak benne változások és pontosítások a hatályos Be. rendelkezéseihez képest, lényegi változtatások azonban nincsenek.

Az új Be. a „Büntetőeljáráshoz kapcsolódó egyéb eljárások” elnevezésű részen belüli fejezetben, „Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás” címben helyezi el a szóban forgó jogintézmény szabályait. Már maga a cím is jól kifejezi a jogintézmény lényegét, a 844. § pedig fogalom-meghatározást ad a kártalanítás jogalapjáról és céljáról. Eszerint az e törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén kártalanítás jár a terheltnek, ha a büntetőeljárásban vagy annak eredményeként a szabadságát alaptalanul korlátozták, illetve elvonták. A kártalanítás kizárólag a szabadság korlátozásának, illetve elvonásának ténye és tartama miatti hátrányok orvoslására szolgál. (Ez utóbbi mondat nem szól róla, de a kártalanítás alkalmas mértékének meghatározásánál nem vagyoni kártérítés, illetve sérelemdíj esetén további szempontok is vannak a ‘tényen és tartalmon’ kívül).

A szabályozás rendszere szerint a 845. § szól a kártalanítás jogalapjáról, a 846. § arról, hogy mikor kizárt a kártalanítás, a 848–850. § a kártalanítási eljárásról általában, a 851–852. § az egyszerűsített kártalanítási eljárásról, míg a 853–854. § a kártalanítási perről rendelkezik, a 855. § pedig a kártalanítás kifizetésével kapcsolatos szabályokról. A büntetőeljárásról szóló törvény neve és jellege szerint is eljárási jellegű szabályokat fogalmaz meg mintegy a bün-

tető anyagi jogi szabályok érvényesülését-érvényesítését szolgálva. Emellett a Huszonkettedik rész címe szerint is a büntetőeljáráshoz kapcsolódó egyéb eljárásokat tartalmaz. Ezekről függetlenül – egyáltalán nem rendkívüli módon – a kártalanítás jogalapjáról szóló rendelkezések kifejezetten anyagi jogi jellegű szabályok, amelyek megfogalmazzák a kártalanítási igény feltételeit, és hogy mely esetekben kizárt a kártalanítás. A kártalanítási eljárásnak nevezett rendelkezések körében sem csak eljárási jellegű szabályok vannak.

Az új Be. indokolásának általános indokolás része a jogi evolúció vívmányainak megjelenéséről beszél a törvény szövegében. Az írás témájának körébe nem tartozó egyezség vagy éppen a titkos információgyűjtés és adatszerzés új rendszerének jó néhány része sem tekinthető ilyennek, az élő jog ‘darwinizmusának’. Nem tekinthető ilyennek az idetartozó egyszerűsített kártalanítási eljárás bevezetése sem: újnak új, de nem jogfejlődés eredménye és nem is attól független eredmény. Ez a szabályozás teljesen felesleges, önmagában és a kártalanítási perrel való viszonyában is ellentmondásos, pontatlan stb. Az általános indokolás szerint a törvény bevezeti az osztott szerkezetű kártalanítást, ami két eljárást, az egyszerűsített, tarifarendszeren alapuló kártalanítási eljárást és a kártalanítási pert foglalja magában. Az előbbi választása esetén megállapodás jön létre a kártalanítást igénylő és a Magyar Állam között bírósági eljárás nélkül, amelyet követően további igényérvényesítésnek helye nincs. Meghatározott tarifarendszer szerinti fix összeg jár az igénylőnek a jogalap fennállása esetén. Látható tehát, hogy egy bonyolított eljárásban egy matematikai művelet eredményéről lehet csak megállapodni.

1. A kártalanításról általában

A kártérítés és a kártalanítás jogintézményét megkülönböztető felfogás lényege szerint a kártalanítás jogos magatartással okozott kár reparációját jelenti, míg a kártérítés jogellenes és felróható magatartással okozott kár megtérítésére szolgál. Valójában a kártalanítás esetében is jogellenes a károkozás, hiszen minden károkozás jogellenes, ám a kártalanítás esetében a jogszabályban előírt magatartás tanúsítását vagy jogszabály írja elő, vagy jogszabály teszi megengedetté. A jogszabály ezekhez a magatartásokhoz fűzi a kár megtérítésének kötelezettségét. A kártalanítási kötelezettség azt a károkozót terheli, akinek magatartása jogellenességét a jog engedélye kizárja, ennek ellenére helytállásra kötelezi.

A kártalanítási kötelezettségnek nem feltétele a felróhatóság, olyan helytállást jelent, amelynél a károkozó nem mentheti ki magát. Jogszerűen okozott

kárért kártalanítási kötelezettség akkor áll fenn, ha ezt jogszabály írja elő. Egyértelmű, hogy önmagában a károkozás jogszerűsége nem alapoz meg kártalanítási kötelezettséget, ahhoz ugyanis a jogellenesség említett hiánya mellett kifejezett jogszabályi rendelkezés szükséges.

A kártalanítás általános szabályáról a Ptk. 6:564. §-a rendelkezik. Ha jogszabály a jogszerűen okozott kárért kártalanítási kötelezettséget ír elő, a kártalanítás módjára és mértékére a kártérítésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Az államot terhelő kártalanítási kötelezettség egyik, a bíróság gyakorlatában is viszonylag gyakran előforduló esetének szabályairól a Be. 580–584. §-a rendelkezik. Ez a kártalanítás a büntetőeljárás során a személyi szabadság elvonásával járó intézkedések és büntetések folytán elszenvedett sérelmek orvoslására szolgál.

2. A kártalanítás jogalapja

Az új Be. 845. §-ának rendelkezései elkülönítve szabályozzák, hogy milyen esetekben és feltételek mellett van helye kártalanításnak, ha az intézkedés alaptalansága a büntetőeljárásban, az ügyészség vagy a nyomozóhatóságnak az eljárást megszüntető döntése, illetőleg amikor a büntetőeljárás eredményeként ez a bíróság döntése alapján merült fel. Az (1) bekezdés szerint akkor jár kártalanítás a letartóztatásért, az előzetes kényszergyógykezelésért és az olyan bűnügyi felügyeletért, amelynek során a bíróság a terhelt számára előírta, hogy lakást, egyéb helyiséget, intézményt, vagy ahhoz tartozó bekerített helyet engedély nélkül nem hagyhat el, valamint az ezek elrendelését megelőzően elrendelt őrizetet, ha az ügyészség vagy a nyomozóhatóság az eljárást megszüntette, mégpedig azért, mert

- az cselekmény nem bűncselekmény;
- nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt;
- nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése, vagy az elkövető büntethetőségét, illetve a cselekmény büntetendőségét kizáró ok volt megállapítható;
- nem volt megállapítható, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el;
- a cselekményt már jogerősen elbírálták.

A kártalanítási esetkör a bűnügyi felügyelet meghatározott esetével egészül ki a feltételek lényegi változatlansága mellett azzal, hogy az „előzetes letar-

tóztatás” elnevezés a kényszerintézkedés pontosabb megjelölése érdekében „letartóztatásra” változott.

A (2) bekezdés szerint akkor jár kártalanítás a letartóztatásért, az előzetes kényszerszergyógykezelésért és az (1) bekezdésben írt bünyügyi felügyeletért, valamint az ezek elrendelését megelőzően elrendelt őrizetért, ha a bíróság

- a terheltet jogerősen felmentette, kivéve, ha kényszerszergyógykezelést rendelte el;
- az eljárást jogerős ügydöntő végzésében megszüntette, vagy azért, mert elévülés miatt a vádlott büntethetősége megszűnt, vagy azért, mert az ügyészség a vádat ejtette, vagy mert a cselekményt már jogerősen elbírálták;
- az eljárást véglegessé vált nem ügydöntő végzésében azért szüntette meg, mert a vádat nem az arra jogosult emelte, vagy hiányzott a magánindítvány, a feljelentés, vagy a legfőbb ügyész megkívánt nyilatkozata, vagy mert a vád érdemi elbírálásra alkalmatlan;
- a terhelt bűnösségét jogerősen megállapította, és vele szemben kizárólag próbára bocsátást, jóvátételi munkát, vagy megrovást alkalmazott, vagy a büntetés kiszabását mellőzte.

Az itt írt esetkörökhöz kapcsolódó feltételrendszer elemeinek közös jellemzője, hogy a büntetőeljárás eredményeként olyan bírósági döntés született, amelyben – még ha a terhelt bűnösségét a bíróság meg is állapította – a bíróság a terhelttel szemben nem alkalmazott a szabadság elvonásával járó büntetést. (Kivételt jelent, ha a terhelt kényszerszergyógykezelését rendelte el a bíróság, vagyis a felmentett terheltnek nem jár kártalanítás). Szóhasználati változás, hogy az ügyész a vádat nem „elejti”, hanem „ejti”.

A bírósági döntéshez kapcsolódó további esetkört jelent az, amikor a büntetőeljárás alatti szabadságkorlátozás valamilyen formáját követően ezek tartamát el nem érő mértékű bírósági döntés születik a terhelt elítéléséről [845. § (3) bek.]. Ilyenkor, a (2) bekezdés szerinti esetekben akkor jár – mégpedig korlátozott mértékű – kártalanítás a terheltnek, ha a bíróság a bűnösségét jogerősen megállapította, és a felsoroltak tartama meghaladja a jogerősen kiszabott szabadságvesztés, elzárás, közérdekű munka vagy javítóintézeti nevelés tartamát, vagy a pénzbüntetés napi tételeinek számát. Egyszerűen fogalmazva, hosszabb tartamú (idejű) volt a szabadság korlátozása a büntetőeljárás alatti valamely kényszerintézkedés folytán, mint amilyen tartamú-mértékű volt a büntetőeljárás eredményeként alkalmazott jogerős elítélésben szereplő, jogszerű mértékű szabadságkorlátozás.

Ugyancsak a bírósági döntéshez kapcsolódó, de sajátos esetkör az, amikor kártalanításnak van helye a jogerős ítélet alapján kitöltött-végrehajtott szabadságvesztésért, elzárásért, javítóintézeti nevelésért, illetve kényszergyógykezelésért abban az esetben, ha az alapügyben hozott határozat ellen rendkívüli perorvoslattal éltek, és annak alapján a terheltet felmentették, kivéve ha kényszergyógykezelését rendelték el, a terheltet jogerősen egyéb büntetésre ítélték, a terheltet próbára bocsátották, számára jóvátételi munka végzését írták elő, vagy megrovásban részesítették, az eljárást a terhelttel szemben jogerős ügydöntő végzésben megszüntették, vagy a terhelt esetében mellőzték a kényszergyógykezelés elrendelését [845. § (4) bek.].

A kártalanítási kötelezettség valamennyi (négy) esetkörére vonatkozóan az új Be. meghatározza azt is, hogy milyen esetekben nincs helye kártalanításnak. Ezekről az esetekről összefoglalóan az mondható, hogy a terhelt olyan felróható magatartást tanúsított, amellyel okot szolgáltatott arra, hogy a bűncselekmény alapos gyanúja reá terelődjék, és vele szemben ezért szabadságelvonással járó kényszerintézkedést alkalmazzanak. A 846. § (1) bekezdése erről úgy rendelkezik, hogy a 845. §-ban meghatározott feltételek fennállása esetén is kizárt a kártalanítás, ha a kártalanítást igénylő a bíróság előtt elrejtőzött, megszökött, szökést kísérelt meg, illetve az elfogására irányuló intézkedés alól kivonta magát vagy azt megkísérelte, illetőleg ha a tényállás megállapításának megghiúsítása érdekében bűncselekményt követett el, és ezt jogerős ügydöntő határozat megállapította.

Akkor is kizárt a kártalanítás, ha a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozóhatóság megtévesztésére törekedett a büntetőeljárás megindulásáról való tudomásszerzést követően, és ezzel neki felróhatóan okot szolgáltatott arra, hogy a bűncselekmény megalapozott gyanúja reá terelődjék, és őrizetét, letartóztatását, előzetes kényszergyógykezelését, illetve bűnügyi felügyeletét [845. § (1) bek.] elrendeljék, meghosszabbítsák vagy fenntartsák. A perújítás alapossága folytán való felmentése, enyhébb büntetésre ítéltése, próbára bocsátása, számára jóvátételi munka végzésének előírása vagy megrovásban részesítése, illetve az eljárás vele szemben való megszüntetése megtörtént, de az alapügyben elhallgatta azokat a tényeket vagy bizonyítékokat, amelyekben a perújításban hozott ítélet alapul.

Látható, hogy a terhelt felróható, célzatos magatartásának van jelentősége valamennyi tételeken felsorolt magatartás tanúsításánál, amelyeknél általában nincs jelentősége, hogy megindult-e már a büntetőeljárás, illetőleg a terheltnek arról volt-e tudomása. Ez alól az jelent kivételt, amikor a terhelt megtévesztő magatartása volt az, amivel felróhatóan magára terelte a bűncselekmény megalapozott gyanúját, és ezért alkalmazták az adott kényszerintézkedést;

ez esetben feltétel, hogy a terhelt tudjon a büntetőeljárás megindulásáról. A rendkívüli perorvoslat eredményeként történt felmentés esetén csak az zárja ki a kártalanítást, amikor a terhelt elítélése lényegében az ő magatartása miatt történt (tények, bizonyítékok elhallgatása). Itt jegyezzük meg, hogy a vallomástétel megtagadása önmagában nem zárja ki a kártalanítást – ez esetben ugyanis a terhelt egy biztosított jogával élt. A kártalanítás kizárásáról szóló, említett általános szabályok mellett a 847. § sorol még olyan egyedi, meghatározott okokat is, amelyeknél nem jár kártalanítás, azzal, hogy ha ezek megvalósulását megelőzően már kifizették a kártalanítást, akkor azt az állam visszakövetelheti.

A most tárgyalt kártalanítási igény mellett a terheltnek lehet kártérítési követelése is – ez a két igény egymástól függetlenül érvényesíthető, miután mindkettőnek más az alapja és mások az előfeltételei. A kártalanítás azoknak a sérelmeknek az orvoslására szolgál, amelyekből származó kár a büntetőeljárás során tett intézkedések jogszerű volta miatt nem térülne meg. Ez az állammal szembeni kártalanítási igény független attól, hogy a büntetőeljárást folytató szervek jogellenes és felróható magatartást tanúsítottak-e. Ugyanakkor a Ptk. 6:549. §-ban írt kártérítési felelősség – felelősség bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért – csak akkor alkalmazható, ha a személyi szabadság elvonása vagy valamely más személyiségi jog megsértése e jogkörök gyakorlása során jogellenesen és felróhatóan történt. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a kártérítési pernek nem előfeltétele a kártalanítási igény érvényesítése, másrészt pedig azt, hogy a kártalanítás nem zárja ki – lévén, hogy attól független – a kártérítés követelését.

A következőkben olyan eseti döntéseket mutatunk be a bírói gyakorlatból, amelyek a kártalanítás különböző esetköreiről, a kártalanítás kizártságáról szólnak, és az új Be. alkalmazása során teljes egészében vagy megfelelően alkalmazhatók lesznek, természetesen azokban az esetekben, amelyeknél az ilyen igény érvényesítése kártalanítási perben történik. A büntetőeljárással összefüggő kártalanítási és kártérítési igénynek nem azonos a jogalapja, közöttük nem áll fenn igényérvényesítési rangsor vagy sorrend, a megállapított kártalanítás azonban kártérítésként nem követelhető (EBH2008. 1778).

A kártérítési per nem folytatása a kártalanítási eljárásnak. A kapcsolódás csupán annyi, hogy a megállapított kártalanítás kárként nem érvényesíthető. A polgári bíróságnak a kárfelelősséget – mind a jogalapot, mind az összecszerűséget illetően – önállóan kell elbírálni (BH1996. 150). Ha a büntető bíróság több bűncselekményre irányuló megalapozott gyanú alapján elrendeli a gyanúsított előzetes letartóztatását, majd egyes cselekményekre a nyomozást büntethetőséget megszüntető okból megszünteti, a megmaradt többi cselekményre pedig a

vádлотта teljes körűen felmenti, megvalósul a büntetőeljárás egysége és ebből következően a kártalanítás feltételül szolgáló teljesség követelménye, és jár a kártalanítás (EBH2011. 2320).

Az állam kártalanításra köteles, ha az előzetes letartóztatásban volt terhelt a bíróság jogerős ítéletével felmentette. Nem jár azonban kártalanítás, ha a terhelt nyilatkozatainak a maguk összességében való értékelésével az állapítható meg, hogy a nyomozhatóság megtévesztésére törekedett, s ezzel neki felróhatóan okot szolgáltatott arra, hogy a bűncselekmény gyanúja reá terelődjék, az előzetes letartóztatását elrendeljük, majd meghosszabbítsák (EBH2010. 2230). Az előzetes letartóztatás miatt keletkezett károk megtérítése iránt az állammal szemben indított kártalanítási perben csak az előzetes letartóztatással okozati összefüggésben álló károk követelhetők. A vádлотта a büntetőeljárásban képviselt meghatalmazott védő díjának megtérítésére a polgári perben eljáró bíróságnak nincs hatásköre (EBH2010. 21.40).

Annak eldöntése során, hogy a felperesnek (volt terhelt) felróható volt-e bűncselekmény gyanújának reá terelődése, nem elegendő egy mozzanatot értékelni, az egész cselekvőségét folyamatában kell vizsgálni (EBH2001. 534). Az előzetes letartóztatásért járó kártalanítás fizetése alóli mentesülés akkor állapítható meg, ha az igényt érvényesítő (terhelt) neki felróható módon okot szolgáltatott arra, hogy a cselekmény gyanúja rá terelődjék (EBH2000. 204). A kártalanítást kizáró oknak mindig a büntető bíróság ítéletével elbírált konkrét bűncselekménnyel összefüggésben kell fennállnia (BH2006. 86).

A terhelt akkor kizárt az előzetes letartóztatás miatt járó kártalanításból, ha az elrejtőzéssel, a szökéssel, illetve a szökés megkísérlésével okot adott az eljárási kényszercselekményre (BH2017. 228). A jogalkotó cél az, hogy az a terhelt, aki valamely kártalanítás alól kizáró okot felróható magatartásával megvalósított, az az állam részéről ne részesüljön kártalanításban. A védelemhez való jog nem terjed ki az elrejtőzésre, illetve a szökésre: a védekezéshez való jognak korlátot szabnak a terhelt megjelenését, jelenlétét biztosító eljárási kényszercselekmények, ezért kizárható az előzetes letartóztatásért és az ideiglenes kényszer-gyógykezelésért járó kártalanításból az a terhelt, aki elrejtőzéssel, szökéssel, illetve szökés megkísérlésével okot adott a kényszercselekmény alkalmazására.

A büntetőeljárásban részt vevő szervnek jogszabályoknak megfelelő, de utóbb indokolatlannak bizonyult eljárása kártalanítás alapjául szolgálhat. Az előzetes letartóztatásért járó kártalanítás jogalapja nem lehet a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségi szabály, a jogellenesség hiánya kizárja a felelősség és a fizetési kötelezettség e rendelkezés alapján történő megállapítását. A büntetőeljárási törvény alapján érvényesített kártalanítási igény a felmentő

ítélet jogerőre emelkedésével válik esedékessé, ezért az ebben az időpontban fennálló ár- és értékviszonyok alapján kell megítélni, hogy milyen összegű nem vagyoni kárpótlás alkalmas a fogvatartottat az előzetes letartóztatással okozati összefüggésben ért személyi hátrányok kiegyenlítésére (BDT2014. 3048).

A Be. kártalanítási szabályai alapján a kártalanítási eljárásban az állam alperesnek kell bizonyítania, hogy a kártalanításnak a Be.-ben írt valamely okból akadálya van (Kúria Pfv.III.20.784/2014/4. szám). A felperes maga sem vitatta azt a tényt, hogy a rendőri intézkedés elől elfutott, arra azonban tévesen hivatkozott, hogy ezzel a magatartásával nem valósított meg szökési kísérletet. A „szökést kísérelt meg” feltétel megvalósulásának nem feltétele, hogy a terhelt ténylegesen a hatóság őrizetében vagy felügyelete alatt legyen, és próbálja meg a szökést. A felperes a rendőri intézkedés alól próbálta magát kivonni azzal, hogy a helyszínről az intézkedés elől elfutott; ezzel az intézkedés megghiúsítására törekedett, ami „a szökést kísérelt meg” jogszabályi feltétel megvalósulása folytán kizárja a kártalanítást (Kúria Pfv.III.20.643/2015/4. szám).

A jogerős perújítási ítélet azért mentette fel a felperest, mert az bizonyította, hogy a bűncselekmény elkövetése idején az OPNI-ban volt, tehát a bűncselekményt nem követte el a vád tárgyává tett időpontban. Az alapügyben a terhelt arra hivatkozott, hogy volt kórházban, de pontos idejét nem jelölte meg, hanem praktikusnak tartott okokból beismerő vallomást tett. Miután az alapügyben elhallgatta azokat a tényeket és bizonyítékokat, amelyeken a perújításban hozott ítélet alapul, a jogerős ítélet alapján kitöltött szabadságvesztésért kártalanításnak nincs helye (Kúria Pfv.III.21.651/2013/4.szám).

3. A kártalanítási eljárás

Az új Be.-nek a kártalanítás érvényesítéséről szóló szabályai szerint – az eddig is volt kártalanítási per mellett – bevezette az egyszerűsített kártalanítási eljárást. Ennek a bevezetéséről akként ‘kérkedik’ az általános indokolás, hogy az tarifarendszeren alapul, és bírósági eljárás nélkül a Magyar Állam és a kártalanítást igénylő közötti megállapodás. Az egyszerűsített eljárás új, de az említett két szereplő eddig is per nélkül, egyszerűen ‘rendezhette’ a terheltnek járó kártalanítást, mindenféle erre vonatkozó eljárási szabály nélkül. Ez lehetne így a jövőben is, különösen, amikor tarifarendszer alapján adható csak kártalanítás. Az új eljárási szabályok feleslegesek, bonyolultak, és a végeredményük csak olyan megállapodás lehet, amelynek tartalma adott, hatálya pedig erősen kétséges.

A kártalanítási eljárás – mindkét eljárásfajtára vonatkozó – általános szabályai szerint a kártalanítási igényt az állammal szemben kell érvényesíteni, az államot pedig az igazságügyért felelős miniszter képviseli. A kártalanítási igényt a kártalanítást igénylő választása szerint egyszerűsített kártalanítási eljárásban, vagy kártalanítási perben érvényesítheti (848. §). A kártalanítást igénylő – az eddigi hat hónapos határidő helyett – egy éves jogvesztő határidőn belül érvényesítheti a kártalanítási igényét azzal, hogy a határidő a kártalanítást megalapozó határozat vele történő kézbesítésével kezdődik. Ha pedig a kártalanítást igénylő terhelt a kártalanítási eljárás alatt meghal, örököse a terhelt halálától számított hat hónapos jogvesztő határidőben kérheti az eljárás folytatását (849. §).

A Polgári törvénykönyv értelmében a személyiségi jogokat személyesen lehet érvényesíteni. Ennek az alanyi jognak az érvényesítése, az érvényesítés módja és terjedelme a jogosult akaratától függ. A jelenlegi szabályokkal egyezően egyértelmű szabály szól arról, hogy az örökös a terhelt által megindított egyszerűsített kártalanítási eljárásba beléphet, illetőleg a megindított és folyamatban lévő, ám félbeszakadt eljárás folytatását kérheti [Pp. 119. § (1) bekezdés a) pont].

4. Az egyszerűsített kártalanítási eljárás

Az egyszerűsített kártalanítási eljárásban a kártalanítást igénylő a szabadság alaptalan korlátozásaért, illetve elvonásaért járó, kormányrendeletben meghatározottak szerint számított összegű kártalanítást igényelhet [851. § (1) bek.], az eljárás célja, hogy megállapodás jöjjön létre a kártalanításról. Feltehetőleg a polgári jog területére tartozó megállapodásra gondol a jogszabály, annál is inkább, mert közhatalmi-hatósági elemet a rendelkezés nem tartalmaz. Ugyanakkor ebben az eljárásban kérdés csak az lehet, hogy fizet-e per nélkül az állam az ez esetben képviselő igazságügyért felelős miniszter útján. Az ugyanis vitatott aligha lehet, hogy mennyi az alaptalanná vált kényszerintézkedés tartama, miként az sem, hogy mit mond a tarifa, így pedig adott a kártalanítás összege. Abban az esetben, ha az állam (képviseelője) úgy ítéli meg, hogy a kártalanítást kizáró ok áll fenn, akkor erről nem vitatkoznak az érintettek, hanem nem fizet az állam.

Ehhez képest a kérelem különféle helyekre történő benyújtásáról, a kérelem továbbításáról, annak megvizsgálásáról és mindezek időtartamáról szóló különféle szabályok vannak; jöllehet a vége az, hogy ha a kérelmet alaposnak tartja a miniszter, megállapítja (*sic!*) a kártalanítási összeget, ha a kérelem nem megalapozott (helyesen: nem tartja alaposnak), akkor elutasítja azt, és ezekről

tájékoztatást küld az igénylőnek. Ha az igénylő a ‘megállapított’ összeget elfogadja – szól a jogszabály –, akkor ez az eljárás megállapodással zárul, amit a kérelem benyújtásától számított öt hónapon belül kell megkötni. A jogalkotónak szóló rossz hír az, hogy ha a megállapodást (ajánlatot) a kérelmező elfogadja, akkor azzal a megállapodás (szerződés) létrejön. Ehhez képest, „a megállapodás írásbeli megkötését követő tizenöt napon belül kell kifizetni” a kártalanítást. Kérdés, hogy mi van akkor, ha a miniszter nem fizet? Az, hogy a kérelmezőnek perelni kell teljesítésre.

Ugyanakkor, ha az öt hónap alatt nincs megállapodás, két hónap áll rendelkezésre a kérelem benyújtójának a perindításra – a határidő jogvesztő. Ráadásul az ilyen esetben a keresetlevelet a miniszternél kell előterjeszteni. Tudjuk, hogy az igény a kártalanítást megalapozó határozat igénylővel való közlésétől számított egy éves jogvesztő határidőben érvényesíthető, vagyis az igény érvényesíthető a rendelkezésre álló határidő első és utolsó napján is. Ezekből kiindulva nincs értelmes indoka annak a különbségtételnek, ami abból adódik, ha valamely igénylő igénybe veszi az egyszerűsített kártalanítási eljárást, ahhoz képest, hogy enélkül kártalanítási pert indít.

5. A kártalanítási per

Az új Be. 553. § (1) bekezdése értelmében a kártalanítási perben a szabadság alaptalan korlátozása, illetve elvonása miatt bekövetkezett kár megtérítése, illetőleg a nem vagyoni sérelemért járó sérelemdíj követelhető. Ez a paragrafus rendelkezik úgy, hogy a kártalanítási perben a kártalanítás módjára és mértékére a Polgári törvénykönyvről szóló törvénynek a kártalanításra és a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseit az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Ez valójában egy kettős utalást jelent, ugyanis a Ptk. kártalanításról szóló szabálya úgy rendelkezik, hogy ha jogszabály a jogszerűen okozott kárért kártalanítási kötelezettséget ír elő, akkor a kártalanítás módjára és mértékére a kártérítésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni (6:564. §).

A kártalanításról szóló jogszabály az új Be., a kártalanítás módja és mértéke tekintetében eljutottunk a kártérítési szabályokig (Ptk. 6:522. §, 6:527. §), illetőleg eljutottunk a Ptk. 2:52. § (1) bekezdésének szabályához is, amely szerint az, akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A sérelemdíj mértékére pedig a 2:52. § (3) bekezdésének szabálya vonatkozik. A Polgári törvénykönyv megfelelő – a korábbihoz képest

változott – szabályait a Be. módosított 582. § (1) bekezdése már megfelelően, jelenleg is tartalmazza.

Az új Be. 853. § (3) bekezdése úgy szól, hogy a kártalanítás a kártalanítást megalapozó, az eljárást megszüntető határozat közlésének vagy az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésének a napján válik esedékessé. Csak esedékessé vált követelést lehet érvényesíteni; kártérítés a károsodás bekövetkeztekor esedékes, a kártalanítási igény pedig az említett közléshez, illetőleg jogerőhöz kötődik, mintegy ezekkel kezdődik, illetve válik esedékessé a kártalanítás. Ennek, és nem a kártalanítás ‘bekövetkeztének’ van jelentősége. Ez helyes, de az már nem – ha már az általános szabályoknál elmaradt az esedékesség meghatározása –, hogy nincs összhang a 849. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezéssel. Az új Be. nem tartalmaz a Be. 583. § (5) bekezdésében írt tájékoztatási kötelezettséget a terheltnek járó kártalanításról. Ez hiányolható, különösen azért, mert amikor a kényszerintézkedés tartama meghaladta az új Be. 845. § (3) bekezdésében meghatározottak szerinti, jogerősen kiszabott büntetést, az igényérvényesítés határidejét nem tudni, a hozzácsatolt jogvesztés pedig nem értelmezhető.

A kártalanítási per polgári per. Lényegében erről szól az új Be. 854. § (1) bekezdése, amely szerint a kártalanítási perben a polgári perrendtartásról szóló törvényt (Pp.) az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Ehhez képest az egyéb szabályok a keresetlevél tartalmáról, benyújtásának helyéről és az iratbeszerzés lehetőségéről szólnak. Ebben a körben a 854. § (5) bekezdésében írtak a Pp. szabályaitól való eltérést nem jelentenek, egyszerűen tévesek. Leírni azt kellett volna – bár ez evidencia –, hogy a kártalanítás alóli kizáró okokat az államnak kell bizonyítani. Ez bizonyítási kötelezettség és végső soron terhel a bizonyítatlanság esetén. Ehelyett azt írni, hogy a polgári bíróság szerezzé be az ügyészség, illetőleg a nyomozóhatóság nyilatkozatait, ami jogi álláspont, súlyosan téves. Jogi álláspontja az alperesnek lehet, a jog fennálltáról pedig a bíróság dönt.

A kártalanítási igény kártalanítási perben történő érvényesítésének szabályai a lényegét illetően – kivéve az igényérvényesítés határidejét – nem változtak. Ezért a bírói gyakorlat közzétett eseti döntéseiben foglaltak megfelelően alkalmazhatók a jövőben is. A kártalanítási igény előterjesztésére megállapított hat hónapos jogvesztő határidő akkor is a nyomozást megszüntető határozatnak a terhelttel történő kézbesítésével kezdődik, ha ellene valamely érdekelt panaszt terjesztett elő (BH2010. 12). Előzetes letartóztatás miatt keletkezett károk megtérítése iránt az állammal szemben indított kártalanítási perben csak az előzetes letartóztatással összefüggésben álló károk követelhetők. A vádlottat

a büntetőeljárásban képviselt meghatalmazott védő díjának megtérítésére a polgári perben eljáró bíróságnak nincs hatásköre (EBH2010. 2140).

A Legfelsőbb Bíróság a Pfv.III.21.341/2010/6. számú felülvizsgálati határozatában megállapította, hogy több bűncselekménnyel kapcsolatban a büntetőeljárás tartama alatt nyomozást megszüntető határozat született, de azokkal a cselekményekkel kapcsolatban, amelyekre fennálló alapos gyanú miatt az előzetes letartóztatás ugyancsak kiterjedt, és amelyek miatt végül az ügyész vádat emelt, a bíróság jogerős ítéletével a felperest teljes körűen felmentette. Kiemelte, hogy helyesen hivatkozik arra a felülvizsgálati kérelem, hogy a kártalanítás általában akkor jár, ha valamennyi kényszerintézkedés elrendelésének (fenntartásának) alapjául szolgáló bűncselekmény tekintetében a Be. 580. § (1) bekezdésében meghatározott módon kerül sor a büntetőeljárás befejezésére. Elvi éllel fejtette ki a határozat, hogy a büntetőeljárás egysége, és ebből következően a kártalanítás feltételül szolgáló teljesség követelménye megvalósult. A megszüntetés után megmaradt valamennyi cselekmény esetében ugyanis teljes körűen történt meg a felmentés, így fennáll a kártalanításra való jogosultság, miután a felperes felmentés miatt alaptalanul szenvedte el a kényszerintézkedést.

Egy másik felülvizsgálati döntésben a Kúria kifejtette, hogy a Be. 580. §-a (1) bekezdés II/A. pontja alapján a felperest kártalanítás illeti meg az előzetes letartóztatás miatt, mert a bíróság a terheltet felmentette. Az állam által fizetett kártalanítás a felmentő ítélet jogerőre emelkedésével válik esedékessé, és annak módjára a régi Ptk.-nak a szerződéssel okozott kárért való felelősségre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni. A szabadságelvonás hátrányainak ellensúlyozására járó kártalanításra nincs tarifarendszer, amellyel a letöltött idő alapján a kárpótlás meghatározható lenne; mindig az egyedi eset összes körülményét kell értékelni. A Kúria rámutatott arra is, hogy a kártalanítás megállapításánál jelentős tény az előzetes letartóztatás kiemelkedő hossza, azonban a vád tárgyává tett cselekmény tárgyi súlyának megítélése az egyedi helyzet értékelését igényli (Kúria Pfv.III.21.617/2013/4.).

A nem vagyoni kárpótlás csak azokért a hátrányokért határozható meg, amelyek az előzetes fogva tartással állnak okozati összefüggésben. A hivatkozott esetben az előzetes letartóztatás elrendelése, és annak alapján a szabadságelvonás tovább nehezítette és súlyosbította a felperes számára a hátrányok elviselését. A kialakult, patológiás állapothoz közelítő depresszió miatt a felperes élete hátrányosan változott: szexuális problémái miatt a családalapítás, gyermekvállalás lehetősége csökkent, személyiségszerkezete gyengévé vált – a fogva tartással általában együtt járó hátrányokat jóval meghaladó, kifejezetten súlyos mentális károsodás következett be. A kárpótlás mértékének meghatározásánál ezeket a

hátrányos következményeket kell értékelni; automatikus, tarifarendszer nincs, és nem is lehetséges (Kúria Pfv.III.21.688/2015/4.).

Kártalanítási perben az ítélkezési gyakorlat köztudomású ténynek tekinti, hogy a személyi szabadság hosszabb tartamú jelentős korlátozása fizikailag és pszichikailag is megterhelő az azt elszenvedő számára, és a személyiségére káros hatású. Az ártatlanul elszenvedett, viszonylag hosszabb tartamú fogva tartás már önmagában megalapozza a nem vagyoni kárpótlás iránti igényt – mértékének meghatározásához az egyedi körülmények értékelése szükséges. Az adott esetben megállapítható volt, hogy a felperes életében súlyos-tartós törést eredményezett a letartóztatás, különös tekintettel arra, hogy a felperes megelőzően egyenruhás testülethez tartozott, megbecsült ember volt a lakó- és a munkahelyén is. Ezek alapján volt meghatározható a kárpótlás összege (Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.22.151/2009/4.).

A BÜNTETŐELJÁRÁS ÉS A SZABÁLYSÉRTÉSI ELJÁRÁS SORÁN EGYIDEJŰLEG ÉRTÉKELHETŐ KÖRÜLMÉNYEKRŐL

JANCSÓ-TÓTH Eszter
bíróági titkár (Esztergomi Járásbíróság)

1. Bevezetés

Most is őrzöm azt az előzetes letartóztatás fenntartása tárgyában írt végzést, amelyet legelső feladatomként kaptam akkor, amikor a bírói szervezetben dolgozni kezdtem. Elsőre nem tűnt megoldhatatlan feladatnak, ugyanis a kényszerintézkedés fenntartásával kapcsolatban nem merült fel kétség, és a vádlott tekintetében gyakorlatilag valamennyi letartóztatási feltétel megállapítható volt. Varga Zoltán – akkor még a Fővárosi Bíróság tanácselnöke – azzal bízta rám a feladatot, hogy nem kell tőle megijedni, találok mintákat, rendelkezésre áll a korábbi ügyészi indítvány és az előző végzések indokolása is. Megkönnyebbülésem után azonban közölte, hogy ezeket most mind felejtsem el, és szépen külön-külön újra vizsgáljam és elemezzem az egyes letartóztatási okok fennállását vagy azok hiányát – két hét talán elég lesz rá.

A Varga Zoltán által átörökíteni szándékozott szakmai alázatot és a fogalmazói időszakom alatt a tőle ellesett ügyekhez való felelősségteljes és lelkes hozzáállást most, szabálysértések elbírálására kijelölt bíróági titkárként is igyekszem szem előtt tartani, annak ellenére, hogy a szabálysértés jogágak között betöltött szerepe, jelentősége jogalkalmazói körben is igencsak vitatott, ugyanakkor eljárási szabályai sok esetben tisztázatlanok, egymással ellentétesek. Tapasztalataim szerint különös gondossággal kell eljárni azon ügyek elbírálása esetén, amikor az eljárás tárgya olyan magatartás, amely látszólag vagy ténylegesen egyszerre valósít meg bűncselekményt és szabálysértést, ezért felmerül a két eljárás párhuzamos lefolytatásának lehetősége. Ilyen esetekben fennállhat a veszélye ugyanazon tények és körülmények nem kívánt kétszeres értékelésének, ami

annak ellenére, hogy alapjogi elvekbe ütközik, nem minden esetben hárítható el pusztán a hazai jogszabályi rendelkezések alkalmazása útján.

Annak elkerülése érdekében, hogy az elkövető ugyanazon cselekményét több, különböző eljárás keretében is értékelni, szankcionálni kelljen, sok esetben juthatunk megnyugtató megoldásra olyan rendező elveket segítségül hívva, mint a specialitás vagy a konszumpció elve. Azonban sajnálatos módon ezektől az esetektől eltekintve sokszor csupán a jogalkalmazó belátásán múlik a kétszeres eljárás vagy kétszeres értékelés tilalmának – a *ne bis in idem* elvnek – megfelelő érvényre juttatása.

Írásomban a nemzetek felett álló bíróságok által tárgyalt jogesetek, majd az általam elbírált szabálysértési ügyek bemutatásán keresztül vizsgálom, hogy mely esetekben merülhet fel valamely cselekmény, körülmény a szabálysértés és a bűncselekmény felelősségi rendszerében történő együttes értékelése.

2. Egy gondolatébresztőnek szánt jogeset

Az értekezésem tárgyát inspiráló jogeset szerint az eljárás alá vont személlyel szemben eltiltás hatálya alatti járművezetés szabálysértés miatt indult eljárás az Esztergomi Járásbíróságon. Az iratok között rendelkezésre álló rendőri jelentés alapján megállapítható volt, hogy a feljelentett személy ittas állapotban vezette az ügyben szereplő, tulajdonába tartozó gépjárművet. A közlekedése során megcsúszott, és a szemközti sávba átsodródva összeütközött a szemből érkező személygépkocsival, amelynek visszapillantó tükre letört, és bal első karosszériaeleme megsérült. Mindezeket túl a rendőri jelentés rögzítette azt is, hogy a feljelentett személy gépjárműve nem rendelkezett kötelező felelősségbiztosítással sem.

Az elkövetővel szemben az ismertetett cselekmény kapcsán több különböző eljárás is indult. Az elkövetés helye szerint illetékes járásbíróság ittas járművezetés vétsége miatt vele szemben pénzbüntetést szabott ki, és a törvény kötelező rendelkezése értelmében eltiltotta őt a járművezetéstől. A bíróság az ítéletében súlyosító körülményként értékelte a KRESZ szabályszegést. Ezzel párhuzamosan az eljárás alá vont személy lakóhelye szerint illetékes szabálysértési hatóság a járművezetővel szemben közúti közlekedés rendjének megzavarása szabálysértés elkövetése miatt indított eljárást, és állapította meg a felelősségét amiatt, hogy az eljárás alá vont személy a közúti közlekedés szabályait megszegve, a gépjárművét nem az út- és látási viszonyoknak megfelelően vezette, és mások testi épségét veszélyeztette. A szabálysértési hatóság a közúti közlekedés rend-

jének megzavarása szabálysértéssel halmazatban a kötelező felelősségbiztosítás hiánya miatt megvalósuló közúti közlekedési szabályok kisebb fokú megsértése szabálysértést is megállapította. Mindezek miatt a szabálysértési hatóság az eljárás alá vont személyt pénzbírsággal sújtotta és eltiltotta a járművezetéstől. A szabálysértési hatóság súlyosító körülményként értékelte, hogy az eljárás alá vont személy járművét ittasan vezette.

A járművezetővel szemben az eltiltás hatálya alatt történő járművezetés miatt is eljárás indult, amelynek elbírálására – tekintettel arra, hogy elzárással sújtható szabályértés – kizárólagosan az elkövetés helye szerinti bíróság volt jogosult. A szabálysértési törvény rendelkezései értelmében az eljárás alá vont személlyel szemben a büntetés – elzárás, közérdekű munka vagy pénzbírság – kiszabásán túl elviekben semmi sem zárja ki, hogy intézkedésként járművezetéstől eltiltás is alkalmazható legyen, és súlyosító körülményként az ittas állapotban történő elkövetés is nyilvánvalóan értékelhető lenne. Végül az eljárás alá vont személlyel szemben pénzbírságot szabtam ki, és a cselekmény tárgyi súlyának értékelésekor csak és kizárólag az eltiltás hatálya alatt történő járművezetés tényét értékeltem, a pénzbírság összegének megállapításakor nem vettem figyelembe súlyosító körülményként sem a büntetőeljárás, sem a korábban ismertetett szabálysértések miatt a szabálysértési hatóság által lefolytatott szabálysértési eljárás tárgyát képező körülményeket.

E fenti, a szabálysértési ügyet elbíráló ítélezési gyakorlatban igen gyakran előforduló jogeset bemutatásán keresztül pusztán érzékeltetni szerettem volna, hogy a magyar jogrendszer szabályait alkalmazva természetesnek vesszük, vagy észre sem vesszük – hiszen nem is feltétlenül értesülünk egy párhuzamos eljárás tényéről –, hogy többször, többféleképpen értékelünk azonos tényekből fakadó egyes körülményeket. Ugyanakkor az is gyakori tapasztalat, hogy az eljárás alá vont személyek mindezt nem értelmezik magától értetődőnek, és olykor joggal róják fel a hatóságoknak, hogy velük szemben az adott cselekmény miatt már eljártak, számon kérve a már Ulpianus által megfogalmazott azon elvet, hogy „senkit sem lehet egy és ugyanazon ügyben kétszer zaklatni.”¹

¹ *Nemo debet bis vexari pro una et aedem causa.*

3. Az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága gyakorlata a belső jogban felmerülő kétszeres eljárás, kétszeres értékelés tilalmának értelmezésével kapcsolatban

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4. napján kelt egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) 7. kiegészítő jegyzőkönyvnek 4. cikk 1. pontja szerint, ha valakit egy állam büntető törvényének és büntető eljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, akkor e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyanezen bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntető eljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki. Az Egyezmény betartásának felügyeletére hivatott Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) számos esetben foglalkozott a *ne bis in idem* elv értelmezésével.

A strasbourgi Bíróság mellett az Európai Unió Bírósága (EUB) e kérdéssel legkorábban és elsősorban az Európai Unió tagállamainak egymás közötti viszonylatában foglalkozott. A Schengeni Végrehajtási Egyezmény 54. cikke ugyanis a tagállamok egymás közötti viszonylatában fogalmazta meg azt a tilalmat, hogy az ellen a személy ellen, akinek a cselekményét valamely szerződő fél államában jogerősen elbírálták, ugyanazon cselekmény miatt egy másik szerződő fél tagállamában nem lehet büntetőeljárást indítani. Azonban azzal, hogy az Alapjogi Charta 50. cikke uniós alapvető jogként fogalmazta meg a *ne bis in idem* elvét,² a tagállamok bíróságai több esetben belföldi eljárásokkal kapcsolatban is előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordultak az európai testülethez annak alkalmazásával kapcsolatban. Az alábbiakban először az EJEB e tárgykörben született néhány döntését, majd az EUB előzetes döntéshozatali eljárás során kifejtett véleményét mutatom be.

3.1. Gradinger v. Austria³

A kérelmező ittas állapotban okozott halálos közúti balesetet, aminek vonatkozásában két különböző hatóság járt el. A büntetőeljárás során eljáró tartományi

² A Charta megfogalmazása szerint, senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

³ *Gradinger v. Austria*, no. 15963/90., 1995. október 23-i ítélet.

bíróság megállapította, hogy a kérelmező bár fogyasztott alkoholt a balesetet megelőzően, véralkoholszintje nem haladta meg azt a mértéket, amely a súlyosabb minősítés megállapítására lenne alkalmas, ezért őt szabadságvesztés kiszabása mellett pénzbüntetésre ítélte. Az ezt követően, pár hónappal később lefolytatott szabálysértési eljárásban a kerületi bíróság a büntetőeljárástól eltérően magasabb véralkoholszintet állapított meg, ezért ittas vezetés miatt – meg nem fizetése esetén két hét elzárásra átváltoztatható – pénzbírságot szabott ki vele szemben. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy Ausztria megsértette az Egyezmény 7. Kiegészítő jegyzőkönyvnek 4. cikkét, figyelemmel arra, hogy a két különböző eljárás tárgya ugyanazon magatartás volt, amellyel összefüggésben a büntetőeljárás során már jogerős döntés született.

3.2. Oliveira v. Switzerland⁴

A kérelmező jeges és behavazott úton haladt gépjárművével, amikor átsodródott az út másik oldalára, és összeütközött egy gépjárművel, amelynek vezetője súlyos sérüléseket szenvedett. A járművezetővel szemben az útviszonyoknak nem megfelelő közlekedés miatt szabálysértési eljárás keretében pénzbírságot szabtak ki, míg büntetőeljárás során gondatlanságból okozott súlyos testi sértésért miatt pénzbüntetés megfizetésére is kötelezték. A Bíróság ebben az esetben úgy ítélte meg, hogy nem sérti az Egyezmény 7. Kiegészítő jegyzőkönyvének 4. cikkét, és nem jelent kétszeres elítélést, ha a kérelmező cselekményével alaki halmazatban két büntetendő cselekményt valósít meg, és ezeket a hatóságok külön eljárásban bírálják el.

A Bíróság álláspontja szerint célszerűbb lett volna a két jogsértést egy eljárás keretében elbírálni, azonban abból, hogy ez nem így történt, nem vonható le következtetésként a 7. Kiegészítő jegyzőkönyv 4. cikkének megsértése, különös tekintettel arra, hogy jelen esetben a büntetések nem halmozódtak, hanem a súlyosabb büntetésbe a második ügyben eljáró bíróság beleszámította a korábbi, enyhébb büntetést. Az egyik eljáró bíró ítélethez fűzött különvélemény szerint azonban ezen ügy megítélése nem különbözik a *Gradinger v. Austria* elleni üggyől, így a két eset körülményei nem indokolják az ellentétes döntést.

⁴ *Oliveira v. Switzerland*, no. 25711/94, 1998. július 30-i ítélet.

3.3. Fischer v. Austria⁵

Ebben az ügyben a Bíróság elmarasztalta Ausztriát a *ne bis in idem* elv megsértése miatt, figyelemmel arra, hogy a kérelmező alkoholos befolyásoltság alatt vezetve, testi sérüléssel járó közúti balesetet okozott, ami miatt őt pénzbüntetés megfizetésére kötelezték, emellett a szabálysértési eljárás során eljáró másik bíróság ittas járművezetés miatt pénzbírság megfizetésére is kötelezte. A Bíróság az ügy vizsgálatakor kifejtette, hogy vannak olyan esetek, amelyekben egy cselekmény – első látásra – látszólag több bűncselekményt valósít meg, ugyanakkor, ha a cselekményeknek megegyeznek az alapvető tényállási elemei, csak egy cselekménnyel kapcsolatosan lehet vádat emelni, mert az tartalmazza a többiben meglévő összes jogsértést.

3.4. R.T. v. Switzerland⁶

A Bíróság – bár megállapította, hogy ezen ügyben benyújtott kérelem egyéb okból nem elfogadható és ezért azt érdemben nem is tárgyalta – kimondta, hogy nem sérti az Egyezményben meghatározott elvet az, hogy a büntetőeljárás során az eljáró bíróság a kérelmezőt ittas vezetés miatt felfüggesztett szabadságvesztésre és pénzbüntetésre ítélte, míg ugyanezen cselekmény miatt az egy hónappal később lefolytatott szabálysértési eljárásban eljáró hatóság a vezetői engedélyét elvette. A Bíróság álláspontja szerint a két különböző hatóság az eljárásuk során rájuk vonatkozó más-más jogszabály alapján egymástól eltérő és sajátos célt szolgáló szankciót alkalmazott.

3.5. Boman v. Finland⁷

A kérelmező közlekedési baleset okozott, miközben járművét úgy vezette, hogy nem rendelkezett érvényes vezetői engedéllyel. A vele szemben az előbbi miatt büntetőeljárás, míg az utóbbi miatt nem sokkal később szabálysértési eljárás indult. A kérelmezőt mindkét bíróság eltiltotta a járművezetéstől. A strasbourgi Bíróság megállapítsa szerint Finnország nem sértette meg a *ne bis in idem* elvét

⁵ *Fischer v. Austria*, no. 16922/90, 1992. szeptember 8-i döntés.

⁶ *R.T. v. Switzerland*, no. 31982/96, 2000. május 30-i döntés.

⁷ *Boman v. Finland*, no. 41604/11, 2015. február 17-i ítélet.

annak ellenére, hogy ugyanazon ténybeli körülmények – nevezetesen a kérelmező vezetése – képezte mindkét eljárás tárgyát, és mindkét esetben büntető jellegű szankció alkalmazására került sor, mert az utóbb indult szabálysértési eljárás megindításának a finn törvények alapján részben az volt az oka, hogy a korábban indult büntetőeljárásban a közlekedési bűncselekmény elkövetését jogerősen megállapították, így a másodikként megindított szabálysértési eljárás a büntetőeljáráson alapult, az annak törvényi feltétele volt. A bíróság más hasonló ügyben kifejtett jogértelmezésére hivatkozva megállapította, hogy a két eljárás között nemcsak emiatt, de azért is kapcsolat állt fenn, mert a hatóságok a megállapított tényállásokban hivatkoztak a másik hatóság által vizsgált cselekményre, valamint mert az eljárások időpontja időben igen közel esett egymáshoz. Emiatt úgy kezelendő, mintha a kérelmezővel szemben egy eljárást folytattak volna le, ezért a *ne bis in idem* elvet az utóbb indult eljárás nem sértette.

3.6. A and B v. Norway⁸

A kérelmezővel szemben adó meg nem fizetése miatt indult közigazgatási eljárásban pénzbírságot szabtak ki, majd ezt követően adócsalás miatt egy év börtönbüntetésre ítélték. A bíróság megállapítása szerint Norvégia nem sértette meg a *ne bis in idem* elvét, figyelemmel arra, hogy az állampolgárok által előre kiszámítható következményekkel járó és két különböző célt szolgáló eljárások között érdemi kapcsolat állt fenn. A büntetőeljárás során eljáró bíró a büntetés mértékének meghatározásakor figyelembe vette a közigazgatási eljárás során megállapított tényeket és a kiszabott szankciót, valamint felhasználta a beszerezett bizonyítékokat.

A fent vázolt, a teljesség igénye nélkül bemutatott jogesetek alapján az az általános megállapítás tehető, hogy az EJEB joggyakorlata nem minden esetben következetes a vizsgált jogelv megsértésével kapcsolatban. Mentségére legyen mondván, elsődleges feladata nyilvánvalóan nem is az, hogy egy nemzetek felett álló érvrendszert dolgozzon ki annak megállapítására, hogy mely esetekben beszélhetünk jogsértésről, és mely esetekben nem. Ilyenre vállalkozni az államok eltérő jogszabályi környezete okán nem is lehetne. Működése során sokkal inkább a konkrét esetek belső jog szerinti megítélésének helyességét kell értékelnie, és azt az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban vizsgálnia. Ettől

⁸ *A and B v. Norway*, no. 24130/11 és 29758/11, 2016. november 15-i ítélet.

eltekinthet, mégis rögzíthetünk bizonyos vezérelveket, amelyek a strasbourgi, e tárgykörben született ítéletek rendelkezései alapján vagy azok indokolásában kifejtett érvek szerint azonosíthatók.

Az egyik ilyen, a fenti döntések alapján is levonható következtetés szerint, ha valamely cselekménnyel összefüggésben büntető eljáráson kívül szabálysértési – vagy közigazgatási – eljárás is indul, és e különböző eljárásokban megítélendő cselekmény ténybeli alapja azonos, alappal vizsgálható a párhuzamos eljárás tilalmának lehetősége. A strasbourgi testület – a *Zolotukhin v. Russia* ügyben hozott döntés nyomán⁹ – több ítéletének indokolásában is hangsúlyozza, hogy az Egyezményben szereplő azonos bűncselekmény fogalom értékelésekor a cselekmény (szabálysértési vagy büntető) jogi minősítésének, de még az azonos jogtárgy sérelemnek sincs jelentősége a tekintetben, hogy két cselekmény azonosságát meg lehessen állapítani. Egyedüli szempont a közös ténybeli alap, azaz az ugyanazon személlyel összefüggésben fennálló, egymáshoz térben és időben elválaszthatatlanul kötődő körülmények, tények együttese. Megjegyzem, ez az értelmezés eltér a magyar jog szerinti azonos tényállás fogalmától, hiszen, mint azt a *Boman v. Finland* döntésnél láthattuk, a közúti baleset okozásának és az érvénytelen vezetői engedéllyel történő közlekedésnek közös ténybeli alapja pusztán az a körülmény volt, hogy ugyanazon személy ugyanabban az időpontban járművet vezetett.

Mindemellett a Bíróság több ítéletében azt is hangsúlyozta, hogy a *ne bis in idem* elv megsértésének lehetősége csak akkor következik be, ha a második eljárást megelőzve már született egy ugyanazon tényeken alapuló jogerős elmarasztaló vagy akár felmentő döntés. A párhuzamos eljárások megindításának ténye tehát önmagában nem jogsértő mindaddig, amíg az egyik eljárásban hozott döntés nem jár a másik eljárás szükségszerű megszüntetésével. A *ne bis in idem* elv ezért nem tiltja, illetve nem zárja ki, hogy ugyanazon ténybeli alapról kiindulva, többféle párhuzamos eljárás legyen folyamatban, így mindaddig, amíg az egyik eljárás le nem zárul, a jogsértést vizsgálni idő előtti.

Jelen téma szempontjából azonban mégis a leghasznosabb sarkpont, hogy az EJEB – több ítéletének indokolása szerint – önmagában nem tartja elfogadhatatlannak egy olyan jogrendszer kialakítását, amely esetében bizonyos helytelenített magatartásokat eltérő társadalmi célt szolgáló különböző aspektusból vizsgálnak. Megengedhető tehát, ha ugyanazon magatartás több jogtárgysértést valósít meg, hogy azokat több különböző eljárásban bírálják el. Így például a fent bemutatottak alapján nem kizárt adóbírság kiszabását követően egy bűn-

⁹ *Zolotukhin v. Russia*, no. 14939/03, 2009. február 10-i ítélet.

tetőeljárás megindítása adócsalás miatt, hiszen a büntetőeljárásnak az előbbi eljáráshoz képest fennálló többletcélja, hogy ne csupán az adóbevétel kiesésére, hanem a család jellegű (többszemélyes) magatartásra is reagáljon. És ebben az értelemben az ittasan és engedély nélkül is vezető személlyel szemben is más célok szolgálják az egyes eljárások megindítását.

Fontos hangsúlyozni, hogy az EJEK gyakorlata szerint a *ne bis in idem* megsértése szempontjából a büntetőeljárások mellett lefolytatott közigazgatási vagy szabálysértési eljárások csak akkor képezhetik érdemben a vizsgálat tárgyát, ha ezen utóbbi eljárások is büntetőjogi természetűek, továbbá a kiszabott szankció is büntetőjogi jellegű. Az ilyen eljárások, illetve szankciók esetén érezhető az érintett személy számára a duplikáció hátrányos hatása. Ennek a kérdésnek a vizsgálata képezte egyebek mellett a bemutatott *A and B v. Norway* ügy tárgyát is. A büntető, illetve büntető jellegű eljárás mellett folytatott nem büntető jellegű eljárások – így például a kártérítési eljárás, munkajogi-etikai eljárás – tekintetében fel sem merülhet a *ne bis in idem* elv sérelme.

Annak eldöntésére, hogy mely eljárásokat tekintik büntetőjogi természetűnek, a nemzetközi bíróságok az ún. Engel-kritériumokat használják rendező elvként. E feltételrendszert a strasbourgi testület dolgozta ki az *Engel and Others v. the Netherlands* ügyben.¹⁰ A kritériumrendszer első és legfontosabb – ugyanakkor a soron következőket nem kizáró – feltétele, hogy ha a jogsértés a belső jog szerint bűncselekménynek tekintendő, akkor egyértelműen büntetőjogi jellegű jogsértésről beszélünk. Abban az esetben tehát, amikor erre a belső nemzeti jog egyértelmű igénylő választ ad, a cselekmény büntetőjogi jellegének megítélése el is dőlt. Következő feltételként a jogsértés, a jogellenes cselekmény természete, jellege vizsgálendő. Amennyiben a jogsértést szankcionáló szabályozás mindenre vonatkozik, és a jogkövetkezmény célja a megtorlás és a megelőzés, büntető jellegű eljárásról beszélünk. Ellenben, ha a szabályozás címzett köre szűkített, vagy ha a szankció célja kizárólag az anyagi reparáció, akkor nemleges válaszhoz jutunk. A harmadik Engel-kritérium az alkalmazott szankció jellege és súlya. Ennek vizsgálatakor a bíróság egyértelműen büntetőjogi jellegű szankcióként értékeli, ha szabadság elvonására került sor, vagy olyan bírság kiszabására, amelynek meg nem fizetése esetén a bírság szabadságvesztésre átváltoztatható. Ugyancsak büntető jellegű szankcióként értékeli az EJEK a kirívóan magas bírságot, függetlenül annak átváltoztathatóságától.

¹⁰ *Engel and Others v. the Netherlands*, no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 és 5370/72, 1976. június 8-i ítélet.

Mivel a kétszeres büntetés uniós jogi tilalmának értelmezése, alkalmazása igazodik az EJEB ítélkezési gyakorlatához, a fenti kritériumrendszert az EUB is alkalmazza. Az uniós testület számos ítéletében hangsúlyozta, hogy az egységesség elvéből következően a döntései során a *ne bis in idem* tartalma és terjedelme vizsgálatakor az EJEB ítélkezési gyakorlatát veszi figyelembe. A nemzeti bíróságok az EUB-hoz előterjesztett előzetes döntéshozatal iránti megkeresésükben szinte kivétel nélkül arra kívántak választ kapni, hogy ugyanazon jogsértő magatartásból kiinduló büntetőjogi felelősségre vonás mellett egy közigazgatási eljárás keretében megállapított jogkövetkezmény büntetőjogi jellegűnek minősül-e, azaz annak egyidejű alkalmazása sérti-e a kétszeres értékelés, eljárás tilalmát.

Az Európai Unió Bírósága a kérdések megválaszolása során némely esetben egyértelmű választ adott. Így a *Bonda*-ügyben például kimondta,¹¹ hogy nem sérti a *ne bis in idem* elvét a támogatási csalásért elítélt személlyel szemben megállapított olyan – természete és súlya miatt – büntetőjogi jellegűként nem értékelhető közigazgatási szankció, amely szerint a mezőgazdasági termelőt kizárják a támogatásból abban az évben, amely tekintetében valótlan tartalmú nyilatkozatot tett a támogatásra jogosult területről.

A *Fransson*-ügyben az EUB döntése szintén egyértelműen kimondta, hogy a *ne bis in idem* elve nem zárja ki, hogy valamely tagállam ugyanazon tények értékelése következtében egymást követően adójogi és büntetőjogi szankciót is alkalmazzon, amennyiben az első szankció nem „büntető jellegű”.¹² E körülmény vizsgálata a nemzeti bíróság feladata. A *Fransson*-ügy alapján levonható következtetés szerint tehát a tagállamoknak nemcsak joga, hanem kötelezettsége is, hogy vizsgálja az ugyanazon tényeken alapuló jogsértéshez fűzött szankciók büntető jellegét.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága az *A and B v. Norway* ügyben hozott döntésének indokolásában az uniós értelmezésen is túllépett, amikor kifejtette, hogy önmagában nem merül fel a tárgyalt elv sérelme abban az esetben, ha a két szóban forgó, azonos ténybeli alapokon nyugvó eljárás ugyan büntetőjogi jellegű, de az eljárások megfelelnek bizonyos feltételeknek. Az indokolás szerint abban az esetben nem sérül a *ne bis in idem* elv, ha az eljárások absztrakt és konkrét értelemben is eltérő és egymást kiegészítő társadalmi célt szolgálnak. Emellett az eljárásoknak előreláthatónak és kiszámíthatónak kell lennie az állampolgárok számára, mind a helytelenített magatartásukkal szembeni eljárás

¹¹ C-489/10. számú, Łukasz Marcin Bonda elleni büntetőeljárás [ECLI:EU:C:2012:319].

¹² C-617/10. számú, Åkerberg Fransson elleni büntetőeljárás [ECLI:EU:C:2013:105].

megindításának lehetőségét, mind a várható jogkövetkezményeket illetően. Harmadik feltételként amennyire csak lehet, a párhuzamos eljárásoknak ki kell küszöbölniük a duplikációt, azaz kellő interakciónak kell fennállni a két különböző eljárásban eljáró hatóságok között, így lehetőség szerint kerülni kell a bizonyítékok kétszeres beszerzését és értékelését is. Az utolsó, negyedik feltétel szerint a kétszeres eljárás akkor megengedett, ha azok következménye még együtt értékelve sem jár túlzó jogkövetkezménnyel az állampolgárokra nézve. Ennek legkézenfekvőbb megoldása, hogy az egyik ügyben kiszabott szankciót valamely módon beszámítják a másik eljárásba. Amennyiben tehát a két, azonos ténybeli alaphól kiinduló kriminális jellegű eljárás ezeknek a feltételeknek megfelel, akkor lényegében egységes, egymást kiegészítő eljárásoknak tekinthetők, ezért nem eredményezik a *ne bis in idem* elv sérelmét.

4. A büntető- és a szabálysértési eljárás egymáshoz való viszonya a magyar jogrendszerben

Mielőtt kitérnék a nemzetközi bíróságok bemutatott gyakorlatának a magyar jogrendszerrel kapcsolatos tanulságaira, fontosnak tartom megvizsgálni a szabálysértési és a büntetőeljárás viszonyát a hazai szabályozásban. Amennyiben a *ne bis in idem* elv belső jogban való érvényesülését a szabálysértési és a büntetőeljárás relációjában vizsgáljuk, a fent bemutatottak alapján kijelenthetjük, hogy a kérdés felvetése nem alaptalan. A strasbourgi kritériumrendszer alapján ugyanis a vizsgálatom tárgyát képező szabálysértési eljárások, illetve az azok keretében megítélendő cselekmények kriminális jellegét illetően nem merülhet fel kétség. Kizárólag erre a következtetésre juthatunk, ha figyelembe vesszük az Alkotmánybíróság több, a szabálysértésnek a jogágakon belül elfoglalt szerepét vizsgáló határozatában kifejtett egyértelmű álláspontját, továbbá a szabálysértések kriminális jellegét hangsúlyozza a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény preambulumban megfogalmazott cél is.

Szövege szerint a szabálysértési eljárásról szóló törvény megalkotása a társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekmények elleni hatékony fellépés érdekében szükséges. Az előzőekben kifejtettek alapján így már könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy amennyiben valamely szabálysértési és büntetőeljárás keretében is értékelt cselekmény ténybeli alapja

azonos, kellő körültekintéssel kell vizsgálni a kétszeres eljárás és értékelés tilalmából fakadó akadályt. Jogrendszerünk szerencsés esetben a szabálysértési és a büntetőeljárás egymáshoz való viszonyát, a jogbiztonság elvárásának megfelelően, törvényi szinten szabályozza, megakadályozva ugyanazon cselekmény szabálysértési és büntetőeljárás keretében történő egyidejű elbírálását.

A szabálysértési eljárásról szóló törvény 2. § (4) bekezdése szerint nem állapítható meg szabálysértés, ha a tevékenység vagy a mulasztás bűncselekményt valósít meg, úgyszintén, ha a tevékenységre vagy mulasztásra törvény vagy kormányrendelet közigazgatási eljárásban kiszabható bírság alkalmazását rendeli el. Míg a 83. § (1) bekezdés f) és g) pontja alapján a szabálysértési eljárást meg kell szüntetni, ha ugyanazon cselekmény miatt szabálysértési vagy büntető-, illetve közigazgatási hatósági eljárás van folyamatban, vagy annak keretében már jogerősen elbírálták. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) – a korábbi törvényi szabályozáson e téren nem változtatva – a büntetőeljárás akadályai körében rendelkezik arról, hogy azzal szemben, akinek a felelősségét a bíróság szabálysértési eljárásban hozott határozatával állapította meg, azonos tényállás mellett büntetőeljárás a szabálysértési törvényben meghatározott perújítási eljárás lefolytatása előtt nem indítható.

A törvényi szabályozásból látható, hogy ha ugyanazon cselekmény miatt már folyamatban van, vagy azzal párhuzamosan megindul egy másik eljárás, a szabálysértést meg kell szüntetni, míg azonos tényállás alapján nem indítható büntetőeljárás, ha a cselekmény már szabálysértési eljárás tárgyát képezte. Említésre méltó körülmény ugyanakkor, hogy a Be. csak a bíróság által elbírált szabálysértéseket említi, így a szabálysértési – például közlekedési – hatóság által elbíráltak esetén e büntetőeljárási akadály nem érvényesül, vagyis a szabálysértési és a büntetőeljárás egymáshoz való viszonya a *ne bis in idem* elv szempontjából törvényi szinten nem teljes körűen rendezett.

A törvények által szabályozott rendező elvek célja, hogy kizárják a szabálysértési eljárások, illetve a szabálysértési és a büntetőeljárás párhuzamos vagy kétszeres lefolytatását. Ugyanakkor az, hogy mi minősül ‘ugyanazon cselekménynek’ vagy ‘azonos tényállásnak’, nem mindig egyértelmű. E kérdés eldöntése a fent bemutatottak szerint nemcsak a nemzetközi bíróságokat állította kihívás elé, de sok esetben nehezen megválaszolható a hazai jogalkalmazók számára is, és a bírói gyakorlat sem teljesen egységes abban a kérdésben, hogy mi számít azonos tettnek vagy mi tartozik valamely cselekmény egységébe. Mindennek részletes kifejtése persze külön tanulmány tárgyát képezhetné, ám az értekezés témájánál maradva, a szabálysértési eljárások és a büntetőeljárások relációjában ez nem szokott megoldhatatlan problémaként felmerülni. A leggyakrabban ugyanis

olyan, már szabálysértés során elbírált cselekmény képezi az azonos tényállás mellett meg nem indítható büntetőeljárás akadályát, amelyről utóbb kiderül, hogy az valamely minősítő körülmény – tipikusan üzletszerűség – folytán nem szabálysértésként, hanem bűncselekményként értékelendő.

Azonban a gyakorlatom során gyakran találkozom olyan szabálysértési ügyekkel, amelyekben a szabálysértési eljárás tárgyát képező elkövetési magatartás – látszólag – a Btk.-ba ütköző tényállás alapját is képezi, ebből következően több eljárás is indult az elkövetővel szemben. Az ugyanazon körülmények és tények kétszeres értékelésének elkerülése érdekében azonban ezekben az esetekben az eljárások felesleges duplikációját fel lehetett és fel kellett oldani. Az alábbiakban ezek közül mutatok be néhány példát.

4.1. Magánlaksértés bűncselekményébe beolvadó rongálás szabálysértése¹³

A vádlottal szemben az ügyészség magánlaksértés büntettének kísérlete miatt emelt vádat. A vádirati tényállás szerint a vádlott ittas állapotban rugdosni kezdte a sértett bejárati ajtaját azért, hogy a lakásba bejusson, miközben trágár szavakat kiabált. Rúgásai olyan erősek voltak, hogy a sértettnek és a házban tartózkodó hozzátartozóinak belülről kellett támasztani az ajtót, hogy a vádlott erőszakkal ne tudjon a házba bejutni. A vádlott magatartása eredményeként a bejárati ajtó zárszerkezete és az ajtókeret megsérült. A vádirati tényállás tartalmazta, hogy a rongálási kár a szabálysértési értékhatárt nem haladja meg.

A bejárati ajtó megrongálása miatt a büntetőeljárással párhuzamosan szabálysértési eljárás is indult ugyanazon személlyel szemben – rongálással elkövetett – tulajdon elleni szabálysértés elkövetése miatt. A rongálási cselekmény kétszeres értékelésének elkerülése érdekében a szabálysértési eljárást megszüntettem. A határozat indokolásában kifejtettem, hogy a magánlaksértés bűncselekménye törvényi tényállásában írt erőszak az állagsérelmet okozó rongálással valósult meg. A magánlaksértés a rongálással fennálló cél-eszköz-viszony alapján felöleli, beolvasztja a kisebb súlyú rongálásokat, hiszen a bírói gyakorlat is egységes abban, hogy a rongálás valóságos alaki halmazatban akkor állhat a magánlaksértéssel, ha a büntetési tétele nagyobb, mint a magánlaksértésé.

¹³ Esztergomi Járásbíróság 19.Sze.174/2017. számú ügy.

4.2. Lopás bűncselekménye és a büntetlen utócselekményként értékelhető csalás szabálysértése¹⁴

A vádlottal szemben az ügyészség lopás büntette miatt emelt vádat, figyelemmel arra, hogy eltulajdonította a sértett kb. 60 ezer forint értékű mobiltelefonját. A büntetőeljárás során lefolytatott nyomozás eredményeképpen a telefont a nyomozóhatóság egy használt mobiltelefon adásvételével foglalkozó üzletben megtalálta, lefoglalta és a sértett részére visszaszolgáltatta. Az ügyészség a vádiratban kitért arra is, hogy a telefon milyen módon került megtalálásra, lefoglalásra. Az elkövetővel szemben ezzel egyidejűleg szabálysértési eljárás is indult csalással elkövetett tulajdon elleni szabálysértés miatt, mert az eltulajdonított mobiltelefont egy adásvétellel foglalkozó üzlet részére eladta, azt a látszatot keltve, hogy az az ő tulajdonát képezi. A párhuzamosan, csalással okozott tulajdon elleni szabálysértés miatt indult eljárásban az adásvétellel foglalkozó üzlet tulajdonosa csalással okozott káraként a mobiltelefonért kifizetett vételár megtérítését kérte.

A szabálysértési eljárást arra tekintettel szüntettem meg, hogy a lopás alapcselekményének elkövetője ugyanarra az elkövetési tárgyra magvalósított későbbi tevékenysége újabb jogtárgysértést már nem idézhet elő, e cselekmény büntetlen utócselekményként értékelhető, így szabálysértési eljárás keretében – egyébiránt a vádirati tényállásban is szereplő – cselekmény nem bírálható el. Mindezek alapján a szabálysértési eljárás sértettje a kárát a lopás miatt indult büntetőeljárás során mint egyéb érdekelt terjesztheti elő, szabálysértési eljárás keretében azonban ez az igény nem érvényesíthető.

4.3. Garázdaság bűncselekménnyel összeolvadó térben és időben kapcsolatban álló rendzavarás szabálysértése¹⁵

A vádlottal szemben garázdaság és könnyű testi sértés vétsége miatt indult büntetőeljárás azért, mert egy étteremben megütötte a sértettet, aminek következtében a sértett szája felrepedt. Az ütést követően a vádlott verekedésre hívta a sértettet, majd kabátjánál fogva kihúzta őt az étterem kerthelyiségébe. A vádlott ez utóbbi cselekményével összefüggésben szabálysértési eljárás is indult „a verekedésre történő felhívás” tényállási elemet magvalósító rendzavarás

¹⁴ Esztergomi Járásbíróság 19.Sze.61/2016. számú ügy.

¹⁵ Esztergomi Járásbíróság 19.Sze.302/2017. számú ügy.

szabálysértésének elkövetése miatt. A szabálysértési eljárás megszüntetése ez esetben arra tekintettel volt indokolt, hogy az egymással szoros térbeli és időbeli kapcsolatban álló, egységes akaratelhatározással, azonos sértett sérelmére elkövetett cselekmények nem vizsgálhatók elkülönülten, a súlyosabb bűncselekménybe beleolvadó, látszólag önálló szabálysértést megvalósító elkövetési magatartást a büntetőeljárás körében indokolt értékelni.

4.4. Cserbenhagyás specialitása a megállási, meggyőződési és segítségnyújtási kötelezettséget szabályozó KRESZ szabály alapján¹⁶

A szabálysértési hatóság által megállapított tényállás szerint az eljárás alá vont személy a közlekedése során gépjárműve sebességét az utasai figyelmeztetése ellenére nem az útviszonyoknak megfelelően választotta meg, ezért egy kanyarban az autó megcsúszott, és a bal elejével a szemből érkező személygépkocsi bal hátuljának ütközött. Az ütközést követően az eljárás alá vont személy az utasai felhívása ellenére sem állt meg, gépkocsijával – anélkül, hogy meggyőződött volna arról, hogy segítséget kell-e nyújtania a baleset során megsérült vagy veszélybe került személyeknek – továbbhajtott. Ez esetben a balesettel érintett jármű vezetőjét terhelő megállási, meggyőződési és segítségnyújtási kötelezettséget előíró KRESZ idevágó szabályának megszegése, valamint az elkövető terhére róható – a sérülés potenciális lehetőségének felmerülése ellenére segítséget nem nyújtó – cserbenhagyás vétségének együttes megállapítása a specialitás elvének alkalmazásával volt elkerülhető. Így az eljárás alá vont személlyel szemben a szabálysértési eljárást e tekintetben megszüntettem.

4.5. A lopás bűncselekményének megszüntetése esetén felmerülő járulékos orgazdaság szabálysértése¹⁷

Az eljárás alá vont személlyel szemben orgazdasággal elkövetett tulajdon elleni szabálysértés miatt indult eljárás, mert jogtalan eltulajdonítás céljából hazavitte azt a kb. 10 ezer forint értékű mobiltelefont, amelyet a barátja a jelenlétében a sértettől elvett és neki átadott. A beszerzett nyomozati iratok alapján

¹⁶ Esztergomi Járásbíróság 19.Szk.118/2017. számú ügy.

¹⁷ Esztergomi Járásbíróság 19.Sze.264/2016. számú ügy.

megállapíthatóvá vált, hogy az eljárás alá vont személy barátjával szemben a nyomozóhatóság a szabálysértési értékre üzletszerűen elkövetett lopás vétsége miatt indult nyomozást azért szüntette meg mert a szabálysértési eljárás tárgyát is képező telefonnal kapcsolatban nem volt egyértelműen tisztázható, hogy azt a sértett önként adta át, elcserélte a vádlottal, vagy a vádlott az tőle elvette.

Az eljárás alá vont személlyel szemben ezért a szabálysértési eljárást meg kellett szüntetnem, figyelemmel arra, hogy az orgazdaság mint járulékos cselekmény kizárólag olyan dolgokra követhető el, amelyhez az alapbűncselekmény elkövetője bűncselekmény véghezvitele folytán jutott. E járulékos cselekmény megállapítása nem lehetséges az alapcselekményt elkövetésével gyanúsítható személy felelősségének kizárása esetén. Ellenkező döntés ugyanis a már korábban hozott – szabálysértési eljárás tárgyát nem képező – cselekmény újbóli megítélését eredményezné.

A büntetőeljárás és szabálysértési eljárások párhuzamos megindítására okot adó körülmények kétszeres értékelésének problémája mellett utalnék azokra az esetekre is, amikor a bíróság hatáskörébe tartozó, elzárással sújtható szabálysértés miatt indult szabálysértési eljárás mellett, ugyanazon elkövetési magatartásból kiindulva, az általános szabálysértési hatóságként eljáró járási hivatal is eljárást indított. Így előfordult, hogy szabálysértési eljárás indult garázdaság szabálysértés mellett csendháborítás miatt is, továbbá egy olyan személyt, aki a garázdaság szabálysértését egy kést magánál tartva, azzal fenyegetve követte el – amely körülményt a büntetés kiszabása során a bíróság értékelte –, párhuzamosan eljárás alá vonták közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel kapcsolatos szabálysértés miatt is. Ez utóbbi esetben az eljárást megszüntető végzés hiányában mindkét eljárás pénzbírság kiszabásával és akár elkobzás párhuzamos alkalmazásával zárulhatott volna. Szerencsére az iratok tartalma alapján valamennyi fenti esetben következtetni lehetett a párhuzamos eljárás tényére, majd arról a hatóságok, az ügyészség, a rendőrkapitányság vagy a járási hivatal megkeresése révén vagy iratok beszerzése útján meg is lehetett bizonyosodni.

E bemutatott esetekben információhiányra vagy téves jogalkalmazói értelmezésre volt visszavezethető az, hogy felmerülhetett a kétszeres értékelés, a kétszeres eljárás tilalma megsértésnek veszélye. Természetesen a megfelelő tanulságokat levonva, ezek a problémák a társszervekkel való együttműködés és a kölcsönös tájékoztatás útján sok esetben megelőzhetők. A látszólagos alaki vagy anyagi halmazat eseteinek feloldását pedig a jogtudomány által kidolgozott, részben bemutatott szabályok segítik.

A kétszeres értékelés veszélye a leginkább akkor jelenik meg, ha az adott cselekmény nemcsak látszólag, de ténylegesen is megvalósít több, halmazatba

állítható törvényi tényállást. Jóllehet jelen értekezés témája a *ne bis in idem* elv eltérő jogágak egymást követő eljárásában történő érvényesülésére koncentrál, nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kétszeres értékelés veszélye valóságos halmazat esetén akár egy jogágon belül is felmerülhet.

Ilyenkor a kétszeres értékelés elkerülésének garanciáját elsősorban és nyilvánvalóan a valóságos halmazatban álló tényállások egy eljárás keretében történő elbírálása jelenti. Ennek tárgyalására érdemben itt nem kerülhet sor, ugyanakkor meg kívánom jegyezni, hogy e körben is jelentkeznek jogalkalmazói kihívások, mint például bizonyos körülmények minősített és alaptényállási elemként történő egyidejű értékelése, amelyek bírói gyakorlata nem minden esetben tekinthető egységesnek.

Tovább fokozza a kétszeres értékelés veszélyét, ha a valóságos halmazatban álló magatartások két különböző – szabálysértési és büntetőjogi – jogágban is szabályozott törvényi tényállásba ütköznek, és ezért a cselekményt különböző hatáskörrel rendelkező hatóságok egymástól függetlenül értékelik. Ilyenkor nincs jogi lehetőség az aránytalan – kumulatív – büntetés kiküszöbölésére alkalmas halmazati büntetés kiszabására, és sok esetben a párhuzamos eljárások ténye, illetve az azokban kiszabott büntetések sem ismertek.

Hasonló probléma merülhet fel abban a gyakori esetben is, ahol azért indul egyidejűleg magán- és közvédelmi eljárás ugyanazon tényállás alapján, mert az ügyészség a vádat nem veszi át. Így például két különböző eljárás keretében – netán egymástól eltérő eredménnyel – kerül értékelésre a garázdaságot is megvalósító könnyű testi sértés, vagy a temetőben rongáló kegyeletsértése.

5. Azonos tényállások – eltérő jogágak

Az eddig bemutatottak tükrében felmerül a kérdés, hogy az azonos tényállás alapján induló különböző jogágak által is szankcionálható eljárásokban miként kerülhető el a kétszeres értékelés. Legutóbb az Alkotmánybíróság a 8/2017. (IV. 18.) AB határozatban foglalt állást abban a kérdésben, hogy ha állatkínzás vétsége vagy büntette miatt büntetőjogi felelősség megállapításának van helye, vagy a büntetőjogi felelősség kérdésében már jogerős marasztaló döntés született, akkor azonos tényállás alapján indult állatvédelmi hatósági eljárásban sor kerülhet-e ugyanazon jogellenes cselekmény miatt állatvédelmi bírság kiszabására ugyanazzal a személlyel szemben.

Az Alkotmánybíróság a határozatában hangsúlyozta, hogy a szabálysértési törvény előírása szerint nincs helye szabálysértés megállapításának, amennyi-

ben a cselekmény bűncselekményt valósít meg. Ugyanakkor elismerte, hogy a jelenlegi szabályozás nem zárja ki kifejezetten annak lehetőségét, hogy egy jogellenes cselekmény párhuzamosan büntetőjogi és közigazgatási szankcióval is sújtható legyen. Azonban mindezen megállapításokat leszámítva, és a konkrét ügyben az Alaptörvény-ellenesség kimondásán túl, nem tért ki arra, hogy a büntető és közigazgatási szankció egyidejű alkalmazása mely feltételek fennállása esetén és hogyan lenne lehetséges.

Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtett indokolás a vizsgált téma szempontjából mégis fontos üzenetet közvetít, mégpedig azt, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb hazai szerve az alapjogok – így a *ne bis in idem* elve – értelmezésének mércéjeként fogadja el a nemzetközi bíróságok által kialakított ítélkezési gyakorlatot. Mindent összevetve tehát elmondható, hogy sem a belső alkotmányos elvekkel, sem a nemzetközi jogi elvekkel nem áll ellentétben olyan szabályozás kialakítása, amelyben e kettős szankciórendszer párhuzamosan érvényesül. Ugyanakkor az alkotmánybíróság által is elismert nemzetközi bíróság gyakorlatából levont következtetés alapján láthattuk, hogy az már sértheti a többszörös értékelés tilalmát, ha ezt a két eljárást egymástól függetlenül, egymásra tekintet nélkül folytatják le.

Ahogy a már hivatkozott *Fransson*-ügyben kifejtett főtanácsnoki indítvány is kitér rá, a tagállamok a kétszeres szankció eszközét általában nem korlátlanul alkalmazzák, hanem olyan szabályrendszert alakítottak ki, amely megelőzi a túlzott büntetést. A francia jogszabályok szerint például a két szankció összesen nem haladhatja meg az egyes jogsértésekre irányadó szigorúbb szankciót. A német ítélkezési gyakorlat arányossági kritériumot alkalmaz esetről esetre, hogy elkerülje a szankciók túlzott összegződését. Más államok előzetes büntetőeljárásra vonatkozó olyan szabályt hoztak, amelynek alapján a közigazgatási bíróság köteles bevárni a végleges büntetőjogi határozatot. A svéd szabályozás szerint a második eljárásban döntést hozó büntetőbíróság a büntetőjogi szankciót csökkentheti a közigazgatási szankcióval.¹⁸

Az ugyanazon tényállás alapján indult eljárások esetén ilyen komplementer jellegű megoldáson a magyar jogalkotásnak is indokolt lenne elgondolkodnia, különös tekintettel arra, hogy az utóbbi időben gyakran éri az a kritika a közigazgatási – vagy akár szabálysértési – eljárásokat, hogy a kiszabott szankció mértéke meghaladja a büntetőeljárás során alkalmazott jogkövetkezményt.

¹⁸ Pedro Cruz Villalón főtanácsnok 2012. június 12. napján ismertetett indítványa C-617/10. számú, Åklagaren kontra Hans Åkerberg Fransson ügyben.

6. Következtetés

E ponton visszatérve az írásom kiindulópontjául választott jogesetre, az imént vizsgáltaktól eltérően, erről az esetről elmondható, hogy a különböző hatóságok által lefolytatott eljárások tárgyát eltérő tényállások képezték annak ellenére, hogy látszólag egy időben, egy helyen, egy magatartással (a jármű vezetésével) elkövetett cselekményről volt szó. Az egyes tényállások ugyanis egy-egy további és egymástól független elemükben – ittasság, közlekedési szabály megsértése, engedély hiánya – érdemben eltérők voltak, tehát a különböző eljárások tárgyát – a bemutatott esetektől eltérően – nem ugyanazon elkövetési magatartás pusztán különböző jogtárgysértő vetülete képezte.¹⁹ Ilyen módon nem róható fel a jogalkalmazóknak, hogy ugyanahhoz a magatartáshoz több különböző jogkövetkezményt fűztek.

Ugyanakkor a felhozott példa kapcsán – éppen az EJEB utóbbi időben kialakított joggyakorlatára figyelemmel – látni kell, hogy a hatóságok az eljárásuk során az adott védett jogi tárgy sérelmének szankcionálásakor súlyosítóként értékelték azokat a körülményeket, amelyek egyúttal önmagukban egy másik jogtárgysérelem alapját is képezték, ebből következően e körülmények indokolatlanul többszörösen is értékelésre kerültek. Természetesen a bírói gyakorlat nem zárja ki, hogy a büntetőeljárás során súlyosító körülményként legyen értékelhető a korábbi, azonos jogtárgysértést megvalósító szabálysértési eljárás során meghozott marasztaló döntés, illetve a büntetett előélet a szabálysértési eljárás során is figyelembe veendő. A büntetés kiszabása során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény kifejezetten előírja, hogy a közlekedési bűncselekmények elbírálásánál az elkövető korábbi közlekedési magatartását is értékelni kell.

Azonban szükséges hangsúlyozni, hogy a korábbi, tehát a már jogerősen megállapított elkövetés figyelembevételén van a hangsúly, így ha valamely bűncselekménnyel összefüggésben elkövetett egyidejű cselekmény miatt szabálysértési eljárás is indul, ez utóbbi eljárás alapját képező tények nem értékelhetők egyszersmind a büntetőeljárás során is. Ahogy a Kúria a 79. számú Büntető Kollégiumi véleményében kifejtette, az ittas járművezetéssel összefüggő olyan szabálysértéseket, amelyek növelik az ittas járművezetés tárgyi súlyát – nyolc napon belül gyógyuló testi sérülést okoznak, illetve ‘forgalmi jellegű’ közleke-

¹⁹ Mint azonban láthattuk, a strasbourgi gyakorlat szerint önmagában akár már ez a körülmény is megalapozhatja a *ne bis in idem* elv vizsgálatát, figyelemmel arra, hogy a nemzetek felett álló bíróság az elv vizsgálatának feltételeként meghatározó „azonos ténybeli alapot” sokkal tágabb fogalomként határozza meg az azonos tényállás fogalmánál.

dési szabálysértések – a bíróság mindazokban az esetekben értékelheti súlyosító körülményeként, amikor a szabálysértési hatóság nem hozott még ugyanezen magatartásra nézve szabálysértési felelősséget megállapító döntést. Ha azonban megállapítható, hogy a szabálysértési hatóság az elkövetőt már szabálysértési szankcióval sújtotta, akkor ennek a szabálysértésnek a súlyosítóként való figyelembevétele már a ‘kétszeres értékelés’ tilalmába ütközik.

A Kúria tehát maga is a *ne bis in idem* elv megsértése mellett foglalt állást valamely bűncselekménnyel összefüggésben elkövetett szabálysértés egyidejű értékelése vonatkozásában – ha azt már elbírálták –, azonban mindezt csak az ittas járművezetéssel összefüggő szabálysértések vonatkozásában mondta ki, és a kérdést kizárólag a büntetőeljárás szemszögéből vizsgálta. Felmerül ezért a kérdés, hogy mi legyen a sorsa a párhuzamosan megindított szabálysértési eljárásnak, illetve, ha azt meg kell szüntetni, milyen módon értesülhet a szabálysértési hatóság a párhuzamos büntetőeljárás miatt fennálló ezen kötelezettségéről, arról, hogy az eljárás tárgyául szolgáló körülményt súlyosító körülményként a bíróság valamely büntetőeljárás során már értékelte.

E kérdések továbbá nyilvánvalóan nem csak az ittas járművezetéssel összefüggésben elkövetett szabálysértések esetén merülnek fel. A kétszeres értékelés tilalmát sértheti például az a jogalkalmazói gyakorlat is, ami szerint a jármű önkényes elvétele bűncselekmény megállapításakor súlyosító körülményként került értékelése azon szabálysértési eljárás tárgyát is képező körülmény, hogy a vádlott vezetői engedéllyel nem rendelkezett a cselekmény elkövetésekor. Ahogy a KRESZ szabályszegések is fokozhatják az ittaság társadalomra veszélyességét, úgy a vezetői engedéllyel nem rendelkező személy jogtalan járműhasználatával kapcsolatban is ugyanerre a következtetésre lehetne jutni, azaz az engedély nélkül történő vezetés súlyosító körülményként való egyidejű értékelése itt éppúgy felmerül. Amennyiben azonban e szabálysértés miatt az elkövető felelősségre vonására került sor, annak súlyosító körülményként való figyelembe vétele már kétszeres értékelést eredményez.

Nem egyedi esetről van tehát szó, és annak ellenére, hogy a *ne bis in idem* e vetületének elkerülésére is felhívta a figyelmet a Kúria, a jogalkalmazók továbbra sem következtések az elv érvényre juttatásában. A jogállamiság elvének lényegéhez tartozó jogbiztonság és kiszámíthatóság feltételeinek teljesüléséért fontosnak tartom, hogy a szabálysértési és a büntetőeljárás találkozására a jogalkotó e szempontból is megfelelően reagáljon, akár a kétszeres értékelés tilalmának alapelveként történő megfogalmazása, akár konkrét eljárási kötelezettség, pl. az eljárás felfüggesztésének előírása útján. Addig is a jogalkalmazó

éberségén múlik az önkényes jogalkalmazás és az aránytalan végeredmény elkerülése.

Talán a 70 év kapcsán még korai szakmai örökségről beszélni, ám sokan vagyunk, akik azon szerencsések közé tartozunk, akik Varga Zoltán instruálása mellett fogalmazóként tanulhattunk, és ezalatt az időszak alatt érzékelhettük, hogy a fenti érdekek védelmét, az igazságos és a méltányos jogalkalmazást csak és kizárólag a bírói pálya iránti elhivatottság szavatolhatja.

BÍRÓSÁG, MÉDIA, KÖZVÉLEMÉNY

KATONA Sándor

tanácselnök (Kúria)

Varga Zoltán büntetőbírói tevékenységén túl jelentős súlyt helyezett az ítéletek társadalom felé való közvetítésére és megértetésére – foglalkoztatta ez a kérdés, ezért szenvedélyesen kutatta lehetséges eszközeit, módozatait. Ennek során nem kerülhette meg a média szerepének elemzését sem, és meg is tette ezt több előadásában, írásában. Engem is érdekelt, érdekel ez a kérdés – néhány alkalommal kifejtettem már e körben gondolataimat, beszélgettem is erről Varga Zoltánnal. Nem mindenben értettünk egyet, de csupán az eszközök és a módszerek némelyikének hasznosságáról, lehetséges eredményességéről tért el a véleményünk.

A következő tanulmány talán kissé eltér a megszokottól, nem vonultat fel szakirodalmat, nincsenek benne lábjegyzetek: a bírói tevékenység és annak produktuma, az ítélet társadalom felé való közvetítéséről, illetve annak nehézségeiről szóló gondolatok – megpróbáltam néhány területen bemutatni a bíróságok és a média eltérő megközelítési módját, kitérve annak lehetséges okaira.

A bírósági rendszer a társadalom rendszereinek egyike, tevékenységét a társadalom érdeklődése kíséri. A nyilvánosság a bírósági eljárás egyik alapelve, a bíróság – főszabályként – nyilvános tárgyaláson hozza meg ítéletét. A bíróságok működése azok érdeklődését is felkelt(het)i, akik azt személyesen nem észlelik – a hozzájuk való közvetítést a média végzi, amely révén ez a tevékenység igen széles réteghez eljuthat. Lényeges azonban, hogy míg az eljárás szereplői vagy pl. a bíróságokon ítélkező ülnökök számára az ismeretszerzés közvetlen, addig a média által szerzett ismeret nem az: a média szűrőjén keresztül jut el az ismeret a közvéleményhez.

A bíróságok és a közvetítő közeg kapcsolata sok esetben nem felhőtlen, mindkét félnél előfordulnak kritikai felvetések. A bíróságok a tudósítások pontatlanságait, szakszerűtlenségét, míg a média a bíróságok nem túl készséges hozzáállását, elzárkózását, a megfelelő információk hiányát, a média nem megfelelő kiszolgálását kifogásolják döntően. Mi lehet a megoldás? A fentiek alapján nem logikátlan az a felvetés – amelyet sokan osztanak és hangoztatnak –, hogy a bíróságok megértőbb hozzáállásával, sajtószóvivői rendszer kiépítésével és működtetésével, a másik oldalon pedig a tudósítók jogi képzettségének, jogi kultúrájának növelésével a probléma megoldható. Álláspontom szerint ez nem ilyen egyszerű – nem véletlen, hogy ez a kérdés ismétlődően és tulajdonképpen a világon mindenhol felvetődik. Félreértés ne essék, a ezek a lépések fontosak, bizonyos mértékig javíthatják is a kapcsolatot, de szerintem a probléma gyökere ennél mélyebben van. A lényeg az, hogy más feladatot lát el a bíróság, és mást a média, ebből következően a megközelítési módjuk is más, mégpedig szükségképpen az.

A bíróság feladata a jogvitáknak jogszabály alapján való eldöntése – nem más és nem több ennél. Ez igen lényeges, mert szerintem a félreértések, kritikák nagy része abból fakad, hogy a közvélemény (és a közvélemény hangját közvetítő, de sokszor persze arra befolyást is gyakorló média) olyasmit vár el a bíróságtól, amire az nem képes és nem is lehet az, a média pedig – néha talán túlzott önérzettel is – az „örkutya” jellegét és szerepét éli meg: kissé leegyszerűsítve, leleplezni, ellenőrizni akar, ezért sokszor nemigen vevő a bíróságok adta tájékoztatásra, legyen az bármilyen gondnal elkészített és szakszerű. Ahogyan a sokak által ismert és meg, vagy meg nem történt, de mégis jellemző történetben is, amelyben a média képviselője azt válaszolta az őt sajtótájékoztatóra invitálónak, hogy „Én nem arra vagyok kíváncsi, amit Ön el akar nekem mondani, hanem arra, amit nem akar elmondani.” Felróható ez? Nehéz kérdés, és kétségtávol a leleplező, tényfeltáró újságírónak van a szakmán belül a nagyobb reputációja, és a piac is inkább erre vevő.

A média színességre, érdekességre törekvését egy bizonyos szintig tolerálni kell, még akkor is, ha az némi torzítással jár. Vegyünk egy példát! A sajtó a bűnügyek közül döntően az emberölésekről számol be, az a tudósításoknak csaknem a felét teszi ki, ez természetesen tényleges előfordulásukkal, arányukkal köszönő viszonyban sincs. Hazánkban évente több százezer bűncselekményt követnek el, de ezek közül néhány száz az emberölés, tehát kb. minden ezredik bűncselekmény az. Az emberek viszont ezeken szeretnek borzongani. Gondoljunk a népszerű krimi irodalomra: ott is emberölés a bűnügyek döntő többsége! A számaránynak megfelelő bemutatás tehát nem várható el, azonban

olyan igény azért megfogalmazható, hogy a bűncselekmények adatairól, struktúrájáról a jelenleginél több tájékoztatás legyen.

1. Nem utolsó ítélet

Az ítélezés társadalom felé közvetítésével kapcsolatban két közlekedési bűnügyet talán nem érdektelen felidézni. Előre bocsátom, hogy nem az ügyek eldöntésével, kezelésével, hanem annak média általi tálalásával foglalkozom. Az egyik a „szlovák milliomosnő” esete, amely már jogerősen befejeződött. Az eset valóban igen tragikus volt: közlekedési baleset történt, amelynek során egy személyautó kigyulladt, és a benne levő három ember meghalt. A másik személyautót a szlovák milliomosnő vezette. A média már a kezdetektől nagy terjedelemben foglalkozott az üggyel, így megtudhattuk például, hogy a szlovák milliomosnő luxuslakásban lakik, luxusautót vezet, szeret bulizni, italozni – ittasan is vezetett –, gyermekét nem ő, hanem volt párja neveli, a lakóhelyükön sem nagyon kedvelik őt és családját, az apja privatizációs miniszter volt, és így gazdagodott meg, aki magyar létére nemigen akar magyarul megszólalni.

A média az említettek sűrűn ismételt közlését tartotta fontosnak, lényegesnek, amivel kapcsolatban viszont hangsúlyozni kell, hogy ezek nem érintik azt a kérdést, hogy egy adott közlekedési szituációban ki szegett közlekedési szabályt, kinek a felróható közlekedési szabályszegése folytán jött létre a baleset. A bíróság pedig ezt kívánta tisztázni – ha nem ezt tette volna, nem lenne bíróság. A két megközelítés tehát merőben más volt. A média erőteljesen hangsúlyozta még, hogy a szerencsétlenül járt személyek „kisemberek” voltak, az általuk vezetett gépkocsi pedig nem luxus gépjármű volt. Természetesen az alapkérdés eldöntésénél ennek sincs jelentősége: közúti balesetek százait okozták már alsó kategóriás kocsikkal ‘kisemberek’, a „ki volt a felelős?” kérdését nem lehet ezzel megspórolni. Persze lehet erre azt mondani, hogy a média sem állította kifejezetten, hogy az általa nagy terjedelemben ismételték alapján kell a büntetőjogi felelősség kérdésében állást foglalni, de akkor felvetődik a kérdés, miért szólt a beszámolók döntő része erről? Az legalábbis leszűrhető ebből, hogy a média ezt találta fontosnak.

A másik eset az „elvetemült óriás” balesete, a jelző természetesen nem az enyém, hanem a média találmanya – az ügy jelenleg nyomozási szakban van. A média kiderítette, hogy a halálos baleset egyik részese nagytermetű, ‘kigyúrt’ ember, aki volt már elítélve, nem is akármért. A média csodálkozásának fő tárgya az, hogy a szóban forgó személy miért nincs még letartóztatva. Az élet-

körülmények feltérképezése során az egyik nagy terjedelmű cikk lényegesnek tartotta annak ismertetését is, hogy a gyanúsított (volt?) barátnője verekedett egy másik nővel az utcán, és ellene ezért eljárás indult. Itt is természetesen ugyanaz a kérdés, mint az előbb: ez vajon hogyan függ össze azzal, hogy a közlekedési balesetnek ki volt a felelőse, és hogy indokolt-e az előzetes letartóztatása? A hatóság itt is más úton jár, más a megközelítése.

Szerintem a két eset azt is jól illusztrálja, hogy nem tartható az a vélekedés, hogy egy ügy ‘jogi’ megítélése etikailag alacsonyabb rendű, mint az ‘emberi’, azaz egyéb szempontokat szem előtt tartó. Ez időnként a „jogszerű, de nem erkölcsös”, vagy „jogos, de nem igazságos” kissé gunyoros és cinikus mondatokban jelenik meg. Én azt a megközelítést, amely egy közlekedési baleset során azt vizsgálja, hogy kinek a felróható közlekedési szabályszegése okozta a balesetet, nemcsak jogszerűbbnek, hanem tisztességesebbnek is tartom, mint azt, amelyik a büntetést érdemlősnél olyan tényezőket von be, hogy valakinek az apja hogyan gazdagodott meg, hajlandó-e magyarul megszólalni, illetőleg a barátnője verekedett-e az utcán.

Ez azt is jelentené azonban, hogy jogilag közömbös, hogy milyen ember a tett elkövetője? Ezt azért nem állíthatjuk, ennek főként a büntetés kiszabása során van jelentősége. A büntetés kiszabását azonban megelőzi az a szakasz, amelyben megállapítják, hogy mi történt, azt a jog hogyan értékeli, és csak ezt követően juthatnak szerephez a terhelt személyi körülményei közül némelyek. Önmagában negatív tulajdonságok miatt senki nem büntethető, annak tettben kell megnyilvánulnia – az ettől való eltérésre igen szomorú történelmi példákat ismerünk. Ráadásul az ismertetett két eset gondatlan bűncselekmény volt, ahol pl. az előző büntettség sem jutott szerephez: jogi értelemben gondatlan bűncselekmény elkövetője nem lehet visszaeső. Döntően ezért nem helyeselhető gondatlan közlekedési baleset okozása esetén az előélet, a személyi körülmények előtérbe helyezése, ugyanis közlekedési baleset okozásához nem kell, hogy valaki ‘bűnöző’ legyen: bárkinek akár a kis figyelmetlensége is okozhat igen súlyos tragédiát.

2. Mit üzen a bíróság?

A bíróság egy jogvita eldöntésénél szükségképpen egy cselekvés, élethelyzet elszigetelt elemzését végzi a jogrendszer, sőt sokszor csak egy-egy jogágazat tükrében. Vegyünk először egy elméleti példát! Tételezzük fel, hogy lenne olyan ügyészség, amelyik vádat emelne az ellen, aki a villamoson nem adta át a

helyét egy idős utasnak, mondjuk garázdaság miatt, mondván, hogy nyilvános helyen olyan közösségellenes magatartást tanúsított, amely alkalmas volt arra, hogy megbotránkozást keltsen, sőt az be is következett, hiszen az utasok ezen meg is botránkoztak, esetleg még megjegyzéseket is tettek. Természetesen a bíróság felmentő ítéletet hozna bűncselekmény hiányában, ugyanis ez a magatartás nem garázdaság, de más bűncselekmény megvalósítására sem alkalmas. Ilyen esetekben a megszokott szóhasználat a médiában az „azt üzenve ezzel a bíróság”, hogy ne adjuk át a helyet a villamoson, nyugodtan ülünk, miközben idősek, várandós anyák alig állnak a lábukon a közelünkben stb., holott a bíróság semmi ilyet nem üzen.

A felmentő ítélet nem foglal arról állást, hogy a cselekmény egyébként helyes- vagy kívánatos-e, beleütközik-e pl. az udvariasság vagy a szolidaritás szabályaiba. A bíróság ezzel csak azt ‘üzenni’, hogy nem ítél el senkit olyan magatartás miatt, amelyik nem bűncselekmény. Ezért nagyon helyes, hogy a hatályos jogunkban már nem szerepel az a félreérthető, kissé lózungszerű jogszabályszöveg, hogy a bíróság „neveli az állampolgárokat a törvények tiszteletére, az állampolgári fegyelemre, és a társadalmi együttélési szabályok megtartására”, ami korábban a bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény 2. § b) pontjának szövege volt.

Az elméleti példa után következzen egy valódi jogeset: a sikerdíjas ügyvédnőé. Az ügy leegyszerűsítve: az ügyvédnő sikerdíjas szerződéssel, viszonylag kevés érdemi munkával igen nagy – 800 millió forintot meghaladó – összeget vett fel. A csalás miatt emelt vád alól a bíróság végül is felmentette, lényegében azzal az indokolással, hogy sikerdíj esetén arra nézve, hogy az eredményt mennyi munkával fogja valaki elérni, nem lehet a megrendelőt megtéveszteni, így csalást sem lehet elkövetni. A felmentő ítéletet nagy felháborodás fogadta, a média-megnyilvánulások, de főként a közvélemény kommentjei főként azzal foglalkoztak, hogy az nem létezik, hogy ügyeskedéssel, semmi vagy minimális munkával ekkora összeget lehet legalísan zsebre tenni.

Ugyanaz a helyzet itt is, mint az előbbi elméleti példánál. A bíróság nem abban foglalt állást, hogy ez a cselekmény általában helyes-e, vagy sem, hanem kizárólag abban, hogy bűncselekmény történt-e – döntése értékítéletet nem tartalmazott. Sőt, ezen tovább menve, a bíróság csak a büntetőjogi jogellenesség hiányát állapította meg. A példánál maradva, magánjogra alapított visszakövetelési per is indult, amely eredményre vezetett: a cselekmény a civiljog szabályai szerint nem volt jogszerű. A cselekmény tehát nem volt bűncselekmény, de jogellenes volt. Más esetben is előfordulhat, hogy egy cselekmény bár nem bűncselekmény, pl. munka- vagy civiljog szabályokba ütközhet a felmentő ítélet ellenére is, ezt a

büntető bíróság a felmentő ítéletben nem bírálja el. A törvény csupán a szabálysértésre nézve írja elő az ítélezést: ha a cselekmény szabálysértést valósít meg, annak jogkövetkezményeit a felmentő ítéletben le kell vonni.

A közvélemény eltérő felfogása, elvárása mögött felsejlik az a nézet, vágy, hogy elsősorban ne a tettek, hanem a személy, az ember kerüljön elbírálásra. Ez egy igen régi gyökerű megközelítés – gondoljunk a több ezer éves egyiptomi Halottak könyvére, amelynek kultikus szövegei az utolsó ítéletről szólnak; megdöbbenő, hogy mennyire ‘bíróagszerű’ az egész! A túlvilági ítélet szakaszokra bomlik: a halott Ozirisz beszédére Istenhez, amint az Igazság csarnokába lép, majd a halott vallomására az ítélőszék előtt, majd annak ellenőrzésére (a halott szívének lemérésére, összevetésére a helyes magatartással, étellel), majd a halott továbbvonulására, távozására (bűnös élet esetén felfalja a ‘halottfaló’). A keresztyén vallás is ismeri az utolsó ítéletet: Jézus felmegy a mennyekbe, és ott ítélezik elevenek és holtak felett. Az igény, a megközelítés tehát igen régi és a társadalomban gyökerező.

A teljes élet totalitása mellett e felfogásban csak – sokszor nem is igen jelentős – epizód az a magatartás, amelyet a bíróság elbírál. Valljuk be, ez a megközelítés nem is nélkülöz minden alapot! Például egy magánvádas eljárást produkáló élethelyzetben nem feltétlenül az a leglényegesebb kérdés, hogy a vádbeli napon és helyen ki mondott valamilyen becsületsértő dolgot a másikról. Jogilag, úgymond, van ennek relevanciája, de nyilván ennél lényegesebb az, hogy a vitázó felek közül – egyébként – ki milyen ember. A bíróságnak azonban nem feladata ennek az eldöntése, arra eszközei sincsenek, és egy ilyen megítélés szükségképpen (?) csak szubjektív lehet.

3. Felfogható ez a jogszerűség és az igazságosság dilemmájaként?

Érinti ezt a kérdést, de nem esik automatikusan egybe vele. Vannak esetek, amikor a kapcsolat fennáll, de ott sem igaz az a tétel, hogy az igazságosság feltétlenül előbbre való. Az Alkotmánybíróság egyik döntésében szerepel az a sokat idézett mondat, hogy a mindig részleges és mindig szubjektív igazságosságnál a jogbiztonság előbbre való. És valóban, gondoljunk arra az esetre, amikor egy negatív életvezetésű gazdag ember kölcsönt nyújt egy pozitív életvezetésű szegénynek – a bíróság természetesen kötelezni fog a visszafizetésre, nem mondhatja, hogy értelmetlen a kölcsön adója, már csak azért sem, mert ez a kölcsönnek mint jogintézménynek a halálát eredményezné (ki adna ezek után kölcsönt?)!

Lényeges kérdésnek tartom az igazságosság ‘szubjektív’ jellegére utalást is. Sok esetben a bírósági ítéletet kritizálónak csak a saját felfogása, érdeke szerint van igaza, a média pedig sokszor azzal azonosul, és azt közvetíti. Az igazságosság kérdése – amint arra többen rámutattak – szoros összefüggésben van az érdek fogalmával: az illető azt tartja igazságosnak, ami megfelel az érdekének, ami nem, azt igazságtalannak hiszi. Akkor különösen bonyolult kérdés ez, amikor jogos magánérdekek állnak szemben egymással, ugyanis többnyire hiányzik az emberekből az empátia. Ezen esetek taglalásába azonban nem megyek bele, mert itt többnyire a ‘másik oldalon’ a jog, a jogi szabályozás áll, és nem a bíróság jogvitát eldöntő tevékenysége – az csak következménye az előbbinek.

4. Magyar személy külföldön vagy külföldivel perelve

A nem túl objektív média-beszámolók egy esetköre az, amikor magyar személy ellen indul külföldön eljárás, vagy pedig magyar személy áll perben külföldivel. Ez esetben többnyire a média a külföldi hatóságok nem törvényes eljárását, elfogultságát mintegy vélelmezi, megelőlegezi, a beszámolók egyoldalúak, hangulatkeltők. Persze ezekben az esetekben kétségkívül nem áll rendelkezésre bőséges információ. A média olyan elkövetők ártatlanságát is szívesen hangoztatja, akit már Magyarországon is elítéltek, esetleg többször is. Utalok pl. e helyütt egy kábítószercsempész hölgyre, aki szinte hőssé magasztosult a médiában, pedig az ázsiai elítélése előtt és utána is elítélte magyar bíróság ugyancsak kábítószercsempészség miatt.

Logikai bakugrást is látok ebben, a magyar határ ugyanis nyilvánvalóan nem purgatórium: nem tisztul meg valaki attól, hogy átlépi. Aki Magyarországon szembekerül a törvényekkel, antiszociális magatartást tanúsít, ugyan mitől lenne vagy változna ártatlan áldozattá külföldön? Miért ez a valószínűbb? Az nem lehetséges, hogy ott is megmaradt antiszociálisnak, és azért indult ellene eljárás, mert tényleg elkövetett ott (is) valami törvénybe ütközőt?

Hasonló a helyzet gyermekelhelyezési stb. ügyekben is, ‘természetesen’ ott is mindig a magyar félnek van igaza, álláspontját már bizonyított igazságként szokták közölni. Persze mint oly sok esetben, itt is bonyolult a kép, és mélyebb gyökere van az effajta elfogultságnak. Pszichológiai tétel, hogy egy közösséghez tartozásnak, az ahhoz való feltétlen hűségnek túlélést biztosító szerepe volt, vagy legalábbis lehetett az emberiség történetében, és talán ennek egyfajta kifejeződése ez. A szülő dilemmája is hasonló a játszótéren, hogy más gyerekekkel

szemben megvédje-e a gyermekét akkor is, ha tudja, hogy ő volt a hibás. Egy biztos: a bíróság ilyen elvek alapján nem ítélezhet, elfogult nem lehet.

5. „Egy is sok ebből!”

Negatív dolgokkal kapcsolatban gyakran fordul elő a médiában az a kijelentés, hogy abból egy is sok, ha megtörténik. Ennek valóságtartalma nemigen vitatható, hiszen valóban jó lenne, ha negatív dolgokból egyáltalán nem fordulna elő egy sem. Ennek ellenére szerintem feltétlenül fontos lenne az adott negatív dolognak az összefüggésekben való elhelyezése, korrekt bemutatása, mert ezeken igenis sok múlik. Gyakori hivatkozás pl. a magukat látnoknak, jósnak nevező személyeknél annak hangsúlyozása, hogy valamit előre megjósoltak, vagy valakinek kitalálták valamilyen személyi tulajdonságát. Ez akár igaz is lehet, de az már korántsem mindegy, hogy a valós jóslatok mellett hány téves volt, mik az arányok, ugyanis, ha sok volt a téves, akkor ez csak megerősíti a „vak tyúk is talál szemet” közmondás igazát, és nem jóssal, hanem sarlatánnal állunk szemben.

A jog világában ez többnyire azon esetekben jön elő, ha valaki feltételes szabadságon, eltávozáson követ el újabb bűncselekményt, mondván, hogy erre nem került volna sor a feltételes szabadságra bocsátás, az eltávozás engedélyezése nélkül. Ez az adott egyedi esetre vetítve nyilván igaz is, de itt sem közömbösek az arányok. Ugyanis feltehető úgy is a kérdés, hogy helyes-e, célszerű-e ezeket a jogintézményeket azért mellőzni, mert azokkal elvértve visszaélnek, mert több száz esetből néhány ilyen is akad? A próbaidő sikeres kiállása, az eltávozásról való visszatérés jóval gyakoribb, és jelentős pozitív hatásai vannak, elősegíti a társadalomba való sikeres visszatérést. Helyes-e a túlnyomó többségtől elvenni a lehetőséget? Elvégre az időnkénti ingyenes utcai ételosztást sem célszerű azon az alapon megszüntetni, mert akad(hat) olyan, aki jóllakottan is beáll potyázni, így tulajdonképpen visszaél a lehetőséggel. A többség biztosan nem ilyen.

6. Politikai kihatású ügyek

Nagyon lényegesnek tartom a „kihatású” szó hangsúlyozását, ugyanis a „politikai ügyek” elnevezés olyan képzettársításhoz is vezet(het)ne, hogy ezek az ügyek nem jogszabályok, hanem valamiféle politikai behatás alapján dőlnek el, attól politikaiak. Azonban mégis van specialitásuk, nevezetesen az, hogy

az ezekben való döntés politikai célra felhasználható, és ez nemcsak elméleti lehetőség. Az ittas járművezetés pl. nyilvánvalóan nem politikai ügy, de ha pl. egy párt magas beosztású vezetője követi el, akkor akár az elítélése, akár a felmentése már lényeges eleme lehet egy politikai kampánynak – politikai kihatása van.

Két dolgot emelnék ki ezzel kapcsolatban. Az egyik az, hogy az elmarasztalás (vagy a felmentés) így szükségképpen politikai mezőbe kerül, ami igen káros hatással van az igazságszolgáltatás iránti bizalomra nézve, hiszen az elfogult politikai táborok részére igen széles médiafelületet áll rendelkezésre. Abból, hogy az elítélést az ellentábor politikai célra használja fel, az elfogult tábor részére az elítélés egyfajta magyarázatoként adódhat a bíróság ellentáborhoz való tartozásának a hiedelme. Mivel a bíróság által meghozott ítélet felhasználható erre, magát az ítélet meghozatalát is már a felhasználás előcsarnokának tekintik, pedig az ítélet meghozója annak felhasználási módjáért nem felel, és nem is felelhet. A kés gyártója sem felel azért, mert azzal valakit később leszúrnak. A legelfogulatlanabb ítélet is szolgálhat kampánycélokat, a bíróság tevékenysége viszont az ítélet meghozatalával befejeződött.

A másik az eljárás alá vontak védekezésével függ össze. Visszatérő motívum, hogy a vád alá helyezett nem is annyira a váddal foglalkozik, nem azt cáfolja, hanem igen nagy teret szentel az ellene tett feljelentő személyének, a feljelentés céljának. Az lebeghet a szeme előtt, hogy a feljelentés nemtelen célja önmagában annak valótlan tartalmát is bizonyítja. Nem nehéz annak a helyes következtetésnek a levonása, hogy ez nem így van. Nemtelen célból tett feljelentés tartalma is lehet valós, a bíróságnak pedig döntően ezzel kell foglalkoznia – nem azzal, hogy miért tettek ellene feljelentést, hanem hogy annak tartalma igaz-e.

Ez természetesen nemcsak a politikai kihatású ügyek esetében van így, csak ezeknél ez a védekezés sokkal gyakoribb. Egyéb ügyek vonatkozásában utalok az olyan bontóperekre, ahol az elhagyott házastárs, kétségkívül bosszúból, igen csak kellemetlen – de valós! – tényeket hozhat a hatóságok tudomására, pl. adócsalást stb. A hatóság és így a bíróság sincs abban a helyzetben, hogy az ilyen terhelő adatokat egyszerűen ne vegye figyelembe. Más kérdés, hogy elfogultság esetén a tanú vallomását különös gonddal, az elfogultságra is figyelemmel kell értékelni, összevetni az eljárás más adataival, de automatikus elvetéséről az eljárási jogokban nincs lehetőség.

7. A büntetéskiszabás enyhése

A bíróságok tevékenységének gyakori kritikájaként jelentkezik a médiában, közvéleményben a büntetéskiszabás enyhése. Az „enyheség” kifejezés szerintem már önmagában problematikus, mert felveti a kérdést, hogy az mihez képest enyhe. Nyilván a megnyilatkozó véleményéhez képest, de ez objektív mérce-e? Egy-egy ítélet esetében viszont ez természetesen értelmesen felvethető. Enyhe az az ítélet, amely enyhébb, mint egy adott országban, egy adott időszakban az adott bűncselekményért kiszabott átlagos mérvű büntetés. Ekként tehát a mérce az adott ország bíróságainak kollektív bölcsessége lehet, mintegy élő jogot alkotva. Az enyhe büntetés tehát azért enyhe, mert nem illeszkedik az átlagos büntetéskiszabási gyakorlatba. Én ennek ismeretét igen fontosnak tartanám – jó lenne, ha időszerű és a jelenleginél részletesebb adatok állnának rendelkezésre, többek között a bírósági sajtószóvivők részére is. Már csak azért is, mert a kritikák egy része kivételes bánásmódot sugall, vagy kifejezetten állít ismert személyekkel, ‘celebekkel’ kapcsolatban.

Például jó pár évvel ezelőtt egy ismert popzenész halálos közúti balesetet okozott, és ezért felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte a bíróság. A média-be számolók kivételezést állítottak, vagy kifejezetten, vagy utalásszerűen. A közvélemény ezt fel is kapta, kesernyésen megjegyezve, hogy bezzeg más egyszerű halandót ezért lecsuktak volna. Jó lett volna, ha ezzel kapcsolatban mielőbb közlésre kerültek volna a büntetéskiszabási adatok, amelyből kiviláglott volna, hogy a halálos közúti balesetet elkövetők többségét szintén erre a büntetésre ítélték, azaz felfüggesztett szabadságvesztésre. Ez önmagában alkalmas lett volna a kivételezés-elmélet jelentős meggyengítésére. Erre persze lehetett volna azt mondani, hogy elég baj az, a többit is le kellett volna csukni, de az egy másik kérdés – itt a kivételezésről, vagy annak hiányáról van szó.

A közvélemény egyfajta csalódásának az is az oka, hogy általában a média közli egy-egy bűneset kapcsán, hogy azért ‘akár’ ennyi meg ennyi büntetés is kiszabható, megjelölve a felső határt, nemigen említve az alsót, és soha nem említve azt, hogy az ügy ‘akár’ megrovással is végződhet. Amikor megszületik az ítélet, az többnyire jóval a felső határ – és így a várakozás – alatt van. A konkrét ügyben kiszabott büntetés azonban nyilvánvalóan a konkrét ügy körülményeire tekintettel születik meg, amelyeket viszont a közvélemény nem, vagy csak igen hézagosan ismer, arról az ügyet tárgyaló bíróságnak vannak ismeretei.

E körben nem döntően a bírói, a jogászai és a laikus megközelítés ellentétéről van szó. Az ítélezésben ugyanis nemcsak hivatásos, hanem laikus bírák (ülők) is részt vesznek a társadalom és a közvélemény képviselésében, akik

az ügyet közvetlenül, és nem a médiából ismerik, akárcsak a hivatásos bíró. Ítélezési tapasztalataimra és a kollégáktól nyert ismeretekre támaszkodva állítom azt, hogy a laikus bírák jellemzően nem akarnak súlyosabb büntetést kiszabni, mint a hivatásosak. Mivel a közvélemény általában kétségkívül szigorúbb büntetést várna a kiszabottnál, az eltérés igen logikus magyarázata az, hogy az ülnökök az ügy adatait ismerik, míg a közvélemény számára csak a média által közöltek állnak rendelkezésre a vélemény kialakításakor.

8. Összegzés helyett

Nehéz lenne a fentieket összegezni, de a felvetett témákat reményeim szerint összeköti az, hogy ha más-más oldalról is, de azt támasztják alá, hogy a bíróságok tevékenysége, annak médiavisszhangja és a bíráskodás közvélemény általi értékelése igen bonyolult és összetett kérdés, amelynek során az elhamarkodott, nem kellően alátámasztott kijelentések sokat árthatnak.

A GYŰLÖLET MAGÁNJOGI KORLÁTOZÁSA

A Ptk. és a gyakorlat kezdeti tapasztalatai

KOLTAY András
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Egykori tanítványaként nagy szeretettel köszöntöm a hetvenéves Varga Zoltán Bíró Urat, aki emberségével, humorával, szakmai tapasztalatával és nem utolsósorban az elesettek (üljenek akár tárgyalótermi padsorokban vagy egyetemi széksorokban) iránti mély empátiájával a Pázmány frissen alakult jogi karán összegyűlt legendás büntetőjogász-közösség tagja lehetett. Ez a csapat – akik közül Békés Imre, Bólya Lajos és Pálinkás György tanár urak már nem ünnepelhetnek velünk – mély nyomokat hagyott hallgatóinkban, alapvetően formálva szemléletüket, szeretetve meg velük tárgyát. (Régi felismerés, hogy a joghallgatók igazából csak a büntetőjog iránt érdeklődnek teljes őszinteséggel, még ha kénytelenek mással is bajlódni...) Köszönet és hála illeti őket ezért! Az ehhez hasonló tisztelgő kötetek alkalmat nyújtanak ezek méltó kifejezésére, de ennél fontosabb a megalapozott várakozás, amely arra indítja e kötet szerzőit is, hogy az Ünnepeket is még igen sokáig az universitas közösségébe tartozónak remélhessék.

1. Bevezetés – a gyűlöletbeszéd tilalmai a jogrendszerben

A gyűlölködő megnyilvánulásokra összefoglalóan használt „gyűlöletbeszéd” kifejezés az amerikai terminológia (*hate speech*) tükörfordításaként honosodott meg a magyar nyelvben. A „gyűlöletbeszéd” szót magát a jogszabályok nem használják, e kifejezés ma a közösség elleni uszítás (Btk. 332. §), az önkényuralmi jelkép használata (335. §), a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása (333. §) és a nemzeti jelkép megsértésének (334. §) bűncselekményeire, a médiaszabályozásban szereplő gyűlöletkeltés

és kirekesztés tilalmára (Smtv. [2010. évi CIV. törvény] 17. § (1)–(2) bekezdése), valamint a Ptk.-ban nevesített „súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó” közösségi jogsérelem bekövetkeztének [Ptk. 2:54. § (5) bekezdés] esetére vonatkoztatható.

Az Európa Tanácsnak a gyűlöletbeszédről szóló ajánlása szerint:

„a »gyűlöletbeszéd« úgy értendő, mint ami a véleménynyilvánítás minden olyan formáját lefedi, amely fajgyűlöletet, xenofóbiát, antiszemitizmust vagy az intolerancián alapuló gyűlölet más formáit terjeszti, arra buzdít vagy igazolja, magában foglalva az erőszakos nacionalizmus és népközpontúság, megkülönböztetés és a kisebbségek, bevándorlók vagy bevándorló származású emberekkel szembeni ellenségesség révén kifejezett intoleranciát is.”¹

A gyűlöletbeszéd tehát az egyes társadalmi csoportokkal szembeni, vagy azok tagjaival szemben, az adott csoporthoz való tartozásuk miatt kialakuló gyűlölet nyilvános kifejezését jelenti. Ezek egyfelől sértik a csoport tagjait, másfelől viszont a legtöbb esetben fontos közügyekkel kapcsolatos véleményeknek számítanak – a gyűlöletbeszéd jogi megítélését e kettősség teszi különösen nehézé. (A gyűlöletbeszéd korlátozása körüli elvi vitákkal, az e kérdés tekintetében alkalmazott európai és amerikai jogi megközelítések alapvető eltéréseivel jelen tanulmány nem foglalkozik.)

A Btk. 332. §-a szerint a „közösség elleni uszítást” az követi el, aki „nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet ellen; b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, illetve annak tagja ellen, vagy c) a lakosság egyes csoportjai, illetve azok tagjai ellen – különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel – erőszakra vagy gyűlöletre uszít.” Fontos körülmény, hogy 2016-ig csak a „gyűlöletre uszítás” szerepelt elkövetési magatartásként a tényállásban, így a joggyakorlat minden megállapítása (1990-től 2016-ig) csak e magatartásra vonatkoztatható.

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat alapján gyűlöletre uszítás miatt azok a gyűlölködő kifejezések büntethetők, amelyek aktív, ellenséges magatartás, indulat felkeltésére alkalmasak. A gyűlölet felkeltésének szándéka irreleváns, és az sem kell a bűncselekmény megvalósulásához, hogy a tényállásban elkövetési magatartásként szereplő „uszítás” kifejezetten „tevékeny gyűlöletre” mozgósítson,

¹ Council of Europe, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech” (Appendix – “Scope”).

de az elkövető tudatának át kell fognia azt, hogy magatartása eredményeképpen erőszakos cselekményeket követhetnek el.

A védett jogi tárgy kettős: egyfelől a veszély ilyen fokú intenzitása sérti a köznyugalmat, másfelől az aktív magatartásra ösztönzés egyéni jogok sérelmének veszélyével jár. A gyűlölet felkeltése önmagában nem valósítja meg a bűncselekményt, ha nem alkalmas arra, hogy eredményeképpen tevőleges jogsértés következzen be. A veszély mértékét, amely igazolja a véleménysszabadság korlátozását, nem határozta meg az AB: annyi bizonyos, hogy – veszélyeztető, immateriális bűncselekmény lévén – akkor is megvalósulhat a tényállás, ha a közlés címzettjeiben még csak a gyűlölet érzése sem alakul ki, és végképp nem szükséges a tevőleges ártó magatartás tanúsítása, vagy annak megkezdése, előkészülete. A büntetethez elegendő csupán ennek objektív lehetősége, a közlés erre való alkalmassága, ami magában hordozza a közösség tagjait érő konkrét sérelem veszélyét.

Az AB később, a 18/2004. (V. 25.) AB és a 95/2008. (VII. 3.) AB sz. határozataiban úgy döntött, hogy – hasonlóan az amerikai Legfelső Bíróság által kidolgozott *clear and present danger* doktrína² lényegéhez – kizárólag „az erőszakcselekmény nyilvánvaló, közvetlen veszélyével és az egyéni jogok sérelmével fenyegető cselekmények” büntetőjogi szankcionálását tekinti alkotmányosan megengedettnek. Amennyiben az eddigiekben a „gyűlöltre uszítás” magatartásával kapcsolatban kialakult értelmezéseket jövőben az „erőszakra uszítás” új elkövetési magatartására kell alkalmazni (ezt célozza a 2016-os törvénymódosító javaslat, a csatolt miniszteri indokolás szerint), akkor kérdéses lesz, hogy a „gyűlöltre uszításnak” a joggyakorlat milyen új értelmet fog adni, és miként határolja el azt a jövőben az „erőszakra uszítástól”.

Annak idején Varga Zoltán Bíró Úr is megnyilvánult a közösség elleni uszítás (izgatás) értelmezése körüli szakmai-tudományos vitákban.³ Tanulmányában a ‘tradicionalista’ büntetőjogi álláspontra helyezkedett, a „gyűlöltre uszításban” azon gyűlölködő véleményeket látva, amelyek a gyűlölet pusztá felkeltésének szándékán túllépnek, és a megtámadott közösséget érő károkozásra próbálják rávenni közönségüket:

„aki tudatosan arra törekszik, hogy mások érzelmi, indulati világát saját befolyása alá kerítve gyűlöletet ébresszen az emberek

² Ld. KOLTAY András: A „clear and present danger” elv fordultatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon. *Magyar Jog*, 2009/7.

³ VARGA Zoltán: A közösség elleni izgatás. *Magyar Jog*, 2002/12.

meghatározott csoportjával szemben, az gyűlöletet kelt. Ebből viszont az következik, hogy ha ez a magatartás ellenséges, kárt okozó tevékenységre bízattással, ingerléssel, vagy lázítással is párosul, akkor a cselekmény már nem csupán a passzív gyűlölet felkeltésére irányul, hanem arra, hogy a meglévő, vagy a már felkeltett gyűlölet a külvilágban mások számára is felismerhetően megjelenjen, tehát gyűlöletre uszít.⁴

Úgy képelem, hogy a „gyűlöletre uszítás” jelentésének a 2004-es és a 2008-as AB határozat, illetve a Fővárosi Ítéltábla BH2005. 46 számon közzétett ítélete óta teret hódító – az általa kívánatosnak gondolt, a büntetőjog hagyományos dogmatikájába illeszkedő értelmezéshez képest erőteljesen szűkítő, így a büntethetőséget szinte kizáró – meghatározását Varga Zoltán nem fogadhatta megelégedettséggel. Ezek fényében feltehetően idegenkedhet az uszítás büntetésének alternatív – a büntetőjogi és a polgári jogi szabályozási rendszert sajátosan vegyíteni kívánó – megoldásától, így a 2013-as Ptk.-ba foglalt ‘polgári jogi gyűlöletbeszéd’-szabálytól is, amelybe lényegében az AB és a jogalkotó között nézetkülönbség áthidalásának szándéka ‘sodorta bele’ a törvényhozót. Ha azonban már megszületett az említett szabály, érdemes közelebbről is megvizsgálni, és ez a szemügyre vétel talán felvillanthat érdekességeket az Ünnepektől számára is.

2. Előzmények: mi köze a polgári jognak a gyűlöletbeszéd tilalmazásához?

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának zárógondolata kifejezetten hitet tesz a polgári jogi védelmi eszközök, konkrétan a nem vagyoni kártérítés alkalmazhatósága mellett, miközben a büntetőjogi védelem kiegészítése számára is nyitva hagyja a kaput:

„[a] közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy erről a törvényhozó akár a gyűlöletre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodjék. A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például

⁴ Uo. 715.

a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.”⁵

Az Európa Tanács gyűlöletbeszédről szóló, a fentiekben is idézett ajánlása is kifejezetten bátorítja a tagállamokat, hogy a polgári jog eszközeivel – közérdekű kereset, kártérítés, válaszadási jog – is felvegye a küzdelmet a gyűlölködés ellen.⁶ Ezzel együtt is, talán az AB maga sem gondolta 1992-ben, hogy határozata indokolásában odavetett megjegyzése egyszer Ptk.-módosításban fog testet ölteni.

Miután az AB 2004-ben újból megsemmisítette a „közösség elleni izgatás” tényállásának módosítását, és mielőtt a parlament 2008 elején újból megpróbálkozott volna egy újabb Btk.-módosítással [amit aztán a 95/2008. (VII. 3.) AB határozat semmisített meg], az Országgyűlés 2007 októberében fogadta el a Ptk. módosítását. A módosítás arra irányult, hogy megteremtse a gyűlölködés elleni fellépés lehetőségét a polgári jogban.

A köztársasági elnöki aláírás elmaradását és az ezzel párhuzamos elnöki normakontrollra bocsátást követően a 96/2008. (VII. 3.) AB határozat megsemmisítette a hatályba sem lépett tényállást. A testület többsége a szólásszabadság alkotmányellenes korlátozásának minősítette a jogszabályt. Az indokolás szerint a törvény által meghatározott védett csoportok köre egyfelől túlságosan tág (bármely kisebbségben lévő csoportra vonatkozik, ezek köre, mennyisége pedig beláthatatlan), másfelől túl szűk és diszkriminatív, hiszen a többségi közösségek tagjainak védelmét kizárja.

A törvény nem korlátozta a perindítás lehetőségét, ezért lehetséges lett volna, hogy egy adott közösség tagjainak jelentős része pert indítson, ami az igazságszolgáltatás teljes megbénulásának rémképét vetítette előre, a megszülető ítéletek pedig a jogsértő alperes aránytalan szankcionálását jelentették volna. A bevezetni kívánt közérdekű kereset lehetősége (a közösségek érdekvédelmét ellátó szervezetek jogaként) az AB szerint az önrendelkezési jog alkotmányellenes korlátját képezte, tekintettel arra, hogy míg a fogyasztóvédelmi közérdekű keresetek olyan közös társadalmi érdekek védelmét szolgálják, amely alanyi jogok egyéni érvényesítése útján nem, vagy nem a kellő hatékonysággal védhetők, addig jelen esetben nem a közérdek, hanem a közvetett módon megsértett alanyi jog védelméről van szó. Mindenki csak a saját, megsértett jogát érvényesítheti tehát.

⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, Indokolás V. 4. pont.

⁶ Council of Europe i. m. Principle 2.

Ezenfelül egy közösség elleni támadás nem feltétlenül ‘sugárzik át’ az azt alkotó egyénekre, és a Ptk. bevezetni kívánt tényállására is igaz, hogy alkalmazása során konkrét személyiségi jogi sérelem hiányában is jogsértőnek minősülhetett volna valamely tényállásszerű magatartás. A sérelem bekövetkeztének megdönthetetlen vélelme alkotmányellenes. Az indokolás nem zárja ki egyértelműen annak lehetőségét, hogy a közösségeket ért sérelem egy polgári jogi tényállás által meghatározottan a közösség tagjaira mint egyénekre ‘sugárzozzon át’, azaz a közösség sérelme az egyén sérelmének minősüljön a tényállás által. A vizsgált Ptk.-módosítás azonban ezt az ‘átsugárzást’ alkotmányellenes módon szabályozta, különös tekintettel az alperesi ellenbizonyítás kizártságára, valamint a párhuzamos perlések és szankcionálások lehetőségére.

A határozat arra enged következtetni, hogy a szólásszabadság polgári jogi eszközökkel való korlátozása a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépés érdekében nem eleve megengedhetetlen:

„[a] természetes személynek az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapján elidegeníthetetlen joga, hogy másokkal egyenlő méltóságuként kezeljék, és ez a joga a jogrend által is védelemben részesüljön. Egy közösséghez tartozás az ember személyiségének meghatározó jelentőségű eleme lehet. Ha a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet. Ez a véleménynyilvánítás szükséges korlátozását jelentheti, amely azonban csak akkor alkotmányos, amennyiben arányos az elérni kívánt céllal.”⁷

A testület a polgári jog területén eltért a büntetőjogi tárgyú döntéseiben megfogalmazott felfogástól, miszerint a korlátozás alkotmányosságához a védett közösség tagjait érő sérelem valamiféle veszélye lenne szükséges; a Ptk. kontextusában a korlátozás elsődleges alapja a (közösség tagjának számító) egyén méltóságának védelme.

Az Országgyűlés 2008 novemberében fogadta el a T/6219. számú törvényjavaslatot az ember méltóságát súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról. A

⁷ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat, Indokolás III. 3. pont.

jogalkotó a 2007-es, megsemmisített Ptk.-módosítás szövegéhez képest több változtatást is eszközölt: megpróbálta például pontosítani, illetve leszűkíteni a védendő csoportok körét. A szabály így mindössze a meghatározott négyféle csoportalkotó jelleg valamelyike alapján verbuválódó közösségeket védte, azaz csak a nemzeti, az etnikai, a vallási, valamint a szexuális irányultság alapján elkülönülő közösségek tagjai igényelhetnek jogvédelmet. Ezúttal nemcsak a kisebbségek, hanem a többség, adott esetben a magyar nemzet tagjai is védelmet kaphattak volna.

A törvény mentesülést adott volna annak, aki – bár elköveti a meghatározott cselekményt – bizonyítja, hogy „a csoportot sértő magatartása [...] nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagja személyhez fűződő jogának sérelmét okozza.” Egyfelől tehát kimondta, hogy a tényállásszerű magatartás automatikusan személyhez fűződő jogot sért, másfelől pedig azt, hogy amennyiben az alperes tudja, bizonyítsa be, hogy mégsem sértett személyhez fűződő jogot. A vélelem a jogsértés mellett szól, de megdönthető. A szöveg igyekezett kiküszöbölni az aránytalan szankció kiszabásának lehetősége által előidézett korábbi alkotmányossági problémát is: a tervezett megoldás szerint a jogsértés lehetséges szankciói között nem szerepelt a kártérítés.

A köztársasági elnök megtagadta a törvény aláírását, indítványával az AB-hoz fordult. Érdemben végül a testület nem bírálta el azt, mert „az új Ptk. hatálybalépése okafogyottá teszi az Alkotmánybíróság eljárását.”⁸

3. A 2013-as Ptk. és az Alaptörvény negyedik módosítása

A készülő új Ptk. egyes tervezeteinek különböző előkészítői eltérően viszonyultak a gyűlöletbeszéd kérdéséhez. Ezen kodifikációs munkálatok részben az előbbiekben említett, a régi Ptk.-ra vonatkozó módosításokkal párhuzamosan zajlottak, így olykor a Ptk. különböző tervezetei is reflektáltak a régivel kapcsolatos eseményekre.

A 2005 decemberében közzétett első szakértői tervezet a tervek szerint nem konstruált volna új tényállást, de nem is hagyta szó nélkül a problémát. A törvénysszöveg-tervezetet kísérő indokolás amellett érvelt, hogy „gyűlöletbeszéd esetén a [hatályos] Ptk. szabályaiból levezethető az egyéni fellépés lehetősége.” Bár az akkori normaszöveg valóban nem zárta ki kifejezetten ezt az értelmezést, azt a bírói gyakorlat az elvétve előforduló, a közösség sérelmére hivatkozó egyéni

⁸ 3109/2014. (IV. 17.) AB végzés.

kezdeményezésre indított eljárásokban nem fogadta el.⁹ A szóbeszéd szerint ezen újszerű értelmezés az előkészítő bizottság tudtán kívül került bele a tervezet indokolásába. A 2008-ban végül könyv alakban is megjelent, ‘eredeti’ bizottsági tervezet nem is ejtett szót a gyűlöletbeszéd Ptk.-beli korlátozásának kérdéséről.¹⁰

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium honlapján 2007-ben közzétett, a Ptk.-ra vonatkozó újabb tervezet az azonos év októberében elfogadott, az 1959-es Ptk.-t módosító törvény szövegével egyezően szabályozta volna a gyűlöletbeszéd tényállását. Mivel a módosítást az AB 2008-ban megsemmisítette, világossá vált, hogy a kódex előkészítőinek új megoldást kell keresniük. A kormány 2008 júniusában benyújtotta az Országgyűléshez a Ptk.-ra vonatkozó javaslatát. A javaslat szintén tartalmazott rendelkezést a gyűlöletbeszéd polgári jogi rendezésére vonatkozóan, de a végül elfogadott (hatályba nem lépett, majd később, 2010-ben vissza is vont) Ptk., a 2009. évi CXX. törvény – a benyújtott javaslattal ellentétben – nem foglalt magába a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályt.

A 2013 februárjában elfogadott és 2014 óta hatályos Ptk., a 2013. évi V. törvény újbóli kísérletet tesz a gyűlöletbeszéd polgári jogi korlátozására:

„2:54. § (5) A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

A rendelkezés szűkítően határozza meg a védett közösségek körét (magyar nemzet, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösség), illetve rögzíti, hogy a sérelem akkor következik be, ha az adott közösséghez tartozás a jogot érvényesítő fél „személyisége lényeges vonásának” minősül. Ugyanakkor – mint arra az AB 2008-ban rámutatott – a közösséghez tartozás jogi eszközökkel nem vizsgálható, olykor egyáltalán nem is bizonyítható, és úgyszintén igaz

⁹ MURÁNYI Katalin et al.: A Ptk. és a gyűlöletbeszéd (vita). *De Jure*, 2006/3., illetve ld. az ifj. Hegedűs Lóránt polgári perében született ítéletet: PKKB 29.P.90.907/2001/12.

¹⁰ Ld. VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex, 2008.

ez arra a körülményre, hogy a közösséghez tartozást a személyiség lényeges vonásaként kell értékelni. Valójában az utóbbi a tényállás által védett közösségek meghatározásán túli, felesleges (nem bizonyítható, így a szóláskorlátozás körét a feltehető jogalkotói szándék ellenére sem szűkítő) kiegészítésnek tűnik. A tényállás a „súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelmet” tiltja; a korlátozáshoz megkívánt jogsértő magatartás jóval kevésbé súlyos, mint a Btk.-beli „gyűlöletre uszítás”. A jogérvényesítés korlátja az arra nyitva álló 30 napos jogvesztő határidő.

Az Alaptörvény negyedik módosítása, amely időben néhány nappal követte a Ptk. elfogadását, a IX. cikket a következő új bekezdésekkel egészítette ki:

„(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

(5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek — törvényben meghatározottak szerint — jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

A módosítás az új Ptk. rendelkezéseinek alkotmányos alátámasztására szolgál,¹¹ de nem egyértelmű, hogy a kérdés körül 2008 óta lebegő alkotmányossági kételyeket képes-e eloszlatni.

4. A polgári jogi gyűlöletbeszéd-tilalom „nagy elvi kérdése”

Mielőtt a Ptk. 2:54. § (5) bekezdésében foglaltakat értelmezni próbálnánk, fel kell tenni az elvi jelentőségű kérdést: van-e egyáltalán keresnivalója a polgári jognak a gyűlöletbeszéddel szembeni fellépésben, védheti-e a polgári jog az egyének azonosíthatatlan közösségét, konkrétan azonosítható, sérelmet szenvedett fél hiányában? A személyiségi jogok hagyományos dogmatikai rendje, amely azonosítható, sérelmet szenvedett felet kíván meg, akinek jogában áll döntetni személyiségi jogai védelméről, vagy a sérelem következmények nélkül hagyásáról, idegenkedik a nehezen meghatározható és azonosítható közösségek

¹¹ Ld. Háttéranyag az Alaptörvény negyedik módosításához, 18–19, <http://tinyurl.hu/H1eb/>.

védelmétől. Önmagában azonban az, hogy egy új jogi megoldás nem illik bele a korábbi gyakorlatok és rögzült értelmezési formulák közé, még nem érv annak helytelensége mellett.

Mielőtt a közösségek védelmére rátérnénk, vizsgáljuk meg röviden az egyéni polgári jogi becsületvédelem mibenlétét! A jó hírnévhez és a becsülethez való személyiségi jogok (Ptk. 2:45. §) tárgya jórészt azonos, a tényállások az egyénről valós tényeken, illetve nem szélsőséges véleményeken alapuló külső értékítélet lehetőségét védik. Ugyanakkor a becsülethez való jog valamelyest ingoványosabb talajon áll, mint a jó hírnév védelme, ennek oka pedig a vélemények (értékítéletek) szükségszerűen szubjektív jellegében keresendő. Amíg a tényállítás valódisága elvben objektíve eldönthető kérdés, és a valóság bizonyítás tárgya lehet, addig a becsülethez való jogot sérteni képes vélemény fogalmilag szubjektív, ellenáll a bizonyításnak. Mint ilyen, a szólásszabadság általánosan elfogadott elvei szerint szélesebb körű védelmet érdemel, mint a (valótlan) tényállítás.¹² A bíróságok a Ptk. értelmében a „kifejezősmódjában indokolatlanul bántó”, nem pedig általában az érintettre nézve sértő véleményeket korlátozhatják.

A másik, a jó hírnév és a becsület védelmét elválasztó sajátosság az, hogy ez utóbbinak minden jogi standardizálás ellenére is megmaradt némi szubjektív jellege, ami a sérelmet szenvedett személy belső integritásával kapcsolatos jogi relevancia elismerésében tükröződik. Bár a „kifejezősmódjában indokolatlanul bántó” szófordulat óhatatlanul maga is objektív mérce alkalmazását teszi szükségessé (azaz, a ‘bántalom’ megléte nem az egyén érzékenysége, hanem a bíróság által alkalmazott általános mérce szerint ítélandó meg), mégiscsak van valami köze az egyén azon lelki fájdalmaához, amit ő a szélsőséges vélemény nyomán érez, még ha az a konkrét, jogorvoslatot kereső egyén belső érzékenységtől elszakított módon is ítélandó meg. A becsülethez való jog Ptk.-ba foglalt, de egyértelműen a korábbi bírói gyakorlaton alapuló legtipikusabb megsértése tehát Janus-arcú tényállás: a társadalmi értékítélet megalapozottságát és az egyén megalázásának, megbántásának elkerülését egyszerre célozza.

Rátérve a közösségek sérelme okán való egyéni jogérvényesítés megítélésére, mivel az egyén sérelme a személyiségi jogok körében mindenféleképpen objektivizált mércék alapján ítélandó meg, azaz jórészt eltávolodik a jogorvoslatot ténylegesen kereső egyén tényleges (szubjektív) sérelmétől, végeredményben nem feltétlenül megengedhetetlen dogmatikai bakugrás az, ha a közösség megtámadása esetében a törvény lehetővé teszi annak megállapítását, hogy az a

¹² Ld. pl. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, 7/2014. (III. 7.) AB határozat.

közösségbe tartozó egyén sérelmét okozhatja. Hiszen a konkrétan azonosítható egyén személyiségi jogi sérelme is egy személyes adottságaitól, képességeitől, helyzetétől jórészt elválasztott mérce alapján nyer védelmet, aminek nem feltétlenül lesz szoros kapcsolódása hozzá mint felpereshez.

A 'sértődékeny' és az 'érzékeny' közéleti szereplő becsületének védelme azonos szempontok alapján lesz megítélve, pedig az előbbi tényleges érzelmi megrázkódtatása miatt keres kompenzációt, az utóbbi pedig csak rideg számításból fakadóan perel, és valójában pszichés szempontból nem zavarja az objektíve bántónak minősíthető vélemény. Ennek megfelelően nem zárható ki, hogy a közösséget ért durva támadás az egyén sérelmét okozza, és e sérelem ugyanúgy az egyéntől elválasztva ítélendő meg. Igaz ugyan, hogy a 'távolság' közte (szubjektív sérelme) és a bíróság által alkalmazandó (objektivizált) mérce között értelemszerűen nagyobb, mint abban az esetben, ha személyének konkrét azonosíthatósága mellett éri támadás, de az egyén és az alkalmazandó mérce közötti viszony *jelleget tekintve* nem tér el ebben az esetben sem.

Az objektivizálás elmulasztthatatlan teendőjére utal a Pp. kiegészítő (és inkább anyagi jogi, értelmező jellegű) szabálya, ami szerint „[a] bíróság a személyiség lényeges vonásának minősülő, a közösséghez tartozással összefüggő személyiségjegy vonatkozásában azt vizsgálja, hogy a közösséget bántó jogsérelem *alkalmas lehet-e arra, hogy általában véve a közösséghez tartozó személy személyiségi jogának a sérelmét is okozza.*”¹³ Az egyénnek okozott sérelmet tehát általános mérce alapján kell megítélni, amely a közösség bármely tagjára ugyanúgy alkalmazandó, és ugyanazon következtetés levonását (történt-e jogsérelem, avagy sem) teszi lehetővé, a felperes személyétől függetlenül.

Tehát a sérelem megtörténtének vizsgálatakor a bíróságnak hasonló szempontokat kell mérlegelnie az egyéni becsület és a közösség sérelmére való felperesi hivatkozáskor: alkalmas volt-e a közlés a sérelemokozásra ('átsugárzott-e' a közösséget ért támadás az egyénre), illetve a közlés az alkotmányosan védett szólások közé tartozik-e? Amint Török Bernát megállapítja, a 96/2008. (VII. 3.) AB határozat utóbbi tekintetben arra utal, hogy:

„[a szóláskorlátozás] kivételesen szűk körben képzelhető csak el, amikor (1) a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, (2) a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és (3) akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges. Kizárólag ez az az esetkör,

¹³ Pp. 507. § (2) bekezdés – kiemelés tőlem, K. A.

amikor az általánosító beszéd a közösséghez tartozók bármelyikére vonatkoztatható, így az alanyi jogokat érintő hatása kellően intenzív ahhoz, hogy az egyéni jogsérelmek szintjére léphessünk. Meggyőződésem, hogy ennek az értelmezésnek a komolyan vétele a jogintézmény alkalmazását az emberi méltóság korlátozhatatlan magát érintő esetekre szorítja, amikor a véleményt nyilvánító mások emberi minőségét adott közösséghez tartozásuk miatt alapjaiban tagadja, emberi mivoltuk legbensőbb lényegét támadva.”¹⁴

Felmerül egy, a közösséget ért támadások megítélésének új szempontjaként jelentkező, az előző kettőt megelőző kérdés is: egyáltalán tagja-e a felperes a megtámadott közösségnek? Ennek megítélése lehet a szabályozás egyik gyenge pontja. A közösségbe tartozás számos esetben objektíve nem állapítható meg, illetve szenzitív jellegére tekintettel egyáltalán nem is vizsgálható a bíróság által, így a Pp. jobb híján úgy rendelkezik, hogy a bizonyítás körében a felperes keresetlevélbe foglalt nyilatkozata az egyetlen eszköz (ha a felperes e nyilatkozattételt elmulasztja, a bíróság elutasítja a keresetet).¹⁵

A közösségeket érő sérelemnek a magánjogi dogmatikával nem összeegyeztethetetlen és alkotmányos értelmezésének keresésekor óhatatlanul felmerül a többségi–kisebbségi közösség dichotómiájának kérdése. Egyes álláspontok szerint a gyűlölködéssel szemben kizárólag a számarányuknál, társadalmi reprezentációjuknál fogva eredendően gyengébb, sérülékenyebb kisebbségi közösségeket kell védeni. (Ezt akár a büntetőjogi gyűlöletbeszéd-tilalmakra is alkalmazandó szempontnak tekinthetnénk, bár nincs tudomásom olyan európai gyűlöletbeszéd-szabályról, amely csak a kisebbségekkel szembeni gyűlölködés esetére vonatkozna.) Gárdos-Orosz Fruzsina gondolatgazdag tanulmánya a Ptk. értelmezési lehetőségeit boncolgatja: „arra kell jutni, hogy a Ptk. vizsgált szabálya csak a sérülékeny kisebbségeket érintő, és az egyénre így átsugárzó jogsérelem esetében lesz alkotmányos módon értelmezhető és alkalmazható.”¹⁶

¹⁴ TÖRÖK Bernát: *A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében*. Doktori disszertáció, SZTE ÁJK, 2018. 122.

¹⁵ Pp. 507. § (1) bekezdés. Ezzel egybevégezően nyilatkozott az 59/1991. (XI. 8.) AB határozat, valamint a 45/2005. (XII. 14.) AB határozat is. A 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól 1. § (1) bekezdése pedig – más feltételek mellett – azon közösségeket tekinti nemzetiiségeknek, amelyek „összetartozás-tudatról tesz[nek] bizonyosságot”.

¹⁶ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. *Fundamentum*, 2013/3. 31. Ld. még GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – PAP András: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/2. 24.

Ezzel szemben én a 96/2008. (VII. 3.) AB határozattal és az azt megelőző köztársasági elnöki indítvánnyal értek egyet, amelyek a többség védelmének kizárásában megengedhetetlen diszkriminációt láttak (igaz, a 2007-es Ptk.-módosítás a többség védelmét már eleve a tényállásban zárta ki). Sólyom László példája szerint: „[h]a például 49% a társadalomban a férfiak aránya – s ez a [törvény] által nevesített »nemi identitás« által képzett »kör« –, minden férfi személyiségi jogséremlme megvalósul. Ugyanazon sértő magatartás viszont az 51%-ot kitevő másik nem tagjainak nem sértené személyiségi jogát.”¹⁷ Könnyen belátható e következmény abszurditása.

De ezen túl is lennének érveim. Elsőként, a többségi közösség védelme valójában nem a közösség, hanem az abba tartozó egyén védelmét célozza. A többségi közösségbe tartozás jelentősége az egyén védelmekor már elhalványul, ‘bántó’, azaz ‘objektíve sértő’ vélemény a többséggel szemben is megfogalmazható, ami aztán az egyént sérti anélkül is, hogy annak fizikai biztonsága veszélybe kerülne, vagy jogai gyakorlásának lehetőségei szűkülnének. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a többség–kisebbség kérdését a konkrét megszólalás sérelmes jellegének mérlegelésekor ne lehetne számításba venni; a vizsgált megszólalás körülményei lehetnek olyanok, amelyek azt alkalmatlanná teszik a többségi (vagy akár a kisebbségi) közösség tagjainak megsértésére, a törvényi tényállásban szereplő „jogsérelem” bekövetkezte pedig természetesen a szólásszabadság védelmének szempontjára tekintettel állapítandó meg. De ez nem jelenti azt, hogy a többségi közösségek megsértése esetén az egyéni jogérvényesítés lehetősége eleve kizárható; nem a közösségek, hanem az egyének között tennénk ilyen módon különbséget, és ez nem megengedhető.

Másodikként, az egyének méltósága értelemszerűen egyenlő, függetlenül attól, hogy milyen közösségekbe tartoznak. A méltóság védelméből a többségi közösség tagja sem rekeszhető ki, de igaz, hogy az emberi méltóság értelmezése a magyar alkotmányjogban e tekintetben okoz némi zavart. Mivel az AB által alkotott alapjogi dogmatika szerint a méltóság minden alapjogok anyajoga, és így minden alapjog belőle vezethető le,¹⁸ a méltóság és a szólásszabadság szembeállítás az utóbbi határainak megvonásakor valóban nem szerencsés, mert maga is az előbbiből fakad, tehát nehezen lehetnek egymással viaskodó

¹⁷ Sólyom László köztársasági elnök indítványa, 2007. november 13. http://www.solyomlaszlo.hu/archiv/admin/data/file/2771_20071113abinditvany_ptk_modositas_gyuloletbeszed_cimerrel.pdf

¹⁸ Elsőként ld. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, Indokolás III. pont, az Alaptörvény előtti időszak zárásaként pedig: 37/2011. (V. 10.) AB határozat, Indokolás III. 4. 2. 5. pont.

ellenfelek.¹⁹ Ezzel együtt is, a szólásszabadság és a személyiségi jogok ütközésénél a méltóságot mint védett jogi tárgyat (Európa-szerte) szokás az előbbivel szembeállítani.

E tekintetben szerencsésebb lenne, ha az alapjogok anyajoga a magyar alkotmányjogi terminológia szerint a méltóság helyett pl. az emberi személyiség szabad kibontakoztatásához való jog lenne, de ez utóbbi sajnálatos módon nem szerepel az Alaptörvényben (és nem szerepelt a korábbi Alkotmányban sem).²⁰ Ugyanakkor, a méltóságfogalom elasztikussága miatt, aminek következtében még egyazon törvényben sem ugyanazt a jelentést hordozza,²¹ ez nem okoz valódi zavart. Világos, hogy a szólásszabadság gyakorlása az egyén személyiségi jogainak sérelmét okozhatja, e jogok védelme pedig mindenki vonatkozásában egyenlő mértékű kell legyen, beleértve természetesen a többségi közösségekbe tartozó egyéneket is.

Harmadikként egy praktikus érv: a többséghez tartozás megítélése relatív, helyzetfüggő. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint – adott beszéd-szituációban – az általában véve a többségbe tartozó egyén könnyen kerülhet számbeli kisebbségbe. Ugyanez igaz lehet egy adott település, településrész vonatkozásában is, ahol az egyébként többségi közösségbe tartozó egyén jogai adott esetben fokozottabb veszélynek vannak kitéve, mint az országos szinten kisebbségi közösségbe tartozóé. Ez minden esetben az adott helyzetben ítélandó meg, azaz nem lehet a többségeket eleve kizárni a jogvédelemből.

5. A Ptk. tényállásának értelmezése

5.1. „A közösség bármely tagja jogosult...”

A szabály egyéni személyiségi jogot védő jellegéből szükségszerűen következik, hogy a közösség valamennyi tagjának biztosítani kell a jogot a fellépésre. Ez ugyanakkor – jogsértés megvalósulása esetén – a szóláskorlátozás aránytalanságát vetíti előre, kiváltképpen, ha az alkalmazható szankciók között szerepel

¹⁹ Hasonló következtetésként ld. GÁRDOS-OROSZ i. m. 30.

²⁰ POKOL Béla: Gondolatok az alkotmánybíróvási döntések elvi alapjaihoz. *Jogelméleti Szemle*, 2012/1. 160–171.

²¹ Ld. Alaptörvény II. cikk és IX. cikk (4) bekezdés, Ptk. 2:42. § és 2:44. §, illetve ld. KOLTAY András: Az „általános személyiségi jog” azonosítása felé. Alkotmányjogi, magánjogi és büntetőjogi vizsgálódás. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*, 4. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 267–296.

vagyoni jellegű is (szerepel, ld. később). Az Opten Ptk.-kommentárja szerint „lényegében határtalan azon személyek száma, akik magukat a közönséghez tartozónak vallva, igényt érvényesíthetnek a jogsértővel szemben.”²² A Pp. – ahogyan már említettem – csak nyilatkozatot vár el a közösséghez tartozás igazolásaként, és nem is igen tehetne mást. Bár az eddig felmerült ügyekben nem volt több néhánynál, a potenciálisan mégis igen nagyszámú, több ezer, tízezer vagy akár százezer felperes lehetősége elrettentő perspektíva.

5.2. „[A] személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben...”

A védett közösségek köre a törvényben igen szűken van meghatározva, messze nem terjed ki valamennyi, alkotmányosan védett tulajdonság alapján szerveződő közösségre. Ez pedig alkotmányos szempontból aggályos. A közösségek körének meghatározási kísérlete önmagában üdvözlendő; valahol – észszerű – határt kell húzni, a védelem nem lehet teljesen parttalan. Általános ismerveket állíthatunk: a védett közösség tagjai érezzék – általában véve, nem feltétlenül erőteljes mértékben, akár tudatosan, akár érzelmi alapon – összetartozónak magukat; észrevehetően különüljenek el más csoportoktól; rendelkezzenek bizonyos belső, csak tagjaikra vonatkozó szabályokkal; azok minden tagjukra egyaránt vonatkozzanak; a csoportalkotó tulajdonságok legyenek a külvilág számára is jól felismerhetők. Ennyi azonban nem elegendő ahhoz, hogy megfelelően szűkre szabjuk a védendő közösségek körét. Kérdés, vajon mi az a fő csoportalkotó jelleg, amelynek mentén a védett közösségeket meghatározhatjuk?

Egy legfelsőbb bírósági ítéletben (BH2004. 171) szereplő „kollektív társadalmi kötelezettség” nem lehet megfelelő ennek eldöntésére, mert túlságosan leszűkíti a védelem körét. Talán az olyan tulajdonságok környékén kell keresni a választ, amelyeket a csoport tagjai nem tudnak levetkőzni, mint például a testi fogyatékoság vagy a szexuális preferencia? Vagy azon tulajdonságok mentén szerveződő közösségeket kell megtalálni, amelyek tagjai személyiségének teljességét alapvetően, minden élethelyzetben *meghatározzák*? Utóbbi lehet megfelelő szempont a differenciáláshoz, mert annak mérlegelésével állapítható meg, hogy van-e a közösség egyes tagjai között olyan erős kötelék, amely a közösség

²² FÉZER Tamás: Személyiségi jogok. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Budapest, Opten, 2014. 351.

megsértése esetén tagjainak vagy azok jelentős hányadának sérelmet okozhat. Azokat a közösségeket kell tehát megtalálni, amelyek tagjai személyiségének a leginkább elválaszthatatlan, integráns, meghatározó részeit érintik.

Az Alkotmánybíróság eddig két ilyen, a személyiség lényegét, teljességét meghatározó csoportot nevezett meg, e kettő a vallási közösség [4/1993. (II. 12.) AB határozat: „a vallás a hívő számára a teljes személyiséget és az élet minden területét érinti és meghatározza”] és a nemzeti vagy etnikai kisebbség [22/1997. (IV. 25.) AB határozat]. E két csoportidentitásra alapozta a testület a pozitív diszkrimináció megengedettségét: csak az egyházi és nemzetiségi iskolák jogosultak az állami intézményekkel megegyező mértékű finanszírozásra, a más alapon szerveződők nem.²³

A 96/2008. (VII. 3.) AB határozat kísérletet tett a védendő csoportok behatárolására.²⁴ Ahhoz, hogy védelmet kapjon, az adott csoportnak, közösségnek olyan alapon kell szerveződnie, amely tagjai személyiségének lényegét határozza meg, mint például a testület saját gyakorlatában korábban nevesített vallási meggyőződés és a nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozás. Megjegyzendő még, hogy a T/6219. számú, 2008 novemberében elfogadott, hatályba végül nem lépett törvényjavaslat – az EBH2005. 1216 sz. legfelsőbb bírósági döntés nyomán – a szexuális irányultságot tekintette a harmadik fontos, védelemre érdemes csoportalkotó jellegnek.

A 13/2000. (V. 12.) és a 14/2000. (V. 12.) sz. AB határozatokat követően a 96/2008. (VII. 3.) AB határozat is szólt a „közösségek méltóságáról” [ami időközben az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdésébe is bekerült]. Az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az önálló alapjogként nem értelmezhető, csak az egyénnek lehet méltósága, ugyanakkor a közösséghez tartozó egyén méltósága a közösség megsértésével maga is sérülhet. Ha a véleménynyilvánítás a közösséget sérti, „a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet.”²⁵ Az ‘átsugárzás’, azaz az egyén sérelmének megdönthetetlen vélelme a közösség megtámadása esetén csak akkor valósul meg, ha a közösség tagjai lényeges, esetleg levetköz-

²³ A vallással kapcsolatban ld. még pl. a katonai szolgálatmegtagadás lehetőségét, aminek esetében szintén a csoportba tartozás alapján került sor többletjogosultság megállapításra, vö. 46/1994. (X. 24.) AB határozat.

²⁴ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat, Indokolás IV. 1. 1. pont.

²⁵ Uo., III. 3. pont.

hetetlen tulajdonságai alapján szerveződik, és a sértés e tulajdonságra irányul, illetve kellően súlyos mértékű.

5.3. „[A] közösséget nagy nyilvánosság előtt...”

A polgári jogtól eddig ismeretlen volt a nagy nyilvánosság kategóriája, ami a büntetőjogban kiforrott jelentéstartalommal bír. E tekintetben a legkézenfekvőbb az lenne, ha a polgári bíróságok e jelentéssel használnák a továbbiakban a fogalmat.

5.4. „[S]úlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén [...] személyiségi jogát érvényesíteni”

A Polgári törvénykönyv rendelkezésének egyik gyenge pontja az, hogy nem nevesít konkrét, védendő személyiségi jogot, csak „jogsérelemről”, illetve általában „személyiségi jogról” beszél. A Wolters Kluwer-féle *Kommentár* szerint a tényállás „egyik alapvető hiányossága, hogy nem derül ki belőle: valójában mi is a tilalmazott elkövetési magatartás.”²⁶ A „kifejezésmódjában indokolatlanul bántó” fordulat a becsület védelmét rögzítő tényállásból lehet ismerős, de ebből nem következik az, hogy kizárólag a becsülethez való jog megsértése szankcionálható az 2:54. § (5) nyomán. A tényállás másik fordulata szerint ugyanis a „súlyosan sértő [...] jogsérelem” is szankcionálható, ami világossá teszi, hogy a rendelkezés nem kapcsolható kizárólag a becsületvédelemhez, még ha nem is tekinthető stilisztikailag bravúrosnak e megfogalmazás. Nem csupán a szólás-szabadság gyakorlása során valósítható tehát meg a tényállás, elképzelhető pl. hogy egy – valamely védett közösséggel szembeni, nagy nyilvánosság előtti – magánlakás- vagy magántitoksértés, hátrányos megkülönböztetés is alapot adhat a fellépésre. A hivatkozható személyiségi jogok rögzítése hiányában megnyílik azon lehetőség, hogy egyszerre többet, lényegében bármely személyiségi jogot megpróbálhassanak e szakasz alapján érvényesíteni, beleértve a Ptk.-ban nem nevesített jogokat is.

²⁶ SZÉKELY László: Személyiségi jogok. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 1. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 178.

5.5. „[A] jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül”

A harmincnapos határidő értelmezése a folyamatosan (pl. az interneten) elérhető, sérelmet okozó tartalmak vonatkozásában szorul értelmezésre. A gyakorlatnak döntenie kell majd abban, hogy online közzététel esetén a 30 napot – amely az ügyész keresetindítási lehetőségére nem vonatkozik – a közzététel napjától számítja, vagy folyamatos elérhetőség esetében a határidő-számítás esetleg el sem indul.

5.6. „A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti”

Az itt felvethető kérdés visszautal a tényállás kezdetére („bármely tagja”). A 2008. novemberi (T/6219. sz.) törvényjavaslat megítélésem szerint ügyesen próbálta elkerülni az aránytalan szankcionálás lehetőségét, és a nem vagyoni kártérítés alkalmazását törvényi úton zárta volna ki. A 2013-as Ptk. ilyen megkorlátozást nem tartalmaz, így félok, hogy nagyszámú felperes esetén a vagyoni szankció (sérelemdíj) kiszabása túlzott korlátozást valósít meg, sőt, valójában már ennek lehetősége is felveti az alaptörvény-ellenesség gyanúját. A Pp. 507. § (4) bekezdése ugyan igyekszik meghatározni a sérelemdíj mértékét befolyásoló szempontokat (a jogsértés súlya, ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke, a jogsértés közösségre gyakorolt hatása), illetve rögzíti azt az alapvetően anyagi jogi jellegű szabályt, miszerint a megítélt sérelemdíj az igényt érvényesítő felpereseket egyetemlegesen illeti meg, de ez a rendelkezés önmagában nem alkalmas az aggályok eloszlatására. Az egyetemleges jogosultság önmagában nem feltétlenül szünteti meg az aránytalan szankcionálás lehetőségét, egyúttal bizonytalan helyzetet teremt. Kérdés, hogy a több felperes által a kereseti kérelmükben megjelölt sérelemdíj-igények összeadódnak-e, illetve, hogy eltérő igények esetén milyen szempontok szerint kell a megítélt sérelemdíjat a felperesek között ‘szétosztani’? A kereseti kérelemhez kötöttség elve alapján senki nem kaphat többet, mint amit kért, de ha egy másik felperes többet (vagy kevesebbet) kért, a megítélt összeg nem feltétlenül kell, hogy felperesenként azonos legyen. A Ptk. 6:33. § (5) szerint „[a] jogosultakat – ha jogviszonyukból más nem következik – a követelés egymás között egyenlő arányban illeti meg.” A felperesek közötti viszony jogviszonynak tekinthető, és a bíró – eltérő felperesi igények

esetén – megjelölheti az egyösszegben megítélt sérelemdíj szétosztásának arányát. Eleve szerencsétlennek tűnik a felpereseket – akik nem szükségszerűen ismerik egymást – az egyetemleges jogosultak közösségébe kényszeríteni, hogy aztán adott esetben egymással szemben is igénytel léphessenek fel. Ha pedig abból indulunk ki, hogy az ilyen ügyekben valamennyi felperes a saját személyiségi jogi sérelmére keres orvoslást, és azt olyan mértékű sérelemdíjjal szükséges kompenzálni, amely alkalmas erre, akkor a keresetekben megjelölt sérelemdíjak összeadódhatnak (ha a bíróság túlzónak találja azokat, vagy közülük valamelyiket, akkor csak részben), és így az alperest aránytalan szankció sújthatja. Ezzel ellentétes értelmezés szerint, ha egyetlen jogsértés egyösszegű kompenzációjáról van szó, és a bíróság ennek megfelelő összegű sérelemdíjat ítél meg, akkor a jogsérelemre adott orvoslás nem lesz a felperesek számára megfelelő, és minél többen vannak, annál kevésbé lehet az. A szabályozás tehát egyik értelmezés szerint sem aggálytalanul elfogadható.

6. A 2014 óta gyarapodó joggyakorlat

6.1. A „nagy nyilvánosság” mibenléte

A Ptk. 2:54. § (5) bekezdése alapján elsőként induló ügyben a felperes egy bírósági ítélethirdetésen a bíróság által mondottakat sérelmezte, és arra hivatkozott, hogy a bíróság a Szébb Jövőért Egyesület felosztatása érdekében indított perben hozott ítéletének indokolásában foglaltakkal okozott a roma közösségnek jogsérelmet.²⁷ Az írásba foglalt indokolás az egyesület által alkalmazott „cigánybűnözés” kifejezés alkalmazását nem tekintette egészen alaptalannak.

A jogsérelem a kereset szerint nem az írásba foglalt ítéletben, hanem az inkriminált részek ítélethirdetésen történő felolvasása által valósult meg.

A másodfokon eljáró Szegedi Ítéltábla rögzítette, hogy:

„[a]z ítélethirdetés úgy értékelendő, hogy arra nagy nyilvánosság előtt került sor. Helytállóan utaltak ugyanakkor a felperesek arra, kétséges, hogy a határozathirdetés 35 perces időtartama alatt a bíró teljes terjedelmében felolvasta volna a 20 oldalas ítéletet. Ilyen tény a határozathirdetésről készült jegyzőkönyv sem rögzítette.

²⁷ 17.P.20.691/2014/13. (Szolnoki Törvényszék), Pf.II.20.986/2014/4. (Szegedi Ítéltábla), Pfv.IV.20.840/2015/7. (Kúria).

zít, és ez a bíróságnak nem is feladata. [...] Ha ugyanis az ítélet kihirdetésekor nem hangzott el a kifogásolt megállapítás, ez alkalmammal jogsértés sem történhetett, ha viszont elhangzott, ekkor történt a felperesek álláspontja szerinti közösséget ért jogsértés, ezért ebben az esetben a határozathirdetés időpontjától számít az igényérvényesítésre nyitva álló 30 napos jogvesztő határidő, amit a felperesek elmulasztottak.”

Ezzel egybevágoan, a Kúria később kitért a „nagy nyilvánosság” tényállás-elemének értelmezési kérdésére is, miszerint:

„[a] peres felekkel vagy a beavatkozást kérővel való közlés nem minősül nagy nyilvánosság előtti közlésnek. [...] A »nagy nyilvánosság« polgári jogi fogalmának kidolgozása a bírói gyakorlatra vár, ennek egyik eszköze lehet a büntetőjogban már ismert fogalom analóg alkalmazása.”

Fontos körülmény továbbá, hogy a határozat anonimizált formában is csak a kihirdetés után több mint 30 nappal került fel az internetre, az egyéb módokon való ‘kiszivárgás’ pedig nem minősül a bíróság általi nyilvánosságra hozatalnak.

6.2. A védendő közösség meghatározása

A védendő közösség meghatározását az időrendben másodikként indult eljárásban mind az első-, mind a másodfokon eljáró bíróság a törvényszöveggel ellentétesen állapította meg.²⁸ Az ügy Pintér Sándor belügyminiszter nyilatkozata után indult, aki kordedvezményes szolgálati nyugdíjakkal való gyakori visszaélésekre hívta fel a figyelmet, azt is állítva, hogy „minden egyes esetet megvizsgáltattam.” A felperes ezt vitatta, és közösséget ért jogsérelem miatt perelt. Az első fokon eljáró Fővárosi Törvényszék szerint „a felperes egészségügyi okból szolgálati nyugdíjba került rendőrök közösségének tagjaként alappal léphet fel a személyében és jelen perben a jogsértés megállapítása iránt,” és meg is ítelt neki 500 ezer forint sérelemdíjat. Az ítéletábra másodfokon elutasította kereseti kérelmet, mert:

²⁸ 5.P.21.919/2014/11. (Fővárosi Törvényszék), 1.Pf.20.131/2015/6. (Fővárosi Ítéletábra), Pfv. IV.20.168/2016/5. – közzétéve: BH2017. 117 (Kúria).

„a személyiségi jog érvényesítése az új Ptk. 2:54. § (5) bekezdésben foglalt esetben sem korlátlan, mert a közösséget ért sértésnek összefüggésben kell állnia a közösség tagja személyiségének lényeges vonásával, különösen a magyar nemzethez, vagy valamely nemzeti, faji, vagy vallási közösséghez tartozásával, ennek hiányában a kollektív személyiségi jogi sérelem nem szankcionálható. Az elsőfokú bíróság álláspontjától eltérően az egészségügyi okból szolgálati nyugdíjba került rendőrök ezen szempont alapján a kollektív személyiségi jogi sérelem védelmét nem élvezik, mert ez a jogi tényen alapuló ismerv lehet ugyan közös, de a személyiség lényeges vonását nem képezi.”

A Kúria felülvizsgálati eljárásában született határozatában – BH-ként is közzétéve – rögzítette a tényállásból egyébként világosan kiolvasható következtetést, miszerint:

„[k]özösségi sérelem esetén a közösség tagja abban az esetben jogosult személyiségi jogi jogsértés miatti igényérvényesítésre, ha az a személyisége lényegét érintő, a Ptk.-ban nevesített csoportot képző tulajdonság miatt éri. A fegyveres szervek szolgálati nyugdíjba vonult hivatásos állományú tagjai nem alkotnak olyan közösséget, akiknek e csoporthoz tartozása személyiségük lényeges vonását képezi. Ennek hiányában csak a sérelmezett közléssel közvetlenül, egyedileg érintett személy rendelkezik keresetösségi joggal.”

A tényállás értelmezését a védett közösség tekintetében egy lényeges ponton egyértelművé tette egy másik ügyben eljárva a Debreceni Törvényszék.²⁹ A roma közösséget ért sértő kijelentés kapcsán szögezte le, hogy:

„[e]gy etnikai csoport tekintetében a deportálás lehetőségének megfogalmazása, felvetése és nyilvánosság előtti kinyilatkoztatása súlyos jogsértést valósít meg az adott közösséggel szemben, és a jogsértés átsugárzása folytán súlyos személyiségi jogsértést valósít meg az érintett közösség tagjainak oldalán. A perbeli jogsértéssel pedig az egész magyarországi r[oma] közösség érintett, így a sze-

²⁹ 6.P.20.750/2015/9. (Debreceni Törvényszék).

mélyiségi jogsértés a [hajdúhadház]i kötődéssel nem rendelkező felperes oldalán is megvalósult.”

Azaz, bár a kijelentés a hadházi romákra vonatkozott, ténylegesen bármely romát sérthetett.

6.3. A jogsérelem mércéje, a sértett személyiségi jogok

Az előbb hivatkozott eljárás volt az első, amelyben a bíróság jogerősen is megállapította a jogsérelmet.³⁰ A másodfokú ítélet szerint:

„[a] kifejezésnek egy adott etnikai csoport vonatkozásában bármilyen céllal – így akár az alperes által állított munkanélküliség enyhítésére alkalmas céllal – megtevesztő értelmezésre alkalmas módon történő megemlítése nyilvánvalóan alkalmas a közösség tagjaiban félelemérzet keltésére, ezáltal a közösségen átsugárzó tartalma folytán a személyiségi jog megsértésére.”

A félelemérzet keltése a polgári jogban – mint a személyiségi jog sérelméhez szükséges feltétel – alapvető újdonság, inkább ‘büntetőjogias’ hangulatot áraszt. A 2:54. § (5) bekezdésből nehezen is olvasható ki ennek megkövetelése, és inkább kapcsolható a közösség elleni uszítás Btk. tényállásához. Ezt követően a bíróság az emberi méltóság, a becsület és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megsértését állapította meg, amelyek közül egyiknek sem lehet feltétele a félelemkeltés.

A megsértett személyiségi jogok meghatározása – mivel a tényállásban nincsenek rögzítve – a bíróság feladata, és ennek az ítélet úgy tesz eleget, mintha a személyiségi jogok Ptk.-ban található (2:42-43. §) ‘étlapjáról’ válogatva kellene azonosítani a jogsérelem által érintett jogokat. E tekintetben az emberi méltóság sérelmének megállapítása indokolatlan. Ugyanis ha az valamennyi személyiségi jog ‘anyajoga’, funkciója pedig ennek megfelelően általános személyiségi jogként a személyiségben okozott nevesítetlen sérelmek esetén a fellépés lehetőségének biztosítása, akkor bármely személyiségi jog megsértése egyúttal az emberi méltóság sérelmét is okozza, a becsület sérelme esetén sérelmének külön megállapítása pedig szükségtelen, sőt megtevesztő, és az emberi méltóság vé-

³⁰ 6.P.20.750/2015/9. (Debreceni Törvényszék), Pf.I.20.623/2015/7. (Debreceni Ítéltábla).

delmét a korábbi – a 2013-as Ptk. által e tekintetben elhagyni kívánt – ítélkezési gyakorlatnak megfelelő mederbe tereli.³¹

Az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdése sem nyújt további segítséget e kérdés megválaszolásához, amikor az „emberi méltóságuk megsértése” miatti igények érvényesíthetőségének megteremtését rendeli el. A Ptk.-ban szereplő emberi méltóság ugyanis valamennyi más, nevesített személyiségi jogot magába foglal. Persze nem könnyíti meg az értelmezést végző dolgát az a körülmény, hogy az emberi méltóság jogának mibenléte a 2013-as Ptk.-ban sem minden tekintetben tisztázott. A 2:42. § a Wolters Kluwer-féle *Kommentár* szerint „két elemből fogalmazza meg a személyiségi jogi generálklauzulát: egyik elemként a 20. század eleji magánjogi kodifikációs tervezetekből ismert, pontos és gördülékeny, a személyiségi jogok lényegét és rendeltetését kifejező általános szabályt fogad el, második elemként – lényegét tekintve – megismétli az 1959.-es Ptk. indító szabályát.”³² Ez a két elem egyaránt az (1) bekezdésben található (személyiségét „szabadon érvényesíthesse” és „abban őt senki ne gátolja”). Ez lenne tehát maga a generálklauzula. Ugyanakkor:

„[a] Ptk. a személyiség magánjogi védelmének középpontjába az emberi méltósághoz való jogot helyezi; ezt tekinti minden nevesített és nem nevesített személyiségi jog »anyajogának«. Feloldja ezzel a [régi] Ptk. megoldásából adódó ellentmondást is, amelyben a legáltalánosabb fogalom, az emberi méltóság joga csak egy példálózó felsorolásban említett nevesített személyiségi jogként jelent meg.”³³

Az új Ptk. tehát mintha ‘mindkét világot’ magába kívánná olvasztani: egyfelől – korszerűbb megfogalmazással, de – lényegében tovább élteti a régi Ptk. 75. §-át, másfelől át kívánja emelni az alkotmánybíróági gyakorlatban elsőként a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban megfogalmazott általános személyiségi jogkoncepciót, amelyet ott és akkor az AB az emberi méltóság (Alkotmányban

³¹ Az 1959-es Ptk. égisze alatt a legtöbb, e tekintetben releváns bírói döntés hol egymás megfelelőiként, hol pedig elválaszthatatlan – értsd: önmagában állva, külön-külön nem értelmezhető elemekből álló – párként értelmezte a becsület és az emberi méltóság jogait. Az emberi méltóság vonatkozásában így – a becsülethez hasonlóan – az „indokolatlanul bántó”, „megalázó”, „sértő”, „lealázó” kifejezéseket ítélték jogsértőnek (ld. BH1997. 578, BH2000. 293, BH2002. 352, EBH2011. 2408, BDT2006. 1466), vagy éppen megállapították, hogy „az alperes jogszerű eljárásával a felperes becsülete, emberi méltósága illetve jó hírve nem sérült” (BH2003. 108).

³² SZÉKELY i. m. 125.

³³ Uo.

szereplő) fogalmával azonosított. Erre az AB határozatra a *Kommentár* kifejezetten utal is.³⁴ De ez a házasítás csak azon az áron lehetséges, hogy a 2:42. § két bekezdésének egymáshoz való viszonyát a törvény nem tisztázza.

Az eddigiekben ismeretes másik olyan ügyben, amelyben a jogerős ítélet jogsértést állapított meg, szintén egyszerre több személyiségi jog sérelmét is bizonyítottak látni a bíróság. A tényállás a következő volt: a budapesti lengyel nagykövetség előtt az alperesek tüntetést szerveztek a lengyel abortusztörvény ellen, amelyen az I. r. alperes – nagy nyilvánosság előtt – püspöki ruhában „Járuljatok szentáldozáshoz!” felhívást intézett a jelenlévőkhöz, majd áldoztató papi tevékenységet imitálva egy jól láthatóan címkézett, „abortusztabletta” feliratú zacskóból, „Krisztus teste” kijelentés kíséretében, fehér tablettákat helyezett az „eléje járuló” II. r. alperes, valamint mások nyelvére; III. r. alperes kezében megafonnal asszisztálta végig a jelenetet. A Fővárosi Ítéltábla utóbb közzétett ítéletében az emberi méltóság és a vallásszabadsághoz fűződő jog sérelmét állapította meg.³⁵

Az indokolás szerint:

„[a] sérelmezett magatartást objektív szemléletmóddal volt szükséges megítélni, az alperesek részéről kifejtett fenti magatartás egyértelműen a vallás meggyalázásának minősül. Ugyanakkor a gúnyolódó cselekmény nem mutatta meg az alperesek abortusz kérdésben elfoglalt álláspontját, az előadás részeként az abortusztabletta nyelvre helyezése a Krisztus teste közlés kíséretében nem volt értelmezhető az egyház abortuszvitában elfoglalt álláspontjának a kritikájaként sem. Ezért az abortusztablettával történő »áldoztatás« kifejezetten a felperesek vallását gyalázó alperesi magatartásként volt értékelhető, amely a Ptk. 2:54. § (5) bekezdésében meghatározott feltételeket kimerítette, a katolikus közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértette. A jogsértőnek bizonyult magatartás egyben a felperesek Ptk. 2:42. § (2) bekezdésében védett emberi méltósághoz fűződő jogát is megsértette.”

Az emberi méltóság sérelmének megállapítása ezen ügyben csak akkor lehetne indokolt, ha a Ptk.-ban nevesített más személyiségi jog sérelmét a bíróság

³⁴ Uo., 126.

³⁵ 2.Pf.20.151/2017/3/II. – közzétéve: ÍH2017. 53 (Fővárosi Ítéltábla), előzménye: 70.P.22.286/2016/13. (Fővárosi Törvényszék).

nem látná megállapíthatónak, de ez esetben utalnia kellett volna a szubszidiárius jelleggel alkalmazott méltóságvédelemre. (Ugyanakkor a becsülethez való jog sérelme, „a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására” való alkalmasság hiányában aligha valósulhatott meg, így önmagában nem kifogásolható a bíróság méltóságsértés felé ‘fordulása’.)

A vallásszabadsághoz fűződő jog sérelmének megállapítása több szempontból is érdekes. Egyfelől, a „lelkiismereti szabadság sérelme” (1959-es Ptk. 76. §), amely a vallásszabadság jogával legalábbis erősen rokonítható, elsősorban alapjogi jellege miatt nem került be nevesített személyiségi jogként a 2013-as Ptk.-ba; a bíróság ítéletében mégis – e jogalkotói törekvéssel ellentétesen – egy alapjogot csempészett a polgári jogi jogviszonyok területére. Ez az alapjogi dogmatika szempontjából is kérdéseket vet fel; természetesen nem zárható ki, hogy a vallásszabadsághoz fűződő jogot nemcsak az állam szervei, hanem magánszemélyek is képesek lehetnek megsérteni, de ennek eddig elsősorban büntetőjogi következményei lehettek (ld. Btk. 215. §, illetve BH1999. 292). Az sem világos, hogy a vallási dogmák (az élet kezdetéről alkotott felfogás, illetve az áldozás szentsége) meggyalázása, ami az ügyben kétségtől megvalósult, alkalmas-e mások (a hívek) vallásszabadságának akadályozására, korlátozására. Az efféle gyalázkodó cselekményektől függetlenül a katolikus hívek szabadon gyakorolhatják vallásukat; esetleg a vallásgyakorlástól, a társadalmi életben való részvételüktől való elrettentő erőre lehetne hivatkozni, de a kérdéses cselekmény ilyen következményre önmagában aligha vezethetett.

Figyelemreméltó azonban, hogy a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága – az ítéletátlával egyezően – többször is megállapította már a vallásgyalázó véleményeknek a vallásszabadság jogával való összeegyeztethetlenségét; az első ilyen döntést, amelyet a felperesek is felhoztak kérelmük alátámasztásaként,³⁶ az ítéletátlálya figyelembe is vette saját döntése meghozatalakor. Fontos azonban azt is látni, hogy a strasbourgi bíróság nem személyiségi jogi sérelem tárgyában döntött, amikor a kérelmezők szólásszabadságának esetleges megsértését vizsgálta.

Az eddigi két ügyből levonható az a következtetés, miszerint egymás mellett egyszerre több személyiségi jog megsértésének megállapítása – bár nem ellentétes a 2:54. § (5) bekezdés rendelkezéseivel – nem szerencsés, illetve az egyes jogsértések indokolása a döntésekben túlzottan elnagyolt. Ezenfelül a közösség sérelme nyomán indult ügyekben is fontos lenne egyértelművé tenni, illetve a

³⁶ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, no. 13470/87., 1994. szeptember 20-i ítélet. Ld. még: *Wingrove v. the United Kingdom*, no. 19/1995/525/611., 1996. november 25-i ítélet; *İ.A. v. Turkey*, no. 42571/98., 2005. szeptember 13-i ítélet.

normaszöveggel összhangba hozni az emberi méltóság polgári jogi értelmezését, a személyiségi jogok védelmén túli alapjogvédelem beszűremkedése a Ptk. területére pedig legalábbis aggályos.

6.4. A politikai-közéleti vélemények védelme – a szólásszabadság terjedelme

A közügyek vitatásának érdeke a 2:54. § (5) bekezdés alkalmazásakor sem szorulhat háttérbe. A *HVG* című közéleti hetilap 2014. évi karácsonyi száma „Nagy Harácsony” felirattal a címlapján jelent meg, a mellékelt képen pedig vezető kormánypárti politikusok képmásai egy 17. századi németalföldi festmény átalakított változatán voltak láthatók. A középpontban egy nagy halom arany pénzérme, az egyik központi alak Orbán Viktor, előtte az újraértelmezett Máriaként ábrázolt Vida Ildikó, tőle jobbra Rogán Antal, aki egy szarvasmarha fején támaszkodik, balra pedig Habony Árpád, Lázár János, Sziijjártó Péter és Giró-Szász András arcképeit viselő palástos alakok láthatók. A címlapkép Gerard von Honthorst *A pásztorok imádása* címet viselő festményének felhasználásával készült; vélelmezhető üzenete a képen szereplő alakok anyagi javakat hajszoló jellemére kívánhat utalni.

A keresetet ebben az ügyben a katolikus közösség egyik tagja nyújtotta be (aki azonban a címlapon támadott kormánypárt korábbi politikusa volt, gyengítve ezzel az ‘átsugárzás’ megvalósulására hivatkozást).³⁷ A Kúria a címlapot politikai véleménynek tekintette, amely nem irányult a vallási közösség megsértésére:

„[a] kérdéses címlap alapvetően azt fejezi ki, hogy a szerző(k) véleménye szerint az ábrázolt személyek olyan magatartást tanúsítottak, amely a véleménynyilvánítás szintjén is oly módon értékelhető, hogy az ábrázoltak már-már vallásos áhitattal viselkednek az anyagi gyarapodás, a vagyonszerzés és annak különböző lehetőségei iránt és az anyagi javak által is összetartozó közösséget alkotnak. Ez a kifejtett vélemény és annak ábrázolásmódja nem irányult a keresztény vallás, a hívők közösségének megalázására. Tehát alapvetően és meghatározóan politikai véleménynyilvání-

³⁷ 22.P.20.171/2015/4. (Fővárosi Törvényszék), 7.Pf.20.862/2015/5. (Fővárosi Ítéletábla), Pfv. IV.20.636/2016/4. (Kúria).

tásról, értékítéletről van szó, sem a címlap, sem pedig a lap belső tartalma nem foglalkozik a vallásos élettel, a hívők magatartásával vagy megítélésével.”

Ugyan nem lenne kizárható az, hogy egy politikai vélemény valamely, a tényállás által védett közösség tagjainak sérelmet okozzon (a sérelemokozásra ‘irányulás’ pedig – dacára a Kúria erre utaló megjegyzésének – nem feltétele a jogsérelem bekövetkeztének), de a közügyek szabad vitatása mindenképpen a tényállás alkalmazását korlátozó fontos szempont.

A már érintett abortusztablettás-áldoztatós ügy tényállása is fontos közügy vitatásához volt kapcsolható (a születésszabályozás), ott azonban az ítéletábla úgy vélte, hogy a kifejezésmódjában indokolatlanul bántó, sértő vélemény szankcionálható. A közzétett elvi jelentőségű határozat (ÍH2017. 53) egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy a vizsgált vélemény a szólásszabadság védelmi körén kívül esik:

„[n]em értelmezhető az egyház abortuszvitában elfoglalt álláspontjának kritikájaként, s így a véleménynyilvánítási szabadság megnyilvánulásaként az a performansz, amelyben a résztvevők a katolikus egyház szentáldozás szertartását gyakorló híveit utánozva a Krisztus testét jelképező ostyát »abortusztablettára« cserélik, amit a pap szerepét eljátszó személy a résztvevők nyelvére helyez a »Krisztus teste« kijelentés kíséretében. Ez a magatartás a közéleti vita keretein kívül esik és megalázó tartalommal bír, ezért a katolikus egyház tagjainak személyiségjegyét súlyosan sérti, a vallás meggyalázásának minősül.”

A vallásgyalázásra való hivatkozással a blaszfémia szólásszabadság-jogi problémaköre is képbe került. A vallásgyalázó véleményekkel kapcsolatban általános a konszenzus abban a tekintetben, hogy azokat – az ítéletábla megállapításával ellentétben – a szólásszabadság hatókörén belül kell értelmezni.³⁸ Különbséget kell ugyanis tenni a szólásszabadság terjedelme, hatóköre (*coverage*) és az e hatókörbe tartozó ‘szólás’ vagy ‘vélemény’ védelmének

³⁸ Ld. Jeroen TEMPERMAN – KOLTAY András (szerk.): *Blasphemy and Freedom of Expression. Comparative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

(*protection*) ereje, határai között.³⁹ Amelyik ‘szólás’ nem tartozik a hatókörbe, arra a szólásszabadság alkotmányos védelme nem terjed ki, a személyiségi joggal (vagy más jogokkal) való ütközés kérdése fel sem merül. Amelyik vélemény viszont beletartozik, ott alapos, de a ‘szólás’ tartalmához, jellegéhez képest eltérő elemekből álló vizsgálat tárgyává kell tenni az alkalmazott korlátozás alkotmánnyal való összeegyeztethetőségét.⁴⁰

Az ítéltábla tehát tévedett akkor, amikor a vallásgyalázást kirekesztette a véleménysszabadság köréből, és nem tekintette ‘véleménynek’ a performansz során előadottakat. Tévedése fontos elvi jelentőséggel bírt: a hatókörön kívüli megnyilvánulások (amelyek alkotmányjogi szempontból tehát nem tekinthetők ‘szólásnak’ vagy ‘véleménynek’) esetében az alapjog és a vele ütköző személyiségi jogok mérlegelését el sem kell végezni. Az ítéltábla is így jutott arra a következtetésre, hogy a felperesek emberi méltósága, illetve vallásszabadsága sérült. Megjegyzendő azonban, hogy e következtetésre a szólásszabadság hatókörén belül, annak korlátai felől közelítve is eljuthatott volna, mint ahogyan természetesen az is igaz, hogy e mérlegelés – ha azt elvégzi egy erre hivatott szerv – alapot adhat az ítéltábláéval ellentétes következtetés levonására is.

6.5. Az alkalmazható szankciók

Az eddigi két, jogerősen marasztalással végződő ügyben jogsértéstől való eltiltás, elégtételadás és sérelemdíj szankciókat alkalmazott a bíróság, mindkét ügyben valamennyit egyszerre. A roma közösség megsértése esetében az elégtételadásnak napilapban kellett megtörténnie, a sérelemdíj összege pedig 100 ezer forint volt, az abortusztáblatás-áldoztatós ügyben az elégtételadás meghatározott módja magánlevél küldése volt, a sérelemdíj mértéke pedig 600 ezer forint (amely az alpereseket egyetemlegesen kötelezi, és a felpereseket is egyetemlegesen illeti meg). Az ítéltábla szerint „a sérelemdíj vonatkozásában a felperesek által igényelt összeg a kifogásolt magatartásra, a jogsértés súlyosságára, a nagy nyilvánosság tényére és a jogsértéssel okozott következményekre tekintettel nem volt eltúlzott.” Mivel a felperesek közösen léptek fel, és mind-

³⁹ Ld. TÖRÖK Bernát: A közlések alkotmányos alapértéke a szólásszabadság magyar koncepciójában. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*, 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.

⁴⁰ Mark TUSHNET: The Coverage/Protection Distinction in the Law of Freedom of Speech: An Essay on Meta-Doctrine in Constitutional Law. *William & Mary Bill of Rights Journal*, vol. 25., no. 3. (2017) 1073., 1083–1088.

hárman 200-200 ezer forint sérelemdíjat követeltek, a fenti 5. 6. alpontban feltett értelmezési kérdés megválaszolásához ezen döntés nem járulhatott hozzá.

A vagyoni szankció lehetséges aránytalanságával kapcsolatos aggodalmak eleddig tehát nem találtak táptalajra az alperes(ek)re rótt súlyos szankciók formájában.

7. Összegzés

A szólásszabadság védelme a Ptk. 2:54. § (5) bekezdés alkalmazásakor sem lehet enerváltabb, mint a bíróságok által már jól ismert, ‘hagyományos’ tényállások (pl. jó hírnév és becsülethez való megsértése) esetében, főleg, ha maga az új tényállás jelentős kapcsolódásokkal rendelkezik az utóbbi jog tipikus megsértését rögzítő tényálláshoz. Bár a közéleti szereplők csökkentett személyiségvédelmének elvét rögzítő Ptk.-rendelkezés (2:44. §) – közéleti szereplő hiányában – nem alkalmazható, a közügyek szabad vitatásának alkotmányos szabálya a közösséget ért jogsérelem megítélésére is vonatkozik. A közösségek védelméről rendelkező új tényállás valójában a közösség soraiba tartozó egyéneket igyekszik oltalmazni, nekik pedig el kell tűnniük az egyébként sértő véleményeket is, legalábbis a szólásszabadság alkotmányos védelmi szintjéig terjedően. A szólásszabadság korlátozása csak a közösséget ért sérelem egyénekre történő átsugárzása esetén indokolható, amit a perben álló, jogait érvényesíteni kívánó konkrét egyén sérelmétől jobbra elvonatkoztatva szükséges megítélni.

A Ptk. bemutatott tényállásának alkotmányossága, illetve a polgári jogi dogmatikai rendbe illeszthetősége ettől függetlenül erősen kérdőjeles, aminek elsődleges oka nem az ‘átsugárzás-doktrína’ alkalmazása (ha elfogadjuk, hogy a közösséget érő sérelem az odatartozó egyént sértheti), hanem (1) a közösségbe tartozás bizonyíthatatlansága, (2) a tényállás meghatározatlansága, a megsérthető személyiségi jogok körének bizonytalanságai, illetve (3) az aránytalan (vagyoni) szankcionálás – a Pp. jogosulti egyetemlegességet előíró szabálya dacára fennálló – lehetősége.

VÁZLAT EGY JOGEGYSÉGI HATÁROZATHOZ

KÓNYA István
elnökhelyettes (Kúria)

Tisztelt Bíró Úr!
Kedves Zoli!

Egy évtizednyi közös ítélkezés áll mögöttünk. Számos ügyet bíráltunk el együtt, köztük több bonyolultat, nagy jelentőségűt, az ország közvéleményét is foglalkoztatót. Ezek közé tartozott H. Patrik ügye is, amit Veled és Márki Zolival közösen fejeztünk be. Erre az ügyre is visszatekintve foglalom össze néhány gondolatomat a jogos védelemről, amiről olyan sokat vitakoztunk. Abban, hogy ebben az ügyben is megérlelt, megalapozott és kiemelten fontos elvi kérdéseket megválaszoló, jogi fogalmakat megértető határozatot hozhattunk, meghatározó következtetésséggel és bírói elkötelezettséggel végzett előadói munkádnak oroszlánrésze van. Talán ez az oka annak, hogy 70. születésnapodon erre az ügyre emlékezve köszöntelek azt kívánva, hogy egyedülálló bírói életutad összehasonlíthatatlanul gazdag tapasztalatait, országosan elismert tudásodat még hosszú évekig add át a következő generációknak, és tanácsaiddal, véleményeddel minket, bírótársaidat is segítsd!

Isten éltessen!

A Kúria 2013. július 8-án hozta meg 4/2013. büntető jogegységi (BJE) határozatát, amely a Legfelsőbb Bíróságnak az élet és testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. számú irányelve III. részének helyébe lépett. Az irányelv jogegységi határozattal történő felváltását a Büntető törvénykönyvről (Btk.) szóló 2012. évi C. törvény 2013. július 1-jei hatályba lépése tette indokolttá. A Kúria 2013. július 8-án még egy jogegységi határozatot hozott, a 3/2013. számút, ami a 15. számú irányelv I. és II. részének helyébe lépett. Mindkét jogegységi határozat megállapította, hogy a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve évtizedeken át

hasznosan szolgálta az ítélkezési gyakorlat egységét, 1981. november 23-i megszületése óta azonban olyan nagymérvű jogszabályi változás következett be (különös tekintettel az új Btk. hatályba lépésére), hogy indokoltá vált a testületi döntés korszerűsítése és annak – a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) 196. § (3) bekezdése alapján – jogegységi határozattal történő újraalkotása. A jogegységi határozat meghozatalára a Bszi. 32. § (1) bekezdés a) pontja alapján a joggyakorlat továbbfejlesztése érdekében került sor, aminek meghatározását a 3/2015. számú BJE határozat a következők szerint adja meg:

„A joggyakorlat továbbfejlesztése azt jelenti, hogy a kialakult gyakorlatot – a meglévőhöz képest – más irányba indokolt elmozdítani. Ez nem feltétlenül a korábbi joggyakorlat felszámolása, viszont kétségtelen, hogy valamilyen mértékben szembehelyezkedés a korábbival, mégpedig felülről, a jogegységi határozat által kezdődő reformálással. Másrészt a joggyakorlat az ítélkezési joggyakorlatnál horizontálisan szélesebb terjedelmű fogalom, s nyilvánvaló, hogy az elmozdulás (elmozdítás) eleve kihatással van az ítélkezésen kívüli jogalkalmazásra is, illetve értelemszerűen ilyen igénnyel lép fel.”

A 4/2013. BJE a jogos védelem kérdéseinek tárgyalását Magyarország Alaptörvényének V. cikke idézésével kezdte meg. Eszerint „mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.” A jogegységi határozat az önvédelem jogának alkotmányos alapjoggá emelését a büntető jogalkalmazást befolyásoló fontos tényezőként értékelte, amikor kifejtette:

„A jogtalan támadással szembeni védekezés alkotmányos alapjogként történő deklarálása a Büntető törvénykönyv Általános részében szabályozott jogintézményt, mint különösen védett értéket emelte ki, olyan felhatalmazást adva az ország polgárainak, amely a jogtalansággal szembeni ellenállást többé nem kivételes lehetőségnek, hanem mindenkit megillető természetes alapjognak ismeri el. E nagy jelentőségű jogalkotási megoldásnak következménye a 2012. évi C. törvény jogos védelmet szabályozó §-ainak (21–22.§),

a jogos védelmet minden eddiginél szélesebb körben megengedő kodifikálása.”

A 4/2013. BJE meghozatala óta eltelt öt év alatt az ítélkezési gyakorlat a jogos védelmet az új Btk. alapján kellett, hogy elbírálja, mert az 1978. évi IV. törvény általános része szabályaihoz képest kétségtelenül szélesebb körben engedi érvényesülni a megtámadott elhárító cselekményének szabadságát. A jogintézmény alkalmazásában mégis változatlanul tapasztalható annak a büntető jogalkalmazásnak a hagyománya, amely – törvényi szabályozással szemben – hallgatólagosan az arányosság törvényben soha meg nem jelenített követelményét kéri számon a védekezőn, de legalábbis nehezen állapítja meg a jogos védelem mint büntethetőséget kizáró ok megvalósulását a megtámadott személy javára.

A Kúria ítélkezési gyakorlata ugyanakkor olyan döntéseket eredményezett, amelyek nemcsak a 2013. július 1-jétől hatályos megújult általános részi intézmény törvényhű alkalmazását valósították meg, de kifejezik azt a jogalkotói szándékot is, ami az alkotmányos alapjoggá emelt jogosultság mindenkit megillető gyakorlásának igazságszolgáltatás általi elismerését igazolja. Ezek a döntések megalapozzák a 4/2013. BJE kiegészítését olyan kérdésekben, amelyekről eddig a Kúria testületi döntései nem szóltak, de abban a körben is, amit a korábbi és a hatályos törvény azonos módon rendezett. A konkrét ügyekben hozott döntések elvi tartalmai alapján a 4/2013. BJE módosítását a következők szerint tartom célszerűnek.

A *Kúriai Döntések* 2017/4. számában közzétett B.10 számú elvi határozat a következőt mondja ki:

„Jogos védelmi helyzetet megalapozó jogtalan támadást valósít meg a vagyonőr, ha az áruház vásárlóját tettenérés hiányában, valós jogszabályi feltétel [a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény 27. § (2) bekezdés; a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 73. § (8) bekezdés; Be. 127. § (3) bekezdés] nélkül feltartóztatja, és kézzel és lájjal az üzleti irodahelyiségbe akarja bekísérni, majd az ez elől kitérő vásárlót haladásában ismételt meggátolja, fizikai kényszerrel visszatartja.

Ez az erőszakos és jogtalan vagyonőri fellépés a tárgyi oldal ismérvei alapján a tetteles becsületsértés megállapítására lehet al-

kalmas, mert az üzlet nyilvánossága előtt azt a hamis látszatot kelti, hogy az erőszakosan visszatartott személy tettenért tolvaj. Ennek a megszegyenítő helyzetnek a megszüntetése, a jogtalan feltartóztatással szembeni tetteles terhelte fellépés a jogos védelem körébe tartozó megengedett erő kifejtés, tehát szükséges elhárító magatartás volt, amely a társadalomra veszélyességet nélkülözött. Ezért a terhelte az ellene garázdaság vétsége és könnyű testi sértés ellen emelt vád alól – büntetendőséget kizáró ok miatt – fel kellett menteni.”

A hivatkozott elvi határozat (39) és (40) bekezdései a tetteles becsületsértés fogalmkörébe vonható jogtalan támadó magatartással szembeni elhárító magatartás jogszerűségét indokolva és értékelve a következőket tartalmazzák:

„Kétségtelen, hogy a verbális becsületsértés fogalmilag nem eredményezhet jogos védelmi helyzetet. Ugyanakkor a testi érintéssel járó becsületsértés, a tetteles becsületsértés erre már alkalmas lehet. Ez esetben körütekintő vizsgálatot igényel, hogy az vajon átlépte-e az érintés, a pusztá bizalmaskodás vagy tolokodás határát, és mennyire fenyegető.

Jelen esetben erről van szó. Az eseménysor első felében a sértett a terhelte elé állt, kezét rátette, és az irodába akarta kísérni, amivel – objektíve alaptalanul és szubjektíve is megalapozatlanul – azt a látszatot keltette a bolti dolgozók és az azt észlelő más vásárlók előtt, hogy a terhelte tettenért tolvaj. E magatartása tehát a terhelte számára kívülről jövő, fizikai ütközéssel járó és egyúttal a becsületét is sértő támadás volt. Másfelől kétségtelen, hogy amikor a vagyonőr ismételen a terhelte elé lépett, hogy feltartóztassa, ez esetben még nem volt fizikai támadó magatartás, vagy fizikai érintés, de annak közvetlen fenyegető veszélye fennállt, ami az útonálló magatartásban öltött testet. A sértett magatartása tehát a támadás, illetve a támadás közvetlenül fenyegető veszélyének – korábbiakban elemzett – büntetőjogi fogalmát kimerítette.”

A határozat (43) bekezdése pedig a büntetendőséget kizáró ok hatályosulását a következők szerint összegezte:

„A sértett magatartása tehát – legalábbis tárgyi oldalon – a Btk. 227. § (2) bekezdésében meghatározott tetteles becsületsértés

elkövetési magatartását formailag kimerítő, jogtalan támadás volt, amit a terhelt jogszerűen háráított el fizikai erő alkalmazásával; így az azzal megvalósított ugyancsak bűncselekmény törvényi tényállását kimerítő cselekménye a Btk. 22. § (1) bekezdése értelmében nem büntetendő.”

Az elvi határozatban kifejtettek alapján a jogegységi határozat jogos védelem kérdéseivel foglalkozó 1. pontja a jogos védelem korlátaival foglalkozó részében kiegészíthető azzal, hogy „A jogos védelem a tetteges becsületsértést megvalósító jogtalan támadással szemben kifejthető, az jogszerűen elhárítható.”

A 4/2013. BJE 2. pontja – több évtized ítélkezési gyakorlatában letisztult fogalmak felhasználásával, a magánlaksértés ítélkezési gyakorlatára támaszkodva – értelmezte az ún. szituációs jogos védelem [Btk. 22. § (2) bek.] egyes kérdéseit. A *Kúriai Döntések* 2017/11. számában B.20 szám alatt közzétett elvi határozat a következőket tartalmazza:

„I. Éjszaka hajtja végre a személy elleni jogtalan támadást, aki a vidéki település utcájában 01:30 és 02:00 óra között a neki háttal álló – vele előzőleg semmiféle nézeteltérésbe nem került – gyanútlan terheltet minden előzmény nélkül hátulról megrúgja, majd ököllel arcul üti.

E testi épség elleni támadást – törvényi védelem alapján – olyanak kell tekinteni, mint amely a megtámadott életének kioltására is irányult volna, ezért annak halálos késszúrással történő elhárítása jogos védelem miatt büntetendő cselekményt nem valósít meg, és a terhelt felmentésének van helye [Btk. 21. §, 22. § (1)–(2) bek. a) pont; 6. § (3) bek. a) pont; Be. 333. § (1) bek.].

II. A terheltet éjszaka ért személy elleni jogtalan támadás megalapozza az elhárítás szükségességét, amely nem korlátozható, ezért túllépése fogalmilag kizárt. Így nem szab határt a támadó életének feltétlen kímélete sem [Btk. 22. § (2) bek. a) pont].

III. A közvilágítás működése az éjszaka tényét és annak büntetőjogi jelentőségét, törvényi rendelkezése szerinti megítélését nem befolyásolja (4/2013. BJE határozat).”

A bűnfelelősség téves megállapításával szemben a felmentő ítéleti rendelkezést a Kúria a következőkkel indokolta:

„[53] A másodfokú bíróság megállapította, hogy a terhelt bár jogos védelmi helyzetben cselekedett, az elhárítás szükséges volt, azonban az elhárítás szükséges mértékét kirívó aránytalansággal túllépte.

[54] A másodfokú bíróság tévedését az okozta, hogy az általa is helyesen idézett kommentárban ezzel kapcsolatosan írt azon okfejtésből, miszerint, »ha egy környezet mesterségesen kiküszöböli az éjjel említett tulajdonságait és a nappalal azonos körülményeket teremt, akkor az ilyen feltételek mellett végrehajtott támadásokat is az éjjel figyelmen kívül hagyásával, a jogos védelem általános szabályai szerint indokolt vizsgálni és az elhárító cselekmény megítélésére a 21. § (1) bekezdése, valamint a 22. § (3) bekezdése alkalmazható«, hibás következtetést vont le, és helyezkedett arra az álláspontra, hogy mivel az »események széles utcán, működő közvilágítás mellett, jól látható fényviszonyok között történtek« a terhelt részéről, a többiek »cselekvősége végig nyomon követhető volt«, következésképpen »végig látta az eseményeket«, a védekezés teljes szabadsága nem volt megállapítható.

[55] Ez a következtetés helytelen, ugyanis a kommentár idézett szövege csak arra a kivételes esetre vonatkozhat, amikor valamely környezet mesterségesen teremt nappali körülményeket, és ezért indokolt lehet a jogos védelmi helyzet általános szabálya szerinti vizsgálata.

[56] A jelen ügyben elbírált cselekmény azonban egy vidéki településen, hajnali 1 óra 30 perc és 2 óra között az utcán történt, vagyis semmi olyan körülmény nem merült fel, amely az éjjel fogalmának eltérő értelmezésére okot adott volna, ugyanis az utcai közvilágítás működtetése éppen az éjszaka miatt volt szükséges. (A törvény nem »vaksötétről«, hanem éjszakáról rendelkezik.)

[57] A törvényt magyarázó jogirodalom használata nem eredményezhet törvényrontó jogalkalmazást és nem vezethet – miként

arra a fellebbviteli főügyészség felülvizsgálati indítványa helyesen rámutat – az éjjel fogalmának »törvényi felhatalmazás nélküli relativizálásához«.

[58] Az ítéletábra olyan jogkérdésre keresett magyarázatot, amely az ítélezési gyakorlatban kimunkált, vitássá tenni felesleges. Az elkövetés időpontja és a helyszín félreérthetetlenül és félremagyarázhatatlanul éjszakai támadást tesznek megállapíthatóvá.

[59] A felülvizsgálat során is irányadó tényállás szerint azt a terheltet, aki sem szóváltásban, sem tettelegességben nem vett részt és kívülállását azzal is kifejezésre juttatta, hogy az utca túloldalán zsebre dugott kézzel, háttal állt, éjjel egy és két óra között érte testi épség elleni támadás.

[60] A terheltnek ez a külvilágbeli, más által észlelhető magatartása egyértelmű és félreérthetetlen. Ebből egyedül az a következtetés vonható, hogy a terheltnek a neki felrótt cselekményt közvetlen megelőzően semminemű támadó, beavatkozó szándéka nem volt, ellenkezőleg, a magatartásával nem csupán a passzivitását, hanem az elhatárolódását fejezte ki, félreérthetetlenül.

[61] A Btk. 22. § (2) bekezdés a) és b) pontjaiban szabályozott esetei a hozzájuk tartozó alpontokkal konjunktívak, vagyis az a), illetve b) pont a hozzátartozó valamelyik alponttal együtt külön-külön alkot együttes feltételt.

[62] A terheltet éjszaka érte személy elleni jogtalan támadás, ami azt jelenti, hogy ha a támadás jogtalansága megállapítható, úgy az elhárítás szükséges, a túllépés fogalmilag kizárt, ugyanis úgy kell tekinteni, hogy a jogtalan személy elleni támadás a védekező élete ellen is irányult, tehát a védekező elhárító cselekményét a támadó életének feltétlen kímélete nem korlátozza. A jogalkotó az élet kioltására irányuló támadás megdönthetetlen törvényi vélelmével a védett jogtárgyak egyenértékűségét emelte a jogintézménybe, és a bírói gyakorlat által kimunkált azt az elvet tette pozitív írott joggá, amely szerint az élet ellen irányuló támadás elhárításakor a védekezés – eredményre tekintet nélkül – korlátlan.

[63] A kifejtett indokoknak megfelelően a Kúria a Be. 427. § (1) bekezdés b) pontjának megfelelően a megtámadott határozatokat megváltoztatta, és maga hozva a törvénynek megfelelő határozatot, a terheltet az ellene a Btk. 160. § (1) bekezdésébe ütköző emberölés büntette miatt emelt vád alól – a Be. 6. § (3) bekezdés a) pont I. fordulata szerint, jogos védelem miatt – a Be. 331. § (1) bekezdése alapján felmentette (Kúria Bfv. III. 235/2017.).”

Az elvi határozat II. és III. pontjában foglaltakkal bővíthet a jogegységi határozat 2. pontja. Az ebben kifejtettek adnak félreérthetetlen törvényhű értelmezést a büntető ítélkezés számára arról, hogy a Btk. 22. § (2) bek. a) aa) pontjában megkívántak megvalósulása a védekező életének kioltására is irányuló támadás megdönthetetlen törvényi véelme folytán olyan jogos védelmi helyzetet alapoz meg, ahol a védekezés szükségessége nem vitatható, az elhárító cselekmény pedig korlátlan.

A *Kúriai Döntések* 2018/4. számában B.11 szám alatt közzétett elvi határozata azért érdemel említést és azért feltétlenül szükséges, hogy tartalmával a 4/2013. BJE határozat kiegészüljön, mert a javak elleni jogtalan támadás elhárítása érdekében kifejezhető védekezéssel sem a jogegységi határozat, sem más kúriai vagy legfelsőbb bírósági testületi döntés érdemben eddig nem foglalkozott. Ezt a kérdést a 4/2013. BJE 1. pontjában a jogos védelem korlátaival kapcsolatban csupán annyiban érintette, hogy „Javak elleni, közvetlen erőszakkal nem járó cselekmény elhárítása a támadó életének kioltását általában nem eredményezheti. A 22. § (3) bekezdése szerinti túllépés azonban nem zárható ki.” A hivatkozott elvi határozat ezért nagy jelentőségű, és általa a jogos védelem kérdéseivel foglalkozó jogegységi határozat teljesebbé tehető. A határozat rendelkező része a következőket tartalmazza:

„I. A javak elleni jogtalan támadást gépjárművel végrehajtó támadót gépjárművel nyomon követni, s a jogtalanul elvett javak visszaadásának kikényszerítése végett utolérni olyan törvényes joggyakorlás, amely védelmi cselekmény, a javak ellen intézett jogtalan támadást elhárító magatartás. Az ebből eredő nem szándékolt súlyosabb következmény kockázatát ez esetben is a jogtalan támadó viseli [Btk. 22.§ (1) bek.].

II. A jogos védelem körében a javak ellen intézett jogtalan támadás a jogszerűen tulajdonban tartott vagy birtokolt vagyontárgy

eltulajdonítást célzó elvétele, elragadása. A saját, illetve más javai ellen az elvétellel intézett jogtalan támadás elhárításának törvényes módja az elvétel folyamatának a védekező általi megszakítása, amely megvalósul a dolognak a tettenért tolvajtól visszaszerzésével, ha a dolog feletti jogos uralmi helyzet így visszaállítható. Ennek az elhárító cselekménynek szükséges, jogszerű módja az, ha a tulajdonos (védekező) – a javak védelme, azok visszaszerzése érdekében – forró nyomon üldözőbe veszi a tettenért tolvajt [Btk. 10. § (1) bek., 22. § (1) bek., 365. § (2) bek., 370. § (1) bek.; Be. 127. § (3) bek.].

III. A javak elleni jogtalan támadás elhárítása érdekében kifejtendő jogszerű védekező cselekményt a törvény nem szűkíti le az elvétel testi erővel történő fizikai megakadályozására, mert a javak elleni támadáshoz az elhárító magatartás – természetes módon – szükségszerűen éppen a dolog visszaszerzésével, tényleges hatalomban tartásával valósul meg [Btk. 10. §., 20. § (1) bek., 316. § (1) bek.].

IV. A jogos védelem körében kifejtett szükséges elhárító cselekmény nélkülözi a szándék bűnösségét, a szándék bűnösségének hiányából következik, hogy az ilyen szándékot nélkülöző cselekménynek gondatlan bűnösségi eredménye sem lehet, az fogalmilag kizárt. Ha az alapcselekmény jogszerű és nem büntetendő (mert nem veszélyes a társadalomra), úgy ahhoz gondatlanság sem társulhat (Btk. 7. §, 9.§).

V. A megtámadottat nem lehet a bűncselekménnyel szembeni védekező lehetőségétől megfosztani amiatt, hogy a jogtalan támadás helyét, idejét, módját, eszközét a bűncselekmény elkövetője választja meg. A jogtalan támadó megtámadottal szembeni helyzeti előnye éppen ebben az önkényben áll, s a védekezéshez fűződő jog emiatti elvitatása a kockázatmentes elkövetés (bűnözés) elfogadását, ezáltal közvetve ösztönzését jelentené [Btk. 22. § (1) bek.].”

Az elvi határozat arra is rámutatott, hogy a javak elleni jogtalan támadással szemben kifejtendő jogos védelemről az 1978. évi IV. törvény 29. § (1) bekezdése tartalmában megegyezően rendelkezett, ezért a döntés alapjául szolgáló esetet

nemcsak a hatályos, de a korábbi Btk. alapján is azonos módon kellett volna elbírálni, tehát felmentő ítéletet kellett volna hozni.

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény 32. § (1) bek. a) pontja a joggyakorlat továbbfejlesztése érdekében teszi lehetővé a jogegységi eljárás lefolytatását, ha korábban meghozott jogegységi határozat megváltoztatásának van helye. A megváltoztatás nemcsak a jogegységi határozatban megadott értelmezés reformálásával végezhető el, hanem azáltal is, hogy a jogegységi határozat kiegészül a konkrét büntetőügyek elbírálása során felhalmozott új elvi tartalommal, s ezáltal a jogalkalmazás számára további jogértelmezés válik hozzáférhetővé.

Az előzőekben kifejtettek a 4/2013. BJE számú határozatot három tárgykörben érintik, és a bővítés alapjául három konkrét elvi határozat szolgál. A jogegységi határozat bővítését megvalósító változtatás ezáltal három olyan pilléren alapulhat, amelyek a törvény valódi tartalmát alkotmányos (Alaptörvény 28. cikke szerinti) jogértelmezéssel, a jogalkotói akaratnak megfelelően és nem utolsó sorban az Alaptörvény V. cikkében foglaltakat mint alkotmányos alapjogot szem előtt tartva bontotta ki. A jogos védelem mint büntethetőséget kizáró ok törvényhű megítéléséhez változó bírói személtre van szükség legalább annyiban, hogy a konkrét esetek elbírálásakor figyelmen kívül kell hagyni olyan – a törvényben egyébként soha meg nem jelenített, de – testületi döntésben felhozott, majd több évtized gyakorlatában helyt kapott fogalmat, mint az arányosság, amelyet a 2012. évi C. törvény tudatosan elhagyott. A hatályos törvénynek megfelelő értelmezést ezzel kapcsolatban a B.10/2017. számú elvi határozat (34) bekezdése a következőkben foglalja össze:

„Ha [...] van támadás, akkor a védekezésnek nem kell kimértnek lenni, ezáltal egyenlítődik ki (ténylegesen) a támadó (támadáskori) helyzeti előnye. Amíg ugyanis a védelemnek arányosnak kellett lennie, addig a támadó helyzeti előnye (ami a támadás helyének, idejének, körülményeinek az általa való megválasztásában rejlik), valójában mindvégig fennmaradt a megtámadott kárára. A jelenleg hatályos szabályozással azonban átkerült a kockázat a védekezőről a támadóra, alapvetően abból a megfontolásból, hogy a támadás elé állítson a büntetőjog akadályt, és nem pedig a támadás-védekezés összemérését végezze el.”

Az éjszakában személy elleni támadást elkövetővel szemben jogszerűen védekező terhelt cselekményének megítélésénél a másodfokú bíróság tévedése

arra a hibás értelmezésre volt visszavezethető, hogy a védekező részéről az elhárítás szükséges mértékének „kirívó aránytalansággal” történő túllépését állapította meg. A szóban lévő esetet a Btk. 22. § (2) bek. a) aa) pontja alapján kellett megítélni, ahol az elhárítás szükségességét a törvény vélelmezte, s annak túllépése fogalmilag kizárt volt. Az élet elleni támadással szembeni védekezés korlátlanságát, az arányosság vizsgálatának kizártságát pedig már a Legfelsőbb Bíróság is számos esetben kimondta az 1978. évi IV. törvény 29. § (1) bekezdésével kapcsolatos ítélezési gyakorlatában. Ehhez képest az említett hiba a közelmúlt ítélezésében mégis előfordult.

Az Alaptörvény V. cikkére mint az önvédelem alkotmányos alapjogára tekintettel történt általános részi szabályozás és a Kúria 4/2013. számú BJE határozata teljes harmóniában vannak a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény indokolásában deklarált törvényhozói akaratával, amely szerint „szükségszerű, hogy az állam minden eddigénél jobban kifejezze: a sérelmet szenvedett fél mellé áll.” Az alkotmányos jogértelmezés Alaptörvény szerinti parancsának teljesítésétől egyetlen bíróság, de más büntető jogalkalmazó sem térhet el. A jogegységi határozat kiegészítéséhez vázlatul felhozott elvi határozatok közzétételét az indokolta, hogy az ítélezési és – szélesebb értelemben felfogott – jogalkalmazói gyakorlat olykor még bizonytalan, és ez a korábbi joggyakorlat tovább élő maradványainak és jogalkalmazói bátortalanságnak tulajdonítható, legalábbis e két tényező mindenképpen tetten érhető, a téves bírói döntéshez vezető, rossz úton elindult nyomozás eredményeképpen született hibás vádemelésben.

A 2017. évi XC. törvény (2018. július 1-jétől hatályba lépő új büntetőeljárás törvény) általános indokolásának bevezetése azt is tartalmazza, hogy „A magyar igazságszerető és igazságkereső nép, az anyagi igazságon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás pedig alapértéke a jelenleg hatályos eljárási törvényünknek.” Megfelelhet-e ennek a hitt és vallott igazságszeretetnek az a vádemelés, amely a rablót és áldozatát egymás mellé ülteti a vádlottak padjára, majd a sértettet az őt kirabló bűntársának nevezi, és őt éven át úgy is kezeli? Ameddig a jogalkalmazó képes ekkorát tévedni, addig égető szükség van arra, hogy a nyomozói és vádlói tévutakkal szemben a bírósági eljárás az igazság útját találja meg, szolgáltatasson igazságot, és az ártatlanul meghurcolt, vétlen áldozatnak adjon elégtételt.

Ahhoz, hogy a büntető ítékezés e feladatának eleget tudjon tenni, elengedhetetlenül szükséges, hogy a jogi norma tartalmát a bíróság helyesen ismerje fel, a valóságos történést tényszerűen, törvényesen és igazságosan ítélje meg. Ehhez, ha nem is csálthatatlan, de tévedhetetlen, helyes és egységes jogértelmezésre és jogalkalmazásra van szükség, amelyet az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése szerint a Kúria kötelessége biztosítani. Bízom abban, hogy a Kúria 4/2013. BJE határozata

és annak vázoltak szerinti kiegészítése hatékonyan hozzájárul majd a jogos védelem mint büntethetőségi akadály alkotmányos, törvényes megítéléséhez.

A közvéleményt élénken foglalkoztatta és – a média néhány prekoncepciótól nem mentes tudósításának köszönhetően – meg is osztotta a harsányi éjszakai késelés ügye (a 2. pontban ismertetett B.20/2017. számú elvi határozat). Az Alkotmánybíróság 201/B/1995. számú határozatában megfogalmazottak szerint az önvédelemhez való jog részét képezi az élethez való jognak, amelyet mint az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogát az Alaptörvény I. cikke szerint az államnak elsőrendű kötelezettsége megvédeni. Az élethez való jog tehát emberi jog. Az Alaptörvény II. cikke kimondja, hogy „Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.” Az Alaptörvény V. cikke ugyanebben a „Szabadság és felelősség” című részben rendelkezik a jogos önvédelemről, ami szerint: „Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.”

Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak – így az élethez való jognak – védelmét az Alaptörvény ugyanott és ugyanolyan szinten szabályozza, mint ahol az önvédelem jogát alkotmányos alapjognak ismeri el. Az államnak nem elég tiszteletben tartania az alapvető jogokat, hanem gondoskodnia kell az alapvető jogok érvényesülésének szükséges feltételeiről. „A magyar Alkotmánybíróság a lehető legszigorúbb mércét állapította meg azáltal, hogy az élethez való jogot abszolút joggá nyilvánította.”¹ Az Alaptörvény szabályozása alapján cáfolhatónak látom azokat a kissé álságos aggodalmakat, amelyek az említett ügy kapcsán is hangot kaptak azt kérdezve, hogy a jogos védelemben kifejtett elhárító cselekménnyel elvesztett élettel hogyan számol el az állam, mit tett a jogtalan támadó életének megóvásáért, a támadó élethez való alkotmányos alapjoga milyen védelemben részesült.

Az Alaptörvényből levezethető válaszadás előtt idézem az *Emberi jogok* című tankönyv „Az élethez való jog alanyi oldaláról” szóló értekezésének gondolatait:

„Az élethez való jog mint az állammal szemben védelmet nyújtó alapvető jog alanyi oldalából annyi követelmény származik, hogy az állami intézmények, illetve a közfunkciót ellátó személyek nem rendelkezhetnek senkinek az élete felett, és nem foszthatnak meg senkit az életétől. Önmagában az élethez való jogból nem követke-

¹ TÓTH Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003.

zik, hogy az ember semmilyen körülmények között nem fosztható meg az életétől. Az élethez való jog az élet önkényes elvételét tiltja. Nem cselekszik önkényesen az az önhibáján kívül életveszélybe került ember, aki saját életének megmentése érdekében – egyéb lehetőség hiányában – mást megöl. Emellett a törvények általában feljogosítják a fegyveres testületek tagjait, hogy meghatározott, kivételes esetekben lőfegyvert használjanak, és az ennek során elkövetett emberölés jogszerűnek minősül. Az élethez való jog hagyományos felfogása alapján az emberölés megengedett esetei közé tartozik a háborús cselekmények során, a hadi jogot nem sértő módon elkövetett ölés, és hosszú ideig nem tekintették az élethez való jog önkényes elvételének a megfelelő eljárás során kiszabott és végrehajtott halálbüntetést.

Az élethez való jog alanyi oldalához tartozik az egyénnek az a joga, hogy az életét közvetlenül fenyegető veszély esetén akár más, vagy mások életét elvéve is megvédje önmagát. Az ezzel kapcsolatos egyik felfogás szerint, akinek jogtalanul az életére törnek, annak a védekezéshez való joga kiterjed arra, hogy a támadót megölje. Ebben az esetben a támadónak mindaddig, amíg veszélyt jelent a megtámadott életére, megszűnik a joga ahhoz, hogy ne öljék meg, emellett előfordulhat olyan eset, amikor emberek véletlenül kerülnek olyan helyzetbe, hogy versenyezniük kell egymással a túlélés eszközeért. Ilyenkor a veszélyhelyzetbe került emberek mindegyikének joga van az élethez, mégis megengedhető, hogy a pusztta erőfölény döntsön. Az élethez való jog része, hogy az egyén saját életének megmentése érdekében más ember életét elvegye.

Egy másik felfogás ezzel szemben abból indul ki, hogy ölésre senkinek nincs alanyi joga, még akkor sem, ha saját életének megmentése érdekében kényszerül más ember életének elvételére. E megközelítés szerint a saját életének védelmében ölésre kényszerülő ember nem az élethez való jogát gyakorolja, hanem – más élőlényekhez hasonlóan – természetes önvédelmi választ ad a támadásra. A jogrendszer feladata, hogy elismerje: léteznek olyan kivételes helyzetek, amikor el kell tűrni az emberölést, és büntetlenséget kell biztosítani az elkövetőnek. Mindez nem azonosítható az ölés jogosságának elismerésével.”²

² Uo. 288–289.

A 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz Sólyom László alkotmánybíró által fűzött párhuzamos vélemény a jogos védelmi helyzetben a támadó megölésével kapcsolatban a következő (sokat idézett) álláspontot foglalja el:

„Ha a megtámadott megöli támadóját, a »jogos védelem« biztosította büntetlenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. A jogos védelem helyzete csakis akkor áll fenn, ha életek közötti választásról van szó, »a halál újraelosztásáról«, mert a megtámadott élete csak a támadó élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el, és nem oszthatja ki. Ebben a határhelyzetben a jog nem köteles, és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott túrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll. Lélektanilag is ugyanerről van szó: az életösztön megnyilvánulásáról, amely áttörhet minden civilizációs korlátot; a túléléshez való sajátosan nem emberi »jogról« (»amely az állatoknak is meg van«). A választási helyzet megszűntével lép be újra a jog, amely azonban csak kompetenciája határait, vagyis a »jogos védelmi helyzet« feltételeinek meglétét vizsgálja, s ami ott történt, nem értékeli.”

Ezzel az állásponttal nem tudok egyetérteni, mert pragmatikus érvelésnek tűnik, de valójában arról a tanácsalanságról árulkodik, hogy a jogtudós alkotmánybíró nem tud mihez kezdeni a védekező és támadó életének kölcsönös, de egymás ellen forduló veszélyeztetettségével, és ezért azok konfliktusának megoldását a jogos védelem vagy egyszerűen a természetjog alapján nem fogadja el, hanem – eltolva magától a problémát – jogon kívüli szituációvá nyilvánítja azért, hogy a kérdés megválaszolása ne a jog feladata legyen.

Az alkotmányos alapjogvédelem az állammal szemben kíván védelmet nyújtani az egyén számára, és nem arra vállal kötelezettséget, hogy az állam védelmet biztosítson az egyéneknek egymással szemben – erre az állam nem is lehet képes. Az élethez való jog védelmével kapcsolatos állami szerepvállalást ezért az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak elismerése, azok feltételeinek biztosítása és megvédésük állami felvállalása alapján, valamint a jogos önvédelem alapjogának az előbbiekre tekintettel történő érvényesülésével

együtt lehet csak értelmezni. Ehhez képest az élet elleni (azt vélelmezett) jogtalan támadáskor mindkét személy (támadó és védekező) alkotmányos alapjogához (élethez való jog) fűződő érdek ütközik, büntető anyagi jogi megközelítésben az egyenértékű védett jogi tárgyak egyidejű veszélyeztetettségére kerül sor mindkét személy tekintetében. A büntető jogalkalmazás ezt sok évtizedes gyakorlatában akként rendezi, hogy ebben az esetben – éppen a védett jogi tárgyak egyenértékűségére figyelemmel – az elhárító cselekmény megválasztásánál az arányosság kérdése fel sem merül.

Ez az értelmezés és joggyakorlat teljességgel megfelel az Emberi Jogok Európai Egyezményének az élethez való joggal foglalkozó 2. cikkének, ami a következőket mondja ki:

„1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg. (Megjegyzés: A 6. kiegészítő jegyzőkönyv 1. pontja azonban kimondja, hogy »a halálbüntetést el kell törölni, senkit sem lehet halálra ítélni, vagy a halálbüntetést végrehajtani«, ez azonban nem érinti a 2. cikk következő, alábbiak szerinti 2. pontját.)

2. Az élettől való megfosztást nem lehet a cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered: a) valamely személy jogtalan erőszakkal szembeni védelmében.”

Az élet elvétele tehát bizonyos rendkívüli helyzetekben megengedett, de nem lehet önkényes. Ebben a megközelítésben a rendkívüli helyzetek példaszerű felsorolásában az emberi jogok már hivatkozott tankönyve első helyen említi a jogos védelmet – eszerint, ha „valaki egy másik ember életére tör, akkor a megtámadott vagy segítője megölheti a jogtalan támadót.”³

Az ember vészületett, természetes jogai alkotmányos alapjogként részesülnek jogvédelemben, de azok ütközhetnek egymással. Amikor a törvényhozó úgy döntött, hogy „a sérelmet szenvedett fél mellé áll”, akkor állást foglalt a jogtalan támadó és jogszerűen védekező élethez való joga között, s a kettő között megkülönböztetést tett azok alkotmányos oltalmát illetően is. Az alkotmányos

³ Uo. 312.

védelmet a jogtalan támadás elhárításának tartamára csak a védekezőnek adja meg, s ezáltal az utóbbi személynek alkotmányos többletjogát ismeri el a támadóval szemben. A „szabadság és felelősség” körén belül egyedül a védekezőt illeti meg a másikkal szemben a jogos önvédelem (Alaptörvény V. cikk), így a védekező az élethez való alkotmányos alapjogon kívül egy azzal azonos értékű, sőt ahhoz szükségképpen hozzátartozó többletjogosultsággal felvértezve, erősebb jogvédelemmel áll szemben a támadójával, aki az élethez való jogát maga teszi kockára.

A helyzet ezáltal egyáltalán nem jogon kívüli, hanem nagyon is jogon belüli, mert büntető anyagi jogilag, a büntethetőséget kizáró ok alapján határozottan eldönthető, alkotmányosan pedig az Alaptörvényből levezethető. Az állam a sérelmet szenvedett fél mellé állt, s ez utóbbi nem lehet más, csak az, akit jogtalan támadást ért. Az állam a büntetőeljárás gyakorlatában is „minden eddiginél jobban kifejezi” ezt az állásfoglalását, amikor olyan törvényt ad a bíróságok kezébe, hogy azzal az ítékezés során a sérelmet szenvedett félnek adjanak igazat, elégtételt. Ezért a támadó alkotmányos alapjogának sérelme miatt aggodalmaskodóknak csak az a válasz adható, hogy az értékalapon történt választást a jogalkotó már elvégezte, döntését az Alaptörvény talaján állva hozta meg, s ezért az államnak nincs elszámolnivalója a más életére rontó jogtalan támadó életével, mert az utóbbi elvesztésének kockázatát maga a jogtalan támadó viseli. Az állam értékalapú választásának tudatos jogalkotói szándékban kifejezését és a törvény világos célját a jogalkalmazó nem vitathatja, azt követni tartozik.

OBJEKTÍV ALKALMATLANSÁG ESETÉN AZ ELHATÁROZOTT BŰNCSELEKMÉNY KÍSÉRLETE MIATT SINCS HELYE BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGRE VONÁSNAK

KRECSIK Eldoróda
bíró (Kúria)

„Az az ügy, ami mindkettőnknek sokat jelentett...”

Ez a tanulmány rendhagyó, ugyanis a témaválasztás alapját egy olyan büntetőügy jelenti, amelyben a megoldandó jogkérdésről azt mondtad a harmadfokon eljáró tanács előadó bírójaként, hogy ez volt az a jogeset, amire a büntetőjogi tankönyvek 25 éve vártak. A harmadfokon meghozott ítélet az általam első fokon tárgyalta ügyben kihirdetett ítéletet állította vissza. Az, hogy ez nekem mit jelentett, az most másodlagos. (Egyébként mindent: óriási megtiszteltetést, szakmai elismerést, ami egy bírónak nem mindig adatik meg. Nekem megadtott.) De tudnod kell, hogy az a harmadfokú ítélet, ami előadó bíróként a Te tolladból született, szakmai gyöngyszem. És miután tudom, hogy ez a döntés, ez a határozat Neked is nagyon sokat jelentett, ennek az ügynek a szakmai összefoglalóját ajánlom Neked a jeles évforduló alkalmából.

Az ügyben a Fővárosi Főügyészség a Fővárosi Bíróságon (jelenleg Fővárosi Törvényszék) az NF.1688/2008. számú vádiratában a terhelt ellen egy rendbeli, a Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a korábbi Btk.) 166. § (1) bekezdésében meghatározott és a (2) bekezdés i) pontja szerint minősülő, 14. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett emberölés büntetnének kísérlete miatt emelt vádat. A tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárás alapján a következő tényállás került megállapításra. A terhelt 2007 augusztusáig vidéken élt, ahol 2006-ban kapcsolatot létesített egy férfivel, majd 2007 júniusában szakított vele, augusztusban pedig Budapestre, egy X. kerületi munkásszállóra

költözött, ahol a munkáltatója bérelt neki szobát. A terhelt Budapesten a tartózkodási helyét képező szállón szeptember és október hónapokban alkalmi szexuális kapcsolatokat is létesített.

A terhelt számára 2007 decemberében a különböző testi jelekből egyértelművé vált, hogy gyermeket vár, azonban orvoshoz nem ment, munkatársainak, barátainak, sőt legközelebbi hozzátartozóinak sem szólt terhességéről. A terhelt 2008. január 20. napján a délutáni órákban, terhességének 31–32. hetében, a munkásszállón rosszul lett, hasa görcsölni kezdett, hüvelyéből vérzés indult. A lakótársai közül többen észlelték a terhelt rosszullétét, ezért értesítették a Mentőszolgálatot. Este 19 óra körül a terhelt a szálló I. emeleti női mosdójának egyik fülkéjébe ment, ahol halott fiúgyermeket szült.

A halott kisbaba a szülés következtében a vécécsészébe esett oly módon, hogy feje a víz alá került. A terhelt anélkül, hogy a vécékagylóba belenézett volna, magát papírtörlővel megtörülgette, majd a fülkét elhagyta. A terhelt a rosszulléte miatt a helyszínre érkező mentősöknek nem tett említést a terhességéről és megérkezésük előtt a fülkében lezajlott eseményekről. A gyermek lefolyóba szorult holttestére másnap, 2008. január 21-én reggel a takarítónő talált rá.

Az igazságügyi orvosszakértői vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a fiú újszülött holtan született, rajta külsérelmi nyom nem volt, halálának oka igen nagy valószínűséggel nagyobb mennyiségű magzatvíz belehelés volt, az újszülött méhen kívül már nem lélegzett. Tekintettel a masszív magzatvíz belehelésre, az újszülött életben maradásának esélye szaksegítséggel történő szülés esetén is csekély lett volna, emellett az újszülött nem volt érett, így életképessége is nagy fokban csökkent volt. A terhelt a terhére rótt cselekményben nem érezte magát bűnösnek, érdemi védekezése szerint nem vitatta, hogy az elkövetéskori időben már tudta, hogy terhes, de azt a rendszertelenül még mindig előforduló menzeszére és a minimális súlygyarapodásra tekintettel fiatalabb terhességnek gondolta, mint amilyen valójában volt, ezért 2008. január 20-án a görcsös – vérzéssel együtt járó – fájdalmak során úgy gondolta, hogy elvetélt.

A terhelt lényegében ilyen tartalmú vallomást tett mind a nyomozás során, mind a tárgyaláson. A rendelkezésre állt bizonyítékok közül az alábbiak érdemelnék kiemelés. A Semmelweis Egyetem ÁOK Igazságügyi Orvostani Intézet bonctermében elvégzett halottszemlééről készült jegyzőkönyv a fiú magzat méreteit az alábbi adatokkal rögzíti: súlya: 1715 g; hossza: 45 cm; fejkörfogata: 30 cm; mellkörfogata: 25 cm; vállkörfogata: 29 cm; talphossza: 6 cm; köldökszínór hossza: 44 cm. A jegyzőkönyv szerint a halottszemlélet végző igazságügyi orvosszakértők azt az előzetes szóbeli tájékoztatást adták, hogy a 31-32 hetes, a kb. 8 hónaposra tehető koraszülött fiúgyermek a legnagyobb

valószínűség szerint nem született élve. A boncolás során elvégzett vizsgálatok alapján semmi nem utalt arra, hogy élve születés történt volna.

A terhelt és a Budapest X. kerületi munkásszálló I. emeleti mellékhelyiségében fellelt fiú újszülött közötti anya–gyermek biológiai rokonságot egyértelműen alátámasztó DNS vizsgálatot tartalmazó igazságügyi szakértői vélemény a Semmelweis Egyetem ÁOK Igazságügyi és Biztosítás Orvostani Intézet két igazságügyi orvosszakértője által végzett, 2008. március 19. napján kelt kórszövettani vizsgálat alapján a következőket tartalmazza:

- a köldökzsinórból származó kimetszésben érdemi kóros eltérés nem észlelhető;
- a vizsgált placentarészletben kis gócban jelzett idült gyulladás mellett a magzatbolyhok egy részének hyalinos elfajulása mutatkozik, helyenként finomszemcsés mészkiválással. Egy területen a magzat membránterületében heveny gennysejtes gyulladás észlelhető, amely lokalizált és nem terjed diffúzan;
- a máj metszetében lebenykés magzati máj szöveti képe figyelhető meg, kifejezett mennyiségű vérképző szigettel;
- a tüdőben fejletlen szöveti szerkezet látható, a vizsgált területekben gyulladásra utaló elváltozás sehol nincsen, méhen belüli fertőződés gyanúja ez alapján nem merül fel; a tüdő szöveti képe alapján a fejlettség a 7-8. terhességi hónapra tehető; a szöveti jellegzetességek, eltérések alapján magzatvíz nagyobb mennyiségű belégzése véleményezhető;
- a kórszövettani vizsgálat alapján a tüdő légzettsége nem bizonyítható.

Az ugyanitt készített, a halottszemlét végző igazságügyi orvosszakértők által adott, 2008. április 8. napján kelt vélemény a következő megállapításokat tette:

- az elvégzett boncolás és kórszövettani vizsgálat alapján megállapítható, hogy az újszülött holtan született;
- az újszülött halálának oka nagy valószínűséggel nagyobb mennyiségű magzatvíz belégzése volt; a halál idejére vonatkozóan a halottvizsgálatot végző orvos véleménye az irányadó;
- a halál természetes úton következett be, erőszakos fizikai, ill. külső kémiai behatásra gyanú nem támadt;
- a lefoglalt méhlepényen idegen kéz által okozott sérülést nem észleltek, a szülés során egy méhlepényrész a méh ürterében visszamaradt, amelyet egy fővárosi kórház Nőgyógyászati Osztályán eltávolítottak; a méhlepényben kis gócban jelzett idült gyulladás mellett a magzatbolyhok egy részének hyalinos elfajulása mutatkozott, helyenként finom-

szemcsés mészkiválással; a magzatmembrán területében egy helyen heveny gennysejtes gyulladás is észlelhető volt, amely lokalizált volt, és nem terjed diffúzan;

- a szülés a terhesség 31–32. hetében zajlott le; azt, hogy mi indította el és mennyi ideig tartott, a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján nem lehetséges megállapítani;
- az ún. rohamos szülésre utaló jeleket nem észlelték;
- az újszülöttn külsérelmi nyomot nem találtak;
- mivel az újszülött méhen kívül nem légzett, a vécécsészében található víz nem került a szervezetébe;
- tekintettel a masszív magzatvíz-belehelésre, szaksegítséggel történő szülés esetén az újszülött életben maradásának esélye is csekély lett volna; az újszülött nem volt érett, így életképessége is nagy fokban csökkent volt.

Az Országos Mentőszolgálat Közép-Magyarországi Regionális Mentőszervezetének 2008. január 21-én reggel 07.24-kor a Budapest X. kerületi munkásszállóra történő kivonulását dokumentáló adatlapja tartalmazza azt, hogy a helyszínre érkezve egy újszülöttet találtak fenékkal, lábbal felfelé a vécélefolyóban. Méhlepény, köldökzsinór nem volt látható, a halál több órája beállhatott. Élve születés tényét megállapítani nem lehetett.

Az ügyben kirendelt igazságügyi elmeorvos- és ideggyógyász szakértő, az igazságügyi orvosszakértő és a szakpszichológus igazságügyi szakértő által készített igazságügyi elmeorvos szakértői lelet és vélemény szerint a terhelt sem a cselekmény elkövetésekor, sem a vizsgálat idején kóros elmeállapotban, elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban nem szenvedett, illetve nem szenved, amely kizárta, vagy korlátozta volna abban, hogy a cselekménye következményeit felismerje, illetve, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. Nála a szülést követő olyan tudati állapot nem állapítható meg, amely korlátozta volna őt abban, hogy cselekménye következményeit felismerje. Végül a szakértők egyéb észrevételként rögzítették, hogy a terhelt a cselekménye elkövetésekor abban a jóhiszemű tévedésben volt, hogy spontán vetélése van.

A szakvéleményeket készítő szakértők igazságügyi szakértői szakvéleményüket a tárgyaláson történt meghallgatásuk során fenntartották, azzal egybehangzóan nyilatkoztak. A kórszövettani vizsgálatot végző egyik szakértő szóbeli meghallgatásán elmondta, hogy a halott kisfiú tüdejének a szöveti szerkezete éretlen volt, vagyis a tüdőből származó szöveti kimetszésen fejletlen

magzati tüdő szöveti képe volt megfigyelhető, tüdőlégzettséget nem is lehetett bizonyítani. A szakértő kijelentette azt is, hogy jelen esetben ő a végbement folyamatot koraszülésnek minősíti, és nem zárható ki az sem, hogy a halál nem a szülőcsatornába kerülés során, hanem már a méhben bekövetkezhetett. Mivel az újszülött méhen kívül nem légzett, ebből levonható az a következtetés, hogy a halál méhen belül, vagy a szülőcsatornában történt.

A szakértő ezért módosította a korábban adott szakvéleményt: eszerint helyesebb úgy fogalmazni, hogy a tüdőben nagyobb mennyiségben láthatók magzatvíz jelei, a „belégzés” szó ugyanis nem pontos, semmi sem bizonyítja, hogy ez a tüdő légzett volna.

A szakértő azt is előadta, hogy halott magzatot is ugyanúgy szülnek meg a nők, mint egészségeset, és nem zárja ki a magzat elhalása a szülési fájdalom elindulását. A kórszövettani vizsgálatban érintett másik szakértő szerint ez a baba éretlensége miatt nem volt életképes. Álláspontja szerint, ha az újszülött életképes lett volna, és a szülészeti osztályon van, akkor nyilván lett volna esélye az életre. De csak akkor, ha a baba életképes, vagyis az életképesség négy feltétele fennáll: érett, fejlődési rendellenességgel, betegséggel, sérüléssel nem rendelkezik – márpedig ez a baba nem volt az. Szakértői véleménye szerint ez a magzat azonnali orvosi segítség esetén sem lett volna éleszthető. Arról is nyilatkozott, hogy az adott szülési formának, pozitúranak a magzatvíz tüdőbe kerüléséhez nincs köze.

Az orvosszakértők nevében nyilatkozó igazságügyi elmeorvos és ideggyógyász szakértő által a tárgyaláson előadottak szerint a terhelnél a szülést követően olyan tudati állapot nem volt megállapítható, amely korlátozta volna abban, hogy a cselekménye következményeit felismerje, a szakértők szerint a terhelt abban a jóhiszemű tévedésben volt, hogy spontán vetélése volt. Az újszülött halála okának megállapítására hivatott két orvosszakértő a tárgyaláson véleményüket a következőkben fogalmazták meg. A vizsgálat lényege az, hogy a fiú magzaton külsérelmi nyom nem volt, a boncolás során semmi olyan jelet nem találtak, ami élve születettségre utalt volna, a magzatvíz belehelés és a tüdő fejletlen szöveti szerkezete magyarázza a halálát, ami méhen belül, vagy szülés közben történhetett, de a magzat mire megszületett, halott volt. Előadásuk szerint a méhlepényen is találtak elváltozásokat – ez és a magzatvíz belehelés együtt jelölhető meg a halál okaként. Egyébként a 40. hétre kifejlődő tüdő a fejlődést folyamat 31–32. hetében volt, vagyis a tüdő nagy fokban éretlen volt. Szóban is megerősítették, hogy a halál csak természetes okok miatt következett be, erőszakos dolog, közrehatás nem volt.

Jelen ügyben az elsőfokú bíróság rögzítette, hogy a terhelt bűnössége kérdésében a bűncselekmény tárgyi és alanyi oldalának vizsgálatát követően tud állást foglalni. Bűnösség kizárólag akkor állapítható meg, ha a terhelt bűncselekményt követett el és büntethető. A bíróságnak tehát el kellett döntenie, hogy a megállapított tényállás megvalósítja-e a vád tárgyává tett (vagy esetleg más) bűncselekmény törvényi tényállását. A bíróság jelen ügyben a vádhatóság indítványára széleskörű bizonyítást folytatott le részint arra vonatkozóan, hogy a terhelt terhessege mennyiben volt ismert kollégái, munkásszállói társai között, részint pedig az újszülött világra jöttének állapotára, érettségére, életképességére vonatkozóan.

Az elsőfokú bíróság azonban rögzítette, hogy álláspontja szerint jelen ügy jogi megítélése jogkérdés. Adott volt ugyanis egy olyan terhelti vallomás, ami azt nem vitatta, hogy tudatában volt a terhességének, a nyomozás során azt is elismerte, hogy 2008 elején már azt is érezte, hogy mozog a baba. Adott volt az a tény, hogy a magzat koraszülött volt, a terhesség 31-32. hetében indultak meg a szülési fájdalmak. Adott volt a rendelkezésre álló halottszemléről és boncolásról készült jegyzőkönyv, ami szerint a kb. 8 hónaposra tehető magzat koraszülött volt, a legnagyobb valószínűség szerint nem született élve. A boncolás során elvégzett vizsgálatok alapján semmi nem utalt arra, hogy élve születés történhetett.

Adott volt a kórszövettani vizsgálat eredménye is, ami szerint a tüdőben fejletlen szöveti szerkezet látható. A tüdő szöveti képe alapján a fejlettség a 7-8. terheségi hónapra tehető. A szöveti jellegzetességek, eltérések alapján magzatvíz nagyobb mennyiségű belégzése véleményezhető. Végül megállapítást nyert, hogy a kórszövettani vizsgálat alapján a tüdő légzetsége nem bizonyítható. Mindezeket követően az igazságügyi orvosszakértői vizsgálaton alapuló vélemény az elvégzett boncolás és kórszövettani vizsgálat alapján megállapította, hogy az újszülött holtan született. Az újszülött halálának oka nagy valószínűséggel nagyobb mennyiségű magzatvíz belégzése volt. Az újszülöttnél külsérelmi nyomot nem találtak. Megállapította azt is, hogy az újszülött méhen kívül nem légzett, így a vécécsészében található víz a szervezetébe nem került.

A tárgyaláson meghallgatott igazságügyi orvosszakértők véleményüket maradéktalanul fenntartották, eszerint az újszülött halva született. Nyilatkozatuk szerint a kórszövettan az, ami választ ad az élve születés kérdésére. A boncolás és a kórszövettani vizsgálat szerint jelen újszülöttnél fejletlen magzati tüdőt találtak, amely tüdőnél légvétel nem történt, a tüdő légzetsége nem bizonyított, mi több, az sem kizárt, hogy a magzat már a méhen belül meghalt. Kihangsúlyozták, hogy a vizsgált újszülött nem volt életképes, ugyanis nagy

fokban éretlennek volt tekinthető. Kijelentették, hogy ugyan egy életképtelen magzat is meg tud születni, az életben tartásának az esélye azonban minimális. Azt is kijelentették, hogy a vécé feletti szülési pozitúra nincs hatással arra, hogy mennyi magzatvíz került a tüdőbe, és a szülési fájdalmak megindulása független a magzat méhen belüli, illetve méhen kívüli állapotától, vagyis attól függetlenül megindulhat a szülés, adott esetben a koraszülés, hogy a magzat már nem él.

Az elsőfokú bíróság a fentiekben rögzített tények ismeretében a következőket rögzítette. A korábbi Btk. 166. §-ában megfogalmazott emberölés bűncselekményének törvényi magyarázata (Büntetőjog Kommentár, Különös rész) szerint az emberölés passzív alanya csak élő személy lehet, a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából alapvető jelentőséggel bír annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mikortól beszélhetünk emberi életéről.

Az emberi élet kezdete az az időpont, amikor a szülés, vagyis a gyermeknek az anya testétől történő elszakadási folyamata megindul. Amennyiben a szülés természetes lefolyású, ez a folyamat a szülés formájától függetlenül, a toló fájdalmak jelentkezésének időpontjában kezdődik meg. Előfordulhat azonban, hogy valamilyen rendkívüli körülmény miatt a gyermek nem a toló fájdalmakkal járó, természetes lefolyású szülési folyamat eredményeként jön a világra, így pl. egy közlekedési baleset következtében eszméletlen állapotban lévő nőn a gyermek életének megmentése érdekében végrehajtott császármetszés esetén a műtéti beavatkozás megkezdésének időpontja bír jelentőséggel.

Azonban mindkét esetben alapvető feltétel az élve születés és az, hogy a magzat már rendelkezze a méhen kívüli élethez elengedhetetlenül szükséges szervekkel. Ezt a fejlettségi szintet el nem érő magzat világra jöttékor tehát nem szülésről, hanem a terhesség megszakadásáról beszélhetünk. Hasonló álláspontot fogalmaz meg Földvári József professzor is a Magyar Büntetőjog Különös része tankönyvben: eszerint az emberölés megállapításának feltétele, hogy az újszülött rendelkezze az emberi élethez feltétlenül szükséges szervekkel, méghozzá megfelelő érettségi szinten, mivel 'emberről' csak a méhen kívüli életre képes élőlény vonatkozásában lehet szó.

Az elsőfokú bíróság a továbbiakban megállapította, hogy amit az igazságügyi orvosszakértők az újszülött vonatkozásában megállapítottak, majd véleményeztek, az teljes egészében összhangban áll az Igazságügyi orvostan című kötetben foglaltakkal.¹ Eszerint az újszülött boncolásánál az orvosszakértőnek a következő kérdésekre kell válaszolnia: 1) Élve született-e az újszülött? 2) Mennyi ideig

¹ SÓTONYI Péter (szerk.): *Igazságügyi orvostan*. Budapest, Semmelweis, 2005. 328–29.

élt a szülés után? 3) Érett volt-e? 4) Életképes volt-e? 5) Mi volt a bekövetkezett halál oka? 6) A holttesten található sérülések milyen eszköztől származhatnak? 7) Szakszerű szülésvezetéssel életben lehetett volna-e tartani az újszülöttet? 8) A sérülések keletkezhetek-e szülési önségély során? 9) Mi az újszülött vércsoportja? 10) Látszanak-e az újszülöttön céltudatos ápolás nyomai?

Az újszülöttre vonatkozó kérdésekre a válasz csak az előírt boncteknika alkalmazásával adható. Az élve születettség a legfontosabb kérdés a vélemény kialakításában. Halva született újszülött bűncselekmény tárgyaként nem szerepelhet. Az élve születettség kórismézését azok a változások teszik lehetővé, amelyek eltérnek a magzati élettől – ebbe tartoznak a légzéssel összefüggő változások is. A jelen esetben azonban az újszülött fejletlen magzati tüdővel rendelkezett, nem légzett tüdővel. Halva született. A szakértői vélemények alapján megállapítható volt, hogy a tüdő éretlensége a szülés pillanatában is fennállt, vagyis az élet biológiai nem indult meg, másképp megfogalmazva: az élet biológiai értelemben vett realitása nem állt fenn. Az emberi élet védelme e formában tárgy nélküli vált.

Ennélfogva az elsőfokú bíróság álláspontja az volt, hogy miután élve születés nem történt, a vád tárgyává tett bűncselekmény vonatkozásában hiányzott a védett jogi tárgy, tehát bűncselekmény nem valósult meg. Az elsőfokú bíróság a vádhatóság által fenntartott tényállás és minősítés okán még azt is kifejtette, hogy az, hogy a terhelt titkolta a terhességét, orvoshoz nem járt, nem megfelelő és elegendő adat annak megállapításához, hogy olyan szándékot gyanítsunk mögötte, amely a gyermek, az újszülött elpusztítására irányulna. Ezen túlmenően az sem volt cáfolható, hogy a terhelt vetélésre gondolt, hiszen az első kórházi vélemény ugyanezt állapította meg. Azzal, hogy a vécé felett szült, az ismert körülmények mellett – szállótársak tudomása a vérző, görcsös fájdalmakról, nyilvános vécé, mentők értesítése – nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a szándéka afelé ment, hogy a gyermeket meg akarja ölni, el akarja tüntetni. Arra pedig fel sem merült adat, hogy a terhelt tevőleges magatartására indult volna meg a szülési fájdalom. Koraszülés folytán életképtelen, halott magzat jött a világra. Az elsőfokú bíróság ezért annak a meggyőződésének adott hangot, hogy ítéleti bizonyossággal az sem állapítható meg az, hogy a terhelt tudattartalma a szülés tényét átfogta.

A Fővárosi Bíróság a terheltet az ellene emelt vád alól a büntetőeljárásról szóló törvény (Be.) 331. § (1) bekezdése alapján – bűncselekmény hiányában – felmentette (Fővárosi Bíróság 2010. április 29-én kelt 8.B.1471/2008/8. számú ítélete). Az ekként kihirdetett ítélet ellen az ügyész jelentett be fellebbezést a terhelt terhére bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása érdekében. A

Fellebbviteli Főügyészség képviselője a másodfokú tárgyaláson a tényállás kiegészítése, illetve pontosítása mellett arra tett indítványt, hogy az Ítélet tábla a terhelt bűnösségét mondja ki az emberölés büntette minősített esetének [Btk. 166. § (1) bek., (2) bek. i) pontja] kísérletében, amelyet eshetőleg szándékkal követett el. A terhelt gyanúsítottai vallomása, valamint a tanúvallomások alapján egyértelmű, hogy a terhelt tudta, hogy terhes, és azt is, hogy szülni fog. Azt ugyan nem tudta, hogy a gyermek halva született, azonban nem győződött meg arról, hogy él-e, és ellátatlanul a vécészázában hagyta, a mentősök előtt is letagadta, hogy szült, ugyanakkor tudatosan készült a szülésre, ezt támasztja alá, hogy a munkahelyén is felmondott.

Arra figyelemmel azonban, hogy a gyermek halva született, cselekményét alkalmatlan tárgyon követte el, emiatt a vele szemben kiszabott büntetés korlátlan enyhítésének van helye. A Fővárosi Ítélet tábla mint másodfokú bíróság a tárgyaláson felvett bizonyítás eredményeként, illetőleg az ügy iratai alapján, valamint az elsőfokú bíróság ítéletének indokolásában szereplő egyes ténymegállapításokat átemelve az ítéleti tényállásba, az elsőfokú bíróság ítéletét a következőkkel egészítette ki:

- a terhelt a gyanúsítottai vallomása szerint észlelte magán a terhességének kétségbevonhatatlan jeleit;
- a munkásszállón vele együtt lakó munkatársai előtt – azok kérdése ellenére – kifejezetten letagadta terhességét;
- 2008. év január hó 20. napján a terheltnél erős szülési fájások és görcsök jelentkeztek, amelyek alapján arra következtetett, hogy szülni fog, vagy hogy ‘elmegy a baba’, ezért megkérte egyik lakótársát, hogy hívja a mentőket, majd a szállón a szomszéd szobában lakó másik társát kérte meg, hogy kísérje ki a női vécébe;
- a mellékhelyiségben erős szülési fájdalom tört rá, érezte, hogy a baba megindult, ezért nyomnia kell, ennek következtében a baba egyből kijött, érezte, hogy „nagy volt, ami kijött”, és ezzel együtt elmúlt a nagy fájdalom is;
- az időközben kiérkezett mentősök többször kérték a terheltet, hogy jöjjön ki a mellékhelyiségből, sőt egyik lakótársa is többször benézett a vécéfülkébe, de sem neki, sem a mentősöknek nem mondta el, hogy mi történik vele, hogy éppen szül;
- a terhelt a vécékagylóba a szülés után nem nézett bele, és a mentősök kérésére a vécét nem is öblítette le; ezt követően a mentősök az egyik fővárosi Kórház nőgyógyászatára vitték, de sem a mentősöknek, sem a

- kórházban nem szólt senkinek a történekről; sem a mentősöktől, sem a kórházban nem kérdezte meg senkitől, hogy mi lett a babával;
- a terhelt 2008. év január hó 20. napján 23:24-kor a nőgyógyászatról sms-t küldött a vele egy munkásszállón lakó ismerősének, amelynek szövege szerint „Hali-hó. Felébredtem az altatásból. Nekem még gőzöm sincs[,] mi volt ez az egész, az orvos valami belső vérzést magyarázott. Holnap már mehetek is haza, még írok”; ezenkívül 2008. év január hó 21. napján újabb sms-t küldött a nevezettnek: „Hali. A ...-t ne említsd [a] rendőröknek. Hívlak majd.”
 - a terhelt által szült fiú magzat súlya: 1715 g, hossza: 45 cm, fejkörfogata: 30 cm, mellkörfogata: 25 cm, vállkörfogata: 29 cm, talphossza: 6 cm, köldökzsinór hossza: 46 cm volt;
 - a szülés a terhesség 31–32. hetében zajlott le;
 - az újszülött holtan született, halálának oka nagy valószínűséggel nagyobb mennyiségű magzatvíz belégzése volt; tekintettel arra, hogy az újszülött méhen kívül nem lélegzett, a vécésészében található víz a szervezetébe nem került; figyelemmel a masszív magzatvíz-belehelésre, szaksegítéssel történő szülés esetén életben maradásának esélye csekély lett volna; az újszülött nem volt érett, így életképessége is nagy fokban csökkent volt;
 - a terhelt és a fiú újszülött között anya–gyermek biológiai rokonság állt fenn;
 - a terhelt sem a cselekmény elkövetésekor, sem a vizsgálat idején kóros elmeállapotban, elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban, vagy személyiségzavarban nem szenvedett, illetve nem szenved, beszámítási képességét kizáró, vagy korlátozó körülmény nem állt fenn; nála a szülést követő olyan tudati állapot nem állapítható meg, amely korlátozta volna őt abban, hogy a cselekménye következményeit felismerje.

Az ily módon felülbírálat alapját képező tényállás alapján a másodfokú bíróság azt állapította meg, hogy tévedett az elsőfokú bíróság, amikor ítéletében azt rögzítette, hogy „halva született újszülött bűncselekmény tárgyaként nem szerepelhet”, és ennél fogva arra az álláspontra helyezkedett, hogy miután élve születés nem történt, a vád tárgyává tett bűncselekmény vonatkozásában hiányzik a védett jogi tárgy, bűncselekmény tehát nem valósult meg. A másodfokú bíróság jogi indokolása szerint a terhelt elkövetéskori tudatának a vizsgálatánál elsődlegesen a terhességének időszakában tanúsított magatartásából, a szülés

alatti és a szülést követő tevékenységéből kell kiindulni, csakis ezeknek a mindennapi élettapasztalattal történő egybevetése és gondos elemzése eredményezheti a terhelt tudattartamának feltárását és bűnössége kérdésének eldöntését.

A fellebbviteli bíróság szerint a bizonyítékok alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a terhelt tudta, hogy terhes, tudta azt is, hogy annak nem a kezdeti szakaszában volt, ugyanis azt a terheltnek az általános élettapasztalat szerint is tudnia kellett, hogy amikor a magzat megmozdul, az a terhességnek előrehaladottabb időszakát jelzi, továbbá azt, hogy a méhmagzata él. A magatartása azonban a terhességének kifejezett eltitkolására irányult, a szülés ideje alatt a mentők kérésének nem tett eleget, mintegy 15-20 percen át hiába kérlelték, nem ment ki a vécéből, és a szülést követően nem is tett említést arról, hogy nála milyen folyamat zajlott le. Jóllehet tisztában volt azzal, hogy nála szülési folyamat zajlott le, mégsem nézte meg a vécécészsébe szült magzatot, annak sorsa iránt közömbösséget tanúsított, ugyanakkor tény, hogy a terhelt által megszült magzat az orvosszakértői vélemény szerint – bár a 7-8 hónapos terhesség után született – életképtelen volt.

Indokolása szerint a terheltnek tisztában kellett lennie azzal is, hogy a vécé lefolyójába esve a gyermek halála fulladás következtében is bekövetkezhet, ennek ellenére a gyermeket nem emelte ki a vécékagylóból, nem győződött meg arról, hogy a gyermek életképes-e, segítségnyújtásra szorul-e. A terhelt a magzat halálába belenyugodott, az életben tartása végett semmit nem tett, azt pedig nem tudhatta, hogy a gyermek halva született. Mindebből az Ítélet tábla azt a ténybeli következtetést vonta le, hogy a terhelt eshetőleges szándékkal követte el az emberölés büntettének kísérletét, ugyanakkor a magzat halva született, így a cselekménye alkalmatlan tárgyon elkövetett emberölés büntettének a kísérleteként minősül, ezért vele szemben büntetést szabott ki (a Fővárosi Ítélet tábla 2011. július 7-én kelt 2.Bf.292/2010/16. számú ítélete).

Miután az elsőfokú bíróság felmentést kimondó döntését követően a Fővárosi Ítélet tábla mint másodfokú bíróság a terheltet bűnösnek mondta ki emberölés büntettének kísérletében [korábbi Btk. 166. § (1) bek., (2) bek. i) pont], a Be. 386. § (1) bekezdés c) pontja alapján megnyílt a harmadfokú eljárás lehetősége. Ekként a másodfokú bíróság ítélete ellen a terhelt és védője elsősorban felmentésért, másodsorban előzetes mentesítés érdekében jelentett be fellebbezést. Így került az ügy a Legfelsőbb Bíróságra (jelenleg Kúria), ahol ez ügyben a következő tanács járt el: Kónya István a tanács elnöke, Varga Zoltán előadó bíró, Akác Zoltán bíró.

A harmadfokú bíróság nyilvános ülésen az emberölés büntettének kísérlete miatt a terhelt ellen folyamatban lévő büntetőügyben a Fővárosi Ítélet tábla

2.Bf.292/2010/16. számú ítéletét megváltoztatta, a terheltet az ellene emberölés büntettének kísérlete [Btk. 166. § (1) bek., (2) bek. i) pontja] miatt emelt vád alól felmentette. Indokolása szerint a Fővárosi Ítéltábla jogi álláspontja szerint a bűnösség kérdésének eldöntésében meghatározó szerepe volt a terhelt elkövetéskori tudati állapota vizsgálatának, a terhességének időszakában tanúsított magatartásának, a szülés közben és azt követően kifejtett tevékenységének, valamint ezek gondos és elemző összevetésével a vádlotti tudattartalom feltárásának.

Mindezek alapján a másodfokú bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a terhelt az emberölés kísérletét eshetőleges szándékkal, a Btk. 17. § (2) bekezdése szerint alkalmatlan tárgyon követte el. A harmadfokú bíróság ítéletének indokolása szerint azonban ez a megállapítás, illetve az ehhez vezető jogi okfejtés nem helytálló. Kifejtése szerint az Ítéltábla tévedése arra vezethető vissza, hogy a bűnösség kérdésének vizsgálatakor kizárólag a bűncselekmény alanyi oldalát, azon belül a bűnösség értelmi és érzelmi kapcsolatát tette vizsgálat tárgyává, vagyis a tárgyi oldalon lévő ismérvek – tényállási elemek – teljes figyelmen kívül hagyásával, a terhelt tudattartalmával, szándékával foglalkozott, és vont le következtetést arra vonatkozóan, hogy a bűncselekmény kísérlete alkalmatlan tárgyon valósult meg.

A Fővárosi Ítéltábla erre az álláspontra pusztán „a rendelkezésre álló bizonyítékok, és az eset összes körülményei alapján” levont „ténybeli következtetés” útján jutott el, vagyis a tényekből levont következtetések jogi értékelése nélkül, így a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség jogi álláspontjának kritika nélküli elfogadásával – tévesen – foglalt állást a bűnösség kérdésében. Ezt követően a harmadfokú ítélet az alábbi – jogdogmatikai kérdéseket is érintő – jogi indokolást tartalmazza.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a büntetőjogi felelősség kérdésében történő állásfoglalás során alapvetően megkerülhetetlen a bűncselekmény elkövetési tárgyának – passzív alanyának – vizsgálata, a kísérlet tényállásszerűségének feltárása és az alkalmatlan kísérlet fogalmának dogmatikai, jogirodalmi és tudományos elemzése. Az elkövetési magatartás az általános törvényi tényállás objektív elemei között helyezkedik el, amely nélkül bűncselekmény sem jön létre, míg az elkövetési tárgy – személy elleni bűncselekmények esetében a passzív alany – annak csupán rend szerinti ismérve. A Btk. 166. § (1) bekezdésébe ütköző emberölés büntettének passzív alanya kizárólag élő, természetes személy lehet: az emberi élet léte az emberölés szükségszerű feltétele, élet nélkül fogalmilag kizárt annak bármi módon történő kioltása. A büntetőjog az emberi életet a szülési folyamat kezdetétől, természetes szülési folyamat esetén

az úgynevezett tolófájások megindulásától védi az emberölés büntettének tényállásával, azt megelőzően pedig a terhesség 12. hetétől a magzati élet részesül büntetőjogi oltalomban.

Amennyiben a szülési folyamat természetes módon történő megindulása előtt vagy közben, az elkövetőn kívül álló okból bekövetkezik az újszülött halála, a szülési folyamatban vagy azt követően már fogalmilag kizárt a büntetőjogi védelem, ugyanis a tárgyi oldalon nincs olyan passzív alany, amelynek sértése vagy veszélyeztetése büntetőjogilag releváns magatartással előidézhető lenne. A bűncselekmény objektív oldalának fogyatékosága, részleges hiánya alapvetően meghatározza a kísérleti cselekmény tényállásszerűségét. A Btk. 16. §-a szerint „Kísérlet miatt büntetendő, aki a szándékos bűncselekmény elkövetését megkezdi, de nem fejezi be.”

A bűncselekmény kísérlete az előkészület és a befejezett bűncselekmény között definiálható akként, hogy több mint az előkészület, de kevesebb, mint a befejezett bűncselekmény, ugyanis a kísérlet a jogtárgyat már részben veszélyezteti vagy sérti, de a célba vett elkövetési tárgy – passzív alany – nem megy át azon a változáson, amely a bűncselekmény befejezettségét jelenti. Materiális bűncselekmény esetében – miként az emberölésnél is – a kísérlet stádiumában kifejtett elkövetői magatartás szorosan összefonódik az objektív oldalon lévő elkövetési tárgy, a passzív alany létezésével, vagyis annak hiányában kísérlet sem állapítható meg.

A bűncselekmény kísérlete ugyanis a véghezvitel szándékos és tényleges megkezdése. Ebből következően a kísérlet a jogtárgyat a külvilág számára is felismerhetően veszélyezteti vagy sérti, mivel az elkövető magatartásával már belép a törvényi tényállás világába, tetteivel vagy mulasztásával részben vagy egészben tényállási elemet valósít meg. A kísérlet egyedi felismerhető jegye az olyan elkövetési cselekmény, amely az eredmény előidézésére objektíve alkalmas. A bűncselekmény tárgyi oldalából kiindulva, a kísérlet nem más, mint a jogtárgysértésre közvetlenül alkalmas cselekmény megvalósítása. „A kísérlet tehát a jogtárgyat sértő szándék kifejezésre juttatása olyan cselekményben, amely a jogtárgy veszélyeztetésére közvetlenül alkalmas, és amely a tárgyi oldal részbeni megvalósulását fejezi ki.”

A büntetőjogi normák értelmezése és alkalmazása szempontjából irányadó jogtudomány álláspontja közel másfél évszázada következetes a tekintetben, hogy önmagában a jogtárgyat sértő szándék kifejezésre juttatása a jogtárgy közvetlen veszélyeztetése nélkül nem valósít meg kísérletet sem, mivel a tárgyi oldal részbeni megvalósulására jogtárgy (passzív alany) hiányában objektív lehetőség nincs. A jogtudomány és az ítélkezési gyakorlat az alkalmatlan kísérlet

büntethetőségét illetően különbséget tesz az abszolút és a relatív alkalmatlanság között, amely megnyilvánulhat az elkövetés tárgyában, az eszközében és az elkövetés módjában egyaránt.

Kétségtelen, hogy a Btk. 17. § (2) bekezdése az alkalmatlanság ezen eseteit bár nevesíti, azonban nem különböztet az abszolút és a relatív alkalmatlanság között. Mindazonáltal, a Btk. 16. §-a szerinti terminológiát követve, egyértelműen a büntetés korlátlan enyhítésének vagy mellőzésének megkerülhetetlen feltétele a kísérlet megvalósulása. Az alkalmatlan kísérlet büntethetőségének vizsgálata kapcsán a tudomány álláspontja következetesnek tekinthető. Pauler Tivadar, kora objektivista irányzatát követve, arra az álláspontra jutott, hogy „[a]hol a büntett tárgya hiányánál fogva egyáltalán nem létesülhet, bűnkísérletnek sincs helye: mert a mit végrehajtani egyáltalán lehetetlen, azzal okbeli kapcsolatban lévő, arra valósággal vezető cselekményt el nem követhetni.”² Hasonló véleményének adott hangot Werner Rezső, amikor kifejtette: „ha valaki olyan tárgyon hajtja végre elkövetni szándékolt bűncselekményt, mely az ennek elkövetésére szükséges tulajdonokkal nem bír, nincs bűnkísérlet a szó valódi értelmében, [...] mert a gondolat, amely nem felel meg a valóságnak, csak pusztá gondolat marad.”³ Finkey Ferenc a Csemegi-kódex magyarázatában úgy fogalmazott, hogy „[h]a a kísérleti cselekvés olyan volt, hogy azzal a szándékolt cselekmény véghezvitelét teljes lehetetlenség volt megkezdeni, kísérlet nem állapítható meg, mert a véghezvitel nem is kezdetett meg.”⁴

Mindezen tudományos munkák annak az álláspontnak a helyességét igazolják, hogy az elkövetési tárgy abszolút alkalmatlansága kizárja a védett jogtárgy sérelmét vagy veszélyeztetését. Következésképpen bűncselekmény sem jöhet létre, vagyis a kísérlet megállapítása is fogalmilag kizárt. Ugyanakkor az alkalmatlan kísérletnek is rendelkeznie kell mindazon ismérvekkel, amelyekkel a kísérlet általános terminológiája rendelkezik (Btk. 16. §), vagyis csak olyan elkövetési magatartás alapozhatja meg, amely a jogtárgy – passzív alany – veszélyeztetésére közvetlenül alkalmas, és egyben a tárgyi oldal részbeni megvalósulását is eredményezi.

Amennyiben tehát az elkövetési magatartás nem felel meg e követelményeknek, kísérletről sem lehet szó. Az abszolút alkalmatlan tárgy esetében azonban az elkövetési magatartás objektíve nem vezethet a jogtárgy veszélyeztetéséhez vagy sértéséhez. A Fővárosi Ítéltábla e körülmények vizsgálata nélkül – té-

² PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Budapest, Pfeifer Ferdinánd, 1869. 92.

³ WERNER Rezső: *A magyar büntetőjog általános tanai*. Budapest, Franklin Társulat, 1881. 213.

⁴ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill Károly, 1914. 299.

vesen – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a terhelt alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérletet valósított meg a tényállásban rögzített magatartásával, s alkalmazhatónak találta a Btk. 17. § (2) bekezdését.

Döntésének kialakítása során azonban nem foglalkozott az elmélet és a gyakorlat által egyaránt kidolgozott azon jogkérdéssel, hogy a kísérleti cselekmény abszolút, vagy relatív alkalmatlanságot jelentett-e, holott az eltérő jogkövetkezmények ennek ismeretében alkalmazhatók. Az alkalmatlan kísérlet esetében a tárgy alkalmatlansága egyaránt lehet relatív, vagy abszolút, az emberölés esetében viszont a tárgy abszolút alkalmatlansága a passzív alany hiányát jelenti, ez pedig azzal a következménnyel jár, hogy hiányzik a tárgyi oldal egy olyan szükséges ismérve, amely már önmagában, fogalmilag kizárja az emberölés büntettének megkezdését, azaz a tényállási elem megvalósítását. Ez esetben ugyanis a bűncselekményt sem megkezdeni, sem befejezni nem lehetséges, a bűnös szándékkal célba vett eredmény objektíve nem érhető el, vagyis a bűncselekmény kísérleti stádiumba sem juthat.

A teljességgel (abszolút) alkalmatlan tárgyak ellen nem lehet a szándékolt bűncselekményt elkövetni. Ha pedig a bűncselekmény elkövetése fogalmilag kizárt, akkor a véghezvitel megkezdésére sincs lehetőség, vagyis a kísérlet sem valósulhat meg. Objektív alkalmatlanság esetén az elhatározott bűncselekmény – tényállási elem hiányában meg nem valósítható – kísérlete miatt sem büntetőjogi felelősségre vonásnak, sem büntetés kiszabásának helye nem lehet. Az alapügyben eljáró elsőfokú bíróság helyesen ismerte fel és döntötte el a megállapított tényállásból szükségszerűen következő jogkérdést, és jogi indokolása is helytálló.

Ezt a Legfelsőbb Bíróság által is képviselt jogi álláspontot erősíti meg a jogtudomány is, amely szerint „[a]z abszolút alkalmatlan eszközzel, módon, valamint abszolút alkalmatlan tárgyon végrehajtott cselekmény bűncselekményt nem valósít meg.”⁵ A halott ember ‘megölése’ tehát nem bűncselekmény, hiszen az emberölés védett jogi tárgya az emberi élet, passzív alany pedig csak élő természetes személy lehet. A jogtárgy közvetlen sértése vagy veszélyeztetése ugyanis nem váltható ki a magatartás társadalmi értékítéletével, a közrend, illetve a köznyugalom megzavarásával vagy sértésével – büntetőjogi felelősségre vonásra ez okokból nem kerülhet sor, jogilag releváns kísérlet hiányában pedig a Btk. 17. § (2) bekezdésében írtak szerint annak alkalmassága vagy alkalmatlansága sem vizsgálható.

⁵ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog, Különös rész*. Budapest, HVG–Orac, 8. kiadás, 2009. 99.

Természetesen más a helyzet abban az esetben, ha a tárgy csupán viszonylagosan (relatív) alkalmatlan, amikor is jogilag lehetőség van tényállásszerű magatartás kifejtésére is, mindössze a célzott bűncselekmény megvalósítása kizárt. Ebben az esetben a Btk. 17. § (2) bekezdése a kísérlet alkalmatlansága esetén is érvényesülhet. Ezért a Legfelsőbb Bíróság a kifejtett indokok szerint a másodfokú bíróság ítéletét a törvénynek megfelelően megváltoztatta, s a terheltet a Be. 6. § (3) bekezdés a) pontjára figyelemmel, a 331. § (1) bekezdése alapján, az ellene a Btk. 166. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés i) pontja szerint minősülő emberölés büntettének kísérlete miatt emelt vád alól – bűncselekmény hiányában – felmentette.⁶

⁶ A Legfelsőbb Bíróság 2011. december 13-án kelt és jogerős Bhar.III.1.155/2011/6. számú ítélete, a döntés az Elvi EBH2011. 2392 gyűjteményhelyen jelent meg.

BECSÜLET ÉS KIFEJEZÉS

MÁRKI Zoltán
tanácselnök (Kúria)

Becsületbevágó magatartások ellenében, illetve becsületvédelem szolgálatában, a büntetőhatalom kétarcú, mindig is az volt. Nem mondja meg, nem tudja megmondani, mi becsületsértő, mi a becsületet sértő, de nem is akar lemondani arról, hogy az ilyet bűnnek tartsa, bűncselekménnyé nyilvánítsa (nem akar kapitulálni). Az állam nemcsak abban a beismerésben van, hogy nem képes megóvni polgárait a becsületbevágó magatartásoktól, de még azt sem ígéri feltétlenül, hogy utána nyúl a bajkeverőnek; csupán azt vállalja, hogy az igazság a másikkal és a joggal szemben is kiperelhető.¹ Magyarországon ez mindig így volt.

Mindezzel szerettem volna lezárni az utat, ami a becsület fogalma, a becsület elleni delictumok – kétségkívül – sokfélesége, avagy a becsületvédelem lehetőségei vizsgálatához vezetne. Ilyen gondolatkísérlet lenne azzal foglalkozni, hogy indokolt-e a büntetőjogi fenyegetettség. A büntetőtörvény válasz, rátartozik, nem kívánok belőle kérdést csinálni.

Az eltelt közel 140 évben nem volt olyan büntetőtörvény, ami lemondott volna a tiltás lehetőségéről. A létező büntetőjogi szabályozások két lényeges pontja: a sértés büntetéssel fenyegetése és a kivételek. Innentől elválnak az utak. Magyarország eddig a szabályozás két útját próbálta ki. Az egyik volt az 1961-es Büntető törvénykönyv (Btk.) előtt, a másik van azóta. Mindegyik büntetett rágalmozás, becsületsértés és annak halottal, illetve halott emléke elleni elkövetése, vagyis mai szóval kegyeltsértés miatt.

A korábbi, az 1878-as Btk. és az 1914-es törvény szerinti szabályozás lényege az volt, hogy nincs társadalomra veszélyesség, a bűncselekmény-fogalom tehát formális, vagyis a jogellenesség és a tényállásszerűség nem verseng, hanem az előbbi az utóbbi következménye; a törvényi tényállás szerinti sértés miben-

¹ Vö. KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Tudomány*, 1988/10. 745.; SZABÓ András: Alkotmány és büntetőjog. *Jogtudományi Közöny*, 1999/4. 170.

léte, tehát az elkövetési magatartás rágalmazás esetében a valódiság esetében közmegvetés vagy büntetőeljárás megindítására okot adó tényállítás, becsületsértés esetében a meggyalázó (1914-től a bectelenítő, lealacsonyító vagy megszegyenítő) kifejezés vagy cselekmény; van valóság bizonyítása, aminek engedélyezhető és nem engedélyezhető eseteit a törvény kifejezetten meghatározza; a valóság bizonyítása nem lehet hivatalbóli, csak a terhelt indítványára.

Ez a szabályozás 1950-től a Büntető törvénykönyv Általános részéről szóló törvénnyel (Btá.) annyit változott, hogy a társadalomra veszélyesség megjelent, s már ott állt a háttérben a *Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása* mindkét évjáratában változatlan szöveggel továbbélő tényállások mögött. A valóság bizonyításának szabályozása viszont változatlan maradt.

Ezt váltotta fel az 1961-es Btk. szerinti szabályozás, ami lényegében változatlan maradt az 1978-as és 2012-es Btk.-val is. Eszerint a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény-fogalom része; a törvényi tényállás szerinti sértés mibenléte, az elkövetési magatartás rágalmazás esetében a becsületsorbításra alkalmas tényállítás, becsületsértés esetében az ilyen kifejezés; van valóság bizonyítása, de nincs meghatározott esete, csak törvényi feltétele a közérdek és jogos magánérdek; a valóság bizonyítása a bíró belátásától függ, ami azonban a bírói gyakorlat szerint a törvényi feltétel esetében hivatalbóli.

Érdemes átfutni a valóság bizonyításának a korábbi, törvényi szabályozással pontosan meghatározott esetein. E szerint el kellett rendelni, ha az állítás közérdek, vagy jogos magánérdek előmozdítása, megóvása vagy védelme céljából történt; ha az adott tény miatt bűnvádi eljárás van folyamatban; ha az adott tény büntetőbíróság jogerős határozatában valónak mondta ki, feltéve hogy az állítás nem sértés miatt történt; valamint önmagában akkor is, ha a terhelttel együtt a sértett is kérte.

Egyáltalán nem lehetett elrendelni, ha a sértett külföldi uralkodó, államfő, külállam követe; ha az állítás olyan bűncselekményre vonatkozik, ami miatt bíróság felmentő ítéletet hozott. Csak a vádlott indítványára és csak akkor lehet elrendelni a valóság bizonyítását, ha egyben azt is igazolta, hogy a közérdek vagy jogos magánérdek miatt volt szükséges az olyan állítás, ami családi élet belső viszonyaira vonatkozott, vagy a női becsületet támadta, vagy olyan bűncselekményre vonatkozott, ami magánindítványra üldözhető, és az nincs. Végül nem lehetett megállapítani a rágalmazást, ha a tényállítás hatóság előtt folyamatban lévő ügyben, ügyfélre vonatkozott.

Végigtekintve mindezen – és azt gondolatban összevetve a hatályos (évtizedek óta változatlan) szabályozáshoz kötődő ítélkezési gyakorlattal – lehet azt mondani, hogy amióta Magyarországnak saját büntetőtörvénye van, valójában

nem változott a becsületvédelem büntetőjogi szabályozása mögötti megfontolás, és ehhez képest az annak mentén kialakított szabályozás szerinti, illetve szabályozást övező nyelvi tartalom. Másképpen szólva itthon, igen hosszú idő óta ugyanazt tartjuk becsületcsorbítónak, és ugyanarra mondjuk, hogy nem bűncselekmény – felfogásban. Hogy ez most milyen tényállási szöveg, milyen kivételezési technika mellett van így, az akkor, amikor az állam a már jelzett kétarcúsággal fordul efelé, nem hiszem, hogy komoly kérdés. Ezt az államnak nem lehet felróni; sok baja van ezzel, ha a párbajtól a kifejezés szabadságáig tartó szabályozási karriert nézem. Szakmailag kutatható, de hogy – szinte évszázados – tradíciók vannak, az biztos. És amint egy osztrák jogtudós – Ernst Rabel (1874–1955) – mondta, a társadalom a célokat, a tradíció pedig a jogi eszközöket határozza meg. Mély meglátás.

Szóval én ezek ismeretében azt tartom, hogy a szabályozás körül, több a jó, mint a rossz. Tradicionális. Ideértve a társadalomra veszélyesség fogalmát is. Röviden erről.

A hatályos szabályozás értelmében az a vélelem, hogy minden bűncselekmény társadalomra veszélyes. Az pedig biztos, hogy nem minden társadalomra veszélyes cselekmény bűncselekmény. Ehhez képest a Btk. szerinti bűncselekmények esetében a társadalomra veszélyesség egy vélelem, ami megdönthető. A társadalomra veszélyesség valójában a jogalkotó érzékenységének jele, mondván ‘azt gondolom, hogy az adott bűncselekmény társadalomra veszélyes, de ha ez a vélelem megdől (akkor épp a társadalomra veszélyesség jogi szabályozottsága folytán) elfogadom, hogy az adott cselekmény nem lesz büntetendő,’ bár formálisan jogellenes. (Ez pedig igen megfontolt, visszafogott gondolkodás jele, amikor nem tudom megmondani pontosan mi az ami fáj.) Ez kétségtelen kompetencia megosztás a bíróval, de működőképes és soha nem volt fordított irányú kockázata.

Mondanivalóm lényege éppen ez, a tényállásszerűség és társadalomra veszélyesség eseti bíróra bízott megítélése, illetve annak integritása. Nos valójában mindaz, ami a korábbi jogban a valóság bizonyítása törvényi lehetősége szerint, és a formális bűncselekmény szerint volt szabályozva, az a következőkben a társadalomra veszélyesség, jogellenesség hiánya, s ez működik, az esetek többségében.

Ami érzékenységgel jár, az a politikai változások cibáló hatása. 1990 előtt a véleménynyilvánítás szabadsága eltérő tartalommal volt a bíró előtt. Korábban ugyanis a közügyek ‘építő bírálata’ volt uralkodó, ám egyben árulkodó szempont. Árulkodó is, hiszen a bírálatnak építőnek kellett lennie. „De hát hogy lehet építő az, ami, illetve aki politikai ellenfélnek tartja magát” – ezért azután

az ilyen korábban az izgatásba torkollott. Vagyis 1990 körül a bíró egyik napról a másikra az elé került, hogy ami korábban izgatás volt, az ezen a címen nem bűncselekmény, és becsületcsorbításra sem alkalmas. Ez az az átállás, ami kezdeti nehézséget okozhatott, és egyidejűleg pedig könnyebbséget jelenthetett, ha egyszerűen csak rá lehet mutatni az egyre terebélyesedő véleménysszabadságos tesztekre, esetekre, precedensekre. S nem kell a társadalomra veszélyesség fogalmához nyúlni (szegény társadalomra veszélyesség mit tehetett erről).

Mindez pedig valójában azt jelentette, hogy olyan precedensjog kezdett kívülről irányadóvá válni, amelyek más nemzetek életében született döntések. [2012-ben (!) volt olyan bíróság, amely „Médiaérdeklődést kiváltó magánvádas ügyek tárgyalása a gyakorlatban” címmel papírra vetett felkészítő anyagában az egyik kiinduló szempontnak tüntette fel azt a kérdést, miszerint a bíró „kövesse-e az LB elavult gyakorlatát vagy a modern európai jogot alkalmazza” – a választ nyilván a kérdés tartalmazta.] Intellektuálisan izgalmas, de nem tartom jó iránynak. A jogalkotás vehet mintákat külföldről, de jogot alkalmazni magunk között kell. Miközben példák sora van arra, hogy az ilyen, úgymond érzékeny kérdésekben is születtek igaz nem modern, de legalább korszerű döntések.

Kezdjük az elején! 1953-ban törvényességi döntés volt arról, hogy „a Pártnál – a párttagság tisztaságának megóvása végett, a bírálat szabad érvényesítése, és így a dolgozó nép érdekében – tett bejelentés általában nem veszélyes cselekmény, emiatt tehát rágalmozás vagy becsületsértés akkor sem állapítható meg ha valótlan tartalmú” (B.törv.459/1953.). 1979-ben azután törvényességi döntés volt arról, hogy akkor is megvalósul a rágalmozás, ha a valótlan bejelentést a helyi pártszervezetnél terjesztették elő (B.törv.731/1979.). Ezt követte azután 90 után több olyan döntés, ami szerint téves az a jogirodalmi nézet, miszerint (még valótlanáguk esetén is) nélküli a társadalmi veszélyességet a közérdek, vagy jogos magánérdek védelme céljából a különböző visszaállások kijavítása érdekében az állami és társadalmi szervekhez intézett panaszok, bejelentések (BH 1998/211., EBH 1999/4., Bfv.III.841/2009/3.). Utóbbi döntés kifejtette, miszerint:

„Kétségtelen, hogy a közérdekű bejelentésről is törvény rendelkezik. A peres, vagy más jogilag szabályozott eljárásban azonban az adott személynek kötelezettsége és jogosultsága egyaránt van. A közérdekű bejelentésre vonatkozó szabályozás viszont a bejelentő oldalán – értelemszerűen és természetesen – csupán a jogosultság megadására szorítkozik. A becsület csorbítására alkalmas tartalmú tényközlés jogellenességének kérdése szempontjából tehát közömbös, hogy az ilyen tényközlés – a 1977. évi I. törvény,

illetve a 2004. évi XXIX. törvény 141–143. §-a szerinti – közérdekű bejelentés, panasz stb. címen történt. A törvényi lehetőség igénybevétele, a bejelentés (hasonlóan a feljelentési kötelezettség hiányában való feljelentés esetéhez) önmagában értelemszerűen még nem valósítja meg a bűncselekményt, viszont azt sem jelenti, hogy (a bejelentés) tartalma valós és közérdekű. A tartalom közérdek mivoltának, a bejelentő vagy a címzett általi mikénti megítélése pedig szintén közömbös.”

A politikai hovatartozás becsületcsorbításra alkalmassága kapcsán 1999-ben kimondta a Legfelsőbb Bíróság, hogy nem valósít meg rágalmazást, becsületcsorbításra nem alkalmas annak állítása, hogy egy ’90 utáni pártszervezet elnöke, ’90 előtt párttitkár volt (BH1999/9).

Egy másik döntésében a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy eljáró bíróságnak – az Alkotmány 70/G. § (2) bekezdésére hivatkozó – álláspontja, miszerint:

„Az adott ügyben a vádlott által publikált és a vád tárgyát képező történelmi dolgozat, mint tudományos értékítélet valóságtartalmáról, ami lényegében tudományos igazság felülbírálatát jelentené a bíróság nem dönthet” – az álláspont kategorikussága folytán – azt jelenti, hogy ilyenkor nincs a bíróságnak hatásköre. Ilyen tartalmú kivétel azonban sem a büntetőjogi felelősségre vonás, sem pedig a büntetőeljárás akadályai között nincs [vö. Btk. III. fejezet, a büntetőeljárásról szóló törvény (Be.) 6. §]. Kétségtelen, hogy a Btk. 22. §-ához fűzött indokolásból kitűnően a büntethetőséget kizáró okokat meghatározó 22. § „nem zárja ki a büntetőjog elméletben és a jogalkalmazói gyakorlatban kialakult egyéb büntethetőséget kizáró okok figyelembevételét (pl. a sértett beleegyezése, jogszabály engedélye, hivatásbeli kötelesség teljesítése stb.).”

E körbe vonható az adott alkotmányos tétel, amely azonban – nyilvánvalóan a többi ilyenhez hasonlóan – nem korlátlan, vagyis perbeli vizsgálat, bizonyítás tárgyát képezheti. Amint tudományos kérdésként a bíróság álláspontja, döntése elemezhető, akként a tudomány művelői által kifejtett álláspont is vizsgálható, ha az – mint magatartás – a törvény alapján a bíróság hatáskörébe tartozik. Előzetesen tehát a bíróságnak abban kell állást foglalni, hogy tudományos igazság kérdéséről van-e szó. Ez nincs kötve szakértő igénybevételéhez (Be. 99. §), viszont éppen az adott alkotmányos tétellel lenne ellentét, ha a bíróság

enélkül döntene róla. Az adott ügyben – értelemszerűen – tudományos igazság kérdése lehet, hogy az érintett egykori tisztsége, ebbéli feladata és annak ellátása megfeleltethető-e, egyenértékű-e az általa sérelmezett kijelentés szerinti tevékenységgel. Annak megállapítása azonban, hogy konkrétan, ténylegesen végzett-e ilyen tevékenységet – tehát a konkrét egyedi magatartása, ami alapja a fenti tudományos tételnek – már perbeli bizonyítás tárgya lehet. Ha ugyanis konkrét személy konkrét magatartása tudományos igazságnak minősülhet, akkor ez odavezet, hogy az ilyen magatartás eleve kikerülne a törvények hatálya alól, tényszerűségének (megtörténtének) megállapítása – az érintettől is függetlenül – a tudomány művelőjének (művelőinek) privilégiumává válna (Bfv.III.927/2010/4.). Egy másik ügyben a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspont-ra helyezkedett, miszerint annak állítása, hogy valaki III/III-as ügynök volt, alkalmas a becsület csorbítására, ugyanakkor törvényt sértett az eljáró bíróság, amikor nem rendelte el a valóság bizonyítását (EBH1999. 87).

Itt jegyzem meg, hogy az Alaptörvény U) cikk 4. bekezdése szerint közérdek a kommunista diktatúra működésének valósághű feltárása; ezért közszereplők az akkori hatalom birtokosai, akik túrni kötelesek tevékenységükkel kapcsolatos tényállításokat [kivéve a szándékosan valótlan állítást]; személyes adataik pedig nyilvánosságra hozhatók.

Ez – ha jól értem – azt jelenti, hogy a rendelkezéssel célzott személy, korábbi tevékenysége folytán, jelenlegi viszonyaitól függetlenül, eleve közszereplő, s mint ilyen vele szemben, a korábbi tevékenységével kapcsolatos tényállítás a véleménynyilvánítás szabadsága alá esik, s ezért nem illeti meg a becsületvédelem büntetőjogi lehetősége. A vele szembeni ilyen magatartás csakúgy, mint más közéleti szereplő esetében, bár tényállásszerű, azonban nem jogellenes. Következésképpen – ha jól értem, el sem jut az ügy a jogellenesség közvetett kizárásának kérdéséig, tehát a valóság bizonyításáig, mivel a valóság bizonyítását értelemszerűen megelőzi a jogellenesség hiánya. Külön kérdés azonban, hogy ez a szabályozás jogellenességet kizáró ok-e, vagy azt jelenti, hogy az alaptörvényi rendelkezés értelmében eleve nem tekintendő objektíve becsületsértőnek az adott tényállítás, tehát az ilyen cselekmény nem tényállásszerű.

Közelmúltban a Kúria vizsgálta a közszereplő/közéleti szereplő fogalmának, kategóriájának tartalmát és büntetőjogi jelentőségét annak kapcsán, hogy az alapügyben eljáró bíróság azt állapította meg, miszerint a magánvádlo az elkövetés idején nem minősült közszereplőnek, a felülvizsgálati indítványt előterjesztő védő viszont ezt vitatta. Lényegét tekintve arról volt szó, hogy egy korábbi városi rendőrkapitány – e tisztségének megszűnése után több évvel – bejelentette, hogy indul a polgármester-választáson, nyilvántartásba

azonban még nem vették (még nem volt jelölt), amikor a terhelt nyilvánosan becsületsorbíró tényállítással illette. A Kúria álláspontjának lényege (e vonatkozásban), hogy nem alapozta meg a magánvádló közszereplői minőségét, hogy a polgármester-jelöltkénti indulási szándékát a sajtóban bejelentette. Ezáltal még nem volt közhatalom gyakorlója, de még „közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölt” sem, utóbbi csak a nyilvántartásba vétellel következett be. Közömbös, hogy bejelentése a közéletet felbolydította, alakította-e. Ha így is volt, azt ő (a sértett) – akkor – még semmiképpen nem feladatszerűen, hanem csupán magánemberként tette (Bfv.III. 1414/2017/7.).

A Kúria a határozatában a következőket fejtette ki. A közéleti szereplő – korábban használt elnevezéssel közszereplő – fogalmát törvény nem határozza meg, a közéleti szereplőnek nincs általános érvényű törvényi fogalma. A közéletben szereplés, mint tevékenység esetére van kétoldali elvárás. Egyfelől arra nézve, aki ezt végzi, másfelől pedig arra nézve, aki e tevékenységről a gondolatait kifejezi, közli. A kétoldali elvárás lényege egyaránt (egymással összhangban) a közéleti tevékenységet kifejtő személy becsületjogi védelmének terjedelme, két érdek összhangba hozása (egyidejű érvényesítése) végett.

Mindenkit megillet a közügyek vitatásának joga, a közügy intézése pedig nem személytelen, s aki közügyet intéz, annak ez nem magánügye. Ehhez képest a jog gyakorlása – értelemszerűen – az ilyen joggyakorlással érintett oldalán annak elviselését, tűrését jelenti. Mindemellett a közéleti szereplés, a közéleti tevékenységbe bocsátkozás nem csupán szorosán vett közügyben járást, közügy intézését jelenti. Utóbbi esetben a közéleti tevékenységbe bocsátkozó valójában önmaga tolja ki a vele kapcsolatos megnyilatkozások határait, illetve enged hozzáférést becsületjogához. Ugyanakkor mind a közügyek ellátása, mind más módon közéletbe bocsátkozás esetében van határ, legfeljebb annak holléte az adott – köz előtti (közvélemény előtti) – tevékenység függésében vizsgálendő.

Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz (Alaptörvény II. cikk). Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák [VI. cikk (1) bek.]. Mindenkinek joga van a gondolat szabadságához [VII. cikk (1) bek.]. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához [IX. cikk (1) bek.]. Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit [IX. cikk (2) bek.]. A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére [IX. cikk (4) bek.]. A közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét szükséges

és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja (Polgári törvénykönyv 2:44. §). A Polgári törvénykönyv szabályozása által sem a közéleti szereplő alanyi kategóriája, hanem a közügyek érdekében álló alapjogi magatartás (véleménynyilvánítás) terjedelme lett meghatározott. Az alapkategória – amint az Alaptörvényből is kitűnik – az emberi méltóság (vö. „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.” Nemzeti Hitvallás).

Az emberi méltóság nem valamely konkrét magatartásra, hanem elsőbbségadásra kötelezés. Az emberi méltóságnak feltétlen elsőbbsége van, azaz mindenkinek (mindig, és minden körülmények között) tartózkodnia kell a megsértésétől. Tartalmilag az emberhez méltó, az embert adottságától (kortól, nemtől, származástól, foglalkozástól stb.) függetlenül eleve megillető bánásmód kölcsönös igényét fejezi ki. Valójában ezért oszthatatlan, korlátozhatatlan, és ennél fogva sérthetetlen [vö. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Indokolás D) 2. b) pontja; 34/1992. (VI. 1.) AB határozat, Indokolás III. 4.3. pontja]. Vizsgálni kell tehát, amennyiben ennek jelentősége lehet (avagy lehetősége felmerül), hogy akiről szó van, tevékenységét tekintve közéleti szereplő-e. Ehhez képest tevékenysége közügy intézését jelenti-e, időben és tartalmát tekintve.

Kétségtelen, hogy az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének fel-tárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény 1. § (2) bekezdés 13. pontja szerint (e törvény alkalmazásában) közszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította. E meghatározás azonban – egyébként a rendelkezésből egyértelműen kitűnően – nem általános érvényű, rendeltetése csupán az, hogy a 2003. évi III. törvény bevezetője (preambuluma) szerinti jogalkotói szándékot biztosítsa a szabályozás által. („Az Országgyűlés hozzá kíván járulni az elmúlt rendszer állambiztonsági szolgálatai tevékenységének megismeréséhez és az áldozatok információs kárpótlásához.”) Ugyanakkor a 2003. évi III. törvény szerinti fogalom-meghatározás – nyilvánvalóan – időtlen tartalma, miszerint közszereplő az, aki közhatalmat gyakorol, illetve a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja.

A szólásszabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága valójában a gondolkodás szabadságát is védő, és a bírálat jogát, ekként a közügyek ellenőrzését is biztosító alanyi jog. Ennél fogva a becsületsorbitására egyébként objektíve alkalmas tényállítás (híresztelés stb.) eleve nélkülözi a jogellenességet, ha a véleménynyilvánítás (bírálat, jellemzés, nézet és kritika) szabadsága alá tartozik és hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus

vonatkozásában, annak e minőségére tekintettel történt [vö. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, rendelkező rész 3. pont].

Nyilvánvaló azonban, hogy a véleménynyilvánítás címén az egyébként objektíve beccsületsértő tényállítás az adott közszerelő tekintetében azért nélkülözi a jogellenességet, mert a véleménynyilvánítás szabadsága egyben a közhatalommal felruházott, a közszyon kezelésével megbízott ebbéli közfadata ellátása ellenőrzésének – a közszyemény tájékoztatása, figyelmének felhívása érdekében álló – záloga, feltétele. Ennek gyökere a kétezer éves európai norma, miszerint a köz érdeke a legfőbb törvény (*salus rei publicae suprema lex*), aminek betartása és betartatása pedig a közhatalommal felruházott, a közszyon kezelésével megbízott feladata és felelőssége, ők pedig a nyilvánosság által ellenőrizhetők. Ehhez képest kétségtelen, hogy közszerelő, közéleti szereelő – tekintettel annak nyitott fogalmára – mindaz, aki közhatalom birtokosa, közhatalmat gyakorol, közfadatot lát el, az ebbéli magatartása esetében.

Nem lehet azonban eleve a közéleti szereelő (közszerelő) fogalma alá venni azt, aki még, illetve már nem az. Ezzel összhangban álló elvi alapon rendelkezik az Alaptörvény U) cikk (4) bekezdése akként, hogy a korábbi korszak hatalombirtokosainak (tehát az élőknek, s nem pedig azok utódainak) van tűrés kötelessége a hatalomgyakorlásban játszott (tehát a korábban betöltött) szerepükre vonatkozó tényállítások vonatkozásában. Ehhez képest pedig más (illetve az 1990. évi választásokat követően folytatott) közszerelés – annak megszűnése után – nem von maga után eleve, az érintettet akár élete végéig is terhelő magasabb tűrés kötelezettséget. Ilyen elvárás nincs, és törvényi engedély hiányában nem is támasztható, az ugyanis parttalanná tenné a büntetőjog alkalmazását. A közéletre esetenként nem csak közszerelő hathat; az egyszeri vagy alkalmoszerű ráhatás azonban nem teszi annak okozóját eleve – és örökre – közszerelővé.

Megjegyezte továbbá a Kúria, hogy ezzel összefüggésben, illetve összhangban álló, hogy az alapügyben a vádat a megismételt eljárásban a magánvádlo képviselte. A sértett az elkövetéskor a korábbi rendőrkapitányi tisztsége alapján már, a későbbi polgármester-jelölti, majd polgármesteri tisztségre tekintettel pedig még nem volt hivatalos személy, s ekként – azokra alapítva – közszerelő sem. Az ügyészség az ügyben a Be. 53. § (1) bekezdés e) pontja alapján azért ejtette a vádat, mert a cselekmény nem közszádra üldözendő, ennek oka pedig a Be. 52. § (4) bekezdésében írt feltételek hiánya volt. (Ez a Kúria által anyagi jogi szempontból vizsgált körülmény – azzal megegyező értékelésű – eljárásjogi vetülete.)

2013-ban egy kegyeletsértési ügyben hozott döntésében a Kúria számos kérdéssel foglalkozott. Kifejtette, hogy a halállal a becsületet a kegyelet váltja fel, aminek két eleme van, s ekként a kegyeletsértés védendő jogi tárgya is kettős: egyrészt a halott (valójában az elhunyt személy) emléke, ami az elhunytat életében megillető társadalmi megbecsülés háborítatlansága (passzív alany nincs); másrészt a halott fizikai háborítatlansága (elkövetési tárgy a földi maradvány és a végső nyugalóhely). Ezáltal összefüggő az egyén becsületének büntetőjogi védelme, ami alá esik: a személy életében a méltósága és társadalmi megbecsülése; a személy halálát követően pedig az életében őt megillető társadalmi megbecsülés, és a halálát követően mindenkit megillető bánásmód (ami valójában a méltóságot váltja fel). Következésképpen a becsület büntetőjogi védelme az étellel (születéssel, a személyiséggel) kezdődik és az élethez (személyiséghez) kötődően áll fenn. Ehhez képest kétségtelen, hogy a becsület büntetőjogi védelme szempontjából a halálnak is alapvető jelentősége van. A halált követően nem személyvédelemről van szó, hanem (amint a törvényi tényállás is rögzíti): a halott emlékének védelméről, amely védelem tárgya az elhunyt életében keletkezett, ez alá esik az elhunyt személyét életében megillető, halálakor meglévő társadalmi megbecsülés; és a halott védelméről, amely védelem tárgya a halállal keletkezik, a halotthoz fűződik; ez alá esik a halottal kapcsolatos fizikai háborítatlanság.

Az elhunyt esetében a védelem – értelemszerűen – időleges, a halált követően nem örökké való, amint a személyvédelem is az élet hosszáig tartó. Következésképpen kegyeletsértés esetében – amint más magánvádas bűncselekmény esetében is – arról van szó, hogy a törvény a büntető igény érvényesítésének (elévülési időn belüli) időleges lehetőségét biztosítja azáltal, hogy a magánindítvány határideje mellett meghatározott személyi körre korlátozza a jogosultságot. Ez részint a büntető igény érvényesítésének a személyes érintettséghez kötését jelenti. Másfelől pedig annak elismerése, hogy amennyiben már nincs büntető igény érvényesítésre jogosult, akkor az ilyen magatartás társadalomra veszélyessége eleve nem áll fenn.

Ennek indoka, hogy a kegyelet egyik eleme az elhunyt személyt életében megillető társadalmi megbecsülés, amit a személy a társadalom szempontjából pozitív cselekedeteivel vívott ki. A társadalmi megbecsülés nem szűnik meg a halállal (amit mutat az is, hogy az életmű összegzése az utókorra hárul). Nincs tehát alapja annak, hogy a társadalmi megbecsülés halált követő védelme megszűnjön, mondván hordozója megszűnt létezni. Az ember társadalmi megbecsülése azonban időben nem végtelen. Megszűnik, amikor kicserélődnek annak a társadalomnak tagjai, amelyben a megbecsülést kivívta. A társadalmi

megbecsülés tehát addig áll fenn, amíg életben van az a kör – generáció – amely az elhunyt személy tevékenységét életében ismerte, értékelte, és őt társadalmi megbecsülésben részesítette. Ez idő után az ember társadalmi megbecsülése megszűnik, helyébe adott esetben a történelmi megbecsülés vagy kritika lép.

E döntés másik tartalma, hogy önmagában az a tényállítás, hogy valaki terhelő vallomása alapján mást elítéltek és megbüntettek, az utóbbi tekintetében nem feltétlen jelenti, hogy objektíve becsületsértő. Kétségtelen viszont, hogy koncepciók perben tett vallomásról azt állítani, miszerint az terhelő és ekként (bármilyen) szerepet játszott az elítélésben, azt jelenti, hogy a vallomás a váddal egyező, kollaboráló, miáltal a koncepció szolgálatában állt. Ez pedig a társadalomban kialakult – a megnyilatkozáskor is fennálló – általános megítélés, az általános erkölcsi és közfelfogás figyelembevételével azt jelenti, hogy az illető nem jellemes, alkalmas arra hogy róla, tulajdonságairól, magatartásáról a környezetében kialakult kedvező társadalmi megítélést, az elismertséget kedvezőtlen, negatív irányba befolyásolja.

Azt is megjegyezte a Kúria, hogy a kifejtettek alapja a következetes ítélezési gyakorlat, nem pedig aktualizálás, ami azt is jelenti, hogy 1989 előtt az adott tényállítás – többek között – nem a tartalma miatt nem lett volna objektíve becsületsértő, hanem az adott perről a közfelfogásban uralkodó hivatalos álláspont miatt.

Rámutatott a Kúria arra is, hogy e vonatkozásban a kegyeletsértés eltér a rágalmozás és becsületsértés kapcsán érvényes elvárástól. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a véleménynyilvánítás címén az egyébként objektíve becsületsértő tényállítás az illető közszereplő életében azért nélkülözi a jogellenességet, mert a véleményszabadság a közfeladat ellátása ellenőrzésének zálogát jelenti. Közszereplő halálát követően – értelemszerűen – ilyen érdek már nincs, ezért ezen a címen a jogellenesség sem zárható ki. Ez abban az esetben is így van, ha az elhunyt közszereplő elleni kegyeletsértés miatt magánindítványra jogosult maga is közszereplő. Nem utóbbi személye védendő ugyanis.

A már kifejtettek szerint tehát a halott – illetve kegyeletsértés – esetében a közszereplői mivolthoz kötődő elvárások nem feleltethetők meg az élő közszereplő helyzetével, illetve esetével. E körben a kegyeletsértés esetében eltérő a megítélés, mint a rágalmozás, becsületsértés kapcsán. Megjegyezte a Kúria továbbá, hogy a kifejtettek lényegében azonos elvi alapon állnak az Alaptörvény U) cikk (4) bekezdésében foglaltakkal, ami szerint az Alaptörvény a korábbi korszak hatalombirtokosai (tehát az élők) – s nem pedig azok utódainak – tűrési kötelességét írja elő a hatalomgyakorlásban játszott szerepükre vonatkozó tényállítások vonatkozásában.

Kifejtette továbbá, hogy valóság bizonyításának nem lehet tárgya valamely korábbi perbeli bizonyíték mikénti mérlegelésének a bíróság bizonyítási, tény-megállapító, jogi értékelő és büntetést kiszabó tevékenységében játszott szerepe. Valóság bizonyításának tárgya lehet a perbeli vallomást tevő személyének kiléte (mint az adott perbeli bizonyítási eszköz), a vallomás megtétele, körülménye, tartalma. A perbeli vallomás tartalmának (mint az adott perbeli bizonyítéknak) a bizonyításban való jelentősége viszont – értelemszerűen – már nem válhat valóság bizonyításának tárgyává, az ugyanis e bizonyíték újraértékelését jelentené, anélkül azonban, hogy annak hitelt érdemlősége megállapítható, vagy hitelt érdemlősége megállapításának lehetősége lenne. A valóság bizonyítása során – ami bizonyítási tevékenység, viszont nem perújítás – ugyanis nyilvánvalóan nincs perbeli lehetősége az ilyen bizonyíték hitelt érdemlősége megállapíthatóságának sem közvetlenség (tehát a bizonyíték forrásának észlelése, érzékelése) révén, sem pedig közvetett bizonyítás útján (tehát más bizonyíték viszonyában).

Erre az adott bizonyíték vonatkozásában csak a tényállást megállapító, tehát a bizonyítás egészét – a bizonyítékok összességét, a bizonyítékot nem csupán külön, önmagában, hanem a bizonyítékokat egymás viszonyában is – értékelő bíróságnak van lehetősége (ilyen lehet később az elrendelt perújítás során eljáró bíróság). A bizonyíték hitelérdemlőségének megállapítása nélkül pedig eleve nincs alap (ekként lehetőség) következtetni a bizonyíték elfogadhatóságára, illetve elfogadására, s ehhez képest arra, hogy az adott vallomás (bizonyíték), mint az adott perben bizonyítandó tény bizonyítója a ténymegállapítás, s ennél fogva elítélés és főként a kiszabott büntetés alapja volt-e. Mindemellett valamely bizonyíték elfogadása, mikénti mérlegelése – ténymegállapító ereje – valójában bírói meggyőződésen alapul (aminek összetevőiről az indokolás ad számot). Ehhez képest (az adott bizonyíték esetében) a valóság bizonyítása ilyenkor valójában a perbeli ítéldbíró meggyőződésének, mégpedig egyedül az adott bizonyítéokra korlátozott meggyőződésének megítélését jelenti. Ezáltal pedig – nyilvánvalóan – nem valóság, hanem egy fiktív helyzet bizonyítása történik.

Nem pusztán a vallomás, hanem a bíróság dönti el az ügyet; a vallomástevő felelőssége csak valamely igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény megvalósítása esetében képezheti megítélés tárgyát. A valóság bizonyítása tehát eleve nem eredményezheti jelen ügyben a sérelmezett kijelentés valóságtartalmának feltárását. Konkrét perbeli bizonyíték (vallomás tartalmának) jelentősége tárgyában csak az adott ügyben, vagy perorvoslat során eljáró bíróság jogosult dönteni. Különben magánvádas ügyben felülbírálhatóvá, ennél fogva vitatandóvá válna a minden más ügyben eljáró bíróság mérlegelő, bizonyíték értékelő tevékenysége (EBH2015. B.29).

Egy másik ügyben kifejtette a Kúria, hogy a következetes ítélkezési gyakorlat szerint, illetve számára bevett formula: az objektíve, a társadalomban kialakult általános megítélés, az általános erkölcsi és közfelfogás. Ez a formula volt adott egyébként 1990 előtt is, azzal a – nem lényegtelen – különbséggel, hogy „az uralkodó társadalmi felfogás” volt az objektív értelmezés szempontja. Ehhez képest egyfelől akkor nem volt becsületsértő a korábbi volt földbirtokosra a kommunista jelző használata, mondván: annak objektív értelme az uralkodó felfogás szerint dicsérő, még ha az érintett magára nézve sértőnek is tartotta; másfelől viszont ugyanezen uralkodó társadalmi felfogás mentén elítélendő volt a fasiszta nézet felrovása, az ugyanis az adott politikai rendszerben (szocializmus) sértőnek volt tekintendő (e két szakmai álláspont egyazon korabeli szakirodalmi munka 69. és 92. oldalán megfogalmazott).²

A felülbírált (mai) alapügyben eljáró bíróság pedig kifejtette, hogy csupán a „fasisztázó” kifejezés vonatkozásában kellett a becsület csorbitására alkalmaság vizsgálatát elvégezni, „ugyanis a bíróság szerint a kommunista kifejezés köznapi használata miatt nem bír a mai felfogás szerint becsületcsorbitásra alkalmassággal”. Az eljáró bíróság indoka azonban nem alapos, és alapossá sem tehető. A két kifejezés közötti illetén különbségtétel nem helytálló. A Kúria rámutatott arra, hogy egyrészt nyilvánvalóan különböző az – egyébként meg egyező törvényi tényállások mögötti – objektív elvárás jelenlegi tartalma annak a korábbi, 1990 előtti tartalmától; másrészt – értelemszerűen – az Alaptörvény támpontot ad.

Nyilvánvaló szempont, hogy egy társadalomban mi az általános felfogásnak a berendezkedési alapja. Az alapvető, lényegi különbséget az jelenti, hogy demokratikus berendezkedés közepette az általános társadalmi felfogás nem az uralmon lévő politikai nézet foglya, hanem az abban való közmegegyezés kifejezője, hogy mi az, ami nem lehet, és mi az, ami lehetséges. Ezért nyilvánvalóan meghaladott a szocializmus viszonyai közepette érvényes gondolkodás szerinti objektív szempont továbbvitele; másként szólva az objektív szempont korábbi gondolkodás szerinti érvényének továbbvitele a meghaladott. Ezzel szorosan összefügg, hogy az Alaptörvény kifejezetten szól arról, miszerint egyaránt a diktatúra körébe tartozó a szocializmus/kommunizmus és a nemzetiszocializmus eszmerendszere [Alaptörvény Nemzeti Hitvallás; U cikk]. Mindemellett nyilvánvalóan ezt fejezi ki a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek

² KÁLMÁN György: *A becsület védelme az anyagi büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.

bűneinek nyilvános tagadását fenyegető Btk. 333. §-a szerinti – a korábbi Btk. 269/C. §-a szerinti – törvényi tényállás is.

Következésképpen az objektív – s ekként változatlan – ismérv alapjául vehető általános társadalmi elvárásként csak az lekövethető, ami a demokratikus berendezkedést pártolja, viszont elveti, ami nem ilyen. Ekként lehet kiismerhető szempontra jutni abban a kérdésben, hogy a fasiszta és a kommunista (vagy bármely más politikai felfogáshoz köthető) szó rámondása valakire miként vendő. Ehhez képest valamely sommásított, konkrétságra vissza nem vezethető leegyszerűsítés csupán értékítélet lehet, s mint ilyen, nem válhat büntetőjogi fenyegetés célpontjává. Így a jelen ügyben a „maga egy fasiszta” kijelentés sem képezi büntetendőség alapját, mivel nem tényállásszerű magatartás (függetlenül attól, hogy ki a sértett, illetve annak mekkora az elvárható tűrőképessége, avagy az értékítélet milyen szöveggörnyezetben szerepel).

Tudni kell ideológia, ha tetszik, politika mentesen ítélni, és tudni kell, hogy ami politikailag incorrect, az sem feltétlen bűn. Ez nem közömbösség. Csupán arról az egyszerű dologról van szó, hogy a szó régebbi, mint a politika, a közügy. És a büntetőügy alapvető kérdése a tényállásszerűség. Ami nem más, mint két szó a törvény szava és a bizonyíték szavának összevetése. Ezt kerüli ki, ezt kerüli meg minden olyan kísérlet, ami a bűn, vagy büntelenség kérdését valamilyen szofisztikus, a szó, a kifejezés mibenlététől elszakított viselkedési formára igazítaná, azaz szó szerint formalizálná.

A tényállítás és értékítélet kettőségéről, megkettőzéséről beszélek, bíróként. A tényállítás és értékítélet ugyanannak a száznak a szava. Nem a jelentéstartalom megkülönböztetése a kérdés, az ugyanis természetsszerű. Jogilag a határvonal abban áll (mindenféle ideológia, teszt nélkül), miszerint tényállításról van szó, ha az adott nyilatkozatnak meghatározott, egyedileg elhatárolt, objektív valósága szempontjából megvizsgálható esemény, történés szolgál alapul. Ezzel szemben értékítélet, ha annak alapja nem egyedileg körülhatárolt esemény, vagy ha a következtetések láncolata annyira hosszú, oly mértékben áttételes, hogy az egyedileg körülhatárolt, meghatározott események már nem úgy jelennek meg, mint a megnyilatkozás alapja.

Minden értékítélet viszonyítást foglal magában és minden értékítéletnek általánosítható tendenciája van. Az értékítélet valójában nem más, mint kifejezési mód egyszerűsítése, tehát a tényállítás sommásítása. Ez – értelemszerűen – egyben azt is jelenti, hogy a tényállítási tartalom elveszti a konkrétságra visszavezethetőségét. Másfelől az egyre absztraktabbá válás pedig sűrítést, tipizálást, a lényeg megragadását jelenti, amiért is az emberek egymás között inkább

használják a tényállítások helyettesítésére. Ez viszont már nem tényállítás, hanem értékítélet.

Nem a nyelvtan dönt, nem az dönt, hogy a mondat állítmánya a cselekvő ige vagy sem, illetve jelző vagy sem. Ekként, ha valakiről azt mondják, önmagában (csupán) azt mondják róla, hogy bűnös, vagy rossz ember akkor az értékítélet, amiben oly mértékig absztrahált, ekként feloldódott a konkrétság, hogy nincs mód azt konkrét bűnre, elkövetésre visszavezetni, vagy ekként érteni. Ebből a visszavezethetőség ugyanis olyan spekuláció lenne, ami a verbális bűncselekmények esetében a tényből tényre következtetést tenné lehetővé, holott ezen cselekmény az adott szó kimondásával, elhangzásával egyben rögzült, lezárt tartalmúvá válik.

A Kúria hangsúlyozottan a tényállásszerűségből kiindulást tekinti alapvető szempontnak, mivel bíróság számára a törvény jelenti a kiindulópontot és egyben a kötelezést. A bírói jogalkalmazásra vonatkozó külső – így az Alkotmánybíróság vagy nemzetközi bíróság általi – elvárásra odafigyelés pedig valójában azt jelenti, hogy a becsületesorbitásra alkalmasság kapcsán vizsgálni kell, hogy milyen körülmények között történt a felrótt (sérrelmezett) magatartás. (Így kerülhet szóba a közügyek intézése.) Mindez azonban nem közömbösíti a jogalkalmazás eredendő támpontjának, a tényállásszerűségnek a vizsgálatát.

A Kúria közel 150 döntést tett közzé az elmúlt négy évtizedben, rágalalmazási, becsületsértési kegyeletsértési ügyekben. Ennek mintegy 1/5-e volt más bíróság döntése, a többi a Kúriáé. A közzétett döntések mintegy 60%-a rágalalmazási ügyben volt, és ennek 80%-a 1990 és 2011 között született. Külön csoportba sorolhatók (számukat tekintve) azok a döntések, amelyek a társasházi csetepatékra vonatkoznak; vagy a sajtó, média közlésekre vonatkoznak; a különböző okból jogellenesség kizárására vonatkoznak; vagy eljárásjogi kérdésekre, így a magánvádat követő pótmagánvádi eljárási pozíció sajátságos perjogi helyzetére vonatkoznak.

A végére hagytam egy esetet, amikor bírósági tárgyaláson két kakaskodó peres fél a másikkal szemben népi szólás használatával fejezte ki bíráló véleményét, mondván, „annyit ért a könyves [könyvelő] szakmához, mint tyúk az ábécéhez”. Erről a Kúria azt mondta, hogy a tárgyalás méltóságát, a jó ízlés határait sérthette, de nem volt tényállítás, és semmiképpen nem gyalázkodó, ezért nem bűn (EBH2013. B.8).

Végül csak felemlítem, hogy két kérdésben is érdemes továbbgondolni a másikat, az egyik a becsületesorbitó magatartás ellenében jogos védelem kérdése, a másik pedig a magánvádas ügyben mentességet élvezők esetében a közjogi és perjogi kapcsolat érvénye.

Mondanivalóm lényege az eseti bíró ítélkezésének mibenlétére a tényállásszerűség szuverén vizsgálatának érinthetlenségére, sérthetlenségére irányult, vonatkozott. Az elmúlt évtizedek alatt oly mértékű instrumentális halmaz állt elő külföldi és hazai elméleti elvárásokból, hogy azok számbavétele mindenre és a fordítottjára is jó, az eseti bírák számára pedig már csupán virtusból sem követhető. Helyette viszont kialakult egy álértelmezés, ami elszakad az előtte lévő tényektől, és sémákba, tesztekbe próbálja belesűríteni, vonszolni a ténybeliséget, a valóságot. Elfeledve, hogy a külső kontroll (Alkotmánybíróság, Emberi Jogok Európai Bírósága) által citált esetek, tesztek valójában nem konkrét eset ténybeli mérlegelésével szembesülő ítélkezés, hanem tisztán jogi csiszolása az ítéletnek. Leginkább ez vezethet oda, hogy az eseti jogalkalmazás döntés helyett (vagy nélkül) prédikál vagy kompenzál. Mondanivalóm végére értem.

VATHY ÁKOS EMLÉKÉRE

MÁZINÉ SZEPESI Erzsébet
tanácselnök (Fővárosi Ítéltábla)

Vathy Ákost 1989. év elején ismertem meg, amikor létrehozott és vezetett egy rehabilitálás céljából alakult munkabizottságot. Az volt a feladatunk, hogy a bírósági iratok átvizsgálását követően állítsuk össze azoknak a személyeknek a névsorát, akiket az 1956-os eseményekkel összefüggésben különböző okok miatt ártatlanul halálra ítélték, kivégeztek, hogy majd Nagy Imre és társainak 1989. június 16-án történt újratemetésével egyidejűleg felolvassák a nevüket. Ezt követően egészen 1995. január 18-án bekövetkezett haláláig Vathy Ákos közvetlen munkatársa voltam, előbb elnöki bíróként, majd kollégiumvezető helyettesként dolgozhattam mellette. Személyesen tapasztalhattam meg a rendkívül pontos, naprakész jogszabályi tudása mellett széleskörű irodalmi, etikai, filozófiai, kriminológiai ismereteit, emberi tartását, egyenes, korrekt jellemét. Az évek során számos előadását hallgattam, amellyel igyekezett a bírákat komplex, a kor szellemének megfelelő, egyre teljesebb gondolkodásra serkenteni. Ezeket a mondatokat ma is őrzöm az emlékezetemben, és számos közülük a jelenlegi igazságszolgáltatás számára is példaértékű lehet.

1990. december 13-án Pilisszentkereszten tartott előadást a „Bűnmegelőzés lehetőségei a bírói gyakorlatban” címmel, és előadását az alábbi kérdésfeltevés-sel zárta: „Vajon képes lesz-e a magyar büntetőpolitika arra, hogy profitáljon egyszer végre a kelet-európai elkésett fejlődésből? Azaz lesz-e elég tekintélye a politikai hatalomnak ahhoz, hogy a büntetőjog választhassa az „arany közép-utat”? Kiépítse az alapvető jogállami garanciákat, de egyben élhessen azokkal a hatalmi eszközökkel is, amelyek elejét veszik a társadalmi dezorganizációnak.” Huszonhét év távlatából ma már tudjuk, hogy a jogalkotás számos, Vathy Ákos által felvetett dilemmára választ adott, de a megoldandó problémák előrevetítése, azok társadalmi, politikai szintű megfogalmazása nagy formátumú gondolkodóra vall.

Foglalkozott a jog és az igazságosság kérdésével, Ancsel Éva, Heller Ágnes, Irk Ferenc tanulmányain keresztül a tettarányos büntetés problematikájával, írt az akaratszabadságról, a szociológia és a kriminológia kapcsolatáról Emil Durkheim anómiafogalmát elemezve. De tartott előadást az erőszakos közösülés kriminológiájáról, az emberölések mögött meghúzódó toleranciahiány kérdéséről, a fiatalkorú bűnözésben előforduló szubkulturális elemekről, a hivatali és a gazdasági vesztegetésekről is. Magas szintű előadásaiban a gyakorlati példák mögött minden esetben meghúzódott és kifejtésre került számos jogelméleti kérdés, filozófiai, kriminológiai összefüggés.

A rendszerváltozással egyidejűleg számos új jogintézmény került bevezetésre, amelyet Vathy Ákos örömmel fogadott, és még a hatályba lépésük előtt szakmai kollégiumokon beszéltük meg a helyes jogértelmezést, a követendő joggyakorlatot. Ilyen volt a kényszerintézkedésekben való döntési jogkör változása, amelyet az 1989. évi XXVI. törvény vezetett be, és zökkenőmentes alkalmazását határozatminták, részletes útmutatók készítésével segítette elő Vathy Ákos. De ilyenek voltak az Országgyűlés által sorozatban elfogadott semmisségi törvények is, amelyek az 1950-es évek koncepciók pereinek áldozatait voltak hivatottak erkölcsileg és anyagilag rehabilitálni. A kárpótlás jogi feltétele volt a semmisség kimondása, amely bírósági hatáskörbe tartozott.

Az új jogintézmények bevezetése új szervezeti és ügyviteli megoldásokat igényeltek, ügyeleti rendszert kellett szervezni, amelyek az ő irányítása alatt hibátlanul működtek. A határozatmintákat a megyei bíróságok büntető kollégiumvezetői is elkérték és használták, így mondhatni, hogy Vathy Ákos irányította az országos gyakorlatot is. A megyei büntető kollégiumvezetők nemcsak a fenti, de egyéb jogkérdésekben is gyakran fordultak hozzá, aki minden esetben szívesen, a legjobb tudása szerint segített tanácsaival, tapasztalataival. Alapossága, igényessége, kiemelkedő tárgyi tudása okán rövid időn belül országos szakmai tekintélyre tett szert, a tanácskozások állandó résztvevője és előadója lett. Az ő nevéhez fűződik az azóta is működő *Fővárosi Bírósági Büntető Határozatok* életre hívása, amely – a *Bírósági Határozatok* mintájára – az egységes bírói gyakorlat kialakítását hivatott szolgálni, és nagy segítséget jelent a pályakezdő bírák számára. Ákos nagyon szeretett tárgyalni. Szerette a tárgyaló légkörét, első fokon az előtte és általa alakuló tényállást, a közvetlenséget, másodfokon a jogkérdések sokszínűségét.

Kollégiumvezetői feladati azonban csak nagyon szűk körben tették lehetővé, hogy tárgyalhasson. 1992 márciusában tárgyalta az ún. porschés gyilkos ügyét, akit minősített emberölés büntette miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt. A tárgyalássorozatot végigkísértem, és talán még ma is használok olyan

fordulatokat a saját tárgyalásvezetésem során, amelyet ott és akkor hallottam. Ennek az ügynek a kapcsán mesélte el Ákos, hogy 1987-ben a Szabolcs–Szatmár Megyei Bíróságon halálra ítélt egy rendőr vádlottat, aki megölte volt feleségét és annak két leánytestvérét. Élete legnehezebb döntése volt, és örökre emlékezetébe vésődött a kivégzés élménye... Soha nem felejtí el azt a kiszolgáltatottságot, amiben a vádlott volt, amikor a bíró elé vezették... Félelmetes volt a tömény erőszak látványa. Többek között ezért is csatlakozott a halálbüntetést ellenzők népes táborához.

Nagyra becsülte a fiatal tehetséges bírókat, egyrészt tanította, másrészt inspirálta őket szakmai képzésre, tanulásra, cikkek írására. Állandó előadója volt a kezdőbírói tanfolyamoknak, hogy ily módon is próbálja elültetni a kreatív, komplex, kitekintő látásmódot a fiatal bírákban. A fogalmazókat minden esetben saját maga számoltatta be anyagi, eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogból, személyesen alkotva képet felkészültségükről, rátermettségükről, későbbi bíróró válásuk feltételeiről. Akit a beszámoltatások kapcsán a bírói pályára alkalmasnak ítélt, annak szakmai útját figyelemmel kísérte.

Vathy Ákos vezetői tekintélyét nemcsak a szakmai felkészültsége okán vívta ki, hanem közvetlen és a beosztottjaira odafigyelő emberi tulajdonságai miatt is. A kollégiumban dolgozó tanácsokat hetente személyesen is felkereste, a kerületi elnökökkel minden hónapban találkozott. Így nemcsak a statisztikai jelentések alapján, hanem személyesen is meggyőződött a tanácsok és a kerületi bíróságok leterheltségéről, problémáiról vagy éppen sikereikről. A kollégium valamennyi tagjának – legyen az hivatalsegéd vagy tanácselnök – ismerte a családi hátterét, az örömeiket, a bánatokat, és velük örült vagy együtt érzett. Ez a közvetlen személyes kapcsolat sok nehézségen átszolgáltatta a büntetőkollégiumot, emberileg pedig összetartóvá, egymást segítővé alakította a közösséget.

Nagyon mély és szoros baráti kapcsolat fűzte Varga Zoltán tanácselnökhöz. Ákos már a kórházban feküdt, amikor megérkezett a Fővárosi Bíróságra a sorozatgyilkos Magda Marinko büntetőügye, amit máig példátlan biztosítási intézkedések, a tárgyaló bíró állandó rendőri védelme mellett kellett tárgyalni. Megkérdeztem Ákost, hogy melyik bíróra szignáljam, és ő annyit mondott „mindegy kinek adod, csak Varga Zolinak ne, mert féltem azt a gyereket...” (megjegyzem, hogy az ügyet végül mégiscsak Varga Zoli tárgyalta, mert több bíró visszaadta, és Zoli, hogy segítsen rajtam, önként elvállalta. Ákos ezt már sajnos nem érte meg).

Vathy Ákos nagyon szerette a társaságot. A kollégium gyakran szervezett külföldi és belföldi kirándulást, szívesen tettünk eleget vidéki kollégiumvezetők meghívásának egy-egy pincelátogatással egybekötve. Humorával,

széleskörű irodalmi műveltségével a társaság középpontja volt, de sohasem to-
lakodó módon. Szerette Márai Sándort, József Attilát, a Nyugatosokat, kívülről
mondta Ady Endre verseit. Szerette és értette a képzőművészetet, 1993. április
28-án Nyíregyházán ő nyitotta meg Csák Máté festőművész kiállítását, értő
módon elemezve a művész nyíregyházi ihletésű alkotásait. Szerette a szabolcsi
pálinkát, azt a magyaros bablevest, amiben megáll a kanál, a jó, lehűtött somlai
bort. Szeretett és tudott táncolni, nótázni, mulatni – mindenkit jókedvre derített
maga körül.

1994 júniusában tudta meg, hogy műthetetlen tüdődaganatban szenved, és
hogy kemoterápiás kezeléssel meghosszabbítható az élete, de a vége sajnos be-
látható. Nekem, mint közvetlen munkatársának, elmondta a diagnózist, és arra
kért, hogy a kezelése alatt helyettesítsem, de ne szóljak róla a kollégáknak,
mert szeretne teljes értékű emberként dolgozni tovább. Végtelen erőfeszítések
és akaraterő árán 1994. december végéig dolgozott, ahogy kérte és akarta, a
kollégák nem sejtették súlyos betegségét. 1995. január 10-én ment be a kórház-
ba, 13-án volt 51 éves, és 18-án éjjel 11 óra 30 perckor örökre elaludt. A február
1-i temetéséig minden nap gyertya égett az asztalán, a kollégák pedig suttogva
beszéltek a folyosón.

Hogy mit hagyott hátra nekünk Vathy Ákos? Arra egyik kedves költője,
József Attila adja meg a választ:

„Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk,
de mi férfiak férfiak maradjunk
és nők a nők – szabadok, kedvesek
– s mind ember, mert az egyre kevesebb...
Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaiat.”

JELENLÉT A BÍRÓSÁGI ELJÁRÁSBAN A BÜNTETŐELJÁRÁSRÓL SZÓLÓ ÚJ TÖRVÉNY SZABÁLYAI SZERINT

MÉSZÁR Róza
tanácselnök (Kúria)

A 2018. július 1. napján hatályba lépő 2017. évi XC. törvény (az új Be.) Tizenegyedik része tartalmazza a bírósági eljárás általános szabályait, ezen belül a LXX. fejezet szól a jelenlétről a bírósági eljárásban, a LXXI. fejezet pedig a tárgyalás nyilvánosságáról rendelkezik.

1. A bíró vagy az eljáró tanács tagjainak jelenléte

A 427. § (1) bekezdése szerint az egyesbíró, illetve a tanács tagjai mindig jelen vannak a tárgyaláson, az ülésen és a tanácsülésen, azonban a (2) bekezdés kivételt tesz az (1) bekezdés szabálya alól. Az 549. § (1) bekezdése szerint az ügydöntő határozat rendelkező részét a kihirdetése előtt írásba kell foglalni, és a tanács minden tagja aláírja. Ugyanez vonatkozik az egyesbíróra is. Ezért a törvény megengedi, hogy a tanács tagjának „elkerülhetetlen akadályoztatása” esetén a meghozott döntést más összetételű tanács (egyesbíró) is kihirdethesse – ekként elkerülhető, hogy az érdemben befejezett tárgyalást előlről kelljen kezdeni.

2. A terhelt, az ügyész és a védő jelenléte az ülésen és a nyilvános ülésen

A 427. § (3) bekezdése szerint – eltérő rendelkezés hiányában – az ülés nem tartható meg a terhelt, az ügyész és kötelező védelem esetén a védő nélkül. A törvény azonban tartalmaz kivételeket.

2.1. Terhelti jelenlét

Kötelező a terhelt jelenléte a nyomozási bíró ülésén akkor, ha az ülés tárgya a 466. § (1) bekezdésében felsoroltak valamelyike, azonban a 474. § (2) bekezdése szerint megtarthatja a nyomozási bíró az ülést a terhelt távollétében, ha annak tárgya az eljárás folytatásának elrendelése [466. § (1) bek. e) pont], és a terhelt ismeretlen helyen tartózkodik.

A 499. § (5) bekezdése szerint az előkészítő ülésen a vádlott jelenléte kötelező.

Az 599. § (5) bekezdés szerint a másodfokú bíróság nyilvános ülése a szabályszerűen idézett vádlott távollétében megtartható, és a fellebbezés elbírálható, ha a nyilvános ülés eredményeként megállapítható, hogy a meghallgatása nem szükséges.

A 600. § (3) bekezdése alapján a másodfokú tárgyalás is megtartható a szabályszerűen idézett vádlott távollétében, ha a vádlott terhére nem jelentettek be fellebbezést.

A 621. § (4) bekezdése szerint a harmadfokú bíróság nyilvános ülésén a terhelt jelenléte nem kötelező.

A Kúria előtt folyó felülvizsgálati eljárásban a 661. § (2) bekezdésére figyelemmel, illetve a törvényesség érdekében folyó jogorvoslati eljárásban a 668. § (2) bekezdésére figyelemmel a nyilvános ülés a terhelt jelenléte nélkül is megtartható.

2.2. Ügyészi jelenlét

A 477. § (1) bekezdésére figyelemmel a nyomozási bíró ülésén az ügyész jelenléte kötelező.

A 499. § (5) bekezdése szerint az előkészítő ülésen is.

A felülvizsgálati eljárásban – ha az alapügyben a vádat az ügyész képviselte –, valamint a törvényesség érdekében folyó jogorvoslati eljárásban az ügyész – a legfőbb ügyész vagy képviselője – jelenléte ugyancsak kötelező [661. § (1) bek., 668. § (4) bek.].

Másodfokon azonban a nyilvános ülésen az 599. § (4) bekezdése szerint az ügyésznek nem kell jelen lennie.

A 621. § (4) bekezdése szerint a harmadfokú bíróság nyilvános ülése nem tartható meg az ügyész távollétében.

2.3. Védői jelenlét

A védő jelenléte a nyomozási bíró eljárásában az ülésen kötelező, ha az indítvány tárgya elmeállapot megfigyelésének elrendelése, előzetes kényszergyógykezelés elrendelése, vagy a 466. § (1) bekezdés e) pontja esetén az ülést a terhelt távollétében tartják meg [474. § (3) bek.]

Kötelező a jelenléte az előkészítő ülésen is, ha az eljárásban védő vesz részt [499. § (5) bek.]. Kivételt állít azonban a (6) bekezdés, amely szerint akkor, ha az ügyben több vádlott van, az előkészítő ülés vádlottanként külön-külön, az ügyek elkülönítése nélkül is megtartható.

Kötelező a védő jelenléte a harmadfokú eljárásban a nyilvános ülésen [621. § (4) bek.], ahogy a felülvizsgálati eljárásban tartott nyilvános ülésen is [661. § (1) bek.].

3. Tárgyalási jelenlét

Főszabályként (428. §) kötelező a vádlott jelenléte a tárgyaláson. Azonban a jelenlét jogáról lemondhat, ilyenkor nem kell jelen lennie, ha a bíróság nem kötelezte a tárgyaláson való jelenlétre. A vádlott ezzel a jogával az eljárás bármely szakában élhet a 430. §-ban megjelölt feltételek mellett. A törvény indokolása szerint ugyanis a vádlottnak elsősorban joga, és nem kötelessége a tárgyalási jelenlét.

Amennyiben a vádlott lemondott a jelenlét jogáról, az eljárás további szakaszaiban ezt a bejelentést már nem kell megismételnie, és ez mindaddig hatályos, amíg azt vissza nem vonja.

Azonban a 693. § (1) bekezdése a fiatalkorú vádlottat elzárja ettől a lehetőségtől, eszerint ugyanis a fiatalkorú jelenléte az előkészítő ülésen és a tárgyaláson kötelező.

A 428. § (2) bekezdése meghatározza azokat a feltételeket, amelyek mellett a bíróság kötelezheti a jelenlét jogáról lemondó vádlottat a tárgyaláson való megjelenésre. Erre akkor kerülhet sor, ha ez bizonyítási cselekmény lefolytatása, szakértő meghallgatása érdekében szükséges, vagy a vádlott kézbesítési megbízottja a 430. § (5) bekezdése szerint bejelentette, hogy a 136. § (5) bekezdésében meghatározott feladatának teljesítése önhibáján kívüli okból elháríthatatlan akadályba ütközik.

Emellett akkor, ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy a vádlott jelenlétére a tárgyaláson mégis szükség van, annak ellenére kötelezheti a megjelenésre, hogy korábban erre nem kötelezte.

A 429. § (1) bekezdése szerint a több vádlott ellen folyó eljárásban a vádlott távollétében is lefolytatható az őt nem érintő bizonyítás, és ebben az esetben a meg nem jelent vádlott védőjének távolléte sem jelent akadályt.

Nem akadály a törvényhely (2) bekezdése szerint a tárgyalás megtartásának a vádlott távolléte akkor sem, ha az eljárásban felmerül a vádlott kényszer-egógyógykezelésének elrendelése, és állapota miatt a tárgyaláson nem jelenhet meg, vagy jogainak gyakorlására képtelen.

A (3) bekezdés szerint pedig ugyancsak nem akadály a tárgyalás megtartásának a vádlott távolmaradása, ha idézése szabályszerű. Ilyenkor azonban a bizonyítás nem fejezhető be, kivéve, ha a vádlott felmentésének vagy az eljárás megszüntetésének van helye.

A (4) bekezdés tartalmazza azt a kivételt, amikor a szabályszerűen idézett vádlott távolmaradása ellenére a bizonyítási eljárást be lehet fejezni és ügydöntő határozatot lehet hozni. Ennek akkor van helye, ha a bíróság a vádlottat felmenti, vagy vele szemben az eljárást megszünteti.

A 440. § (4) bekezdése szerint a bíróság a kiutasított vagy kivezetett vádlott távollétében is folytatja a tárgyalást, de legkésőbb a bizonyítási eljárás befejezése előtt a vádlottat ismét maga elé szólítja, és ismerteti vele a távollétében lefolytatott bizonyítás lényegét. Azonban az (5) bekezdés még azt is lehetővé teszi, hogy a bíróság a tárgyalást a terhelt távollétében, védő jelenlétében befejezze, ha a vádlott a (4) bekezdés szerinti esetben nem hagy fel a rendzavaró magatartással, és azzal lehetetlenné teszi a tárgyalás jelenlétében való tartását.

A vádlott indítványára a tanács elnöke eltávolíttathatja a tárgyalóteremből azt a már kihallgatott vádlott-társat, akinek a jelenléte a kihallgatandó vádlottat a kihallgatása során zavarná [522. § (3) bek.].

Amennyiben a bíróság az 550. § (1) bekezdésének felhatalmazása alapján az ügy bonyolultsága, a határozat nagy terjedelme vagy más fontos ok miatt a határozat meghozatalára és kihirdetésére a tárgyalás nyolc, kivételesen tizenöt napra elnapolja, és a határozat kihirdetésére kitűzött tárgyaláson a vádlott, illetve a védő a szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg, a (2) bekezdés alapján a határozat a vádlott, illetve a védő távollétében is kihirdethető.

A 600. § (3) bekezdése alapján a másodfokú tárgyalás megtartható a szabályszerűen idézett vádlott távollétében, ha a vádlott terhére nem jelentettek be fellebbezést.

A fiatalkorúak elleni eljárásban a bíróság elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét a fiatalkorú távollétében tartsák meg, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét

– legkésőbb a bizonyítási eljárás befejezetté nyilvánítása előtt – a fiatakorúval ismertetni kell [691. § (2) bek.].

A távollévő és a külföldön tartózkodó vádlottal szembeni külön eljárásban – CI. és CII. fejezet – a vádlott távollétében folyik az eljárás, és nem kell jelen lennie a tárgyaláson a CIII. fejezet alapján a biztosíték letétbe helyezésével folyó eljárásban sem

A 427. § (3) bekezdése szerint az ügyész jelenléte a tárgyaláson – eltérő rendelkezés hiányában – kötelező, mind az elsőfokú, mind a másodfokú eljárásban.

Ugyancsak kötelező a tárgyaláson a védő jelenléte, ha a büntetőeljárásban egyébként védő jelenléte kötelező (434. §).

Amennyiben azonban az eljárás több vádlott ellen folyik, a vádlott távollétében is megtartható a tárgyalásnak az a része, amely őt nem érinti, és ilyenkor a meg nem jelent vádlott védőjének távolléte sem jelent eljárási akadályt.

4. A bírósági eljárás nyilvánossága

A büntetőeljárásról szóló törvény 436. § (1) bekezdése főszabályként tartalmazza, hogy a bíróság tárgyalása nyilvános. A rendelkezés a bíróság nyilvános ülésére is vonatkozik [425. § (3) bek.]. A nyilvánosság alapelvét és érvényesülésének korlátait az Alaptörvény, a Bszi. és a Be. szabályozza. A szabályozás összhangban áll a Rómában, 1950. november 4-én kelt és az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 6. cikkének tartalmával, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánnal (a továbbiakban: Egyezségokmány). Az Egyezmény 6. cikk 1. pontja szerint:

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. [...] Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás a kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban részt vevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben

olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.”

Hasonlóan szól az Egyezségokmány 14. cikk 1. pontja is. Az Alkotmánybíróság pedig az 58/1995. (IX. 15.) AB határozat 5. pontjában kifejtette:

„A modern büntetőeljárások alkotmányos alapelvei közé tartozik az eljárás nyilvánossága, ami elsősorban a tárgyalás nyilvánosságának és a bírósági döntés nyilvános kihirdetésének követelményét jelenti. A nyilvánosság mindenekelőtt az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését hivatott biztosítani a társadalom részéről. Ugyanakkor a büntető felelősségre vonás nyilvánossága az egyik útja annak, hogy a büntetőjog parancsai és tilalmai eljussanak a közösség tagjaihoz.”

Emellett az Alkotmánybíróság a 20/2005. (V. 26.) AB határozat IV/4. pontjában a következőket hangsúlyozta:

„Az Egyezségokmány, valamint az Egyezmény a tárgyalás nyilvánosságát az igazságszolgáltatás működésének alapvető követelményeként határozzák meg, s az minden modern büntetőeljárás olyan eminens rendelkezései közé tartozik, amely csak indokolt esetben és szűk körben korlátozható. A tárgyalási elv, az ehhez kapcsolódó nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség az Alkotmány és a Be. alapján is a büntetőeljárás elsőrendű garanciális követelménye.”

Részletesen taglalta a határozat, hogy a nyilvánosság elvének és azzal összefüggésben más eljárási elveknek maradéktalanul érvényesülniük kell a másodfokú eljárásban is. A tárgyalás nyilvánossága azt jelenti, hogy azon az eljárás résztvevőin kívül is bárki jelen lehet. Az alapelv gyakorlati érvényesülésének egyik előfeltétele, hogy a tárgyalásról annak lehetséges hallgatói – akik nem kapnak idézést vagy értesítést a tárgyalás helyéről és idejéről – egyéb módon értesülhessenek. Ezt biztosítja a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (Büsz.) 19. §-a, előírva, hogy a tárgyalási napra kitűzött ügyekről tanácsonként (bíránként) tárgyalási jegyzék készül, azon meg kell jelölni a kitűzött ügyek ügyszámát, az ügy tárgyát, a tárgyalás időpontját, az esetleges ügyészégi ügyszámot és a terhelt vagy eljárás alá vont személy nevét, emellett a büntető tanács tárgyalási jegyzékén azt is fel kell tüntetni, hogy a

tanács a kitűzött ügyben tárgyalást vagy nyilvános ülést tart-e; a tárgyalási jegyzék egy példányát a tárgyalások megkezdése előtt a tárgyalóterem ajtajára ki kell függeszteni.

A tárgyalás nyilvánossága érvényesül azzal is, hogy a tömegtájékoztatási eszközök (a sajtó, a rádió, a televízió) tájékoztatást ad a bírósági eljárások menetéről és eredményéről. A véleménynyilvánítás szabadságát és más 'kommunikációs alapjogokat': a szólás- és sajtószabadságot, az információk megszerzésének szabadságát az Egyezmény 10. cikkével összhangban az Alaptörvény IX. cikke biztosítja. A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény 10. §-a szerint mindenkinek joga van arra, hogy megfelelően tájékoztassák a helyi, az országos és az európai közélet ügyeiről, valamint Magyarország polgárai és a magyar nemzet tagjai számára jelentőséggel bíró eseményekről.

A médiarendszer egészének feladata a hiteles, gyors, pontos tájékoztatás ezen ügyekről és eseményekről. Ezzel összhangban a Be. XVIII. fejezete részletesen rendelkezik a nyilvánosság tájékoztatásáról a büntetőeljárásban. Egyebek között kimondja, hogy a bírósági tárgyalásról mindenkinek joga van a médiarendszer útján a bíróság engedélyével tájékoztatást kapni [108. § (1) bek.], ehhez nem szükséges külön engedély. A hallgatóság és a sajtó jelenléte a tárgyaláson hozzájárulhat ahhoz, hogy a bíróság fokozottan ügyeljen a tárgyaláson a törvényes rendelkezések és általában a 'tisztességes eljárás' követelményeinek a megtartására.

A bírósági tárgyalásról a nyilvánosság tájékoztatása érdekében hang- és/vagy képfelvételt is lehet készíteni az egyesbíró vagy a tanácselnök engedélyével. Ehhez az érintett személyek hozzájárulása szükséges, kivéve a bíróság tagjait, a jegyzőkönyvvezetőt, az ügyészt és a védőt, akikről a hozzájárulásuk nélkül is készülhet felvétel [108. § (2) bek.]. A felvétel készítése a tárgyalás folyamatosságának és zavartalanságának érdekében, illetve a 109. § (1) bekezdésében megjelölt okokra tekintettel megtagadható, illetve visszavonható.

A lehetőségektől függ, hogy bíróság milyen létszámú hallgatóság befogadására alkalmas tárgyalóteremben tárgyal. Ezért a 436. § (2) bekezdés feljogosítja az egyesbíró, illetve a tanács elnökét arra, hogy helyszűke esetén a hallgatóság létszámát korlátozza a tárgyalás szabályszerű lefolytatásáért, valamint a tárgyalás méltóságának és biztonságának megőrzéséért. Az eljárás biztonsága érdekében korlátozható a hallgatóság létszáma azért is, hogy a vádlott esetleges szökési kísérletét vagy a jelenlévők ellen irányuló támadását, illetve a tárgyalóteremben jelen lévőkhöz a vádlottat vagy más jelenlevőket fenyegető lehetséges támadást megelőzzék. Azonban a tárgyalás a hallgatóság létszámának korlátozása ellenére nyilvános marad.

A 436. § (3) bekezdése értelmében a 14. életévét be nem töltött személyek a bírósági tárgyaláson nem vehetnek részt. Lehetőség van a 14 éven felüliek kizárására is, ha erkölcsi fejlődésüket a tárgyalás károsan befolyásolhatja. A tárgyalás e rendelkezés alkalmazása esetén is nyilvános marad.

A 436. § (3) bekezdése szerint pedig a bíróság hivatalból vagy indítványra kizárhatja a nyilvánosságot a tárgyalásról vagy annak egy részéről, és zárt tárgyalást rendelhet el erkölcsi okból különleges bánásmódot igénylő személy védelme érdekében, illetve minősített adat és egyéb védett adat védelme érdekében. A nyilvánosság kizárása kapcsán az Egyezmény 6. cikk 1. pontja is több okot sorol fel, amely indokolhatja a nyilvánosság kizárását, és ahogy arra az Alkotmánybíróság az 58/1995. (IX. 15.) AB határozatában rámutatott, a bíróságra tartozik annak megítélése, hogy a kizárás indokál felhozott magánérdek meghaladja-e az eljárás nyilvánosságához fűződő közérdeket.

Az Alkotmánybíróság az idézett határozatában kifejtette, hogy az „erkölcsi ok” a gyakorlatban azokat az eseteket foghatja át, „amikor a nyilvánosság kizárását a felnőtt korú terhelt jogainak, jogos érdekeinek, emberi méltóságának, jó hírének, személyes adatainak védelme indokolja.” A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban külön rendelkezik a törvény arról, hogy a törvényhelyben felsorolt eseteken kívül is ki kell zárni a tárgyalásról és az előkészítő ülésről a nyilvánosságot, „ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges” [691. § (1) bek.].

Az eljárásban részt vevő felnőtt korú személy, különösen a sértett és a tanú magánéletének védelme érdekében fennállhat a súlyos sérelem veszélye, és indokolt lehet kizárni a tárgyalás nyilvánosságát, ha pl. a tárgyaláson az érintett személy házasságát, családi és szexuális életét, egészségi állapotát, kóros szenvedélyeit illetően adatokat tartalmazó vallomás hangozhat el, illetve ilyen adatokat tartalmazó iratokat ismertethetnek.

A különleges bánásmódot igénylő személyek körét a 81. § (1) bekezdése határozza meg. Eszerint a természetes személy sértett és a tanú különleges bánásmódot igénylő személynek minősül, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a megértésben, a megértetésben, a törvényben meghatározott jogok gyakorlásában vagy kötelezettségek teljesítésében, vagy a büntetőeljárásban való hatékony részvételében akadályozott. A törvényhely (2) bekezdése szerint a különleges bánásmódot megalapozó körülmény különösen az érintett személy életkora, szellemi, fizikai, egészségi állapota, az eljárás tárgyát képező cselekmény kirívóan erőszakos jellege, illetve az érintett személynek a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonya.

Külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősíti e törvény 82. §-a a 18. életévét be nem töltött személyt, a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személyt és azt is, aki ilyennek minősülhet, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettjét. A különleges bánásmódot igénylő személyek védelme érdekében is kizárható a nyilvánosság, és a külön döntés nélkül is különleges bánásmódot igénylő személyek közül a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje védelmében szinte mindig szükséges is. Amennyiben a különleges bánásmódot igénylő sértett részvétele az eljárási cselekményen kötelező, a nyilvánosságot a tárgyalás érintett részéről ki kell zárni [89. § (4) bek. g) pont].

A nyilvánosságot ki lehet zárni a minősített és egyéb védett adat védelmében is. A minősített adat fogalmát, fajtáit, a minősítés és az adatkezelés szabályait a 2009. évi CLV. törvény határozza meg. Az államtitokra és a szolgálati titokra vonatkozó szabályokat e törvény hatálybalépéséig az 1995. évi LXV. törvény tartalmazta.

Ha a hallgatóság a tárgyalás rendjét vagy szabályszerű menetét ismételtlen megzavarja, a tanács elnöke a tárgyalásról a hallgatóságot kizárhatja [Be. 440. § (2) bek. b) pont]. A nyilvánosságot ki lehet zárni a nyilvános ülésről is – ez következik a Be. 425. § (3) bekezdéséből, amely szerint a nyilvános ülésre a tárgyalásra vonatkozó rendelkezések az irányadók. Ilyenkor a bíróság nem nyilvános, hanem zárt ülést tart.

A büntetőeljárásról szóló törvény 437. § (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy a zárt tárgyaláson egyes olyan személyek is jelen legyenek, akik nem az eljárás résztvevői. Így a bíróság engedélyezheti az igazságszolgáltatással összefüggő feladatokat ellátó hivatalos személyek jelenlétét. Ilyen személy lehet pl. a bíróság elnöke vagy az általa megbízott személy, aki a nem nyilvános tárgyaláson elbírált ügyről tájékoztatást ad a sajtó, a rádió vagy a televízió részére.

Jelen lehet a külföldi állampolgár államának konzuli tisztviselője, illetve hatóságának tagja, ha az ügyben külföldi állampolgárságú vádlott vagy sértett szerepel. Ennek érdekében a külföldi állam hatóságát – főszabályként – értesíteni kell az eljárásról, és ha ez már a nyomozás során megtörtént, a nyilvános tárgyalásról is értesíteni kell. Emellett a külföldi állampolgárságú vádlott vagy sértett esetén a zárt tárgyaláson is engedélyezheti a bíróság, hogy a külföldi állampolgár államának konzuli tisztviselője vagy törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján a külföldi állam hatóságának tagja jelen lehessen.

A konzuli kapcsolatokról Bécsben, 1963. április 24-én elfogadott egyezmény 1. d) pontja szerint „konzuli tisztviselő” minden olyan személy, ideértve a kon-

zuli képviselőt vezetőjét is, akit e minőségben a konzuli feladatok végzésével megbíztak. A konzuli feladatokról az Egyezmény 5. cikke szól. Törvénnyel kihirdetett nemzetközi egyezmény az Észak-atlanti Szerződés tagállamai között fegyveres erőik jogállásáról szóló megállapodás (SOFA) is, amit az 1999. évi CXVII. tv. hirdetett ki. A SOFA VII. cikk 9. pont g) alpontjából kitűnik, hogy akkor, ha a fogadó államban (Magyarországon) büntetőeljárás folyik a küldő állam fegyveres erejének vagy polgári állományának tagja, illetve hozzátartozójuk ellen, a küldő állam képviselője részt vehet a tárgyaláson. Ez a rendelkezés a nem nyilvános tárgyalásra is vonatkozik.

A 437. § (3) bekezdése szerint a bíróság – indítványra – engedélyezheti, hogy bizalmi személy vegyen részt a tárgyaláson. Ez a személy a segítők [59. § (1) bek.] közé tartozik, és a sértett, illetve a vádlott érdekében lehet jelen a tárgyaláson, ha a sértettnek nincs képviselője, illetve a vádlottnak védője. Csak az említett személyek indítványára vonható be az eljárásba, de ilyen indítvány nem terjeszthető elő, ha a nyilvánosság kizárása minősített adat védelmében történt. Ilyen személyt a sértett (a vádlott) csak a tárgyalás színhelyén tartózkodó személyek közül nevezhet meg, és ennek megfelelően a tárgyalást nem lehet elhalasztani vagy elnapolni azért, hogy a megnevezett személy a bíróság előtt megjelenhessen.

A sértett, illetve a vádlott csak egy-egy bizalmi személy kijelölésére tehet indítványt, de ha több sértettnél vagy vádlottnál is fennállnak a törvényi feltételek, kettőnél több bizalmi személy is jelen lehet a tárgyaláson. Nem lehet indítványt tenni olyan személyre, akit a tárgyaláson ki kell hallgatni. A bizalmi személynek – a jelenlétén kívül – más eljárási joga nincs. A 438. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy a nem nyilvános tárgyalás a végső szakaszában ismét nyilvánossá válik, a bíróság a határozatát nyilvánosan hirdeti ki.

A határozat rendelkező részét teljes terjedelmében, nyilvánosan kell kihirdetni, és a (3) bekezdés kizárólag a határozat szóbeli indokolására vonatkozóan állapít meg korlátozást. A tanács elnökének figyelembe kell vennie, milyen okból vagy okokból zárta ki a bíróság a tárgyalásról a nyilvánosságot, és ennek megfelelően kell eldöntenie, hogy melyek azok az adatok, amelyek nyilvánosságra hozatala sértené vagy veszélyeztetné a zárt tárgyalás elrendelésével védett érdekeket. Azaz a határozat kihirdetése során nem mellőzhető az indokolás azon részének szóbeli ismertetése, amely a zárt tárgyalás elrendelése iránti érdeket nem sérti. A rendelkezés azt igényli, hogy „a bíróság az indokolás ezen részét a nyilvánosan kihirdethető résztől elkülönülten, célszerűségből azt követően ismertesse” (ld. a Kúria Büntető Kollégiumának BKv. 1. számú véleményét is).

A GAZDÁLKODÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ BŰNCSELEKMÉNYEK ELBÍRÁLÁSÁNAK ÚJ RENDJE¹

MOLNÁR Gábor Miklós

tanácselnök (Kúria), egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: új Be.) új szabályozása átfogóan érinti a gazdálkodással összefüggő bűncselekmények elbírálásának rendjét. E sokrétűen változó szabályrend törvényes, rendeltetés-szerű és hatékony alkalmazása alapos felkészülést igényel a jogalkalmazók részéről. A gazdasági bűncselekmények büntetőjogi kezelése terén az új Be. szabályozása új korszak nyitányát jelentheti. Egy ilyen hangzatos kinyilatkozás után okkal merül fel a kérdés, hogy vajon miből lehet erre következtetni. Az alábbiak ezt kívánják bemutatni és kellő érveléssel alátámasztani.

1. Az új szabályozás céljai

Az új büntetőeljárásról szóló törvény elfogadása kapcsán legelőször azt szükséges tisztázni, hogy milyen helyzet kezelésére irányul az új kódex szabályozása, milyen gondokat és problémákat kíván orvosolni a jogalkotó az új szabályozással. A kérdéssel hivatásszerűen foglalkozó szakemberek számára a válasz magától értetődő: a két legfontosabb lehetséges cél a szakszerűség fokozása és az időszerűség javítása. Ezzel összefüggésben nyomban szembetűnik, hogy – a gazdálkodással összefüggő bűncselekmények elbírálásának területén – az új szabályozás kizárólag a bírósági eljárás körében határoz meg speciális rendel-

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi karán 2017. október 13-án, „A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények büntetőjogi megítélése” című tudományos konferencián elhangzott előadás írásos változata.

kezeléseket. Ebből pedig adódik a kérdés: ezen a területen a szakszerűség és az időszerűség biztosítása kizárólag vagy döntő mértékben a bíróságokon múlik-e?

1.1. A szakszerűség

A szakszerűség kapcsán kikerülhetetlenül merül fel az az alapvető kérdés, hogy mennyiben hárul a bíróságokra a tényállás felderítésének, illetve bizonyításának a terhe. Úgy tűnik, az új Be. ezen a területen nem kívánt érdemben változtatni, ezért kell a jogalkotó szerint is fokozni és koncentrálni a bíróságokon a szakmai kompetenciákat. Az eljárási feladatok megoszlásával kapcsolatos rendelkezések behatóbb vizsgálata azonban már meghaladja ezen írás kereteit.

1.2. Az időszerűség

A gazdálkodással összefüggő nagy bűncselekmények legtipikusabb vonása az, hogy mindig elhúzódnak. Az elhúzódás szakaszait, körülményeit jól szemléltetheti az egyik legutóbbi, gazdasági bűncselekmény miatt folytatott eljárás, amely jogerősen az elmúlt évben (2017) zárult le a Kúrián.² A 2008 nyarán elkövetett bűncselekmény miatt 2012 nyarán – négy év nyomozás után – emelt vádat az ügyész. Az elsőfokú bíróság három év után, 2015 szeptemberében hozott ítéletet úgy, hogy eközben az eljárást egy ízben meg is kellett ismételni, mert az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnöke utóbb alkotmányellenesnek nyilvánított jogszabályi rendelkezés alapján jelölte ki az egyébként illetékes bíróság helyett az elsőfokú bíróságot, majd utóbb a Kúria is úgy foglalt állást, hogy továbbra is ugyanaz a bíróság járjon el.

Az elsőfokú eljárást tehát a három év alatt gyakorlatilag kétszer folytatták le. A másodfokú ítélet további 13 hónap után (2016 októberében), a harmadfokú ítélet újabb nyolc hónap után (2017 júniusában) született. A másodfokú bíróság e nyolc hónap alatt írásba foglalta ítéletét, elküldte a harmadfokú bíróság mellett eljáró ügyészségnek, ami teljes körűen megvizsgálta az iratokat és kialakította álláspontját, majd továbbküldte azokat a harmadfokú bíróságnak. A harmadfokú bíróság pedig az ügy hozzá érkezéstől számított két hónapon belül ítéletet hozott.

A tény tehát az, hogy az elkövetés után kilenc évvel zárult le jogerős határozattal az eljárás, és a bíróságok eljárása három szinten öt évig tartott. Az

² Kúria Bhar.II.612/2017. számú ügy (Sukoró-ügy).

eljárásnak a terheltekre nem róható elhúzódását a szabadságvesztés-büntetés kiszabása során években is mérhető nyomatékos enyhítő körülményként kellett értékelnie a bíróságnak. Az új eljárásrend meghatározásának alapvető célja tehát meggyőződésem szerint a szakszerűség fokozása, valamint az időszerűség további javítása, és őszintén remélem, hogy az új szabályozás alkalmas lehet e cél előmozdítására.

2. A gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény fogalma

2.1. Az értelmező rendelkezés

Az új Be. a II. fejezetében található értelmező rendelkezések között határozza meg a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény fogalmát; a 10. § (1) bekezdés 3. pontja szerint:

„e törvény alkalmazásában gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény:

- a) a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 372. § (6) bekezdés a) pontja szerinti sikkasztás, ha azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, önálló intézkedésre jogosult személy a szerv vagy szervezet vagyonát érintő cselekményével követi el;
- b) a Btk. 373. § (6) bekezdés a) pontja szerinti csalás, ha azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, önálló intézkedésre jogosult személy a szerv vagy szervezet vagyonát érintő cselekményével követi el;
- c) a Btk. 374. § (6) bekezdés a) pontja szerinti gazdasági csalás;
- d) a Btk. 376. § (6) bekezdés a) pontja szerinti hűtlen kezelés;
- e) a Btk. 377. § (2) bekezdése szerinti hanyag kezelés;
- f) a Btk. 396. § (4) bekezdés a) pontja és (5) bekezdése szerinti költségvetési csalás és az ezzel összefüggésben elkövetett költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása;

- g) a Btk. 403. § (3) bekezdése szerinti számvitel rendjének megsértése;
- h) a Btk. 404. § (3) bekezdése szerinti csődbűncselekmény;
- i) a bennfentes kereskedelem;
- j) a bennfentes információ jogosulatlan közzététele;
- k) a tiltott piacbefolyásolás;
- l) a piramisjáték szervezése.”

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy e jogi szabályozásban egy régi (ortodox) megoldás köszön vissza. Egy ugyanolyan bűncselekmény attól igényel speciális kezelést és szakértelmet, hogy mekkora az elkövetési érték/kár: ha 480 millió forint, akkor nem, de ha 520 millió, akkor már igen. Valójában nyilvánvalóan nem erről van szó. Az összecszerűségnek azért van jelentősége a speciális bűncselekmény-kategória meghatározásakor, mert a bűncselekmények objektív tárgyi súlya alapján (is) dönt a jogalkotó arról, hogy melyik bűncselekmény elbírálására mekkora erőket, illetve erőforrásokat koncentrálnak. Bíróként először arra gondoltam, hogy kizárólag jogalkotói mérlegelés annak eldöntése, mit sorol e kategóriába, ezzel egy bírónak nem kell foglalkoznia, azután persze csak motoszkált bennem, hogy az összeállítás rációját magam feltérképezem.

2.2. A bűncselekmények körének meghatározása

A gondolkodás az első fázisában nyilván mindig a körül mozog, hogy melyik bűncselekmény kerül be, és melyik nem a kiemelt bűncselekmények kategóriájába. Ezzel összefüggésben – a teljesség igénye nélkül – néhány érdekességre hívnám fel a figyelmet.

2.2.1. A gazdasági csalás

Érdeklődéssel tapasztaltam, hogy a gazdasági csalás (a vagyoni hátrány összecszerűsége szempontjából) legsúlyosabb alakzata [Btk. 374. § (6) bek. a) pont] bekerült a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények közé. A jelenleg hatályos Be.³ szerint a gazdasági csalás egyetlen alakzata sem tartozik

³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.).

a törvényszék hatáskörébe.⁴ Bár ilyen bűncselekmény miatt ismereteim szerint máig nem ítélte el senkit a bíróság jogerősen – magam még ilyen vádirattal sem találkoztam –, nem lehet kétséges, hogy bonyolult, összetett jogértelmezést igénylő kérdéseket vethet fel e bűncselekmény elbírálása, ezért mindenképpen indokolt lehet, hogy minden esetben a magasabb hatáskörű bíróság bírálja el, és nem csupán akkor, ha azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, önálló intézkedésre jogosult személy a szerv vagy szervezet vagyonát érintő cselekményével követi el.

2.2.2. A pénzmosás

A pénzmosás jelenleg⁵ és a jövőben is⁶ a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartozik, de nem került be a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények közé. Ez talán nem is sérelmezhető. A pénzmosás nem gazdasági vagy gazdálkodással összefüggő bűncselekmény: egyrészt a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás érdekeit sérti, veszélyezteti, másrészt a terrorizmus finanszírozásához is kapcsolódhat, de elsősorban a kábítószer-, a fegyver- és az emberkereskedelemből származó nagy jövedelmek eltüntetésére szolgál.

Vélhetően nem csekély illegális jövedelem származik a gazdasági bűnözésből is. Hallani híreket arról, hogy pl. az áfa-csalások milyen mértékben károsítják az Európai Unió (EU) költségvetését, hogy az EU támogatások igénybe vétele során milyen csalások történnek, és hogy a Fővárosi Törvényszéken folyamatban lévő nagy bankárperben mekkora a csalással okozott kár, és mennyire fontos kérdés, hogy milyen számítógépes programok alkalmazásával, hogyan tüntették el a bevételeket.

Mindezek a körülmények talán indokolhatták volna, hogy a pénzmosás is – akár csak részlegesen – bekerüljön a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények közé. Amennyiben azokhoz a bűncselekményekhez kapcsolódik a pénzmosás, amelyeket a törvény egyébként gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményként határoz meg, akkor végképp nehéz indokot találni arra, hogy miért nem tartozik a pénzmosás ebbe a körbe.

⁴ Ld. Be. 16. § (1) bek.

⁵ Be. 16. § (1) bekezdés u) pont.

⁶ Új Be. 20. § (1) bekezdés 20. pont.

2.2.3. Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás

Hasonló gondolatokat ébresztett az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás tényállása (Btk. 375. §). Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás vagyon elleni bűncselekmény, lényege, hogy az elkövető adatmanipulációval, illetve elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz felhasználásával vagy elfogadásával kárt okoz. Magam nem találtam érvert amellett, hogy 500 millió forintot meghaladó károkozás (vagynyi hátrány okozása) esetén miért nem kiemelt bűncselekmény és miért kezelendő másként, mint például a csalás, a hűtlen kezelés vagy a gazdasági csalás. A biztonság kedvéért azért megnéztem, hogy a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartozik-e – megnyugvással állapítottam meg, hogy igen.⁷

Ekkor már komolyan számításba vettem, hogy a bűncselekmények összeállításának rendszerbe foglalása, önmagában már a rendszerképzésből fakadó követelmények megfogalmazása és a következmények levonása egy nagyobb ívű feladat volna, és akármilyen tudományosan alátámasztott rendszert alakítanánk ki, még mindig ott vannak a politikai és a költségvetési szempontok, amelyeket elméleti és gyakorlati jogásként magam nem vehetnék figyelembe.

Ezeket a szempontokat jól szemléltetheti a hivatali visszaélés közelmúltbeli karrierje.⁸ A hivatali visszaélés mint hivatali bűncselekmény a Be. hatályba lépése (2003. július 1.) óta a megyei bíróság elsőfokú hatáskörébe tartozik. Korábban és a jelenleg hatályos Btk. szerint is három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett (tehát a legcsekélyebb tárgyi súlyú büntettek közé tartozó) bűncselekmény. A jogalkotó 2011. július 13. napjával a Be. XXVIII/A. fejezetébe új külön eljárásként iktatta be a kiemelt jelentőségű

⁷ Az új Be. 20. § (1) bekezdés 17. pontja szerint első fokon a törvényszék hatáskörébe tartoznak a következő bűncselekmények: a Btk. 370. § (6) bekezdés a) pontja szerinti lopás, a Btk. 371. § (6) bekezdése szerinti rongálás, a Btk. 372. § (6) bekezdés a) pontja szerinti sikkasztás, a Btk. 373. § (6) bekezdés a) pontja szerinti csalás, a Btk. 375. § (4) bekezdés a) pontja és (5) bekezdése szerinti különösen jelentős kárt okozó információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, a Btk. 377. § (2) bekezdése szerinti anyag kezelés, valamint a Btk. 379. § (6) bekezdés a) pontja szerinti gazdaság.

Ez a rendelkezés azonban szemléletesen bemutatja, hogy milyen szakmai kontroll mellett született meg a törvényszöveg. Azonos albekezdésben a törvény eltérően jelöli meg az egyes bűncselekményeket. Általában – és helyesen – az egyes bűncselekmények Btk. szerinti megnevezését használja a rendelkezéssel érintett törvényhelyek pontos feltüntetésével. Ugyanakkor a most vizsgált bűncselekményt nem a Btk. szerinti megjelölésével, hanem egy, a minősített eset megnevezéséhez az ügyészeknek szánt iránymutatásban található, a minősített eset megfogalmazásából konstruált megnevezéssel „különösen jelentős kárt okozó információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásnak” nevezi.

⁸ Btk. 305. §.

ügyekben folytatandó külön eljárást. A Be. 554/B. § a) pontja szerint a hivatali visszaélés büntette (Btk. 225. §) miatt indított ügy kiemelt jelentőségű, míg a szándékos emberölés alapesete nem kiemelt jelentőségű ügy.

2018. július 1. napjával – hét évi gyakorlat után – véget ér a kiemelt jelentőségű ügyekben folytatandó külön eljárás karrierje, és az új Be. szerint a hivatali visszaélés elbírálása sem tartozik többé a törvényszék hatáskörébe, hanem visszakérül a járásbíróshoz. Vélhetőleg mind a hivatali bűnözés területén, mind pedig a judikatúrában olyan lényeges változások történtek az elmúlt 15 (illetve hét) évben, amelyek előbb az egyik irányú, majd az azzal ellentétes változtatást indokolták. Az utóbbi változások ráadásul nem simulnak abba az uralkodó trendbe, ami szerint a törvényszéki hatáskör folyamatosan – s majd 2018. július 1. napját követően is – bővül.

Hasonló gondolatokat ébresztett a Btk. 403. § (3) bekezdése szerinti számvitel rendjének vagy még inkább a két évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bennfentes információ jogosulatlan közzététele vétségének kiemelt bűncselekményként szabályozása.⁹ Ezért is jutottam végül arra a következtetésre, hogy mégiscsak az első gondolatom bizonyult a helyesnek: a kiemelt figyelmet igénylő bűncselekmények körének meghatározása olyan jogalkotói döntés, amely nem kizárólag szakmai szempontokon nyugszik. A bírónak pedig azt kell gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményként elbírálnia, amit a törvény ekként határoz meg.

2.3. A normavilágosság követelménye

A kérdés ezután már az volt, hogy az elfogadott törvényben foglalt szabályozás eleget tesz-e a normavilágosság és emellett az észszerűség (értsd: a józan ész) követelményeinek, egyértelmű és koherens-e a jogszabály szövege. Első pillantásra szembe tűnik, hogy az első két bűncselekmény, a sikkasztás és a csalás csak akkor minősül kiemelt bűncselekménynek, „ha azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, önálló intézkedésre jogosult személy a szerv vagy szervezet vagyonát érintő cselekményével követi el”. Először csak az foglalkoztatott, hogy ez a szűkítés miért csak az első két bűncselekményhez kapcsolódik – próbáltam megfogalmazni az indokait.

⁹ Btk. 410/A. §.

2.3.1. A sikkasztás

2.3.1.1. AZ ÖNÁLLÓ INTÉZKEDÉSRE JOGOSULT SZEMÉLY

Sikkasztás elkövetése esetén a tettes birtokában van annak a dolognak, vagyontárgynak, amelyre a bűncselekményt elköveti, az elkövetési tárgy rá van bízva. A sikkasztásnál ezért elvileg (formálisan) még lehetne észszerű indok az elkövetői kör szűkítésére, valójában azonban teljességgel értelmetlen. A Btk. 372. § (6) bekezdés a) pontja szerinti sikkasztás ugyanis a különösen jelentős értékre elkövetett sikkasztás, tehát az elkövetési érték az 500 millió forintot meghaladja. Felmerülhet a józan ész szerint, hogy valaki anélkül bízta rá a fél milliárd forintot is meghaladó vagyontárgyát másra, hogy ne mondaná meg, mit tehet vele és mit nem? A tulajdonos nem azért bízta a vagyonát másra, hogy ő tegye vele azt, amit maga nem akar megtenni? Vajon milyen önálló intézkedésre gondolhatott a jogalkotó akkor, amikor a sikkasztás lehetséges elkövetési magatartása az eltulajdonítás és a sajátként rendelkezés?

Másik kérdés, hogy a dolog megőrzéséhez vagy kezeléséhez fűzött instrukciók megszegésével okozza-e a vagyoni sérelmet az elkövető – amikor a cselekmény már inkább hűtlen kezelés lehet –, vagy egyszerűen csupán ellopja azt. A kérdés komplex megközelítéséhez tartozhat az is, hogy ugyanezt a feltételt a kiemelt bűncselekményként szabályozott hűtlen kezeléshez a jogalkotó már nem is kapcsolja.

2.3.1.2. A SZERV VAGY SZERVEZET RÉSZÉRE VAGY ÉRDEKÉBEN TEVÉKENYSÉGET VÉGZŐ SZEMÉLY

Ha az elkövetőre rá van bízva a költségvetési szerv vagy a gazdálkodó szervezet fél vagy több milliárd forintos dolga (jellemzően pénze), akkor ki más lehetne a megbízott, mint a költségvetési szerv vagy a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző (és persze önálló intézkedésre jogosult) személy? Ha tehát a törvény szerint eleve a költségvetési szerv vagy a gazdálkodó szervezet vagyonára (vagyonát érintő cselekménnyel) követhető el a kiemelt bűncselekményként szabályozott sikkasztás, akkor a megbízott kizárólag a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személy lehet. Arra pedig talán elég csupán utalni, hogy költségvetési szerv vagyonának birtokába csak az állami szabályozásnak megfelelő feltételek szerint kerülhet bárki.

Bőven elég lett volna tehát azt rögzíteni, hogy a jogalkotó érdeklődését csak akkor kelti fel a sikkasztás, ha azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet vagyonára követik el, ha már a jogalkotó úgy ítélte meg, hogy ebben a körben a bűncselekmény elbírálásához fokozott szakértelem szükséges. Az

pedig újabb jogalkotói értékelést igénylő kérdés lehet, hogy egyáltalán indokolt lehet-e különbséget tenni például egy magánszemély és egy betéti társaság bankszámla-követelésének az eltulajdonítása között, vagy sem.

2.3.2. *A csalás*

A csalás körében még bonyolultabb a törvényben megszabott szűkítő feltételek megítélése. A legelső kérdés az lehet, hogy vajon milyen észszerű indok szólhat amellett, hogy amennyiben egy kívülálló okoz milliárdos kárt a költségvetési szervnek vagy a gazdálkodó szervezetnek, akkor az nem gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény, de ha az elkövető szerződéses partner, és a szerződés körében okozza a kárt, vagy ha a saját dolgozó téveszti meg a döntésre jogosult szervet – például a vagyonkezelő szervezet önálló intézkedésre jogosult vezetője a döntésre jogosult testületet – az már a vizsgált bűncselekmény-kategóriába tartozik. Az is felettébb érdekes lehet, hogy mi a szignifikáns különbség abban, hogy a csaló egyébként önálló intézkedésre jogosult, vagy sem – bizonyára itt is elég lehetett volna annak rögzítése, hogy a csalást költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet sérelmére követik el.

Az is elgondolkodtató, hogy a törvény vajon miért csak a sikkasztás és a csalás kiemelt bűncselekményként kezeléséhez szabta feltételként, hogy azt költségvetési szerv vagy gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, önálló intézkedésre jogosult személy a szerv vagy szervezet vagyonát érintő cselekményével követi el. Miért nem feltétel ez a gazdasági csalás, a hűtlen kezelés, aanyag kezelés vagy a költségvetési csalás körében? Fél milliárd forintot meghaladó vagyoni hátrány esetén tehát minden költségvetési csalás kiemelt bűncselekmény lesz, így akár egy egyszerű megítélésű áfa-csalás is.

3. Az új szabályozáshoz kapcsolt eszközrendszer

Az új Be. kétszeresen is biztosítja a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények speciális kezelését: egyrészt a törvényszéki elsőfokú hatáskör meghatározásával, másrészt a speciális összetételű bírói tanács előírásával.

3.1. A törvényszéki hatáskör

A törvényjavaslat indokolása szerint a törvény lényeges új változtatása és eleme, hogy a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény kategóriáját

a törvényszék hatáskörébe utalja [lásd új Be. 20. § (1) bekezdés 19. pontja] abból a megfontolásból, hogy ebbe az ügycsoportba speciális szaktudást, illetve felkészültséget igénylő bűncselekmények tartoznak. Erre tekintettel e kiemelt bűncselekmények másodfokon az ítélőtábla, harmadfokon pedig a Kúria hatáskörébe kerülhetnek.

A hivatkozott indokolástól eltérően azonban az állapítható meg, hogy e gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények szinte kivétel nélkül jelenleg is a törvényszék hatáskörébe tartoznak. Az új Be. a törvényszék elsőfokú hatáskörét meghatározó 20. § (1) bekezdése a 17. pontjában a törvényszék elsőfokú hatáskörébe utalja a Btk. 377. § (2) bekezdése szerinti hanyag kezelést, majd a 19. pontjában a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményeket, amelyek között – annak fentebb részletezett e) pontjában – ugyancsak szerepel a Btk. 377. § (2) bekezdése szerinti hanyag kezelés, ami nyilvánvaló törvényszerkesztési hiba.

3.2. A bíróság összetétele

3.2.1. A gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények miatt eljáró bírói tanács összetétele

Az általános szabályozás keretében az új Be. törvény a bíróságok összetételére gyökeresen új szabályozást vezet be. Ennek az a lényege, hogy első fokon főszabályként egyesbíró jár el, és az ülnökök részvétele az ítélkezésben csak szűk körben marad meg ott, ahol jelenlétük valódi garanciát jelent. Ilyen a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás, valamint a katonai büntetőeljárás. Az elsőfokú eljárásban tehát a továbbiakban főszabályként – hatáskörre tekintet nélkül – egyesbíró jár el [13. § (1) bek.], akinek azonban megvan a lehetősége arra, hogy meghatározott szempontok alapján tanácsot alakítson, ha ezt indokoltnak tartja [13. § (2) bek.]. Az első fokon eljáró háromtagú tanács tagja azonban csak hivatásos bíró lehet. Főszabályként tehát a törvényszék elsőfokú eljárásában is egyesbíró jár el a jövőben.

Az új Be. 13. § (3) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt három hivatásos bíróból álló tanácsban jár el.¹⁰ A tanács egy tagja a törvényszék gazdasági ügyszakának, ennek

¹⁰ Az új Be. 13. § (3) bekezdését időközben már módosította a 2017. évi CXCVII. törvény 521. § 1. pontja.

hiányában a törvényszék polgári ügyszakának bírója. Az elsőfokú bíróságként eljáró törvényszék tehát a kiemelt bűncselekmények miatt indított eljárásban kötelezően három hivatásos bíróból álló tanácsban jár. A másod- és a harmadfokú bíróságon a speciális összetételű tanács alakítása nem kötelezettség. A másod- és a harmadfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt az ügyet a bíróság öt hivatásos bíróból álló tanácsa elé utalhatja, ha ezt az ügy bonyolultságára, az eljárás ügyiratainak terjedelmére, a büntetőeljárásban részt vevő személyek számára tekintettel, vagy egyéb okból szükségesnek tartja [13. § (5) bek.].

A szakszerűség fokozásához magam is egy lehetséges módszernek tartom a három hivatásos bíróból álló tanács eljárását, elsősorban azért, mert megteremti a konzultáció legális lehetőségét, a szaktudás, valamint az ismeretek, tapasztalatok összegzését a bírák számára. Tapasztalataim szerint azonban a gazdasági ügyeket tárgyaló bíró az ügyek jelentős részében birtokában van a nagy gazdasági ügy elbírálásához szükséges szakértelemnek és tapasztalatnak, ezért az ügy elbírálásához nincsen szüksége további bírók közreműködésére. Az ilyen ügyekben a három hivatásos bíró eljárása nem segíti, inkább elhúzza az eljárást.

Meggyőződésem szerint az esetek többségében vélhetően legalább ilyen hatékonysággal fokozhatta volna az ítélkezés időszerűségét és szakszerűségét, ha a törvényszéki egyesbíró kap egy 'kisbíró', aki a törvényszéki bíró irányítása mellett mindent elkészít és elvégz. Ez a 'kisbíró' lehetne minimum bírósági titkár vagy kirendelt járásbíró, a lényeg, hogy olyan megfelelő bírósági gyakorlattal rendelkezzen, amely alapján képes önállóan végezni az ítélkezéshez kapcsolódó feladatokat.

Az első fokon eljáró három hivatásos bíróból álló tanács egyik tagja nem büntető bíró, hanem a törvényszék gazdasági ügyszakának a bírója. Ha ilyen nincs, akkor a törvényszék polgári ügyszakának a bírója.¹¹ Az új Be. időközi módosítása már kiiktatta azt az eredeti jogszabályi feltételt, hogy a gazdasági, illetve a polgári ügyszak bírója (értelemszerűen igazgatási úton történő) kijelölés alapján járhat el. Prognosztizálható, hogy bonyolult szervezési feltételeket támaszthat a civil és a büntető tárgyalási teher összehangolása, ugyanis arra nyilván nincs lehetőség, hogy a civil bírót a saját ügyszakából teljesen kiemeljék. Emellett az ilyen ügyekben megháromszorozódik a hivatásos bíró ítélkezése iránti igény.

A törvényjavaslat indokolása szerint (lásd Általános indokolás: A külön eljárások 11. pontja alatt) e bűncselekmények helyes jogi megítéléséhez szükséges más jogági tapasztalat, különösen polgári jogi, illetve társasági jogi ismeretek

¹¹ Új Be 13. § (3) bek.

és gyakorlat megléte. Ez a megállapítás alapvetően helyes, azonban tény, hogy szükségesek egyéb tapasztalatok is: a költségvetési csalás megítéléséhez pénzügyiek, az adójogi, a számvitel rendjének megsértéséhez számviteliek, a bennfentes kereskedelemhez, a tiltott piacbefolyásoláshoz pénzügyi jogiak. Ezért talán hasznosabb lehetett volna, ha úgy rendelkezik a törvény, hogy a gazdasági/polgári ügyszak vagy közigazgatási ügyszakának kijelölt bírása legyen a tanács harmadik tagja – mindig olyan bíró, aki ítélezési tapasztalatokkal rendelkezik az adott területen. Egy tipikusnak tekinthető áfa-csalási ügyben a gazdasági/polgári bíró aligha rendelkezik akár csak annyi gyakorlattal, mint egy ilyen ügyeket tárgyaló büntető bíró, ezért semmilyen szakmai indok nem hozható fel a büntető ügyszakba beosztása mellett.

3.2.2. Feladatmegosztás a háromtagú bírói tanácson belül

A három hivatásos bíróból álló tanácson belüli feladatmegosztás is sajátos újszerű helyzetet teremt. Egy ilyen tanács nem úgy működik, mint a másodfokon vagy harmadfokon eljáró hivatásos bíróból álló tanács. Itt nincs törvényi rendelkezés, mint a másodfokú eljárásban, hogy a tanács elnöke által kijelölt bíró előadja az ügyet, tehát nincs sem előadó, sem szavazó bíró. Csak annyi következik a törvény szabályozásából, hogy a háromtagú tanácsnak van elnöke, aki megszabhatja a feladatokat. Egy általában nagy terjedelmű és bonyolult jogi megítélésű, gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt indított ügyben nélkülözhetetlen, hogy a három bíró belső feladatmegosztását valaki kézben tartsa. A bizonyítás körében – amint általában az ítélezésében – azonban a bírácoknak egyenlő jogaik vannak. Bármelyik kérdezhet, bármelyik lefolytathatja a kihallgatást, meghallgatást.

A három hivatásos bíróból álló tanács csak akkor működhet funkcionálisan, akkor vehet részt aktívan a bizonyításban, ha mindhárman rendelkeznek az eljárás iratanyagával. Elfogadhatatlannak tartanám, hogy az elsőfokú bíróságként eljáró tanácsban részt vevő bírák ne önállóan tanulmányozzák, vizsgálják az eljárás iratanyagát, és külön-külön is ne készüljenek fel a tárgyalásokra, az egyes bizonyítási cselekményekre. Feltétlenül érvényesíteni indokolt bizonyos munkamegosztást a bizonyítási cselekmények foganatosítása során a három hivatásos bíró között. Ha nem vesz részt mindhárom bíró aktívan, tevékenyen a bizonyításban, mit sem ér a jelenléte az elsőfokú tanácsban.

Az ítélezésben a bírói tanács valamennyi tagjának azonos jogai vannak. Érdekes helyzetet teremthet, ha a két büntetőbíró nem tud megegyezni büntető-

jogi főkérdésekben, és majd a harmadik, a civil bíró dönti el a kérdést. Sajnos a Kúrián ebben már van gyakorlatunk. Előfordul, hogy a tanácsban két kúriai bíró eltérő állásponton van, és a tanács harmadik tagja – egy alsó fokú bíróságról kirendelt bíró, aki akár járásbíró is lehet, mert nincsen semmilyen kiválasztási szempont ebben a körben – dönti el, milyen kúriai döntés szülessen. Az első fokon három hivatásos bíróból álló tanács működtetése tehát számtalan újszerű szervezési kérdést vet fel, a törvényszékek többségében valószínűleg nem is lesznek állandó gazdasági tanácsok.

3.2.3. Az öttagú tanács

Amint arra fentebb már utaltunk, a másod- és a harmadfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt az ügyet a bíróság öt hivatásos bíróból álló tanácsa elé utalhatja, ha ezt az ügy bonyolultságára, az eljárás ügyiratainak terjedelmére, a büntetőeljárásban részt vevő személyek számára tekintettel, vagy egyéb okból szükségesnek tartja – az öt hivatásos bíróból álló tanács elé utalás előnye lehet, hogy fokozza a szakértelmet és növeli a döntés legalitását. Az új Be. rendszerében már sem gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény, sem más bűncselekmény miatt indított ügyet első fokon nem lehet az öttagú tanács elé utalni.

Az a személyes – és nyilván esetleges – tapasztalatom, hogy három hivatásos bíró mellett nagyon nehéz fokozni a szakértelmet, három helyett öt büntetőbíró ezen a téren nagy előrelépést már nem jelent. 2014. január 1-je óta van lehetőség arra, hogy a Kúria felülvizsgálati eljárásban az ügy elbírálását öttagú tanács elé utalja – a Kúria II. Büntető tanácsának elnöke 2014-ben és 2015-ben is egy-egy ügyben élt e lehetőséggel, azóta további egy ilyen eset volt a Kúrián, tehát ez a jogintézmény ott nem vált túl népszerűvé. 2014-ben az akkor legnagyobb gazdasági ügyet, az ún. Baumag-ügyet utalta a tanács elnöke öttagú tanács elé, és ezzel kapcsolatban nem voltak túl jó tapasztalataink, 2015-ben pedig az ugyancsak nagy visszhangot kiváltó, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos (Magyar kontra Magyarország) ügyet utalta a tanács elnöke az öttagú tanács elé – akkor és ott ez az összetétel feltétlenül növelte a döntés legitimitását, ott jó tapasztalataink voltak.

Az új szabályozás kifejezett hiányossága, hogy a másod- és a harmadfokon eljáró tanács elnökének döntése alapján nem biztosítja annak a lehetőségét, hogy más szakági bíró – pl. a gazdasági vagy a közigazgatási kollégium bírója is – a tanács tagja lehessen. Ez azonban nem jelent teljes körű akadályt, ugyanis

amennyiben a tanács elnöke igényli, az illetékes igazgatási vezető kijelölését kezdeményezheti.

3.2.4. Az öttagú tanács elé utalás eljárási szabályai

Jelenlegi ismereteink szerint a szabályozás e körben hiányos. A Be. Tizenharmadik része tartalmazza a tárgyalás előkészítésére vonatkozó szabályokat, ezen belül a LXXV fejezet határozza meg a vádirat alapján teendő intézkedéseket. Az új Be. 496. §-a rendelkezik a bíróság tanácsa elé utalásról: a bíróság az ügyet az előkészítő ülés befejezéséig a három hivatásos bíróból álló tanácsa elé utalja, ha ezt az ügy bonyolultságára, az eljárás ügyiratainak terjedelmére, a büntetőeljárásban részt vevő személyek számára tekintettel vagy egyéb okból szükségesnek tartja. A bíróság ebben az esetben értelemszerűen az ügy hivatásos (egyes)bírāja, ezért itt nem okozhat értelmezési nehézséget, hogy e döntést a törvény nem a tanács elnökének a jogkörébe utalja. Másod- és harmadfokon azonban a bíróság három hivatásos bíróból álló tanácsban jár el [13. § (4) bek.].

Sem a másod-,¹² sem a harmadfokú eljárásban¹³ nem található olyan szabály, hogy a másod- és a harmadfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt a bíróság az ügyet öt hivatásos bíróból álló tanácsa elé utalhatja – a jogalkotó ezt egyszerűen elmulasztotta. Amennyiben tehát akár a másod-, akár a harmadfokú bíróság az ügyet a bíróság öt hivatásos bíróból álló tanácsa elé kívánja utalni, ennek törvényi alapját, részletszabályait a másod- és a harmadfokú eljárás szabályai között nem találhatja meg. E döntésének jogalapját kizárólag a 13. § (5) bekezdése képezi (ellentétben az elsőfokú szabályozással, ahol annak úgymond mindkét ‘lába’ megtalálható).

A bíróság azonban másod- és harmadfokon egyaránt a három hivatásos bíróból álló tanács. A fogyatékos szabályozás folytán a jövőben a tanács elnöke egyedül már nem, csak a háromtagú bírói tanács utalhatja az ügyet az öttagú tanács elé. Tehát először meg kell alakítani egy háromtagú tanácsot, hogy az hozhasson döntést az öttagú tanács elé utalásról. A fogyatékos szabályozás egyéb értelmezési kérdéseket is generál, ugyanis miután a törvény nem határozza meg és ekként semmiben nem korlátozza, hogy mikor dönthet a másod- és a harmadfokú bíróság az öttagú tanács elé utalásról, ennek elméletileg helye lehet

¹² Új Be. Tizenötödik rész.

¹³ Új Be. Tizenhatodik rész.

mindaddig, amíg a bíróság az ügydöntő határozat céljából tartandó tanácsülésre vissza nem vonul. Megjegyzem, ez bizonyára nem volna helyes.

3.3. Az új büntetőjárásról szóló törvény alkalmazásának létszám- és költségigénye

Vélelmezhető, hogy az új Be. alkalmazására történő felkészülés során el fog készülni egy kalkuláció arról, hogy milyen ügyterhelt jelent a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények elbírálásának új rendje, mennyi további bíróra van szükség, és az mekkora költséget generál főként a törvényszékeken. Ismeretes, hogy az új Be.-ben vannak létszámbővítést igénylő más új feladatok is, ilyen például a hatályon kívül helyező határozat ellen engedett fellebbezések elbírálásának a terhe, és már itt van az alapvető jogokat sértő elhelyezés miatti kártalanítás iránt indított sok ezer büntetés-végrehajtási ügy is. Sajnos még nincsenek hírek arról, hogy a bíróságok igazgatási vezetése az e téren szükséges és már aktuális intézkedéseket megtette volna.

4. Hogyan születik meg a gazdasági bűncselekményeket tárgyaló bíró?

A törvény a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények kategóriáját abból a megfontolásból utalja a törvényszék hatáskörébe és a háromtagú, vegyes összetételű bírói tanács elé, hogy ebbe az ügycsoportba speciális szaktudást, illetve felkészültséget igénylő bűncselekmények tartoznak.¹⁴ Az új Be.-ben kizárólag a fiatalokúakra vonatkozó szabályok között van olyan rendelkezés, amely szerint az OBH elnöke által kijelölt bíró az eljáró bíró, illetve a másod- vagy a harmadfokú tanács tagja. Ilyen kijelölésre a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények körében a törvényhozó megítélése szerint nincs szükség. A törvény nem támaszt semmilyen kvalifikációt e bűncselekményeket tárgyaló bírákkal szemben, ami a szabályozás nyilvánvaló belső ellentmondása. Ezért is lehet érdekes, hogy ki tárgyalja az ilyen speciális szaktudást, illetve felkészültséget igénylő ügyeket.

¹⁴ Ld. új Be. törvényjavaslat, általános indokolás IV. A törvény legfontosabb újításai; A bíróság hatásköre, illetékessége, összetétele és a kizárás.

Egy tipikus karrier a következő lehet. Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy amikor a bíró megkapja az első komoly gazdasági ügyét, akkor többnyire még nem rendelkezik a törvényhozó által feltételezett speciális szaktudással, illetve felkészültséggel. A bírót valószínűleg nem az öröm és a jogos szakmai büszkeség hatja át, hanem valami olyan érzés, hogy ez bizony egy sorscsapás, és rá sem bír nézni az ügyre. A kíváncsiság azonban furdalja, és már másnap elhatározza, hogy átfutja a vádiratot. Elkezd olvasgatni, de ekkor újabb kudarc éri, mert nagyon hamar elveszíti a fonalat, és beletörik a bicskája, ezért leteszi. De elfelejteni mégsem tudja. Ettől a pillanattól kezdve már azok a kérdések foglalkoztatják, gondolataiban az motoszkál, amit már elolvasott és megismert. Nem hagyják nyugodni, és hamarosan ismét kezébe veszi a vádiratot. Másodszorra már könnyebben olvassa, és egyszer majd csak átrágja magát rajta.

Akinek ilyen komolyabb gazdasági ügye van, a vádirat átolvasását követően már nem tud tőle szabadulni. Ekkor egy rendkívül hatékony tanulási folyamat indul meg: a bíró meg akarja érteni, mi történt, mi az, ami jogellenes, mi a cselekvés rációja. Ehhez utána kell néznie, meg kell tanulnia annak a szakterületnek az igazgatási jogi szabályozását, igazgatási vagy civil jogi gyakorlatát, amelyhez a vád szerinti elkövetés kapcsolódik. A bíró elemi igénye, hogy megértse, mi történt az életben, milyen észszerű érvek, milyen érdekek mozgatták a vádlottak cselekedeteit. Bár már keresi a bűncselekményt, a tényállásszerűséget a vád szerinti eseménysorban, ekkor elsősorban még nem ezzel foglalkozik. Egyre jobban belemerül a szakmai kérdésekbe, és ahogy fokozatosan elmélyül azok feldolgozásában, úgy kapcsolja be a büntetőjogi kérdéseket, amelyek szintén komplexen jelentkeznek. Nem pusztán az egyes tényállási elemek beazonosítására törekszik, hanem egyidejűleg figyelemmel van a lehetséges kapcsolódó bűncselekményekre is. Emellett egyre nagyobb súllyal jelentkeznek a már értelmezett tényállási elemek bizonyításával kapcsolatos kérdések is.

Minél jobban tájékozódik, mennél inkább letisztulnak benne a kérdések, annál inkább érdekli az ügy. És mire elérkezik a döntéséhez, addigra a kezdeti harag, méreg és félelem – bár szorongással vegyes – megnyugvássá alakulhat át. Egyetlen ügy feldolgozása olyan jelentős előrelépést eredményezhet a bíró szemléletében, bírói hitvallásában, hogy megváltozik a hozzáállása e bűncselekmény-típushoz. Nyitottá válik a hasonló, kapcsolódó kérdések megoldásában való közreműködésre, keresi – persze nem a nagy ügyet, hanem – a konzultáció, a szakmai egyeztetés lehetőségét, a szakmai képzéseket.

A gazdasági bűncselekményeket tárgyaló bírák többnyire nem a frissen kinevezett bírák közül kerülnek ki, hanem azok közül, akik a vázolt utat járják

végig. És nem feltétlenül szeretik meg – amit önmagában magam is természetellenesnek találnék – a nagy gazdasági ügyeket, de nem helyből elutasítással, hanem inkább érdeklődéssel fogadják azokat. Aki ilyen ügyet tárgyal, attól az komplex megközelítést és gondolkodást igényel.

A gazdálkodással összefüggő bűncselekményeket tárgyaló bírának számtalan közös kérdésük, problémájuk van. Nyitottak egymás válaszára és megoldásaira, és mindenképpen mérlegelik a másik megoldását akkor is, ha nem értenek egyet vele. Az ilyen bűncselekményeket tárgyaló bírák soha nem mondják azt, hogy ehhez vagy ahhoz nem értenek. Számukra természetes, hogy olyan kérdéseket kell eldönteniük, amelyekkel korábban még nem találkoztak. Ők meg akarják érteni, ami az ügyben történt, és olyan megalapozott döntést akarnak hozni, amely a szakmai és emberi meggyőződésükkel is maradéktalanul összeegyeztethető.

THE PRIVATE EXPERT OPINION AND ITS EVALUATION IN THE LIGHT OF THE CHANGING PROCEDURAL REGULATIONS

Csilla IDZIGNÉ NOVÁK
bíró (Kúria)

“Defence attorneys, oppositely with the investigators who have been used in the investigation, are wrongly mistrustful and this is the source of their ambition to entrust the commission to another court expert, representing the defendant.”¹

It is not a new-fangled procedural rule, to be used as directive in the future, that an expert should be used, where special expertise is needed to establish or judge the facts to be proven in criminal proceedings.² According to the Criminal Procedure Code (CPC) in force for almost 15 years, an expert can be used by the court, the prosecutor or the investigating authority,³ while according to the new procedural provisions, the expert may be used by secondment, unless otherwise provided by law.⁴ According to the General Rule, the expert is included in the criminal procedure by a secondment, while the principle of fair trial requires that

¹ “However, the occasionally perceived deficiencies have shaped the indefensibility in the practice of the defense, which must be emphasized as well. Defenders, oppositely with the investigators who have been used in the investigation, are wrongly mistrustful and this is the source of their ambition to entrust the commission to another court expert, representing the defendant, who needs to prepare for disproving the expertise of the professional, who was assigned by the investigating authority. Such an effort undermines the prestige of justice and prevents its effectiveness.” BOLGÁR, György – KÁRPÁTI, László – TRAYTLER, Endre: *A bűnügyi védő munkája*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965. 64.

² CPC of 1998, s. 99 para. 1; Act XC of 2017 on Criminal Procedure Code (new CPC), s. 188 para. 1.

³ CPC of 1998, s. 99 para. 3.

⁴ New CPC, s. 189 para. 1.

the defendant and his/her defender shall also be able to ask for the cooperation of a person with professional expertise, who is appointed by the defender.

The basis of commission by non-governmental secondment, but private designation is the same, as when the defendant turns to a commissioned defender whom he/she trusts, instead of a personally unknown, appointed defender; and this basis is the trust. Trust, which compensates for a possible reservation of an expert acting by the designation of the authority, is therefore not indifferent – moreover it may even be a matter of paramount importance for the defence – in order to be able to use the expert whom he/she personally designates and whose expertise he/she maximally trusts. Its role is essential, so let us take a look at the regulation of private law enforcement in domestic criminal proceedings.

The role of ‘the person invoked by the defence’ was actually recorded for the first time in the Act of 1998 on CPC. This right of defence has existed before, the normative text did not create it, but acknowledged the right for the defence to turn to an expert in order to give an opinion. The court expert gives opinion according to both Act of 2005 on the activities of the court expert⁵ and the Act XXIX of 2016 on court experts, (hereinafter referred to as ‘Prof Law’) the expert shall issue an expert opinion on the secondment of the authority or on the basis of commission.⁶

The focus here, as mentioned above in regards with the criminal procedural provisions, is on the fact that the secondment of the expert is decided by the authority, about its involvement is decided by the court, and before the indictment, by the public prosecutor. The decision on the involvement in the court proceedings is made by a way of measures, in accordance with the judgment practice, although a question may be asked, whether are there two possible ways of deciding about this before and after the prosecution stage of the criminal procedure, since before the prosecution, the prosecutor shall make a resolution about the involvement,⁷ oppositely in the case of refusal, there may be a complaint,⁸ while the decision authorizing the involvement cannot be contested.⁹

According to CPC of 1998, if the court or the public prosecutor refuses the involvement of the designated person, the opinion prepared may be used in

⁵ Act XLVII of 2005 on the activities of the court expert.

⁶ Act XXIX of 2016, s. 3 para. 1; s. 523 para. 1, etc.

⁷ CPC of 1998, s. 169 para. 1.

⁸ CPC of 1998, s. 195 para. 1.

⁹ CPC of 1998, s. 195 para. 2.

accordance with the relevant regulations.¹⁰ The decision on the involvement has a weight of special effect for the defence, which essentially influences the chance of the effective protection, since the invited expert, after acknowledging this quality of his/hers, may be involved in expert investigations; he/she has the same rights and obligations as the expert who was seconded by the court or the prosecutor.¹¹ The commentary drafted by Katalin Holé and Erzsébet Kadlót writes regardless of procedural stages, that if the prosecutor or the court refuses to involve the requested person, the decision can be appealed against, as it is not excluded by law.¹²

Subsequent amendment partly stated otherwise, according to this, the requested expert may, after having acknowledging his/her quality, independently conduct an expert investigation, in the court proceedings he/she has the same rights and obligations as the court- or prosecutor-appointed expert. Experts may mutually notify each other of the expertise they intend to do, the notified expert may be present at the examination of the other expert.¹³ The accurate reading of the norms texts immediately reveals that the function of the private expertise was partially to revive the institution of the so-called control expert, since it allowed participation in an investigation by a formerly appointed expert.

An amendment of the Act XLVII of 2005 on the activities of the court expert, Section 35 should be highlighted, according to this, the involved expert has already become eligible for an independent expert investigation, and the formerly appointed expert and the involved private expert are obliged to notify each other of their planned investigations, and their rights of participation became mutual. It seems to be a great solution – for a first try. The experience of the case-law is that the defence waits for the opinion and investigation of the seconded expert, and only afterwards and only then prepares his/her expertise request and the demand for the involvement, when he/she seeks to oppose the investigation and/or the opinion of the seconded expert.

The same was established by the Curia's jurisprudence analysis team examining the expert demonstration in the court proceedings, in particular according to Katalin Csere, in practice, the defender and defendant do not actually report to the prosecutor or to the court that they have an expertise to be made. "At the same

¹⁰ CPC of 1998, s. 112 para. 3.

¹¹ CPC of 1998, s. 112 para. 2, second sentence.

¹² HOLÉ, Katalin –KADLÓT, Erzsébet (eds.): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. VII. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008. 421.

¹³ CPC of 1998, s. 112 para. 2, second sentence. Established by Act XLVII of 2005, s. 35, in force since 1 January 2006.

time, the courts receive such expertise, also due to the position of the defence, which are favourable to the defendant, since the interests of the defender is not to have an expertise, which is reflecting the objective truth, but to it is make the previous, incriminatory expertise doubtful.”¹⁴ The defence, however, with this *ex post* reaction, easily deprived itself of the unrepeatable investigation – such a situation could have arisen in the case of a murder, if formerly appointed experts had done the autopsy, gave an opinion and then the corpse was incinerated and, in specific cases, not even the ashes were available later.

The situation is similar even if, for example, a single strand of hair was examined, and during the test it has been destroyed. And if there is no simultaneity from the included expert, then there is smaller chance for him/her to have the investigation from the previously seconded expert, but consequently there may be smaller chance for him/her to oppose the opinion of the previous expert, and its effect may be seen in the result of the final judicial settlement. There are, however, cases where it is not objectively possible to assign a cooperative private expert simultaneously with the seconded expert. In the case of homicides, it is typical that an investigation against an unknown offender is initiated and there is no defendant at that time, and he/she naturally has no defence.

The other function of private expertise can play its role if – although it is posteriorly related to the work of the already seconded expert – he/she can reasonably argue against the seconded one, as there is now a greater chance that possibly further investigation is going to be required by the defence, and it may be sufficient to have no or partial arguments on the findings section of the expertise given by the seconded expert in specific professional issues, and to have an effective argument on the opinions section of the expertise of the expert seconded beforehand.

Tibor Király discovered the possible third function of private expertise too, when he raised that the defendant and the expert designated by the defendant is not ‘another’ expert, but could be either the first or the sole, or another expert, operating parallel to the seconded one.¹⁵ The ‘other’ expert is traditionally interpreted by law enforcement practice as ‘other more’, that is, in the case and in the same subject as an expert beyond the existing one, which seems to supported by sub-head ‘Applying another expert’ before Section 111 and

¹⁴ CSERE, Katalin: *A vádlott vagy védője által a bíróság előzetes engedélye nélkül beszerzett magánszakértői vélemény jogi minősítése és felhasználása a büntetőeljárásban*. In: Curia's Jurisprudence Analysis Team: *Védői jogok a bírósági eljárásban. Összefoglaló vélemény*. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenyn_2.pdf, 231.

¹⁵ KIRÁLY, Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2003. 3. kiad. 268. [379].

Section 112 Paragraph 2 third sentence of CPC, the rule related to the mutuality of the ‘experts’.

The situation could have been easily bridged by a new sub-head placed before Section 112 of CPC, titled with this text: ‘Application of invited expert’. Anyways sub-heads here or there, the legal instrument set out in Section 112 of CPC is what can be read there, therefore, Király is certainly right. In order of the full clarification however, at Section 112 Paragraph 2 third sentence of CPC could have been adapted to the following: “The experts, if there is an expert seconded to the same issue on the matter, shall mutually notify each other about the examination they intend to carry out, and the expert notified about the examination may be present at the examination of the other expert.”

It should be noted that, however, the private expertise did not necessarily have to be preceded by the decision of the acting authority about the secondment of the expert, the prepared defence could oppose the hesitation – due to any reason, until a decision – of the determining authority, and in this case, it could get the person entitled to secondment moving, making a situation, in which the expert preferred by the defence – after involvement – could become the sole expert in the case. In CPC of 1998 provided that, in the event of a refusal to involve a private expert, its opinion delivered may be used in accordance with the rules of the instrument.¹⁶

The Curia’s jurisprudence analysis team examining prevailing of the defence rights in the court proceedings found that, in connection with the question of private expertise, the CPC of 1998 Section 112 Paragraph 1

“concludes that a so-called private expertise can only be submitted if the court involves the person invited as an expert in the proceedings. However, it is apparent from Paragraph 3 that the so-called private expertise may also be submitted if the court does not involve the person invited as an expert, otherwise it would become unenforceable that the ‘prepared opinion’ can be used in accordance with the documentary rules. The protection is thus not refused from the issuing of the so-called private expertise, which is a weakened favor defensionis rule, because, if the court is refuses the involvement, its creator will not be in the status of an expert.”¹⁷

¹⁶ CPC of 1998, s. 112 para. 3.

¹⁷ Curia’s Jurisprudence Analysis Team op. cit. 73–75.

The jurisprudence analysis team dealing with expert evidences considered that “if the court or the public prosecutor refuses to involve the requested person, the expert opinion may be used in accordance with the rules regarding the document, in which case the court does not need to resolve the conflict between the two expert opinions [...] if a negative decision is taken, the court may dismiss the expert opinion without itself having the special expertise it needs.”¹⁸

Király expressively showed that ‘if the requested expert is a judicial expert, the prosecutor or the court cannot challenge his/her suitability and for that reason cannot deny his/her involvement in the proceedings. However, if they are an *ad hoc* expert, they are entitled to balance their suitability and to decide whether they meet the requirements of an *ad hoc* expert.’¹⁹ The opinion of Gábor Kovács is the same as this approach, he says, “the expertise of a judicial expert in his field of expertise cannot be questioned, while the legal conditions for becoming an expert, the actual qualification, professional experience, recognition as an expert, and the professional qualifications of a person qualified as an *ad hoc* expert, etc. provide a basis for the decision-making prosecutor or court.”²⁰

This is a clear distinction, but practice does not show any sensitivity to the acceptance of a difference beyond special expertise, it does not deny the involvement with the fact that the invited person does not have special expertise, but refers to the inadequacy of the involvement – of course, only if by challenging it, it has to be reasoned in the judgment. According to Király, the “involvement of an invited expert can be refused not only because of his/her inability but also because of procedural-economic reasons as well, for example, if the court considers the evidence to be completed.”²¹

The opinion of Kovács is less permissive, and does not state the possibility of refusal beyond professional competence, it settles that after the recognition of professional competence, the (invited) expert’s *rights and obligations* are the same as those of a prosecutor- or a court-appointed expert, and the decision about his/her involvement “is intended to prevent the defendant or the person invited by the defendant from expressing an opinion lacking the objectivity required of the expert”.²²

¹⁸ CSERE op. cit. 232.

¹⁹ KIRÁLY op. cit. 268. [379] fore-edge no.

²⁰ KOVÁCS, Gábor: Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő – kavics a cipőben! *Med. Et Jur.* 2015/4. 11–14.

²¹ KIRÁLY op. cit. 268. [379] fore-edge no.

²² KOVÁCS op. cit. 11–14.

There is no doubt that evidence, including expert evidence, must be somewhere limited, and it is realistic to assume that the court may have denied the involvement of the invited expert because it was before or after the completion of the evidence procedure. Instead of referring to the ‘economy’ of the procedure, it may take a position beside the evidence of the argument, so the judge may deny the involvement of a private expert when there is no place for the secondment of another (further) expert either, when he/she has already found an expert’s answer responding adequately to his/her question, and considers any further evidence unnecessary. From this, what I find to be concluded is that the law did not limit the freedom of deciding the involvement, but at the same time the decision necessarily has some kind of procedural rationality function.

Róbert Bartkó²³ criticized the fact that regarding the involvement of the invited person, the power of the liable invited person requires consideration with ‘unknown’ aspects. He considers that he/she is not obliged to take a reasoned decision, and in the course of the deliberation, both the public prosecutor and the court are forced into ‘giving an opinion in a professional issue’ and ‘the persons concerned have no right of appeal’.²⁴ The author’s standpoint is basically correct, the regulation of the CPC regarding this issue is not coincidence.

According to the Curia’s jurisprudence analysis team dealing with the prevail of the defence rights in the court processes, the examined cases showed that “the courts typically fended off involving the creator of the so-called private opinion expert as an expert [...] presumably [...] they were uncertain as to what criteria did the defence conduct the selection of the person of private expert.”²⁵ The jurisprudence analysis team dealing with the prevail of the defence rights in the court processes also pointed out that the defenders objected to the involvement of certain permanent experts by the investigating authorities as well.²⁶ On this matter, the jurisprudence analysis team did not hold a position but Attila Cs. Cséffai addressed the issue, according to whom, one of the anomalies of the expert secondment system is the authority monopoly of the secondment and

²³ BARTKÓ, Róbert: A védelem által felkért szakértő perjogi helyzete a büntetőeljárásban. *Jog – Állam – Politika*, 2012/4. 113–121.

²⁴ BARTKÓ, Róbert: A magánszakértő eljárásjogi pozíciója a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2016/5. 5–12.

²⁵ Curia’s Jurisprudence Analysis Team op. cit. 74.

²⁶ Ibid. 73.

the selection of the expert person by the seconding authority and,²⁷ according to him,

“for some investigating authorities, the same expert is attending for all cases. It is no coincidence that the defence is often looking at the expert seconded by the investigating authority as the ‘person of the authority’, and not as a specialist, a scientist. [...] Mostly, it is typical of rural courts that, mainly in the so-called mass-cases, every judge has his own house expert [...] In the current system, a practitioner based primarily on appointments may become financially dependent on the decisive member of the investigating authority, which makes it easy to bias.”²⁸

However, this statement can be reversed, given that not only certain authorities are insisting on some experts, but also professional defenders’ lawyer offices have close contacts with some experts – at least with the knowledge of the professional community and,²⁹ for example, by their websites. This relationship can manifest formally, and informally as well, and the uncontrollable latter may seem more problematic.

The secondment of an expert and the selection of an expert by a secondment may, however, become separated from each other, in the case of a non-natural personality formation, the secondment of an expert body, and the secondment of a member or an employee authorized to act as a professional expert or a judicial expert is the right of the expert body’s leader – this is enforced by Prof Law for the expert company [Section 28 Paragraph 1], the expert institute [Section 32 Paragraph 1], the expert institution³⁰ and the organization authorized to provide the expert opinion (Section 38, second sentence).

According to the Minister of Justice’s decree no. 33/2007. (VI. 22.) IRM, when appointing a body of experts, the body chairman shall appoint the acting council, its chairman and the presenter preparing the case.³¹ The secondment of the expert and the selection of the expert by the secondment authority may be

²⁷ CSÉFFAI, Attila Csaba: Az igazságügyi szakértő függetlensége a kirendelés során. *Magyar Jog*, 2012/11. 653–669.

²⁸ Ibid. 669.

²⁹ BOLGÁR–KÁRPÁTI–TRAYTLER op. cit. 66.

³⁰ Prof Law, s. 34 para. 1.

³¹ Decree no. 33/2007. (VI. 22.) IRM on the body and operation of court expert institutions, s. 14 para. 1.

separated by a general rule. In the summary opinion of the Curia's jurisprudence analysis team dealing with the experts' evidence, Zoltán Kádár writes that the qualification of the expert is dominating when selecting the expert, whereas the knowledge and experience of the expert is needed, and therefore "it seems to be heretic thoughts, but the right of expert selection shall territorially – or combination of the territorial and the national – be made as the task of the chamber."³²

Considering this solution, it can far be understood, because it, complemented with the requirement of a proportional allocation, may exclude some of the concerns regarding the 'house expert' that may reasonably be acceptable. Note that the new CPC has such a solution applying to the secondment of the defence.³³ Here I mention the records of the Wisconsin Supreme Court, according to which it is appropriate to settle the issue of expert evidence in criminal proceedings, so that such evidence can be provided in a case that has not been bought and paid for, which is from impartial witnesses, who are not obliged or loyal to any of the opposing parties.³⁴

According to a summary opinion of the Curia's jurisprudence analysis team dealing with experts' evidence, in recent years a behaviour has become known, that the defendant or his/her defender does not accept – referring to the unfavourable experience gained in previous cases – the seconded expert, or the accused denies to cooperate with the expert in the investigation and name fully asks for the secondment of another expert. According to the CPC the secondment of the expert falls within the competence of the court (authority) and therefore this procedure is inadmissible. However, the legal solution outlined above at the same time has the risk of, in cases with significant material weight, where the expert opinion is the decisive evidence, organized crime to threaten or even bribe an expert.

This is especially important issue therefore, because in this unworthy situation such expert is brought (physician, transport expert, etc.) who has nothing to do with deciding the legal matter and cannot even have anything to do with it.³⁵ The jurisprudence analysis team also indicated that the bailiffs and tribunals

³² KÁDÁR, Zoltán: Szakértői bizonyítás a bírósági eljárásb. In: Curia's Jurisprudence Analysis Team op. cit. 278.

³³ New CPC, s. 46 para. 1.

³⁴ SZÉKELY, János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 19., *Jenne v. State* case.

³⁵ CSERE op. cit. 232. Reference to Gábor Miklós Molnár, to his speech given at the conference of the jurisprudence analysis team.

carrying out the basic investigation did not report a solution known in the jurisprudence, that some courts, without the involvement of the experts, hear out the creator of the private opinion as a witness, while Kovács reported the interrogation of an invited, but not involved person as a witness, as a ‘general practice of law’.³⁶

The view of the jurisprudence analysis team, it can only be agreed with, this practice is untenable in our opinion as well: Those can be interrogated as a witness, who may have knowledge – history – about the facts to be proved, and the author of a private opinion cannot be a witness because he/she has no knowledge – history – regarding the facts to be proved; as a ‘functional expert’ provides specific expertise to establish or judge the facts to be proven; if he/she is still attending the case as a witness, he/she will not be able to act as an expert, however his/her ‘testimony’ is in fact an expert opinion.³⁷ Bartkó believes that in the case of refusing the involvement of the person considerable as an expert also, as per Prof Law, “takes the civil procedural status of the witness with so-called expertise”.³⁸

The author applies a definite and carefully justified negation opposing those which he perceived in practice. The sum of his point of view is that he considers the not involved expert to be an expert as well, and states according to this non-stated starting point that

“the interrogation of an expert as a witness blends the specificity of the testimony and the content features of an expertise as evidence, and the expert cannot be a witness due to his expert opinion regarding the case, cannot be presented as a witness with the seconded expert, his position as a witness excludes the expert status, and the professional confidentiality obligation may be a barrier to the interrogation as a witness.”³⁹

I strongly agree with the author who agrees with my own interpretation, that according to 1998 CPC the invited but not involved private expert cannot be interrogated as a witness, but at the same time the invited person is not considered an expert due to the lack of involvement, regardless of whether he/

³⁶ Kovács op. cit. 11–14.

³⁷ Ibid. 74–75.

³⁸ BARTKÓ (2012) op. cit. 113–121.

³⁹ BARTKÓ (2016) op. cit. 5–12.

she may be in the status of a judicial expert out of the specific case, and only in this context, and based on a special knowledge – of course, only related to a secondment – may act as an ad hoc expert. I have been dealing with the objectionable reasoning of proposal in Act XCI of 2005 regarding the criminal proceeding, according to which the not involved expert who was invited by the defence, ‘cannot be heard as a witness at the trial’.⁴⁰

Here I mention that accordingly with CPC of 1998 it is possible to hear⁴¹ and not to interrogate⁴² the expert; the person invited by the defence cannot be regarded as an expert until its possible involvement, and until: He/she is a person invited (Section 112 Paragraph 2), who at maximum may have an opinion, completely independent of the fact that he may be an expert, but not expert in the case; and, according to the CPC, the opinion (ie., non-expert opinion) may be used in accordance with the rules of the Act in the absence of the invited person’s involvement (Section 112 Paragraph 3). I cannot agree with the assertion contained in the proposal, which I can see confirmed in the standing point of the summary opinion of the Curia’s jurisprudence analysis team.

Kovács argued against the interrogation of the accused but not involved expert as witness that

“it was possible to interrogate him about the subject of the request or the circumstances of the creation of the document. For him as a witness, we can hardly find a suitable procedural opportunity to present or to complete his opinion on the questions asked. It is also interesting to note that the law forbids the witness’s subsequent interrogational procedure as an expert *in concreto*, and the expert’s procedure as a witness, implicitly.”⁴³

In a decision,⁴⁴ the Constitutional Court rejected the motion, which opposed the regulations of the code of civil procedure and the designated provisions of the criminal procedure code, referring to that these are – parallel to harming their human dignity – disadvantaged, distinguished between the commissioned (invited) experts and the experts seconded by the court, otherwise equal experts,

⁴⁰ Reasoning for the proposal in Act XCI of 2005, s. point 1.

⁴¹ CPC of 1998, s. 110 para. 1; s. 298 paras. 1–2, etc.

⁴² CPC of 1998, s. 117. paras. 1–3, s. 288 paras. 1–2, etc. (defendant); s. 85 paras. 1–6, s. 292 paras. 1–2, etc. (witness).

⁴³ Kovács op. cit. 11–14.

⁴⁴ 102/B/2003. AB decision.

and ‘degraded’ them to a witness in a civil lawsuit, and into a document editor in a criminal proceeding. In the reasoning of the decision of the Constitutional Court, it has been pointed out that the definition of what system of evidence and means of proof are regulated in each procedural law, falls within the legislator’s decision-making competence, as well as the decision about how the provisions regarding the regulated evidence means are defined for expert demonstration.

In the area of both procedural law, the evidentiary system is based on the principle of free evidence, and no expert has the constitutional right to serve as an expert in a given case, it is up to the court to decide whether an expert is to be seconded or whom the court seconds as an expert. In addition, the opinion of the invited ‘expert’ may be involved by the court in circle of evidences, in the same way as the expertise provided by the seconded expert, neither means of proof has predetermined evidentiary force, both of them are freely assessed and judged by the lawsuit court. He also noted that the ‘expediency and other non-constitutional aspects of procedural rules for offended expert evidence is not within the competence of the Constitutional Court.’

Tamás Bán and Károly Bárd published their work based on the one and a half year long analysis of the inter-ministerial commission, led by the Ministry of Justice, which was preparing the Hungarian ratification of the European Convention on Human Rights in 1992. In their work, they were dealing with the issues of the expert invited by the defence, and referred to the resolution of the president of chamber’s meeting No. 2/1978 of CRC. According to the authors,

“equality of arms can only be ensured if the defence’s ‘expert’ is raised into the position of a court expert, and the violation of convention can be avoided if the court may set aside the appearance of the seconded expert and will be satisfied with the description of the expert’s report, because in this case the document submitted by the defence may constitute an adequate counterbalance; or the court seconds the creator of the opinion as an ad hoc expert.”

I have been warned that

“[a] equality of arms is violated if a mere silent and unwanted document is opposed to an expert appearing at a trial and who has extensive authority. [...] Since, according to the intent of the law and the Supreme Court, this is the fundamental case (ie., the expert personally appear at the trial, and the expertise made on the basis of

a non-governmental assignment is used as a document), along with the current legislation, it is not at all unreal to violate Article 6.’⁴⁵

The regulation of private expertise is a significant step forward, but the degradation of the expertise of the expert invited by the defence into a document, it did not render the scientist authors’ worries inopportune. Here I note that, beyond Bán and Bárd, there are others, for example, Kovács, arguing for the ‘equality’ of the private expertise, referring to the principle of the equality of arms as a decisive criterion, and his rationality is very persuasive: “[A]n expert acting ex officio may also make a mistake, and an expert invited by the defence may be right as well.”⁴⁶

As I have repeatedly referred to, in several of his works,⁴⁷ Bartkó has dealt with the invited but not involved person’s opinion being transformed into a means of document of evidence. According to him, if we accept that this is a document, and since ‘it is a so-called professional statement, part of the expertise, followed by an opinion section, then we clearly have to accept the statement section in the expertise of the uninvolved expert, as actual.’⁴⁸ Here, it is worth to note that the document is indeed a means of proof, but – just like the opinion – it is not necessarily a proof, since the document may also have a probative value if it is considered as proof of evidence, by the person who is entitled to assess it as such.

According to the judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Barta Sophie v. Hungary*,⁴⁹ the applicant, oppositely to the seconded expert’s expertise, requested an opinion from another judicial medical officer expert (invited person), who issued a counter-opinion (paras 31–32). The applicant complained that his/her complaint against the decision to terminate the investigation as well as an indictment issued as a supplementary private prosecutor was dismissed, *inter alia*, without an opinion being given (para 56).

The European Court of Human Rights did not find the police investigations to be sufficiently thorough and effective because the medical expert seconded by the investigating authority only dealt with the possible causes of the injuries

⁴⁵ BÁN, Tamás – BÁRD, Károly: *Az Európai Emberi Jogok Egyezménye és a magyar jog*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Emberi Jogok Magyar Központja, 1992. *Acta – Humana Emberi jogi közlemények*, Nos. 6–7., 93–94.

⁴⁶ KOVÁCS op. cit. 11–14.

⁴⁷ BARTKÓ (2012) op. cit. 113–121.

⁴⁸ BARTKÓ (2016) op. cit. 5–12.

⁴⁹ *Barta v. Hungary*, no. 26137/04, judgment of 10 April 2007.

suffered by the policeman, but did not address the sources of the applicant's injuries, despite the repeated requests by the applicant. This is a serious defect in the investigation, especially in the light of expertise from the medical officer expert invited by the applicant, who found that the report provided by the applicant on the events was potential, but the story presented by the police officer, who was not interrogated as a suspect, was not (paras 76–78). The description illustrates well, that the private expertise is not a passive defence, but a legal institution necessary to safeguard the rights of the accused, which cannot be overwhelmed.

But after the regulations of the past, let's take a look at the promising future. If there is a new emphatic novelty in the new CPC,⁵⁰ it is evidently the radical change in the private expertise, according to which it is possible for the defendant and the defence to initiate a secondment of the expert and may mark the expert person in the motion.⁵¹ Proposal by the defence – as in other experts – is not a significant and valuable nouveau by itself, but by identifying the person of the expert to be seconded: it is significant.

It is based on the fact that the defence can give commission to a private expert opinion to be created – to an expert or *ad hoc* expert⁵² as per Prof Law – for an expert, when the court, prosecutor's office or investigative authority rejected his motion, or the public prosecutor's office or the investigating authority seconded not the invited (appointed) expert,⁵³ or already dismissed information of an expert who was already seconded to the same case, dismissed to complement the expertise or a motion for the secondment of another expert.⁵⁴ If the previous expertise was prepared by the person designated by the defence, then there is no place for private expert commission.⁵⁵

According to the reasoning for Section 190, the further restriction is not fixed by regulation in a specific way, if the expert has been ordered by a court of law which is deemed to be decisive and impartial in the matter of criminal liability, then this circumstance does not in itself allow the private expert's commission. This restriction is, however, included in the law, given that if the court dismisses the motion for a secondment, then a private expertise (regarding the same issue)

⁵⁰ Reasoning for no. T/13972, act proposal for s. 190 of the new CPC.

⁵¹ New CPC, s. 190 para. 1.

⁵² New CPC, s. 188 para. 2, no difference between the two categories.

⁵³ New CPC, s. 190 para. 2, points a–b.

⁵⁴ New CPC, s. 190 para. 3, first sentence; s 197 paras. 1–2.

⁵⁵ New CPC, s. 190 para. 3, second sentence.

is acceptable, but if the court seconds a person other than the one indicated in the motion, the private expertise is truly unacceptable. A further limitation of further private expertise is, for the same specific issue, the defence can obtain only one private expertise.⁵⁶

The person entitled to secondment, at the time of rejecting the motion, may find that there is no need for expertise in the matter or it is provided by an expertise already provided in another procedure. The risk of the former is not likely to be assumed by the person entitled for secondment, if the arguments of the motion are appropriate for the use of special expertise, and in the latter case the defence may also admit that there is another expertise, which may be inserted from another procedure, and he may not be aware of it. It is apparent from the above, that the right of defence to select the person of the expert is relative to the extent, that the person entitled to secondment may in the 'first round' fend off from the defence – even by arbitrary – the application of that expert, with whom he has or is suspected to have relationship of interest, at the same time, in the case of rejection or secondment of a person other than the invited one, that is, in the 'second round', the defence may balance its previous detriment with private expertise.

For cases allowed by the law, if the defence submits it and is negated by the person entitled to secondment, – ignoring it – the expertise does not lose its quality of means of evidence. In cases not allowed by the law, if the defence submits it and is accepted by the person entitled to secondment, – takes it into account – the private expertise will not be a means of proof. Not even in the case, if according to the supposed defence argument, it is to be used as documentary evidence.

Under the new regulations, if the opinion is not qualified as an expert opinion, the opinion of the private expert is considered to be the defendant's or the defender's observation and the expert cannot be interrogated as a witness of the professional matter.⁵⁷ Thus, between the means of proof, there is no re-formability ('interoperability') from one to another, and the new regulation has just ruled out that the opinion of the person who is currently not involved, but invited as an expert, is necessarily subordinated to the expertise of the seconded expert.

According to the reasoning added to the new Section 190 of CPC, the assessment of the opinion as a document is incomprehensible, since the court, the prosecution and the investigating authority conducting the assessment, does

⁵⁶ New CPC, s. 190 para. 4.

⁵⁷ New CPC, s. 198 para. 1.

not have the appropriate competences on the issues requiring special expertise that are the subject of the opinion, and the interrogation of an expert as a witness, who is a creator the private expertise, is to be deemed as an improper practice according to the jurisprudence analysis team dealing with defence rights of the Curia, and it is also prohibited by the substantive regulation of the law. However, referring to the lack of competence of the person entitled to evaluate the expertise is highly unfortunate, as it seems to be mixing the law-enforcement competence related to recognizing and interpreting the need for special expertise and the competence providing special expertise.

The present document is essentially re-qualified as an observation, that is, not as a means of proof, and at the same time it does not solve the dilemma of the fact, that the observation actually contains special expertise and accordingly an appropriate assessment is needed. The expert opinion must actually be evaluated by a person, who obtains the special expertise by someone else, the special expertise of the court is actually lacking, however, regarding the assessment of the expertise, stating the lack of competence is expressly contradicted by the specific law, which says that the person assigned for assessing all the evidence is the person carrying out the procedure, who is ultimately the judge. The standpoint regarding the interrogation of the invited, but not involved person as a witness, was formulated by the Curia's jurisprudence analysis team dealing with defence rights. According to the reasoning added to the new Section 190 of CPC, regarding the above, it is true, given that the defence is only subject to the obligation of information to the authority, in relation to the private expert's commission,⁵⁸ but it is has no obligation to submit the private expertise, as it may be unfavourable to him, so is the legislator also aware of the prohibition of obligatory self-denial.

⁵⁸ New CPC, s. 190 para. 5.

NÉHÁNY GONDOLAT A TERRORIZMUSRÓL

SINKU Pál

főosztályvezető ügyész (Legfőbb Ügyészség),
c. egyetemi docens (PPKE JÁK)

A terrorizmus legáltalánosabb értelemben politikai célok érdekében alkalmazott erőszak, de a fogalma jogilag ennél szélesebb kört ölel fel, így az elnevezés tartalma a magyar büntetőjogban is tágabb jelentést hordoz. A terrorizmus napjaink egyre égetőbb és egyre inkább nemzetközivé váló problémája. Az ellene való fellépés az államok egyre szorosabb és szélesebb körű együttműködését teszi szükségessé, ami nemzetközi egyezmények formájában ölt testet. Ezek az egyezmények a büntetőjogi szabályozás lehető legátfogóbb összhangjának biztosítása érdekében a részes államok számára a büntetendő magatartásokon túl a büntető jogalkalmazás szempontjából legjelentősebb fogalmak tartalmát is meghatározzák.

A terrorizmus az erőszak szélsőséges megnyilvánulási formája, amelynek egyik legjellemzőbb ismérve a célhoz kötöttség: klasszikus formájában az állami-nemzetközi intézményrendszer működésének befolyásolására irányul, így a terrorizmus első megjelenési formája személyek és javak hatalomba kerítésén és azok megsemmisítésének kilátásba helyezésén keresztül törekedett követeléseinek érvényesítésére az állami intézményrendszerrel szemben. A terrorizmus klasszikus XX. századi formája ideológiai-politikai alapokon nyugodott, ehhez képest újabb fejleményként jelent meg a terrorizmus vallásilag motivált formája, aminek révén az erőszak kifejtésének módja is átalakult.

A terrorizmus újabb formája már nem az erőszakkal fenyegetésen, hanem maguknak az erőszakos cselekményeknek az előzetes követelés és figyelmeztetés nélküli, minél nagyobb pusztítás okozására irányuló kifejtésén alapul. A terrorizmus ezen újabb formája szintén nem öncélú, azonban az már nem közvetlenül az állami intézményrendszer cselekvésre kényszerítését célozza, hanem a pusztításon, illetőleg annak hatásán keresztül törekszik a társadalom megfélemlítésére, illetőleg a társadalmi-gazdasági rend működésének megza-

varására. A terrorizmus nemzetközivé szélesedésével, működésének globális léptékűvé válásával annak célja az előbbieken túlmenően mindinkább a nemzetközi szervezetek, intézmények működésének a befolyásolása.

A világszerte kialakuló válságócok hatásai különféle áttételeken keresztül az egyes államokba is beszivárognak, s ott társadalmi feszültségeket szítanak. A szintén ezen válságócokból táplálkozó terrorizmus kiszélesedésével annak tevékenységi köre bárhová áttevődhet, és bárhol megjelenhet erőszakos jellegű cselekmények formájában. Az egyes társadalmakon belül kialakuló feszültségek maguk is szülhetnek szélsőséges politikai törekvéseket és azok érvényre juttatását célzó társadalmi szerveződéseket, ezek elhatároló eleme a terrorizmustól az, hogy az ehhez kapcsolódó erőszakos jellegű cselekmények céljai közvetlenül nem állami- állami irányultságúak, hanem jellemzően egyes társadalmi csoportok megfélemlítésére irányulnak, ami azonban a társadalomra való veszélyességüket koránt sem teszi csekélyebbé.

A terrorista törekvésekkel és cselekményekkel szembeni fellépés hátterét és eszközeit Magyarország több jogágra kiterjedő, átfogó szabályozás és tagolt intézményrendszer révén biztosítja. A védelem legfőbb eszköze a büntetőjog, az erre vonatkozó szabályozás tartalmát a Magyarország által aláírt nemzetközi egyezmények, valamint az Európai Unióban (EU) fennálló tagságból fakadó közösségi szabályok belső jogba való átültetése határozza meg.

A terrorcselekmény tényállása a magyar büntetőjogban az 1979. július 1. napjától hatályos Büntető törvénykönyvben (Btk.) jelent meg első ízben, az erre alapuló büntetőjogi védelem 2003-ig a terrorizmus klasszikus formájához igazodott, vagyis büntetendő cselekményként más személyi szabadságától való megfosztása vagy jelentős anyagi javak hatalomba kerítése szerepelt, amennyiben más szabadon bocsátását vagy a javak visszaadását, illetőleg sértetlenül hagyását állami vagy társadalmi szervhez intézett követelés teljesítésétől tette függővé.

Az 1979 és 2003 között hatályos büntetőjogi szabályozás maga is az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által az 1960–1970-es években a terrorizmus klasszikus formáira adott válaszként létrehozott nemzetközi egyezmények, így a légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről szóló, Tokióban 1963. szeptember 14. napján kelt, a légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének leküzdéséről Hágában, az 1970. december 16. napján kelt, a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről Montrealban 1971. szeptember 23. napján aláírt, a nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek

Közügyűlése XXVIII. ülészekán, 1973. december 14. napján elfogadott; valamint a túszszedés elleni, New Yorkban 1979. december 18-án elfogadott nemzetközi egyezmény aláírásán és a magyar jogba való átültetésén alapult.

Ez a büntetőjogi szabályozás a magyar büntetőjogban 2003. március 1-jétől módosult, aminek háttérében a terrorizmus elleni nemzetközi jogi szabályozás változása és az így létrejött újabb egyezményeknek a nemzeti jogba való átültetése állt. A robbantásos terrorizmus visszaszorításáról és a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló New York-i egyezmények a korábban említettek szerint a terrorizmus új típusú megnyilvánulási formáira adott válaszok, amelyek mellett a büntetőjogi szabályozás változása meghatározó módon az EU Tanácsának 2002. június 13-án kelt, a terrorizmus elleni küzdelemről szóló kerethatározatának a belső jogba való beiktatásán alapult. A kerethatározat a 2001. szeptember 11-i terrortámadások hatásaként jött létre, annak átvétele közösségi szintű normaként a közösségi tagállamok büntetőjogi normarendszerének az egységesüléséhez vezetett.

A 2003. március 1-jétől hatályos és 2013. július 1-jén hatályba lépett Btk.-ba változatlan tartalommal átkerült törvényi tényállás szerint terrorcselekményt követ el, és így tíztől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő az, aki abból a célból, hogy állami szervet, más államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy eltűnjön, a lakosságot megfélemlítse, más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja, illetve nemzetközi szervezet működését megzavarja meghatározott személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el.

A Büntető törvénykönyv taxatív felsorolja azon személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményeket, amelyeket a társadalmi-gazdasági rend, az állami-nemzetközi szervezetek működésének befolyásolására vagy megzavarására, továbbá a társadalom megfélemlítésére irányuló célzat emel az önmagukban általában kisebb tárgyi súlyú alapbűncselekményhez képest súlyosabban büntetendő terrorcselekménnyé. Ezen tényállást egészíti ki továbbra is a terrorizmus klasszikus formáihoz igazodó, a magyar büntetőjogban 1979. július 1. óta változatlanul hatályos elkövetési fordulat, amely az állam, állami vagy nemzetközi szervezetek működésének befolyásolására irányuló célzat alapján az előbbivel azonos büntetési fenyegettség mellett rendeli büntetni a hatalomba kerített jelentős anyagi javaknak az állami szervhez vagy nemzetközi szervezethez intézett követelés teljesítésétől függővé tett sértetlenül hagyását vagy visszaadását.

A terrorcselekmény kirívó tárgyi súlyát mutatja, hogy a törvényi tényállás részeként az előkészület is büntetendő, amelynek súlyosabb büntetési tétellel járó minősített esete a terrorista csoportban való elkövetésre irányulás, aminek fogalma alatt legalább három személyből álló, hosszabb időre, terrorcselekmények elkövetése céljából szervezett, összehangoltan működő csoportot kell érteni. A terrorcselekmény kiemelkedő tárgyi súlyából fakadó kiterjedt büntetőjogi védelmet mutatja, hogy szintén bűncselekményt követ el, aki hitelt érdemlő tudomása ellenére a készülőben lévő terrorcselekmény miatt feljelentés megtételét elmulasztja, mihelyt arra egyébként lehetősége lenne. A terrorcselekmény felderítéséhez, illetőleg a kárainak mérsékléséhez fűződő nyomatékos társadalmi érdeket fejezi ki a büntetőjogi szabályozásban az, hogy büntethetőséget megszüntető ok az előkészület hatóság tudomására hozására, illetőleg korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki a terrorcselekményt abbahagyja, mielőtt abból súlyos következmény származott volna, és tevékenységét a hatóság előtt felfedi, ha ezzel közreműködik a bűncselekmény következményeinek megakadályozásában vagy enyhítésében, további elkövetők felderítésében, illetve további bűncselekmények megakadályozásában.

A terrorcselekmény kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett enyhébb alakzataként büntetendő az, aki terrorcselekmény elkövetésével fenyeget, amely törvényi tényállás az EU tanácsi kerethatározatának az átvétele alapján, szintén 2003. március 1. óta része a magyar büntető anyagi jognak.

A terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülészakán, 1999. december 9-én elfogadott New York-i egyezmény alapján a 2013. július 1. napjától hatályos Btk. részét képezi a terrorizmus finanszírozásának tényállása is, amit két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő módon az követ el, aki terrorcselekmény feltételeinek biztosításához anyagi eszközt szolgáltat vagy gyűjt, vagy terrorcselekmény elkövetésére készülő személyt vagy rá tekintettel más anyagi eszközzel támogat. A cselekmény súlyosabban, öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő minősített esete, ha az előbbi elkövetési magatartást terrorcselekmény terrorista csoportban történő elkövetése vagy terrorista csoport tagja érdekében valósítják meg, illetve a terrorista csoport tevékenységét egyéb módon támogatják.

A terrorizmus finanszírozásának bűncselekménye az EU Pénzmosás Elleni Tanácsa 2010. évi országjelentésének az ajánlására vált a Btk.-ban önálló törvényi tényállássá, és a terrorcselekmény előkészületéhez kapcsolódó bűnsegédi jellegű magatartásokat nyilvánítja büntetendővé. A törvényi tényállás ugyanakkor a korábbi büntető anyagi jogi szabályozás alapján már szintén büntetendő

elkövetési magatartást is átfog, így a minősített eset része a terrorista csoport egyéb módon történő támogatása, ami 2013. július 1. előtt a terrorcselekmény törvényi tényállásának képezte részét.

A Pénzmosás Elleni Tanács elfogadott ajánlása alapján az anyagi eszköz fogalmát a magyar büntetőjog közvetlenül a közösségi joganyagból vette át, így az alatt bármilyen materiális vagy immateriális, ingó vagy ingatlan, bármilyen módon szerzett eszközt és bármilyen elektronikus vagy digitális formában lévő olyan jogi dokumentumot vagy okiratot is érteni kell, amelyek az ezen eszközökre vonatkozó jogcímet vagy érdekeltséget bizonyítják, így többek között bankhiteleket, utazási csekkeket, bankcsekkeket, átutalási megbízásokat, részvényeket, értékpapírokat, kötvényeket, váltókat és hitelleveleket.

A terrorizmus finanszírozásának megakadályozásában a büntetőjogi normákat kiegészítő jelleggel a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló, 2007. december 14-től hatályos törvényt kell kiemelni, amely a hatósági fellépés intézményes kereteit és jogilag rögzített rendjét határozza meg, átfogva és lefedve minden olyan területet, ahol terrorizmus finanszírozását szolgáló pénzügyi művelet vagy jogügylet végrehajtása egyáltalán felmerülhet.

A törvény a pénzmosás mellett a terrorizmus finanszírozása szempontjából szóba jövő, pénzzel vagy vagyoni értékkel bíró javakkal tevékenységet végzők számára ügyfél-átvilágítási és azonosítási, illetve ezek eredménye alapján terrorizmus finanszírozására utaló tény észlelése esetén a hatóságok felé történő bejelentési kötelezettséget ír elő. A törvény hatálya kiterjed többek között a Magyarország területén folytatott pénzügyi, befektetési, biztosítási szolgáltatási, árutőzsdei és ingatlanokkal kapcsolatos tevékenységet végzőkre, ügyvédekre, közjegyzőkre, könyvvizsgálókra, valamint bizalmi vagyongazdálkodókra. A törvény ezen megszabott alanyi körre nézve a terrorizmus finanszírozására utaló tény, körülmény észlelése esetén az ügyfél azonosításán kívül a személyes adatainak rögzítésére, ellenőrzésére, illetőleg ezen túlmenően az érintett pénzügyi eszköz eredetének az igazolására és ennek ellenőrzésére kiterjedően számos kötelezettséget ír elő, így a törvényben meghatározott személyi-intézményi kör szűrőszereppel rendelkezik.

A pénzmosás vagy terrorizmus finanszírozására utaló körülmény észlelése esetén a szolgáltatók büntetőjogilag is előírt módon kötelesek a pénzügyi információs hatósághoz bejelentést tenni. A pénzügyi információs hatóság a bejelentés megalapozottsága esetén kezdeményezi a pénzügyi műveletek legfeljebb hét napra történő felfüggesztését, amit a szolgáltató köteles végrehajtani. A törvényben meghatározott személyi-intézményi kör számára előírt bejelentési

kötelezettség érvényesítését szolgálja, hogy annak elmulasztása a magyar büntető anyagi jogban maga is bűncselekménynek minősül.

A pénzügyi információs hatósági feladatokat Magyarországon a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Központi Irányítás Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Iroda látja el, ami a bejelentés ellenőrzéséhez más hatóságokat is megkereshet, illetőleg adatbázisokba és nyilvántartásokba is betekinthez, aminek eredményeként az arra hatáskörrel rendelkező szervekhez információkat továbbíthat, illetőleg eljárást kezdeményezhet. Az Iroda a terrorizmus finanszírozására utaló bejelentéssel kapcsolatos információt a terrorizmust elhárító szervhez köteles továbbítani, amihez így a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos gyanúra utaló információ jogszabályilag kiépített több szintű ellenőrzőrendszeren keresztül jut el.

A terrorelhárítási feladatokat Magyarországon a 2010. évben létrehozott Terrorelhárítási Központ (TEK) látja el. Magyarországon a terrorcselekmények felderítése, az erre irányuló törekvések, valamint a terrorizmus finanszírozásának akadályozása a Rendőrség hatáskörébe tartozik, amelynek keretein belül a terrorelhárítást végző TEK a rendészetért felelős miniszter irányítása és a főigazgató vezetése alatt áll. A Központ külön engedély alapján terrorcselekménnyel kapcsolatos felderítésre titkosszolgálati eszközöket vehet igénybe, az ennek eredményeként felderített terrorcselekménnyel, terrorizmus finanszírozásával és a terrorcselekmény feljelentésének elmulasztásával kapcsolatos bűncselekmények esetében azokat megszakíthatja, és az elkövetőket elfoghatja. A terrorizmussal kapcsolatos bünfelderítésen túl a TEK terrorelhárítási szervként folyamatosan értékeli Magyarország terrorfenyegetettségét, valamint intézmények és személyek védelmének ellátásában is közreműködik, azonban nyomozó hatósági jogkört nem gyakorol.

Magyarországon a terrorcselekmény vagy az azzal való fenyegetés miatti nyomozás kizárólagos ügyészi hatáskörbe tartozik, ha az sértettként közjogi tisztséget betöltő személy ellen irányul – ezekben a Legfőbb Ügyészség közvetlen felügyelete alatt álló Központi Nyomozó Főügyészség jár el. A terrorcselekmény kiemelkedő súlyát mutatja továbbá az, hogy az ezen cselekmények miatt történő vádemelés alapján az eljárás az általános szabályoktól eltérően első fokon nem a bírósági szervezetrendszer legalacsonyabb szintjén álló járásbírók, hanem az egy szinttel feljebb lévő, megyei szinten működő törvényszékek hatáskörébe tartozik.

A magyarországi joggyakorlatban terrorcselekmények az 1980–1990-es években köztörvényes bűncselekményekhez kapcsolódva fordultak elő, ennek jellemző típusaként merült fel az, amikor a rablás során a banki alkalmazottakat

foglyul ejtő vagy a saját családtagjait a személyi szabadságuktól megfosztó elkövető a sértettek elengedését a vele szemben az alapbűncselekmény helyszínén fellépő rendőrökhöz intézett követelés teljesítésétől tette függővé, de szintén ebben a körben említhető a büntetés-végrehajtási tiszt elítéltek általi elfogása a szabadulásuk kikényszerítése érdekében. E cselekménytípusok a politikai jellegű motívumot nélkülözik.

Az állam vagy állami-nemzetközi szervek működésének erőszakos cselekmények elkövetése révén, politikai célokból történő befolyásolására irányuló bűncselekmények száma Magyarországon elenyésző, azok közül egy olyan eljárás emelhető ki, amely a már említett módon a szélsőjobboldali erőszakos aktivizmus 2000-es évek közepi megjelenéséhez köthető. Az irányadó tényál-lás szerint politikai mozgalomhoz kapcsolódó szervezett elkövetői kör tagjai 2007–2009 között ellentétes politikai nézeteket valló pártok irodáit gyűjtötták fel, illetve ezen pártokhoz kötődő, esetenként közjogi tisztséget betöltő személyek elleni erőszakos cselekményként az otthonaikat benzines palackkal támadták meg vagy rájuk lövést adtak le. Az elkövetők a cselekmények során folyamatosan radikalizálódtak, az elfogásuk előtt több helyszínen tervezett robbantássorozatra készültek, amit azonban sikerült megakadályozni. Ezen cselekmények terrorcselekményként való minősítését az alapozza meg, hogy az elkövetők erőszakos cselekmények révén az Országgyűlés működését törekedtek politikai jellegű célként befolyásolni oly módon, hogy az egyes támadások végrehajtása után politikai tartalmú felhívásokat hoztak nyilvánosságra. Az ügyben történt vádemelés alapján első fokú ítélet meghozatalára még nem került sor.

Az előbbiektől eltérően bűncselekménytípusként a terrorcselekménnyel fenyegetés jóval elterjedtebb, ezen esetben a jellemző elkövetési magatartás állami szerv meghatározott intézkedésre vagy magatartásra felhívása, aminek érdekében az elkövető nem visz véghez erőszakos vagy közveszélyt okozó cselekményt, hanem csak kilátásba helyezi annak elkövetését, ha a követelése nem teljesül. A Központi Nyomozó Főügyészségen több olyan cselekmény miatt indult eljárás, amelynél az erőszakos elkövetésre irányuló fenyegetést meghatározott cél elérése érdekében közjogi tisztséget ellátó személyhez intézték. Az ebben a körben jellemző elkövetési magatartás a közjogi tisztséget betöltő politikus, illetve családtagjainak bántalmazásával való fenyegetés, amennyiben egy meghatározott jogszabály meghatározott tartalommal történő elfogadására nem kerül sor, vagy az arra irányuló javaslatot nem vonják vissza. Egy esetben az is előfordult, hogy ügyész volt a terrorcselekménnyel fenyegetés bűncselekményével kapcsolatban érintett hivatalos személy, akit az általa nyomozott

ügy gyanúsítottjai fenyegettek meg bántalmazással, amennyiben nem tanúsít az érintett büntetőeljárásban valamelyikük magánéleti érdekeinek megfelelő magatartást.

A terrorcselekménnyel fenyegetés megítélése a magyar bírói gyakorlatban nem egységes: az ítéletek ellentétes álláspontot tükröznek arról, hogy mennyiben érinti a büntetőjogi felelősséget a kilátásba helyezett erőszakos cselekmény komolysága, illetve az eredmény bekövetkezésének reális lehetősége. Az egyik álláspont szerint az erőszakos, közveszélyt okozó cselekménnyel fenyegetés a büntetőjogi felelősség megállapítását önmagában nem befolyásolja. Az ezzel ellentétes gyakorlat szerint a terrorcselekménnyel fenyegetés miatti büntetőjogi felelősség megállapítására az ad alapot, ha a kilátásba helyezett erőszak vagy közveszély megvalósulására reális lehetőség van, és annak a veszélye is fennáll, aminek a hiányában viszont ezen álláspont szerint az elkövetési magatartás legfeljebb enyhébb megítélésű bűncselekményként, így közveszéllyel fenyegetésként minősülhet, amit az követ el, aki köznyugalom megzavarása alkalmas módon olyan valótlan tényről állít, híresztel, amely szerint közveszéllyel járó esemény bekövetkezése fenyeget.

Ma elfogadottnak tekinthető, ha a jogalkalmazó a fenyegetés értékelésekor figyelemmel van arra, hogy annak komolynak, közvetlennek és konkrétan kell lennie. Gyakorlati példaként hadd utaljak néhány, az Iszlám Államhoz kötődő magyarországi eljárásra. A terrrorszervezetek listájára az ENSZ Biztonsági Tanácsa által 2014. június 2-án felvett Iszlám Állam (Islamic State – IS, ISIS, más néven Islamic State in Iraq and the Levant – ISIL) tevékenységével közvetlenül összefüggésbe hozható bűnügy Magyarországon egyetlen esetben indult, míg az ügyészség további két ügyben a Németországi Szövetségi Köztársaság igazságügyi hatóságai által előterjesztett jogsegélykérelem alapján teljesített a magyar jog szerint terrorcselekménynek minősülő magatartás gyanújával kapcsolatos eljárási cselekményeket. Az ügyek csekély számára figyelemmel, kiforrott jogalkalmazói gyakorlatról nem beszélhetünk, de Magyarország Ügyészsége annak tudatában és felelősségével végzi munkáját, hogy a terrorizmus jelensége az igazságügyi hatóságoknak is olyan kihívást jelent, amellyel szemben a leghatékonyabb módon, a törvény szigorát érvényesítve kell eljárni. Ennek érdekében tanulmányozzuk más országok hatóságainak a terrorrelenes fellépéssel kapcsolatos igazságügyi gyakorlatát, a terrorcselekmények kriminálisztikai jellemzőit.

Az Iszlám Állam nevű terrrorszervezettel közvetlenül összefüggésbe hozható bűncselekmények miatt egyetlen nyomozást folytattak Magyarországon, amelynek eredményeként 2017. június 1-én a Fejér Megyei Főügyészség emelt vádat a

Székesfehérvári Törvényszéken F. V. I. rendű és Sz. D. II. rendű vádlottak ellen. A vádirati tényállás lényege a következő volt. F. V. magyar állampolgár egy internetes portálon tett bejegyzései során egyebek mellett kommunikációt folytatott társával, Sz. D.-vel, aki az Iszlám Államhoz való csatlakozás lehetőségéről érdeklődött tőle. Az I. rendű vádlott ugyancsak hangoztatta ez irányú szándékát, és internetes bejegyzések formájában arra törekedett, hogy az általa személyesen nem ismert Sz. D. csatlakozzon hozzá, és az ezzel összefüggésben tervezett utazás, illetve az útlevel gyors megszerzésének feltételeit ismertette. Sz. D. azonban nem tartott társával, mivel nem rendelkezett a külföldre utazáshoz szükséges anyagi forrásokkal. A nyomozás során megállapították, hogy F. V. 2015. január 13-án repülőgéppel Budapestről Isztambulba utazott, de 2015. január 20-án gyanús viselkedése miatt a törökországi Kilis településen letartóztatták, és 2015. március 2-án visszatoloncolták Budapestre. A II. rendű vádlott 2016. július 16-án regisztrált a Facebook közösségi oldalon. A terhelt még a jelzett napon Vona Gábor országgyűlési képviselő, a Jobbik Magyarországért Mozgalom pártelnöke Facebook profilján kommenteket helyezett el, amelyek tartalmával terrorcselekmények elkövetését helyezte kilátásba, illetve az Iszlám Állam nevű terrorszervezethez csatlakozni kívánó személyeknek kínált segítséget.

A Németországi Szövetségi Köztársaság Szövetségi Főügyészsége a terrorcselekmény büntette miatt B. C. algériai állampolgár ellen indított bűnügyben eljárási jogsegélykérelmet terjesztett elő. Ennek adatai szerint B. C. 2014 végén mint fegyveres harcos csatlakozott az Iszlám Államhoz. A gyanú szerint társától kapott megbízás alapján a migránsok ún. balkáni útvonalának feltérképezését végezte annak megállapítása érdekében, hogy milyen lehetőség van ISIS tagok Európába való beszivárogtatására. Az így megszerzett, valamint embercsempészéssel összefüggő – egyéb forrásokból származó – információkról tájékoztatta az A. E. K. nevű személyt. B. C.-t felderítő útjának magyarországi szakaszán, 2015. július 16-án idegenrendészeti őrizetbe vették, ami 2015. augusztus 4-ig tartott. Ezt követően B. C. Bécsbe, majd Németországba utazott. A német hatóságok B. C. magyarországi mozgására, illetve tevékenységére vonatkozó információk közlését kérték, amelyet a lehető legrövidebb időn belül teljesítettünk.

A Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Felderítő Főosztálya indított nyomozást egy török, egy algír és egy ismeretlen állampolgárságú, németországi lakóhellyel rendelkező személlyel szemben több rendbeli közokirat-hamisítás büntette miatt. A nyomozás során adatok merültek fel arra, hogy a terheltek Németországban radikalizálódtak, majd ottani lakóhelyüket elhagyva, az Iszlám Állam területére akartak kijutni. A nyomozás feletti felügyeletet ellátó ügyészség, valamint a nyomozó hatóság folyamatosan együttműködött a

TEK-kel, illetve a német igazságügyi hatóságokkal. Az együttműködés során megállapították, hogy A. E. és M. A. terheltekkel szemben a német igazságügyi hatóságok súlyos államellenes erőszakos cselekedetek előkészítése miatt büntetőeljárást folytatnak. A Hannoveri Ügyészség jogsegélykérelme alapján a magyar nyomozó hatóság a két terheltet gyanúsítottként ki is hallgatta súlyos államellenes erőszakos cselekedetek előkészítésének bűncselekménye miatt. A német nyomozó hatóság előtt adatok merültek fel arra, hogy a két terhelte Németországban kapcsolatban állt olyan személyekkel, akik radikalizálták és előkészítették őket az ISIS terrorista szervezeten belüli későbbiekben elvégzendő feladatokra, és megszervezték Szíriába történő kiutazásukat, valamint hamis iratokkal való ellátásukat.

A járási és nyomozó ügyészség 2016. május 12-én a Hannoveri Ügyészséget tájékoztatta a magyar büntetőeljárás során megállapított adatokról, a bizonyítási problémákról és a nyomozás befejezésének várható időpontjáról. A Hannoveri Ügyészség 2016. július 25-én kelt válasza alapján a német ügyészség nem kívánta kezdeményezni A. E. és M. A. terheltek ügyének a Németországi Szövetségi Köztársaság hatóságai részére történő átadását. A későbbiekben – a magyar büntetőeljárás jogerős befejezése után – viszont a Német Szövetségi Törvényszék Szövetségi Főügyésze jogsegély keretében kérte a magyar büntetőügyben keletkezett szakértői véleményekről és releváns iratokról készült másolatok kiadását, valamint a terheltek mobiltelefonjainak kimentett adatairól való másolat biztosítását. A lefolytatott magyarországi nyomozás során nem merült fel olyan konkrét bizonyíték, amely a közokirat-hamisításokon túlmenően Magyarországon elkövetett vagy tervezett más bűncselekményre utalt volna.

A Belga Királyság Szövetségi Igazságügyi Minisztériuma továbbította a Brüsszeli Elsőfokú Bíróságnak a magyar hatóságokhoz intézett eljárési jogsegélykérelmét, amelyet a 2015. november 13-án Párizsban végrehajtott terrortámadások miatt indult büntetőügyben terjesztettek elő. Egyes sajtóértésülések szerint a merényleteket az Iszlám Állam vállalta magára. A belga nyomozás adatai szerint a Bataclan koncertterem és más párizsi célpontok ellen irányuló merényletek egyik szervezőjeként azonosított A. S. 2015 augusztusában és szeptemberében több alkalommal járt Magyarországon. A jogsegélykérelem tárgya A. S. kapcsolatrendszerének feltérképezéséhez való segítségnyújtás és utazásai céljának felderítése volt, ennek érdekében a belga hatóságok távközlési adatok rendelkezésre bocsátását, illetve tanúk felkutatását kérték. A megkeresésben foglaltakat, valamint az ahhoz kapcsolódó kiegészítő jogsegélykérelmeket, továbbá a belga hatóságokkal szorosan együttműködő Párizsi Fellebbviteli Bíróság Terrorizmus Elleni Részlegének kérelmét a magyar hatóságok az

időszerűségi követelmények messzemenő szem előtt tartásával teljesítették. Az Eurojust 2017. február 1-jén az ügyvel összefüggő koordinációs értekezletet tartott, ahol az Eurojust, illetve a belga és a francia igazságügyi hatóságok képviselői köszönetüket fejezték ki a magyar hatóságoknak a jogsegélykérelmek teljesítése kapcsán végzett munkájáért.

A BÍRÓI IGAZSÁGKERESÉS ÚTJAI

Az objektív valóság és a processzuális igazság kibékítése

SOMOGYI Gábor
bíró (Kúria)

1. A bíróság és az igazság

Az Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdése szerint a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el. Ez a bíróságok államszervezeten belüli funkciójának a lényege, egyúttal tömören fejezi ki azt a társadalmi igényt is, ami miatt az állam bíróságokat hoz létre és működtet. A szó köznapi értelmében vett ‘igazság’ szolgáltatásának értelemszerűen feltétele a valóság, azaz az ügy eldöntésének szempontjából releváns tények valóságnak megfelelő ismerete. Ez alapján mindenfajta bírói döntéshozatal két fő részre bontható fel: az ügy eldöntése szempontjából releváns tények (valóságbeli történések) megismerésére és azok jogi értékelésére. A tények ismerete nélkül nincs jogi értékelés, és a tények megállapításának – értelemszerűen – azok jogi értékelését meg kell előznie (ellenkező esetben elfogultságról van szó).

A valóságnak megfelelő tényállás feltárása tehát – jogágtól függetlenül – az igazság szolgáltatásának *sine qua non*ja. Dolgozatomban azt kívánom röviden megvizsgálni, mennyire lehetséges ez a büntetőeljárásban, milyen eszközöket nyújt ehhez a jog, egyáltalán, lehetséges-e ellenőrizni, hogy a büntető ítélet alapjául szolgáló ténymegállapítás megfelel-e az objektív valóságnak.

2. Az igazság és a büntetőeljárás

Mi is az az ‘igazság’, amit a bíróságnak az eljárása során szolgáltatnia kell, azaz – elsőként – fel kell tárnia, meg kell ismernie? A releváns tényekre vonatkozó igazság (a valóság) fogalmának meghatározása csak hétköznapi megközelí-

téssel tűnik egyszerűnek; eszerint valami akkor igaz, ha az a valóságban úgy van, vagy úgy volt. Valójában azonban az igazság fogalmának meghatározása a filozófia egyik legrégebbi, soha le nem zárt és le sem zárható kérdése. Az anyagi igazság elvének leginkább az ún. korrespondencia-elmélet felel meg, ami olyan módszertani igazságelmélet, amely szerint egy ítélet, egy állítás akkor igaz, ha megfelel az objektív valóságnak, az objektív tényeknek (*veritas = adequatio rei et intellectus*, *veritas logica = adequatio intellectus ad rem*, *veritas ontologica = adequatio rei ad intellectum*). Filozófiai szinten is problémaként merül fel azonban, hogy mennyiben ismerheti meg az ember az objektív valóságot, illetve az ember által megismert jelenségek mennyiben objektívek (pl. szintézisvesztés, hallucinációk, szubjektív torzítások), azaz önmagában egy állítás összevetése az 'objektív', érzékelt valósággal nem elégséges az igazság megállapításához.¹

A bíró helyzete azonban ennél speciálisabb. A bírói ténymegállapításnak mindig egy, a múltban lezajlott (megtörtént) emberi magatartásra és annak a büntetőjogi felelősség elbírálása szempontjából releváns körülményeire kell irányulnia. A bírósági eljárásban a megállapítandó tények – az ún. tudati tények kivételével² – mindig a külvilágban jelennek meg, és ekként empirikus úton megismerhetők. A feladat tehát – látszólag – teljesíthető, és gyakran kész a közvélemény sommás ítélete is, miszerint az csak a bíróság jó vagy rossz munkavégzésének – nem ritkán a bíró egyéni képességeinek, jó- vagy rosszindulatának – a függvénye.

Mindez azonban ténylegesen megközelítőleg sem így van. A bíró – aki a feltárandó tények megvalósulásakor szükségképpen nem lehetett jelen – személyében fogalmilag még olyan bizonyosságú anyagi igazság birtokában sem lehet, mint (teljes észlelést, valamint ép érzékszerveket és felfogóképességet feltételezve) a tény megvalósulásakor jelen lévő vádlott vagy tanú. A bíró a releváns valóságot csak közvetetten, a bizonyítási eszközökön keresztül ismerheti meg. A büntetőeljárásban a büntetőeljárásról szóló törvény (Be.) 76. § (1) bekezdése szerint a bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.

A személyi bizonyítékok eleve magukban hordozzák az emberi felfogó-, értelmező- és kifejezőképesség hiányosságaiból eredő hibák lehetőségét, de ennél is nagyobb hibalehetőség fakad abból, hogy egy tény, esemény személyes észlelői túlnyomórészt a személyükben is érintettek annak kapcsán (például a

¹ Ld. Sommer János online filozófiai kislexikonát, www.sommeruniverse.com/mediawiki

² Az elkövető tudattartamára – egyes események megtörténte, vagy meg nem történteire vonatkozó ismereteire, céljaira – vonatkozó ténymegállapítás, amiről a külvilágban megjelent tényekből levonható következtetés, pl. BH2005. 167, BH2011. 3.

terhelt vagy a sértett), vagy a személyükben érintettekhez kötődnek. Így a valóság visszaadására vonatkozó hajlandóságukat fokozottan befolyásolhatják más hatások, érdekek, megfontolások. De még kívülálló tanúk esetében is lehetnek olyan külső körülmények (akár csak az ügyben érintettekkel való konfliktuskerülés szándéka), amelyek a valóságnak általuk a bíró felé való közvetítését befolyásolhatják.

A terhelt eleve nem kötelezett igazmondásra, a tanú akár jóhiszeműen is tévedhet, és emlékezete az időmúlással halványul, de – a törvényi kötelezés és a büntetőjogi jogkövetkezményekkel való fenyegetettség ellenére – is lehet a tanúvallomás szándékosan hamis, mint ahogy keletkezik – szándékosan vagy hanyagságból – téves szakvélemény is. Az okirati és tárgyi bizonyítékok ugyancsak hamisíthatók, de valós bizonyítási eszközökből is származhat a valóságnak meg nem felelő tartalmú bizonyíték (pl. az okirat tartalma valótlan). A valóság tehát szükségképpen annak torzítására, módosítására és elfedésére is képes hordozókon – bizonyítási eszközökön – keresztül jut el a bíróhoz. A szándékos, gondatlan vagy vétlen torzítás felismerése pedig nem mindig lehetséges, mert az csak hasonló – azaz ugyanolyan torzításra képes – bizonyítási eszközökből származó adatokkal vethető össze; nincs olyan objektív mérce, amivel a bizonyítási eszközökből származó adat valóságtartalma teljes, utóbb sem megváltoztatható bizonyossággal megállapítható lenne.

Ezért ki kell mondani: a jog igazsága csak az az igazság lehet, amit a jog a maga eszközeivel – azaz a jogi eljárás során – meg tud állapítani. A (jogi) igazságot a bíróság az igazságszolgáltatási tevékenysége során állapítja meg, az igazságszolgáltatási tevékenységet pedig a bírósági eljárás során, és annak keretei között fejti ki. A jogi igazság ilyen módon – a jogtudományban általánosan elterjedt megjelölése szerint – processzuális igazság. A processzuális és az objektív igazság fogalma, követelménye azonban nem állítható egymással szembe; valójában azok viszonya sem határozható meg, mert a viszonyítás egyik sarokpontját – a tényleges valóságot – objektív mércével nem határozhatjuk meg.

A büntetőperben ez azt jelenti, hogy bárki is áll elő utóbb olyan igénnyel, hogy a történések nem a bizonyítás során megállapítottak szerint valósultak meg, ha az új bizonyítás perjogilag nem kizárt, annak sikere esetén is legfeljebb csak a bizonyosság egy eltérő fokára juthatunk el. Elméleti úton azonban nincs az a pont, amikor azt mondhatjuk: a megállapított tényállás már olyan bizonyossággal esik egybe a megtörtént valósággal, hogy fogalmilag nem is létezhet olyan további, de mindeddig nem ismert tény, adat, körülmény, illetve ezekre

vonatkozó bizonyíték, amelynek ismeretében nem lehetne ‘új’, a korábbtól eltérő valóságot megismerni.

Ebből pedig az a következtetés adódik, hogy bármennyire is az anyagi tényvalóság megállapítása az eljárás törvényben előírt követelménye, és így a perbeli bizonyítás célja, valójában az objektív bizonyossággal nem teljesíthető, sőt az sem dönthető el ugyancsak teljes bizonyossággal, hogy egy adott ügyben a bíróság ténymegállapítása valójában egybeesik-e a megvalósult igazsággal. Következésképp ‘ki kell békíteni’ az anyagi és a processzuális igazság fogalmát egymással, ami már a római jogban is kifejeződött a *res iudicata pro veritate accipitur* (az ítélt dolgot igazságként kell elfogadni) elvében.

A processzuális igazság a terheltek törvény előtti egyenlőségének megvalósítására alkalmas, biztosítékokkal övezett tisztességes eljárást állítja a középpontba, ami a pozitív jogban megfogalmazható és utólag ellenőrizhető garanciákon keresztül szolgálja a jogbiztonságot.³ A processzuális igazságosság gondolatának térnyerése párhuzamos volt azzal az elbizonytalanodással, hogy a büntetőeljárásban az igazságot tükröző helyes döntés egyáltalán megszülethet-e.

A magyar büntetőeljárás törvényi szabályozása során a processzuális igazság térnyerését eredményező folyamat úgy nyilvánul(t) meg, hogy míg a bizonyítás céljaként és deklarált követelményeként – megingathatatlanak látszóan – az anyagi valóság felderítésének és bizonyításának az igénye jelenik meg, addig az egyes részletszabályok mindinkább a processzuális valóság realitását emelik, néhol már teljes nyíltsággal az anyagi igazság idealisztikus fogalma elé.

3. A valóság igénye a büntetőeljárási törvényekben

Mind a büntetőeljárás rendjét meghatározó korábbi jogszabály, az 1974. január 1. és 2003. június 30. napja között hatályban volt 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: korábbi Be.), mind a 2003. július 1. napjától – jelenleg is – hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, mind a 2018. július 1-jén hatályba lépő 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: új Be.) egyaránt tartalmaz a bizonyítási eljárás céljára, a megállapítandó tényállás minőségének követelményére vonatkozó, általános érvényű szabályozást.

Az 1973. évi I. törvény a büntetőeljárás alapelvei között rögzítette, hogy a hatóságok feladata az, hogy az eljárás minden szakaszában a tényállást ala-

³ ELEK Balázs: Az igazság és a jogerő összefüggései, http://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/a-jogero-a-buntetoeljarasban-1-14.pdf

posan és hiánytalanul tisztázzák, a valóságnak megfelelően állapítsák meg, a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt figyelembe vegyék. Fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket is, amik a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tették.⁴ A korábbi Be. tehát kategorikus követelményt fogalmazott meg, amikor valamennyi hatóság feladatának határozta meg a tények valóságnak megfelelő feltárásának kötelezettségét, mit sem törődve az igazság felderítésének és a felderítés eredménye ellenőrizhetőségének – a korábbiakban már bemutatott – korlátaival.

Ez a korszak uralkodó felfogásának meg is felelt. A közel 40 évvel ezelőtt megalkotott nézet szerint az ismeretelméletben éppúgy, mint a tudomány minden más területén, dialektikusan kell elmélkedni, vagyis nem szabad feltételezni, hogy a megismerésünk kész és változatlan, hanem meg kell vizsgálni, hogy milyen módon keletkezik a nem tudásból a tudás, és hogy milyen módon lesz a nem teljes, nem pontos tudásból teljesebb és pontosabb tudás. Az ember nem ismer ma minden történeti, a múltban lejátszódó eseményt, azonban az ismeretek gyarapodnak, és új összefüggéseket fedeznek fel új módszerek által. Habár nem tudunk a múltból mindent, képesek vagyunk megismerni a múlt eseményeit, és ez a képesség a megismerhetőség tételét igazolja.⁵ Az objektív valóság felderítése kötelezettségének az eljárás minden szakaszában, valamennyi hatóság számára való előírásának – legalábbis elvi szinten – az sem vetett gátat, hogy a korábbi Be. már ugyancsak alapvető szinten deklarálta az eljárási funkciók elkülönülését.

Az első érdemi rést az objektív valóság felderítésének valamennyi hatóságra kiterjedő kötelezettségének elvén az Alkotmánybíróság ütötte, azonban csupán 12 évvel a rendszerváltás után. A korábbi Be. – az ítélkezési funkciók elkülönülésének elvi deklaráltsága ellenére – még arra is lehetőséget adott, sőt kötelezettségként írta elő a bíróság számára az ügyész vádkiterjesztésre való felhívását a megvádolt személy vád tárgyává nem tett cselekménye, illetve meg nem vádolt személy büntetőjogi felelőssége kapcsán is; eljárási szabályt is tartalmazott arra az esetre is, amikor a vádkiterjesztés lehetőségének a bíróság általi észlelésekor az ügyész – a korabeli szabályozásnak megfelelően – a tárgyaláson nem volt jelen.⁶

⁴ 1973. évi I. törvény 5. § (1) bek.

⁵ ALFÖLDI Ágnes Dóra: Gondolatok a büntetőeljárásbeli bizonyítás jelentőségéről és fogalmának elméleti megközelítéséről. *Jogelméleti Szemle*, 2011/2.

⁶ A korábbi Be. 171. § (2) bekezdése szerint, ha a vád kiterjesztésének lehet helye, a bíróság erre felhívja az ügyész figyelmét. Felhívhatja arra is, hogy az ügy adatai a vád tárgyává

Az Alkotmánybíróság a 14/2002. (III. 20.) AB határozatban kimondta, hogy a bíróságnak a (korábbi) Be. 171. § (2) bekezdésében és 227. §-ban megfogalmazott vádkiterjesztéssel kapcsolatos kötelezettségei szemben állnak a büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyes feladatoknak közvetlenül az Alkotmányból levezethető, és a Be. 9. §-ában külön is nevesített funkció-megosztás elvével, és az említett rendelkezéseket megsemmisítette [egyúttal ugyanígy járt el a már kihirdetett, de még hatályba nem lépett, a korábbi Be. 227. §-ával egyező tartalmú 1998. évi XIX. törvény 342. § (3) bekezdésével is]. Az Alkotmánybíróság e határozatával végleg kizárta a perbeli valóság köréből a megvádolt személy vád tárgyává nem tett cselekményével, vagy meg nem vádolt személy büntetőjogi felelősségével összefüggő tényeket.

A korábbi Be. az (anyagi) igazság felderítésének kötelezettsége mellett egyébként is csak részben, és eltérő súllyal határozta meg annak processzuális elveit: az anyagi igazság felderítésének követelményén kívül, azzal egy sorban, az alapelvek között tüntette fel – a már említett, az eljárási funkciók elkülönülésére vonatkozó szabályozáson túl – az ártatlanság vélelmét, valamint a bizonyítási teherre⁷ és az önvádra kötelezés tilalmára⁸ vonatkozó szabályokat, azonban például a kétséget kizáróan nem bizonyított tény terhelt terhére való értékelésének tilalmát már csupán a 61. § (4) bekezdésében, a bizonyítás szabályai között rögzítette.

Az ellentmondásos és a részletszabályokban még a kimondott alapelveket sem következetesen érvényesítő szabályozásra jellemző volt az is, hogy például a 87. § (2) bekezdése a terhelt garanciális jellegű figyelmeztetését vallomás-megtagadási jogára és az általa elmondottak bizonyítékként való felhasználásának lehetőségére csupán 1990. január 1-je óta tartalmazza; azt megelőzően csupán annyit rögzített, hogy a terhelt nem köteles vallomást tenni, és csak akkor kell figyelmeztetni, ha a vallomástételt megtagadta, és mindössze arra, hogy ezzel az eljárás folytatását nem akadályozza, de a védekezés ezen módjáról lemond.

Az 1998. évi XIX. törvény már az I. fejezetében, az alapvető rendelkezések között tartalmazott számos olyan alapelvet, amely valójában a processzuális

tett cselekménnyel szorosan összefüggő bűncselekmény miatt más személlyel szemben is vádemelésre adnak alapot. Ebben az esetben az iratokat az ügyésznek – indítványára – megküldi. A 227. § úgy rendelkezett, hogy ha a vád kiterjesztésének feltételei állnak fenn, és az ügyész nincs jelen a tárgyaláson, akkor erről a bíróság értesíti az ügyészt amellet, hogy a tárgyalást elnapolja vagy az eljárást elkülöníti.

⁷ Eszerint az nem a vádlót, hanem a büntetőügyben eljáró valamennyi hatóságot terhelte [1973. évi I. törvény 3. § (2) bek. első mondata].

⁸ Ezt is csupán úgy fogalmazta meg, hogy a terhelt „ártatlanságának bizonyítására” nem kötelezhető [1973. évi I. törvény 3. § (2) bek. második mondata].

igazság felderítésének eljárási biztosítója: ilyen például az ártatlanság véelme, a kétséget kizáróan nem bizonyítható tény vádlott terhére való értékelésének és az önvádra kötelezés tilalma, a bizonyítási teher vádlóra terhelése, valamint a büntetőjogi felelősség önálló elbírálása; közvetlenül azonban nem utalt arra, hogy mindezek a bizonyítással állnak kapcsolatban, és alapvetően meghatározzák a perben elérhető igazság jellegét. Ezzel együtt a törvény kimondottan nem szakított az anyagi igazság érvényre juttatásának elvével, azonban azt már nem a büntetőeljárás általános alapelvei, hanem a bizonyítás általános szabályai között szerepeltette akként, hogy a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni.⁹

A rendelkezés törvényen belüli elhelyezésének változásán túl szembetűnő, hogy bár a felderítendő tényállás leírása – „alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő” – szó szerint megegyezik a korábbi törvény szövegével, azt nem a hatóságok (vagy bármely hatóság) kötelezettségeként határozta meg, hanem – a rendelkezés alanyának megjelölése nélkül – a bizonyítási eljárás feladataként, céljaként. Következésképp immár a bíróság ítélezési funkciójából fakadóan a bíróság kötelessége a törvényi követelményeknek megfelelő tényállás felderítése, azonban az abban való közreműködés a bizonyítási eljárás valamennyi résztvevőjének – a reá vonatkozó szabályok szerinti – feladata. E szabályozás másik jellemzője, hogy a valóságnak megfelelő tényállás megállapítása kötelezettségének kategorikus előírása helyett – a realitáshoz igazodóan – a valóságnak megfelelő tényállás tisztázására való törekvést írta elő. Érdemben azonban ez nem eredményezett sem szakítást, sem törést az anyagi igazság megállapításának követelményét szem előtt tartó megközelítésben.

A 2006. évi LI. törvény 37. §-a azonban, 2006. július 1-jei hatállyal, fontos módosítást eszközölt a bizonyítás alapelvét illetően. Bár a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására törekvés követelményét előíró rendelkezés szó szerint változatlan maradt, az azt meghatározó Be. 75. § (1) bekezdése kiegészült azzal a kitétellel, hogy „azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására.” A módosítás elvi jelentőségű; egyfelől első ízben rögzítette általánosságban is a valóság korlátozását, másfelől azonban meg is maradt ezen a szinten, mert a törvényhozó az ügyészi bizonyítási indítvány elmulasztásához szankciót, jogkövetkezményt nem fűzött. A törvény szövegéből – miszerint a bíróság „nem köteles” az ilyen bizonyíték beszerzésére – az következik, hogy azt meg is teheti; ez eleve jogbizonytalanságot eredményezett,

⁹ Be. 75. § (1) bek. második mondata.

a bírák pedig többnyire – az anyagi igazságnak megfelelő tényállás elvéből kiindulva – ilyen esetben, már csak a megalapozatlanság elkerülése érdekében is, hivatalból lefolytatják a vád alátámasztását eredményező bizonyítást. Erre annál is inkább okuk van, mert a megalapozatlanság szabályainak változatlanul hagyása miatt a másodfokú bíróságnak annak jogkövetkezményeit akkor is alkalmaznia kell, ha a megalapozatlanságot a vádat alátámasztó bizonyítási eszköz beszerzése vagy megvizsgálása indítványozásának hiánya eredményezi.

A 2017. évi XC. törvény megalkotása során is sokáig vitás volt annak eldöntése, hogy mi legyen a bizonyítás célja, maradjon-e meg az anyagi igazság megállapítására való kötelezettség, és hogyan alakuljon a bíróság hivatalból való bizonyítási lehetősége, illetve kötelezettsége. Végül mind az ártatlanság vélelme, mind a bizonyítási teher vonatkozásában lényegében a hatályos büntetőeljárás törvény szövege került megállapításra, és szerkezetileg sem történt változás. A processzuális igazság elérésének kereteit meghatározó elvek a törvény alapvető rendelkezései közt kaptak helyet, és még hangsúlyosabbá is váltak azáltal, hogy az ártatlanság vélelmének elvét egyenesen a törvény 1. §-a rögzíti. A többi, a processzuális igazság elérését biztosító alapelvet pedig – „A bizonyítás alapelvetései” címmel – egyetlen törvényi szakaszba gyűjti a 7. §; ez öt különböző [a hatályos Be. 4. § (1) és (2) bekezdését, valamint a 7., 8. és 10. §-ával azonos tartalmú] rendelkezést foglal magában. A problémát okozó „valóság” kifejezés eleve csak ‘felpuhított’ formában, az Ötödik rész XXVIII. fejezetében, a bizonyítás általános szabályai között bukkan fel akként, hogy „a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valósághű tényállásra alapozza” [163. § (2) bek.].

Az idézett rendelkezés tehát szerkezetileg sem tűnik ki a bizonyítás részlet-szabályai közül – tulajdonképpen maga is csak egy a bizonyításra vonatkozó szabályok között, csupán általános jellege miatt emelhető ki. A bizonyítandó tényállásnak pedig már nem a valósággal megegyezőnek, hanem csupán ahhoz hűnek, azaz csak a valósággal nem ellentétesnek, lényeges pontjait illetően annak megfelelőnek kell lennie. Az egyes részletszabályok is ennek alapján a felek rendelkezési jogát helyezik előtérbe, a felek által kontradiktórus eljárásban nem vitatott vagy valósnak elfogadott tények további bizonyítását, bíróság általi vitathatóságát kizárják. Az indokolás rámutat, hogy a törvény strukturális jelentőségű újítása a bíróság tényállás-tisztázási kötelezettségének újragondolása. A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítási eszközt immár általánosságban is csak indítvány alapján szerezhet be, ennek hiányában nem köteles bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására, ez pedig alapjaiban érinti a bíróság által felderítendő valóság kereteit és korlátait.

Az eddig kifejtettek alapján megállapítható, hogy mindhárom megvizsgált eljárási törvény végig megtartotta az anyagi igazságnak megfelelő tények megállapításra vonatkozó igényt, azonban annak tartalma többször is módosult, és a deklarált cél is a jogszabály szerkezetén belül egyre inkább – szó szerint is – háttérbe szorult. Az új Be. elvi szinten is nyomatékosítja mindezt a processzuális igazság érvényesülését biztosító legfontosabb eljárási követelményeinek a bizonyítás alapvetéseként való rögzítésével, a bizonyítás részletszabályai között pedig a valósággal megegyezést a valósághoz való hűség váltotta fel – ezzel beteljesedett a már korábban megkezdődött helycsere a processzuális és az anyagi igazság között.

A processzuális igazság elérését egyrészt a tisztességes eljárás fogalma alatt összevonható követelmények képezik: legyen pártatlan bíróság, tárgyalás, fegyveregyenlőség, lehetőség a védekezésre, jogorvoslatra stb. Másrészt fontos eleme a ‘valóság szűkítése’; ez alatt értem azokat az eseteket, amikor az objektív igazság ‘reménytelen’ keresése helyett a törvény a valóság kereteit szűkíti, és felhatalmazást (kötelezést) ad bizonyos tények, bizonyítékok vagy bizonyítási eszközök figyelmen kívül hagyására, illetve ténymegállapításra (és a büntetőjogi felelősségre vonatkozó határozat hozatalára) bizonyítás nélkül is. Ilyen például a vádelv, mert a vádon kívül eső valóság nem lehet része a bizonyításnak; a bizonyítási eszközök önkorlátozása, mert például a súlyos jogsértéssel beszerzett bizonyítékok attól függetlenül nem használhatók fel az eljárásban, hogy hordoznak-e a valósággal megegyező bizonyítéktartalmat; a bizonyítási teher kérdése, a bizonyítatlanul maradás ténybeli és jogi következményeinek a levonása; ezzel szoros összefüggésben a bíró szerepe, kötelezettségei és aktivitása a bizonyításban, illetve – bizonyítás helyett – törvényi vélelmek (a büntetőjogban feltételhez kötött) elfogadása.

A valóság szűkítése sajátosan nyilvánul meg a perorvoslati eljárásokban; a jogerő előtt a bizonyítékok felülmérlegelésének tilalma jelentősen korlátozza a fellebbviteli bíróság jogát a bizonyítékok értékelésére, a jogerőt követően pedig a tényálláshoz kötöttség elve egyenesen kizárja a Kúria jogát erre a hatáskörébe tartozó rendkívüli perorvoslati eljárásokban. Az ítélet ténybeli javításának – azaz a vélt objektív valóság felé való közelítésének – egyetlen eszköze a perújítás, ami szigorú feltételekhez kötött, amelyek közül most csak azt emeljük ki, hogy – más rendkívüli perorvoslatokkal szemben – mindig igényel valamilyen új, a jogerős ítélet meghozatalakor még meg nem történt, vagy nem ismert eseményt (helyzetet). Ilyen nem csupán a perdöntő jelentőségű új bizonyíték felmerülése, de a felhasznált bizonyíték hamis voltának felismerése (és bíróság általi megállapítása), a terhelt valódi nevének ismertté válása, az ismeretlen

helyen tartózkodó terhelt előkerülése stb. is. A felsoroltak kimerítő elemzése meghaladná e dolgozat kereteit. Ezért – az elsőbírói valóságfeltárás keretein belül maradván is – azt a két témakört emelem ki, amelyek kapcsán meglátásom szerint az új Be. a legnagyobb jelentőségű változásokat hozta.

4. A bíróság aktivitásának korlátozása a bizonyításban

A korábbiakban már volt róla szó, hogy a bíróságnak – a vád körén belül – korlátlan ügyfelderítési kötelezettségén, ami a lehetséges bizonyítási eszközök akár hivatalból való maradéktalan beszerzésének és megvizsgálásának a kötelezettségét is jelentette, a Be. 75. § (1) bekezdésének 2006. július 1-től hatályos módosítása ütött elsőként rést. A rendelkezésből azonban csak annyi következik, hogy amennyiben az eljárás adatai a vádat (esetleg) alátámasztó további bizonyítási eszközök létezésére utalnak, de az ügyész ezek beszerzésére nem tett indítványt, a bíróság erre nem is hívhatja fel, mert ezzel a felhívással, a Be. 1. §-át megsértve, vádlói funkciót gyakorolna. Ugyanakkor a bíróság maga, a sértett indítványára vagy hivatalból, elrendelheti eljárási cselekmények elvégzését, bizonyítás kiegészítését terhelő bizonyítékok vonatkozásában is. A Be. 75. §-ának (1) bekezdése tehát nem azt jelenti, hogy a bíróság a vádló indítványa hiányában terhelő bizonyítékot nem szerezhet be, illetve nem vizsgálhat meg, hanem csupán azt, hogy erre nem kötelezhető, az őtől számon nem kérhető.

Ez a rendelkezés azonban ebben a formájában több okból is csökevényes maradt. Egyfelől a vádlói indítvány megtételét időben semmi nem korlátozza, így az indítvány akár a másodfokú eljárásban is pótolható; az ekkor megtett indítvány nem utasítható el a Be. 75. § (1) bekezdés záró fordulatra hivatkozással, már csak azért sem, mert az ilyen, az eljárásban ismert, de fel nem használt bizonyítási eszközökből származó új bizonyíték akkor is a terhelt terhére eső perújítást alapozhat meg, ha az adott bizonyítási eszköz alapeljárásban való felhasználásának hiánya ügyészi mulasztásra vezethető vissza. A másodfokú bíróság ugyancsak intézkedhet hivatalból is az ügyész által nem indítványozott bizonyítási eszköz beszerzése iránt.

Az pedig, hogy a gyakorlatban ezt mind az első-, mind a másodfokú bíróság többnyire megtette, következett abból, hogy a törvény a szabály további következményeit nem vezette keresztül a perorvoslati rendszeren. A vádat alátámasztó bizonyítás hiányával a fellebbviteli bíróságok – értelemszerűen – felmentő ítélet elleni vádlói fellebbezések alapján eljárva találkozhattak, és ha az megalapozatlanságot eredményezett, nem maradt más lehetőség, mint

az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezése, és az elsőfokú bíróság új eljárás lefolytatására való utasítása. A bíróságok tehát törekedtek ennek megelőzésére, annak ellenére, hogy a törvény kifejezetten rögzítette, hogy nem kötelesek az ilyen bizonyítás lefolytatására.

Az új Be. e téren szintet lépett, de nem valósította meg maradéktalanul az eljárási funkciók teljes szétválasztását. Ez részben szükségszerű, részben azonban – meglátásunk szerint – nem használta ki teljesen a rendelkezésre álló lehetőségeket. Az eljárási funkciók szétválasztásának tiszta formájában az felelne meg, ha a törvény kategorikusan rögzítené, hogy a bíróság csak a vádló, terhelt, védő által indítványozott bizonyítást folytathatja le. Főszabályként, polgári perben bizonyítás csak indítványra folyhat, a polgári bíróság bizonyítást hivatalból csak akkor rendelhet el, ha azt a törvény kifejezetten megengedi.¹⁰ A büntetőeljárásban azonban – ahogy arra már utaltunk – sokkal erősebb az anyagi igazság felderítésének igénye, ami azt jelenti, hogy erősíteni kell a processzuális igazság képességét az anyagi igazsággal való egybeesésre. Ez pedig akként jelenik meg, hogy a vádlott terhére a processzuális igazság nem térhet el az anyagi valóságtól. Ezért a bizonyítási teher áthárítása és a bírói aktivitás korlátozása eleve csak egyoldalú lehet, csak a váddal egyező anyagi igazság elérésének követelményét zárhatja ki. A terhelt javára eső valóság feltárása azonban indítvány hiányában – tehát valójában tisztán eljárási okból – nem maradhat el.

A vádlott akarata ellenére és azért lett vádlott, mert vele szemben vádat emeltek. Ezzel szemben a vádló általában a közvádló, és így a büntetőeljárásban a büntetőigény érvényesítésekor hivatásszerűen jár el, vagy ha magános (magánvádló vagy pótmagánvádló), akkor a saját akaratából lép az eljárásba igényérvényesítés végett. Így velük szemben nem sérül az anyagi igazság követelménye, ha passzivitásuk eredménye a terhükre esik. A törvény ennek érdekében rögzíti, hogy a vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli [Btk. 164. § (1) bekezdés], a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be [164. § (2) bek.], ugyanakkor az utóbbi rendelkezésnek rögtön kissé élet veszi annak törvényi rögzítése, hogy indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles [164. § (3) bek.]. A „nem köteles” megfogalmazás megtartása pedig újfent teret nyithat az aktív bírói szerepkör – az adott bíró személyes döntésétől függő – gyakorolhatóságának.

¹⁰ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 276. § (2) bek.

Jelentős áttörést az jelent, hogy megszűnik a vád alátámasztását szolgáló tényfeltárással kapcsolatos bírói passzivitás kockázata: a törvény 593. § (4) bekezdése kifejezetten rögzíti, hogy ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók. Az ez okból megalapozatlan ítélet tehát megalapozott, s ekként – ebben az irányban – a processzuális igazság a felismert valóságtól is eltérhet. Ez pedig nem csak akkor döntő jelentőségű, ha a másodfokú bíróság határozata ellen nincs helye fellebbezésnek. A 619. § (1) bekezdése ugyanis akként rendelkezik, hogy a harmadfokú bíróság a határozatát arra a tényállásra alapítja, ami alapján a másodfokú bíróság az ítéletét meghozta, kivéve, ha a másodfokú bíróság ítélete a fellebbezéssel sérelmezett ellentétes döntés tekintetében megalapozatlan.

Az ügyészi bizonyítási indítvány következtében megalapozatlan tényállás pedig – a kifejtettek szerint, a jogkövetkezmények alkalmazhatóságának hiányában – valójában ‘nem megalapozatlan’, így ha mégis a másodfellebbezést megalapozó ellentétes döntés születik, akkor is az ügyész által első fokon indítványozni elmulasztott bizonyítási eszköz nélkül megállapított tényállás lesz a harmadfokú ügydöntő határozat alapja. Mindez rendkívül jelentős mértékben megnöveli az első fokon eljáró ügyész tevékenységének súlyát.

5. A bizonyítás időbeli határai

Teljesen új elem a büntetőeljárásban a felek bizonyítás kezdeményezési lehetőségének időbeli korlátozása. Sem a korábbi, sem a most hatályos Be. – a deklarált anyagi igazság iránti igényével összefüggésben – nem tartalmazott semmiféle szabályozást erre vonatkozóan. Az új Be. azonban igen, még akkor is, ha ez szabályozás nem teremt áthághatatlan határokat, éppen a büntetőjog processzuális igazságának az anyagi igazságtól való végső soron elszakíthatatlansága következtében.

Az új Be. szerint tárgyalásra kerülő ügyben – főszabályként – az ügyész, a vádlott és a védő legkésőbb a kötelezően megtartandó előkészületi ülésen tehet bizonyítási indítványt, míg a későbbiekben ilyen indítvány csak a törvényben meghatározott esetekben – a bizonyíték későbbi keletkezése, ismertté válása, vagy a bizonyítás irányának alakulása következtében, a tudomásszerzés időpontjának és az önhiba hiányának valószínűsítése mellett – terjeszthető elő. Amennyiben pedig az ennek ellenében előterjesztett indítvány teljesítését a bíróság a tényállás tisztázása érdekében szükségesnek találja, az kizárólag

az elkésettségére tekintettel nem utasítható el, mert az magában rejtené a processzuális és az objektív igazságnak a vádlott terhére eső eltérését is. Ezért – ugyancsak a polgári perrel szemben – a késve előterjesztett bizonyítási indítvány elutasítására nem kerülhet sor, ha az a tényállás tisztázáshoz szükséges; a bíróság a késedelmes előterjesztővel szemben a törvényben meghatározott szankciókkal élhet.¹¹

6. Ténymegállapítás bizonyítás nélkül

A büntetőeljárásról szóló törvény 75. § (3) bekezdése kizárja a bizonyítást a köztudomású tényekkel és azon tényekkel kapcsolatban, amelyekről a bíróságnak hivatalos tudomása van. Ez nem változik az új Be.-ben sem: ugyanígy rendelkezik annak 163. § (4) bekezdés a) és b) pontja. Sem a jelenlegi, sem a hatályba lépő eljárási törvény nem utal rá, de értelemszerűen nem igényel bizonyítást az anyagi jogszabály által kötelező vélelemként szabályozott tény sem. Ezek száma azonban a büntetőjogban – annak az anyagi valóság legalábbis processzuális értelemben való megállapításának igényétől való teljes elszakíthatatlanságával összefüggésben – rendkívül csekély.

Ilyen volt a 2013. június 30-ig hatályos 1978. évi IV. törvény 210. §-a, ami szerint az erőszakos közöszlész és a szemérem elleni erőszak bűncselekményei tekintetében a 12. életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kell tekinteni. A helyébe lépett 2012. évi C. törvény már ilyen vélelmet nem tartalmaz, azonban annak 197. § (2) bekezdése önmagában szexuális erőszakként rendelte büntetni a 12. életévét be nem töltött személlyel végzett szexuális cselekményt; ekként a vélelem megszüntetésével párhuzamosan a vélelem hiányában bizonyítandó tény – a 12. életévét be nem töltött személy védekezésre képtelen állapotát – is kiiktatta a törvényi tényállásból, ezért e körben bizonyítás továbbra sem szükséges.

A jelenleg hatályos Btk. azonban egy nagy jelentőségű körben – teljesen új vonatkozásban – emelt a büntetőjog rendszerébe megdönthetetlen vélelmet az ún. szituációs jogos védelem törvénybe iktatásával; a Btk. 22. § (2) bekezdése hét esetkört határoz meg, amikor a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha a védekező életének kioltására irányult volna. Ezekben az esetekben tehát kizárólag a jogtalan támadás általános fogalma vizsgálendő, és ha ez – a mindig aktív magatartásban megnyilvánuló – ismerv megállapítható, akkor a támadó

¹¹ Be. 519–520. §.

konkrét szándékának további vizsgálata szükségtelen, a védekező cselekménye szükségképpen már a megvalósulásakor sem büntetendő.¹² E nagy jelentőségű vélelem a büntető anyagi jogban annál is kevésbé kifogásolható, mert – tartalmánál fogva – kizárólag a terhelt javára eshet.

A bizonyítás nélküli ténymegállapítás tekintetében azonban az új Be. kétségkívül abban eredményez gyökeres változást, hogy a köztudomású és a hivatalosan tudott tényekkel egy szinten, bizonyítást nem igénylő, ítélet alapjául szolgáló igazságként határozza meg azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben együttesen elfogadja.¹³ Ezekben az esetekben a tény felek általi elfogadásának oka, személyes megfontolásai, várakozásai és taktikájuk, azok későbbi alakulása közömbös. E sarokpont pedig a bizonyítás egészen új – az eljárás minden szakaszában érvényesülő – útját nyitja meg, a vád és a beismerés egymáshoz képesti arányától függően hat a rendes eljárásban is, a maga teljességében pedig elsősorban a bevezetendő új, a terhelt beismerésén alapuló konszenzuális eljárásokban, azok rendszerében nyilvánul meg.

Amíg tehát a hatályos Be. történetét a processzuális igazságon alapuló, de valamilyen módon az anyagi igazság feltárását sem kizáró külön eljárások bővülő alkalmazása jellemzi, addig a már elfogadott új eljárási törvény alapvetően eltérő koncepción alapszik. A törvény 163. § (4) bekezdés c) pontja kifejezetten rögzíti, hogy nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben együttesen elfogadja. Ezt az elvet aztán következetesen végigvezeti a törvény az eljárás valamennyi szakaszán, és már a rendes eljárásban kitüntetett, az ítéleti tényállás megállapítását alapvetően meghatározó jelentőséget ad a terhelti beismerésnek.

Ennek megfelelően az egyezség megkötésének, valamint az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésének kezdeményezése terhelti jog;¹⁴ a terhelt és az ügyész már a vádemelést megelőzően egyezséget köthet a bűnösség beismeréséről és ennek következményeiről. Az egyezség megkötése érdekében az ügyészség, a terhelt és a védő (utóbbi a terhelt hozzájárulásával önállóan is) a bűnösség beismeréséről és – az egyezség tárgyát képező bűncselekmény tényállását és Btk. szerinti minősítését kivéve – az egyezség tartalmi elemeiről is egyeztetést folytathat. Az egyezség vonatkozhat a büntetőeljárás alapjául szolgáló valamennyi, vagy akár csak egyes bűncselekmények beismerésére is.

¹² 4/2013. BJE határozat.

¹³ Javaslat 163. § (4) bek. c) pont.

¹⁴ Új Be. 39. § (1) bek. k) pont.

Ha az egyezség büntetés kiszabására irányul, az egyezség tartalmazza azt, hogy az ügyész, a terhelt és a védő milyen nemű, mértékű vagy tartamú büntetést vesz tudomásul. Ha az egyezség létrejött, az ügyész annak megfelelően emel vádat, a bíróság pedig a Javaslat XCIX. fejezete szerint önálló külön eljárásban jár el, aminek a bizonyítás már nem része, és a beismerő nyilatkozat elfogadása is csak a törvényben taxatív meghatározott, nem a nyilatkozat valóságtartalmával, illetve a bíró azzal kapcsolatos álláspontjával összefüggő okokból tagadható meg.

Ugyanakkor az ügyésznek egyezség, sőt beismerés hiányában is lehetősége van a vádiratban indítványt tennie a büntetés vagy intézkedés mértékére vagy tartamára is, arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekmény elkövetését beismeri. A bírósági szakban meghatározó szerepe van, és – a rendes eljárásban is – élesen elkülönül a beismerés alapján és az annak hiányában követendő eljárás. Már a kötelezően tartandó előkészítő ülésre szóló idézésben figyelmeztetni kell a terheltet arra, hogy az előkészítő ülésen beismerheti a bűnösségét abban a bűncselekményben, amely miatt ellene vádat emeltek, és a beismeréssel érintett körben lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, továbbá, ha a bíróság a bűnösség beismerésére vonatkozó nyilatkozatot elfogadja, akkor a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését nem is vizsgálja.

Ennek megfelelően a terhelt az előkészítő ülésen beismerő vallomást tehet, és ebben az esetben fel sem merül a valóságnak megfelelő tényállás megállapításának kötelezettsége, sőt az új Be. 521. § (1) bekezdése a vádirati tényállás megalapozottsága és a bűnösség kérdésére megtiltja a bizonyítás folytatását. A megegyezéssel eljárásban csak azt vizsgálhatja, hogy a vádlott a nyilatkozatának természetét és jóváhagyásának következményeit megértette-e, a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik-e, továbbá a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű-e, és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják-e.¹⁵ A bíróság a terhelti beismerést kizárólag e feltételek bármelyikének hiánya miatt utasíthatja el.

Ugyanakkor a törvény beismerés hiányában is lehetőséget nyújt arra, hogy a vádlott megjelölje a vádiratban szereplő azon tényeket, amelyek valóságát elfogadja¹⁶ – a bizonyítás ezek tekintetében ugyancsak mellőzhető. Ezzel a beismerés korábban csak egyes külön eljárásokban és korlátozott körben, a külön eljárás alkalmazhatóságára kiható jelentősége – a rendes eljárás során is – a bizonyítás jövőbeni meghatározó rendezőelvévé válik. A már ismert külön eljá-

¹⁵ Új Be. 504. § (2) bek.

¹⁶ Új Be. 506. § (3) bek.

rásokban is további szerepet kap a beismerés, így lehetővé válik egyezség kötése a bíróság elé állításban is, a bíróság pedig háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén az ügyészség indítványára vagy hivatalból, tárgyalás mellőzésével, az ügyiratok alapján, beismerés hiányában is hozhat büntetővégzést, beismerés esetén azonban öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt is lehetővé válik a tárgyalás nélküli elbírálás. A vádemelést megelőzően kötött egyezséget követő bírósági eljárás pedig – mint arra már utaltunk –, a tárgyalásról való lemondás jogintézményének helyébe lépve, már bármilyen bűncselekmény esetében alkalmazható, önálló külön eljárássá vált.

7. Összegzés

Írásom elején foglalkoztam az anyagi igazság filozófiai fogalmának és a büntetőperbeli feltárásának problémáival is. A bírósági eljárás legfőbb célja azonban nem lehet más, mint az igazság felderítése – gondoljunk itt annak akár a materiális, akár a processzuális felfogásra. A büntetőeljárástól joggal elvárható – a történelmi és eszmei változásoktól függetlenül – az igazság érvényre juttatása, hiszen az igazság megállapítása az alappillére, a *conditio sine qua non*ja az eljárásnak, az állami büntetőigény érvényesítésének, valamint a preventív és retorzív célok megvalósításának.¹⁷ Úgy vélem, hogy a saját magatartására vonatkozó anyagi igazságot senki nem ismerheti jobban, mint az adott személy önmaga: aligha feltételezhető, hogy a múltbéli eseményekre vonatkozóan az állam bármilyen bíróság vagy más hatóság útján közelebbi anyagi valóságot tud felderíteni, mint ami az ép beszámítási képességű személy önként tett beismerésén alapszik.

A büntetőjogi felelősség megállapítása mindig valamilyen hátrányos jogkövetkezményt eredményez az érintett számára, ezért a bűncselekmény elkövetésével megalapozatlanul gyanúsított vagy vádolt személy – demokratikus, jogállami körülmények között – feltehetően nem fog önmagára nézve alaptalanul beismerő vallomást tenni, és felelősségét – legfeljebb – az objektív valósággal egyező körben ismeri el. Természetesen a valóban bűncselekményt elkövető személy eredendően ellenérdekelte a valóság feltárásában; ha mégis beismeri a bűncselekmény elkövetését, akkor azt feltehetően a saját, a valóság

¹⁷ SZENDRŐI Anna: Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogi rendszerekben. *Büntetőjogi Szemle*, 2014./1.

által meghatározott lelkiismerete, a valós tények és az ellene szóló bizonyítékok ismeretében teszi meg.

Ezért a beismerésen alapuló konszenzuselmélet és az anyagi igazság feldeírítésének igénye nem áll ellentétben egymással. Beismerés esetén pedig csak a beismerés önkéntessége és tudatossága vizsgálendő, valamint a beismerésnek az anyagi valóságtól való, a bizonyítékok értékelése nélkül is nyilvánvaló eltérése esetén kell megteremteni a további bizonyítás lehetőségét. Irányadó ez a bűnösség beismerésének hiányában való – részbeni – ténybeismerésre. A konszenzuson kívül eső ténykörben pedig nincs más út, mint a processzuális igazság, ami a jogerő beálltával azonosul az anyagi igazsággal. Az új Be. megfelel e követelményeknek, és ekként alkalmas arra, hogy a valósághoz leginkább hű ténymegállapításhoz vezesse a bíróságot. Mindez azonban az ítéleti bizonyosság fogalmának jelentős átrendeződését vonja majd maga után.

A MEGBÍZHATÓSÁGI VIZSGÁLAT EREDMÉNYÉNEK BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSE A KÚRIA GYAKORLATÁBAN

Soós László
bíró (Kúria)

1. A megbízhatósági vizsgálat a magyar jogban

A 2011. január 1. napján hatályba lépett, az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény 13. §-a a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvényt (Rtv.) a 7/A–C. §-okkal egészítette ki, amik a „megbízhatósági vizsgálat” közös alcímet viselik. Az Országgyűléshez benyújtott törvényjavaslathoz csatolt indoklás szerint

„A megbízhatósági vizsgálat (a külföldi példákban ún. integritás-teszt) a nemzetközi gyakorlatban is működik mint az ellenőrzés egyik eszköze. A nemzetközi gyakorlatban a megbízhatósági vizsgálat elrendelése ügyészi közreműködéshez kötött, így az ügyész olyan külső kontroll szerepét tölti be, amely hozzájárul a vizsgálatok objektivitásához. Romániában az integritás-teszt végrehajtási szabályait a közigazgatási és belügyminiszter minősített rendelete tartalmazza. Az integritási tesztek a Belügyminisztérium teljes állománya vonatkozásában alkalmazzák annak érdekében, hogy azonosítsák, értékeljék és megszüntessék azokat a kockázati elemeket és tényezőket, amelyek lehetővé teszik a Belügyminisztérium állománya által korrupciós cselekmények elkövetését. A megbízhatósági vizsgálatot az ellenőrzés alá vont személy állományilletékes parancsnoka, vagy a vizsgálatot végző szerv vezetője rendeli el. A vizsgálat lefolytatása ügyészi engedélyhez kötött. Az Egyesült Királyságban az antikorrupciós szervezetek széleskörűen alkalmazzák az integritás-teszteket abban az esetben,

amikor a rendelkezésre álló információk bűncselekményre utaló adatokat tartalmaznak (közvélemény-kutatás, újságcikkek stb.), de semmilyen más eszköz vagy módszer nem áll rendelkezésre a bizonyításhoz. A megbízhatósági vizsgálat végrehajtását az ellenőrzés alá vont személy állományilletékes parancsnoka, valamint a vizsgálatot végző szerv vezetője együttesen rendeli el, és az ügyész ellenjegyzi. A vizsgálat végrehajtására felelős tisztet kell kijelölni. Az integritás-tesztek alkalmazása bizonyos keletkezett információk esetén lehetséges, továbbá korrupciós kockázati elemzés eredményeképpen azon területeken, ahol a belügyi állomány magas korrupciós veszélyeztetettségnek van kitéve, valamint hajlamosnak mutatkozik korrupciós cselekmények elkövetésére. Hollandiában a megbízhatósági vizsgálat lefolytatása a fentiekhez hasonló ügyészi kontrollhoz kötött.”

A módosító törvény alapján – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően ügyészi jóváhagyással – a megbízhatósági vizsgálat a közszolgálat, valamint a hivatásos szolgálat ellátásának jogszerűségét, a feladat ellátása során tanúsított magatartást, az intézkedési és munkaköri kötelezettség teljesülését vizsgálja. A belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerv a megbízhatósági vizsgálat keretében teszt jelleggel, preventív módon ellenőrzi a hivatásos szolgálat és a közszolgálat etikai integritását. A megbízhatósági vizsgálat során a belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerv rendelkezésére állnak a titkos információgyűjtés bírói engedélyhez nem kötött eszközei és módszerei, valamint a megbízhatósági vizsgálat során a törvény az Rtv. módosításával felhatalmazást ad arra, hogy a belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerv tagja feladatellátása során szabálysértést vagy bűncselekményt kövessen el.¹

Az Rtv. tételes rendelkezései szerint a megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének.² Ennek megállapítása érdekében a megbízhatósági vizsgálatot végző szerv a munkakör ellátása során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket mesterségesen hozza létre. A törvény előírja,

¹ Ezzel aztán a törvény szintjén döntve el a tudományos aggodalmakat; ld. legátfogóbban: MÉSZÁROS Ádám: Titkos gondolatok. In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 48. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2011. 213–226.

² A szabályozás egyes elemei már 2012-ben, más elemei az új Btk. hatálybalépésével egyidejűleg, további rendelkezései pedig 2017-ben módosultak.

hogy a megbízhatósági vizsgálat során feltárt jogsértés alapján fegyelmi vagy szabálysértési eljárás nem indítható, kifejezetten rendelkezik azonban arról, hogy ha a megbízhatósági vizsgálat során bűncselekmény gyanújára utaló adat merül fel, a belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerv a megbízhatósági vizsgálat befejezését követően haladéktalanul feljelentést tesz a hatáskörrel rendelkező szervnél.

A törvény meglepően széles körben határozza meg, hogy mely szervezetek munkavállalóival szemben (összefoglalóan: védett állomány) rendelhető el megbízhatósági vizsgálat. A Rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat hivatásos állományú tagjai, valamint a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló törvény hatálya alá tartozó hivatásos állomány Nemzeti Biztonsági Felügyelethez (a továbbiakban: NBF) és a Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központhoz vezényelt tagjai mellett hatásköre kiterjed az e szervek irányítását ellátó minisztériumok konkrét irányítást és ellenőrzést ellátó szervezeti egységeinél, továbbá e szervek bűnüldözési és államigazgatási adatkezelését, pénzügyi és gazdasági ellátását, kiképzését és oktatását végző szervek rendeltetésszerű működése körében eljáró kormánytisztviselőire, állami tisztviselőire, köztisztviselőire és közalkalmazottaira, sőt, azokra a kormánytisztviselőkre és kormányzati ügykezelőkre, továbbá állami tisztviselőre és állami ügykezelőre, akik döntés előkészítésére, döntésre vagy ellenőrzésre jogosult állampolgársági eljárással, menekültügyi eljárással, idegenrendészeti eljárással, szabálysértési eljárással, koncessziós eljárással, kisajátítási eljárással, építésügyi hatósági eljárással, munkavédelmi hatósági eljárással, munkaügyi ellenőrzéssel, ingatlan-nyilvántartási hatósági eljárással összefüggő ügyben, közbeszerzési eljárás során, feladataik ellátása során költségvetési vagy egyéb pénzeszközök felett, továbbá az állami vagyonnal való gazdálkodás, valamint elkülönített állami pénzalapok, fejezeti kezelésű előirányzatok tekintetében, egyedi állami támogatásról való döntésre irányuló eljárás lefolytatása során, továbbá állami támogatások felhasználásának vizsgálata vagy a felhasználással való elszámoltatás során vagy személyazonosító igazolvány, lakcímet igazoló hatósági igazolvány, vezetői engedély, útlevél, magyar igazolvány, magyar hozzátartozói igazolvány, forgalmi engedély, gépjármű törzskönyv, egyéni vállalkozói igazolvány, hatósági erkölcsi bizonyítvány kiállításával összefüggő ügyekben járnak el.

A Rtv. szerinti belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerv a 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet alapján a Nemzeti Védelmi Szolgálat,

amely az Országos Rendőr-főkapitányságtól (ORFK) és az annak alárendelt rendőri szervektől függetlenül, az általános rendőri feladatokra létrehozott szervezeten kívül látja el feladatát, azonban nyomozó hatósági jogkört nem gyakorol. A megbízhatósági vizsgálatot – szükségességének indokolásával – a belső bűnmegelőzési és büntfelderítési feladatokat ellátó szerv vezetője a védett szerv tagjával, vagy valamely állománycsoportjához tartozó, meghatározott szolgálati feladatot teljesítő, az elrendeléskor még nem nevesíthető tagjával szemben határozattal rendeli el, amihez a vizsgálat végrehajtásáról szóló részletes tervet kell készíteni, és arról az ügyészt haladéktalanul tájékoztatni kell. A határozat és a megbízhatósági vizsgálat végrehajtásáról szóló részletes terv alapján az ügyész a megbízhatósági vizsgálat elrendelését két munkanapon belül jóváhagyja, vagy a jóváhagyást megtagadja. Külön érdekesség, hogy a vonatkozó 3/2012. (I. 6.) LÜ utasítás szerint a megbízhatósági vizsgálatkal kapcsolatos ügyészi feladatokat nem a büntető szakági, hanem a közérdekvédelmi feladatokat ellátó ügyészségek (főügyészségek) végzik.

Az ügyész a megbízhatósági vizsgálat törvényességi ellenőrzése körében széleskörű jogosítványokkal rendelkezik, a befejezéstől számított nyolc munkanapon belül megvizsgálja a befejezésről szóló határozat törvényességét, jogszabálysértés megállapítása esetén írásba foglalt indokolt határozatával új határozat hozatalára utasítja a megbízhatósági vizsgálatot folytató szervet, ha pedig azt állapítja meg, hogy a megbízhatósági vizsgálatot a részletes tervtől eltérően hajtották végre, akkor felelősségre vonást is kezdeményez. Ha az ügyész új határozat hozatalára utasítja a megbízhatósági vizsgálatot befejező határozatot hozó szervet, az erről szóló határozatban elő kell írni a törvénysértő határozat hatályon kívül helyezését, és iránymutatást kell adni a törvénysértés orvoslására, míg büntetőeljárást kell kezdeményezni az ellen, aki a végrehajtási tervben megjelölt cél vagy módszer kereteit túllépi.

A megbízhatósági vizsgálat során az Rtv. VII. fejezetében írt módon – a bírói engedélyhez kötött információgyűjtés kivételével, az elrendelő határozat indokolásában írt cél megtartásával – titokban információ gyűjthető. Az alkalmazni kívánt titkos információgyűjtő eszközt az elrendelő határozatnak és a részletes tervnek tartalmaznia kell. Ha a titkos információgyűjtés alkalmazni kívánt eszközhöz ügyészi engedély szükséges, a megbízhatósági vizsgálat csak az erre vonatkozó ügyészi engedély birtokában végezhető.

Az Rtv. széles körű felhatalmazást ad arra, hogy a megbízhatósági vizsgálat keretében a belső bűnmegelőzési és büntfelderítési feladatokat ellátó szerv tagja különböző jogsértő magatartásokat kövessen el – ezeket a törvény tételesen felsorolja. A büntetőeljárás szempontjából annak van különös jelentősége, hogy az

Rtv. 7/B. § (2) bekezdés b) pont bb) alpontjában meghatározza, hogy a megbízhatósági vizsgálatot végző védelmi tiszt elkövetheti a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben meghatározott következő bűncselekményeket: személyes adattal visszaélés (219. §); magánlaksértés (221. §); minősített adattal visszaélés (265. §); hamis vád (268. §); hatóság félrevezetése [271. § (1) bek.]; hivatali visszaélés (305. §); információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (375. §); a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése (385. §); a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisítása (392. §); a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés (393. §); a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisításának elősegítése (394. §); a versenytárs utánzása (419. §); illetve a Btk. XXVII., XXXIII. és XXXIX. fejezetében felsorolt bűncselekmények.

A megbízhatósági vizsgálat végzése során technikai eszközök segítségével titokban rögzíthetők az ügyész által jóváhagyott végrehajtási tervben szereplő mesterségesen létrehozott helyszínen, valamint a védett szervek hivatali helyiségeiben, gépjárműveiben történtek, továbbá a létrehozott mesterséges élethelyzetben résztvevő, valamint a megbízhatósági vizsgálat alá vont személy vagy személyek tevékenysége, magatartása, előadása.

Sajnos nem a törvényben, hanem a Nemzeti Védelmi Szolgálatról szóló, már idézett kormányrendeletben kapott helyet az a szabályozás, amely a megbízhatósági vizsgálat konkrét végrehajtására vonatkozó legfontosabb alapelveket fogalmazza meg. Ezek szerint a vizsgálat érdekében kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálattal érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után; a kialakított élethelyzet nem korlátozhatja a vizsgálattal érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában; a vizsgálat helyszínének és módszerének megválasztása nem akadályozhatja a vizsgálattal érintett személy kötelezettségeinek, feladatainak teljesítését; a vizsgálat módja nem járhat a vizsgálat alá vont személy megalázásával, becsületének, jó hírnevének sérelmével, a vizsgálat alá vont személy továbbá mások életének, testi épségének veszélyeztetésével és a vizsgálat nem veszélyeztetheti más hatóság eljárását.

A megbízhatósági vizsgálat Rtv. szerinti szabályai tehát lehetővé teszik azt, hogy a vizsgálat elvégzése során a védelmi tiszt hivatali visszaélés büntettét, vagy a Btk. XXVII. fejezete szerinti korrupciós bűncselekményt kövessen el annak ellenőrzésére, hogy a védett állomány tagja eleget tesz-e a kialakított mesterséges élethelyzetben a számára jogszabályban meghatározott intézkedési, eljárási kötelezettségeinek. Ha eleget tesz, a megbízhatósági vizsgálatot be kell fejezni, ha azonban jogszabályi kötelezettségeit megszegi, és ezzel bűncselekmény elkövetésére utaló gyanú merül fel, vele szemben büntető feljelentést kell

tenni. A megbízhatósági vizsgálat alapján tehát – a jóváhagyott végrehajtási terv alapján – a védelmi tiszt hivatali visszaélés büntettének, illetve hivatali vesztegetés elfogadása büntettének elkövetésére is felbujthatja az ellenőrzött személyt. Meglepő módon azonban a jogirodalomban nem kapott túl nagy visszhangot az Rtv. által bevezetett szabályozás, illetve az az alapján kialakult gyakorlat. Kiss Anna szerint a gyakorlatban a következő problémák merülhetnek fel:³

„A mindennapokban az ügyész csak olyan mesterséges élethelyzet jóváhagyását engedélyezi, amelyben a kapcsolatfelvétel a munkakörhöz kapcsolódóan történik meg. Ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról se, hogy a védett állományhoz tartozók egy részénél – ilyen terület a büntetés-végrehajtás és a polgári titkosszolgálat – nincs reális lehetőség arra, vagy csak nagyon korlátozottan, hogy a munkakörrel összefüggésben kialakítható bizalmi viszony legyen kiépíthető.

Az egyik legfontosabb felvetés: mi az eljárási rend egy »sikeres« akció esetén? Gondoljunk arra az esetre például, ha a célszemély elfogadja az NVSZ eljáró tagja által felajánlott pénzt azért, hogy közlekedési szabályszegés miatt ne tegyenek feljelentést! Ki teszi meg ebben az esetben a feljelentést a célszemély ellen? Hol? Mikor? A célszemélyt nyomban őrizetbe kell venni? Ha igen, ki veszi őrizetbe? Ne feledjük, rendőr elkövető esetén a nyomozás lefolytatására a nyomozó ügyészségnek van hatásköre, annak viszont nincs tudomása a megbízhatósági vizsgálatról, s benne az akcióról! Ez egyből fel is veti azt a kérdést, hogy az ügyészségen belül ez miért a közérdekvédelemhez tartozik, miért nem a nyomozó ügyészségekre. Nyilvánvaló, hogy az NVSZ eljáró tagja nem foghatja el, hiszen ő nem is rendelkezik hatósági jogosultságokkal, de az is lényeges szempont, hogy fel sem fedheti magát a célszemély előtt, ugyanis, ha felfedné magát, akkor ő később már nem lesz bevethető egy megbízhatósági vizsgálati akcióba.

A másik kérdéscsoport az, hogy sikertelen akció esetén mi az eljárási rend. Gondoljunk bele, a célszemély nemcsak nem fogadja el a pénzt, hanem az aktív vesztegetőt, mivel bűncselekmény elkövetésében tetten éri, halaszthatatlan nyomozati cselekményként

³ Kiss Anna: Gondolatok a megbízhatósági vizsgálatról (2015), <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/gondolatok-a-megbizhatosagi-vizsgalatrol>

őrizetbe veszi! Az őrizetbe vett NVSZ-tagot (akiről a célszemély nem is tudja, hogy NVSZ-tag) az illetékes nyomozó ügyész, vagy az ügyeletes ügyész utasítása alapján veszik őrizetbe? Csakhogy az ügyészek egyike sem tud a megbízhatósági vizsgálatról, ezen belül a konkrét akcióról. Netán halaszthatatlan nyomozati cselekményként a célszemély (aki rendőr) őrizetbe veheti?

Kinek, mikor és milyen módon kell értesítenie az eljáró ügyészt, hogy az őrizetbe vett személy NVSZ-tag, aki szolgálati feladatait teljesítette a vesztegetéssel? Ha az NVSZ-taggal szemben eljár az ügyész, akkor ki szünteti meg a nyomozást? Nálunk, sajnos, az eljáró ügyész ezt nem teheti meg, még a büntetőeljárás törvényben (Be.) szabályozott, eljárást megszüntető ok ellenére sem, mert arra a 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 59. § (3) bekezdése szerint a megbízhatósági vizsgálatot engedélyező főügyészség székhelyén lévő helyi ügyészség vezetője (vagy megyei bíróság hatáskörébe tartozó ügyben a főügyész) jogosult.

A harmadik kérdéscsoporton belül az egyik legjelentősebb probléma, hogy az eljárás kapcsán ki és milyen minősített adatokat ismerhet meg. Nánási Gábor úgy foglalt állást, hogy »a megbízhatósági vizsgálat intézménye hatályos formájában abba az irányba mutat, mely szerint a hatóság eljáró tagjai – immár jogszabályi alapokon – felbujtói magatartást jogszerűen tanúsíthatnak. Úgy gondolom, hogy ez a szabályozás korlátok nélkül, jogállami keretek között nem állhat helyt. Az ilyen jellegű cselekményeket tehát csak szűk körben és megfelelő, szigorú garanciák mellett követhetné el mind a hatóság eljáró tagja, mind pedig a felderítés és büntetőeljárás során alkalmazott fedett nyomozó, így például akkor, ha a nyomozó hatóságnak már rendelkezésre állnának olyan információk, amelyek a lebuktatni szándékozott elkövető, illetve elkövetői kör »bűnös« tevékenységét alátámasztják. A nyomozó hatóság ilyen tevékenységét ezért csak szoros ügyészi felügyelet, esetleg bírói kontroll mellett tartom elképzelhetőnek.«⁴

Nos, ezek az elméleti kérdések az elmúlt években kialakult ügyészi és bírósági gyakorlat alapján viszonylag könnyen megválaszolhatók. Így például aggály

⁴ NÁNÁSI GÁBOR: Gondolatok a megbízhatósági vizsgálatról és a fedett nyomozóról (2012), <http://arsboni.hu/nanasicikk/>

nélkül megszervezhető a büntetés-végrehajtási szervezet állományába tartozó, vagy akár a rendvédelmi szerveken kívüli, államigazgatási szervek tisztviselőinek megbízhatósági vizsgálata, és a kialakult NVSZ gyakorlat alapján azokat a végrehajtási kérdéseket (az eljárási rend ‘sikeres’ megbízhatósági vizsgálat esetén, feljelentés megtétele, őrizetbe vétel, a különböző ügyészségek közötti együttműködés és információáramlás, ‘sikertelen’ akció esetén követendő eljárás, minősített adatok megismerése) a megbízhatósági vizsgálat végrehajtási tervében szigorúan, pontról pontra ki kell dolgozni. A megbízhatósági vizsgálat illetékes NVSZ-vezető általi elrendelését és a végrehajtási terv ügyészi jóváhagyását követően azonnal meg kell kezdeni – az állományilletékes előljáró, illetve vezető bevonásával – a végrehajtást; a terv részletesen tartalmazza a megbízhatósági vizsgálat ‘sikere’ esetén, hogy mely rendőri szerv végzi az elfogást, mely illetékes ügyészi szervet kell azonnal értesíteni, és kitér a ‘sikertelen’ akció esetén a védelmi tiszt ‘kimenekítésére’ is.

Nem kérdéses a keletkezett minősített adatok további eljáró szervek általi megismerése sem – nyilvánvalóan az NVSZ alapvető érdeke, hogy a megbízhatósági vizsgálat elrendelése és végrehajtása során keletkezett minősített adatok egy további, nyílt büntetőeljárásban felhasználhatóak legyenek. Ennek elmaradása a bírósági eljárásban – a később kifejtettek szerint – akár a vádlott felmentéséhez is vezethet. Ami pedig a korlátok nélküli szabályozást illeti, az Rtv. és a végrehajtását szolgáló kormányrendelet inkább bonyolultnak, túl részletezőnek, semmint elnagyoltnak mondható.

2. A megbízhatósági vizsgálat alapján indult büntetőeljárások

Ahhoz képest, hogy a megbízhatósági vizsgálatra vonatkozó rendészeti szabályok már 2011. január 1-jén hatályba léptek, meglepő módon a büntetőbíróságok előtt viszonylag későn és kis számban jelentek meg az olyan büntetőügyek, amelyek vádlottjai a megbízhatósági vizsgálat során ‘könnyűnek találtattak’. Holott – mint arról a Legfőbb Ügyészség hivatalos tájékoztatásában olvashatunk – 2006–2010 között összesen 2818, míg 2011–2015 között összesen 6702, tehát lényegesen több korrupciós cselekményt sikerült feltárni.⁵ Valószínűleg

⁵ Magyarország Ügyészsége: 5 éves a korrupció elleni összefogás Magyarországon – A Belügyminisztérium, az Országos Bírósági Hivatal, a Kúria, a Legfőbb Ügyészség és az Állami Számvevőszék közös értékelése az elmúlt öt év eredményeiről magyar és angol nyelven (2016), <https://bit.ly/2J3pbMV>

nem tett jót az ilyen ügyek bíróság előtti megjelenésének az sem, hogy a jogintézmény 2011- es bevezetése óta három év alatt kétszer módosultak a hatásköri szabályok.

2011. január 1-jét követően a Be. 16. §-ának akkori e) pontja alapján a megyei bíróság hatáskörébe tartoztak a hivatali bűncselekmények (1978. évi IV. törvény XV. fejezet IV. cím), és a közélet (nemzetközi közélet) tisztasága elleni bűncselekmények (1978. évi IV. törvény XV. fejezet VII. és VIII. cím). A 2013. évi CXII. törvény 2013. szeptember 1-jétől a törvényszék hatáskörét leszűkítette a Be. 554/B. § b) pontja szerinti korrupciós bűncselekményekre az ott meghatározott esetekben (kiemelt jelentőségű ügyek) és a hivatali visszaélésre (Btk. 305. §). A nem kiemelt jelentőségű személyi kör által elkövetett korrupciós bűncselekmények járásbírói hatáskörbe tartoztak 2014. január 1-jéig, amikor a 2013. évi CLXXXVI. törvény módosította a Be. 470. § (1) bekezdés b) pontját, és a rendőrség hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett más (nem katonai) bűncselekményeket – több mint két évtized után ismét – a katonai büntetőeljárás hatálya alá utalta.

Vélhetően ennek is tudható be, hogy a Kúria Büntető Kollégiuma 2017-ig egyáltalán nem találkozott megbízhatósági vizsgálat eredménye alapján indult büntetőügyekkel. Mostanra azonban a helyzet megváltozott, és a Kúria 2017-ben két, 2018-ban pedig – csak a kézirat lezárásáig – három ilyen ügyet is tárgyalt. Az alábbiakban a Kúria B.I. tanácsa által tárgyalt öt ügyből négyet mutatok be, amelyek jól jelzik a bírói gyakorlat során felmerült és minden egyes ügyben megválaszolandó kérdéseket.

2.1. A Bhar.I.1154/2016. számú ügy

Az ügyben a közlekedésrendészeti járőr a magát külföldinek álcázó védelmi tiszt által elkövetett gyorshajtást követően őt az elkövetett szabálysértés jogkövetkezményeiről tájékoztatta, majd vesztegetési pénzt fogadott el. A Szegedi Törvényszék Katonai Tanácsa ezért őt a Btk. 294. § (1) bekezdésében meghatározott, és a (3) bekezdés a) pont aa) alpontja szerint minősülő hivatali vesztegetés elfogadásának büntette miatt – folytatólagosan elkövetett szolgálatban kötelességszegés vétségével [Btk. 438. § (1) bek.] halmazatban – két év, őt év próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa a katonai vétség miatt indított büntetőeljárást – a Btk. 131. §-ában foglalt büntethetőséget megszüntető ok miatt – megszüntette, egyebekben az elsőfokú ítéletet helybenhagyta.

A másodfokú határozat ellen a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség jelentett be fellebbezést a vádlott terhére, a szabadságvesztés súlyosítása, a végrehajtás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezés mellőzése és a közügyektől eltiltás mellékbüntetés kiszabása érdekében. A Legfőbb Ügyészség a másodfellebbezést fenntartotta. Álláspontja szerint a vádlott által elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya miatt a büntetési célok a középértéktől ily mértékben elmaradó büntetéssel nem érhetők el, a kisebb súlyú enyhítő körülmények mellett nagyobb nyomatéka van a korrupciós jellegű bűncselekmények elszaporodottságának és a társadalomra veszélyessége kiemelkedő voltának, ezért a kiszabott büntetés súlyosítása mellett indokolt a végrehajtás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezés mellőzése és a közügyektől eltiltás mellékbüntetés kiszabása is.

A Kúria a Legfőbb Ügyészség által fenntartott ügyészi másodfellebbezést nem találta alaposnak. Kifejtette, hogy az eljáró bíróságok az irányadó tényállás alapján helyesen jutottak arra a következtetésre, hogy a vádlott az adott előnyért hivatali kötelességét megszegte, és helyesen állapították meg azt is, hogy a vádlott által foganatosított igazoltatások szabálytalanok voltak, így törvényesen minősítették cselekményeit hivatali vesztegetés elfogadása büntettének és folytatólagosan elkövetett szolgálatban kötelességszegés vétségének. Azonban a vádlott szolgálati viszonya 2015. március 9. napján megszűnt, ezért a másodfokú bíróság helyesen ismerte fel a Btk. 131. §-a szerinti büntethetőséget megszüntető ok beálltát, ezért az eljárás megszüntetése a katonai vétség miatt törvényes.

A vádlott terhére fennmaradó bűncselekmény miatt büntetést kellett kiszabni. A hivatali vesztegetés elfogadását, ha ahhoz kötelességszegés is társul, a törvény két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A büntetés kiszabása során az első fokon eljáró katonai tanács helyesen enyhítő körülményként értékelte a vádlott bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomását, megbánó magatartását, hosszú és kifogástalan szolgálati múltját, parancsnoki jellemzését, a másodfokú katonai tanács pedig – ugyancsak helyesen – további enyhítő körülményként értékelte, hogy a vádlott a bűncselekmények elkövetését követően maga kezdeményezte szolgálati viszonyának megszűnését.

A Kúria megállapította:

„Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a vádlott a korrupciós cselekményt megbízhatósági vizsgálat során követte el. A megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének. Ennek érdekében a megbízhatósági vizsgálatot végző szerv a munkakör ellátása során a valóságban is előforduló vagy feltételez-

hető élethelyzeteket hoz mesterségesen létre [a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7/A. § (1) bekezdés]. A vádlott ugyan kétségtelenül elkövette a terhére rótt bűncselekményt, azonban mesterségesen létrehozott élethelyzetben, így nincs arról szó, hogy a vádlott korrupciós bűncselekménye folytán tényleges jogsértés maradt feltáratlanul, avagy ténylegesen jogsértő személlyel szemben maradt el a rendőri intézkedés. Az ugyan nyilvánvaló, hogy a vádlott alkalmatlannak bizonyult a hivatásos szolgálatra, ezt azonban maga is belátta, szolgálati viszonyáról azonnal lemondott. Mindezekre tekintettel a Kúria álláspontja szerint a vádlottal szemben a büntetési célok elérése érdekében elegendő a bűncselekmény büntetési tételének alsó határa szerinti szabadságvesztés, és a büntetési célok elérhetőek a végrehajtás próbaidőre történő felfüggesztése mellett is.”⁶

2.2. Bhar.I.520/2017. számú ügy (EBH2018. B. 1)

A megállapított történeti tényállás lényege szerint a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjaként raktárvezetői beosztásban szolgálatot teljesítő vádlott a szolgálati helyén ismeretségbe került egy fogvatartottal, akivel annak szabadulását követően több ízben találkozott, és a Facebook internetes oldalon is tartotta vele a kapcsolatot. A Nemzeti Védelmi Szolgálat az Rtv. 7/A. § (2) bekezdése alapján a vádlottal szemben megbízhatósági vizsgálatot rendelt el. A megbízhatósági vizsgálatot végző védelmi tiszt a korábban fogvatartott személy nevében telefonon felvette a kapcsolatot a vádlottal, és találkozót beszéltek meg. A találkozón a védelmi tiszt a vádlottnak azt adta elő, hogy egy üzlettársa, akivel a kapcsolatot szeretné felvenni, a vádlott szolgálati helye szerinti büntetés-végrehajtási intézetben van fogva tartva.

Arra kérte a vádlottat, hogy segítsen neki felvenni a kapcsolatot az ismerőseivel – a vádlott közölte a védelmi tiszttel, hogy erre törvényes keretek között nincs lehetőség. A védelmi tiszt ezt követően az állítólagos ismerőse szabadulási időpontjáról érdeklődött, amely kapcsán a vádlott közölte, hogy azt könnyedén meg tudja oldani. A védelmi tiszt emellett egy cetlire írt üzenetet is el kívánt juttatni ismerősének, amelyet tőle a vádlott átvett. A védelmi tiszt végül közölte a vádlottal, hogy intézkedéséért cserébe nem lesz hálátlan, és 100 ezer forintot

⁶ EBH2018. B. 1 (46) bek.

ajánlott fel neki, amit a vádlott elfogadott. A vádlottnak átadta a vesztegetési pénzt, azt követően a vádlottat rendőri ellenőrzés alá vonták és a korrupciós pénzt lefoglalták.

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa a felmentő ítéletében kifejtette, hogy a megbízhatósági vizsgálat a célját a hivatali visszaélés büntetnének előkészületével már elérte, a szükséges intézkedést ezután kellett volna megtenni. Emellett – álláspontja szerint – a védelmi tiszt eltért a végrehajtási tervtől, hiszen nem a célszemély kért anyagi ellenszolgáltatást a segítségért, hanem a védelmi tiszt aktív magatartással 100 ezer forintot ajánlott fel, a vádlott tehát a védelmi tiszt kezdeményezése alapján fogadta el pénzt, így a tárgyaló tiszt eljárása a tisztességtelen eljárás tilalmába ütközik.

E körben hivatkozott a BH1999. 8. számában közzétett, az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban EJEB) a *Teixeira de Castro v. Portugal* ítéletére,⁷ amiben az EJEB megállapította, hogy a két fedett titkos ügynök azon magatartása, amikor nem korlátozta a tevékenységét arra, hogy pusztán passzívan megfigyelje, amint Francisco Teixeira de Castro elkövet egy bűncselekményt, hanem olyan befolyást gyakoroltak rá, amellyel felbujtották a bűncselekmény elkövetésére, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 6. cikk 1 pontjának megsértését jelentette. A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsának álláspontja szerint a jelen ügy megfeleltethető az EJEB ezen ítélete tényállásának. A védelmi tiszt ahelyett, hogy olyan helyzetet teremtett volna, amely során a vádlott belső meggyőződése szerint tud dönteni, azaz kér, vagy nem kér jogtalan előnyt, a pénz felkínálásával és azonnali átadásával lényegében ő maga bujtotta fel a bűncselekmény elkövetésére. Kifejtette, hogy az államnak nem lehet érdeke, hogy az egyébként bűncselekmény elkövetésére hajlamos állampolgárait arra készítse, hogy bűncselekményeket valósítsanak meg.

A Kúria a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsának álláspontjával jórészt egyetértett. A társadalomra veszélyes cselekmény a Btk. 4. § (2) bekezdése szerint az a tevékenység vagy mulasztás, amelyik mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági vagy állami rendjét sérti vagy veszélyezteti. Ez a törvényi fogalom lényegében megegyezik a korábbi büntető törvény 10. § (2) bekezdése szerinti rendelkezéssel, így a korábbi Btk.-hoz kapcsolódó bírói gyakorlat is irányadónak tekinthető, ami a következőképp foglalható össze. Az ítélet szerint:

⁷ *Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 44/1997/828/1034, 1998. június 9-i ítélet.

„A társadalomra veszélyesség valamilyen cselekménynek az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a büntetőjogilag védett jogi tárgyak valamelyikét. A társadalomra veszélyesség a törvényhozói értékeléstől függetlenül is létezik, és a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka. Büntetőjogi jelentőségre azonban a jogalkotói értékelés eredményeként tesz szert. A társadalomra veszélyesség törvényi értékelése a törvényi tényállás alapján történik, és a törvényi tényállási (elsősorban az objektív) elemek alakítják, így a tényállásszerű cselekmény általában veszélyes a társadalomra.

Mégis előfordulhatnak – ha kivételesen is – olyan tényállásszerű cselekmények, amelyek nem sértik vagy veszélyeztetik az adott bűncselekmény jogi tárgyát, ezért nem veszélyesek a társadalomra. Ezt a lehetőséget a törvény elismeri azzal, hogy a társadalomra veszélyességet továbbra is a bűncselekmény fogalmi ismérvei között tartja – ha bármelyik bűncselekményi ismérv hiányzik, nincs bűncselekmény.”

A 2006. július 1-ig hatályos büntetőjogi szabályozás szerint a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka a büntethetőséget kizáró ok, a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése vagy csekéllyé válása a büntethetőséget megszüntető ok volt, azonban ezeket a rendelkezéseket a 2006. évi LI. törvény hatályon kívül helyezte E büntethetőségi akadályok hatályon kívül helyezését követően – egyedüli lehetőségként – a társadalomra veszélyesség léte vagy hiánya vizsgálendő. A társadalomra veszélyesség teljes hiánya esetén a bűncselekmény egyik fogalmi eleme hiányzik: a cselekmény nem bűncselekmény, s ez a büntetőeljárás akadálya [Be. 6. § (3) bek. a) pont első fordulat]. Ezért egy tényállásszerű cselekmény esetén a jelenleg hatályos Btk. alapján is vizsgálni kell, hogy az veszélyes-e a társadalomra. Ez egyetlen esetben sem mellőzhető, és ez az ítélkező bíróság feladata.

A hivatali vesztegetés elfogadása büntettének védett jogi tárgya a közelet tisztaságán belül a hivatalos személyek szabályszerű, pártatlan és befolyástól mentes, elfogulatlan eljárásához fűződő állami és társadalmi érdek. Az eljáró bíróságoknak abban kellett állást foglalniuk, hogy ez az érdek a jelen ügyben sérült-e, azaz a megbízhatósági vizsgálat keretében elkövetett passzív vesztegetés, amelyet nyomban követett a rendőri intézkedés, mennyiben veszélyes a társadalomra. A Bf.III.231/2001/5. számú ítéletében a Legfelsőbb Bíróság egy más jellegű bűncselekmény kapcsán kifejtette:

„A (korábbi) Btk. 10. § (1) bekezdéséből és a 28. §-ból az is nyilvánvaló, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége objektív jellegű ismerv, s létét, mértékét vagy hiányát kizárólag a cselekmény tárgya és tárgyi oldalának az elemei határozzák meg; az elkövető társadalomra veszélyességének nincs jelentősége abban, hogy létesült-e bűncselekmény, vagy hogy a Btk. 28. §-ában meghatározott büntethetőséget kizáró ok fennáll-e. A cselekmény akkor veszélyes a társadalomra, ha elkövetése következtében hátrányosabb helyzet áll vagy állhat elő annál, mint amilyen a cselekmény előtt volt. A vádlottak cselekményének tárgyi lényege az, hogy a magatartásuk következtében az addig Szlovákiában illegális módon tartott robbanóanyag és robbantószer a hatóság tudtával került törvénysértő módon az országba, s itt a hatóság birtokába került. Az a tény, hogy a vádlottak cselekménye a tudtukon kívül az első mozzanattól, az akarat-elhatározástól kezdve, objektíve arra szolgált, hogy ezek az eszközök a hatóság birtokába jussanak, vagyis a társadalomra veszélyességük megszűnjék, azt jelenti, hogy a cselekmény teljes mértékben atipikus, nem a veszélyes helyzet létesítését vagy fenntartását, hanem jogsértő módon ugyan, de annak a megszüntetését szolgálta, s emellett a tényállásszerű magatartást nem a vádlottak kezdeményezték, hanem a hatóság, s az eseménysor a hatóság tudomásával zajlott le. Mindez azt jelenti, hogy a cselekményből a társadalomra veszélyesség absztrakt törvényi tényállásban kifejeződő mértéke és jellegzetes ismérve hiányzik.”

Jelen ügyben is erről van szó: a vádlottal szemben megbízhatósági vizsgálat keretében a Nemzeti Védelmi Szolgálat – tehát a rendvédelmi szervek személyi állományának integritásáért felelős belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv – tisztje a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjához nem méltó élethelyzetbe hozta azzal, hogy egy volt fogvatartottra hivatkozva találkozóra hívta, ott előbb hivatali visszaélés büntettének elkövetésére bujtotta fel, majd megvesztegette.

A vádlott nyilvánvalóan alkalmatlan és méltatlan arra, hogy rendvédelmi szerv hivatásos állományú tagja legyen, ez azonban a büntetőjogi felelősség megléte szempontjából közömbös. A vádlott által elkövetett cselekmény ugyan is mindvégig a hatóságok által ellenőrzötteen, nyomon követhetően zajlott le, a megbízhatósági vizsgálat – ügyész által előzetesen jóváhagyott – végrehajtási tervének nagyrészt megfelelően. Ezért a Kúria egyetértett a Fővárosi Ítéltábla

Katonai Tanácsával abban, hogy a közélet tisztasága, konkrétan a büntetés-végrehajtás és adatkezelésének rendje nem sérült, ezért a jelen ügyben a cselekmény objektív társadalomra veszélyessége nem állapítható meg.

A Kúria azonban kiemelte: ez nem azt jelenti, hogy az Rtv. szerinti megbízhatósági vizsgálatot hatósági provokációnak tekintette. Az állam jogosult, de egyben köteles is ellenőrizni, hogy rendvédelmi szerveinek személyi állománya mennyiben alkalmas feladatai ellátására. A megbízhatósági vizsgálatnak az Rtv.-ben történő szabályozásával a jogalkotó a vizsgálatot lefolytató, és más bűncselekmény elkövetésére felbújtó védelmi tiszt részéről egy büntethetőséget kizáró okot (a Btk. 24. §-a szerinti jogszabály engedélye) teremtett. Ezzel – és önmagában azzal a ténnyel, hogy a megbízhatósági vizsgálatot a rendőrségi törvényben szabályozta – lényegében azt fejezte ki, hogy a megbízhatósági vizsgálat az érintett szervezetek és a védett állomány ‘belügye’. Az ügyészi állásponttal szemben pedig a Kúria egyetértett a másodfokú bírósággal abban, hogy a megbízhatósági vizsgálat a célját – azaz hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének – már akkor elérte, amikor a védelmi tiszt a vádlottat rábeszélte arra, hogy a fogvatartott szabadulásának időpontját közölje vele.

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény alapján magán-személyek a büntetés-végrehajtási szervezet nyilvántartásaiból adatigénylésre egyáltalán nem jogosultak. Azzal tehát, hogy a védelmi tiszt az állampolgárok számára hozzá nem férhető büntetés-végrehajtási adat megszerzésére és kiadására kérve a vádlottat, és ő ebbe beleegyezett, arra vállalkozott, hogy elköveti a Btk. 305. § c) pontja szerinti hivatali visszaélés büntettét. E bűncselekmény előkészülete azonban nem büntethető.

A már idézett Rtv. 7/A. § (1) bekezdés szerint a megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének. Azt sem az Rtv., sem e tárgykörben a végrehajtására kiadott 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet nem írja elő, hogy a megbízhatósági vizsgálatot addig kell folytatni, amíg a védett állomány érintett tagja ténylegesen bűncselekményt követ el. Annak természetesen semmi akadálya nem lett volna, főleg úgy, hogy a vádlott másnapra ígérte a kért adat megszerzését és kiadását, hogy a megbízhatósági vizsgálat ennek tényleges megtörténteig – tehát a hivatali visszaélés büntettének a vádlott részéről történő elkövetéséig – tovább folytatódjék. (E körben jegyzi meg a Kúria, hogy mind a nyomozás, mind az első- és másodfokú bírósági eljárás során elmaradt annak tisztázása, hogy a vádlott az akkori beosztásánál fogva ténylegesen hozzáférhetett volna-e

a kérdéses nyilvántartás adataihoz; pedig ennek a bűncselekmény minősítése szempontjából jelentősége lett volna.)

A Kúria hangsúlyozta: e határozatával nem a megbízhatósági vizsgálat létjogosultságát kérdőjelezi meg (minthogy jogalkalmazó, nem pedig jogalkotó vagy a jogszabály alaptörvénynek való megfelelőségét végző Alkotmánybíróság, ezt nem is teheti), és nem általános érvennyel mondta ki, hogy a megbízhatósági vizsgálat keretében elkövetett hivatali vesztegetés elfogadásának társadalomra veszélyessége hiányzik.

Abból a tényből, hogy a védelmi tiszt a vádlottnak a kért adat rendelkezésére bocsátásába beleegyezését követően – kétségtelenül némileg eltérve az eredetileg engedélyezett végrehajtási tervtől – anyagi előnyt adott a vádlottnak, a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa azt a következtetést vonta le, hogy a megbízhatósági vizsgálat a tisztességtelen eljárás tilalmába (az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 6. cikke) ütközött, és álláspontjának alátámasztására az EJEB egy konkrét döntésére is hivatkozott.

A *Teixeira de Castro kontra v. Portugal* ügyben⁸ a két fedett nyomozó pénzt ígérve arra bírta rá a panaszost, hogy részükre kábítószeret szerezzen be. Amikor a kábítószer átadására sor került, a panaszost letartóztatták, és vele szemben büntetőeljárás indult, aminek végén szabadságvesztésre ítélték. A Bíróság megállapította, hogy a panaszossal szembeni eljárás megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 6. cikk 1. pontját, amely a tisztességes tárgyaláshoz való jog. A Bíróság érvrendszerében szubjektív és objektív érvek egyaránt előfordultak – ezek a következők. Egyrészt a hatóságnak nem volt oka feltételezni, hogy a panaszos kábítószer-kereskedő lenne. Vele szemben sem büntetőeljárás, sem operatív nyomozás nem volt folyamatban, továbbá büntetlen előéletű volt. Másrészt a hatósági felbujtásra nem szabályozott eljárás keretei között, tehát külön hatósági engedély nélkül került sor. Harmadrészt a fedett nyomozók túllépték a fedett nyomozói tevékenység határát, amikor bűncselekmény elkövetésére ösztönözték a címzettet (aktív magatartás). Negyedrészt nem bizonyítható, hogy a panaszos elkövette volna a bűncselekményt a fedett nyomozók fellépése nélkül is. Mindezek alapján az EJEB a tisztességes tárgyaláshoz való jog sérelmét állapította meg, amelynek folyományaként a fedett nyomozási tevékenység révén beszerzett bizonyítékok törvényesen nem lettek volna felhasználhatók a büntetőeljárásban. A panaszosnak kártalanítást ítélt meg.

⁸ *Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 44/1997/828/1034, 1998. június 9-i ítélet.

A Kúria megvizsgálta az EJEB e körben hozott további, releváns döntéseit is. A *Ramanauskas v. Lithuania* ügyben az EJEB szerint törvénytelen hatósági felbujtás akkor állapítható meg, amikor a hatóság tagjai annak érdekében, hogy lehetővé tegyék a bűncselekmény megállapítását és a büntetőeljárás megindítását, befolyást gyakorolnak az elkövetőre, miáltal olyan bűncselekmény elkövetésére bujtják fel, amelyet egyébként nem követett volna el.⁹ A *Bannikova v. Russia* ügyben az EJEB kifejtette, hogy a fedett nyomozás önmagában nem sérti a tisztességes tárgyaláshoz való jogot, de a törvénytelen hatósági felbujtás veszélye miatt a használatát egyértelmű korlátok közé szükséges szorítani.¹⁰ Vizsgálni kell ebben a körben, hogy az elkövető a hatóság fellépése nélkül elkövette-e volna a bűncselekményt, amelyre abból kell következtetést levonni, hogy az elkövető büntetett előéletű-e, vagy legalábbis került-e a hatóság látókörébe, ezáltal felmerülhetett-e részéről a bűncselekmény megvalósítása. Vizsgálandó az elkövető jártassága, illetve hogy a bűncselekményből anyagilag részesedik-e. Szintén lényeges, hogy a fedett nyomozók részéről aktív fellépés történt, vagy csupán csatlakoztak a bűncselekményhez. Az aktív fellépés is lehet jogszerű, ilyenkor azonban külön vizsgálni szükséges, hogy a fedett nyomozók nyomást gyakoroltak-e az elkövetőre (pl. kitartó ösztönzés, kiemelkedő előny kilátásba helyezése stb.).

A fedett nyomozás csak akkor jogszerű, ha hatósági felügyelet mellett zajlik, amire az EJEB szerint a leghatékonyabb a bírói kontroll, ugyanakkor megfelelő garanciális szabályok és biztosítékok megléte esetén ügyészi vagy más hatósági felügyelet is elegendő lehet. Végül az EJEB kifejtette, hogy a nemzeti bíróságokat a beismerő vallomás sem mentesíti az alól, hogy a terhelt esetleges törvénytelen hatósági felbujtásra történő hivatkozását kivizsgálják. Mindezek alapján a Kúria nem osztotta a Fővárosi Ítélőtábla álláspontját.

Az Rtv. 7/A. § (1) bekezdése szerint a megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének. A megbízhatósági vizsgálatot végző szerv a vizsgálat során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket mesterségesen hozza létre. A megbízhatósági vizsgálat során feltárt jogsértés alapján fegyelmi vagy szabálysértési eljárás nem indítható. E rendelkezésből az következik, hogy abban az esetben, ha a megbízhatósági vizsgálat bűncselekmény gyanúját tárja fel, a büntetőeljárás megindításának nincs akadálya, sőt az Rtv. 7/C. § (1) bekezdése alapján, ha a megbízhatósági vizsgálat során bűncselekmény gyanújára utaló adat merül fel, a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó

⁹ *Ramanauskas v. Lithuania*, no. 74420/01, 2008. február 5-i ítélet.

¹⁰ *Bannikova v. Russia*, no. 18757/06, 2010. november 4-i ítélet.

szerv a megbízhatósági vizsgálat befejezését követően haladéktalanul feljelentést tesz a hatáskörrel rendelkező szervnél [a feljelentés egyébként a Be. 171. § (2) bekezdése alapján is kötelező].

A megbízhatósági vizsgálat kapcsán eljárásra jogosult szerv a 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet 1. §-a alapján a Nemzeti Védelmi Szolgálat. A megbízhatósági vizsgálat részletszabályait az említett Korm. rendelet 10–13. §-ai rendezik. Ezek közül a jelen ügy szempontjából kiemelendő a 12. § (1) bekezdése, ami szerint a megbízhatósági vizsgálat érdekében kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálatral érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után. A kialakított élethelyzet nem korlátozhatja a vizsgálatral érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában.

A fentiek alapján megállapítható, hogy – szemben a másodfokú bíróság álláspontjával – az EJEK Teixeira de Castro ügyében szereplő tényállás több szempontból sem feleltethető meg a jelen ügy alapjául szolgáló történeti tényállásnak. Az EJEK említett ügyében az eljáró fedett nyomozók ugyanis anélkül végeztek hatósági felbujtást, hogy a terhelttel szemben büntetőeljárás, vagy azt megelőző operatív nyomozás lett volna folyamatban. Sőt – mint a Bíróság külön utalt rá – az ügy terheltje büntetlen előéletű volt, továbbá a nyomozóknak egyéb oka sem lehetett feltételezni, hogy bűncselekmény elkövetésére hajlamos személyről lenne szó. Ebből fakadóan természetesen sem bírósági, sem ügyészi felhatalmazás vagy felügyelet nem történt a fedett nyomozók akciója kapcsán. Tevékenységük tehát az EJEK által megállapítottan is törvénytelen volt.

A megbízhatósági vizsgálat ezzel szemben nyilvánvalóan törvényesnek tekinthető: arra szabályozott eljárás keretében, ügyészi engedéllyel került sor, és egy olyan személlyel szemben, aki a hatóság látókörébe került azáltal, hogy kapcsolatot tartott fenn a büntetés-végrehajtási intézetből szabadult, tehát büntetett előéletű személlyel. Erre figyelemmel a hatósági felbujtás törvénytelennek még abban az esetben sem tekinthető, ha osztható volna az ítéletábla azon álláspontja, hogy a megbízhatósági vizsgálatot végző személy eltért a végrehajtási tervtől, amikor nem a vizsgálatral érintett vádlott kért anyagi ellenszolgáltatást a segítségért, hanem a védelmi tiszt aktív magatartással 100 ezer forintot ajánlott fel neki.

A Fővárosi Ítéletábla Katonai Tanácsa szerint a védelmi tiszt eltért a végrehajtási tervtől, mert nem a célszemély kért anyagi ellenszolgáltatást. Eljárása ezért is a tisztességtelen eljárás tilalmába ütközik. A megbízhatósági vizsgálat végrehajtási terve szerint „amennyiben a célszemély konkrét anyagi ellenszolgáltatást kér a segítségért, a védelmi tiszt az adatokért cserébe felajánl 50.000

Ft-ot, amennyiben a vizsgálat alá vont személy ezt kevesli, a védelmi tiszt maximum 100.000 Ft-ig mehet el.” Az irányadó tényállás szerint azonban az anyagi ellenszolgáltatást nem a vádlott, hanem a védelmi tiszt kezdeményezte, és a tervben szereplő fokozatosságot is figyelmen kívül hagyta. A védelmi tiszt tehát valóban eltért a megbízhatósági tervtől.

A Btk. 308. § (1) bekezdés a) pontja szerint az a hivatalos személy, aki megbízhatósági vizsgálatot ügyészi jóváhagyás nélkül végez, vagy a jogosultság kereteit túllépi, bűntettet követ el. A törvény az engedélytől való eltérést nem rendeli büntetni. Ennek azért van jelentősége, mert a Be. 78. § (4) bekezdése szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg. Ebben az ügyben azonban ez nem merült fel.

Önmagában a védelmi tiszt ‘túlbuzgósága’ a tisztességtelen eljárást nem alapozza meg, miután a vádlott a vesztegetési pénz elfogadása előtt már vállalkozott bűncselekmény elkövetésére. Megjegyezte továbbá a Kúria, hogy a másodfokú bíróság önmagához következetlen volt, amikor a tisztességes eljárás tilalmába ütközőnek tartotta a vádlottal szemben lefolytatott megbízhatósági vizsgálatot és az erre alapított vádat, ennek ellenére társadalomra veszélyesség hiányában mentette fel őt a vád alól. Ha ugyanis a megbízhatósági vizsgálat a tisztességes eljárás követelményét sérti, annak következménye, hogy az így megszerzett bizonyíték nem használható fel (BH2013. 331). Ez pedig – adott esetben – nem bűncselekmény hiányában, hanem bizonyítottság hiányában való felmentést kellene, hogy eredményezzen.

2.3. Bhar.I.1826/2017. számú ügy

A harmadfokú eljárásban irányadónak tekintett történeti tényállás szerint a büntetés-végrehajtási szervezet által üzemeltetett gazdasági társaságban művezetői feladatokat ellátó büntetés-végrehajtási zászlóssal szemben a Nemzeti Védelmi Szolgálat 2015. január 28. és február 11. közötti időszakra megbízhatósági vizsgálatot rendelt el, mert a vádlott több esetben azt a kijelentést tette, hogy anyagi ellenszolgáltatásért cserébe bármit be tud vinni a börtönbe, vagy onnan ki tud hozni. Az eljáró védelmi tiszt 2015. január 28. napján másnapra mobiltelefonon találkoztat beszélt meg a vádlottal, amin közölte vele, hogy egy újságíró ismerősének bizalmas információkra lenne szüksége a média által érdeklődéssel kísért P. T. fogva tartottáról, és ezért 100 ezer forintot ajánlott fel.

A vádlott ebbe beleegyezett, és azt a látszatot keltette, hogy miután konkrét ismeretekkel bír P. T. fogva tartásának körülményeiről, értesíteni tudja elszállításának lehetséges időpontjáról, amennyiben kap tőle egy ellenőrizhetetlen telefonszámot. A telefonszámot a vádlott meg is kapta. A vádlott a P. T.-vel kapcsolatos információk átadása révén további együttműködésre is hajlandó lett volna. A védelmi tiszt átadott neki egy *pendrive*-ot is azzal, hogy azt a következő napon adja vissza. A *pendrive*-ra a vádlott különböző – a büntetés-végrehajtás biztonsága szempontjából közömbös, a bulvármédiából is megtudható – információt írt ki, és ezt az előzetes megbeszélésnek megfelelően 2015. január 30. napján átadta a védelmi tisztnak, aki ezért 100 ezer forintot adott át, amit a vádlott elfogadott.

E tényállás alapján a törvényszék katonai tanácsa a volt büntetés-végrehajtási zászlós vádlottat bűnösnek mondta ki hivatali vesztegetés elfogadásának büntetében [Btk. 294. § (1) bek.], ezért egy év két hónap, végrehajtásában két év próbaidőre felfüggesztett börtönre és lefokozásra ítélte azzal, hogy a vádlott a szabadságvesztés végrehajtásának elrendelése esetén a büntetés kétharmad részének kitöltését követő napon bocsátható feltételes szabadságra.

Az ellentétes irányú fellebbezések alapján másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa az első fokú határozatot megváltoztatta, és a vádlottat a hivatali vesztegetés elfogadása büntettének vádja alól felmentette. A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa a felmentő ítéletét lényegében a Kúria Bhar.I.520/2017/3. számú – időközben már elvi bírósági határozatként közzétett (EBH2018. B.1) – döntésére alapozta. Ezen ítéletnek a fenti 2.2 alpontban általunk is idézett első részletét az ítéltábla is idézte saját döntésében.

A másodfokú ítélet ellen a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség terjesztett elő másodfellebbezést, a vádlott bűnösségének megállapítása és vele szemben végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés, pénzbüntetés és lefokozás alkalmazása érdekében. Megítélése szerint téves a másodfokú bíróság azon álláspontja, miszerint a védelmi tisztnak nem volt tényleges vesztegetési szándéka, ezért a vádlott cselekménye bizonyítottsága esetén sem tudta volna kifejezni azt a káros hatást, ami miatt veszélyes lenne a társadalomra. Tévesnek tartotta a másodfokú bíróság azon érvelését is, hogy a megbízhatósági vizsgálat az érintett szervezetek és a védett állomány belügye. Véleménye szerint a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 7/A. § (1) bekezdése alapján a védelmi tiszt szándékának ténylegesen nem bűncselekmény elkövetésére, hanem arra kell irányulnia, hogy mesterségesen létrehozzon egy valóságosan is előforduló feltételezhető élethelyzetet. A megbízhatósági vizsgálat sajátossága, hogy a hatóság az eseményeket végig ellenőrzés alatt tartja, annak pedig, hogy

ez a vizsgálat az érintett szervezet és a védett állomány belügye, ellentmond az Rtv. 7/C. § (1) bekezdése és a Be. 171. § (2) bekezdése, amelyek a feljelentési kötelezettséget tartalmazzák.

A fellebbviteli főügyészség a megtámadott határozat hatályon kívül helyezésére nem látott okot, arra nézve pedig, hogy a vádlott és a védelmi tiszt milyen módon került kapcsolatba, azt indítványozta, hogy a Kúria a Nemzeti Védelmi Szolgálattól a harmadfokú eljárás keretében szerezze be a szükséges iratokat. A Legfőbb Ügyészség az ügyészi másodfellebbezést módosított tartalommal tartotta fenn. Megítélése szerint az elsőfokú bíróság meggyőző indokát adta annak, hogy miért alapította a tényállást a vádlott ténybeli beismerő vallomására, a Nemzeti Védelmi Szolgálat jelentésére, az elfogásról készült jelentésre, a bankjegyek azonosításáról szóló jegyzőkönyvre és más okirati bizonyítékokra, ezért nem osztotta a másodfokú bíróság azon álláspontját, hogy a tényállás részben megalapozatlan.

A másodfokú bíróságnak a vádlott bűnösségének hiányára levont, lényegében a Kúria Bhar.I.520/2017/3. számú végzésén alapuló jogi következtetését tévesnek tartotta. Álláspontja szerint a Kúria hivatkozott végzéséhez képest a jelen ügyben irányadó tényállás eltérő. A megbízhatósági vizsgálat indoka az volt, hogy a vádlott több esetben azt a kijelentést tette, hogy anyagi ellenszolgáltatásért cserébe a börtönbe bármit be tud vinni, vagy onnan ki tud hozni, és a vádlott nemcsak a védelmi tiszt által kért információkat szolgáltatatta, illetve kívánta szolgáltatni, hanem ezen túlmenően saját kezdeményezésére a védelmi tiszt által adott és ellenőrizhetetlen telefonszámon további együttműködésre is hajlandó lett volna.

Hivatkozott a Kúria Bhar.I.520/2017/3. számú végzésében – nyilván nem teljes körűen – felsorolt azon határozatokra, amelyekben a megbízhatósági vizsgálat lefolytatása után a terhelt büntetőjogi felelősségét megállapították. Álláspontja szerint az idézett jogeseteket tartalmazó sorba feltétlenül beilleszthető a jelen ügy, amelynek vádlottja eleve hajlandónak mutatkozott arra, hogy anyagi ellenszolgáltatásért cserébe a börtönbe bármit bevigyen vagy onnan kihozzon, valamint a kapott telefonszámra további adatok szolgáltatására magától vállalkozott.

Ezért azt indítványozta, hogy a Kúria a Fővárosi Ítéletábla Katonai Tanácsa másodfokú felmentő ítéletét változtassa meg, a vádlottat mondja ki bűnösnek a Btk. 294. § (1) bekezdés második fordulata szerinti hivatali vesztegetés elfogadás büntetében, a büntetéskiszabási körülmények közül mellőzze a ténybeli beismerő vallomást, valamint azt, hogy hosszabb ideje áll önhibáján kívül büntetőeljárás hatálya alatt, és vele szemben szabjon ki végrehajtásában próbaidőre

felfüggesztett szabadságvesztést, azt végrehajtása elrendelése esetén börtönben rendelje végrehajtani azzal, hogy abból a kétharmad rész letöltését követő napon bocsátható feltételes szabadságra, valamint ítélje lefokozásra. A másodfokú ügyésznek a pénzbüntetés kiszabására vonatkozó indítványát nem tartotta fenn.

A Kúria szerint az ügyészi másodfellebbezés alapos. Az ítéletábra nem vette figyelembe, hogy az elvi bírósági határozatként közzétett ügyben és a jelen ügyben elbírált cselekmény között több lényeges különbség is van. A jelen ügyben a megbízhatósági vizsgálat elrendelésére egyértelműen a vádlott provokatív kijelentései miatt került sor, szemben a korábbi ügygel, amelyben kizárólag egy találkozóra került sor, amelyen a védelmi tiszt nem várta be, hogy a terhelt a vállalkozása alapján adatokat adjon át, ezenkívül itt a vádlott és a védelmi tiszt az első találkozón tisztázta az 'együttműködés' kereteit, és a védelmi tiszt kifejezetten azért adott át a vádlottnak egy *pendrive*-ot, hogy arra információkat töltsön fel, illetve akkor, ha olyan információhoz jut P. T. fogva tartottól, amely a védelmi tiszt állítólagos újságíró ismerősét érdekelheti, az átadott telefonszámon tudják tartani a kapcsolatot. Azaz a vádlott azt a látszatot keltette, hogy információi vannak P. T. fogva tartásának, esetleges szállításának körülményeiről, és a kapott *pendrive*-ra – a büntetés-végrehajtás rendjével, biztonságával kapcsolatban egyébként érdektelen – információkat töltött fel. A vádlott tehát aktív magatartást tanúsított, mielőtt a 100 ezer forintot megkapta volna.

A hivatkozott és a *Bírósági Határozatokban* közzé is tett határozattal elbírált ügyben azonban erre az ügy terheltjének nem volt módja, a megbízhatósági vizsgálatot rosszul tervezték meg, és a védelmi tiszt még a rossz tervtől is eltért. Figyelmen kívül hagyta továbbá az ítéletábra a BEH2018. B.1 számon közzétett elvi határozat [24], [25], [37], [44]–[47], [58] és [59] pontjában tett megállapításait. A jelen ügyben egyetlen olyan, a vádlott büntetőjogi felelősségét kizáró körülmény sem merült fel, mint a Kúria által korábban elbírált Bhar.I.520/2017. számú ügyben. Ezért a Kúria a Be. 398. § (1) bekezdése alapján az ügyészi másodfellebbezésnek helyt adva, a vádlott büntetőjogi felelősségét a Btk. 294. § (1) bekezdés második fordulata szerinti hivatali vesztegetés elfogadása büntetében megállapította, és vele szemben az első fokon kiszabott joghátrányokat alkalmazta.

Az elsőfokú bíróság által feltárt büntetéskiszabási körülményekkel kapcsolatban a Kúria a következőkre mutatott rá. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (régí Hszt.) korábbi rendelkezései, illetve a jelenleg hatályos, a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (Hszt.) 41. §-a a büntetlenségnél jóval szigorúbb feltételeket tartalmaz, és kizáró okként nevesíti a múltbeli büntetőjogi felelősségre vonást.

Ezért a büntetlen előélet e személyi kör esetében nem tekinthető enyhítő körülménynek.

Nagy nyomatékka a vádlott szolgálati viszonyának időközbeni megszűnése sem értékelhető enyhítő körülményként, mivel a vádlott szolgálati viszonyáról és rendfokozatáról való lemondása nyilvánvalóan a megbízhatósági vizsgálat eredményével függött össze. A ténybeli és bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás – a Legfőbb Ügyészség indítványával ellentétben – az általános bírói gyakorlat szerint enyhítő körülmény, ennek érvényesítése a katonai ítélkezésben is helyes. A büntetőeljárás – vádlottnak fel nem róható – elhúzódnása is enyhítő körülmény, főleg úgy, hogy ez kizárólag az elsőfokú bíróság által elkövetett eljárási szabálysértésnek, a késedelmes kitűzésnek tudható be.

Mindettől függetlenül az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetés – az ilyen jellegű cselekmények elszaporodottságára is figyelemmel – kifejezetten enyhe. Figyelemmel azonban arra, hogy az elsőfokú ítélet ellen a katonai ügyész kizárólag pénzbüntetés kiszabása érdekében jelentett be fellebbezést, amit azonban a Legfőbb Ügyészség visszavont, a Kúria az elsőfokú bíróság által eredetileg kiszabott mértékű és próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés és a lefokozás kiszabására látott lehetőséget.

2.4. Bhar.I.1736/2017. számú ügy

Az elsőfokú katonai tanács által megállapított tényállás lényege szerint a városi rendőrkapitányság állományában nyomozóként szolgálatot teljesítő rendőr törzssörmester vádlottal szemben azért került sor megbízhatósági vizsgálat elrendelésére, mert gyanú merült fel arra, hogy ismerőseinek ellenszolgáltatás nélkül különböző hatósági nyilvántartásokból adatokat szolgáltat ki. A megbízhatósági vizsgálat elrendelése előtt kb. egy hónappal a vádlottal – aki rendőri munkája mellett testépítő szalont is üzemeltetett – felvette a kapcsolatot a védelmi tiszt, a vádlottal bizalmi viszonyt épített ki, majd a vizsgálat hivatalos elrendelését követően azzal kereste meg, hogy menyasszonyát egy ismeretlen férfi gépkocsijába látta beülni, és azt kérte a vádlottól, hogy a hatósági gépjármű nyilvántartás alapján közölje vele a gépkocsi tulajdonosának adatait.

Ennek a kérésnek a vádlott akként tett eleget, hogy a védelmi tisztet – akit az előzőek szerint a testépítő szalonjából mint ügyfelet már ismert – a rendőrkapitányság épületében lévő szobájába kísérte, és ott a nyilvántartásba belépését követően tájékoztatta a kért adatokról. A védelmi tiszt ezért cserébe 100 ezer forintot kínált fel a vádlottnak, aki a pénzt az asztalán hagyva, a védelmi tisztet

az épületből kikísérte. Visszafelé, az irodája felé haladva azonban őt az NVSZ munkatársai feltartóztatták, és a pénzt a szobájában az asztalán megtalálták.

A törvényszék katonai tanácsa e tényállás alapján a vádlottat bűnösnek mondta ki hivatali vesztegetés elfogadásának büntetében [Btk. 294. § (1) bek.], ezért egy év két hónap, végrehajtásában két év próbaidőre felfüggesztett börtönre, 100 napi tétel, napi tételenként 1.000 forint pénzbüntetésre és lefokozásra ítélte azzal, hogy a szabadságvesztés utólagos végrehajtása esetén a vádlott annak kétharmad részének kitöltését követő napon bocsátható feltételes szabadságra.

Az ellentétes irányú fellebbezések alapján eljárva, a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa az első fokú határozatot megváltoztatta, és a vádlottat a hivatali vesztegetés elfogadásának büntette miatt emelt vád alól felmentette. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást megalapozatlannak találta. Kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság a vádlott részbeni, tényekre kiterjedő beismerése mellett a pénz átadásáról készült kép- és hangfelvételt bár megismerte, a tárgyalási jegyzőkönyv azok tartalmáról semmit sem rögzített, így a vádlott azon védekezése, hogy a pénzt nem fogadta el, objektív bizonyítékokkal nem igazolható és nem is cáfolható. Nem állapítható meg, hogy a pénz letételét követően a tárgyalótiszt és a vádlott között milyen párbeszéd zajlott le, és milyen körülmények között maradt a pénz a vádlott asztalán. Nem tudható, hogy a vádlott részéről történt-e egyértelmű és határozott elutasítás.

Rámutatott, miszerint elmulasztotta az elsőfokú katonai tanács annak vizsgálatát, hogy a védelmi tiszt valóban a megbízhatósági vizsgálat kezdő időpontja, 2015. március 17. előtt már egy hónappal ismerte-e a vádlottat, vele üzleti vagy más bizalmi kapcsolatba került-e, a vizsgálat elrendelését megelőzően a vádlott valóban a személyi edzője volt-e a védelmi tisztnak. Kifejtette – helyesen –, hogy ennek azért van jelentősége, mert ez befolyásolhatja a megbízhatósági vizsgálat során beszerzett bizonyítékok törvényességét, illetve a megbízhatósági vizsgálatra előírt tizenöt napos határidő megkerülését jelentheti. Foglalkozott azzal is, hogy a büntetőügy iratai között egyáltalán nem szerepel a megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről szóló határozat, és nincs igazolva annak ügyészi jóváhagyása sem. Ez pedig kihat a megbízhatósági vizsgálat elrendelésének törvényességére.

Az ítéltábla ettől függetlenül nem tartotta szükségesnek az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezését, mivel „álláspontja szerint a vádiratban rögzített tényállás alapján annak bizonyítottsága esetén sincs lehetősége a vádlott bűnösségének megállapítására”. Az ítéltábla e határozatában is a Kúria Bhar.I.520/2017. számú ügyében a társadalomra veszélyesség hiányával kapcsolatos érveit vette át.

A másodfokú ítélet ellen a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség terjesztett elő másodfellebbezést, a vádlott bűnösségének megállapítása és vele szemben végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés, pénzbüntetés és lefokozás alkalmazása érdekében. Megítélése szerint téves a másodfokú bíróságnak a Kúria Bhar.I.520/2017/3. számú végzésén alapuló azon álláspontja, miszerint a vád tárgyává tett cselekmény objektív, absztrakt törvényi tényállásban kifejeződő társadalomra veszélyessége a jelen ügyben nem mutatható ki, így a Btk. 4. §-a szerinti bűncselekmény-fogalom egyik elemének hiányában az elsőfokú ítélet történeti tényállásában rögzített elkövetői magatartás bűncselekményként nem értékelhető.

Véleménye szerint az Rtv. 7/A–C. §-aiban, valamint a 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendeletben szabályozott megbízhatósági vizsgálat szabályai a büntető törvények alkalmazása szempontjából háttérjogszabályok, amelyekre a jogalkalmazóknak figyelemmel kell lenniük. A megbízhatósági vizsgálat sajátja, hogy a hatóság az eseményeket végig ellenőrzés alatt tartja, annak pedig, hogy ez a vizsgálat az érintett szervezet és a védett állomány belügye, ellentmond az Rtv. 7/C. § (1) bekezdése és a Be. 171. § (2) bekezdése, amelyek a feljelentési kötelezettséget tartalmazzák. Álláspontja szerint az első fokon megállapított történeti tényállás alapján a vádlott büntetőjogi felelőssége megállapítható, mert cselekményével az állami szervek, hivatalos személyek törvényes és elfogulatlan működéséhez fűződő társadalmi érdeket objektíve megsértette.

A fellebbviteli főügyészség nem osztotta a Fővárosi Ítéltáblának az elsőfokú ítélet megalapozatlanságára és a megbízhatósági vizsgálat törvényes lefolyása kapcsán kifejtett aggályait sem. Kifejtette, hogy a megbízhatósági vizsgálat végrehajtásának részletes szabályairól szóló 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet 11. §-a nem írja elő a hang- és képfelvételeken elhangzottak írásba foglalását, csak kísérőjegyzék csatolását a technikailag rögzített adatokhoz. Az elsőfokú bíróság a digitálisan rögzített adatokat megismerte, azokat értékelési körbe vonta.

A Fellebbviteli Főügyészség véleménye szerint a megbízhatósági vizsgálatot elrendelő határozat és az azt engedélyező ügyészi döntés azért nem lehetséges a nyílttá tett bűnügyi iratok között, mert ezen okiratok minősített adattartama miatt nem volt lehetőség az iratokhoz való csatolásra. Szemben az ítéltábla katonai tanácsával, nem értékelte felderítetlenségként, hogy az elsőfokú katonai tanács nem folytatott bizonyítást arra, hogy az ügyben érintett tárgyalótiszt miként és milyen törvényi felhatalmazás alapján került a megbízhatósági vizsgálat kezdő időpontja előtt kapcsolatba a vádlottal.

A Főügyészség véleménye szerint a Be. 390. § (1) bekezdése alapján a harmadfokú bíróság tanácsának elnöke szükség szerint intézkedik az irathianyok

pótlásáról, az iratok kiegészítéséről és új iratok beszerzéséről, így lehetőség van a megbízhatósági vizsgálat és az abban eljáró védelmi tiszt tevékenysége törvényességének ellenőrzésére. A szükséges minősített adatokat tartalmazó okiratok a Nemzeti Védelmi Szolgálattól bírói betekintésre beszerezhetők, így az első- és másodfokú határozat kiegészíthető és felülbírálható.

A Legfőbb Ügyészség az ügyészi másodfellebbezést fenntartotta. Álláspontja szerint az eljáró bíróságok által megállapított tényállás részbeni felderítetlensége a harmadfokú eljárásban iratok alapján kiküszöbölhető, a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség által pótlólag megküldött iratokból arra lehet következtetést vonni, hogy a megbízhatósági vizsgálat határidejének túllépésére nem került sor. A másodfokú bíróságnak a vádlott bűnösségének hiányára levont, lényegében a Kúria Bhar.I.520/2017/3. számú végzésén alapuló jogi következtetését tévesnek tartotta, ezért azt indítványozta, hogy a Kúria a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa másodfokú felmentő ítéletét változtassa meg, a vádlottat mondja ki bűnösnek a Btk. 294. § (1) bekezdés szerinti hivatali vesztegetés elfogadása büntetében, és vele szemben szabjon ki végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztést, azt végrehajtása elrendelése esetén börtönben rendelje végrehajtani azzal, hogy abból a kétharmad rész letöltését követő napon bocsátható feltételes szabadságra, továbbá ítélje pénzbüntetésre, valamint lefokozásra (BF.1473/2017/1.).

A Kúria a bejelentett ügyészi másodfellebbezés kapcsán a következőkre mutatott rá. Egyrészt akkor, ha másodfokú bíróság álláspontja szerint az elsőfokú ítélet megalapozatlan, annak mértékétől függően köteles kiküszöbölni a megalapozatlanságot. Nem mentesül e kötelezettség alól akkor sem, ha a bűnösség kérdésében az elsőfokú bíróságtól eltérő álláspontot foglal el. A másodfokú bíróságnak a megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről okiratokat lehetett volna beszereznie, és az alapján a tényállást kiegészíthette volna, másrészt éppen az a bizalomépítő szakasz, amire hivatkozott, a megbízhatósági vizsgálat törvényes lefolytatására is kihatással van. Ennek pedig azért van jelentősége, mert a megbízhatósági vizsgálat törvényességének vizsgálata adott esetben a bizonyítási eszköz törvényes vagy jogellenes voltára is kihat. Másrészt a másodfokú bírósági eljárásban nem a vádirati tényállásnak, hanem az elsőfokú bíróság által megállapított ítéleti tényállásnak van jelentősége. A vádirat alapján ugyanis kizárólag az elsőfokú bíróságnak van lehetősége – a tárgyalás előkészítése során – az eljárást megszüntetni azért, mert a vádirati tényállás szerinti cselekmény nem bűncselekmény.

A másodfokú katonai tanács – ettől függetlenül – helytállóan foglalt állást abban, hogy az első fokon megállapított tényállás a felderítetlensége miatt meg-

alapozatlan, így a Be. 351. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt hibában szenved. A Kúria egyetértett abban az ítélőtáblával, hogy a megbízhatósági vizsgálat iratanyaga hiányos. Az iratok alapján megállapítható, hogy az elsőfokú katonai tanács meg sem kísérelte beszerezni a megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről szóló, az Rtv. 7/A. § (2) bekezdése szerinti határozatot, valamint az Rtv. 7/A. § (2a) bekezdésében és 7/B. § (3) bekezdés a) pontjában írt ügyészi jóváhagyást. Ezeket az okiratokat nem pótolja a megbízhatósági vizsgálat lefolytatásának végrehajtási terve. Emiatt nem ellenőrizhető a megbízhatósági vizsgálat elrendelésének és lefolytatásának törvényessége, amely mind a belső jog, mind az EJEK gyakorlata szerint súlyos hiányosság, amely kihat a tisztességes eljárásra is (Kúria BEH 218. B.1: „[55] A fedett nyomozás csak akkor jogszerű, ha hatósági felügyelet mellett zajlik, amelyre az EJEK szerint a leghatékonyabb a bírói kontroll, ugyanakkor megfelelő garanciális szabályok és biztosítékok megléte esetén ügyészi vagy más hatósági felügyelet is megfelelő lehet”).

Helytállóan mutatott rá a másodfokú katonai tanács arra is, hogy szükséges lett volna tisztázni, hogy a megbízhatósági vizsgálat lefolytatásával megbízott védelmi tiszt mikor, milyen körülmények között került kapcsolatba a vádlottal. Mit jelentett a vádlott mint személyi edző és a védelmi tiszt mint ügyfél kapcsolata – a kapcsolat csupán ennyire terjedt ki, vagy létrejött egy ezen túlmutató bizalmi viszony is. Erre nézve kizárólag a vádlott vallomása áll rendelkezésre, amely a Kúria álláspontja szerint sem elég. A Kúria utal arra, hogy az elkövetéskor hatályban volt régi Hszt. 65. § (3) bekezdés a) pontja alapján a hivatásos állomány tagja köteles az állományilletékes parancsnoknak bejelenteni a szolgálati időn kívüli sporttal vagy ismeretterjesztéssel összefüggő munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony létesítését. Nincs nyoma annak – a parancsnoki jellemzés ezt nem tartalmazza –, hogy ilyen bejelentés a vádlott részéről történt-e.

A katonai tanács a védő bizonyítási indítványát, amely a védelmi tiszt kihallgatására irányult, elutasította, mert álláspontja szerint a meglévő bizonyítékok e személy vallomása nélkül is alátámasztották a bíróság által megállapított tényállást. A tényállás azonban csupán arra szorítkozik, hogy rögzíti a magánéleti, baráti kapcsolat kiépítését, nem tartalmazza azonban azt, hogy a tárgyalótiszt ezt a bizalmi kapcsolatot saját elhatározásából, valóban magánemberként kezdeményezte, vagy az Rtv. 64. § (1) bekezdés b) pontja szerint fedett nyomozóként járt el. Ez utóbbi esetben pedig el kell dönteni, hogy a költségvetési szervek bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzése érdekében történt titkos információgyűjtés mennyiben sérti az Rtv. 7/A. § (3) és (4) bekezdésében írt háttérőket. Ha ugyanis az állapítható meg, hogy a megbízhatósági vizsgálat alak-szerű elrendelését megelőzően olyan jellegű titkos információgyűjtés történt,

amelyet az Rtv. 7/B. § (1) bekezdése csak az elrendelést követően tesz lehetővé, a megbízhatósági vizsgálat eredménye bizonyítékként nem használható fel.

A Kúria nem megalapozatlanságként, hanem az indokolási kötelezettség megsértéseként értékelte azt a tényt, hogy bár az elsőfokú katonai tanács mind a tárgyalási jegyzőkönyv szerint, mind az ítélet szerint az adathordozóra kiírt kép- és hangfelvételt megtekintette, nem rögzítette a felvételeken látható és hallható tényeket. Ekképp olyan bizonyítékot értékelt – a vádlott terhére –, amelynek tartalmáról nem adott számot, így nem ellenőrizhető pl. a bíróságnak az a megállapítása, hogy a csapdapénz átadásának körülményeivel kapcsolatos vádlotti előadást a felvétel alátámasztotta.

A megbízhatósági vizsgálat lefolytatása során a Nemzeti Védelmi Szolgálat taktikai hibát követett el: az irányadó tényállás szerint a vádlott részére átadott csapdapénz a vádlott íróasztalán maradt, miközben a védelmi tisztet a kapitányság épületéből a parkolóba kísérte le. A vádlott az épületbe visszatért, ahol a Nemzeti Védelmi Szolgálat munkatársai az iroda asztaláról a csapdapénzt visszavették. A katonai tanács a tárgyalás anyagává tette ugyan, azonban a tényállásban nem szerepeltette, hogy a vádlott a gyanúsított kihallgatásán úgy nyilatkozott, miszerint őt a kapitányság épületének I. emeletén a Nemzeti Védelmi Szolgálat intézkedés alá vonta, ezért nem jutott el előjárójához az esetet jelenteni. Tény azonban, hogy a csapdapénzt nem vette el, nem zárta el íróasztalába, hanem az az asztalon maradt, ahonnan azt a Nemzeti Védelmi Szolgálat munkatársai vették vissza.

Ilyen körülmények között pedig – főleg, mivel a kép- és hangfelvétel tartalma az ítéletből nem ismerhető meg – nem cáfolható meg kétséget kizáró módon a vádlott azon védekezése, ami szerint a történeteket jelenteni akarta előjárójának. Erre azonban – de az ellenkező bizonyítására sem – nem adott módot az, hogy a Nemzeti Védelmi Szolgálat a megbízhatósági vizsgálatot idő előtt befejezetnek nyilvánította. A Kúria a már hivatkozott BEH2018. B.1 számon közzétett elvi határozatában rögzítette: „[56] [...] A]z EJEB kifejtette, hogy a nemzeti bíróságokat a beismerő vallomás sem mentesíti az alól, hogy a terhelt esetleges törvénytelen hatósági felbujtásra történő hivatkozását kivizsgálják.”

A Kúria az ügyészi másodfellebbezésben és a Legfőbb Ügyészség indítványában a Be. 390. § (1) bekezdés a) pontja szerinti, az iratok kiegészítésére, illetve új iratok beszerzésére vonatkozó indítványával kapcsolatban a következőkre mutatott rá. A Kúria gyakorlata szerint bár a tanács elnöke közvetlenül is beszerezhet ‘új iratokat’, ennek a lehetőségnek a gyakorlati jelentősége csekély, mivel a harmadfokú eljárásban bizonyítás felvételének nincs helye, és a harmadfokú bíróság a rendelkezésre álló iratok alapján bírálja felül a tényállást.

Nyilvánvaló, hogy az eljárás kontradiktórius jellegével nem egyeztethető össze, ha a büntetőügy nyílttá tett nyomozati irataihoz képest a nyomozati iratok minősített adatot tartalmazó, és ezért a bűnügy irataihoz nem csatolt iratokat 'bírói megtekintésre' kéri ki a minősítőtől, illetve a minősített adatot tartalmazó irat kezelőjétől. Ha ilyen adatot tartalmazó irat büntetőeljárásban való felhasználása válik szükségessé, a bíróság megkeresheti a minősítőt a minősítés feloldása érdekében, ez utóbbi azonban a minősítő kizárólagos joga. Ha a minősítés feloldására nem kerül sor, akkor a minősített adatot tartalmazó irat felhasználása kizárólag a Be. 70/C. §-a, illetve a minősített adat védelmére vonatkozó törvényi és kormányrendeleti szintű szabályozás betartásával történhet meg.

A harmadfokú bírósági eljárásban már csak emiatt sincs helye a minősített adatot tartalmazó irat – a tartalma szerint okirati bizonyításnak minősülő –, az ügyészi indítványban leírt módon való beszerzésének és felhasználásának. Mindezek alapján a Kúria álláspontja szerint az első- és másodfokú ítélet megalapozatlansága, illetve az indokolási kötelezettség megsértésében megnyilvánuló eljárási szabálysértés a Be. 388. § (2) bekezdése alapján a harmadfokú bírósági eljárásban nem küszöbölhető ki, a határozatok az érdemi felülbírálatra alkalmatlanok, ezért azokat a Kúria a 399. § (5) bekezdése alapján hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú katonai tanácsot utasította új eljárás lefolytatására.

3. Konklúziók

A négy bemutatott ügy alapján a megbízhatósági vizsgálat alá vont személy által elkövetett bűncselekmény megítélése során véleményem szerint az alábbi követelmények támaszthatók a megbízhatósági vizsgálat lefolytatásával szemben.

A jogalkalmazó bíróság által – ellenkező tartalmú EJEB vagy alkotmánybírói határozat közzétételéig – nem kérdőjelezhető meg, hogy a megbízhatósági vizsgálat törvényi szabályozása megfelel az EJEE-ben foglalt tisztességes eljárás követelményének, és az EJEB által e körben kialakított gyakorlatnak.

A megbízhatósági vizsgálat során az elrendelésre, az ügyészi jóváhagyásra, a vizsgálat lefolytatására (a megbízhatósági vizsgálat végrehajtási tervében foglaltak betartására) vonatkozó jogszabályi előírásokat nyilvánvalóan be kell tartani, és a Nemzeti Védelmi Szolgálat akkor jár el törvényesen, ha a feljelentéséhez csatolja a vizsgálat során keletkezett teljes iratanyagot – azok esetleges minősítésének megszüntetésével.

A megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről szóló határozatban a kellő részletességgel kell szerepeltetni azt a gyanút, amelyik a vizsgálat elrendelését

indokolja. A megbízhatósági vizsgálat végrehajtásáról szóló tervnek részletesen tartalmaznia kell a tárgyalótisztként eljáró védelmi tiszt által megtehető intézkedéseket, így a vizsgálat alá vont személlyel való megismerkedésre, a legendára, a kért jogsértő magatartásra vonatkozó részletes leírást [a rendőrség belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról szóló 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet 11. §]. Különösen nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy a terv tartalmazza, hogy a jogsértés elkövetését vállaló vizsgálat alá vont személyt milyen körülmények és indokok alapján lehet további, illetve súlyosabb jogsértésre rábírní.

A megbízhatósági vizsgálat végrehajtását úgy kell megtervezni, hogy érvényesüljön a Korm. rendelet 12. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott azon követelmény, miszerint a vizsgálat érdekében kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálatlal érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után, továbbá a kialakított élethelyzet nem korlátozhatja a vizsgálatlal érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában, és a vizsgálat helyszínének és módszerének megválasztása nem akadályozhatja a vizsgálatlal érintett személy kötelezettségeinek, feladatainak teljesítését.

Ebből következően mindaddig, amíg a vizsgálat alá vont személynek a jogellenes cselekmény elkövetésére vonatkozó tényleges szándékáról és valós cselekvési lehetőségéről a tárgyalótiszt tárgyi bizonyítékokkal dokumentálhatóan nem győződik meg, a vizsgálatot nem lehet befejezetnek nyilvánítani, és vizsgálat alá vont személlyel szemben rendőrségi kényszerítő intézkedést vagy büntetőeljárási kényszerintézkedést alkalmazni.

A megbízhatósági vizsgálat elrendelése előtt a célszeméllyel való kapcsolat-felvétel, a végrehajtási tervtől való eltérés, különösen a terv kereteinek túllépése tilos, ez utóbbi bűncselekmény (Btk. 308. §), az előbbiek pedig okot adhatnak a tisztességes eljárás követelménye sérelmének bíróság általi megállapítására, amely a megbízhatósági vizsgálat eredményének bizonyítékok köréből való kirekesztését vonhatja maga után. A megbízhatósági vizsgálat eredményétől és a terhelt beismerésétől függetlenül is be kell szerezni és a bírósági eljárásban a bizonyítási eljárás anyagává kell tenni a többi bizonyítékot [Be. 118. § (82) bek.].

AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉS ÉS A JOGFOLYTONOSSÁG

SZABÓ István
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. Prológus

A kartális alkotmányok általában politikai törésvonalak mentén keletkeznek, amikor a cél a múlttal való szakítás. Az alkotmányos berendezkedésen egyetlen jogalkotási aktsussal alapvető átalakításokat hajtanak végre. A történeti alkotmánynak viszont a jogfolytonosság a központi eleme, vagyis a korábbi viszonyokhoz kapcsolódva építi tovább az alkotmányos rendet. Az 1918-as katonai összeomlást követően Magyarországon is felmerült a kérdés, hogy szakítunk a múlttal, vagy a korábbi alkotmányos berendezkedéshez kapcsolódva él tovább az ország. A kezdeti irány a szakítás felé mutatott, az 1918. november 16-án kibocsátott Néphatározat egy alkotmányozó nemzetgyűlés felállításával számolt: „A népköztársasági alkotmányt új választójog alapján sürgősen egybehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés állapítja meg.”¹ A „népköztársasági alkotmány” kifejezésből arra is következtethetünk, hogy az addigi történeti alkotmány helyére valószínűleg egy kartális alkotmányt szándékoztak helyezni.

A Tanácsköztársaság azonban határvonalat húzott, bukását követően már egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy hazánk a múlttal való szakítás útját fogja járni. Az 1919. augusztus 7-én megalakult Friedrich-kormány kötődése már más irányú volt. Kinevezését az 1918. október végén IV. Károly által *homo regius*ként megbízott József főhercegtől kapta, vagyis nem a Károlyi-féle népköztársasághoz, hanem sokkal inkább az 1918. novembere előtti viszonyokhoz kötődött. Mindezt az ország politikai közhangulata is tükrözte. Az antanttal folytatott politikai huzavona után az 1920. januárjában, még a később Trianonban megállapított határoknál is kisebb területen megtartott választások eredményei

¹ Néphatározat II. cikkely (1) bek.

azt mutatták, hogy a lakosság döntő többsége az 1918 őszi forradalom célkitűzéseit is elutasítja.

Az 1920 elején összeülő nemzetgyűlés ugyanis első elfogadott törvényével nemcsak a szélsőbaloldali hatalom (tanácsköztársaság), hanem az 1918 novembere és 1919 márciusa közötti éra (népköztársaság) által hozott közjogi cselekményeket is érvénytelenné nyilvánította.² Ez egyenlő volt az 1918 előtti alkotmányos berendezkedés helyreállításával, jelen tanulmányom központi elemét pedig az ezt kimondó 1920. évi I. törvénycikk képezi. A döntés azonban nem jelentett teljes restaurációt – valójában az 1918 előtti alkotmányos renddel a jogfolytonosság több ponton is megszakadt. Érdekes kérdés, hogy ez miként hatott ki az új rendszernek a történeti alkotmányhoz fűződő viszonyára.

A magyar alkotmányfejlődés egy-egy periódusának a történeti alkotmányhoz fűződő viszonyát nem lehet fekete-fehéren szemlélni (a történeti alkotmány változatlan fenntartása, vagy az azzal történő teljes szakítás alapján). A változatlan fenntartás önmagában is nehezen értelmezhető kijelentés, hiszen a történeti alkotmány az idők folyamán mindig változik, így azt csak egy meghatározott periódusával összevetve lehet értelmezni. Az államforma miatt azonban úgy tűnhet, hogy az 1920. évi I. törvénycikk közjogi rendszere nemcsak általában a történeti alkotmányhoz, hanem annak közvetlenül előtte álló periódusához (az 1867 és 1918 közötti államberendezkedéshez) is erősen kötődött.

A térség másik két vesztes államában a monarchiát köztársaság váltotta – 1918. november 16-án Magyarországon is kinyilvánították a népköztársaságot, a nemzetgyűlés 1920 elején mégis a királyság mellett döntött. Az általános közvélekedést pedig leginkább ez határozza meg, s ebből vezetik le az 1918 előtti közjogi rendhez való erősebb ragaszkodást. A részletek vizsgálatakor azonban a kép árnyaltabbá válik: az államforma megmarad, de a kötelék több pontonon is megszakad.

A múlthoz való kötődés *versus* változás dilemmája a történeti alkotmány meghatározó eleme, s ez az 1920 elején összeült nemzetgyűlésben is jelen volt. A történeti alkotmány jogfolytonosságát fenn akarták tartani, abban viszont már nem volt konszenzus, hogy az 1867 és 1918 közötti közjogi rendszerhez milyen mértékben kapcsolódjanak. A közjogi irodalomban ebből a dilemmából

² 1920. évi I. tc. 9.§ „(1) Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. Hasonlóképpen érvénytelenek az úgynevezett nemzeti tanácsoknak és szerveiknek mindennemű rendelkezései és határozatai is.

(2) Az Országos Törvénytárból az oda beiktatott úgynevezett néphatározat és néptörvények töröltetnek.”

alakult ki az alaki és az anyagi jogfolytonosság elmélete, s e tanulmány először az 1920. évi I. törvénycikk parlamenti vitáját vizsgálja. A történeti alkotmánnyal fennálló kapcsolatnál természetesen az államforma kérdése sem kerülhető meg, vajon miért döntött a nemzetgyűlés 1920-ban a királyság fenntartása mellett? Ez alkotja majd a tanulmány második nagyobb gondolatkörét, azután az 1918 előtti közjogi elemekkel való szakítást és annak okait tekintem át. Az 1867 és 1918 közötti államberendezkedéshez való tényleges kötődés mértéke így lesz hiteles: államforma *versus* szakítási pontok.

2. Az alaki és az anyagi jogfolytonosság

A nemzetgyűlés tehát kötödni akart a történeti alkotmányhoz, ugyanakkor az 1867 és 1918 közötti államberendezkedés változatlan formában történő restaurálásától elzárkózott. Bár voltak képviselők, akik hajlottak volna a teljes restaurációra, konszenzus egyáltalán nem volt. A teljes restauráció és annak elutasítása a leginkább a királykérdésnél került szembe egymással – a legitimisták és a szabad királyválasztók közötti konfliktust részletesebben is elemezni fogom. Ennek kapcsán látni fogjuk, hogy a nyílt konfrontációt igyekeztek elkerülni, a vitatott pontokon úgy szövegezték a törvényt, hogy abba mindkét álláspont beleférjen.

Kérdés azonban, hogy lehet-e úgy kötödni a történeti alkotmányhoz, hogy közben a jogfolytonosságot megszakítják. 1848-ban a még rendi szerveződésű országgyűlés megszavazta a népképviselési választójogot, vagyis saját összetételének átalakítását. A nemzetgyűlés és a jogfolytonosság kapcsán azonban érinteni fogom, hogy az 1920-ban felálló törvényhozó szerv nem a korábbi országgyűlés döntése alapján alakult meg, gyökerei pedig a ‘forradalmi’ jogrendhez kötődtek. Ezt a problémát csak a jogfolytonosság fogalmának kitágításával lehetett feloldani: annak eredeti jelentését elnevezték alaki jogfolytonosságnak, s mellette kialakították az anyagi jogfolytonosság fogalmát.

A tényleges jogfolytonosság (amit most alaki jogfolytonosságnak nevezünk) akkor maradt volna fenn, ha 1848 mintájára az alkotmányos reformokat az 1918 előtti országgyűlés megszavazza, és IV. Károly vagy utódja szentesíti. Az anyagi jogfolytonosság csak az intézményrendszer kapcsolatában gondolkodott, nem kívánta meg, hogy az új rend a korábbi alkotmányos rend szabályai szerint is legális módon jöjjön létre. A két tábor közötti határvonal politikai természetű volt. Ha a pontos mértékben nem is, abban egyetértés volt, hogy az 1918 előtti választójogot lényegesen ki kell szélesíteni. A királyi trón betöltésé-

nek mikéntjéről azonban már messze nem volt ilyen egységes az álláspont. A Habsburgok elmozdítása csak a tényleges jogfolytonosság megszakításával volt kivitelezhető, s a két tábor közötti konfliktus is itt erősödött fel. Bár az alaki jogfolytonosság híveinek a nemzetgyűlés legalitásával kapcsolatban is kétségeik voltak, ezt különösebben nem hangoztatták. A trónbetöltés mikéntjénél azonban erősen ragaszkodtak a tényleges jogfolytonossághoz.

A nemzetgyűlésben helyet foglaló politikai erőket vizsgálva az is jól látható, hogy a városi konzervatív erőket képviselő Keresztény Nemzeti Egyesülés Párt (KNEP) tagjai az alaki, a vidéket képviselő kisgazdák pedig inkább az anyagi jogfolytonosság talaján álltak. A két párt azonban a kormányzásban koalícióra lépett, vagyis ez a kormánykoalíción belüli vita is volt. Mivel ezek a politikai erők 1919 novemberének végén, a Huszár Károly vezetésével megalakult kormányban is jelenős szerepet kaptak, a konfliktus már a törvénytervezet minisztertanácsi tárgyalása során jelentkezett. A minisztertanács ülésén éles vita alakult ki arról, hogy a IV. Károly lemondását tartalmazó ún. Eckartsauai Nyilatkozatot befoglalják-e a törvény szövegébe, vagy ne, mert az hatással lehet IV. Károly elmozdítására. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjához tartozó Friedrich István honvédelmi és Beniczky Ödön belügyminiszter igencsak éles vitába keveredett Rubinek Gyula kisgazda földművelésügyi miniszterrel³ – ennek közjogi magyarázatáról azonban majd a királykérdésnél szólok.

A nemzetgyűlésben a törvényjavaslat előadója, Turi Béla tényként kezelte a formai jogfolytonosság megszakadását. A király közreműködése nélkül ugyanis ennek fenntartása nem lehetséges, s mivel a királyi hatalom gyakorlása megszűnt, az adott időpontban a formai (alaki) jogfolytonosság fenntartása nem volt lehetséges.⁴ Ugyanakkor nyitott kérdés volt, hogy a nemzetgyűlés által létrehozott jogrend csak ideiglenes, vagy végleges, más szóval, amint a helyzet lehetővé teszi, visszatérnek-e az alaki jogfolytonossághoz, vagy a nemzetgyűlés által létrehozott alkotmányos rend végleges, s innen folytatódik tovább az építkezés.

A képviselői hozzászólásokban az anyagi jogfolytonosság hívei voltak többségben. Az alaki jogfolytonosság mellett csak a Habsburgokhoz köztudottan erősen kötődő Andrássy Gyula gróf állt ki: véleménye szerint a jogfolytonosság

³ Idézet a minisztertanácsi jegyzőkönyvből: „Hadügyminister úr szerint is az eredeti fogalmazás és az eckartsauai levélnek a becikkelyezése valóságos detronizálást jelentene. Földművelésügyi minister úr: Igenis én detronizálni akarok! Belügyminister úr: Én életem végéig be akarom tartani eskümet!” MNL K-27 1920. február 13-i ülés, 32.

⁴ „A királyi hatalom gyakorlásának megszűnése mellett minden kísérletezés a Főrendiháznak, vagy a régi Országgyűlésnek összehívásával éppúgy hiányt hagyott volna maga után a formai jogfolytonosság szempontjából, [...] mert törvényalkotás, sőt a nemzetre való appellálás sem történhetik királyiaktus nélkül a formai alkotmány szerint.” KN-1920-I. 54.

megszakítása jogbizonytalanságot okoz, ami komoly veszélyforrásokat jelenthet.⁵ Nagyatádi Szabó István kiskazda miniszter, Andrassy hozzászólására reflektálva, elismerte a történeti alkotmány fontosságát, de annak az 1848 előtti rendi kötöttségeit hangsúlyozta, amely lényeges reformokra szorult.⁶ Ebbe a gondolatmenetbe például a főrendiház 1918 előtti összetételében történő összehívása nem nagyon fért bele. Rupert Rezső kiskazda képviselő pedig nem is az 1848 előtti időszak, hanem az 1867-es kiegyezés kritikáját fogalmazta meg, s a jogfolytonosságot az 1849-es állapotokhoz óhajtotta kapcsolni,⁷ ami pedig nem más, mint a debreceni trónfosztás. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök pedig iróniával nyilatkozott az alaki jogfolytonosság híveiről.⁸

3. Az államforma

3.1. A királyság fenntartásának okai

Mint említettem, a királyság kinyilvánítását a nemzetgyűlésben szinte minden jelentősebb erő támogatta, ami azért érdekes, mert a Habsburgok esetleges visszatéréseivel kapcsolatban már egyáltalán nem volt ekkora a konszenzus. A Habsburg-ellenes politikai erőknek a köztársaság kényelmesebb megoldás lett volna, hiszen ott fel sem merülhetett IV. Károly visszatérése. Ha viszont az ál-

⁵ „Mert nekem alapmeggyőződése, hogy a létező jognak felrúgása veszélyezteti a jogrendet állandóan; ez nemcsak egy törvénynek és egy jogszabálynak a megpendítését jelenti, hanem így az egész jogrend bizonytalanná válik.” KN-1920-I. 72.

⁶ „Gróf Andrassy Gyula például hivatkozik régi alkotmányunkra és arra kéri a Nemzetgyűlést, hogy azt a régi alkotmányt ne forgassuk ki eredetiségéből, mert az veszélyt rejt a jövőre. Én, mint a nép egyszerű fia, a magam álláspontja szerint azt mondhatom, hogy én azt a régi alkotmányt nem tekintem olyannak, amely mindenben megfelelt volna a nemzet érdekeinek, mert az egyoldalú alkotmány volt, amelyben csak nemesek és főurak voltak, de a nép egyáltalában nem volt benne. [...] Természetesen régebbi időkről, 1848 előtti időkről beszélek, mert előbb is volt Magyarországon alkotmány, nemcsak 1848 után. Vitározhatunk abban a tekintetben is, hogy mi ennek a régi alkotmánynak sem teljes megdöntését akarjuk, hanem kiépítését a mostani kornak és viszonyoknak megfelelő formában.” KN-1920-I. 82.

⁷ „[V]olt egy szomorú [...] 1867-es időszak, amikor ez a nemzet elnemzetietlenedett, amikor ennek a nemzetnek keresztény erkölcei is megfogyatkoztak, [...] amikor minden olcsó és eladó volt. [...] Ez a javaslat dekretálja a nemzetnek azt a függetlenségét, szabadságát, amit 1849-ben az ő tragikus bukásával fel kellett adnia.” KN-1920-I. 58.

⁸ „Az aggályos jogtisztlet minket nem nagyon zavar. [...] Lehetnek kényszerhelyzetek, lehetnek nagy szükségességek, lehetnek úttalan utak, amelyekbe éppen a jog kerget minket bele a *summum jus summa injuria* alapján. [...] Azok a túlzó legalisták olyan Jónás próféták, [...] akik a betűk lombja alá meghúzzák magukat, ez jólesik nekik, és nem törődnek azzal, hogy a nagy város, a nagy *civitas* [...] a *civitas Hungariae* tönkremegy.” KN-1920-I. 63–64.

lamforma királyság lett volna, akkor megkezdődtek volna a közjogi viták arról, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával IV. Károlynak megszűnt-e a magyar trónhoz fűződő joga. Mint később részletesebben kitérek rá, ez a vita ki is bontakozott. Mindezek ellenére a Habsburgok visszatérését elutasító erők is a királyság mellett álltak ki, a trónt királyválasztással óhajtották betölteni. A közjogtudományban is erről az oldalról tárgyalták először a királykérdést. Kmety Károly már 1920 januárjának legelején, még a nemzetgyűlés összeülése előtt publikált a királyválasztás jogáról:⁹ az államformáról még nem született döntés, de Kmety a Habsburgok távol tartására nem a köztársaságot ajánlotta megoldásként, hanem elméleteket kezdett kidolgozni a Habsburgok nélküli királyságra.

Vajon az 1920 elején hatalomra került politikai erők miért ragaszkodtak ilyen erősen a királysághoz? A Habsburgok visszatérését támogatóknál ez érthető, hiszen várhatták az alkalmas pillanatot, amikor IV. Károly újra elfoglalhatta a magyar trónt. A szabad királyválasztók viszont a király személyét illetően semmilyen alternatívát nem vetettek fel, érvelésük közjogi elméletté vált, amelynek gyakorlati megvalósítására nem létezett igazi forгатókönyv. A cél részben a forradalmaktól való elhatárolódás lehetett, de az igazán nyomós érvet az ország területi szétesése adhatta. A Horthy-kor egyik legelszántabb törekvése volt a trianoni békeszerződésben feldarabolt ország területi integritásának helyreállítása, amelynek fontos eleme volt a kontinuitáshoz való ragaszkodás, s az már az 1920. évi I. törvénycikkben is megjelent.

Ezt támasztja alá az a tény, hogy az antant is a köztársasági államformát preferálta. Bethlen István későbbi miniszterelnök 1919 áprilisában még azt mondta a győztes hatalmaknak, hogy az 1918. novemberi viszonyokhoz, vagyis a népköztársasághoz óhajtanak visszatérni.¹⁰ Huszár Károly miniszterelnök pedig az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvény minisztertanácsi vitájában tett említést arról, hogy az antantnak népszavazást ígértek az államformáról.¹¹ Mivel az öt győztes főhatalom közül három (az Egyesült Királyság, Olaszország és Japán) monarchia volt, az antantot nem az az alkotmányjogi megfontolás vezette, hogy a köztársaság előnyösebb államforma lenne a királyságnál. Azt akarták elérni, hogy a békeszerződések esetleges revíziójára minél szűkebb jogalap legyen, ami a jogfolytonosság, különösen a Habsburgok visszatérésének

⁹ KMETY Károly: A királyválasztás joga. *Magyar Jogi Szemle*, 1920/1. 7.

¹⁰ RUSZOLY József: Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez. In: RUSZOLY József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok*, I. Szeged, JATE, 1991. 222–223.

¹¹ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 33.

elvágását jelentette. A nemzetgyűlésben viszont éppen ezért még a Habsburg-ellenes erők is támogatták a királyságot. A következőkben áttekintjük, hogy milyen lépésekben történt meg a királyság kinyilvánítása, amikből kissejlik az antant ellenállása okozta óvatosság.

3.2. A királyság kinyilvánításának lépései

A Tanácsköztársaság bukását követően egy hétig regnáló Peidl-kormány magát a Magyar Népköztársaság kormányának titulálta, vagyis az 1918 novemberi viszonyokhoz kapcsolódott. Az 1919. augusztus 7-én megalakult Friedrich-kormány kinevezését azonban már a *homo regius* József főherceg írta alá, vagyis kontinuus volt az 1918. október 31. előtti viszonyokkal. Ez a kormány már a népköztársasági időszakot is elutasította, az államformánál azonban megmaradt a köztársasági alapokon.¹² A kormány első ülésének végén a következő nyilatkozatot fogadta el: „Kimondja a minisztertanács, hogy Magyarország hivatalos elnevezése: Magyar Köztársaság, amelynek élén József királyi herceg, mint kormányzó áll.”¹³ Abban felfedezhetünk némi szándékosságot, hogy az 1918. november 16-án megállapított népköztársaságot egyszerű köztársaságra változtatták.

A mindennapi kormányzati munkában is a köztársasági megjelölést vették gyakorlatba. A miniszterelnökségre érkező leveleken a „Magyar Köztársaság miniszterelnöksége” feliratú iktatóbélyegző található,¹⁴ amit egészen 1920 márciusának közepéig használtak. Az államforma megjelölésére példaként felhozható a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló, a *Budapesti Közlöny*ben 1919. augusztus 20-án megjelent 4038/1919. ME. sz. rendelet is, ami kimondta: „A bíróságok az alkotmányosság teljes helyreállításáig a Magyar Köztársaság nevében ítéleznek.”¹⁵

A minisztertanács még 1919 végén is igen tartózkodó volt a régi államformával kapcsolatban. December 4-i ülésén tárgyalta a magyar királyság pártjának beadványát, ami azt kérte, hogy az állami címerre kerüljön vissza a Szent Korona, valamint a közhatóságok neve előtt ne a „köztársasági”, hanem az „állami” jelzőt használják. A kormány azonban a beadvány feletti határo-

¹² RUSZOLY i. m. 225.

¹³ MNL K-27. 1919. augusztus 8-i ülés, 10.

¹⁴ MNL K-26-1920-III-4674.

¹⁵ 4038/1919. ME. sz. rendelet 1. § (2) bek.

zathozatalt általános politikai indokból nem tartotta kívánatosnak,¹⁶ pedig az indítvány nem is a királyság mint államforma nyílt elfogadását kérte, hanem csak egy államforma-semleges megjelölés használatát.

Ilyen viszonyok között kezdte meg működését a nemzetgyűlés, s a bizonytalanság, vagy pontosabban fogalmazva, a helyzet világos kimondásának kerülése itt is jellemző volt. Turi, a törvényjavaslat egyik előkészítője a nemzetgyűlés plenáris ülésén a monarchikus államberendezkedés sajátosságairól beszélt,¹⁷ s ezzel támasztotta alá a javaslat szellemi hátterét – azonban konkrétan az államformáról nem szólt.

A nemzetgyűlési vitában több ponton kirajzolódik a szabad királyválasztók és a Habsburgok visszatérését támogató ún. legitimisták közötti véleménykülönbség. A javaslat az államfői tisztség rendezéséről szóló törvényeknél kizárta a kormányzó vétőjogát, aminek pontos megfogalmazását viszont alaposan megvitatták. Az eredeti javaslatban szereplő, „A kormányzó [...] az államfő megválasztásának kérdésében alkotott törvényekre nézve” szövegrészből a választásra utaló szót törölték, helyette „A kormányzó [...] az államfő személyének kérdésében alkotott törvényekre nézve” változatot iktatták.¹⁸ A szó cseréje a szabad királyválasztók és a legitimisták közötti véleménykülönbség kompromisszumos megoldására utalt.

Ugyanígy a két tábor közötti vitát mutatta IV. Károly távozásának pontos megfogalmazása is, amit bővebben a királykérdés kapcsán fejtek ki. Itt csak annyit jegyeznek meg, hogy az eckartsau-i levél és a preambulum szövege feletti vita egyértelműen arra utal, hogy a törvény által nyitva hagyott kérdés a királyi hatalom további gyakorlásának módja, ami lényegében determinálta az államformát. Ez ugyanis csak akkor kérdés, ha az államforma királyság.

Egyébként az államforma kérdésének megoldását a történeti alkotmány sajátosságai miatt az 1920. évi I. törvénycikknek – a prológus egyik lábjegyzetében már idézett – 9. §-ából le lehetett vezetni. A királyságot mint államformát ugyanis nem törvény állapította meg: annak szokásjogi gyökerei vannak. Amennyiben a törvény eltér a szokásjogtól, az előbbi lesz irányadó, vagyis a köztársaságra vonatkozó törvényi rendelkezés megváltoztatja az államformát. Ha viszont a szokásjogot megváltoztató törvényt hatályon kívül helyezik, akkor a korábbi szokásjogot nem kell külön törvénnyel újra hatályba léptetni, az rendelkezés nélkül visszaáll. Azzal, hogy az 1920. évi I. törvénycikk a népköztársaságot

¹⁶ MNL K-27. 1919. december 4-i ülés, 46.

¹⁷ *Az 1920. február 16-ára összehívott nemzetgyűlés naplója*, 53.

¹⁸ *Az 1920. február 16-ára összehívott nemzetgyűlés irományai*. 1. kötet, 29.

bevezető ún. Néphatározatot érvénytelenné nyilvánította, a királyság mint államforma újjáéledt.

Ezt azonban kimondani még nem nagyon merték, az 1920. évi I. törvénycikk február 28-án történt kihirdetése, majd Horthy Miklós március 1-jei kormányzóvá választása után az államforma megjelölésében ugyanis nem történt változás. A miniszterelnökségi iktatóbélyegzőkön még márciusban is változatlanul a „Magyar Köztársaság miniszterelnöksége” felirat szerepelt,¹⁹ s érdekes eszmeifuttatásoknak lehetünk tanúi az állam hivatalos bélyegzője, a kormányzói pecsét elkészítése kapcsán is. Az ekkor már ügyvezető miniszterelnök Huszár levélben fordult a kormányzóhoz, s központi kérdésként az államcímer meghatározását vetette fel. Tudni kell, hogy Magyarországon az államcímert ekkoriban még nem törvény határozta meg, hanem államfői intézkedések, vagyis a kormányzónak ebben döntési joga volt.

A miniszterelnöki előterjesztés egyik bizonytalansági pontja a közép- és a kiscímer használatából eredt, de ez számunkra most nem releváns. A másik, az államforma szempontjából is fontos kérdés a Szent Koronának a címerre helyezése volt. A népköztársaság kikiáltása után a Szent Koronát levették a címerről,²⁰ amiből egyértelműen következik, hogy az államforma jelképének tekintették. A magyar királyság pártjának 1919 végén tett javaslatról szólva említettem,²¹ hogy a kormány az államforma körüli bizonytalanság miatt levette napirendjéről a Szent Korona visszahelyezését a címerre. A kormányzói pecsétre vonatkozó előterjesztés egyértelmű abban, hogy a Szent Koronát rá kell helyezni az állami címerre, de az indokolása óvatos. Részben arra hivatkozik, hogy az 1920. évi I. törvénycikk szerint „Magyarország eddigi államformája érintetlenül fennáll,” azonban nem mondja ki, hogy mi ez az államforma, részben arra, hogy a Szent Korona nemcsak a királyi hatalom, hanem általában a magyar államhatalom jelképe is. Az első okfejtés utal az államformára, s ezzel összefüggésben arra, hogy ezzel a Szent Korona használata összeegyeztethető. Amennyiben a Szent Koronát az államforma kifejezésére használjuk, ez az államforma, ha kimondjuk, ha nem, nyilvánvalóan a királyság. A második okfejtés viszont arra a verzióra vonatkozik, hogy a Szent Korona akkor is rákerülhet az állami címerre, ha az államforma netán mégse királyság lenne. Ez viszont azt jelzi,

¹⁹ MNL K-26-1920-III-1443 (2160/1920), a példaként említett irat iktatására 1920. március 12-én került sor.

²⁰ 5746/1918. ME. sz. rendelet 1. §.

²¹ MNL K-27. 1919. december 4-i ülés, 46.

hogy március 13-án, amikorra a tárgyalat előterjesztés datálódik, a kormány még mindig mellőzte a nyílt állásfoglalást az államforma kérdésében.

A problémát a Simonyi-Semadam Sándor által vezetett új kormány megalakulása mozdította ki a holtpontról. Az új kormányfő a 1920. március 15-i kormányalakítását követő első minisztertanácsi ülésen kijelentette, hogy az ország államformája nem köztársaság, hanem királyság, s a kérdésben kormányrendelet kibocsátását tartotta szükségesnek.²² Az igazságügyi miniszter már másnap bemutatta a tervezetet,²³ aminek alapján március 18-án kihirdették „Az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezéséről, és az állami címereken a szent koronának alkalmazásáról” szóló 2394/1920. ME. sz. rendeletet. A jogszabály lényegében az 1920. évi I. tc. végrehajtási rendelete volt, s megállapította, hogy „az 1920:I. törvénycikk [...] Magyarország ezeréves államformáját nem változtatta meg, [...] és] érvénytelennek nyilvánította azokat az alkotmányellenes forradalmi rendelkezéseket, amelyek [...] a királyság intézményét eltörölni kívánták. [...] Ezekhez képest tehát mindaddig, amíg a törvényhozás másként nem rendelkezik, Magyarország törvényes államformája a királyság marad.” A kormányrendelet eloszlatta a bizonytalanságokat, az államforma megjelölésében helyreállt a királyság.

4. Az 1867 és 1918 közötti államberendezkedéssel kapcsolatos szakítópontok

4.1. A királykérdés

Az alaki jogfolytonosságot IV. Károly magyar trónra való visszatérésével lehetett volna helyreállítani. Korábban is utaltam már rá, hogy a nemzetgyűlés ebben a kérdésben erősen megosztott volt. Sőt az alaki és az anyagi jogfolytonosság kapcsán azt is érintettük, hogy a királykérdés a törvényjavaslat minisztertanácsi tárgyalása folyamán is éles vitákat váltott ki. A visszatérést az antant is ellenezte, így 1920-ban a gyakorlatban akkor sem lett volna realizálható, ha a nemzetgyűlésben konszenzus alakul ki róla. Így a kormányzó választása mindkét oldalról támogatást nyert, de a későbbi visszatérés lehetősége miatt a vita nem ült el.

²² MNL K-27. 1920. március 15-i ülés, 12.

²³ MNL K-27. 1920. március 16-i ülés, 28–31.

A minisztertanács által tárgyalt szövegváltozatban, mint azt az alaki és az anyagi jogfolytonosság tárgyalása során már jeleztem, még benne volt az eckartschaueri levél szövege,²⁴ aminek azért volt jelentősége, mert a király lemondása csak az országgyűlés egyetértésével volt érvényes. Ezt a régi szokásjogi szabályt a kiegyezés idején törvénnyel is megerősítették,²⁵ így érvényét a szabad királyválasztók sem vitathatták. A javaslat szövegében viszont világosan benne volt: „A nemzetgyűlés tudomásul veszi és törvénybe iktatja IV. Károly királynak a következő nyilatkozatát.”²⁶ Ennek a szövegváltozatnak a hatályba lépése esetén nem lett volna vitatható, hogy a nemzetgyűlés elfogadta a lemondást. A helyzet azonban így is zavaros maradt volna, mert a lemondó nyilatkozat a miniszteri ellenjegyzés hiánya miatt valójában nem volt érvényes. Egy érvénytelen nyilatkozat elfogadása alighanem csak a káoszt fokozta volna. A nemzetgyűlés elé terjesztett javaslatból azonban már kivették az eckartschaueri levél szövegét, s azt csak a kötelező erővel nem bíró miniszteri indokolásban szerepeltették.²⁷

A lemondás elfogadásának normális körülmények között különösebb jelentősége nem lett volna, hiszen ez nem a dinasztia visszavonulását jelentette, hanem csak az adott uralkodót, akit ebben az esetben az örököse követ a trónon. Itt viszont a helyzet bonyolultabb volt. A szabad királyválasztók azt boncolgatták, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával a Pragmatica sanctio hatályát veszítette, ami bontó feltétel a trónigényre is, mégpedig *ipso facto*, vagyis minden külön rendelkezés nélkül, automatikusan megszűnt a trónhoz való jog.²⁸ Ez vitatható érvelés, de ha a trónöröklési törvény netán már nem volt hatályos, akkor az Ottó főherceg trónra lépését kétségessé tehetette.

IV. Károly viszont törvényesen megkoronázott király volt, a trónbetöltési törvény hatályának megszűnése a hivatalban lévő uralkodó jogait nem, csak utódját érinti. A közjogi irodalom ezt nevezte aktuális és virtuális jogoknak. Ha az eckartschaueri levél szövegét sikerül begyömöszölniük az 1920. évi I. törvénycikk szövegébe, a szabad királyválasztók a Pragmatica sanctio hatályának vitatásával nemcsak a virtuális, hanem az aktuális jogok kapcsán is kétséget

²⁴ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 24–25.

²⁵ 1867. évi III. törvénycikk (3) bek.

²⁶ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 24.

²⁷ KI-1920 I. 14.

²⁸ KMETY Károly: Véleményem a királykérdésben. *Jogtudományi Közlöny*, (1921/1. és 1921/2. 11; TOMCSÁNYI Móric: *Magyarország közjoga*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932, 2. bővített és átdolgozott kiad. 318.

tudtak volna ébreszteni. Az eckartschaueri levél törvényszövegbe emelésének vagy kihúzásának ez volt a lényege.

A két tábor között hasonló vita alakult ki a király távozásának pontos törvényi megfogalmazásáról is. A távozás olyan ténykérdés volt, amelyet a legitimisták sem vitathattak, a megfogalmazásnak viszont jelentősége volt – vajon abból a trónhoz való jogra vonatkozó következtetés is levonható? A szöveget többször is átfogalmazták. A nemzetgyűlés elé terjesztett szövegváltozat a következő rendelkezést tartalmazta: „a királyi hatalom gyakorlása az 1918. évi november 13. napja óta szünetel.”²⁹ A nemzetgyűlés közjogi bizottsága szerint azonban a szünetelés megjelölése a királyi hatalom gyakorlásában történő fennakadást már jogilag minősítette volna, ezért annak elhagyásával a szöveget az alábbiak szerint módosította: „a királyi hatalom 1918. évi november 13. napja óta nem gyakoroltatik.”³⁰ Ez a szövegváltozat azonban újabb problémát vetett fel. A „nem gyakoroltatik” kifejezés úgy is értelmezhető, hogy létező jogról van szó, amelyet jelenleg nem gyakorolnak. Eszerint a királyi hatalom gyakorlásában 1918. november 13-án csak ideiglenes fennakadás történt, de bármikor helyreállhat.

A javaslat legitimista elkötelezettsége miatt Kovács J. István kiszagdapárti képviselő módosító indítványt terjesztett elő, ami szerint az alábbi szöveg került volna a preambulumba: „IV. Károly 1918. november hó 13-án minden részvételéről az államügyek vitelében lemondott, s azóta is az országból távol van.”³¹ Ez az alternatíva újra az uralkodó lemondását hangsúlyozta, aminek törvénybe foglalását a legitimisták elleneztek. Erre reagálva Turi mint a közjogi bizottság előadója már a plenáris ülésen „a királyi hatalom gyakorlása az 1918. évi november 13. napján megszűnt” szöveg beiktatását javasolta, amit Kovács is elfogadott, s így javaslatát visszavonta.³² A „nem gyakoroltatik”, illetőleg a „gyakorlása megszűnt” kifejezés között valóban jelentős tartalmi különbség van. Végül az utóbbi változat került a törvény kihirdetett szövegébe is.

A királykérdés 1920. I. törvénycikkkel befagyott vitája aztán úgy is maradt – a holtpontról a korszak végéig nem mozdult ki a kérdés, és az idő múlása a Habsburg-ellenes erőknél kedvezett. A kormányzóválasztás szabályainak 1937-es pontosítása is azt vetítette előre,³³ hogy a kormányzói szék megüresedésekor

²⁹ KI-1920 I. 3.

³⁰ KI-1920 I. 29.

³¹ KI-1920 I. 34.

³² KN-1920 I. 58.

³³ 1937. évi XIX. törvénycikk 3–5. §.

ismételten kormányzót fognak választani, s ez egyre inkább elhalványította a királyi szerep betöltésének tényleges lehetőségét.

4.2. Az nemzetgyűlés (országgyűlés) és az alaki jogfolytonosság

A királykérdéshez hasonló kényes probléma volt a nemzetgyűlés alkotmányos jogállásának meghatározása is, ugyanis az 1910-ben megválasztott országgyűlés 1915-ben a békekötést követő hatodik hónapig meghosszabbította saját mandátumát.³⁴ Mivel a nemzetgyűlés összeülésekor békekötés még nem volt, elvileg a régi országgyűlés mandátuma még tartott. Bár a képviselőház 1918. november 16-án feloszlatta magát, az akkor hatályos magyar közjog szerint ez érvénytelen volt, mivel a feloszlítás kizárólagos királyi jogosítvány volt. A feloszlítás érvénytelenségét a törvényjavaslat miniszteri indoklásában maga az előterjesztő is elismerte.³⁵ A felhozott érvek, miszerint a régi országgyűlés tagjainak jelentős része a megszállt területekhez tartozik, vagy a régi választójog túlzottan szűk volt, mind igaz, de a legalitást nem érintik. Utóbbi alatt azt értem, hogy ha magam mondom ki az 1918 novembere előtti jogrend érvényességét, akkor nem vonhatom kétségbe az akkor működő országgyűlés legalitását.

A problémát maguk a nemzetgyűlés tagjai sem kerülhették meg. A régi országgyűlés újbóli összehívása azonban már nem jöhetett szóba, hiszen azzal a nemzetgyűlés a saját legitimitását kérdőjelezte volna meg. Miért jelöltették magukat képviselőnek, miért fogadták el a mandátumot, ha az 1910-ben választott országgyűlést tekintik legitim törvényhozó szervnek? Andrássy ezt elég világosan meg is fogalmazta: a nemzetgyűlés alkotmányossága feletti döntést akkor kellett meghoznia, amikor a mandátumra a jelölést elfogadta,³⁶ ez pedig nemcsak őrá, hanem a nemzetgyűlés minden tagjára igaz volt. Így a régi országgyűlés összehívása szóba sem kerülhetett, a békeszerződés aláírását követő hat hónap elteltével (1920. december 4-én) pedig az *de jure* is megszűnt létezni.

Közelebb kerültek volna az alaki jogfolytonossághoz, ha az 1867 és 1918 közötti időszak utolsó választójogi törvénye, az 1918. évi XVII. törvénycikk

³⁴ 1915. évi IV. törvénycikk.

³⁵ „Ami különösen a képviselőház említett határozatát illeti, annak törvény ellenessége kétségtelen, mert alkotmányunk értelmében az országgyűlést törvényben megszabott tartamának eltelte előtt csak a király oszlathatja föl.” KI-1920 I. 10.

³⁶ „Nem könnyen határoztam el magam, hogy erre az álláspontra helyezkedjem, hogy magam fellépjek a Nemzetgyűlésben. [...] De nem térhettem ki, el kellett fogadnom azt az utat, amelyre a kormány tért, mert ez az egyetlen járható, az egyetlen lehető út.” KN-1920 I. 82.

szerint bonyolítják le a választásokat. A nemzetgyűlést azonban nem ez alapján választották meg,³⁷ s ha azt újra elveszik, akkor megint csak a saját legitimitásukat kérdőjelezték volna meg. Mint azt az alaki jogfolytonosság kapcsán már említettem, Turi a törvényjavaslat expozéjában maga is utalt rá, hogy a királyi hatalom gyakorlásának szünetelése miatt a jogfolytonosság az adott helyzetben objektív okok miatt nem állítható helyre. Hiába vennék alapul a régi választójogi törvényt, a választásokat csak a király írhatná ki, s csak ő hívhatná össze az országgyűlést.³⁸

Így az országgyűlés esetében az alaki jogfolytonosság helyreállítása még nehezebb volt, mint a királynál. Ez utóbbi ugyanis előfeltétele volt az előbbinek, vagyis a kérdést érdemben csak a királyi hatalom gyakorlásának helyreállítása után vehették volna napirendre. Az évtizedek múlásával az alaki jogfolytonosság hívei is feladták ennek lehetőségét. A Habsburgok visszatérését még emlegették, de azt, hogy az 1918-as törvény alapján írjanak ki választásokat, már nem hozták szóba. A felsőház 1926-os felállítása amúgy is újabb törést jelentett az alaki jogfolytonosságban, hiszen a régi választójogi törvény alapján választott képviselőház csak az 1918 előtti főrendiházzal felelt meg a jogfolytonosság feltételének.

A felsőházi törvény 1925/1926-ban lezajlott nemzetgyűlési vitája abból a szempontból is érdekes, hogy olyan, a jogfolytonossággal kapcsolatos gondolat is felvetődött, amellyel 1920-ban nem találkoztunk. Viski Illés József – a kor szak ismert jogtörténésze s egyben nemzetgyűlési képviselő – arra hívta fel a figyelmet, hogy az alaki jogfolytonosság már az 1867-es kiegyezés idején megszakadt. Az V. Ferdinánd lemondását elfogadó országgyűlést ugyanis Ferenc József hívta össze, holott ő a magyar közjog szerint csak a lemondás elfogadását követően lépett hivatalba. Az országgyűlést az akkor még élő Ferdinándnak kellett volna összehívnia.³⁹

³⁷ 1919 őszén a kormány, rendeleti úton, újraszabályozta a választójogot (5985/1919 ME. sz. rendelet), s a nemzetgyűlést ennek alapján választották. Az 1918 nyarán elfogadott törvény még nem ismerte a női választójogot, s a férfiaknál is elég erős korlátozásokat tartalmazott, így politikai szempontból sem volt szalonképes.

³⁸ KN-1920 I. 54.

³⁹ KN-1922-XLV. 301.

5. Epilógus

A magyar alkotmányfejlődés egy-egy korszakának a történeti alkotmányhoz való viszonya különböző. Az 1920-ban választott nemzetgyűlés az alkotmányosság helyreállítása folyamán erősen kötődni akart hozzá, ugyanakkor a közvetlenül előtte álló korszakkal (1867–1918) lényeges pontokon nem vállalta fel a jogfolytonosságot. Egy mondatban összefoglalva: „Magyarországon 1920-tól a történelmi alkotmány keretei között lényegében új közjogi rendszer épült ki, amelynek alapintézményei – a monarchikus államforma érintetlenül hagyása mellett – inkább retorikailag és emocionálisan, mintsem ténylegesen kötődtek az összeomlás előtti előzményekhez.”⁴⁰

Ez vezetett az anyagi jogfolytonosság fogalmának kialakulásához, ami a történeti alkotmányhoz történő olyan kötődést jelent, ahol a tényleges jogfolytonosság már nem áll fenn. Az anyagi jogfolytonosság fogalmának kialakítása az utókor számára azért lényeges, mert lehetővé teszi a történeti alkotmányhoz való kötődést akkor is, amikor a tényleges jogfolytonosság már nem állítható helyre. A tényleges (alaki) jogfolytonosság helyreállítása 1920-ban talán még lehetséges volt, a 21. század elején azonban már nem sok esély van rá. A történeti alkotmányhoz való kötődést azonban ma sem kell feladnunk. A kötődés szándéka egyes korszakokban változó intenzitású, de a lehetőség nem szűnik meg.

Az idő múlásával az alaki jogfolytonosság helyreállítása egyre nehezebb. Hogy ez 1920-ban maradéktalanul megvalósítható volt, az is kétséges. Magának a régi államhatalmi szervek működésének helyreállítása is nehézkes volt, de ennek esetleges megtörténte után még mindig ott állt volna a kérdés, mi lesz az illegális időszak joganyagával? A prológusban idéztem, hogy az 1920. évi I. törvénycikk a forradalmak időszakának joganyagát érvénytelenítette, de ezt sem tudták maradéktalanul megvalósítani, holott mindössze egy másfél éves időszakról volt szó. A kormány felhatalmazást kapott arra, hogy az ekkor kibocsátott jogszabályok bármelyikét hatályban tartsa, és ezzel a jogával élt is. Vagyis 1920 után a teljes restauráció akkor is nehéz lett volna, ha van egységes politikai akarat mögötte, de mivel a döntéshozók egymásnak feszültek, az esély minimálisra csökkent.

A felsőház felállításához kapcsolódó Viski-megjegyzés egy sok évszázados múltra visszatekintő alkotmány szinte kivédhetetlen problémája. Az 1867-es

⁴⁰ SCHWEITZER Gábor: Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány. A két világháború közötti Magyarország alkotmányjog-tudományának vázlata. In: SCHWEITZER Gábor: *A magyar királyi köztársaságtól a Magyar Köztársaságig. Közjog- és tudománytörténeti tanulmányok*. Pécs, Publikon, 2017. 16.

kiegyezéskor valóban csorba esett a jogfolytonosságon, de a közel egy évezred alatt nem ez volt az egyetlen eset. Meglátásom szerint az idő múlása a jogfolytonosság sebeit begyógyítja. Vagyis önmagában az, hogy a korábbi időkben már csorbult, még nem ok arra, hogy az alaki jogfolytonossággal azért ne is foglalkozzunk, mert az már úgysem reparálható.

Mivel a nemzetgyűlésben az alaki jogfolytonosság teljes helyreállítására nem volt meg a politikai akarat, nem tudhatjuk meg, hogy milyen mértékben lehetett volna azt megvalósítani. Mert a mértéknek is van jelentősége. Az államszervezet két olyan pontját dolgoztam fel (királykérdés, nemzetgyűlés), ahol az alaki jogfolytonosság megszakadt. De ha az igazságszolgáltatást vettük volna vizsgálat alá, ott azt tapasztalnánk, hogy a jogfolytonosság szinte töretlenül megmaradt. Ugyanazon bírák ugyanabban a szervezetben folytatták az ítélezést, mint 1918 előtt. Így az sem állítható, hogy az alkotmányosság 1920-ban történt helyreállítása után az alaki jogfolytonosság teljesen megszakadt, viszont az itt vizsgált témánk szempontjából az volt a lényegesebb, hogy hol és miért szakadt meg, ezért tértem ki ezekre a pontokra.

„FUTOK A PÉNZEM UTÁN...”

SZÉKELY Ákos
kollégiumvezető (Kúria)

A sikeres életpálya előtt tisztelgő kötet a szerzők – és az általuk választott témák – sokszínűsége folytán mintegy ‘slágerturmixszá’ avatják a tartalmat, ezért talán nem tiszteletlenség a fenti címválasztás. A közel ötvenéves dal szövege örök emberi-társadalmi igényt fogalmaz meg: a valaha enyém-miénk volt, az engem-minket megillető anyagi javak visszaszerzése, az ahhoz való hozzájutás vágya régmúlt időkre tekint vissza. Mi sem természetesebb, hogy e jogos cél ellen ható tényezők – a bűnös úton megszerzett vagyon elrejtése, tisztességes úton megszerzettként való feltüntetése – az alapproblémával egyidősek; a technikák nem, csupán a jogintézmény elnevezése változott.

A jelenlegi nomenklatúra szerint a ‘pénzmosás’ az elfogadott kifejezés – a nemzetközi terminológiákat tekintve, angolul *money laundering*, németül *Geldwaschen*, olaszul *il riciclaggio di denaro* (a pénz újrafeldolgozása), franciául *le blanchiment d’argent* (pénzfehérítés). Talán nem érdektelen a téma kapcsán némi kortörténeti visszatekintés. A római jog *actio furti concepti* nevű magánjogi keresetet engedett az ellen, akinél lopott dolgot találtak; csak a későbbi császári jog emelte *crimen extraordinariummá* az orgazdaságot (*crimen receptatorum*).¹ Verbőczy István félezer éves *Tripartitum*ának Harmadik könyv 34. címe a lopott és megtalált lóval kapcsolatosan tartalmaz szabályt:

„[amennyiben] valamely ellopott vagy gazdájától és birtokosától másként elvitt és elidegenített [...] és meglett lónak tárgyában és ügyében [...] a perbefogott nem mutathat annak vásárlatáról világos bizonyítványt, [...] mindazonáltal a tolvaj azt mondja, hogy szabad és közönséges vásáron vagy másutt vette, és szavatost (kit mi mentesítőnek nevezünk) nem állíthat, sem gazdát vagy más va-

¹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Grill Károly, 1914. 732.

lakit, ki az áldomáskor az adásvevéshez szokás szerint szerencsét kívánt volna, nem mutathat, akasztófával bűnhődik.”²

Az 1878-as Csemegi-kódex a 370. §-ában orgazdaság, 375. §-ában bűnpártolás címén rendelte büntetni egyebek mellett azt, aki büntetből származó dolgot elrejt, ilyen előny biztosítására közreműködik vagy a büntető eljárás sikerét meghiúsítja. A tényállási elemeiben máig visszaköszönő 140 éves törvényi megfogalmazást most nem kívánom idézni, álljon azonban itt az annak alapján követett bírói gyakorlatból két kúriai jogeset.

„10833. Curia: S. János S. A. padlására éjjel felmenvén, innét a széna-lyukon a bezárt istállóba leereszkedvén, onnét egy 3 frt értékű hizott pulykát lopott, melyet H. L. és nejéhez vitt, hol azt mindhárman elfogyasztották. A 370. § lett megállapítva.” (83. decz. 29. 7454.)

Korrektül közli nyomban a jogesetgyűjtemény, hogy ‘ellenkező’ döntés is ismert (nincs új a nap alatt):

„10835. Curia: K. Istvánnénak az a cselekménye, h. a férje által hazavitt nyelvet és más husrészeket, noha tudta, h. azok lopott marhából valók, férje parancsára m[eg]főzte, és azokból gyermekeivel együtt maga is evett, nem foglalja magában az orgazdaság alkatelemeit jelesen m[eg]szerzést, anyagi haszon végett elrejtést vagy elidegenítésre való közreműködését; az az említett cselekmény ugyanis olybá veendő, mintha az említett husrészeket maga a családja élelmezéséről gondoskodni köteles fél használta volna fel.” (90. jul. 1. 3056.)³

Magától értetődő, hogy a római pertől, akasztófától, börtöntől menekülni kívánó újdonsült ‘tulajdonos’ a megszerzett bűnös tárgy ekkénti minőségét a maga korában leplezni kívánta. A 20–21. század fordulóján kézenfekvően adódik, hogy e leplezés a pénzügyi rendszerek felhasználásával valósuljon meg. Az ezzel szemben fellépni kívánó egyetemes akarat indította útjára azt

² VERBŐCZI István: *Hármaskönyv*. Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1864. 363–364.

³ MÁRKUS Dezső: *Felsőbíróságaink elvi határozatai. A Kir. Curia és a Kir. ítélőtáblák döntéseinek rendszeres gyűjteménye*. V. kötet. Budapest, Grill Károly, 1898, második, bővített és javított kiad. 497.

a jogalkotási folyamatot, amelynek terméke – bizony állíthatjuk, hogy csupán közbenső állomása – hazánkban a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény.

Egyezmények sora (Bécs, 1988, Palermo, 2000, Varsó, 2005; az azokat a magyar jogrend részévé emelő 1998. évi L., 2006. évi CI. és 2008. évi LXIII. törvény); ENSZ határozatok; FAFT ajánlások; európai uniós parlamenti és tanácsi irányelvek (91/308/EGK, 2001/97/EK, 2005/60/EK, 2006/70/EK, 648/2012/EU); az ez utóbbiak alapján meghozott magyarországi törvények [1994. évi XXIV. törvény (Ptv.), 2001. évi LXXXIII. törvény (Psztv.), 2003. évi XV. törvény (Pmtv.), 2007. évi CXXXVI. törvény (Pmtv1.)] jelzi azt az utat, amely elvezetett a ma hatályos jogi helyzethez.

Az Európai Parlament és a Tanács a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 Irányelve – a 4. pénzmosás elleni irányelv – 2015. június 26-án lépett hatályba, két évet biztosítva a tagállamoknak az irányelvnek való megfelelésre. Az átültetés és implementáció Magyarországon a fentebb már jelzett, a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvénnyel ‘naprakészen’ meg is történt, a – rövidítve – Pmt. 2017. június 26. napjától hatályban van.

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvény követi az irányelv tartalmi tagolását: a hatály és az értelmező rendelkezések után az ügyfél-átvilágításra vonatkozó általános, valamint az egyszerűsített és fokozott ügyfél-átvilágításra irányadó speciális szabályok, a kockázátértékelési és bejelentési kötelezettségről, az információk kezeléséről, nyilvántartásáról és a felfedés tilalmáról szóló rendelkezések találhatók meg benne. A szolgáltatók számára előírás a belső szabályzat megalkotása – a szűrőrendszer kidolgozásának és működtetése minimumkövetelményeinek részletes szabályairól a Magyar Nemzeti Bank 19/2017. (VII. 19.) MNB számon, míg a Nemzetgazdasági Minisztérium 21/2017. (VIII. 3.) NGM általánosan, valamint 34/2017. (X. 26.) NGM rendeletként a játékkaszinókkal összefüggésben adott ki szabályozást. A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvény az ügyvédekre és a közjegyzőkre vonatkozó külön rendelkezéseket is előír – a Magyar Ügyvédi Kamara az 1/2017. (VII. 10.) MÜK szabályzatot és a 2/2017. (VII. 10.) MÜK szabályzatot alkotta meg a Pmt.-ben meghatározott feladatok teljesítése kapcsán.

Az irányelv implementálása tehát megtörtént, az abban, valamint az annak alapján megszületett magyarországi normákban foglaltak hatályosulását az Európa Tanács Pénzmosás Elleni Bizottsága (Moneyval) vizsgálta, a megál-

lapításairól országjelentést tett közzé, és ajánlásokat fogalmazott meg. Jelezte egyebek mellett, hogy – a hazai bűnügyi statisztika által is alátámasztottan – a magyarországi összes bűncselekményszámhoz képest a pénzmosás miatt kezdeményezett büntetőeljárások és elítélések elenyészőnek mondhatók.

Erre figyelemmel az 1688/2017. (IX. 22.) Korm. határozat a Moneyval-országjelentésben Magyarország részére megfogalmazott pénzmosás elleni ajánlások végrehajtásáról akciótervet készített. A közel 100 pontból álló akcióterv 53. sorszáma alatt III/F/1. intézkedési számon egy felülvizsgálat elvégzését és egy szakértői bizottság felállítását javasolta kompetens gyakorló bírák, esetlegesen a büntető kollégiumvezetők, valamint ügyészek bevonásával. Mindezt azzal a céllal, hogy az érintettek közösen megvizsgálják a Moneyval ajánlásnak megfelelően a 2015–2016–2017-ben benyújtott vádiratokat és meghozott ítéleteket, valamint a tipikusnak tekinthető elkövetési magatartásokon alapuló jogeseteket és a joggyakorlatot orientáló iránymutatásokat alakítsanak ki arról, hogy mit és milyen mértékig kell bizonyítani a pénzmosás megállapíthatóságához.

Az akcióterv 54. sorszáma alatt III/F/2. intézkedési számon a bűnüldözési, vádemelési és bírósági gyakorlat felülvizsgálatát, ha szükséges, szemléletváltás végrehajtását javasolta a pénzmosásban induló nyomozások és vádemelések számának növelése érdekében, amelyet a megfelelő ügyekkel, esetekkel és statisztikákkal szükséges alátámasztani. Mindezek végrehajtására a kormány a Legfőbb Ügyészt és az Országos Bíróság Hivatal Elnökét kérte fel azzal, hogy a fenti feladatok ellátásában való közreműködésre a Kúria Elnökének bevonásával kerüljön sor.

A kérdéses szakmai munkacsoport megalakult, folyamatosan tevékenykedik és vizsgálódik, állásfoglalását pedig várhatóan 2018 első felében elkészíti.

Mely magatartások azok, amelyeket a büntető anyagi jogszabályaink pénzmosásként értékelnek? A Büntető törvénykönyv (Btk.), a 2013. július 1. napjától hatályos 2012. évi C. törvény – miként elődje is – büntetni rendeli a pénzmosást. A XL. fejezetben a Btk. 399–402. §-ai tartalmazzák a vonatkozó szabályokat.⁴

⁴ Ide nem idézve most a minősített eseteket és a bejelentési kötelezettség elmulasztását:

„399. § (1) Aki más által elkövetett büntetendő cselekményből származó

- a) dolgot átalakítja, átruházza, vagy a dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe abból a célból, hogy
 - aa) az ilyen dolog eredetét eltitkolja, elleplezze, vagy
 - ab) a más által elkövetett büntetendő cselekmény elkövetőjével szemben folytatott büntetőeljárást megghiúsítsa;
- b) dolog eredetét, az ilyen dolgon fennálló jogot vagy az e jogban bekövetkezett változásokat, az ilyen dolog helyének változását vagy azt a helyet, ahol az ilyen dolog található, eltitkolja, vagy elleplezi,

büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A pénzmosás mindig feltételez egy büntetendő ‘alapcselekményt’; az abból származó, legtágabb értelemben vett ‘dolog’ – annak eredete elleplezése, eltitkolása céljából – pénzügyi, gazdasági tevékenységbe való bevonását rendeli büntetni a törvény. Ilyen célzat hiányában is pénzmosást kell megállapítani annak a terhére, aki a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dolgot – tudva annak eredetéről – másnak vagy magának megszerzi, megőrzi, kezeli, használja, azzal gazdasági vagy pénzügyi műveletet végez.

A jogalkalmazás során elhatárolási kérdések, minősítésbeli problémák vetődnek fel. A fenti magatartások ugyanis az évszázados magyar büntetőjogi dogmatika és gyakorlat alapján gazdaságként, bűnpártolásként (is) értékelhetők. Tartható lesz ez a továbbiakban is, vagy a pénzmosás mint univerzális deliktum kiváltja azokat? Ehhez társul még, hogy korábban töretlenül érvényesülő elv volt az, hogy az ‘alapbűncselekmény’ elkövetője a további magatartásaiért – büntetlen utócselekményért – már nem vonható felelősségre. Ezzel szemben a büntetendő alapcselekmény megvalósítója a Btk. 399. § (3) bekezdése szerint pénzmosást követ el az abból származó dolog célzatos gazdasági, pénzügyi tevékenységébe történő bevonásával.

A korábbi bírói gyakorlat szerint – „10847. Curia: Az gazdaság akkor is büntethető, ha az alapcselekményt képező lopás a magánvád visszavonása folytán nem büntetettik. (92. febr. 17. 8335/91.)”⁵ – az alapcselekmény miatti bűnfelelősség megállapításának elmaradása nem akadályozza az utócselekmény (nevezzük akár gazdaságnak, akár pénzmosásnak) miatti felelősségre vonás-

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dolgot

- a) magának vagy harmadik személynek megszerzi;
- b) megőrzi, kezeli, használja vagy felhasználja, azon vagy az ellenértékén más anyagi javakat szerez;

ha a dolog eredetét az elkövetés időpontjában ismerte.

(3) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki büntetendő cselekményének elkövetéséből származó dolgot ezen eredetének leplezése, titkolása céljából

- a) gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja;
- b) a dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe.

(5) Aki az (1)–(4) bekezdésben meghatározott pénzmosás elkövetésében megállapodik, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

400. § (1) Aki a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó

- a) dolgot gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja;
- b) dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe, és gondatlanságból nem tud a dolog ezen eredetéről, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁵ MÁRKUS i. m. 498.

nak. A hivatkozott curiai döntés változatlanul irányadó. Amint azonban arra Molnár Gábor Miklós rámutat: az előcselekmény miatti büntetőeljárás lefolytatása, marasztalással történő jogerős befejezése ugyan nem előzetes kérdése a pénzmosás megállapításának, az előcselekmény büntethetőséget megszüntető elévülésének figyelmen kívül hagyása – a gondatlan alakzat pönalizálására is tekintettel – teljességgel parttalanná tehetné a büntetőjogi felelősségre vonást.⁶

Található tehát magyarázat a – legalábbis óvatosságnak mondható – jogalkalmazásra. Ezzel együtt sem állítható, hogy az igazságszolgáltatás mellőzné a pénzmosás bűncselekményének megállapítását. Legyen elég hivatkozni a Fővárosi Bíróság 4.B.728/2005/550. számú ítéletére, amiben – a váddal egyezően – öt terhelt bűnösségének kimondására e bűncselekmény miatt került sor, a jogerős elítélés minősítése is ugyanez. Iránymutató bírói döntésként került közzétételre a BH2014. 7 számú jogeset, ami szerint a pénzmosás nem a csalás büntetlen utócselekménye, minthogy a törvény a pénzmosást kifejezetten kiemelte a lehetséges utócselekmények köréből.

A Legfőbb Ügyész helyettesének 1/2017. (VII. 31.) LÜ h. számú körlevele a pénzmosás miatti bűnügyekben követendő ügyészi gyakorlat büntetőjogi szempontjait foglalta össze. Egyebek mellett utalt arra, hogy a pénzmosásért való büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából közömbös az alapcselekmény elkövetésének helye, az elkövető kiléte, a kilétének ismeretlen volta, illetőleg az, hogy indult-e egyáltalán büntetőeljárás. Az eredetleplezési célzatra minden olyan magatartásból következtetés vonható, amely az illegális vagyon és az annak forrását képező bűncselekmény egymástól való eltávolítására irányul. Tipikusnak mondható a strómanok és áltulajdonosok igénybevétele. A pénzmosás orgazdaságtól és bűnpártolástól való elhatárolásnak elvi alapjait adó 3/2009. BJE határozatban foglaltak változatlanul irányadók; a konkuráló jogi minősítések közül specialitás okán mindaddig az előbbit kell megállapítani, amíg az utóbbi vagyon elleni bűncselekmények nem értékelendők súlyosabban.

Kérdésként vetődtek fel eljárásjogi szempontok is, különösen az, hogy az ‘alapcselekmény’ milyen mértékű bizonyítást igényel. Könnyű belátni ugyanis, hogy a több földrészt érintő, a másodpercek törtrésze alatt lebonyolítható pénzügyi műveletek sorának felderítése és bizonyítása önmagában rendkívül nehéz feladat elé állíthatja a hatóságokat; ha ehhez még az is társul, hogy az ‘alap büntetendő cselekmény’ tényeinek teljes feltárása is elvárás, úgy a bűnüldözés

⁶ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog, II.* Különös rész. Budapest, HVG-Orac, 2018, hatodik, hatályosított kiad. 800.

eredményessége kérdésessé válik. Alapvető jelentőséggel bír ezért, hogy a nyomozás során mit és milyen mélységben kell feltárni.

A 2/2017. (VII. 31.) LÜ h. körlevél éppen ezeket az eljárásjogi szempontokat foglalta egybe. Utalt arra, hogy pénzmosás gyanúját alapozhatja meg az alapcselekmény konkrét tényállási elemei ismeretének hiányában is az, ha a vagyon birtoklásának, kezelésének vagy megtalálásának körülményeiből annak bűnös eredetére lehet következtetni. A gazdagodás felderítése, az elkövető vagyónának feltérképezése minden esetben kiemelt fontosságú, és vagyonelekbzásnak, illetve amennyiben az indokolt, úgynevezett vagyonvisszaszerzési eljárás kezdeményezésének van helye. Az alap-, az eszközcsselekmény, valamint a pénzmosás elkövetőjének – aki tényleges üzletvezetési szándék hiányában vállalkozott ügyvezetői, vezető tisztségviselői pozíció betöltésére – e foglalkozástól történő eltiltása lehet indokolt. Mindezekre figyelemmel a pénzmosás bűncselekményének megítélésében elmozdulás várható a jövőben.

A jelen kötet kúriai bíró előtt tiszteleg. Mi sem természetesebb, hogy a legfőbb bírói fórumon ítélező, közszereplést itt és ily módon vállaló személy kiemelt figyelemben, elismerésben, társadalmi megbecsülésben részesüljön. Ez indokolja, hogy ehelyütt szó essék az irányelv 3. cikk 9–11. pontjának és 20. cikkének megfelelő Pmt. 4. § (1) bekezdéséről. Eszerint „kiemelt közszereplő” az a természetes személy, aki fontos közfeladatot lát el. A (2) bekezdés d) pontja e körbe tartozónak a legfelsőbb bíróság, az alkotmánybíróság és az olyan magas rangú bírói testület tagját érti, amelynek döntései ellen fellebbezésnek helye nincs. Ilyen Magyarországon az Alkotmánybíróság, az ítéltábla és a Kúria tagja. A kiemelt közszereplőre vonatkozó speciális szabályok annak közeli hozzátartozójára: házastársára, élettársára, vér szerinti, örökbefogadott, mostoha- és nevelt gyermekére, ezek házastársára vagy élettársára, vér szerinti, örökbefogadó mostoha- és nevelő szülőjére is vonatkoznak. Végül a (4) bekezdés a kiemelt közszereplővel közeli kapcsolatban álló személy fogalmára ad eligazítást, akik az (5) bekezdés alapján ugyancsak a közszereplővel azonos megítélés alá esnek.

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvény 19. §-a szerint a szolgáltatónál kötelezően személyesen megjelenő kiemelt közszereplő köteles ebbéli minőségéről nyilatkozni – ez esetben a fokozott ügyfél-átvilágítás szabályai érvényesülnek, ami lényegében az érintett vagyonelemlről való nyilatkoztatást jelenti. A fogalmak nem kellően tisztázottak: ilyen a „közeli kapcsolatban álló személy”, ráadásul a közeli hozzátartozók és a családi cégekben is résztvevők átfedése, keveredése korántsem teszi könnyűvé a vagyoni helyzet átlátását, a kérdéses kapcsolati rendszer

nyomon követését. Jogerős, fellebbezéssel már nem támadható döntést további bírósági szinteken eljáró kollégák is hoznak, hozhatnak; felvethető, felvetendő emellett például az, hogy egy olyan irányelv és annak alapján hazai törvény, amely címében a pénzmosást és a terrorizmust nevesíti, miért a legfőbb bírói fórum tagjait kezeli ‘fokozottan átvilágítandóként’.

A kérdést – ha nem is ebben a kontextusban, emellett egy korábbi pénzmosási törvény kapcsán – már vizsgálta az Alkotmánybíróság, és a 342/B/2004. AB határozatában az alkotmányellenesség megállapítására, a törvény megsemmisítésre irányuló indítványt elutasította. Mindent összevetve, a címbéli sláger refrénje – „Futok a pénzem után, utol is érem talán” – is jelzi, hogy a verseny kiélezett, a jogalkotás és jogalkalmazás nemcsak a bűnös pénz után fut, hanem üldözői szerepben lohol a bűnözők után. A rendelkezésre álló információk szerint készül az 5. pénzmosás elleni Irányelv – mi sem természetesebb a bitcoin korában –, és csak remélni lehet, hogy a következő időszak kiemelt közszereplői ne ‘talán’, hanem ‘bizonyosan’ érhék utol a ‘mosni való’ bűnös javakat.

A LÁTSZÓLAGOS ANYAGI HALMAZAT EGYES KÉRDÉSEI – GYAKORLATIAS NÉZŐPONTBÓL

TÓTH Mihály
egyetemi tanár (PTE ÁJK)

Gyakorló ügyészként néhányszor volt szerencsém Varga Zoltán tárgyalásain közreműködni. Az egyik első ilyen alkalommal történt, hogy a vádlott bírói kérdésre az általa korábban becsatolt okiratok egyikére hivatkozott, ami szerinte egyértelmű választ ad a felvetésre, s lényegében feleslegessé teszi a kérdést. Egyben aggodalmát fejezte ki, hogy ezek szerint a bíróság nem olvassa el valamennyi észrevételét, s az azokhoz csatolt bizonyítékokat. Vártam, hogy Varga tanácselnök úr rendreutasítja a neki szemrehányást tevő, őt csaknem kioktató vádlottat. Ő azonban néhány percre keresgélte a vaskos akta mellékletei között, végül megtalálta a kérdéses iratot (amire egyébként a számos, másolatban nálam is ott lapuló beadvány között magam sem emlékeztem), s ekkor ezt mondta: „Kérem, ne haragudjon, ez elkerülte a figyelmem, nem emlékeztem rá, alaposabban utána kellett volna nézmem. Önnek teljesen igaza van, a kérdésem e körben tényleg felesleges volt.”

Mi tagadás, meglepett ez a később is tapasztalt, nyílt, humánus és önkritikus, a vádlottat ‘ügyfélként’, mindvégig ‘vitapartnerként’ kezelő szemlélet, a pulpitus kínálta felsőbbrendűség természetes kerülése. Ám csak addig, amíg Zolit egy kicsit közelebből, a tárgyalótermen kívül is meg nem ismertem. Ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy amit korábban csak rokonszenves tárgyalásvezetési stílusnak véltem, az nála a hétköznapi kapcsolatrendszerének is magától értetődő jellemzője, sőt ott teljesedik ki igazán. Ez a környezetere kisugárzó, a bölcsesség és a humánus, a tudás és a tapasztalat sajátos ötvözetét alkotó alapvetően derűs életszemlélet teszi őt hallatlanul népszerűvé tanítványai körében, ezért szeretik, tisztelik, ragaszkodnak hozzá kollégái, barátai. Önzetlen jókívánságaim mellett, önző módon, magam is szeretném ezt még nagyon sokáig élvezni. Mi, jogászok, a hasonló jeles alkalmakkor gondolatainkkal ajándékozunk meg egymást. Remélem, hogy a következő írás a mindkettőnk által képviselt

pragmatikus szemlélet apró gyümölcsként méltó lehet e könyv formáját öltő ajándékkosár gazdag tartalmához.

1. Bevezetés

Vámbéry Rusztem a múlt század elején kissé fanyarul jegyzete meg, hogy:

„az eszmei halmazat fogalmának tisztázására fordított szellemi munka semmi arányban nem áll az elért eredménnyel. Még csekélyebb értékűnek mutatkozik ez a fogalom, ha a büntetőjogot a büntett ellen irányuló állami küzdelem gyakorlati eszközének tekintjük. Hogy a társadalomra káros emberi cselekvést egy vagy több nézőpontból ítéljük-e meg, az valóban közömbös a célszerű és ezért igazságos repressziónak megállapítására.”¹

Nem hiszem, hogy ma, a valóságos, illetve látszólagos anyagi halmazatot érintő, tovább élő polémiák tekintetében teljesen más lenne a helyzet. A kérdést egyébként is sokáig a ‘többségnek’ tekintett anyagi halmazat alapvetően problémamentes volta mellett az egység és az „eszmei halmazat”² konkurálásának vizsgálata körében próbálták eldönteni. Ám azt sem gondolom, hogy az ehhez kapcsolódó viták a mai elméletileg legalábbis némileg letisztultabb dogmatikai rendszerben teljesen feleslegesek lennének, vagy hogy alig lenne gyakorlati létjük.³

A következőkben két, a gyakorlatban nem ritkán felmerülő kérdést vizsgállok: az ún. eszközcselekmény (jellemzően a hamis magánokirat felhasználása) önálló értékelésének problémáját, majd a saját pénz mosásának lehetséges elhatárolását a büntetlen ‘utócselekményektől’. Mindkét esetben azt próbálom

¹ VÁMBÉRY Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill, 1913. 270–271.

² Az *eszmei halmazat* lényege az volt, hogy ha a cselekmény a Büntető törvénykönyv több rendelkezését is sértette, csak egyetlen (a legsúlyosabb büntetéssel fenyegetett) bűncselekményt állapították meg (1878. évi V. tc. 95. §).

³ A XX. század első felében a vita lényegében azon folyt, hogy a – mai szóhasználatlal élve – cél- és eszközcselekmény találkozását az egység, vagy az eszmei halmazat keretében értékeljük-e. Általában azonban mindkét döntés nyomán (csak) a legsúlyosabb büntetési tételkeretet alkalmazták. Ma némiképp más a helyzet. Az könnyen belátható, hogy a cél- és eszközcselekmény valóságos halmazatának megállapítása esetén a halmazat tételkeret-emelő hatása változatlanul fikció, csupán elvi lehetőség. Ám a halmazat megállapítása mégsem elhanyagolható következményekkel járhat pl. a középérték meghatározásakor [Btk. 80. § (2) bek.], vagy a különös visszaesés felrőhatósága kapcsán.

igazolni, hogy az említett önállóan vélt és külön felrótt kapcsolódó tettek valóságos halmazatának megállapítása sokszor nem feltétlenül indokolt, a bűncselekményi többség fennállása elméletileg kétséges, gyakorlatilag pedig méltánytalan, igazságtalan lehet.

2. Az eszközcselekmény beolvadását szorgalmazó nézetek vesszőfutása

Az ún. eszközcselekmény a büntetőjog elméletében a célcselekményhez szorosan kapcsolódó, annak érdekében megvalósított, bűncselekmény képét mutató magatartás. A viták a látszólagos, illetve valóságos anyagi halmazat határvidékén mindig is arról folytak, hogy mikor, milyen feltételek mellett tekinthető az eszközcselekmény mintegy a cél(bűn)cselekménybe beolvadónak, további deliktum helyett olyan önállóan nem értékelhető tettnek, amely legfeljebb a büntetés kiszabása során juthat szerephez. Álláspontom szerint az az elméleti okfejtés, ami az utóbbi évtizedekben ismét lényegében merőben elméleti kategóriaként, kizárólag jogalkotási kérdésként, vagyis már eleve egy súlyosabb bűncselekmény törvényi tényállásának keretei között értékelt tetteként tekint a büntetlen eszközcselekményekre (s erre tekintettel a gyakorlatban minimálisra szorítja a beolvadásukat), szerintem kevésbé meggyőző elvi okfejtéssel olyankor is a halmazati értékelés helyességét próbálja igazolni, amikor ez távolról sem kézenfekvő.

A halmazat megállapításától ez az álláspont tehát csak akkor tekint el, amikor a cél- és eszközcselekmény „találkozása olyan gyakori, hogy az alkalmazandó rendelkezés szankciójában az eszköz-, az utó-, illetőleg a mellékcselekmény is értékelve van.”⁴ A klasszikus szegedi tankönyv a „gyakoriságot” értelmezve így folytatja: „A szükségképpeni kapcsolatnak mindenki halmazatot kizáró jelentőséget tulajdonít, de helyesnek az a jogirodalmi irányzat tekintendő, amelyik ugyanolyan jelentőséggel ruházza fel a rendszerinti, sőt bizonyos esetekben a tipikus (a rendszerintinél valamivel ritkább) találkozási gyakoriságot is.”

A kérdéskört legutóbb kiváló monográfiában feldolgozó Ambrus István is e nyomvonalon haladva hangsúlyozza, hogy ezekben az esetekben – ti. a szükségyszerű és a „gyakori” összefüggés megállapíthatóságakor – „a jogalkotó a bűncselekményi tényállások megszövegezésekor és a hozzájuk tartozó büntetési

⁴ NAGY Ferenc – TOKAJI Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, Korona, 1998. 246.

tételek meghatározásakor az adott cselekmények tipikus megvalósítási módjait vette alapul. Így az egyes bűncselekmények büntetési tételei alsó és felső határának meghatározásakor az elkövető gyakori, járulékos jellegű cselekményeire is figyelemmel lehetett.”⁵

A gondolatmenet elvi következetessége elfogadható, ám azonosulni csak akkor tudnék vele, ha magam is evidenciaként kezelhetném, s mintegy eleve igazoltnak tekinthetném a kiinduló feltételezést. Sajnos azonban sehol, egyetlen kommentárban vagy indokolásban sem találtam olyan megjegyzést, ami hasonló esetekben a jogalkotó említett „beszámítási”, „figyelembe vételi” szándékára akár csak utalt volna. (Az ún. összefoglalt bűncselekmények esetében nyilván teljesen más a helyzet, hiszen ezeknél mind az eszköz-, mind a célcselekmény elkövetési magatartása önálló tényállási elem). Annak rögzítése, hogy a szükségképpeni összefüggés a súlyosabb bűncselekmény büntetési tételének megállapításakor „már értékelésre került” ezért olyan vitatható premissza, amihez elvi szintű konklúziót nem szabadna fűzni. Még inkább így van ez a „rendszerinti” vagy „tipikus” kapcsolat esetében. Ki jogosult általános érvénnyel a mindennapi életben ezer színű és formájú cél- és eszközcselekmények kapcsolatának gyakoriságát, tipikus vagy atipikus, rendszerinti, vagy esetenkénti voltát általános érvénnyel deklarálni? S ha valamire ma mégis azt mondjuk, hogy nem gyakori, vajon időről időre a körülmények, a módszerek, az eszközök módosulásával nem változhat a helyzet?

A gondolatmenet szerint bízunk a jogalkotóban! A mai kodifikációs dömpinggel terhelt világban azonban ez a bizalom megrendült. Már régen kétséges, hogy az erősen változó színvonalú jogalkotási produktumok mindig tudatos koncepció termékei. Ám akár konszolidáltabb viszonyok között is: méltó lehet-e a bizalmunkra az a jogalkotó, aki például az említett gyakori összefüggésre esetleg nem is feltétlenül volt figyelemmel, bár elvileg „tekintettel kellett volna legyen”?⁶ S feltehetjük azt a kérdést is: biztosan megfelel a jogbiztonság elvének, ha a konkrét döntések a jogalkotó (vélt vagy legalábbis ki nem nyilvánított, esetleg kinyilvánítani elmulasztott) szándékára hivatkozva egyes kapcsolatokat „a rendszerintinél valamivel ritkábbnak” tekintenek, másokat nem? Mondhatjuk-e például azt, hogy pl. lopásra vagy szexuális erőszakra a rendszerintinél valamivel ritkább esetekben, de mégis jellemzően magánlaksértések árán, azokat követően kerül sor? S vajon tényleg elméleti, jogalkotási szinten, a csalás

⁵ AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. Szeged, SZTE ÁJK, 2014. 269.

⁶ Uo. 268.

büntetési tételének meghatározásakor kellene figyelembe vennünk, hogy egyes vélemények szerint kevesebb, mások szerint több hamis okiratok révén történő megtévesztő magatartás történik, mint például verbális megtévesztés?

Még a kevésbé vitatott állítólagos „szükségképpen” kapcsolat⁷ esetében sem egyértelmű a helyzet. Amikor az anyagi halmazat látszólagosságának kérdése cél- és eszközcselekmény szükségképpen kapcsolata okán felmerül, kivétel nélkül minden jegyzet, tankönyv, kommentár szinte már-már agyonkoptatott módon a kettős házasság és az intellektuális közokirat-hamisítás viszonyát említi. További példa nincs, nem is nagyon lehet. Ám ha csak ezt az egyetlen – egyébként nem is biztosan helyes⁸ – esetkörűt tudjuk az *in abstracto* szükségképpen büntetlen eszközcselekmény példajaként kiizzadni, mit ér az elvi, dogmatikai tisztaság? Tíz év alatt összesen alig tucatnyi kettős házasság miatt indult büntető eljárást rögzít a bűnügyi statisztika, ítéletet azonban egyet sem találtam. Örvendjünk, hogy ha majd mégis születik egy, akkor nem kerül majd sor valóságos halmazat megállapítására? Vagy éppen e sovány eredmény miatt kell a kissé bizonytalan tartalmú és szubjektív megítélhetőségű „rendszerinténél valamivel ritkább” esetkörhöz is ragaszkodnunk?

A méltányos és helyes megoldást ezért nem a jogalkotó feltehető szándékának kutatásában, hanem abban látom, hogy visszatérünk a korábbi gyakorlathoz, s az eszköz-, valamint a célcselekmények szükségszerű, illetve nem szükségszerű kapcsolatát esetről esetre a jogalkalmazó vizsgálná meg, felelősen, alaposan, s a következtetést ennek alapján vonná le. Úgy vélem, hogy ami *in abstracto* bizonytalan, igazságtalan és méltánytalan lehet, az *in concreto* mindig orvosolható, és orvosolandó is.

A „büntetlen eszközcselekmények” körében sem az elmélet, sem a gyakorlat nem volt soha teljesen egységes. A dolog megítélése a „halmazatszűkítő”, illetve „halmazatbővítő” gyakorlat időszakonkénti térnyerésével függ össze. Néhány évtizedes tapasztalataim nyomán úgy látom, előbb döntenek erről, s aztán keresnek hozzá (vagy porolnak le régi) érveket. Nem szerencsés azonban – és lényegében a *favor defensionis* vagy a jogbiztonság elvének sérelmével is

⁷ Földvári József például – aki általában szintén az absztrakt összefüggésnek tulajdonított csak halmazatot kizáró hatást – a szükségszerű kapcsolaton kívül soha nem ismerte el a ‘rendszerinti összefüggés’ egységeteremtő következményét. Ugyanakkor fejtegetései és egyes példái e körben sem mindig teljesen következetesek, ld. pl. FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris, 2001. 225.

⁸ A házasság ugyanis két fél egybehangzó kijelentése, e *konstitutív* aktus nyomán akkor is létrejöhet (legfeljebb érvényességi kérdések vethetők fel), ha okiratot nem hamisítanak, vagy hamis okiratot nem használnak fel.

összefügg –, ha a két álláspont változásait aktuális jogpolitikai megfontolások befolyásolják.⁹

Először tallózzunk röviden a jogtudomány képviselőinek írásaiban, bár látni fogjuk, hogy a vizsgált kérdésben a tudomány és gyakorlat kölcsönhatása mindvégig a szokottnál is erősebb volt. Régi tankönyveket lapozva, egységes álláspontot és teljesen meggyőző érvelést sokáig nehéz találni. Pauler Tivadar egyébként terjedelmes és számos mai kategória kapcsán is ‘alapműnek’ minősíthető tankönyvében a halmazatot érintő kérdésnek mindössze alig pár oldalt szentelt. Csak annak megállapítására szorítkozott, hogy „ha a tolvajság több körülménynél fogva válnék minősítetté, [...] bűnhalmazatról szólni még nem lehetne.”¹⁰

Edvi Illés Károly röviddel később már az általam közelebbről vizsgált kérdésben is állást foglalt. Szerinte:

„Ha csupán abból indulunk ki, hogy a magánokirathamisításnál a használat nem más, mint a megcsalni szándékolt egyén tévedésbe ejtése, s hogy eszerint lényegileg [...] okirathamisítással elkövetett csalás: úgy az utóbbit amabban megvalósultnak lehetne tekinteni, de ha e mellett figyelembe vesszük még azt is, hogy törvényünk szerint az okirathamisítás büntetethez a károsítás nem szükséges, s éppen ezért a büntetései aránylag enyhébbek, mint a csalás büntetése: e szempontból jogosultnak, s az igazságos megtorlás célját inkább megvalósítandónak kell tartanunk a Curia gyakorlatát, mely szerint ily esetben eszmei halmazatot szoktak megállapítani, s büntetésül rendszerint a csalás büntetését alkalmazzák.”

A szerző megemlíti azonban azt is, hogy pl. Vargha Ferenc szerint „helyesebb csak csalást megállapítani, de volt olyan döntés is, amely csak okirat-hamisítást állapított meg.”¹¹

⁹ Az ügyészség a kérdésben (hol kimondva, hol kimondatlanul) mindig a halmazatbővítő gyakorlat pártján állt, abból a praktikus megfontolásból, hogy a célcselekmény miatti esetleges felmentés mellett a külön vád tárgyát képező eszközcselekmény elkövetésének megállapítása még megmentheti az egyébként eredménytelen vádat. Attól eltekintve, hogy ez dogmatikailag kevésbé meggyőző indok, a 96-97%-os váderedményesség talán nagyvonalúbb szemléletet is megengedhet.

¹⁰ PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan*, I. Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1869. 121.

¹¹ EDVI ILLÉS KÁROLY: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*, I. Budapest, Révai, 1894. 364–365.

A halmazatszűkítő gyakorlat túlsúlyba kerülése csak két emberöltővel később, az 1961. évi V. törvény hatályba lépésével figyelhető meg. A törvény legrészletesebb kommentárjában ezt olvashatjuk:

„A valóságos és látszólagos bűnhalmazat elhatárolása szempontjából a cselekmények közötti összefüggés az alapvető jelentőségű. Az összefüggés fokozatai természetesen különbözőek lehetnek, intenzitása a legszorosabbtól a teljesen lazáig terjedhet.

Jelenleg is van olyan álláspont, amely szerint az elő- vagy utó-cselekmény önálló megállapítása csupán abban az esetben kizárt, ha az összefüggés *in abstracto* szükségszerű. Azon elv alól, hogy az elő- (eszköz-) és célcselekmény esetében is bűnhalmazatot kell megállapítani, a régebbi bírói gyakorlat is csupán néhány olyan esetben tett kivételt, amikor az eszközcselekmény megvalósulása a célcselekmény elkövetésének szükségszerű, nélkülözhetetlen előfeltétele volt.

Ez a felfogás azonban szűknek bizonyult és a Btk. hatályba lépése után kialakult joggyakorlat túlhaladta. Az összefüggés és annak intenzitása nem valami konstans és abszolút értelemben vett kérdés. Az összefüggés vizsgálatának sohasem elvontan, hanem mindig az adott ügy tényállásának alapul vételével kell történnie. Nem a törvényi tényállások összefüggéseit kell tehát a megvalósult történeti eseményektől elvonatkoztatva vizsgálni, hanem a büntettek törvényi tényállását betöltő konkrét cselekmények tényleges összefüggését. A bűnhalmazat megállapítása szempontjából nem az a döntő, hogy valamely büntettet általában lehet-e vagy sem elkövetni egy olyan magatartás nélkül, amely önmagában egy másik törvényi tényállást is betölt. A lényeges az, hogy a terhelt – szándékára, az elkövetés körülményeire, az adott helyzetre stb. figyelemmel – végrehajthatta-e az adott esetben a büntettet a másik cselekmény megvalósítása nélkül.”¹²

Kádár Miklós és Kálmán György kézikönyvük kapcsolódó részét azzal kezdték, hogy hasonló esetekben „a burzsoá jogtudósok nagyrészt megegyeznek abban, hogy halmazat megállapítása helyett csak az egyik cselekményt

¹² A Büntető törvénykönyv kommentárja, I. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 376–377 (a kérdést taglaló fejezetet Ráczy György írta).

minősíték bűncselekménynek.” Ennek a gyakorlatnak legfeljebb az általános elfogadhatóságát vitatva ők is hangsúlyozták, hogy bűncselekményi egység állapítható meg,

„[h]a az eszközcselekmény társadalomra veszélyessége is értékelhető teljes egészében a célcselekményt magában foglaló törvényi tényállás keretei között. Ez a kivételes helyzet pedig csak akkor következik be, ha az eszközcselekmény a cél elérésének szükségszerű feltétele. Ebben az esetben ugyanis a törvényhozónak a célcselekményt magában foglaló törvényi tényállás megalkotásakor tekintettel kellett lennie, s így értékelnie kellett az annak megvalósításához elengedhetetlenül szükséges eszközcselekmények társadalomra veszélyességét is. Csak a szükségszerű összefüggés esetében állapítható meg, hogy a törvényhozó a célcselekmény szankciójának a meghatározásánál már tekintettel volt az eszközcselekmény társadalomra veszélyességére is. [...] A szükségszerűség kétféle szempontból állhat fenn két bűncselekmény elkövetése között. Lehetséges, hogy valamely bűncselekmény egyáltalán nem követhető el másik bűncselekmény előzetes megvalósítása nélkül, de lehetséges az is hogy a célbűncselekmény egyébként önmagában is megvalósítható lenne, de az elkövetéskor éppen nem.”¹³

Békés Imre a „cél-” és „eszközcselekmény” látszólagos halmazata kapcsán szintén a két tett szükségszerű kapcsolódását említette, ám ez nincs teljesen összhangban az általa említett példával, amelyben az elkövető a tiltott határátlépést a határőr megölése árán valósítja meg. Mindenesetre megfogalmazza, hogy a látszólagos halmazatot az eszközcselekmény súlyosabb fenyegetettsége biztosan kizárja (kérdés persze, hogy csakis az-e).¹⁴

Wiener A. Imre a látszólagos anyagi halmazat kapcsán a büntetlen eszközcselekmény értékelésének alakulását az összes e körbe vonható kategória közül

¹³ KÁLMÁN György – KÁDÁR Miklós *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 631–632 (*kiemelés tőlem – T. M.*). A szerzők idézik Földvárit, aki szintén hangsúlyozza monográfiájában, hogy „mellőzhető a halmazat megállapítása két tényállásszerű, a társadalomra két vonatkozásban is veszélyes és bűnös cselekmény fennforgásakor, ha a cselekmények között szükségszerű kapcsolat áll fenn.” FÖLDVÁRI József: *Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962. 237.

¹⁴ BÉKÉS Imre et alii: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, Belügyminisztérium, 1980. 304–305.

„a legváltozatosabbnak” minősíti. Megállapítja ugyan, hogy „az absztrakt szükségszerűség általában kizárja a halmazatot (például a kettős házasság közokirat-hamisítás nélkül nem valósítható meg).” Nyomban ezután leszögezi azonban, hogy „a konkrét szükségszerű kapcsolat értékelése változik (csalás mellett okirat-hamisítás, emberölés mellett magánlaksértés).”¹⁵

A miskolci szerzők közül Sántha Ferenc korábban kitarzott amellelt, hogy „a halmazat mellőzendő, ha az adott történeti tényállás alapján a csalás, illetve az erőszakos közöslés másként, mint az eszközcselekmények végrehajtásával nem is lett volna megvalósítható.”¹⁶ Természetesen a gyakorlat is a kezdetektől fogva megosztott volt a kérdésben. A döntéseknek – Vámbéry kritikájához visszatérve – sokáig valóban szinte csak elvi tétje volt, hiszen mind az „eszmei halmazat”, mind az egység esetében az ítélet csak egyetlen bűncselekmény büntetési tételét alkalmazta (azzal a különbséggel, hogy az előbbi esetben a legsúlyosabb következményekből indult ki). A döntések mégsem érdektelenek a „büntetlen mellékselekmények” elméletének későbbi finomodását illetően.

A Curia 1885-ban hozott 51. számú döntvényében kimondta, hogy „oly esetben, midőn a tettes a Ktk.¹⁷ 126. §-a alá eső lopás elkövetése céljából a magánlaksértés vétségét is elköveti, föltéve, hogy mindkét törvénysértés idő- és véghezviteli módozat tekintetében elválaszthatatlan összefüggésben van egymással: a Btk. 95. §-ban megállapított eszmei halmazat állapítandó meg.”¹⁸ Még inkább figyelemre méltó az a döntés, amely szerint:

¹⁵ BÁRD Károly et alii: *Bűntetőjog. Általános rész.* Budapest, KJK–Kerszöv, 2002. 86. (kiemelés tőlem – T. M.).

¹⁶ HORVÁTH Tibor (szerk.): *A magyar bűntetőjog tankönyve.* Budapest, CompLex, 2007. 286. Ambrus a már ismertett álláspontjához híven, azon az alapon bírálja ezt az véleményt, hogy „történeti tényállások között fennálló összefüggésekre a jogalkotó nem lehetett figyelemmel” (i. m. 271.). Itt azonban éppen azt próbálom igazolni, hogy a *jogalkotó* valóban nem, éppen ezért kívánom a *jogalkalmazót* a szükséges egyéniesítéssel felruházni.

¹⁷ 1879. évi XL tc. (Bűntető törvénykönyv a kihágásokról).

¹⁸ *Bűntetőjog Tára*, XI. kötet, 277. Az ólba jogtalanul behatoló személy által elkövetett tyúklopás kapcsán született döntvény előadója Csemegi Károly volt, s az állásfoglalásra azért volt szükség, mert a Curia egy tanácsa az ügy kapcsán „delictum egységet és pedig csak kihágást állapított meg.” A döntvényt utóbb többen bírálták, s a szerzők között élénk, személyeskedésektől sem mentes jogirodalmi vita bontakozott ki. Vajkay Károly elnök és Csemegi számos írást jelentetett meg a *Jogtudományi Közlöny* és a *Magyar Igazságügy* 1886. évi számaiban. Az egység elvét képviselő Vajkay igyekezett kimutatni, hogy „a döntvény a törvénnyel, s a törvény indokaival egyaránt ellenkezik.” Csemegi viszont – mint ezt a műveit sajtó alá rendező szerkesztők megjegyzéséből megtudjuk „Vajkay személye ellen is irányozta éles elméjének és tudományának sebzó nyilait.” Ld. *Csemegi Károly művei*, II. Budapest, Franklin, 1904. 258–311.

„Az esetben ha valamely büntetendő cselekmény a tettes által czélul kitűzött más büntettnak előfeltételét képezi, úgy hogy a nélkül a czélul kitűzött büntett egyáltalán nem jöhet létre, és ennél fogva a kettő megoszthatatlanul összefügg: habár úgy egyik, mint másik cselekmény is magában véve külön büntetendő cselekményt képez, mégis, a megoszthatatlanságnál fogva nem anyagi, hanem alaki bűnhalmazat forog fenn.” (Dtár V. 33. sz.)¹⁹ [Értsd: a büntetés kiszabásánál csak a súlyosabb bűncselekmény – jellemzően nyilván a célcselekmény – büntetési tételét veszik figyelembe].

A viták a két világháború között sem csitultak, s több határozatban ekkor is megfigyelhető volt az eszközcselekmény önálló értékelésének háttérbe szorítása. Angyal Pál kézikönyvében ismertetett egy csalás és okirat-hamisítás találkozását érintő kúriai döntést, amelynek ide vonatkozó lényege a következő:

„A mennyiben úgy a cél, mint az eszköz cselekmény külön és önállóan egy-egy törvényi tényálladékot kimerít, az anyagi halmazat megállapításának nincs akadálya. Ahhoz, hogy a cselekmények mindegyike külön és önállóan jöjjön létre, az szükséges, hogy a valónak elfogadott tényállásban az említett bűncselekmények mindegyikének törvényes tényálladékát külön-külön ki lehessen mutatni, anélkül azonban, hogy a tényálladási elemek valamelyike ismételt, vagyis a másik tényállásban is lenne jogi eltérés tárgyává teendő. Ámde az adott esetben, noha a vádlott tevékenysége a magánokirat-hamisítás bűncselekményének törvényi tényálladékan túl ment, anyagi halmazatról mégsem lehet szó, azért, mert egyrészt a tévedésbe ejtés eszközét éppen a vádlott által készített hamis magánokirat felhasználása képezte, másrészt pedig mert a magánokirat-hamisítás bűncselekménye nem csupán az okiratok bizonyító erejéhez fűződő érdeket sértette, hanem a sértett magánokirat – kereskedelmi utalvány fogalma alá eső csekk –, mert annak természete szerint is, vagyoni haszonszerzés célzatával készült, amely haszon az okirat hamis volta folytán jogtalan is volt, tehát a magánokirat-hamisítás bűncselekményének törvényes tényálladékához tartozó felhasználása és a csalási bűncselekmény tényálladékához tartozó tévedésbeejtés és vagyoni haszonszerzés

¹⁹ Idézi FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, I. Budapest, Franklin, 1905. 392.

célzata ezen a ponton az adott esetben már a jogsértő eredmény egysége folytán is egybefolynak, éppen azért arról, hogy az említett bűncselekmények minden tényálladékaiban önállóan létrejöttek volna, nem is lehet szó, ez a körülmény pedig a Btk. 96. §-a szerinti halmazat fennforgását, amely úgy az elkövetési cselekmény, mint a sértett jog és jogsértő eredmény tekintetében különálló tényállásokat kíván meg – kizárja (Bjt. 82. kötet, 107).²⁰

E döntésen kívül a Kúria büntetlen eszközcselekménynek tekintette az okirat-hamisítást például a *Büntetőjog Tára* 27. kötetében 67. számon közzétett ítéletében is. A háború után a Legfelsőbb Bíróság ezt az elvet lényegében általánossá emelte. Több döntés kimondta, hogy „Nem a megvalósult történeti eseményektől elvonatkoztatott törvényi tényállások összefüggését kell kutatni az eszköz-és célcselekmény viszonylatában, hanem a büntettek törvényi tényállását betöltő konkrét cselekmények benső összefüggését kell vizsgálni.” (BJD 2622) Ezért csalás és okirat-hamisítás találkozásakor – ahol a vagyoni elleni bűncselekmény az okirat-hamisítás elkövetése nélkül megvalósíthatatlan lett volna – „halmazat megállapítására nem kerülhet sor, mert az eszközcselekmény a szoros összefüggés következtében önállóságát elveszítve – adott esetben – szükségszerű jelleggel kapcsolódik a célcselekményhez” (BH1962. 12).

Az ezzel ismét ellenétes határozatok a 80–90-es évek termékei (pl. BH1981. 302, BH1996. 291). Az utóbbi egyébként a rablás érdekében megvalósított magánlaksértés valószínű halmazatkénti megállapítása mellett érvel, amit a konkrét esetben én sem tartok kifogásolhatónak). Ugyanakkor az ezzel egyidejűleg közzétett BH1996. 290 számú döntés továbbra sem látja indokoltnak az eszközcselekményként elkövetett magánokirat-hamisítás halmazatban történő megállapítását az intellektuális közokirat-hamisítás mellett, s ennek kapcsán előzményként a két bűncselekmény összefüggését *in concreto* vizsgáló BJD 9122. sz. döntésre hivatkozik. Azt, hogy a halmazatbővítő gyakorlat napjainkban sem egységes, a Legfelsőbb Bíróság a fentieket megerősítő 5/2000. BJE sz. határozatának indokolása is igazolja. Eszerint:

„A jogegységi tanács [...] változatlanul helytállónak tartja azt a bírói gyakorlatot, hogy ha az elkövető az intellektuális közokirat-

²⁰ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. 16. kötet, A csalás. Budapest, Athenaeum, 1939. 107–108. A szerző bírálta ugyan a döntést (a nehézkesen és körülményesen megfogalmazott indokok egy része valóban lehet vitatható), ám az ügy jól példázza, hogy a méltányos gyakorlat igénye már a múlt század első felében felvetődött.

hamisítást úgy valósítja meg, hogy a hatóságot valamely hamis magánokirat felhasználásával téveszti meg: csupán az intellektuális közokirat-hamisítás megállapításának van helye, az ezzel szükségszerűen megvalósuló magánokirat-hamisítás bűnhalmazatban történő megállapításra nem kerülhet sor” (BH1996/6-290).

Az idézett érvelés nyelvi szerkezetéből („ha ... úgy valósítja meg, hogy”) nézetem szerint inkább az következik, hogy a Legfelsőbb Bíróság az általam is támogatott *in concreto*, vagyis esetről esetre történő vizsgálatot igénylő összefüggésre helyezi a hangsúlyt.

A kérdéskör felvetése tehát ma sem öncélú. Ha azt vizsgáljuk, hogy a halmazatszűkítő, vagy a halmazatbővítő felfogás igazságosabb, méltányosabb-e, valószínűleg ismét a jelenlegi többségi gyakorlat ellen kell voksolnunk. Ennek igazolására a naponta előforduló esetek közül egyetlen jellemző példát emelek ki. A bíróságok által jogerősen megállapított tényállás lényege, hogy egy 2004-ben kezdődött cselekménysorozat kapcsán a vádlott vádlott-társai közreműködésével egy biztosításközvetítő kft. nevében nagy számban juttatott el tényleges szerződési akaratot nem tükröző biztosítási ajánlatokat különböző biztosító társaságoknak, s az ezért járó jutalékokat felvette. Ezt a biztosítók sérelmére megvalósított csalás büntette mellett több rendbeli (a biztosító-társaságok számához igazodó) magánokirat-hamisításként értékelték.

A halmazat látszólagos voltát – tehát a magánokirat-hamisítások téves megállapítását – felvető védői érveléssel kapcsolatban az elsőfokú bíróság indokai a következők voltak:

„a szükségszerű eszközcselekmény azért teremt látszólagos anyagi halmazatot, mert az adott cselekmény nélkül kizárt a törvényi tényállás megvalósítása. Azonban [...] nem azt kell vizsgálni, hogy a konkrét elkövetési móddal elkövetett csalási cselekmény másként megvalósítható lett volna-e, hanem azt, hogy a törvényi tényállás általában megvalósítható-e más módon is. Nyilvánvaló, hogy a csalás elkövetésének nem az egyetlen módja a hamis okirat felhasználásával történő elkövetés.”²¹

A másodfokú bíróság ezzel egyetértett, hozzátéve, hogy „a magánokirat-hamisítás nem szükségszerű eszközcselekménye a biztosítók sérelmére elkövetett

²¹ Fővárosi Törvényszék 8.B. 1368/2012/355.

cselekményeknek. A csalás bűncselekménye más módon is megvalósítható lett volna, ezért a hamis magánokirat felhasználása vétsége a csalás bűncselekményével valóságos anyagi halmazatot képez.”²²

Az, hogy csalni nagyon sokféleképpen lehet, tényleg nem vitatható. Ám ha egy konkrét helyen, időben és módon megvalósított tényállásszerű magatartás kizárólag egy másik (enyhébb) bűncselekmény tárgyi elemeinek megvalósítása révén követhető el, másként nem, akkor méltánytalan, ezért indokolatlan ennek az eszközcselekménynek a felrovása is. E konkrét ügyben már a másodfokú bíróság is lényegében ezt erősítette meg, amikor nem a csalás általános tényállását (in abstracto), hanem a „biztosítók sérelmére elkövetett cselekményt” (in concreto) – vagy legalábbis az általánosnál konkrétabban – nevesíti. Érdemben azonban nyilvánvaló, hogy ennek ellenére a másodfokú bíróság megállapításával sem értek egyet.

A szerződések után járó, megtévesztéssel szerzett jutalék folyósítására ugyanis egyedül és kizárólag az írásos szerződési ajánlatok benyújtása és befogadása alapján kerülhetett sor (pl. szóban vagy ráutaló magatartással nem lehetett volna a felrótt cselekményt megvalósítani). Biztosítási ajánlattétel kizárólag írásban tehető, ha tehát az (a vádlott cselekménye folytán) nem tükröz tényleges szerződési akaratot, megtévesztésre irányul, akkor a hamis tartalmú magánokiratok felhasználása a cselekménynek immanens, elkerülhetetlen, a többször idézett szóhasználattal „szükségyszerű” módja. Az hogy a konkrét ügytől elvonatkoztatva, „máskor”, „másutt”, „bizonyos esetekben”, „elvileg elképzelhető módon” biztosító társaságok megtévesztésére nem kizárólag ily módon is sor kerülhet (ami egyébként a mai viszonyok között aligha igazolható), nem adekvát indok a konkrét ügymenet szempontjából elengedhetetlen eszközcselekmény önálló felrovására.

A mai iratcentrikus körülmények között tehát (hiszen még a digitalizált adatok többsége is irat-alapú) mindezt mint egyedül szóba jöhető elkövetési módot önálló bűncselekményként álláspontom szerint nem helyes értékelni. Cél- és eszköz konkrét viszonyát ezért minden egyes ügyben alaposan elemezni kell, s ennek alapján kell állást foglalni, a célcselekmény önálló értékelését illetően. Azok az eszközcselekmények, amelyek nélkül a célcselekmény adott helyen, időben, módon, körülmények között meg sem valósítható – vagyis a konkrét cél szükségképpen feltételezi a konkrét eszközt –, nézetem szerint nem képezheti külön felróhatóság tárgyát. Végül: arról sem vagyok meggyőződve, hogy a kifejtettek elfogadása biztosan (ismét) halmazatszűkítő gyakorlatot eredményezne.

²² Fővárosi Ítélet tábla 2. Bf. 297/2016./43

A konkrét esetben nem szükségszerű összefüggés esetén ugyanis a halmazat megállapításának rendszerint továbbra sincs akadálya.

3. Büntetlen utócelekmény, vagy pénzmosás?

A büntetlen utócelekmények kérdése manapság legtöbbször a ‘saját pénz mosásának’ önálló felrovása kapcsán vált ki értelmezési vitákat. Sietek előre bocsátani, hogy – jóllehet e körben az iránymutatás szándékával közzétett döntések száma elenyésző – több konkrét ügy elbírálásáról szerzett tapasztalatom alapján itt is felülvizsgálandónak tartom az utóbbi évek halmazatbővítő (helyesebben inkább halmazatot erőltető) gyakorlatát.²³ Ennek erősödéséhez valamelyest talán hozzájárulhatott a Kúria BH2014. 7 szám alatt közzétett döntésének indokolatlanul kiterjesztő értelmezése is.

A határozat összegzésére hivatott *ratio decidendi* (a döntés élén álló vastag betűvel szedett kivonat) azt tartja szükségesnek tudtunkra adni, hogy „a pénzmosás nem a csalás büntetlen utócelekménye, minthogy a törvény a pénzmosást kifejezetten kiemelte a lehetséges utócelekmények köréből.”

A döntés alapjául szolgáló tényállás és az indokok azonban nem pontosan ezt, és nem is csak ezt az önmagában egyébként evidens értelmezési kérdést példázzák. A konkrét ügyben az történt, hogy a sértett társaságtól a vádlotti érdekkör bankszámlájára érkező kicsalt pénzt a vádlottak fiktív jogcímen (az összegeket a csalás tárgyát képező valójában nem is létező lízingtárgyak vételárának feltüntetve) tovább utalták. Számos körülmény jelezte azt, hogy e valós gazdasági ügyletek látszatának felkeltésével a pénz illegális eredetét valóban leplezni próbálták. Az ügynek tehát nem az az elsődleges tanulsága, hogy ‘büntetlen utócelekményről’ azért nem lehet szó, mert az a pénzmosás bűncelekményének megalkotásával jogalkotói döntés folytán *sui generis* bűncelekményé vált. A lényeg inkább az, hogy a pénz tovább utalása már nem a csalással okozott kár realizálása érdekében, hanem a csalással okozott kár felismerésének akadályozása (pontosabban ennek igen kezdetleges módon történő megkísérlése) érdekében történt. Ahogyan azt a másodfokú bíróság

²³ Ennek a gyakorlatnak a kialakulásához sajnos, legalábbis közvetett módon, hozzájárulhattak azok a folyamatos szemrehányások, amik a gyakorlatnak azt rótták fel, hogy alig fordult elő pénzmosás miatti elmarasztalás (sőt eljárás indítás), jóllehet a bűncelekményekkel okozott károk volumene nem csökken. Tény, hogy az ezredforduló éveiben csak évente alig néhány pénzmosási ügy vált ismertté, az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészégi Bűnügyi Statisztika szerint 2013-ban már 18, 2014-ben 21, 2015-ben 27, 2016-ban 67, 2017-ben pedig 90.

megállapította, „a vádlottak a pénz eredetének leplezése és tényleges útjának elfedése érdekében a háttérben gazdasági ügyletek látszatát keltve, további banki műveleteket végeztek.” S ez utóbbi magatartás valóban felvetheti a pénzmosás lehetőségét.

Sajnos azonban a gyakorlat ennél jóval tágabb körben vél pénzmosást megállapíthatónak. Szinte általánossá vált, hogy önmagában az alaphüccselekményből származó anyagi javak bankszámlára helyezése, átváltása, a büntársak részére történő átutalása vagy pusztán a pénz felvétele és szétoztása – jóllehet mindegyik már az alaphüccselekmény nyomozása során egyszerű megkeresések révén fény derült, és lefoglalásra vagy zár alá vételekre is sor került – külön pénzmosás miatti gyanúra, vádra és marasztaló ítéletre is gyakran alapot ad. Ezek a magatartások azonban nézetem szerint nem lépik túl az alaphüccselekményből származó haszon realizálásának, felhasználásának és biztosításának a kereteit, így nem önálló hüccselekmények, legfeljebb a jellemzően vagyon elleni vagy gazdasági hüccselekmény felderítésének elkerülését célzó büntetlen utóccselekmények.

Észre kell ugyanis vennünk, hogy a pénzmosás nem egyszerűen a büccs úton szerzett pénzzel történő ‘pénzügyi tevékenység’, hanem ennek az eredet leplezése, titkolása céljából történő végzése.²⁴ Nincs olyan büccsöző, aki valamilyen formában ne próbálna kriminális tettét utóbb leplezni. A pénzmosás azonban több ennél: a büccs úton szerzett nyereség utólagos legalizálása. Ha tehát e hüccselekmény lényegre törő általános jellemzését kívánjuk adni (mintegy felidézve a jogalkotó többször kinyilvánított szándékát), elegendőnek látszik annyi, hogy olyan tett kriminalizálásáról van szó, amelynek révén elfedik a büccs úton szerzett pénz tényleges eredetét, lehetőséget teremtve a legális gazdaságba történő visszaforgatására.

A cselekmény kriminológiai kérdéseit taglaló irodalom rendre megemlíti, hogy a tettek három fázisa különíthető el: az elhelyezés a bújtatás (rétegzés) és az integrálás. E három mozzanat együtt jelenti a javak legalizálásának folyama-

²⁴ Ezt hangsúlyozta már a BH2006. 143 számon közzétett eseti döntés is. Az ügyben a vádlottat jogosulatlan pénzügyi tevékenység és pénzmosás büntette miatt vonták felelősségre, mert engedély nélkül végzett pénzváltói tevékenységet. A bíróság hangsúlyozta, hogy „az I. r. vádlottak a pénzek átváltásakor nem volt eredetleplezési célzata, hiszen az általa irányított kft. keretében üzemeltetett pénzváltó tevékenységéről könyvelést vezetett, a könyvelésben előtalálhatóak azok az adatok, amelyek a pénzváltói tevékenységgel kapcsolatosak és a pénzmozgás útját rögzítik. Az I. r. vádlott a kft. nevében történt valuta-átváltásokat igazoló bizonylatokat a könyvelőjének átadta, azokat nem kívánta elrejtteni vagy eltitkolni. Ezen adatok egyértelműen azt mutatják, ahogy azt az elsőfokú bíróság helyesen megállapította, hogy az I. r. vádlottak még eshetőlegesen sem állt szándékában a pénzváltó működése körében használt pénz eredetének leplezése.”

tát: olyan speciális manőverekről, jellemzően átutalások, átváltások, átalakítások, befektetések stb. sorozatáról van szó, amelyben a pénz eredeti származása követhetetlenné, végül felismerhetetlenné válik. Természetesen a módszerek finomodásával és a technikai lehetőségek folyamatos bővülésével már nincs feltétlenül szükség bonyolult, többlépcsős metódusokra, nem is biztos, hogy az említett klasszikus fázisok minden esetben azonos súllyal megvalósulnak. A lényeg azonban nem változott: a javak 'kifehérítéséről', legalizálásáról van szó, lényegében abból a célból, hogy a kriminális tevékenységből szerzett hasznot akár a bűncselekmények leplezése után is biztosítsák – ne tudjanak kapcsolatot teremteni az utóbb esetleg feltárt bűncselekmény és annak haszna között.

Amennyiben nem ezt látjuk, hanem pl. a bűncselekményből származó pénz elhelyezése céljából történő számlanyitást, vagy a számlán lévő pénzek bűntársak részéről történő felvételét, nehéz azzal érvelni, hogy ez a legtöbbször könnyen feltárható és fel is tárandó, távolról sem konspiratív művelet eredetleplezési céllal történt. Ha egy gazdasági vagy vagyoni elleni bűncselekmény nyomozása eredményes, beigazolódik a gyanú, sikeres a vagyonvisszaszerzés, tehát biztosítható lefoglalással vagy zár alá vétellel az okozott kár, illetve hátrány is, az esetek zömében nyilvánvaló, hogy az elkövető legfeljebb a bűncselekményt magát próbálta leplezni, nem az abból származó dolog eredetét.

Ez utóbbi nem 'önálló célja', hanem a bűncselekmény szükségképpen következménye volt. Ilyenkor az illetőt pénzmosás miatt is felelősségre vonni álláspontom szerint éppúgy méltánytalan, mint egy ugyancsak szükségképpen eszközcselekmény elkövetése miatt. Íme ezzel kapcsolatban néhány releváns jogirodalmi hivatkozás: saját pénz mosása esetén „[t]ulajdonképpen az alaphűncselekmény leplezésére szolgáló utócelekményt tekintjük önálló bűncselekménynek.”²⁵ „A leplezés aktív magatartás, amellyel az elkövető az alaphűncselekményből származó dolog és az alaphűncselekmény közötti kapcsolatot igyekszik eltűntetni.”²⁶ A bűncselekmény „csak akkor tényállás-szerű, ha az elkövető a dolgot az eredetének leplezése céljából használja fel gazdasági tevékenység során. [...] [E] célzat hiányában az is bűncselekménynek számítana, ha valaki a be nem fizetett adóját a saját neve alatt elhelyezné egy bankszámlán, mivel ezzel már bankműveletet végzett az adócsalásból származó pénzzel. Ekkor külön pénzmosás miatt büntetőeljárást indítani célszerűtlen (és méltánytalan) lenne.”²⁷

²⁵ NAGY Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog Különös része*. Budapest, HVG, 2009. 543.

²⁶ MOLNÁR Gábor: *Gazdasági bűncselekmények*. Budapest, HVG, 2010. 519.

²⁷ GÁL István László: *A pénzmosás*. Budapest, CompLex, 2004. 76.

Mindezt a következőkben igyekszem két jellemzőnek vélt konkrét eset kapcsán igazolni.

Az egyik ügyben²⁸ az ítélet szerint az I. r. vádlott, egy kft. ügyvezető igazgatója vádlott-társai felbujtására, illetve segítségükkel hamis okiratok felhasználásával mintegy 350 millió forint hitelt szerzett egy banktól, úgy, hogy valójában sem visszafizetési készsége, sem képessége nem volt.²⁹ Ezután a vádlott – ugyancsak a vád és az ítélet szerint – a felvett hitel összegét a csalás elkövetésében közreműködő egyes vádlott-társai bankszámlájára utalta, ahonnan az érintettek a pénz nekik szánt részét készpénzben felvették, illetve a többi vádlottnak átutalták. A bíróság e cselekményeket tettesként, illetve részesként elkövetett csalás büntettének, okirat-hamisításnak, illetve pénzmosásnak minősítette, ám az utóbbi bűncselekmény megállapításának igazolására szánt jogi érvelését igen rövidre fogta. Eszerint:

„A vádlottak a pénz eredetének elleplezése érdekében végezték a pénz átutalásokat, illetve e célból vették fel készpénzben a bankszámlákra befolyt pénzösszegeket, ami összességében pénzügyi tevékenységnek minősül. Az eredet elleplezése érdekében való tevékenykedésére vont következtetést az alapozza meg, hogy valamennyien tudták, hogy nincs valós gazdasági esemény, szerződéses jogviszony, árumozgás a pénzmozgás mögött.”³⁰

Hogyne tudták volna, hiszen éppen ezt célozta a bűncselekmény elkövetése. A sommás okfejtés tehát félreérteni látszik a pénzmosás kriminalizálásának lényegét. Világos, hogy a vádlottak egy percre nem kívánták leplezni, hogy a pénz a banktól felvett hitelből származik. Az átutalásoknak és készpénzfelvételeknek semmi köze nem volt az ‘alaphűncselekmény’ leplezéséhez, az összeg eredetének elfedéséhez. A pénzmozgásokhoz a megszerzett hitel teremtett alapot, s ezt a vádlottak közül soha senki nem tagadta vagy próbálta titkolni.

²⁸ Fővárosi Törvényszék 12.B.1229/2011.

²⁹ Bár közvetlenül nem az itt vizsgált témakörhöz kapcsolódik, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy – míg rendes körülmények között általában akár százazres nagyságrendű kölcsönök folyósítását megelőzően is igen szigorú hitelképességet érintő vizsgálatok folynak – magam szinte véletlenszerűen tucatnyi olyan ügy iratait láttam, ahol félmilliárdos nagyságrendű hitelek gyors és feltűnően nagyvonalú folyósítása vált röviddel később csalási ügy tárgyává. Szinte biztosra vehető volt ezekben az ügyekben, hogy a bűncselekményt csak beépített banki dolgozók segítségével, érdekeltté tételével, esetleg korrumpálásával követhették el. Azonban egyetlen eset kivételével ilyen belső ‘hitelügyintézők’ felelősségre vonására (megtalálására?) nem került sor.

³⁰ Ld. az ítélet 92. oldalát.

(Az a tény, hogy a hitel megszerzésének csalárd módját utóbb könnyen igazolni lehetett, nem érinti a tényeket: hitelhez jutottak, és azt használták fel). A tranzakciókkal tehát nem a csalás elkövetését, nem megtévesztő szándékukat, s nem is a juttatás bűnös voltát kívánták elfedni. Szó sem volt e kezdetleges folyósítások és pénzfelvételek kapcsán ‘bújtatásról’ vagy ‘integrálásról’: nem leplezni próbálták a banki ügyletet, hanem érdekkörükbe vonni az általuk szerzett pénzt.

A hitellel végzett egyszerű és egyszeri műveletek tehát ebben az esetben nem voltak mások, mint a vagyon elleni bűncselekmény eredményének természetes és mindennapos ‘lefölözései’, mondhatjuk, hogy büntetlen utócsselekményei. (S abban még mindig nem vagyok biztos, hogy egyes hasonló esetekben a pénz effektív érdekkörbe vonása tényleg utócsselekmény-e, hiszen sokszor az sem biztos, hogy az ‘alapbűncselekmény’ – a kár bekövetkezésével – valóban befejeződött-e, amikor azt már pénzmosásának minősítik).

Ha más álláspontot fogadnánk el, minden olyan személy, aki a hitelképességét illetően gazdasági tevékenységének prosperálását, megfelelő hitelképességét állítva megtéveszti a pénzügyintézetet, majd – minthogy a kölcsönök folyósítása ma már nem készpénzfelvételekkel, hanem számlára utalással történik – semmi mást nem tesz, mint a számlájára utalt összeg egy részét készpénzben felveszi, s azt nem gazdálkodásra, hanem személyes kiadásaira fordítja, pénzmosás bűncselekményéért is felelne. Vajon valóban meg lehet az ilyen tettet azzal indokolni, hogy a pénz származásának leplezése céljából cselekedett?

Azt csak a teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy a célzat egyébként is csak akkor róható fel, ha az annak érdekében végzett tevékenység nem eleve alkalmatlan a cél elérésére. Nem pusztán magát a célzatot, hanem az annak érdekében kifejtett tetteket kell megítélnünk. S ha ezek nyilvánvalóan nem alkalmasak a szándék realizálására, az alanyi oldal kiüresedik, értelmezhetlenné válik. Az ügyben a hitel felvétele után történő releváns pénzmozgások (egyszeri átutalások, készpénzfelvételek) okiratokkal pontosan, világosan, teljes körűen követhetők, néhány perc alatt feltárhatók voltak.³¹ A kérdéses ügyben semmiféle – egyébként nem kötelező – valótlan jogcím, megtévesztő indok vagy fiktív magyarázat nem társult az átutalásokhoz. Ilyen körülmények között ‘eredetleplezés’ – ahogyan erre a korábban idézett BH2006. 143 számon közzétett döntés indokolása is véleményem szerint helyesen rámutat – attól függetlenül nem állapítható meg, hogy a pénzügyintézet tett-e lépéseket az ügyfél-azonosítási vagy bejelentési kötelezettsége körében.

³¹ Ld. az ítélet 73–79. oldalát.

Előfordul, hogy ennél valamelyest bonyolultabb művelet sor sem feltétlenül alkalmas pénzmosás egyértelmű igazolására. Az ügyben két vádlott egy jóformán csak papíron létező belföldi céghálózatot alakított ki közösségen kívüli országokból beszerzett áruk eredetének eltitkolására és a társaságok részére adólevonási jogot biztosító belföldi beszerzések igazolására. A céghálózatba bevont több szinten elhelyezkedő, tényleges gazdasági tevékenységet nem végző társaságoknak fiktív számlák ellenértékét utalták, majd a láncolat végén álló gazdasági társaságok bankszámláiról a cégek számlái felett rendelkezésre jogosult személyek a számlára érkező összegeket készpénzben felvetették. A pénz túlnyomó részét ismét távol-keleti áruk beszerzésére fordították.

Pénzmosásának lényegében ismét a vádlottak banki pénzfelvételét minősítették, arra alapozva, hogy az a vonatkozó háttérjogszabály értelmében 'pénzügyi szolgáltatás', így a 309. § (3) bekezdés b) pontjába ütköző tevékenység.³² Ezúttal is erősen kétlem azonban, hogy a hitelintézetből történő készpénzfelvétel természetéből adódóan alkalmas volt-e bűncselekményből származó javak bűnös eredetének leplezésére, így pénzmosás elkövetési magatartása lehetett-e. Magának a 'fiktív céghálózatnak' a működtetése nem bűncselekményből származó javak eredetének titkolását, hanem az áruk valódi származásának leplezését célozta és szolgálta.

A pénzek felvétele nem szüntette meg az illegális kereskedelmi folyamatból származó jellegét, nem legalizálta, nem 'mosta tisztára' a bevételt, s nem is ez volt a vádlottak célja, hanem az, hogy az összegeket (levonva belőlük bizonyos nyereséget) a jogellenes folyamat részeként újabb és újabb illegális beszerzésekre fordítsák.³³ Ez utóbbi cselekményt (tehát az ismétlődő ügyletek vételárának külföldre juttatását) az ügyben egyébként szintén (önálló, újabb halmazati cselekményként értékelt) pénzmosás-sorozatnak minősítették, s itt már tényleg kezd kissé kilátástalanná válni a józan érvelés. Eleve vitatható, hogy ugyanaz az összeg, ami a vád szerint egyszer már a pénzfelvétellel pénzmosás tárgya volt, lehet-e egyáltalán újabb pénzmosás tárgya a külföldre utalással. A vádlottak azért utalták külföldre a pénzt, mert annak fejében szereztek be újabb értékesítendő eszközöket. Ezzel álláspontom szerint nem a megszerzett pénz bűnös eredetét titkolták, hanem azt további bűnös tevékenységük fenntartásához, folytatásához használták fel.

³² A Fővárosi Főügyészség KÜO.26116/2007. számú vádirata.

³³ A pénzmosás szabályozásának 'hőskorában' a kábítószer-kereskedelemről szerzett nyereség újabb kábítószerügyeltekbe történő befektetését, logikus módon, soha nem tekintették pénzmosásának.

Az előzőekben az anyagi halmazat körében vizsgáltam a kérdést. Nem lenne azonban teljes ez a rövid áttekintés, ha nem térnék ki egy a pénzmosás alaki halmazatának értékelésével kapcsolatos újabb kúriai döntésre is.³⁴ Ez a végzés ugyanis talán segítheti annak felismerését, hogy a pénzmosás lassan mechanikussá váló halmazati megállapítása az esetek jelentős részében sem elvi, sem gyakorlati okokkal nem igazolható.

Az ügyben irányadó tényállás szerint egy gazdasági társaság áramszolgáltatást érintő elszámolási vita során téves átutalás útján jutott mintegy 100 millió forinthez, s azt – jóllehet a vádlottak felismerték, hogy az összeg nem illeti meg őket – különböző jogcímeken tovább utalták. Az ügyészség felülvizsgálati eljárásban a részfelmentést támadva azt indítványozta, hogy a Kúria a vádlottak felelősségét a jogtalan elsajátítás bűncselekménye mellett pénzmosás büntetében is állapítsa meg. Ezt a vádhatóság azzal indokolta, hogy „a terheltek a pénz átutalásával megszabadultak a bűncselekménnyel szerzett pénzösszeg felismerhetően jogellenes voltától, tudatuk a pénz bűnös eredetét átfogta, ezért a számlára érkezett pénz valós eredetének elfedését pénzügyi művelettel kívánták biztosítani [...] ezzel a pénzmosás bűncselekményét maradéktalanul megvalósították.”

A Kúria kifejtette, hogy az ügyészség által pénzmosásának minősített magatartás a jogtalan elsajátítás része, mintegy immanens eleme volt, „a pénzzel történő banki műveletek végzése, az átutalások sorozata volt maga a jogtalan elsajátítás”, s így „a pénzmosáshoz megkívánt alaphűncselekmény hiányzik, illetve az ügyészség által pénzmosásként értékelt magatartás maga az alaphűncselekmény.” A döntés elvi éllel is leszögezte, hogy „az alaphűncselekmény és a pénzmosás esetében valóságos heterogén alaki halmazat általában nem jöhet létre, azaz egy elkövetési magatartás (vagy magatartás sorozat) egyidejűleg az alaphűncselekmény és a pénzmosás törvényi tényállását nem merítheti ki.”

³⁴ Kúria Bfv.I. 830/2017/16.

A SZITUÁCIÓS JOGOS VÉDELEM KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ÉJJEL ELKÖVETETT JOGTALAN TÁMADÁSOKRA

UJVÁRI Ákos

kollégiumvezető (Fővárosi Ítéltábla)

1. A jelenlegi jogértelmezést is determináló előzmények

Degré Lajos 1910-ben kiadott, gyakran hivatkozott monográfiájában idézte Alexander Löfflert, aki a jogos védelem jogintézményének másodlagos – társadalmilag hasznos – funkciójáról írt, ami a jogos védelem általános preventív (edukációs) jellegében érhető tetten, abban, hogy a jogtalan támadónak a jogi szabályozás révén tartania kell a jog által támogatott és ezért jogszerű védelmi cselekménytől.¹ Degré annak ellenére, hogy a jogos védelmi helyzet esetében az arányosság követelményét az 1878. évi V. törvénycikk sem tartalmazta, a Curia arányosságot olykor figyelembe vevő ítéleteit, ha jogilag nem is, de etikailag elfogadhatónak tartotta.²

Az 1978. évi IV. törvényen alapuló ítélkezési gyakorlatból (pl. BH1999. 5, BH2004. 91) egyfelől az a következtetés volt levonható, hogy a szükségesség és az arányosság két különálló kategória. A szükségesség arra ad választ, hogy egyáltalán létrejött-e jogos védelmi helyzet, nem áll-e fenn kitérés kötelezettség. Az arányosság vizsgálatára csak az előbbi kérdésre adott pozitív válasz után van szükség, ekkor van értelme megvizsgálni azt, hogy az elhárító magatartás nem okozott-e aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a támadás okozott volna. Másfelől az eseti döntésekben arra is volt utalás, hogy a bírói gyakorlat a *szükségesség* fogalmi elemének tekintette a törvényben elő nem írt, de a judikatúra által megkövetelt arányosság követelményét. Ezt fejezte ki a Legfelsőbb Bíróság a BH2003. 394 számú elvi határozatában, amikor így

¹ DEGRÉ Lajos: *A jogos védelem az anyagi büntetőjogban*. Vác, Pestvidéki Nyomda, 1910. 519.

² Uo. 388.

fogalmazott: „[a] szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.”

Az 1978. évi IV. törvény rendelkezésein nyugvó bírói gyakorlat a következő jelentős téziseket fogalmazta meg a szükségesség és arányosság fogalma tekintetében. A jogos védelem szükségességének megítélését nem lehet kizárólag a támadó és a védekező személynél lévő eszközök veszélyességének mechanikus vizsgálatára korlátozni, hanem a konkrét veszélyhelyzet felmérése, az egymással szembenálló személyek adottságai, a támadók, illetőleg a védekezők számaránya, fizikai erőfölénye és az ebből fakadó támadási, védekezési lehetőségek alapján kell a helyzetet értékelni (BH1983. 304). Az ítélkezési gyakorlat tehát a 15. számú Irányelv vonatkozó rendelkezéseire alapozva egységes volt abban, hogy a jogos védelem szükségességének megítélése nem szűkíthető le a támadó és a védekező személynél lévő eszközök veszélyességének vizsgálatára (BH1983. 304, BH1986. 169, BH1990. 1, BH 1990. 367).

Az eset összes körülményére figyelemmel, természetesen lehet szó arról, hogy az adott eszköz adott módon történő használata, az adott támadás elhárításához nem szükséges (BH1985. 170). Az arányosság a joggyakorlat szerint nem jelentett eszközarányosságot. A BH2004. 92 számú határozat szerint a jogos védelem szempontjából nem értékelhető az arányosság követelményének sérelmeként, ha a vádlott a testi épsége ellen késsel jogtalanul támadóval szemben a kés elvétele után más eszköz alkalmazásával védekezve közvetlen életveszélyes sérülést okoz.

A 15. számú Irányelv szerint a jogos védelmi cselekmény arányossága szempontjából azt kellett vizsgálni, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna. Az ítélkezési gyakorlat a védekező szándékának is meghatározó jelentőséget tulajdonított; ennek a következménye kétirányú: 1) az objektíve arányos elhárító cselekmény túllépéssé válik, ha a szándék alapján az arányosságot meghaladó bűncselekmény kísérlete állapítható meg; 2) a védekezés arányossága szempontjából figyelmen kívül marad a jogtalan támadónak okozott olyan többsérsélem, amelyet az elhárító cselekmény kifejtőjének szándéka nem fog át. Ebből következően, az elhárító tevékenység gondatlan – és értelemszerűen vétlen – következményei az arányosság körén kívül maradnak.

Az utóbb leírt, a védelmi szándéknak relevanciát tulajdonító állásfoglalást erősítette meg a bírói gyakorlat a BH2003. 50 számú eseti döntésével, amely szerint a jogtalan támadás és az elhárítás arányosságának vizsgálatánál a támadás és a védekezés szándékolt következményeit kell összevetni, így az elhárítás

gondatlan következményei az arányosság körén kívül esnek. A fenti elvi alapokra építkezett a – történeti tényállásában is hasonló – BH2003. 394 számú elvi határozat is, amely szintén a védelmi szándék relevanciáját emelte ki. Eszerint a jogos védelem megállapítását nem zárja ki, ha a vádlott testi épsége ellen irányuló jogtalan támadást a sértett combjára leadott szűrővel hárítja el, amely a verőér sérülése folytán a sértett halálát eredményezi. Ez esetben is érvényesült az a jogelv, miszerint a támadás elhárításának gondatlan következményei az arányosság körén kívül rekesztendők.

Az arányosság az objektíve lehetséges következményekkel való összemérhetőséget jelentette. Nem kellett az egymással szembe állítható cselekményeknek a jogi minősítésükben is megegyezniük (BH1990. 1). Ebből kifolyólag, illetve a védekezési szándék relevanciájából fakadóan a testi épség ellen irányuló támadással szemben a bírói gyakorlat következetesen elismerte a formálisan testi sértésben megnyilvánuló elhárító cselekmények jogosságát. Ez esetben az elhárító cselekmény akár életveszélyes, sőt halált okozó eredménye sem jelentette az arányosság sérelmét (BH1987. 337, BH1989. 2, BH1990. 1, BH1993. 75, BH1996. 405).³ Ugyanakkor az is nyilvánvaló volt a bírói gyakorlatban érvényesülő jogelvek alapján, hogy testi épség elleni támadás a jogos védelem keretei között nem verhető vissza ölési szándékot – akár csak eshetőleges formában – magában foglaló elhárító magatartással, ezt példázta a BH2000. 522 számú eseti döntés.

A 15. Irányelv vonatkozó rendelkezései szerint nem jelentette az arányosság követelményének megsértését az sem, ha az életveszélyt okozó testi sértést célzó jogtalan támadás elhárítása a támadó halálát eredményezte. Egyes, a jogalkalmazásban érvényre nem jutó tudományos nézetek szerint a megtámadott érdekeit szolgálhatta volna az is, hogy a társadalomra veszélyességet kizáró jogos védelem fennállásának vagy hiányának az eldöntésénél az alanyi oldalon megmutatkozó szándékosságnak szerepe nem lehet. A joggyakorlat által nem legitimált álláspont szerint tehát a védekezési szándék a jogos védelem megítélése szempontjából irreleváns lett volna. E gondolatmenetből az következett volna, hogy csakis a védekező által ténylegesen okozott sérelem vagy veszély az irányadó, és közömbös, hogy a cselekmény egyébiránt milyen bűncselekmény kísérletének minősülne⁴ (pl. ha a megtámadott a támadást életveszélyt okozó

³ Megjegyzendő, hogy ezt a jogtételt árnyalták egyes eseti döntések, vö. BH2002. 42.

⁴ TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 261.

testi sértéssel hárítja el, fel sem merülhet, hogy a szándék alapján ez emberölés kísérletének minősülne.)

A Tokaji Géza által megfogalmazott e nézeteket az ítélkezési gyakorlat teljes mértékben elutasította, hiszen mint arra már a korábbiak során kitértem, a jogalkalmazás a védekező szándékának is meghatározó jelentőséget tulajdonított (pl. többek között BH1984. 84, BH1990. 367). Már a Csemegi-kódex rendelkezésein alapuló ítélkezési gyakorlat is döntő jelentőséget tulajdonított a védelmi szándéknak, amikor a Curia így fogalmazott: „Gondatlanságból elkövetett cselekményre nézve a jogos védelem megállapíthatása ki van zárva, mert a jogos védelem szándékos, sőt célirányos, ti. a megtámadás elhárítására irányzott és arra szükséges cselekvést feltételez.”⁵

A jogos védelem határai kapcsán a bírói gyakorlatban az 1990-es évek közepétől jelentős változás következett be. A legjelentősebb áttörést a BH1996. 292 számú eseti döntés jelentette, aminek leginkább előremutató eredménye a „támadó viseli a kockázatot” tézis megfogalmazása.⁶ Ennek értelmében a szükségesség és arányosság megítélésénél nem a jogtalanság talaján álló támadó, hanem a megtámadott szempontjait kell elsődlegesen értékelni, és a támadónak kell a kockázatot viselnie, vagyis azokat a következményeket, amelyeket a védelmi cselekmény okoz.

A „támadó viseli a kockázatot” tétel azonban korántsem újkeletű, e tézist már a XIX. század végén úgy elvi, mint gyakorlati értelemben megfogalmazták. Edvi Illés Károly vélekedése szerint „[a] személy ellen intézett támadásoknál aligha kétséges, hogy túlnyomóan a védelmi helyzetben lévőnek felfogása irányadó, [...] mert ily esetekben a nyugodt megfontolásra rendszerint nincs idő.”⁷ A Curia álláspontja pedig egybevágott a fent idézettel: „a jogos védelem mindig tág értelemben magyarázandó a vádlott javára.”⁸

2. A szituációs jogos védelem szabályozása

A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

⁵ *Büntetőjogi Döntvénytár*, 305; Curia 6186/908, 1908. szeptember 15.

⁶ A „támadó viseli a kockázatot” jogtételt később közzétett elvi határozatok is megerősítették, vö. BH2005. 308.

⁷ EDVI ILLÉS Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Budapest, Révai Testvérek, 1894. 296.

⁸ *Büntető Jog Tára*, XX. kötet, 241.

- a) azt személy ellen
 - aa) éjjel,
 - ab) fegyveresen,
 - ac) felfegyverkezve vagy
 - ad) csoportosan

követik el,

- b) az a lakásba
 - ba) éjjel,
 - bb) fegyveresen,
 - bc) felfegyverkezve vagy
 - bd) csoportosan

történő jogtalan behatolás, vagy

- c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.

A Büntető törvénykönyvről szóló (Btk.), 2013. július 1. napján hatályba lépett törvény 22. § (2) bekezdésében meghatározott esetekben gyűjtőfogalomként bevetté vált a „szituációs jogos védelem” terminológia használata – ezt nem csupán a jogirodalom használja, hanem a jogos védelem kérdéseit rendező 4/2013. büntető jogegységi (BJE) határozat I. 2. pontja is átvette, és utal arra, hogy a fenti szabályozásnak nem volt előzménye a hazai jogalkotásban. A Kúria kiemeli azt is, hogy a szituációs jogos védelem taxatív felsorolt eseteihez megdönthetetlen védelem társul. A felsorolt esetekben ugyanis a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna.

Az említett BJE szerint a Btk. 22. § (2) bekezdés a)–c) pontjaiban megkívánt feltételek megvalósulása esetén további mérlegelés szükségtelen, és a védekező cselekménye már a megvalósulásakor nem büntetendő, mert nélkülözi a társadalomra veszélyességet éppúgy, mint a 22. § (1) bekezdése alapján az elhárító cselekmény kifejtője esetében. A jogegységi határozatból egyértelműen kiolvasható a Kúria azon törekvése, amivel az új szabályozás parttalan alkalmazásának kíván gátat szabni: hangsúlyozza, hogy a szituációs jogos védelem esetei is kivétel nélkül feltételezik a jogtalan támadás megvalósulását. E fogalommal kapcsolatban ugyanis mindazt vizsgálni kell, ami a 22. § (1) bekezdése során sem mellőzhető. Ugyanakkor az új anyagi jogi rendelkezések egyik lényegi elemét a Kúria is külön kiemeli: az új törvényi feltételek mellett megvalósuló – mindig aktív magatartással elkövetett – jogtalan támadások esetén szükségtelen a támadó konkrét szándékának további vizsgálata.

A jogegységi határozat – a törvény szövegével és a korábbi bírói gyakorlattal összhangban – rögzíti, hogy a 22. § (2) bekezdésében említett elkövetési idő alatti vagy elkövetési módok megvalósításával kifejtett jogtalan, személy elleni támadást – arra való tekintet nélkül, hogy az ténylegesen milyen sérelem okozására irányult – úgy kell tekinteni, mintha az a megtámadott élete ellen is irányult volna, tehát a védekező a jogtalan támadó életét védelmi cselekményével kiolthatja. A jogos védelem határait jelentős mértékben kiszélesítő törvényi rendelkezések jogértelmezéssel történő esetleges további – indokolatlan – tágítását akadályozza meg a Kúria azzal, hogy a 22. § (2) bekezdésének b) és c) pontjaiban modellezett helyzeteket logikailag az a) ponthoz kapcsolja. Ezzel a BJE-ben kimondhatóvá válik, hogy a b) és a c) pontban nevesített jogtalan támadások esetében a szituációs jogos védelem szabályainak alkalmazására csak akkor van lehetőség, ha a támadás hatókörében olyan vétlen személy tartózkodik, aki védekezni kényszerül, és a támadást el kell hárítania. A 22. § (2) bekezdése ugyanis félreérthetetlenül védekezőről rendelkezik.

Az éjjel fogalmára a Btk. nem ad legális meghatározást. A jogegységi határozat iránymutatása szerint nincs olyan ok, amely miatt a magánlaksértés e napszak értelmezésére vonatkozó ítélkezési gyakorlatától el kellene térni, tehát az a jogos védelem új rendelkezéseinél is irányadó. A joggyakorlat szerint éjjeli elkövetésnek azt kell tekinteni, ha a cselekmény a helyi viszonyoknak és szokásoknak megfelelő, éjszakai nyugalomra használt idő alatt valósul meg, ami alatt a városokban általában a 23 órától hajnali 5 óráig terjedő időt, kisebb településeken azonban – a helyi szokások függvényében – a 22 órától hajnali 5 óráig terjedő időt kell érteni. A 21 órakor megvalósított bűncselekmény még kisebb településeken sem minősül éjjel elkövetettnek (BH1983. 347, BH1973. 225).

A közvilágítás működése az éjszaka tényét és annak büntetőjogi jelentőségét, törvény rendelkezése szerinti megítélését nem befolyásolja. Az éjjel mint napszak értelmezése körében tehát a tényleges fényviszonyok (látási viszonyok) és a megtámadott személy éberségi állapota nem releváns tényezők (EBH2017. B.20). A szituációs jogos védelmet megalapozó éjjeli elkövetés tartalmát meghatározó, jelenleg formálódó ítélkezési gyakorlat tehát kizárólag az éjszakai nyugalomra használt időtartam (megvalósulási időszak) terjedelmének tulajdonít jelentőséget – ezen időtartamon belül az egyéb körülmények az éjszakai megvalósulás tényét nem befolyásolják.

A joggyakorlatot orientáló kúriai jogértelmezés szerint nincs jelentősége a megdönthetetlen védelem alkalmazása szempontjából annak, hogy az éjjeli elkövetés a teljesen kivilágított, utasokkal, biztonsági őrökkel zsúfolt repülőtéri városban, vagy a kihalt mellékutcában realizálódik. Úgy gondolom, hogy az ítél-

kezési gyakorlat irányát meghatározó fenti jogértelmezés, az éjszakai elkövetés tartalmát leíró, az elmúlt évtizedekben kialakult joggyakorlatra figyelemmel – belső értelmezési logikáját tekintve – helyes. Azonban pontosan ez mutat rá arra, hogy a külső szabályzó (Btk.) megváltoztatása szükséges az alábbiak szerint.⁹

3. A hatályos szabályozás értékelése

Álláspontom szerint a bírói gyakorlatban bekövetkezett változásokra tekintettel, a jogos védelem szabályozásának absztrakciós szintjén változtatni nem lett volna szükséges. Nem kellett volna elindulni a meddő, diszfunkcionális hatásokkal járó kazuisztika irányába. A büntetőjogi felelősséget kizáró okok körében ez idáig példa nélküli volt, hogy a jogalkotó megdönthetetlen törvényi védelem formájában húzza meg a felelősség kizárásának határvonalait. Ha a törvényhozó elszánt a tekintetben, hogy a jogos védelem 130 éven át (1878–2009) lényegét tekintve változatlan, a generálklauzula absztrakciós szintjén megfogalmazott rendelkezéseit módosítsa, akkor sem helyes egy törvényhelyen belül a szabályozás fogalmi szintjeit így váltogatni.

A Büntető törvénykönyv 22. § (2) bekezdése szerinti törvényi védelem implicit módon a már hatályát veszített 15. számú Irányelv arányossági követelményéből indul ki, ugyanis az a ki nem mondott, de ezek szerint paradigmatikusan még mindig érvényes előfeltevés az alapja, hogy az arányosságnak a védekezés jogszerűsége szempontjából jelentősége van, továbbá az élet elleni jogtalan támadás esetén az arányosság vizsgálata szükségtelen, a támadó élete a védekezés során kioltható. Ha nem az arányossági követelmény a jogalkotó rejtve maradt kiindulási pontja, akkor teljesen értelmetlen lenne a törvényi védelem felállítása, mivel semmilyen jogi relevanciája nem lenne a jogtalan támadás élet elleni irányának. Ugyanakkor tényként rögzíthető, hogy a jogos védelem

⁹ E kérdést elemzi részletesen Tóth Mihály is, aki arra jut, hogy jogértelmezéssel is lehetne árnyalni az éjszakai elkövetés hatókörét. Tóth Mihály: A Btk. első négy éve. *Magyar Jog*, 2018/1. 20. Gellér Balázs és Ambrus István kétélű fegyvernek tekintik a szituációs jogos védelem intézményét, azonban önmagában a visszaélés lehetősége miatt nem látnak okot az új jogintézmény elvetésére. Ugyanakkor a szituációs jogos védelem szabályainak alkalmazása révén lehetőséget látnak arra, hogy a megtámadott ártatlanok számára lényegesen kedvezőbb helyzet jöjjön létre, jóval gyorsabb igazságszolgáltatással, vö. GELLÉR Balázs – AMBRUS István: A jogos védelmi helyzetben kifejtett elhárító cselekmény szükségessége, valamint a szituációs jogos védelem a legújabb bírói gyakorlat tükrében. *Magyar Jog*, 2018/2., 127–128.

alapvető rendelkezése, a Btk. 22. § (1) bekezdése, a 4/2013. BJE határozat¹⁰ által kinyilvánítottan már nem írja elő az arányosság követelményét.¹¹

Mindezekre figyelemmel, az arányosság kritériumának burkolt visszacsém-pészése a jogos védelem határait – kazuisztikus módon – kitágító szituációs jogos védelemben az egész új jogintézmény [Btk. 22. § (2) bek.] létjogosultságát annak belső logikai következetlensége alapján is megkérdőjelezi. Álláspontom szerint e felelősséget kizáró ok szabályozásánál egyensúlyi helyzetre kellene törekedni. A cél az, hogy a normatív rendezés valóban védje a megtámadottat, üzenje a társadalomnak a nem büntetendő védekezés lehetőségét, önmagában a jogi rendelkezések hordozzanak generál-preventív funkciót.

Ezzel egyidejűleg azonban óvakodni kellene a jogos védelem határainak indokolatlan kiterjesztésétől, mivel ez paradox módon a megtámadottat is kedvezőtlenebb helyzetbe hozhatja, hiszen a morális fékekkel nem rendelkező támadónak nem lesz veszíteni valója, ha az életben maradása a tét. A kiterjesztett szabályozásnak lehetséges, hogy lesz a jogalkotó által nyilvánvalóan nem kívánt másodlagos, társadalomra veszélyes következménye is. E potenciális veszélyt Tóth Mihály abban látja, hogy „a valóban veszélyes támadót is fokozottabb agresszivitásra ösztönzi: ha tudja, hogy az életével játszik, ő sem fog válogatni az eszközökben.”¹²

4. *De lege ferenda* javaslat

Az elvi jellegű, az esetek sokfélesége miatt a bírói mérlegelésnek kellő teret adó szabályozás és a jogos védelem határai megfontolt kiterjesztésének összeegyeztethetőségére gondolatébresztő példaként szolgálhat a dán Btk.¹³ Ennek releváns rendelkezése szerint a jogos védelemben elkövetett cselekmény nem büntethető, ha az szükséges volt a megkezdett vagy közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához, feltéve, hogy a cselekmény a támadásban rejlő

¹⁰ „A 15. Irányelv III. rész 4. pontjában az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók, [...] az arányosság elvárásának törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését.”(4/2013. BJE I. 1. pont).

¹¹ Ld. részletesen: I. B. 2. cím.

¹² TÓTH Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. *Magyar Jog*, 2013/9. 532.

¹³ Gitte HØYER – Martin SPENCER – Vagn GREVE: *The Danish Criminal Code: English version*. Kopenhagen, DJØF, 1999. 20.

veszélyre, a támadóra, a veszélyeztetett érdekek jelentőségére tekintettel nem minősül kifejezett túllépésnek [13. § (1) bek.].

A dán Kódex egy nagyon jól hasznosítható terminológia segítségével fejezi ki e jogintézmény lényegét. Az elhárítás szükségességét, valamint a szükségesség és a túllépés viszonyát a támadásban rejlő veszély mértéke határozza meg.¹⁴ A támadásban rejlő veszélyre lehet következtetést levonni az (1) bekezdésben felsorolt további két ismerv elemzéséből is (a támadó jellemzői, a veszélyeztetett érdekek jelentősége). Az elhárítás szükségességét mint alapfeltételt bele lehet sűríteni a „támadásban rejlő veszély” kategóriájába, amelyet tágabb értelemben a támadó és a védekező attribútumai, a veszélyeztetett érdekek, a támadás realizálása esetén bekövetkezhető sérelem mértéke határoz meg. Ez a megoldás alkalmasabbnak látszik a jogos védelem alapjául szolgáló – nem sematizálható – élethelyzetek szabályozására, mint a szituációs jogos védelem jelenlegi rendelkezései.

¹⁴ „[W]hat is reasonable with regard to the *danger inherent in the attack*.”

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI BÍRÓ

A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok között

VÓKÓ György
professor emeritus (PPKE JÁK)

Magyarországon a büntetés-végrehajtást (a továbbiakban: bv.) övező garancia-rendszer fontos eleme a bírósághoz fordulás lehetősége, ami minden állampolgárt megillet, így az elítéltet is, sőt, neki a kifejezetten bv. jogviszonyából fakadó kérdésekben a bv. bíróhoz fordulás joga is kijár. A büntetés-végrehajtási bíró mindenkire kötelező, valódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, enyhítéssel vagy szigorítással változtat az ítéelő bíróság határozatán, s van olyan bv. intézkedés is, amelyben jogorvoslati fórum (pl. magánelzárás, fegyelmi fenyítés stb.). Eljárását az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet emelte ki a büntetőeljárásról szóló törvény köréből, az ehhez képest novelláris módosítást tartalmazó 1993. április 15. napján hatályba lépett 1993. évi XXXII. törvény alapján jelentős mértékben bővült a bv. bíró hatásköre, változott eljárásának szabálya, általánossá vált – már az Alkotmánybíróság megelőző döntése folytán is – a határozata elleni fellebbezés lehetősége, és bizonyítás felvétele esetén köteles tárgyalást tartani.

Olyan sajátos, az igazságszolgáltatás körébe vágó feladatok ellátásáról van szó, amelyek szorosan kapcsolódnak az ítélkező tevékenységhez. A bíróság döntési jogköre az új szabályozás folytán bv. ügyekben nagyon széles körű lett – kevés országot lehet találni, ahol bíró dönt ennyi, az elítélttel kapcsolatos bv. jogi kérdésben. Természetesen a bv. bíró nem lehet a bv. törvényességi felügyelője, nem feladata minden ellenőrzése, hanem sajátos igazságszolgáltató és jogorvoslati fórum, mert különben nem is bíró lenne. Másik oldalról megközelítve a kérdést: nem vállalhatja magára a bv. tipikus feladatait, mert akkor már nem bírói funkciót látna el.

Feladatainak teljesítése gyors döntést igényel, ami viszont eljárásának formalizálása, a garanciák fokozása ellen hat. Ezen túlmenően sok adminisztratív, igazgatási és végrehajtó-rendelkező feladata is van, amelyekkel már korábban felruházták, viszont nem bírói teendőt képeznek. Meg kell említeni, hogy hazánkban jelenleg a bv. bíró igazgatási feladatként, tehát nem bíróiként szervezi, irányítja és ellenőrzi a bv. csoport, a bv. előadók munkáját. A szabadságvesztés-büntetés fogatosítása érdekében tett intézkedései is lényegében ide sorolhatók. Bírói funkciójában jogosult az ítélező bíróság által hozott büntetést (intézkedést) a végrehajtás menetében – a büntetés céljának, különösen az egyéni prevenció igényeinek megfelelően – a törvény keretei között még alakítani. Ez a feladatköre, valamint a jogorvoslati fórum funkciója már az igazságszolgáltatáshoz igazodik.

A büntetés-végrehajtási bíró csak az igazságszolgáltatás keretében helyezhető el. Létének indokául külföldön – amely országban működik – azt az érvet hozták fel, hogy az igazságszolgáltatásnak ki kell terjednie a bv. folyamatra is, hogy megvédje az emberi jogokat és lehetővé tegye minden emberi konfliktus megoldását a büntetések végrehajtásának stádiumában. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB határozata alapján már 1993. január 1-jétől a bv. bíró határozatai ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezési jogának szabad érvényesülésével – mint más büntetőbírói eljárásban – biztosítottá vált a másodfokú felülbírálat alkotmányos követelménye. Kifejezetten bv. bírót, bv. bíróságot Alaptörvényünk nem ismer. A bíróság klasszikus értelemben vett feladata az igazságszolgáltatás. A magyar jogrendszerben a bv. bírók szervezeti elhelyezésére nézve tehát egy megoldás létezik: hogy csakis az igazságszolgáltatás megtestesítői, és nem más a feladatuk, amit a jogi kultúra vívmányának tekinthetünk.

A bírói hatalmi ág és a végrehajtó hatalom részeként funkcionáló bv. különböző viszonyokban állhatnak egymással – a végrehajtási szervezet teljes függetlenségétől a bíró által 'irányított' végrehajtásig széles a választék. A gyakorlatban alkalmazott megoldások mögött különböző elméleti felfogások húzódnak meg, amelyek eltérő válaszokat adnak a hatalmi ágak elválasztásának mibenlétével, a büntetés céljával, illetőleg az emberi jogok védelmére hivatott eszközrendszer elemeivel kapcsolatos kérdésekre. Nyilvánvaló például, hogy a büntetés nevelési célját tagadó neoklasszikus iskola hívei számára elfogadhatatlan, hogy az ítéző bíróság által kiszabott tetterányos büntetést utóbb egy másik bíró az elítélt megváltozott magatartására tekintettel enyhítse vagy súlyosítsa. A reszocializációs szemléletű büntetőpolitika igazát hirdetők ezzel ellentétben a büntetés tartalmának a végrehajtás alatti módosítását természetesnek tartják.

Nem egy európai államban (ilyen például az Egyesült Királyság és egyes skandináv országok) megfigyelhető a bv. bírói funkció teljes hiánya, amely azonban nem jelent kontroll nélküli állapotot. Ezekben a hatalmi ágak szigorú elkülönítése mellett kitartó országokban is igénybe vehető a fogvatartottak állampolgári jogainak védelmére a rendes bírói út, illetőleg érvényesülnek az állami, társadalmi és nemzetközi ellenőrzés különböző formái. Az európai államok másik részében a bíróság nemcsak a jogerős ítélet megszületése előtt alkalmazott személyi szabadság elvonását kontrollálja, hanem a kiszabott szankció végrehajtása során is feladatot kap, illetőleg a végrehajtás működése felett valamilyen formában ellenőrzést gyakorol. Léteznek olyan országok, ahol az ítéelő bíróság (pl. Lettország), s vannak olyan államok is (pl. Spanyolország vagy Portugália),¹ amelyekben egy erre a célra kijelölt speciális bíró, illetőleg bíróság rendelkezik ilyen hatáskörrel.

A szakirodalom a bv. bírói funkció három jól elkülöníthető modelljét különbözteti meg. A Kabódi Csaba nevéhez fűződő tipológia szerint ezek közül az egyik a bv. folyamatába markánsan beavatkozó, reszocializációs folyamatot irányító bíró. Ennek a bírói szerepkörnek a büntetéstani alapját az a reszocializációs szemléletű büntetőpolitika jelenti, ami szerint a szabadságvesztés-büntetés célja az elítélt személyiségének átformálása. E felfogás szerint a bíróság által kiszabott büntetésnek a végrehajtás folyamatában történő speciálpreventív szempontú változtatása csak bírói irányítással mehet végbe. E megoldás hívei célszerűnek találták, hogy ezt a tevékenységet ne az ítéelő bíró, hanem egy megfelelő szakmai – büntetéstani, börtönügyi – jártassággal rendelkező szakbíró végezze.

A reszocializációs teória kudarca után a 'börtönprogramot vezérlő' bíró rendeltetése is megváltozott: egyrészt megőrizte szerepét a fogvatartott jogi ügyeiben, másrészt új feladatként az ún. közösségi szankciók (például a közérdekű munka) végrehajtásában kapott fontos szerepet. Ezt az irányvonalat követte pl. Franciaország és Portugália. Az előző modell koncepciójától eltérő elvi kiindulópontokra épül a német–osztrák-megoldás, amiben a bv. bíró tevékenysége alapvetően nem érdemi-beavatkozó, hanem formális-jogvédelmi jellegű. A büntetés-végrehajtási bíró nem felügyeli a bv. működését, hanem a bv. és a fogvatartott állampolgár közötti jogvitában dönt.

A harmadik alaptípusban a bv. bíró tulajdonképpen olyan bv. jogalkalmazó, akinek feladata az ítéelőbíróság határozatában foglalt szankcióvégrehajtás jogi kereteinek meghatározása, illetve 'időközi' módosítása és felülvizsgálata. E

¹ http://www.eurojustice.org/member_states/spain/country_report/633, illetve LAJTÁR István: A büntetés-végrehajtási bírói eljárás időszerű kérdései ügyészi szemmel. *Ügyészégi Értesítő*, 1994/2., 22.

konceptiót követte a honi mellett a lengyel jogalkotó is.² (Meg kell azonban jegyezni, hogy a hazai megoldás, akárcsak pl. a német változat, korántsem vegytiszta, hiszen a bv. bíró nálunk jogorvoslati fórum is, Németországban pedig dönt a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában és egyéb, az ítéleti rendelkezéseket érintő fontos kérdésekben.)³

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt életében a büntetés végrehajtásának megkezdése döntő változást jelent. Az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges jogkorlátozás azonban a végrehajtás során történik.⁴ A végrehajtás közvetlen hatására figyelemmel a jogi helyzetben bekövetkező bármilyen változás közvetlenül érvényesül az elítélt életében. Részben ezzel magyarázható az az igény, hogy az elítéltek jogait és kötelezettségeit érintő, a jogerős bírósági ítélet után meghozható legfontosabb döntések a végrehajtó hatalomtól és személyében is független, az igazságszolgáltatás szervezetéhez tartozó, magas szintű jogi ismeretekkel rendelkező személy hatáskörébe tartozzon. A másik ok, amely bizonyos bv. döntések bírósághoz való telepítését indokolja, alkotmányjogi természetű: a bíróság jogerős ítéletében meghatározott szankcióknak a végrehajtás menetében történő módosítása kizárólag ugyanazon hatalmi ághoz tartozó személy számára engedhető át. A büntetés-végrehajtási bíró ezen tevékenysége ugyan nem igazságszolgáltatás, de ahhoz szorosan kapcsolódó döntések alkotják. Ezek a járulékos igazságszolgáltatási feladatok – bár eltérő mértékben – valamennyi napjainkban létező bv. bírói hatáskörben jelen vannak.

Egyes, az elsőként ismertetett modellhez tartozó, legerőteljesebb bv. bírói szerepkört alkalmazó országokban a bv. ügyekben döntési jogosítványokkal rendelkező bíró még mindig határoz olyan szakmai kérdésekben, amelyek máshol a bv. szervezet kompetenciájába tartoznak (tipikusan ez a helyzet Olaszországban). E megoldás a *treatment* ideológia tündöklésének időszakát idézi, s bár e korszak leáldozásával a bv. szakmai döntések bírói kézben hagyása joggal vitatható, kétségtelen, hogy ez a bírói kontroll ma is bír bizonyos fokú garanciális jelentőséggel. A büntetés-végrehajtási bírói jogintézményre azóta, hogy a XX. század első felében Olaszországban, majd Spanyolországban, Portugáliában is megjelent, nagyon komoly változáson, fejlődésen ment keresztül azoknak az országoknak a tradícióira figyelemmel, amelyekben létezik.

² CSERNYÁNSZKY i. m. 322.

³ http://www.eurojustice.org/member_states/germany/country_report/2790

⁴ 5/1992. (I. 30.) AB határozat.

1. Pillantás Franciaországra

Franciaországban a bv. bíró a szabadságelvonással járó vagy bizonyos szabadságot korlátozó büntetések fő végrehajtási módozatainak meghatározásával megbízott joghatóság, aki lényegében a bv. pártfogó felügyeleti szolgálatának köszönhetően irányítja és ellenőrzi a végrehajtás feltételeit. A büntetés-végrehajtási bíró törvényszékhez tartozó rendes bíró, akit az Igazságszolgáltatási Főtanács (Conseil supérieur de la Magistrature) véleményezése után rendelettel neveznek ki erre a tisztségre, és munkájában hivatalvezető (*greffier*) segíti.⁵ Mint minden szakosodott bíró, a bv. bíró is erre a feladatra szóló, speciális képzésben részesül a Nemzeti Magisztrátusképző Intézetben (*Ecole nationale de la magistrature*).

Illetékességi területe – a fogva tartási helyszín szerinti helység és ha az elítélt szabad, az állandó lakhelye szerinti helyiség, ennek hiányában pedig az, ahol az elsőfokú ítéletet meghozó bíróság található.⁶ Hatásköre a következőkre terjed ki:

- az úgynevezett szabad környezeti intézkedésekre, amelyek szabadságkorlátozó intézkedések (fél szabadság, elektronikus felügyelet alá helyezés, külső elhelyezés, a végrehajtás próbára bocsátás melletti felfüggesztése, közérdekű munka, a végrehajtás felfüggesztése közérdekű munkavégzésre kötelezés mellett, társadalmi-bírói felügyelet, az ország területéről való kitiltás, az ítélethozatal elhalasztása próbára bocsátás vagy kötelezés mellett, bírósági felügyelet alá helyezett jogi személyek, attól függetlenül, hogy az intézkedést az ítélkező bíróság *ab initio* szabta ki, vagy pedig a törvényszék elnöke a bűnösség előzetes beismerésére indított gyorsított eljárásban hozott ilyen intézkedéseket,⁷ illetőleg bv. bíróság mondta ki azokat;
- a zárt környezeti intézkedésekre, vagyis, a szabadságvesztés büntetésekre és átváltoztatásaikra (büntetésmérséklések, kíséret melletti eltávozási engedélyek, külső elhelyezés, fél szabadság, a büntetés frakcionálása vagy végrehajtásának felfüggesztése, elektronikus felügyelet alá helyezés, feltételes szabadon bocsátás).

A büntetés-végrehajtási bíró általános felügyeleti hatáskörrel rendelkezik az illetékességi területén található bv. intézetekre is. Meghatározza a bv. pártfogó

⁵ A francia Be. 712-2. szakasz (a lábjegyzetekben a továbbiakban: Be.).

⁶ Be. 712-10. szakasz.

⁷ Be. 495-7. és következő szakaszai.

felügyelői szolgálatára bízott intézkedések végrehajtásának orientációit, és a büntetés-végrehajtási adminisztráció köteles véleményt kérni, vagy tájékoztatást adni bizonyos kérdésekről (bizonyos elítéltek intézeti elhelyezése, az intézet házirendje stb.). A büntetés-végrehajtási bíróság kollegiális, amely a fellebbviteli bíróság illetékességi területén működő három bv. bíróból áll. Az egyes ügyekben a bírói tanács legalább egy tagjának az azon az illetékességi területen lévő bíróság tagjának kell lennie, ahol az elítéltet lajstromba vették, vagy ahol állandó lakóhelye van.⁸ A bíróságnak hivatala van, és az ügyészi feladatokat ama törvényszék mellett működő ügyész látja el, ahol a tárgyalást megtartják, vagy, ha terheltről van szó, ama törvényszék mellett működő ügyész, amelynek illetékességi területén a bv. intézet található.

Minden egyes fellebbviteli bíróságon létezik bv. tanács, amely egy elnökből és két fellebbviteli bíróból áll. A tanácsnak legalább egy bíróját a bv. ügyszakban ítélező bírák közül választják ki.⁹ Bizonyos esetekben a bíróságot ki kell bővíteni az elítéltek társadalomba való újbóli beilleszkedését segítő vagy áldozatsegítő egyesület illetékesével, akiket a fellebbviteli bíróság első elnöke jelöl ki (Be. 712-13. és D. 49-9. szakaszai). Ebben az esetben a tanács illetékessége több másik fellebbviteli bíróság illetékességére is kiterjedhet (a Be. D.49-10. szakasza).

A büntetés-végrehajtási tanács fellebbezés folytán a bv. bíró és az elsőfokú bv. bíróság határozatairól ítélezik. Amikor a fellebbezés a bv. bíró végzéseire vagy határozataira irányul, akkor a bv. tanács elnöke egyesbíróként jár el; amikor a fellebbezés a bv. bíró vagy elsőfokú bv. bíróság ítéleteit támadja, akkor a fellebbezést fellebbezési tanács vagy az egyesületek illetékeseivel kibővített tanács elé viszik.

A Büntetés-végrehajtási Bizottság (Commission de l'application des peines) olyan tanácsadó szervezet, amely minden egyes bv. intézetbe betelepült. Jogszabály írja elő, hogy kik a tagjai: a bv. bíró, aki elnököli a bizottságot, az elsőfokú ügyész (vagy egyik helyettese) és az intézet vezetője.¹⁰ A francia Be. D. 49-28. szakasza felsorolja a további tagokat is: az igazgatósági személyzet, egy tiszt, egy őr vagy tiszthelyettes és a pártfogó felügyeleti szolgálat tagjai. Ezenkívül, a bv. bíró – az intézetvezetővel egyetértve – akár állandó jelleggel, akár pedig meghatározott ülésre, bárkitől kérheti a részvételt, „aki valamilyen feladatot lát el a bv. intézetben, amikor egyedi esetekben vagy megvizsgálandó

⁸ Be. D.49-5. szakasz.

⁹ Be. R. 57-1. szakasz.

¹⁰ Be. 712-5. és D.49-28. szakaszai képviselőjében az igazgatóság egyik tagja is eljárhat.

kérdésekben jelenlétük célszerű”: oktató személyzet, szakképzési oktatók, börtönlátogatók, az egészségügyi csapat tagjai, stb. A büntetés-végrehajtási bíró elrendelheti fogvatartott megjelenését is meghallgatása végett – ezzel szemben ügyvédek nem vehetnek részt a megbeszéléseken.

A Büntetés-végrehajtási Bizottság kettős funkciót tölt be: olyan szerv, amely lehetővé teszi az információáramlást nem csupán a bv. bíró javára, hanem a bizottság tagjai között is. Ezzel kapcsolatban minden hét napnál hosszabb fenyítő zárka vagy elkülönítés szankciót közölni kell,¹¹ továbbá a magánzárkába helyezéseket és meghosszabításait, a magánzárkába helyezés megtagadását,¹² azokat a határozatokat, amelyek fogvatartottnak csak elválasztó eszköz melletti látogatását engedik meg,¹³ bizonyos levelezések megtiltását.¹⁴ A Bizottság azért is összeül, hogy lehetővé tegye, hogy a bv. bíró az ügy ismeretében ítélkezzék, különösen a büntetés további csökkentéseiről és az eltávozási engedélyekről. Az ügyész fellebbezéssel élhet az ott hozott határozatok ellen, és fellebbezése felfüggesztő hatályú, ha 24 órán belül nyújtja be.

A büntetés-végrehajtási bíró kontradiktórius eljárást alkalmaz, ha ítéletet kell hoznia, továbbá az elsőfokú bv. bíróság és a fellebbviteli bv. tanács is.¹⁵ A büntetés-végrehajtási bíróságok minden szükséges vizsgálatot, meghallgatást, szakértői vizsgálatot,¹⁶ illetőleg célszerű intézkedést lefolytathatnak vagy elvégeztethetnek,¹⁷ és döntéshozatalukban az elítélt személyes, családi, igazgatási és szociális helyzetéről készített pártfogó felügyelői jelentésekre támaszkodhatnak. Figyelembe kell venniük a sértett vagy a magánfél érdekeit is.¹⁸

A büntetés-végrehajtási bírónak vagy a bv. bíróságnak a tárgyalást megelőzően be kell szereznie a bv. adminisztráció képviselőinek véleményét,¹⁹ amelyet a dossziéhoz kell csatolnia. Ez a vélemény a bv. bíró, bíró vagy az elsőfokú bv. bíróság elnökének kérésére szóban is előadható a tárgyaláson.²⁰

¹¹ Be. R.57-7-28. szakasz.

¹² Be. R.57-7-78. szakasz.

¹³ Be. R. 57-8-12. szakasz.

¹⁴ Be. R.57-8-19. szakasz.

¹⁵ Jogorvoslattal meg nem támadható határozatával a bv. bíró mindenkor, amikor szükségesnek tartja, hivatalból, vagy az elítélt, illetőleg az ügyészség kérelmére úgy dönthet, hogy egy ügyben az ítélethozatalt a bv. elsőfokú bíróság elé utalja. Ilyenkor tagja az eljáró bíróságnak (a Be.712-6.szakasz).

¹⁶ Bizonyos szakértői vizsgálatok kötelezők, ld. pl. a Be. 712-21. szakaszát.

¹⁷ Be. 712-16. szakasz.

¹⁸ Be. D.49-17. cikk.

¹⁹ Be. 717-6. és 712-7. szakaszai.

²⁰ Be. D.49-17. szakasz.

A bíróság megkeresése²¹ és esetleg ügyvéd kijelölése után²² a bv. bíró hivatala az elítélt dossziéját az ügyvéd rendelkezésére bocsátja betekintés végett. Az elítéltet és ügyvédjét a törvény által előírt határidőre idézik be, ezután pedig kontradiktórius eljárást folytatnak le abban a bv. intézetben, ahol az elítéltet fogva tartják, ha pedig nincs fogva tartva, a törvényszék épületében.

A büntetés-végrehajtási bírónak, illetőleg a három-, vagy öttagú bv. bíróságnak, a hivatalvezetőnek, az ügyészség képviselőjének jelen kell lennie, hasonlóképpen a bv. adminisztráció képviselőjének, ha a bíróság úgy kívánja. Az elítélt ügyvédje, ha kéri, hogy jelen lehessen, és az elítélt maga, ha kéri, részt vehet a vitában. Ha az elítélt szabályos idézése ellenére sem jelenik meg, a bíróság távollétében is ítélezhet, vagy elhalaszthatja az ítélelhozatalt, miután, ha szükséges, letartóztatási parancsot, elővezetési parancsot vagy körözést bocsátott ki. A tanácskozás peren kívüli ügyekben eljáró bírói tanácsban folyik.

A kontradiktórius eljárást bizonyos esetekben gyorsabb, írásbeli eljárás helyettesítheti: a bv. bíró a büntetés átváltoztatását végzéssel is megadhatja, ha megszerezte az ügyész és az elítélt vagy ügyvédje hozzájárulását;²³ illetőleg ugyanígy megváltoztathatja vagy megtagadhatja a korábban megadott intézkedés megváltoztatását vagy korábbi intézkedésből eredő kötelezések megváltoztatását,²⁴ illetőleg megállapíthatja a büntetés átváltoztatására irányuló kérelem elfogadhatatlanságát.²⁵

Az indoklással ellátott ítéletet a bíróság azonnal meghozza, vagy ítélelhozatal céljából zárt tanácskozásra bocsátja, amit kézbesítik az elítéltnak, az ügyvédjének, az ügyészségnek, és egy másolatot megküldenek a pártfogó felügyelői szolgálatnak és a bv. intézet igazgatójának is, ha az elítélt fogvatar-tott. A határozat azonnal végrehajtható, ha azonban az ügyészség a határozat kézbesítésétől számított 24 órán belül fellebbezéssel él, a fellebbezés felfüg-geszti a végrehajtást mindaddig, amíg a fellebbviteli bíróság bv. tanácsa vagy elnöke ítéletet hoz, legkésőbb azonban az ügyészség fellebbezésétől számított két hónapig.²⁶ „A büntetések egyéniesítésének, amikor lehetséges, mindig lehe-tővé kell tennie az ítéletnek a szabadságba való fokozatos visszatérését és annak

²¹ A büntetés-végrehajtási bíró hivatalból is eljárhat, vagy az elítélt, vagy az ügyész megkeresé-sére indíthatja meg az eljárást.

²² Ügyvédet az elítélt, vagy az ügyvédi kamara elnöke jelölhet ki, ingyenes jogsegély keretében.

²³ Be. 712-6. szakasz.

²⁴ Be. 712-8. szakasz.

²⁵ Be. D.49-34. szakasz.

²⁶ Be. 712-14. szakasz.

elkerülését, hogy a szabadon bocsátás az igazságügyi követés minden formája nélkül történjék.”²⁷

A 2004. március 9-i 2004-204. törvény a büntetés átváltoztatásának új eljárásáról (*nouvelle procédure d'aménagement de peine*) nem hozta meg a várt eredményeket, ami a törvényhozót ennek az eljárásfajtának a megszüntetésére és új, ún. a büntetés átváltoztatásának egyszerűsített eljárás (*procédure simplifiée d'aménagement des peines*) elfogadására vezette, lehetővé téve bizonyos körülmények között a pártfogó felügyelői szolgálat által javasolt büntetés-átváltoztatásoknak az ügyészség általi jóváhagyását, amit a korábbi eljárás szerint a bv. bíró tett meg.

Ezenkívül a 2009. november 24-i törvény kötelezővé tette a büntetés végén az elektronikus felügyelet alá helyezést (*placement sous surveillance électronique en fin de peine*), ami elméletileg nem a büntetést átváltoztató intézkedés volt, hanem a börtönben lét utolsó hónapjainak végrehajtási módozata. Ez a két eljárás csak nemrégiben lépett hatályba, a bv. törvény végrehajtási rendeleteinek kihirdetése után,²⁸ és még túl korai lenne véleményt mondani arról, hogy az új eljárások lehetővé teszik-e a bűnismétlés csökkenését. A börtönök túlszűfolttsága viszont, amit ezeknek az intézkedéseknek orvosolniuk kellene, nem mérséklődött.

2. Mai felvétel a magyar büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatról és gondokról

Magyarországon a bv. bíró döntési jogkörébe (hatáskörébe) tartozik a 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: Bv. Kódex) 52–75. §-ai alapján:

- a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatása;
- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása;
- szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólagos meghatározása;
- magánelzárás fenyítés elleni fellebbezés elbírálása;
- a feltételes szabadságra bocsátás kizártságának meghatározása;

²⁷ Be. 707. szakasz.

²⁸ A büntetések átváltoztatásának egyszerűsített eljárásairól és a büntetések végrehajtására vonatkozó különféle rendelkezésekről szóló 2010. október 27-i 2010-1276. rendelet kihirdetésekor lépett hatályba; a 2010. október 27-i 2010-1278. rendelet a szabadságvesztés büntetés végének végrehajtási módozatairól, a büntetés bármilyen átváltoztatása nélkül, 2011. január 1-jén lépett hatályba.

- a szabadságvesztés végrehajtása alatt kóros elmeállapotúvá vált elítéltekkel kapcsolatos eljárás;
- feltételes szabadságra bocsátás;
- a feltételes szabadság megszüntetése;
- a reintegrációs őrizet elrendelése és megszüntetése, valamint a reintegrációs őrizetben lévő feltételes szabadságára vonatkozó eljárás különleges szabályai szerinti döntés;
- az elítélt sajtó útján történő nyilatkozattételét, illetve annak közzétételét megtagadó határozat elleni fellebbezés elbírálása;
- az elzárás végrehajthatósága megszűnésének megállapítása;
- közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása;
- közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre;
- a pénzbüntetés átváltoztatása szabadságvesztésre;
- halasztás a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére;
- pártfogó felügyelet elrendelése, megszüntetése;
- a bíróság határozatában előírt pártfogó felügyeleti magatartási szabályok megváltoztatása;
- a javítóintézeti nevelés átváltoztatása szabadságvesztésre;
- fiatalkorú ideiglenes elbocsátása javítóintézetből és annak megszüntetése;
- az elévülés megállapítása;
- a végrehajtásért felelős szerv határozatának bírósági felülvizsgálata;
- biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés felülvizsgálata;
- döntés a kiutasítás végrehajthatósága kizártságának megállapítására irányuló eljárásban;
- kártalanítási eljárás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelem orvoslására, az e miatti panasz alapján megtett intézkedésekről és az átszállításról hozott határozat felülvizsgálata.

Maga a törvényi szabályozás is egyértelműen elkülöníti, hogy mi az, ami bírói tevékenység, s mi az, ami büntetés-végrehajtási.

A büntetés-végrehajtási bíró illetékességét a végrehajtásért felelős szerv, szervezeti egység vagy a javítóintézet székhelye határozza meg, vagyis ahol a szankció végrehajtása történik. A büntetés-végrehajtási bíró eljárása csupán viszonylagosan önálló a büntetőeljáráshoz képest: amennyiben a Bv. Kódex vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a bv. bíró eljárására a Be. szabályai irányadók. Adott esetben a Bv. Kódex és a Be. gondos egybevetése után

lehet állást foglalni abban, hogy a Be. valamely rendelkezése alkalmazható-e a bv. bírói eljárásban.

A büntetés-végrehajtási bíró egyesbíróként jár el tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. Kódex novellájához fűzött miniszteri indokolás rámutat –, eljárására, az érintett személyek részvételére, a tárgyalás nyilvánosságára stb. a büntetőeljárás szabályai irányadók [Bv. Kódex 50. § (6) bek.]. A büntetés-végrehajtási bíró eljárását az Alkotmánybíróság határozata, de a törvényi szabályozás is közelítette a többi bírósági eljáráshoz, pl. a Bv. Kódex 50. § (1) bekezdés b) pontjának rendelkezése előírta, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart.

Az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) megbízást kapott az Igazságügyi Minisztériumtól (az Országos Bírósági Hivatal engedélyével és hozzájárulásával, a törvényszékek elnökeinek támogatásával) – a kutatás során a bv. ügyek intézésével is megbízott bírákat kerestük fel azzal, hogy adjanak interjút gyakorlati munkájukkal kapcsolatban. Solt Ágnes kriminál- és börtönszociológus tudományos főmunkatárs – előzetesen megadott beleegyezésükkel – 31 bv. bíróval készített mélyinterjút 18 törvényszéken, két járásbíróságon és egy városi bíróságon. Ennek vizsgálatát és összegzését követően az OKRI-ban egy szakmai napon a kutatásban részt vett bv. bírák a különböző megyei gyakorlatokkal, a jogszabály szövegének eltérő értelmezéseivel, alkalmazásával való ‘szembesülést’ követően együtt dolgoztak ki javaslatokat mind saját munkájuk egységesítésére, mind pedig a törvénymódosítást igénylő intézkedések és megfogalmazások pontosítása érdekében. Az itt is megjelent bírókkal együtt összesen 33 bv. bíró vett részt a kutatásban, így az országos gyakorlatról valóban átfogó képet kaphattunk. A büntetés-végrehajtási ügyekkel rendszeresen foglalkozó bírók 90%-a nyilatkozott részletesen és nagyon őszintén arról, hogyan viszonyul a hivatásához és a jogszabályhoz, illetve hogyan folytatja le az ügyeket a mindennapokban.

Az általános megállapítások közül kiemelhető, hogy a bv. bírák leterheltsége, munkaköreik és az egyes bv. intézetek között olyan különbségek vannak, amelyek miatt sok szempontból összehasonlíthatatlan az egyes bírák tényleges tevékenysége, gyakorlata (nagyobb részük nem kizárólag bv. bíró). Több mint 600 oldalnyi kutatási anyag keletkezett az OKRI-ban, amiből kiderül többek között az is, hogy a bv. bírák munkája során felmerülő problémák legnagyobb része nem a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményét érinti (más jogintézményekkel, illetve azok gyakorlati megvalósíthatóságával vannak inkább problémák – ezek közül a legkiemelkedőbb a reintegrációs őrizet), ezért az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat foglalom össze – mert ez teljesíthető

– a rendelkezésre álló keretek között – a választott terület gondjainak rövid bemutatásával is megismerhetjük a bv. bírók tevékenységét.

Ahol csak kisebb megyei bv-i intézetek vannak, ott a többféle feladatkör a reális, ugyanis ott a bv. bírói feladatok mennyisége csak töredéke az országos ún. letöltő házakkal rendelkező megyék bv. bírói ügyeinek. Országosan kiemelkedő mértékű munkateher hárul a Főváros, Fejér és Pest megye bv. bíraira, de Bács–Kiskun és Csongrád megye leterheltsége is messze átlag feletti. A tapasztalatok igen eltérők az egyes megyék között, hiszen a bv. intézetek különbözők, de ennek megfelelően az elítéltek és a bűncselekményeik súlya sem oszlik el egyenletesen, ezért csak óvatosan lehet összehasonlításokat végezni. A megyei bv. intézetekből az elítéltek 90%-át feltételes szabadságra bocsátják, az országos bv. intézetekből a feltételes szabadságra bocsátottak átlagos aránya 66%. A Kalocsai Fegyház és Börtönben az előterjesztettek 20%-a részesül csak feltételes kedvezményben, míg a Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtó Intézet Baracskai Objektumából – ahol a fogház fokozatúak vannak nagyobb arányban – a kedvezményre jogosultak 95%-a korábban szabadul. Tehát alapvetően ez attól függ, milyen az adott bv. intézetben az elítéltek összetétele.

Összehasonlítható viszont a letöltőházak bv. bírónak gyakorlata, illetve az, ahogyan a törvény szövegét értelmezik és alkalmazzák, valamint egyéni döntési módusuk. A megkérdezett bírók több mint kétharmada kifejezetten szereti a munkáját és elkötelezett az intézmény fejlesztése mellett, amelyet a beszélgetés folyamatából és intenzitásából is le lehetett szűrni. Egyértelmű jelét adták a diskurzusra való igénynek az OKRI-ban rendezett bv. bírói szakmai napon. Olyan nyitottságra és szakmai fejlődési igényre lehet következtetni, amely megalapozhatja egy jóval egységesebb gyakorlat kialakulását, amire nagy szükség lenne ahhoz, hogy az a jelenség, mint amit „börtönturizmusnak” neveztek el, alább hagyjon. Ez alatt azt kell érteni, hogy olyan intézetekből, ahol a feltételes kedvezmény feltételei szigorúbban ítéltetnek meg, ilyen-olyan ürüggyel átkérlik magukat az elítéltek más olyan bv. intézetbe, ahol a bv. bírói gyakorlat enyhébb, és a feltételes szabadságra bocsátásuk valószínűsége nagyobb.

A feltételes szabadságra bocsátás eltérő gyakorlata a törvény szövegének értelmezési különbségeiből, valamint a bírók személyes meggyőződésének eltéréseiből adódik. Vannak, akik szinte kizárólag a benti magatartást veszik figyelembe, és annak alapján hozzák meg döntésüket, míg másutt a bírák a bűncselekmény jellegét és az elítélt személyiségét veszik tekintetbe. Ez a legszubjektívabb elem, de van olyan gyakorlat is, amely legalábbis törekszik a személyiség feltérképezésére a jó döntés meghozatala érdekében.

Nagy eltérések vannak abban, hogy egyes megyékben ki, milyen adatokra alapozza a döntését. Az egyes nevelői/reintegrációs tiszti javaslatok között a sematikus sablonostól a kifejezetten informatív véleményekig mindenféle megtalálható. A pártfogói vélemény bekérése – tekintettel leterheltségükre – nem gyakori. A büntetés-végrehajtási bírák összességében országosan a bv. intézetek előterjesztéseit 70–100%-ban hagyják jóvá. „A tényleges szabadulás-vagy annak kizárása az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartásától függő egyedi döntés, amelyet a bv. bíró a bv. intézet előterjesztése alapján hoz meg.”²⁹

Eltérő véleményen vannak a bírák a törvénytisztelő életmódra készség [Bv. Kódex 188. § (1) bek. a) pont], és a személyiség vizsgálata terén. Vannak, akik azt gondolják, hogy kifejezetten az elítélt személyisége az, amit fel kell térképezni, mások szerint az ahhoz rendelkezésre álló adatok alapján nem tudnak megalapozottan következtetéseket levonni. Többen úgy gondolják, hogy a kedvezőtlen jellemvonások szerepe fellelhető a már elkövetett bűncselekményben, arra való hivatkozással mégsem vonható meg a kedvezmény. Abban volt egyetértés a bv. bírók között, hogy mindig az egyéniesítésre kell törekedni, az összes körülményt mérlegelni kell, mint az ítélelhozatalnál. A törvénytisztelői magatartást egyrészt az iratok, másrészt a személyes meghallgatáson tett személyes nyilatkozat alapján kell vizsgálni.

A büntetés-végrehajtási intézetben tanúsított magatartás elemzésének legkézenfekvőbb, első látásra leginkább objektívnek tűnő értékelési paramétere a fegyelmi és jutalmak vizsgálata. A jogszabályban lefektetett „kifogástalan magatartás” sem különösebben magyarázva, részletezve nincs, sem nem alakult ki e fogalom egységes értelmezése. A „kifogástalan” fogalom szigorúan véve nem engedne egyetlen feddést sem. Javaslatként merült fel, hogy „a bv. intézet elvárásainak megfelelő magatartás” leírást használja a törvény szövege a „kifogástalan magatartás” helyett. A megkérdezett bírák kétharmada úgy ítéli meg, hogy nem szükséges jutalomnak lennie, annak legfeljebb a fegyelmi ellensúlyozása miatt van szerepe.

A bírák harmada szerint a legfontosabb, hogy látható legyen a fejlődés íve, az elítélt kevesebb fegyelmmel rendelkezzen, mint jutalommal. Néhányan fontosnak tartják, hogy magát a fegyelmi alapjául vett cselekményt kiderítsék, de jóval jellemzőbb, hogy a fegyelmi vétséget csak az előterjesztésben feltüntetett kategóriák alapján értékelik. Gyakorlatilag a kiszabott fenyítés ténye az, amit a bírók negatívan értékelnek anélkül, hogy okának vizsgálatát lényegesnek

²⁹ BELOVICS Ervin: *Büntetőjog*, I. Általános rész. Budapest, HVG–Orac, 2017. 448.

gondolnák. A büntetés-végrehajtási bírónak ebből a szempontból nem feladata egy lefolytatott fegyelmi eljárás felülvizsgálata, nem kérdőjelezhető meg az, hogy az elítélt magatartását kell néznie, nem pedig a büntetéseit – az intézeti magatartást vizsgálva, nem a fegyelmi büntetés mértékét és számát, hanem a cselekményt kell egységesen figyelembe vennie, mégpedig aszerint, hogy a szabad életbe való beilleszkedéssel az adott kihágás mennyire egyeztethető össze.

Nem egységes a gyakorlat abban sem, hogy az intézeti magatartás, a fegyelmi és a jutalmak vizsgálata mely időszakot ölelik fel több büntetés folyamatos töltése esetén. A bírák 60%-a azt az elvet vallja, hogy szigorúan az aktuális büntetést kell nézni, míg a többiek amellet érvelnek, hogy a büntetés hatását, célját, az elítélt esetleges javulását, magatartásának változását folyamatában kell nézni, ezért a fogva tartás teljes egészét figyelembe veszik. A bírák egyharmada szerint nem zárható ki a feltételes kedvezményből az elítélt azért, mert nincs hová mennie, egyharmada gondolja, hogy elvárható legalább a befogadó nyilatkozat, és erősen ajánlott egy munkáltatói szándéknyilatkozat, egyharmada pedig a mérlegeléskor beszámítja és fontosnak tartja a befogadó közeg rendezettségét, azonban nem kizáró ok, ha az elítéltet nem várja senki. Néhány bíró azt gondolja, hogy a meghallgatásra a fogvatartottnak hoznia kell a befogadó- és a munkáltatói szándéknyilatkozatot, máskülönben el sem bírálják a kedvezményt. Mások úgy érvelnek, hogy a nyilatkozat pusztán értelmetlen formaság, amelyet azok az elítéltek tudnak beszerezni, akiknek jobb az érdekérvényesítő képességük, kapcsolattartásuk, iskolázottabbak. Ha az elítélt külföldön tud csak munkát kapni és azt igazolja, legyen rá lehetősége.

A bírók egyik felének gyakorlatában kizáró tényező is lehet, ha az elítélt visszaeső, akár még kriminológiai értelemben is – ugyanis szerintük ezekben az esetekben nem lehet a törvénytisztelő életmódra való készségre következtetni. A bírák másik fele viszont azon az állásponton van, hogy ha a törvény nem zárja ki az elítéltet a kedvezmény lehetőségéből, akkor ő sem dönthet másképp. Arra nézve, hogy mit jelent a törvénytisztelő életmódra való készség, és mely adatokból nyerhető erre utaló információ, nincs iránymutatás. A priuszt a bírák fele automatikusan bekéri, harmada nem nézi sem a priuszt, sem az erkölcsi bizonyítványt. A bírák 63%-a azon a véleményen van, hogy a bűncselekmény meghatározó lehet a kedvezményre való jogosultság megítélésakor, az komolyan befolyásolja a döntést, 19%-uk szerint pedig csak annyiban van jelentősége, hogy elrendeljenek-e pártfogó felügyeletet.

A pártfogó felügyelet elrendelésével kapcsolatban nagy az eltérés a gyakorlatban, viszont országosan egységes a tapasztalat a tekintetben, hogy a pártfogók leterheltsége miatt sem a pártfogói vélemény, környezettanulmány bekérése,

sem pedig a felügyelet biztosítása nem működik olyan szinten, ahogyan kívánatos volna. Az elrendelés esetében leggyakrabban előforduló elsődleges szempont a bűncselekmény jellege, a második a visszaesés, ezenkívül a hosszabb idejű szabadságvesztés, a befogadó közeg kriminális fertőzöttsége, valamint az elítélt személyisége. A külön magatartási szabályok előírásának gyakorlata országszerte szintén jelentős eltéréseket mutat.

Ha a kedvezményre előterjesztett elítélt ellen büntető eljárás van folyamatban, a bírák 45%-a elhalasztja a meghallgatást, 25%-a szerint kizáró ok, de mindenképpen súlyos negatívum. A büntetés-végrehajtási bírák kétharmadának gyakorlatában az ügyész mindig jelen van a meghallgatáson, harmaduk viszont arról adott tájékoztatást, hogy az ügyész nem vagy nem rendszeresen vesz azon részt. Az ügyész jelenléte segíti a bv. bírót, és az ügymenetet is jelentősen leegyszerűsíti és gyorsítja, hiszen azonnal jogerőre emelkedhet a végzés. A büntetés-végrehajtási bírák harmada kifejezetten nagy jelentőséget tulajdonít a személyes meghallgatásnak és a közvetlenség elvének. Javaslat merült fel arra nézve is, hogy a reintegrációs tiszt legyen jelen a meghallgatáson és jó lenne, ha védő is jelen lenne.

Eltérő az iratismertetés gyakorlata is. Vannak, akik szóról szóra ismertetik, vannak, akik csak nagyjából és lényegében. A büntetés-végrehajtási bíró nem a bv. intézetben van mindennap, nincs benne a tipikusan más szakismeretet igénylő bv. munkában, nem lát bele a zárt rendszer viszonyaiba. A büntetés-végrehajtási bírák mintegy fele mondta, hogy van azért némi rálátása a bv. informális világára, 45% nem lát bele, közülük 15% kijelentette, hogy ez nem is dolga. Azt gondolják, hogy egy elítélt magatartása és személyisége megítélhető anélkül, hogy – legalább felszínes – ismeretük volna arról a közegről, amelyben az elítéltek magatartását vizsgálják, értékelik. Elengedhetetlen a bv. intézet és a bv. bíró közötti szakmai együttműködés és jó viszony. A tanácsban vagy – mint egyes nyugat-európai országokban – bizottságban való döntést harmaduk tartja megfelelőnek azokban az esetekben, amikor életfogytig tartó szabadságvesztésből szabadulna az elítélt.

A büntetés-végrehajtási bírák szeretnék munkájuk eredményességéről – szakmai fejlődésük érdekében is – visszajelzést kapni. Van, hogy a pártfogó felügyelő a feltételes szabadság időtartamának végeztével küld értesítőt, másról azonban nem kapnak visszajelzést. A bírák nagyobb része egyetértett abban, hogy a feltételes kedvezményt olyan intézménynek kell tekinteni, amely a beilleszkedés leendő sikerességének próbája. Javaslatként merült fel, hogy a reintegrációs terv legyen személyre szabott, az elítélt előéletéhez, bűncselekményéhez és személyiségéhez alakítva. Ez alapján készítsen a reintegrációs tiszt

tervet a fogvatartott számára, egyéni képzési vagy akár terápiás előírásokkal, s az ennek való megfelelést fogalmazhatná meg az intézeti előterjesztésen belüli javaslatában, amelyet a bv. bíró ítélné meg. A bírák tapasztalatai szerint túlságosan hosszú a 3 hónap [Bv. Kódex 188. § (2) bek.] időtartam, amellyel a bv. intézetnek a feltételes szabadságra bocsáthatóság napját megelőzően meg kell tennie az előterjesztést, a bírónak pedig 15 napon belül kell döntenie. A 3 hónap helyett szintén 15 napot kellene adni a bv. intézetnek is az előterjesztés megtételére.

A büntetés-végrehajtási bíró más tevékenységének területeiről is egy-egy gondot azért illendőnek tartok megemlíteni. Az elzárás fegyelmi fenytés elbírálása az azt kiszabó bv. intézet székhelye szerint illetékes törvényszékhez tartozik, de előfordul, hogy az elítéltet más bv. intézetbe szállítják át, ezért javaslatként merült fel, hogy az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes bíróhoz kerüljön az ügy. Az enyhébb végrehajtási szabályoknál és a fokozatváltásnál is nézni kell az elkövetett bűncselekmény jellegét: az egyik esetben nemi erőszakkal 30 jutalom áll szemben, egy másikban a feltételes szabadságból kizártnak 19 jutalma van. Miért ne kerülhetne enyhébb fokozatba? – tették fel a kérdést. A törvény nem adott túl sok támpontot arra, hogy ki az, aki reintegrációs őrizetre méltó. Az az értelmezés látszik most uralkodónak, hogy automatikusan jár ez, ha nem állnak fenn törvényben meghatározott kizáró okok, és cél a börtönnépesség csökkentése is.

A közérdekű munkát végrehajthatatlannak tartják a bv. bírák. A közérdekű munka átváltoztatása az elítéltek meg nem jelenésével függ össze, az átváltoztatásoknál gyakorta kell elfogatóparancsot kiadni, mert nem dolgozzák le a kiszabott büntetési időt. A távmeghallgatásos rendszer ebben az évben bevezetése sem okozott osztatlan örömet a bv. bírók körében. A megküldött iratok sokszor annyira hiányosak voltak eddig is, hogy azokat helyben csak a bv. intézet tudta rendelkezésre bocsátani. A technika fejlődik és fejlődjön is, de nagyon sokat számít azért az, hogy a bíró látja az elítéltet, és ő is lássa a bírót, ezért a bv. bírónak a helye a bv. intézetben van. Például egy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnél meg kell határozni, hogy mennyire megbízható, mennyire színjáték a megbánása, a jó magatartása, az, hogy jól viselkedik, és kamerán keresztül nem lehet elég személyes a benyomás, ami pedig nagyon sokat számít.

A bv. bírák azt is elmondták, hogy kénytelenek a szubjektív előterjesztésre hagyatkozni. Jó lenne hozzáférni olyan többletadathoz, amelyhez csak egy mélyebb beszélgetéssel vagy az elítélt részletesebb megismerésével juthatnának el, amire nincs lehetőség. A pártfogók is készítsenek az előterjesztésekhez ha-

sonló véleményeket. A bírák abszurd esetként adták elő a következőt: „kizárom a feltételesből, mert önként nem vonult be határidőre. Utána, mivel elkövetett egy másik bűncselekményt, és összbüntetést kapott, az összbüntetésben nincs automatikusan kizárva belőle.” Ha az elítélt késve vonul be a szabadságvesztés büntetése letöltésére – legyen az akár rövidebb idő, pl. 2-3 nap –, akkor is megállapítható az önhiba, ebben egyetértés volt a bírák között. A gyakorlat mindennap felszínre hoz egy-egy választ igénylő kérdést. Ha együttműködünk ezek kidolgozásában, segítséget nyújtunk egymásnak és a gyorsabb előrelépést szolgáljuk.

Nagy köszönet és a legjobb kívánságok illessék ünnepelt tanár kollégámat, Varga Zoltánt, aki mindig elismerően szólt a bv. bírói munkáról. Kiemelkedő előadói képességével, szakmai felkészültségével, emberiességével, empátiusságával sokat segített a bv. jog művelőinek is. Korrektsége, segítőkészsége példa.

Isten éltesse sokáig!

VARGA ZOLTÁN SZAKMAI ÉLETRAJZA

Varga Zoltán 1948. június 19-én született Legyesbényén, 1966-ban érettségizett. 1966. január 1-jén állt munkába a Fővárosi Bírósági Gazdasági Hivatalánál előadóként – ez tehát igazságügyi alkalmazotti szolgálati jogviszonyának kezdő időpontja. Itt dolgozott 1971-ig, amikor a Fővárosi Bírósághoz került ugyancsak előadói beosztásba. Közben 1969-ben felvételt nyert az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának esti tagozatára, ahol 1975-ben szerzett jogi doktori diplomát. 1975. június 1. napjával a Fővárosi Bíróságon bírósági fogalmazóvá, a bírói-ügyészi szakvizsga eredményes letétele után 1977. augusztus 1-jével bírósági titkárrá, majd 1977. október 1. napjától bírónak nevezték ki, és a Pesti Központi Kerületi Bíróság B. I. csoportjába osztották be. Ez volt az első bírói kinevezése. 1982. március 21-től a Fővárosi Bíróságra osztották be, majd 1984. május 1-jével megyei (fővárosi) bírósági tanácselnökké nevezték ki. Ettől kezdve 25 éven keresztül a Fővárosi Bíróság elsőfokú hatáskörébe tartozó ügyeket tárgyalt (2008. augusztus 31-ig).

2003. október 6-tól az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) választott bíró tagja, 2004. januárjától elnökhelyettese volt. 2007. december 7. napjával lemondott az OIT-ben betöltött posztjairól, az OIT pedig 2008. szeptember 1-jével áthelyezte őt a Legfelsőbb Bírósághoz, ahol a Büntető Kollégiumba osztották be.

A köztársasági elnök a felső korhatár elérése miatt 2012. június 30-ával a bírói tisztségéből felmentette, de Varga kérelmére az OIT a munkavégzési kötelezettség alóli mentesítését mellőzte. A Kúria elnöke 2012. szeptember 1. napjától visszavonásig tisztviselői (jogi ügyintézői) munkakörbe nevezte ki, és az Elnökhelyettesi titkárságára osztotta be. E munkakörében a Kúriára érkező panaszok és felvilágosítás-kérések intézése és megválaszolása, valamint a Bírósági Joggyakorlat Elemző Csoport munkájában való részvétel képezte feladatát. Igazságügyi alkalmazotti jogviszonya 2013. március 31-ével megszűnt, de feladatait az elnökhelyettes titkárságán önzetlenül és díjazás nélkül ezt követően is maradéktalanul ellátta az újabb bírói kinevezéséig.

A köztársasági elnök 2013. május 8-án, 2012. július 1. napjától határozatlan időtartamra újból bírónak nevezte ki. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács visszahelyezte a Kúriára, a Kúria elnöke pedig a Büntető Kollégiumba osztotta be. Második bírói szolgálati jogviszonya 2017. június 19-én a bírói felső (az ő esetében 69 éves) korhatár betöltésére figyelemmel szűnt meg. A Kúria elnöke ezt követően 2017. július 1. napjától ismét tisztviselőnek (jogi ügyintézőnek) nevezte ki – azóta is e munkakörben dolgozik a Kúria Elnökhelyettesi titkárságán.

Bírósági pályafutása – igazságügyi alkalmazotti szolgálati jogviszonya – alatt három ízben értékelték munkáját: 1980-ban alkalmas, 1984-ben és 1991-ben kiválóan alkalmas minősítést kapott. Legutóbbi minősítését Vathy Ákos, a Fővárosi Bíróság elnökhelyettese készítette mint a Fővárosi Bíróság tanácselnöke. Ez a következőket tartalmazza:

„1984. május 1. napjától a Fővárosi Bíróság első fokú büntető tanácselnöke. Kezdetől fogva a gyakran nagy terjedelmű, munkaigényes, nehezebb ténybeli és jogi megítélésű, sokszor a közvélemény által is fokozottabb figyelemmel kísért gazdasági és vagyoni elleni bűncselekmények miatt indított ügyek tartoztak a referádájába. Emellett szívesen tárgyalta az élet és testi épség elleni bűncselekményeket. Szakmai felkészültsége és képzettsége az átlagot meghaladja.

Tárgyalási stílusa megnyerő. Nagy gondot fordít ítéleteinek szóbeli kihirdetésére és indokolására is. Határozatait igen nagy gondnal és alaposan szerkeszti. Tényállásai megalapozottak, büntetéskiszabása kiegyensúlyozott. Ítéletei többségét a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyja. Napi szakmai munkája mellett elméletileg is képviseli magát. Ítélezése magas színvonalú. Lényeglátó, az új jelenségek iránti problémaérzékenysége ítélező munkájában is érvényesül. Udvarias, szerény, de határozott magatartása is hozzájárul ahhoz, hogy munkatársai becsülik, szeretik.”

1996 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Kar Büntetőjogi Tanszékének (jelenleg Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék) oktatója. Az oktatási tevékenységét akkor megkezdő tanszékre Békés Imre professzor úr hívta, ahol a büntető anyagi jog mellett kezdetül fogva büntetőeljárási jogot is oktat. Emellett tanít az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében és a PPKE Deák Ferenc Továbbképző Intézetében is.

Gazdasági büntetőjogi szakjogász diplomáját 1999-ben szerezte az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében. Számtalan anyagi jogi és eljárásjog tanulmányt publikált, társszerzője a Büntető törvénykönyvről és a büntetőeljáráshoz fűzött kommentároknak. A Jogi Szakvizsga Bizottságnak is tagja.

Nős, házastársa is a Fővárosi Bíróság Gazdasági Hivatalánál dolgozott nyugdíjazásáig. Két gyermekük van, mindketten jogi egyetemet végeztek: a fia Varga Zoltán ügyvéd, a leánya Segmajerné Varga Zsuzsanna büntetőbíró, aki éppen akkor kezdte bírói szolgálatát, amikor édesapja a második bírói kinevezését követően végleg nyugdíjba vonult.

Kitüntetései, díjai:

- 1985 Elnöki dicséret (Fővárosi Bíróság)
- 1986 Kiváló Munkáért miniszteri kitüntetés
- 1991 Bírósági tanácsos cím
- 1992 Miniszteri Elismerő Oklevél
- 1996 Miniszteri Köszönő Levél
- 2001 Tárgyjutalom (Fővárosi Bíróság)
- 2001 Fővárosi Bíróság Aranygyűrűje
- 2005 Címzetes táblabíró cím
- 2014 A Kúria bírāja cím
- 2017 A Jog Szolgálatában életműdíj (Magyar Ügyvédi Kamara)
- 2018 Pro Facultate-díj (PPKE JÁK)

